احمد یسّوی

رومان

سعدالله سیایف

نشرگه تیارلاوچی: تاشقین بهائی

۱۴۰۰-ییل

کتابشناسلیک معلومات:

کتاب نامی: احمدیّسوي(رومان)

مولف: سعدالله سیایف

نشرگه تیارلاوچی: تاشقین بهائی

کتاب بپتلری و مقواسی نینگ دیزاینری: جلال بهائی

نشر اپتووچی: آیدین افغانستان مدنی انجمنی

تیراژ: ۱۰۰۰

چاپ یېری: کابل

چاپ یيلی: بیرینچی چاپ، ۱٤۰۰ ییل

بسم الله الرحمن الرحيم

منتدارچیلیک

اوشبو اثر چاپ اېتیلیشی اوچون مالي یاردم کؤرستگن فرانسه‌ده یشه‌یاتگن عزیز تیلداشلریمیز حرمتلی **حسن بېک قاطع، نقیب الله بېک، فېروز بېک، عصمت الله اکبري، عبدالمنان بېگزاده، سعدالله محمدي، نور محمد سلیماني، امید جویا، نجیب الله رحماني، سراج الدین صفري، محمد اکبر رحماني، حاجی محمد عارف، خیرالله، آیت الله محمدي، نورالله، خال محمد صفري، افضل بېگزاده، حسن بېگزاده، خال محمد سلیماني، محمد سلیم، معاذ الله، ذبیح الله، صبغت الله و رستم سلیماني** جنابلریگه چین‌یوره‌کدن منتدارچیلیک بیلدیره‌من.

شونینگدېک، «**کتاب پولیگه ینگی کتاب**» ناملی کمپاین‌نی باشلب، یۆقاریده آت توتیلگن دۆستلردن مالي یاردم ییغیشتیریب اوشبو اثر چاپ اېتیلیشی اوچون جدي حرکت قیلگن حرمتلی **نور احمد یورتداش** جنابلریگه هم اۆزیم‌نینگ صمیمي منتدارچیلیگیمنی اظهار اېته‌من. بولرنینگ ایشلریگه آمدلر تیله‌شیم بیلن بیرگه، اولوغ تېنگری درگاهیدن بو عزیزلرگه ساغلیک و سلامتلیک طلب قیله‌من.

حرمتلر ایله

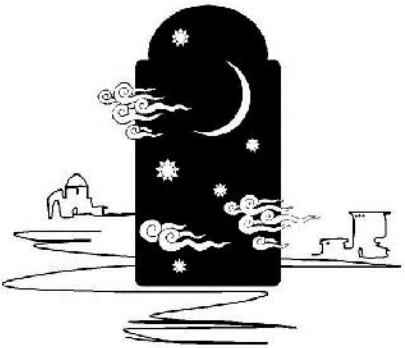
سید تاج الدین تاشقین بهایی

سعدالله سيايف

احمد يسّوي

(رومان)

بيرينچي كتاب

قسمخورنینگ جزاسی

۱-فصل

خواجه احمد یسّوي تورکستان ملکی‌نینگ شیخ‌المشایخی‌دور. مقاماتی عالي و مشهور، کراماتی متوالي و نامحصور اېرمیش. مرید و اصحابی‌غایتسیز و شاه و گدا انینگ ارادت و اخلاص آستانی‌ده نهایتسیز اېرمیش. (علیشېر نوایي)

سفر آیی‌نینگ اۏرته‌لریده مُلک تورکستان ارا تهلکه‌لی خبر ترقه‌لدی:

-شیخ حضرتلری کعبه زیارتینی اختیار اېتیبدیلر!

بو خبر گوَجوم شهرلر، آسوده کېنتلر، زعفران قیرلر، بې‌حدود ییلاولر، آراسته باغلر آشه اېلدن-اېلگه، تیلدن-تیلگه کۏچدی. طبیعي‌که، حجاز سفرینی بیرینچی بۏلیب یسّیلیکلر اېشیتدی.

شهر بازاریده قرناق قیشلاغیدن کېلگن ایکّی دهقان آلمه-اوزوم ساتیب تورگن اېدی. بیری نظام‌الدین خوشروی، ایکّینچیسی کمال قاره.

—قاره‌وای، اېشیتدینگمی، حضرت سلطان حجگه کېته‌یاتگن اېمیش.

کمال او سبددن بو سبدگه آلمه تېره‌یاتگن اېدی.

—یۏغ-اې، راستدنمی؟ — دېب بیر زوم تۏختب قالدی.

—راست، بایه سېن مستحبگه کېتگنینگده درویشلر قیچقیریب اۏتدیلر. «شیخ-المشایخ، سلطان العارفین خواجه احمد یسَّوي حضرتلری بَیت‌المقّدسگه آتلندیلر!» دېدیلر.

—بیزنی خدا اوریبدی، خوشروی، — دېدی کمال‌نینگ روحی توشیب، — اۏزیمیز اېندی اېلیکخانلر ظلمیدن قوتولغان اېدیک، لاپ اېتیب قَیته قاره‌ختای کېلیب قالمسه دې.

—کېله‌من دېسه، کېلېبره‌دی قاره‌ختای. گۏرخانگه ایکّی دنیا بیر قدم.

—شیخ بابا یانیمیزده بۏلسه، انشاالله، کېلالمه‌یدی. سلطان سنجر پیریمیزگه قۏل بېرگن. بیر آغیز خط بیتیب یېبرسه، سنجر باتیر گۏرخان‌نینگ یۏلینی کېسیب چیقه‌دی.

شو پیت رسته‌گه کۏک ماووت چکمان کییگن علمانما بیر کیشی کېلدی. اونینگ بېلیده قۏشېلباغ، قان تَلَشگن یاناقلری تورتیب چیققن، کۏزلری قیسیق اېدی. بېگانه کیمسه ایندەمه‌ی اوزومدن چۏقیلب یېیه باشله‌دی.

–خوشروی، بو، شیخ بابا شونچه ییل قیلت اېتمه‌ی بیر یېرده اۏتیردی. نېگه اېندی قۏقّیسدن ...حجگه آتلنیب قالدی اېکن-ه؟

کۏک ماووتلی کیشی هیرینگلب کولدی:

–شونگه هم عقلینگ یېتمه‌یدیمی، نادان؟ پیرینگنی عمری آخرلب قالغان. زوال آلدیده مکّه‌ی مکرّمه‌گه باریب قیلغان گناهلرینی ساتیب آلماقچی او مکار!

او ینه اوزومنی چۏقیله‌دی، اوزون، سییره‌ک سقالینی سېلکیللەتیب اوزاق کَوشه‌ندی.

—اوزوم قنچه‌دن بۏلدی؟ — دېب نظام‌الدین‌نینگ بېتیگه ایششه‌یېب قره‌دی.

بو کیمسه‌نینگ بېتکلّف قیلیغی خوشروی‌نینگ غشیگه تېگیب تورگن اېدی، شیخ باباگه تیل تېگدورگنی جهلینی چیقردی.

—اگر بیلینگیزده زنارینگیز بؤلمسه، سوو تپکین! —دیدی اته‌ی اونی مسخره قیلیب.

قؤشیبلباغلیک کیشی‌نینگ قییق کؤزلری کتّه‌راق آچیلیب کپتدی.

—اي، نفسینگنی ایسّیق قیل-اي، بي‌توفیق! زنار دین الحذر! —دیب قؤل سیلته‌دی، —الحمدلله، ایکّی قتله احرام باغلگنمیز. شهاب‌الدین حاجی دیسنگ ایت هم، بیت هم تَنیدور، سین ایشیتمه‌بسن-ده، عامی!

—ایت بیرله بیت تنیغاننی بیز قیدین بیلدیک، تقصیر...

ایکّی دهقان حاجی‌نینگ تهلکه‌گه توشگنینی کؤریب میریقیب کولدیلر. حاجی ایسه، بیر شینگیل اوزومگه چنگ سالدی-یو، بیر نیمه‌لرنی غؤلدیره‌گنچه نریگی رسته‌گه اؤتیب کپتدی.

کمال ینه دردینی سؤیله‌دی:

—ایشقیلیب، سلطانیم ایسن-امان قَیتسین-ده، حجدن.

—انشاالله!

—هر قله‌ی او کیشی آرقه تاغیمیز ایدی.

—هه، بلا-قضا کپلسه، قاره‌تاوده‌ی توشی بیلن تؤسیب توررردی.

—حجگه بارمسه‌لرهم یوزحج قیلغان آدم‌نینگ ثوابینی آلیب یوریبدیلر، تؤغریمی؟

نظام‌الدین جواب بپریشگه اولگورمه‌دی. بازار بورچگیده‌گی کلته میناردن مؤذن‌نینگ اذانی ایشیتیلدی:

—الله اکبر، الله اکب-------ر !!! اشهدان لااله الاالله!

ایکّی دوست شاشه-پیشه مبوه‌لری‌نینگ اوستیگه بۆز سِریب قۆییب، شاه‌توت سایه‌سیگه، پیشین نمازیگه عاشقدیلر.

... حضرت نمازنی خلیفه‌لری بیلن بیرگه ادا ایتدی.

صلاة اداسیده صۆفی دانشمند زرناقي اونینگ اۆنگ طرفیده، حکیم آته لقبینی آلگن خلیفه‌سی سلیمان سۆل طرفیده اۆتیرردی. ینه بیر یقین محرمی، استاد اوّل ارسلانباب‌نینگ دلبندی بۆلمیش منصورخواجه. او درویشلرحلقه‌سیگه ینگی کیلیب قۆشیلگن نوجوانلرگه آداب طریقتنی اۆرگه‌تیب خانقاه‌گه قَیتگن و صفگه قۆشیلگن ایدی.

پیر مرشد یوزیگه فاتحه تارتیب، جای نمازنی ییغیشتیردی. سۆنگ صوفی دانشمند بیلن سلیمان‌گه هم اجازه بیردی. شیخ‌نینگ ییگیتلیک موسمیدن قالگن بیر عادتی بار. هر سفر نماز اداسیدن کیین تنها قالیشنی اختیار ایته‌دی. ایلکیگه تسبیحنی آله‌دی، کۆزلرینی یومه‌دی. خَیال آتیگه مینیب وجود شهرینی کزه‌دی، یبتّی اقلیمده، تۆقّیز فلکده سَیر ایته‌دی . عرش و کرسینی ایلَنه‌دی، لوح و قلمدین آگاه بۆله‌دی. بحمدلله، انه شو اوچقور آت اونی براق ینگلیق مرادیگه یبتکزدی. یالغیز قالیب، سَلبی وجود ایلش — ملاحظه، مشاهده، تکبیر طفیلی او غوث‌الاعظم محی-الدین جیلاني طریقتیگه کۆنگیل بیردی. بو طریقت‌نینگ بیر آلتین بوتاغی بۆلغه‌ی، دیب توركي جهریه سلوکینی توزدی. ذکر قلبي طفیلی تیلی بُرّا بۆلدی، حکمت اَیتدی. تورکیده لطیف و ظریفانه بَیت ایتیب بۆلمس، دیگن متکبرلرنینگ آغزیگه اوردی. شکرلله کیم، حکمتلری ملک تورکستان ارا منظور و مشهور...

شیخ نیم‌قارانغی حجره‌ده، گُل سالینمسدن سیدیرغه تۆقیلگن، تورکانه شالچه‌ده تکبیر کیلتیریب اۆتیریبدی. اونینگ کۆزلری یوموق، قۆلیده خرمایی تسبیح. برماقلری استه-استه تسبیح دانه‌سینی تیره‌دی، هر دانه سوریلگنده الله‌نینگ بیر اسمی یادیگه کیله‌دی.

تۆقسان بیتّینچی دانه اۆتگنده آیاق تاووشی ایشیتیلدی. شیخ کۆزینی آچدی. آستانه‌ده خاص خادمی قطب‌الدین توررردی. قطب‌الدین سمرقند پادشاه‌سی محمودخان ابن ارسلان‌خان‌نینگ سویوکلی فرزندی. اۆن بیتّی-اۆن سکّیز یاشلرگه بارگن بو بیگیت حلیم طبیعتلی، فهمی تیز صاحبدللردن. ایکّی ییل مقّدم قبله‌گاهی بیرله شیخ زیارتیگه کیلدی. سۆنگ — توققن یورتی، والده و پدری‌دن واز کیچیب، شو خلوتده قالیب کیتدی.

—بویوکواریم...

شیخ ایندەمه‌ی تسبیحینی اۆگیره‌وبردی. یوز بیرینچی دانه‌نی سَنب فاتحه قیلدی. قطب‌الدین ایلدم تیز بوکیب دعاگه قۆشیلدی. سۆنگ استحاله بیلن آغیز جُفتله‌دی:

—بویوکواریم... سابراندین شهاب‌الدین حاجی... اذن سۆره‌یدیر.

شهاب‌الدین... بو اسم شیخ دلیگه خیره‌لیک ایلتدی. حاضرگینه جسم و جانینی چولغب تورگن یاغدونی بولوت قاپله‌گندیک بۆلدی، شهاب‌الدین مخسوم بیر وقتلر اهل دللردن ایدی. حکیم سلیمان، صوفی دانشمند، بابا ماچین سینگری مریدلری قطاریده یسَّویه طریقتیگه رونق تیلب شیخگه قۆل بیرگن ایدی. سۆنگ شیطان لعین اونی یۆلدن آزدیردی. جاهلیتگه بیریلدی . حضرت بیلن مسأله تلشگنی مرودن امام مروزي کیلگنده مخسوم اونینگ یانینی آلدی، یسَّوي‌نینگ لفظیگه چنگ سالیب، «منصورحلاج — کافر!» دیب بقیردی. نیچه کونلیک مناظره‌دن کیین مروزي تسلیم بۆلگچ، توبه قیلدی. الله-بالله، جهریه طریقتین قبول قیلدیم، پیریم، گناهیمدن اۆتینگ، دیب بیرگه باش اوردی. شیخ مروّت قیلدی. بیراق مخسوم خانقاه شرطلریگه چیده‌مه‌دی. توققن یورتی سابرانگه کیتدی. مدرسه‌ده متولی بۆلدی. نفس جلوی ایلیکدین چیقسه چاره یۆق ایکن. شهاب‌الدین طالب علملرنینگ حقیگه خیانت قیلیب، سابراندن هم هیده‌لدی.

مخسوم‌نینگ باشقه گستاخانه ایشلرینی هم شیخ اپشیتیب توریبدی. یورت کېزیب، خلق عالمنی حق مصطفی یۏلیگه دعوت اېتگووچی درویشلردن خبر کېلدی. شهاب‌الدین بولتور سابراندن بدرغه بۏلگچ، قاره‌تاو آرتیگه اۏتیب‌اېدی، شیخ‌المشایخ نامیدن ارشاد یازیب، اۏزینی قومکېنت خانقاسی‌نینگ پیری دېب اعلان قیلیب‌اېدی. اۏشل یالغان ارشاد، منه، شیخ‌نینگ قۏلیده توریبدی. مهر قلبکی. اصل مهردن نسخه کۏچیریبدی، بې‌توفیق مخسوم. شیخ قومکېنتگه آدم یوباریب، مخسومنی چقیرتیردی . اونی اېل کۏزی اۏنگیده مسجد اوستونیگه باغله‌تتیریب سزایی قیلدیرماقچی اېدی. بیراق شهاب‌الدین حکمگه بۏیسونمه‌دی، قومکېنتدن حجگه قاچدی. منه، اېندی اۏز آیاغی بیلن کېلیبدی... نېچوک، انگه انصاف عطا قیلیبدور؟ قطب‌الدین همان قۏل قاووشتیریب پیرگه اطاعتکارانه تیکیلیب توررردی. شیخ یانباشیدن شهاب‌الدین‌نینگ یالغان یارلیغینی آلدی. یېنگیل قۏزغالدی.

—مخسوم بیرله اېل آلدیده سۏیلشرمیز، — دېدی و گُلمیخده‌گی سلّه‌سیگه قۏل چۏزدی. قطب‌الدین ایلدم باریب دستارنی آلدی و ایکّی قۏللب اوزه‌تدی.

—برکه تاپینگ، اۏغلیم... آدم قلینمی؟

—قلین... اِسفیجابدن هم کېلیبدیر...

شیخ‌نینگ یوره‌گی سیدیریلدی، کېکسه کۏنگلی غلیان قیلدی. اسفیجاب اونینگ آته یورتی، کیندیک قانی تۏکیلگن منزل. قبله‌گاهی‌نینگ تربتی، آنه‌ی‌زاری-نینگ بیر سیقیم تورپاغی اسفیجابده. نېچه ییلدیرکه، زیارتیگه یېتالمه‌دی.

کۏنگیلنی ارمان، ندامت اۏرته‌یدی .الله نصیب اېتسه، اېندی یاووق قالدی. بیرارهفته‌ده طواف ایلب کۏزلریگه سورتگه‌ی.

حضرت کیچکینه اېشیکدن «بسم‌الله!» دېب تشقریگه چیقدی. مسجد سلطانیه آلدیده‌گی اولکن میدان آدم بیلن تۏلگن. آق دستارلیک علمالر، معجز، کۏک سَلّه‌لیک ملابچه‌لر، خرقه کییگن درویشلرو قاپ یېلکّه‌له‌گن دهقانلر، باله

یېتکله‌گن عیاللر. میدان چېکّه‌سیده آتلیق کیشیلر کؤزگه تشلنه‌دی. اېگنیلریگه آسگن یراغلریگه قره‌گنده اولر اؤغوز خانی آلتینتاش‌نینگ چېریکلریگه اؤخشه‌یدی. حضرتنی کؤریب، نوکرلر اېیل-تېیل آتلریدن توشدیلر. سلطان العارفین بلند ایوانده بیر مدت سکوت سقلب، خلایققه رزم سالدی. آلامان ایچیده اولیا بابانینگ کرامتلرینی مینگ بار اېشیتگن، لېکن اؤزینی کؤرمه‌گنلر کؤپ اېدی. اولرنینگ نزدیده اولیا_دېوقامت، سقالی کؤکره‌گیگه توشگن، سلّه‌سی سبددېک، تؤنی‌نینگ یېنگي و اېتکلریگه تورلی خیل آیتلر چېکیلگن هیبتلی بیر کیمسه بؤلیشی کېره‌ک اېدی. حضرت سلطان اېسه، بوتونله‌ی بؤلکچه اېدی. انه، او چرچاقدنمی، مطالعه‌دنمی کیرته‌یگن آسوده کؤزلرینی تیکیب آدملرگه یوواش، اؤیچن باقیب توریبدی. اېگنیده آیّاق آدمی یکتک، اینگیچگه قیلیب اؤره‌لگن چاغراق سلّه. سقال-مؤیلبی هم بېجیریم. بېلیده زنگاری بېل‌باغ. جثه‌سی-ده، کیچکینه.

آدملرحیرت برماغینی تیشله‌دی. شونداق کیچیک جثه، تیک قامتلی، خوشصورت بیر کیشی‌نینگ اولیا اېکنلیگی، دنیانینگ تؤرت طرفیده تؤقسان مینگ مریدی بارلیگی، حتّی پادشاه‌لرهم او کیشی بیلن مسأله تله‌شیب ایش قیلیشی تصورگه سیغمسدی.

میدان باسیق گوولەدی. بېصبرراق کیمسه‌لر آلامان‌نی تیرسکلب، پېش‌ایوان سری اینتیلدی. شیخ اطرافیگه قره‌دی. اؤنگ تاماندە صوفی دانشمند بیلن منصورخواجه، سؤلده حکیم‌خواجه سلیمان، بابا ماچین‌نی کؤریب قؤلینی کؤتردی. هاوور اندک باسیلگندېک بؤلدی.

—بسم‌الله‌الرحمن الرحیم! - دېدی حضرت بؤغیق، شیره‌لی تاووشده. میدان گوولب عکس صدا قَیتردی.

—الله اکبر!

—الله اکبر!

—اي، اهل مومن! آره‌لرینگیزده شهاب‌الدین دیب اته‌لمیش شیخ‌الرئیسنی تنیدیرغان مومن مسلمان بؤلسه، منه بو یېرگه چیقیب گواهلیک بېرسین.

میدان آغیر سکوتگه چؤمدی.

—هېچ کیم تنیمه‌یدیرمی؟

—یؤ-ؤ-ؤق! بیز حضرت سلطاننی تنیمیز! شیخ شهاب‌الدین‌نی تنیمه‌یمیز، — دېگن هَیقیریقلر اېشیتیلدی.

—نېچوک تنیمه‌یدیرسیز؟.. منه او کیشیم! — شیخ چپ یانیگه اؤگیریلدی، — تقصیر، مریدلرینگیزگه اؤزلرینی کؤرسه‌تسینلر...

شهاب‌الدین حضرت‌دن بیر آدیمچه آرتده تورگن اېدی، تیپیرچیله‌دی، تیسریلیب خلق نظریدن قاچماقچی بؤلدی. بیراق بابا ماچین‌نینگ تېمیر پنجه‌سیدن قوتولالمه‌دی. بابا ماچین اونی تیرسگیدن محکم سیقیب ایوان لبیگه آلیب کېلدی. آدملر کؤک ماووت تؤن کیېب، بېلینی ایکّی یېریدن باغلگن قلماق‌بشره کیشیگه عجبلَنیب باقدیلر. شیخ بایه‌گیدېک ساکن، قطعی آوازده خطاب قیلدی:

—پیغمبر علیه‌السلام جنابلری «الکذاب لاامتی» دېبدیلر. روپره‌نگیزده تورگن عاصي بنده بول حدیث‌نینگ معنیسینی بیلمسمیدی؟ بیلردی. الا رعایه قیلمه‌دی. اللهٔنینگ غضبیدن قؤرقمه‌ی یالغان سؤزله‌دی. اول نېچوک انسان که، حق یؤلیغه کیرگن طالب علملرنینگ حقینی یېسه! اؤزینی کؤلبار شیخ چاغلب، بېحیالیک بیرله اؤزیگه اؤزی فتوا یازیب آلسه اهل مومن کؤزیگه چؤپ سالیب ریاکارلیک قیلسه، نفس حیواني دېب آخرتینی ساتسه! باز اوستیگه بېتینی قتّیق قیلیب، اېل ایچینده حاجی دؤپپی کیېب کېریلیب یورسه!

شهاب‌الدین حاجی‌نینگ امیدی پوچگه چیقدی. «اي، قریب قویولمه‌گن باشیم! — دېب قرغه‌ندی ایچیده. — گُمراه بؤلمه‌سنگ، شو متکبر شیخ‌نینگ

آلدیگه مؤیین سالیب کېله‌سنمو؟ اېندی نې آدم بؤلدینگ؟ نامه‌ی اعمالینگنی بیلمه‌گنلر هم بیلیب آلور اېندی. وادریغا، قَیسی جِن اوردی سېنی، حاجی شهاب-الدین، نېگه کېلدینگ بو بېرگه، هه، نېگه هم کَېلدینگ؟ انه اېندی خوارلیک توپراغیگه بېله‌نیب روسیاه بؤلدینگ، حاجی!»

اصلیده اونینگ باشقه علاجی هم یؤق اېدی. یالغان فتوا آشکار بؤلگچ، شهاب‌الدین بیر یېرده تورالمه‌ی یورتمه-یورت تېنتیره‌ب قالدی. انه‌وی قباقباش درویشلر اونینگ قیلمیشلرینی یېتّی عالمگه یاییب اولگوریشگن اېکن. مخسوم قَیسی کېنت، آوول یا اؤبه‌گه بارسه، «اؤزیگه اؤزی ارشاد یازیب، شیخ بؤلیب آلگن کیمسه سیز اېمسمی، تقصیر؟» دېب یازغیردیلر. خلص، اونینگ آوی یوریشمه‌دی، نصیبه‌سی قیرقیلدی. منبعد شهاب‌الدین نامینی اؤزگرتیریب یا اېل تنیمس یېرده استقامت قیلیشی یاکه شیخ‌نینگ آلدیده توبه قیلیب، جیلّه قوریسه بیرار مسجد اامالیگینی سؤره‌شی لازم اېدی. مخسوم ایکَینچی یؤلنی تنله‌دی. الا شیخ اونی کېچیرمه‌دی. لااقل استغفار ایتیشگه هم قؤیمه‌دی، بالعکس، عوام خلق کؤز اؤنگیده شرمنده قیلدی.

—اې، مومنلر — !حضرت‌نینگ تاووشی آلیسدن، گویا سمادن گومبورلب کېلگندېک بؤلدی. — شریعت مصطفی‌گه شک کېلتیریب، بیراونینگ حقیگه خیانت قیلغان، یالغان فتوا ایله رعیت‌نینگ نانیگه چنگ سالغان، علم آلیب، علمیگه رعایه قیلمه‌غان، منافق، حریص کیمسه‌نینگ جزاسی نې بؤلغه‌ی، ایتینگ!

خلایق هواگه مشت اؤقته‌لیب شاوقین سالدی. صف آلدیده تورگن علمالردن بیری «سزایی قیلینسون!» دېب بقیردی.

—سزایی قیلینسون!

—سقّال-مورتی قیریلسون!

—مَچیتگه کیرگیزمسلیک کېره‌ک بونده‌یین نفسی بوزوقنی!

شهاب‌الدین‌نینگ اؤتکه‌سی یاریلگودبک بؤلدی. جانی حلقومیگه تیقیلدی. نظریده حاضر، شو یپرده اونینگ قؤل- آیاغینی باغلب، سقال-مورتینی قیریب تشلشه‌دیگندبک دغ-دغ تیتره‌دی.

—یالغان! — دپدی او خیریللب. — شیخ اؤتریک سؤیلب توریبدور! من انینگ اپتگینی کؤزیمگه سورتمه‌دیم. شول باعث مپنده قصدی بار.

شیخ چپ یانیگه قره‌ب «مصحف!» دپدی کپسکین. منصورخواجه ایلکیده‌گی قرآننی ایکّی قؤللب شهاب‌الدینگه توتدی.

—آلینگ! — دپدی شیخ حاجیگه، — منه شو کلام‌الله‌نی اوشلب قَسم ایچینگ! یالغان سؤزله‌گن بؤلسنگیز — سیزنی خدا اورسین، مگر مپن یالغان دپگن بؤلسم — مپنی خدا اورسین! آلینگ!

شهاب‌الدین ایکّیلندی . اگر قرآن اوشلب قَسم ایچمسه، حاضرگینه ایتگن گپلری عبث بؤلیب چیقر، اونده (خدا کؤرستمه‌سین!) راستدن هم قؤل-آیاغینی باغلب، سقالینی قیریب تشلشلری ممکن اپدی.

حاجی منافقلیک کپچیریلمس گناه اپکنلیگینی بیلیب تورسه-ده، «اِلها، اؤزینگگه سیغیندیم»، دپیه قرآننی قؤلیگه آلدی. منگله‌ییگه سورکه‌ب اؤپدی. سؤنگ اونی کؤکره‌گیگه باسیب توریب خلققه اؤگیریلدی.

—منه شو کلام‌الله بیرله قَسم ایچه‌من‌که، شیخ مپندبک بیر بپگناه مومن- مسلمانگه تهمت تاشینی یاغدیریب توریبدور. بیر ییل مقّدم بیزگه اؤز قؤللری بیرله شهادتنامه یازیب بپریب اپدیلر، اپندی بؤلسه، اؤشل یارلیقدن هم، مهردن هم تانیب، کمینه‌دبک مسلمان کاملنی بدنام قیلدیلر... پروردگار عالم، اؤتریک سؤیله‌یاتگن بؤلسم...

آدملر نفس آلمه‌ی، آوازی، بوتون وجودی تیتره‌ب آنت ایچه‌یاتگن حاجیگه بقره‌ییب تیکیلدیلر. اولر، « نخات حضرت سلطان بیر مسلمانگه تهمت قیلسه‌لر، نخات...» دیگن گمان یوکیدن لال و کرخت،حیران اپدیلر.

شیخ اپسه، حاجینی بونچه‌لیککه باره‌دی، دیب اؤیله‌مه‌گن اپدی. اپلّیک ییلدیرکه، او طاعت-عبادت بیلن بند، قرآن کریمنی مینگ کرَه ختم قیلدی، قنچه-قنچه کفارنی دین اسلامگه کیریتدی، الله کتابی اوستیده یالغاننی راست دیب آنت ایچه‌یاتگن قَسمخورنی ایلک مراتبه کؤریب توریبدی! شیخ یاقه‌سیگه قؤل یوگورتیردی . «استغفرالله ! ، استغفرالله!» دیه ایچیده کلمه کپلتیردی. تیلیده کلمه‌ی شهادت، دلیده —اؤزگه بیر آیت، اؤزگه بیر دعا...

— اگر اؤتریک سؤزله‌یاتگن بؤلسم، میلی، یپر تیشله‌یین، آغزی-بورنیم قییشه‌ییب قالسه هم راضیمن...

حاجی قرآننی اؤپیب، منصورخواجه‌گه اوزه‌تدی وحضرت تامانگه غالبانه قره‌ب قؤیدی-ده، ایکّی قدم چپتلندی.

شیخ وجودیگه جا بؤلگن و یالغیز اؤزیگه‌گینه معلوم روحی قوّتینی جمع‌لب حاجی‌نینگ کؤزلریگه قتّیق تیکیلدی. شهاب‌الدین چَیقه‌لیب کپتگندپک بؤلدی. سؤنگ گندیره‌کلب ایوان چپتیگه قره‌ب یوردی. شیخ همان کلمه کپلتیریب اؤتکیر نگاهی بیلن اونی تعقیب اپتیب توریبدی.

حاجی «چنگلینگدن امان-اپسن قوتولدیم-هه، شیخ، اپندی قله‌یسن؟» دیگندپک، ممنون ایلجه‌یدی. انه، او اوزونچاق ایوان لبیگه باردی. «بسم‌الله!» دیب زینه‌دن توشه باشله‌دی...

شیخ‌نینگ قاره‌متیر یوزی تندلشدی. اونینگ لبلری بیلینر-بیلینمس قیمیرلب، پیشانه‌سیده گوهردپک تپر کؤریندی. ایوان ایکّی گزچه کپلردی . حاجی اوچ زینه اؤتیب، تؤرتینچی زینه‌گه بارگنده قاقیلدی. آیاغی آسماندن کپلدی. اوچ

دومه‌لب پستگه توشدی. آدملر «آ-’آ !» دېب خطاب قیلدی. خلایق یېرده دادلب یاتگن حاجیگه اېمس، یوزینی تېرس اۏگیریب ایچکری کیریب کېته‌یاتگن حضرت سلطانگه قۏرقه-پیسه قره‌دی.

شهاب‌الدین حاجی‌نینگ قۏلی سینگن، جغی چیقیب، آغزی قییشه‌یيب قالگن اېدی.

منصورخواجه بیلن حکیم سلیمان شیخ‌نینگ آرتیدن اېرگشدیلر. صوفی دانشمند خلایق آلدیده ایکّی آغیز عذر ایتدی:

–سلطان عارفین حضرتلری‌نینگ سیز قوملریگه ایته‌دیرغان وصیتلری بار اېدی. تأسف که، وضعیت اوش موندا‌ق بۏلیب قالدی. الله نصیب اېتسه، ربیع‌الاول‌نینگ ایکّینچی هفته‌سینده حضرت مکّه‌ی مکرّمه سری آتلنغه‌یلر.

—سفر آلدیدن تغین کۏریشیب، شیخیمیزنینگ امر معروفلرینی اېشیتگه‌یسیزلر. قنی، آمین! یره‌تگن اېگه‌م هر بیر بنده‌ی مومننی ایمانیدن محروم اېتمه‌سین، بلا-قضادین اۏزی اسره‌سین، الله اکبر!

خلایق جۏرآواز بۏلیب دعاگه قۏشیلدی.

آدملر غاوور-غووور بیلن ترقه‌له باشله‌دی. وعظ امیدیده کېلگن سامعلر آره‌سیده کمال قاره بیلن نظام‌الدین خوشروی هم بار اېدی. اولر تهلکه ایچیده قالگن آلامانگه اېش بۏلیب، سۏز آلیشیب باررردی:

—کمال، یامان بۏلدی، هه؟

—یامان اۏلدی، خوشروی. تۏنغیز یېگور، حاجی-اې، اۏزینگ- کو، یالغان سۏیلب قلتیره‌ب توریبسن. توبه قیلدیم، دېب کېته‌وېرمه‌یسنمی؟

—شونی ایت- هه ! اولیا بیلن آلیشیب بؤلرکنمی؟ آتەم رحمتلی ایتردی، شیخ بابا «کېچیرەمن، لېکن کېچ اورەمن»، دېر اېکنلر.

—بو نیمه دېگنی، خوشروی؟

—اې، اؤقیمەگن! یعنی‌کیم، سېن گناه قیلسنگ، او کیشی بیر کېچیرەدی، ایکّی کېچیرەدی ...اما اوچینچیسیده انەوی حاجیدېک بؤلەسن، قارەوای! کؤردینگمی، قرآننی ساتگنی اوچون قؤلی سیندی، یالغان سؤیلب ایمانینی یوتگنی اوچون آغزی قییشەیيب قالدی.

—اې، قؤی-اې، اونگه ایت اؤخشەسین.

خوشروی دوستیگه تېگیشدی:

—یالغان سؤزلەمه. گاهی-گاهیده سېن هم یالغان ایشلەتیب تورەسن.

—قچان یالغان گېپردیم، یالغانچی؟

—توناو کونی خاتینینگگه، «سېندن باشقەسینی دېسەم، هر نرسه بؤلەی!» دېب قَسم ایچگنینگ-چی، قارەوای؟

کمال خورسند بؤلیب دوستی‌نینگ بیقینیگه تورتدی.

—اې، اؤل-هه! بونقه یالغان ثواب. شوندین بو یاغیگه خاتین تؤره ایپکدەی بؤلیب قالدی. یور، کون باتمەی، قارەچیق‌نینگ یؤلیگه چیقیب آلەیلیک . هلی بازارگه کیریب، بالەلرگه او- بو هم آلیش کېرەک.

ایکّی دوست بزازلیککه قرەب کېتدیلر.

ییغلَمه، آنه‌ی زار!

۲- فصل

جنت آنه‌لر آیاغی آستیده‌دور.

حدیث

هجري ٥٤١ ییل. ربیع‌الاول‌نینگ اؤن اوچینچیسی. پَنجشنبه. یاز قریب، سنبله کیرگن. یریم تون. شهرستان شیرین اویقوده.

شیخ مطالعه قیلیب اؤتیرگن اپدی، کؤزلری چرچَب، کتابنی یاپدی. یوزیگه فاتحه تارتیب اؤرنیدن توردی. یِنگیل کییِنیب، تشقریگه یؤنه‌لدی. خوابخانه اپشیگیدن اؤته‌یاتگنده، رُقیه بی‌بی‌گه دوچ کپلدی. رفیقه‌سی باش اپگیب توررردی.

—آته‌سی، بیران خدمت بارمیدی؟

—به حضور دَمینگیزنی آله‌بپرینگ، بپکه‌م. هلی صبح صادققه آلیس. بیر سَیر اپتگیم کپلدی. رُقیه بی‌بی اپری‌نینگ آرتیدن مأیوس قره‌ب قالدی. او جُفَت حلالیگه بي‌منت خدمت قیلیشنی اؤزی اوچون ثواب دپب بیله‌دیگن عاقله، زیرک عیاللر طایفه‌سیدن اپدی. بیراق... منه، خداگه شکر، بیر یاستیققه باش قؤیگنلریگه بیگیرمه ییل بؤلیبدی. انه شو بیگیرمه ییل بدلیده شیخ اونگه آنه‌لیک خدمتیدن بؤلک وظیفه‌نی روا کؤرمه‌دی. عمری مسجد خانقاهیده، خلیفه‌لر، مریدلر قورشاویده اؤته‌دی. اویگه هم تونه‌گنی گاهی-گاهیده کپله‌دی. مسافرچیلیکده اؤز خدمتینی اؤزی قیلیب، اؤرگَنیب کپتگن اپکنلرمی، هنوز عادتلرینی اونوتمه‌گنلر. لباسلرینی اؤزی پرورشله‌یدی، توگمه قده‌شمی، یوویشمی، ییرتیق-یماغینی چه‌تیشمی — برینی اصحاب حال، یعنی، همتباق حجره‌داشلری بیرله ادا اپته‌دی. رُقیه بی‌بی ایکّی قیز و

بیر اؤغیلنی بغریگه باسیب، مسجد یانیده‌گی اوچ خانه‌لی تارگینه حاولیده اهل قطاری اؤرته حال یَشب کهله‌دی.

حضرت تشقریگه چیقدی. حاولیدن گوپ اهتیب، ریحان ایسی کهلدی. موزدهک هوا کؤکسینی تؤلدیردی. روحی یاریشدی. او کیچکینه اهشیکنی آهسته آچیب، آستانه هتله‌دی.

شیخ‌نینگ اویی شهرستان‌نینگ بلندراق قِسمیده، قلعه دهواریگه یقین اهدی. حضرت سنبله هواسیگه مست بؤلیب، بیر لحظه تهک توریب قالدی. آسمان چهچکلری — یولدوزلر اؤزارا کؤز قیسیب، گویا شیویرلشه‌یاتگندهک، تؤلین آی اهسه، یخشی پزنده‌نینگ قؤلیدن چیققن لاچیره‌دهک یرقیره‌یدی. بی‌اختیار تیلیگه آیت کهلدی: «آی بیلن قَسم ایچه‌من، یولدوز بیلن قَسم ایچه‌من...» مسجد سیرتیگه اؤتدی. اوزون، اینلیک نروان آلدیگه باریب، بیر ثانیه اؤیلَنیب توردی-یو، «بسم‌الله!» دهب تامگه چیقه باشله‌دی. او هیچ قچان مسجد تامیگه چیقمه‌گن اهدی. بو سفر کؤنگیل ایستگیگه قرشیلیک قیلالمه‌دی. شهرگه تپه‌دن نظر سالیشنی، کؤزلری تالگونچه باقیشنی اختیار اهتدی. احتمال، بو سؤنگگی نظری‌دیر...

تامگه چیقدی. تپه سلقینراق اهکن، اهتی جونجیکدی. آسمان بیر قرن یقینراق کهلیب قالگندهک، یولدوزلر هم قؤل چؤزسه یهتگودهک، قمر فلک اهسه، باشیگه سایه سالیب تورگندهک تویولدی. اطرافیگه النگله‌دی. یسّیده‌گی اهنگ بلند عمارت منه شو مسجد سلطانیه اهدی. شهرستان گؤیا معظم پتنوس اوستیده تورگندهک، یقّال کؤزگه تشلنه‌دی. کنگره‌دار قلعه دهوارلری، قاره‌خانیلر سلاله‌سی-نینگ آته‌بیگی بوغراخان قوردیرگن مدرسه، بازار تیملری، مسافرخانه‌لر، بیر-بیریگه اولَشیب کهتگن پست‌قم، یپسقی اویلر، سییره‌ک باغلر، سرحوضلر...

بری آیاق آستیده یاتیبدی. انه، رباطده، باشقاپقه آلدیده دروازه آچیلیشینی کوتیب یاتگن مسافرلر کؤرینه‌دی.

کیم‌دیر ارابه‌ده چاپانیگه اؤره‌لیب اوخلب یاتیبدی، باشقه‌لر آتلرینی، ایشکلرینی باغلب قؤییب، قرا یبرده باش آسیلتیرگنچه مودره‌شه‌دی.

شیخ کون باتیشگه اؤگیریلدی. غیریللب قبله شمالی دَهبور ایسدی. بو اونگه یخشیلیک علامتی بؤلیب تویولدی. شکرانه کیلتیردی. اؤزینی مسجد تامیده ایمس، عرفات تاغیده تورگندیک حس ایتدی.

یولدوز اوچدی. میتّی بیر یولدوز آلاوگه ایلَنیب، آلتین یایدیک هوانی تیلیب اؤتدی. بو حالتنی شیخ اؤزیگه قیاس قیلدی، تعبیر یؤیدی. نورلی چیزیق نیم‌تتیر فلکدن وجودیگه کؤچدی. کیکسه کؤکسی جیزیللب، تپه‌سیده‌گی منه شو قبةالآسمان کبی موهوم و بي حدود خَیال ایچره غرق بؤلدی. قبله‌گه قره‌ب توریب، مناجات قیلدی: «خلاق عالم عنایت ایلب، یؤلیمیزنی بیرسه، بوگون مکّه‌ی مکرّمه سری آتلنغه‌یمیز. نصیب ایتسه، حجرالاسودنی کؤزگه سورتیب، ینه آنه یورتگه قَیترمیز. مبادا بیر سیقیم توپراغیمیز بیگانه ایللرگه بویورگن بؤلسه، نه چاره، یره‌تگن-نینگ اراده‌سی... قَیتیب سیزنی کؤرالمه‌سک، رضا بؤلینگ، آته یورت آسمانی! غریبلرنینگ کؤز یاشیدیک پاتره‌گن یولدوزلر، سیزلر هم رضا بؤلینگ بیزدین. کیچه-لری مسافر یؤلاوچیلرنینگ یؤلینی یاریتغووچی قمرِ فلک، رضا بؤلینگ! هه‌دیمه‌ی جمال کؤرسته‌دیگن آفتاب! سیز الله نوری‌نینگ بیر ذرّه‌سی، یبر یوزیده بؤلر، ایکینلرنی اؤستیریب، رزق حاصل ایتووچیسیز. آلتمیش بیر ییل آنه بیشیک ینگلیغ مربیلیک قیلغانینگیز اوچون رضا بؤلینگ! اریقلر، سیزدین ایچگن سوویم اوچون رضا بؤلینگ! درختلر، سیزدین تاتینگن شیرین-شکر مبوه‌لریم اوچون رضا بؤلینگ! یبللر، یوز-کؤزلریمنی سیپه‌لب، محزون چاغلریمده تسلی بیردینگیز. گُللر، چیچکلر، سیزلر دماغیمنی خوشبوی ایسلرگه تؤلدیردینگیز، بغریمگه جنت نفسینی اوفوردینگیز. سیزلر هم رضا بؤلینگ! یا عظیم سیحون! سینی بهشت دریا دییدیلر. الها، چوچوک سووینگگه یوز چه‌ییش قَیته نصیب ایتسون. دانالرنینگ دردی‌دیک وزمین تاغلر، مسکین، مسافر کیمسه‌نینگ خَیالیدیک پایانسیز صحرالر، معمور کیتلر، آوواللر، سیزلر هم رضا بؤلینگ! قول خواجه احمد یسّوي آتلیق بیر امتیم بار ایدی،

تیلی بُرا، ولي کؤزی نملیک، دلی غملیک خاکستر اېدی، دېیه یاد قیلغه‌یسیز. تاکه دیده‌م آچیق اېکن، مېن هم سیزلرنی دعا بیرله یاد اېتگه‌یمن. رضا بؤلینگ برچه‌نگیز، رضا بؤلینگ...»

حضرت‌نینگ کؤنگلی هوویللب قالگندېک بؤلدی. بیراق روحیاتی روشن تارتدی. تؤرت طرفیگه اؤگیریلیب، همان غفلت اویقوسیده یاتگن شهرگه قیته-قیته باقدی. گؤیا اونسیز وداعلشدی. سؤنگ شاشمه‌ی پستگه توشه باشله‌دی.

مسجدگه کیرماقچی بؤلدی .اما رُقیه بی‌بی‌نی اېسلب اوییگه بوریلدی. رُقیه بی‌بی یانیب ادا بؤله‌یاتگن خیره شمع آلدیده اېرینی اؤیلب، اِیه‌گیگه سویه‌نیب اؤتیریب اېدی. آیاق تاووشینی اېشیتیب، ایلدم قؤزغلدی .حضرت اینده‌مه‌ی خاص خانه‌سیگه اؤتدی. رُقیه بی‌بی اونگه اېرگشدی. شیخ محراب یانیگه اؤتیردی. رُقیه بی‌بی تاقچه‌ده‌گی کتّه شمع‌دانني یاقدی. «بیزگه خذمت بارمی؟» دېگندېک رومالی-نینگ اوچینی تیشلب، اطاعتکارانه کوتیب توردی.

-نان بیلن سوو کېلتیرینگ، گوهرنینگ آنه‌سی، —دېدی شیخ. رُقیه بی‌بی اېری‌نینگ آلدیگه بؤز دسترخوان یازدی، نریگی خانه‌دن ایکّی نان، بیر کاسه‌ده سوو آلیب کیردی.

-اؤتیرینگ، آنه‌سی، - دېدی شیخ، - سیزگه ایکّی آغیز گپیمیز بار.

رُقیه بی‌بی‌نینگ یوره‌گی بیر سېسکندی. او آهسته تیز چؤکدی. نظریده اېریدن شو محلگچه اېشیتمه‌گن قلتیس بیر گپ اېشیته‌دیگندېک، چؤچیدی. هورکیب، شیخ‌نینگ اؤیچن یوزیگه ضمناً رزم سالدی.

شیخ کاسه بیلن نانني اؤرته‌راقفه سوردی. یېردن کؤز اوزمه‌ی، مونغه‌یېب اؤتیرگن رُقیه بی‌بی‌گه قره‌ب استه دېدی:

-گوهرنینگ آنه‌سی، مېن سیزدین رضالیک تیله‌ماقچیمن. الله نیتیمیزگه یېتکورسه، بوگون یۏلگه چیققه‌یمیز. سیزدین یشیرمه‌یمن، یۏل آلیس، باریش-کېلیش آره‌سیده بیر ییل اۏته‌دی. انشاالله، فرض عیننی ادا اېتیب، قَیته‌من، شو دسترخوان یانیگه قَیتگه‌یمیز، دېگن امیدده‌مېن. ولېکن، انسان باله‌سی اېرته‌گه نیمه بۏلیشینی بیلمس. بوقوتلوغ نفس برچه‌میزگه امانت‌دور. مبادا قضاییمیز یېتیب... بو توپراقنی قَیته کۏریش نصیب اېتمسه، رضابۏلینگ، گوهرنینگ آنه‌سی...

رُقیه بی‌بی پیقیللب ییغله‌دی.

-کۏز یاش قیلمنگ. کۏز یاشلرنی کېینگه اسره‌نگ.

رُقیه بی‌بی درآو کۏزلرینی ارتدی.

-ییگیرمه ییلدیرکه، والده‌لیک، زوجه‌لیک خدمتلرینی بې‌منت ادا اېتدینگیز. چېککن زحمتلرینگیزگه راضی بۏلینگ. کۏنگلینگیزنی اۏکسیتگن بۏلسک — عذر، بیزدین اۏتدی. وقتیده قتّیق-قوروق گپیردیک، الرنی هم کېچیرینگ، آنه‌سی. مېن سیزدین راضیمن، سیز هم بیزدین راضی بۏلینگ. اِلها، قیامت کونی یاروغ یوز بیرله دیدار کۏریشگه‌یمیز.

رُقیه بی‌بی‌نینگ باشی اېگیلیب، تیزّه‌سیگه تېگه‌ی دېدی. او اېری‌نینگ اۏگیتینی اونوتیب، اونسیز ییغلشگه توشدی.

-مېن... مینگ قتله راضیمن، شیخیم... سیز هم ر-راضی ب-بۏلینگ...

حضرت‌نینگ ینه بیر گپی بار اېدی. اونی ایتسه، رُقیه بی‌بی‌نینگ راضی بۏلمسلیگینی بیله‌دی. بو مشفق عیال‌نینگ محزون کۏنگلینی بدتر ویران قیلیشینی هم سېزیب توریبدی. بیراق، بری‌بیر، ایتیشگه جزم قیلدی:

-آنه‌سی، مېن ابراهیم‌نی هم حجگه آلیب کېتسم، دېب نیت قیلیب اېدیم... سیز راضی بۇلسنگیز، البته.

رُقیه بی‌بی‌نینگ یوره‌گی پاره بۇلدی. او شیخ تامانگه قۇل چۇزیب، موکّه ییقیلدی. اېری‌نینگ اېتگینی محکم چنگللب اۇکیریب ییغله‌دی.

—مېنی یالغیزیمدین جُدا قیلمنگ، شیخیم! مېن شۇرلیککه رحم قیلینگ!.. بیر یۇله ایکّاوینگیزدین هم اَیریلسم، ایکّله قۇلیم کېسیلمسمو؟ بیز دعای جانینگیزنی قیلیب اۇتیره‌یلیک. الله تعالی یۇلینگیزنی روان قیلسون. یالغیزگینه‌منی تشلب کېتینگ، شیخیم...

—ییغلمه‌نگ، ابراهیم یانینگیزده بۇله‌دی، — دېدی حضرت.

بیر ضعیفه‌نی ایکّی عاجزه قیزی بیلن تشلب کېتیش ناانصافلیک اېدی. شیخ خطاسینی انگله‌دی.

رُقیه بی‌بی باشینی کۇتردی. یوز-کۇزینی ارتیب، کاسه‌ده‌گی سوودن هۇپله‌دی. هَپریققنی اندک باسیلگندېک بۇلدی. شکر قیلدی. او آته‌سی کۇنمه‌یدی، دېب چۇچیگن اېدی. نېگه‌که اېری‌نینگ فعلینی بیله‌دی، کم‌سخن، چۇرتکېسر. بیر نیمه‌نی ایتدیمی — تمام، ایتگینینی قیله‌دی. شیخ‌نینگ سۇزی، عزمی قراری محاکمه اېتیلمس، او فرض بۇلمسه-ده، واجب اېدی.

حضرت بیرته نان آلیب ایکّیگه بۇلدی. یرمینی رُقیه بی‌بی‌نینگ آلدیگه قۇیدی.

—مېن اولوشیمنی آلیب کېتگه‌یمن. بونی سیز اسره‌نگ. امان-اېسن قَیتیب کېلسم، ایکّی یارتینی بیرلشتیرگه‌یمیز. الله هرکیم‌نینگ رزقینی بوتون قیلسین. آمین! ولله ذوالفضل العظیم!

شیخ سوودن بیرهؤپلب، کاسه‌نی اؤرته‌گه قؤیدی. اؤرنیدن توردی.

—بیز قَیتگونگه قدَر سیزلر اسفیجابده استقامت قیله‌سیزلر، توققن یپرینگیز درستراق، – دیدی کؤنگلی بؤشب.

رُقیه بی‌بی هم اسفیجابلیک، موسی شیخ دیگن روحاني‌نینگ کینجه قیزی ایدی .حضرت سلطان «بیر ییلچه اویده بؤلمس ایکنمیز، بولر رؤزغار زحمتین چیکمه‌سین» دیگن خَیالده عایله‌سینی قَیناته‌سی‌نینگ حاولیسیگه امانت تاپشیریب کیتماقچی ایدی.

رُقیه بی‌بی‌نینگ کؤز یاشیدن کؤپچیب کیتگن لؤپپی یوزیگه قان یوگوردی.

شیخ شخدم یوریب، مسجدگه چیقیب کیتدی. مسجد ایچی چراغان، خلیفه و مریدلر سفر تدارگینی کؤره‌یاتگن ایدیلر. مؤذن‌نینگ اذانی ینگره‌شی بیلن شهرنینگ تؤرته‌له قاپقه‌سی برابر آچیلدی. حضرت سلطاننی حجگه کوزه‌تماقچی بؤلیب کیلگن ارادت اهلی یاپیریلیب ایچکری کیردی.

تانگ آتدی. قدیم یسّی‌نینگ مشهور آقتپره‌کلری اوچیده ایپک نور اؤینه‌یدی. شهرستان آدم بیلن تؤلگن . همه مسجدِ سلطانیه طرفگه یؤنه‌له‌دی. رباطده هم آدم قلین. مسافرخانه‌لرده، کاروانسرایلرده بؤیره‌دیک بؤش جای یؤق. قلعه دیواری‌نینگ آرتیده آتلر کیشنَه‌یدی، خچیرلر تپینه‌دی، ارابه‌لرنینگ غیبقیلله‌گنی، نارتویه‌لرنینگ پیشقیرگنی ایشیتیله‌دی. یسّی یسَی بؤلیب، احتمال بونچه‌لیک تله‌تؤپنی کؤرمه‌گن‌دیر. قاره‌تاغ ایتگیده‌گی قیشلاقلردن، دشت قیپچاق ییلاولریدن، سیحون بؤیلریدن، اسلامیت سرحدی — جند و ینگیکینت شهرلریدن تؤپ-تؤپ بؤلیب، میریشکار و صیاد، قؤیچیوان و کاسب، تجارو دهقان آقیب کیلماقده. بیراوی‌نینگ تیلیده دعای خیر، بیراوی‌نینگ دلیده احرام باغلش نیتی، بیری حج زکاتینی بیریب

ثوابگه نایل بؤلماقچی. شیخ حضرتلری مرحمت قیلیب، بیزنی هم سفرگه آلیب کېترمیکن، دېگن امیدوار کیمسه‌لر هم یؤق اېمس.

کون نیزه بؤیی کؤتریلدی. اېل-اولوس ایله خوشلشوو چاغی یېتگن اېدی. حضرت خلیفه‌لری، علما-مریدلری قورشاویده مسجد ایوانیگه چیقدی. خلایق توناو کونگیدن اؤن چندان کؤپ اېدی. میدانگه سیغمه‌گنلر اطرافده‌گی اویلرنینگ تامیگه، قلعه دېوارلریگه چیقیب، سلطان‌العارفین‌نینگ وعظینی تینگلشگه معطل بؤلیب توریشردی.

شیخ کیپریک قاقمه‌ی، مؤلتیره‌ب تورگن، یوزلب قاره‌کؤزلرگه باقیب، بیر لحظه خَیالگه تالدی: «بولرگه نې دېیدی؟ تغین امر معروفگه چارله‌یدیمی؟ امر معروف، پند-نصیحت ایله یامان کیشی یخشیگه ایلنسه، دنیاده اؤغري و کذاب، زناکار و آچکؤز قالمسدی. نه علاج، چیقمه‌گن جاندین امید، دېیدیلر. تامچی تاش تېشر اېمیش. زاره بو ذرّه‌دېک پندو نصیحتیمیز مینگ قولاق‌نینگ بیریده تؤختب اجابت بؤلسه». وعظ ایتگنده، شیخ‌نینگ کؤکسیده اؤتلی بیر الهام پیدا بؤلردی. حاضر هم اؤشه الهام تاشقینیدن دلی پاتره‌ب سؤز باشله‌دی:

—برادرلریم! آره‌لرینگیزده اؤکسیگنلرنی کؤریب توریبمن. اولر کاشکی بیز هم مکّه‌ی مکرّمه‌گه یېتیب ثوابگه باتسک، دېیه اؤرتنه‌دیلر. اؤرتنمه‌سینلر!

حج — فرض‌دیر، الاّ حق مصطفی، « الله تعالی صورتلرینگیزگه اېمس، قلبینگیز و عمللرینگیزگه قره‌یدی»، دېمیشلر. جنت بدلی مکّه یؤلیده اېمس، هر بیر بنده‌ی مومن‌نینگ منه بو یېریده، سینه‌ی پاکیده‌دور. بعضی بیر خدا بېخبر گُمراهلر بار، فرزندلری‌نینگ رزقیدین قییب، یېمه‌ی-ایچمه‌ی حج خرجتینی یېغنَیدی. بونده‌ی یؤل بیلن یېغیلگن مال هم، اخراج هم کفران نعمت‌دور. اهل و عیال، اولاد، قؤنی-قؤشنی، مسکین- فقیرنینگ حقینی بېرمه‌ی ثواب آله‌من، دېگن کیشیگه الله-نینگ لعنتی بؤلسین! کؤنگلی سینیق غریبنی آووتینگ، خیر-احسان قیلینگ، مسافر کیمسه‌گه بیر آغیز شیرین سؤز ایتینگ، یېتیم‌نینگ باشینی سیله‌نگ، ظلم قیلمنگ،

بیراونینگ دلینی آغریتمنگ. اریق آچیب، ایکّی توپ آغاچ کؤکرتیرینگ، قؤلینگیزدن کېلسه، تؤرتته نادانگه علم اؤرگه‌تینگ، مسجد-مدرسه قورینگ، مومن-قابل فرزندتربیه‌لنگ ...انه شونده جنت دروازه‌لری سیزگه پېشواز آچیلغه‌ی. احرام باغله‌ی آلمه‌دیک، دېب اؤکسینمه‌سینلر، یخشیلر! عرفات تاغینی گیر ایلَنیب، احرام باغلب قَیتگن تیلی بؤلک، دلی بؤلک منافقلرنی کؤپ کؤردیک. اولر آلغان ثوابلرینی پوچک پولگه ساتدیلر. بیری قاضیمن، دېدی، بیریسی مفتی، بیریسی حاکممن دېدی، بیریسی امام. ولې حرامدین حذر قیلمه‌یدی . الله‌دین قؤرقمه‌یدی، بنده‌سیدین اویالمه‌یدی . انه شولر هم حاجی دؤپپی کییگن. زېرا، اېشک‌نینگ بېلیگه احرام باغلب، حاجی دؤپپی کییدورگن بیرله اېشک — اېشکلیگیچه قالور، هرگز انسانگه ایلَنمس.

فخر عالم محمد صلّی‌الله علیه وسّلم، آدملر آره‌سینده آلتی خیل طایفه باردیرکه، اولر تانگله محشردین بورون دؤزخ اؤتیغه کویگه‌ی، دېب بشارت قیلگنلر. بول طایفه جمله‌سیگه ظلم قیلغان حاکم، کیشیلرنی بیر-بیری بیلن اوریشتیروووچی فتنه‌چی، متکبر رهبر، خیانتکار تجار، فراغتده کون کېچیرگووچی نادان وحسدگؤی عالِم کیرگه‌ی. بس، اې مومنلر، دعای بددن الحذر! دعای بددن قؤرقمه‌ی، غفلتده قالغان عاصیلر اونوتمه‌سینلرکه، آته-آنه‌نینگ فرزند حقیگه قرغَب توریب قیلغن دعاسی، مسافرنینگ تیلگی و ینه مظلوم کیمسه‌نینگ مناجاتی مستجاب بؤلغه‌ی. خواه وصیت دېنگلر، خواه نصیحت، اهل سنت، سیزگه ایتر آخر سؤزیم شول: تا بدنگه حرف مد یېتگونچه، یخشیلیک تخمینی اېکسینلر. یخشیلیکدین نې یامانلیک کؤردینگ که، یخشیلیک قیلیشنی ایسته‌مه‌یسن، یامانلیقدین نې یخشیلیک تاپدینگ که، هرگز یامانلیق قیلغه‌یسن؟ الله‌نینگ مغفرتی ایله حکمت کېلدی:

قول خواجه احمد، یامانلرنینگ یامانیسن،

برچه بوغدای، اېل توتماغان سمانی — سن...

والسلام بالصواب!

حضرت یوزیگه فاتحه تارتدی. آدملر اونگه تقلیداً تکبیر ایتیب، بلند آوازده دعا قیلدیلر. شو پیت اؤرته‌راقده تورگن چیمَتلی عیال باله‌سی‌نینگ یېلکه‌سیدن تورتدی:

—بار، باله‌م، شیخ بابانگنی آیاغیگه ییقیل. آته‌منی تشلب کېتینگ، دېب ییغله. زاره رحم قیلسه. باره‌قال، بار...

یېتّی-سکّیز یاشلرده‌گی، آله تؤن کییگن آریق باله‌که‌ی ایکّیلنیب آلامان آره‌سیدن چیقدی .ایوان لبیگه باریب، آرتیگه قره‌دی. عیال‌نینگ اؤکتم تاووشی اېشیتیلدی:

—اویه‌لمه، باله‌م! دردینگنی ایت، پیریم یارله‌قه‌یدی.

شیخ خلایق ایچیدن کؤزی بیلن عیالنی اختردی. کېین اېنگه‌شیب باله‌نی دست کؤتریب آلدی. باشینی سیله‌دی:

—سؤیلنگ، اؤغلیم...

باله ایندەمه‌دی. بېرگه قره‌ب تېک توره‌وېردی. عیال ینه تاووش بېردی:

—یوکون، باله‌م! شیخ بابانگگه قولّوق قیل! هلی نې دېدینگ یؤلده، یشرجان، آته‌منی سؤره‌ب آله‌من، دېمه‌دینگمی؟ ایتگین-ده، قؤزیچاغیم...

باله‌دن سېس چیقمه‌یاتگنینی کؤریب، عیال بیر-ایکّی قدم ایلگریله‌دی. ایوانگه یقینراق باریب حسرتینی ایتدی:

—پیریم، انه شو نارسیده‌نینگ آته‌سی، یالغیز اؤغلیم، اؤله‌من ستّار مکّه‌گه کېته‌من، دېب توریبدی. خدانینگ زارینی قیلدیم، سېن بؤلمه‌سنگ، بیز قنده‌ی کون کؤره‌میز، دېدیم. چالیمنی توپراققه تاپشیرگنمن، ایشانگنیمیز هم، سوینگنیمیز هم شو یالغیز اؤغیل. آرقه‌سیده اتک-چېچک بېش باله‌سی بار. جان پیریم، صدغه‌نگیز کېته‌ی،

اؤغیل‌گینه‌مگه نصیحت قیلینگ، باله-چقه‌سی‌نینگ یانیگه قَیتسین. بیزنی تشلب اویدن باش آلیب چیقیب کېتگنیگه بیر ییل بؤلدی. بیر ییلدین بېری درویشلرنینگ آره‌سیده یوریبدی. اِلها، آخرتینگیز آباد بؤلسین، پیریم، باله‌گینه‌منی قالدیریب بېرینگ...

عیال هؤنگره‌ب ییغله‌دی. شیخ‌نینگ کؤنگلی ویران بؤلدی. یېتیملیک جبرینی چېکیب، آنه‌سی دیداریگه تؤیمه‌گنی اوچونمی، عیال کیشی‌نینگ کؤز یاشینی کؤرسه، کؤنگلی بوزیله‌دی، ایچ-ایچیدن بیر ضعیفه‌نی ییغلَتیب، زار فقشه‌تگن کیمسه‌نی جزاله‌تیب تعذیرینی بېرگیسی کېله‌وېره‌دی. شیخ چیمّتلی عیالگه قره‌دی، خطاب قیلدی:

—ییغلمه‌نگ، آنه‌ی‌زار! انشاالله، اؤغلینگیز یانینگیزده قالغه‌ی. انینگ اسمی...

—روف، عبدالروف! — دېدی بېچاره عیال امیدوارلیکدن هاولیقیب .حضرت-نینگ تاووشی ینه‌ده کېسکینلشدی:

—بیز امر معروف ایتیب نې دېدیک؟ تیریک یېتیملرینی چیرقیره‌تیب مکّه یؤلیده ثواب ایزله‌گنلر خوار بؤلغه‌ی! راویلر انداق روایت ایتورلر. بیر گُمراه حج یؤلیده هاریب عبادت قیلگنی مسجدگه کیردی. کؤردی که، مسافر کیمسه لباسینی یَمب اؤتیریبدی. اول سؤردی : «الله یار بؤلسین، قَیغه بارورسن؟» «مکّه‌گه» — دېدی یؤلاوچی.

مسافر، «آنه‌نگ بارمی؟» دېب سؤردی .«هه، بار» – دېدی

یؤلاوچی» عزیمتینگدین آنه‌ی‌زارینگ راضیمی؟» — دېدی مسافر. یؤلاوچی، بیلمه‌دیم، دېب یېلکه قیسدی . «انداغ بؤلسه، فرصتنی اؤتکزمه‌ی، آنه‌نگ خدمتیغه آتلن، — دېدی مسافر، – مېن اېلّیک مراتبه حج قیلدیم. باش‌یلنگ، آیاق-یلنگ، آچ-نهار دشت و بیابان کېزدیم. ولې حجیم قبول بؤلمه‌دی. مېن والده‌ی مهربانیمنی نارضا قیلغان اېدیم.

اي، عاصي بنده، فرصت باریده آنەنگ حضوریگه شاشیل، انینگ آیاقلریگه ییقیل! ایستەسنگ، مېن حج ثوابینی سېنگه بېرەی، سېن آنەنگنی رضا قیلگین و تاپقن شادلیغینگنی مېنگه بېر!» گُمراه یۇلاوچی ایزیگه قَیتدی. خلایق گووره‌ندی. خطابلر، برالله دعالر ینگره‌دی. شیخ دوام اېتدی:

—اي مریدیمیز عبدالروف! بیز سیزگه والده‌ی مهربان شادلیغینی روا کۆردیک! آنەنگیزنی طواف ایلَنگ! زېراکه، جنت آنەلر آیاغی آستیده‌دور.

حضرت یشرنی آهسته پستگه توشیریب قۇیدی. باله چاپقیللب مامەسی-نینگ پینجیگه باریب سوقیلدی. آلامان ترقەله باشله‌دی.

بیر ساعتدن کېین شیخ کاروانی یۇلگه توشدی.

فتنه یاکه نقّاش‌نینگ خطاسی

۳- فصل

اگر عالِم بؤلسه، جانیم تصدّق،

قنی عالِم، قنی عامل، یارانلر!!

خواجه احمد یسّوي.

شهاب‌الدین حاجی ایکّی کون اوییده «وای-وای»لب یاتدی. قؤلی گوپ بؤلیب شیشیب کېتدی. ییقیلگنده تیلینی تیشلب آلگن اېکنمی، تیلی هم ایلنمه‌ی قالدی. آغزینی آچالمَیدی، بورنی بیلن پیشیللب نفس آله‌دی. اینگره‌نه‌دی، تؤلغانه‌دی، الله‌گه یالواریب، دردیگه شَفا تیله‌یدی. «نجس باسیب نېگه شیخ‌نینگ آلدیگه باردیم؟» دېیه پشیمان قیله‌دی، مسجدنینگ بلند ایوانینی، آشقالداقنی، قوتی اؤچگن شیخنی قرغه‌یدی، بیراق... «قرآن اوشلب توریب قَسمخورلیک قیلگن اؤزیم اېمسمی؟» دېگن گپ خیالیگه هم کېلمه‌یدی.

اوچینچی کونی درد زؤرلیک قیلدی . حاجی «اللّه جانیم»لب ییغلشگه توشدی. اؤغلی دریا بؤییدن بایبؤسین سینیقچینی آلیب کېلدی. بایبؤسین بؤسه‌غه هتلب کیردی و شهاب الدین‌نینگ بشره‌سیگه قره‌ب تؤختب قالدی.

—اؤیپیرمای! قوده‌ی اوریبدیغؤی!— دېدی یاقه‌سینی چنگللب. سؤنگ بېمارنینگ یانیگه چاردانه قوردی. حاجی‌نینگ اؤنگ قؤلینی ییلقی مایی بیلن انچه‌گچه سیلب اؤتیردی. کېین کوتیلمه‌گنده اونینگ قؤلینی سیلتب تارتدی. حاجی داد دېگنی اولگورمه‌دی. سینیقچی چیققن قؤلنی قَیته جاییگه سالدی.

—اي، بؤلدی، جیله‌مه، هي شپشپنگدی... اولکپن مؤلده بؤلسنگ-ده، بله سیاقتیسین، — دپب اوریشگن بؤلدی. حاجی‌نینگ بیلگینی تخته‌کچلب باغلب قؤیدی. شهاب الدین ایما-اشاره بیلن افتینی کؤرسه‌تدی.

— م...جوز...بپت...تیم نې بؤل...لاددی؟

سینیقچی حاجی‌نینگ بپجا کؤزلریگه، قییشیق آغزیگه تیکیلیب قره‌دی.

—اؤی، اللّٰه-آ! — دپدی اوه تارتیب، — بول بپتینگدی نې قیلدینگ، مؤلده؟ شهاب الدین نیمه‌دیر دپماقچی بؤلیب کوچه‌ندی، بیراق تیلی کلمه‌گه کپلمه‌دی.

—اؤتریک سؤیله‌دینگمه؟ مؤلده دپگپن اؤتریک سؤیله‌ماوی کپرپکقؤی. اِی-یه-ه ...ای، توگپسی سپنی جِن اورغان بؤلمه‌سین. اؤنده شیلیاسین قیلدیر، قراغیم. اؤنده-ده، آدم بؤلمه‌سنگ، حضرتیمگه باریب، اؤزینپن دوغه سؤره‌یسین. مپن نې قیله‌مین، بیقوش مؤلده اکې؟

سینیقچی حاجینی حضرت سلطان درگاهیگه یؤلله‌یاتگن اپدی. شهاب-الدین باش چَیقه‌دی.

—ی-آ-آ ...با...با-میمن...

—جؤق بؤلسه، اؤزینگ بیلپسین، — دپدی سینیقچی، — نې بؤلسه-ده، بیر جمعاً ایس قیلغنسینغؤی. گونه‌نی جوویب آلوو کپرپک. آل، مپن کپتدیم.

بایبؤسین چیقیب کپتدی. شهاب‌الدین آینه آلیب افتیگه قره‌دی. قؤرقیب کپتدی. «نخات که، بیر عمر قییشیقغیز بؤلیب قالسم؟ تلاوت نې بؤله‌دی؟ شونده‌ی قرائت بیلن بیز بو یاقده قالیب، انه‌وی زنچه‌لیش مولود قاریگه اؤخشه‌گنلر تؤرگه اؤتیب کپته‌وپره‌دیمی؟ شیخ‌نینگ آلدیگه باریب آیاغیگه ییقیلسممیکن؟ یؤق، بارمه‌یمن». هم، قاره‌یلاق، ایته‌ی بؤلیب کپلدینگمی؟» دپمه‌یدیمی. یا، اللّٰه،

ینگلیشدیم، سېنینگ مبارک سۆزینگگه شک کېلتیردیم، اۆزینگ شفقت قیل، عاصي بنده‌نگمن، اېل-یورتگه روسیاه قیلمه. توبه قیلدیم، توبه قیلدیم، پروردگارعالم..!»

اېرته‌سیگه حاجی محلّه‌دن تۆرت ملانی چقیرتیردی. اولر شهاب الدیننی اۆرته‌گه اۆتقزیب قۆییب، باسیم اۆقیشگه توشدیلر. تۆرت ملا اوچ کونگچه سوره‌ی «یاسین»نی قیرق مرته‌دن قَیتریب چیلیاسین قیلدیلر. حاجی‌نینگ دردی یېنگیللشگندېک بۆلدی، لېکن قییشیق آغزی، بېجا کۆزلری اصلیگه کېلمه‌دی. او کېچه‌لری خداگه مناجات قیلیب ییغله‌دی، دعانینگ کوچینی ینه بېش-آلتی کون کوتدی. آخری بېتینی سیدیریب تشلب، حضرت نینگ آلدیگه توبه قیلیب باریشگه جزم قیلدی. «بیز کېتمان چاپیب نان یېییشگه اۆرگنمه‌گنمیز، رزقیمیزنی الله اۆزی یره‌تگن، رزقیمیز عوام خلق کۆنگلیگه کلام‌الله نورینی یاغدوریش بیرله بوتون‌دیر. شو تکبر شیخ‌نینگ آلدیگه تغین بیر باره‌من، گناهیمدن کېچسه — کېچدی، بۆلمسه، اووالیمگه قاله‌دی، تانگله محشرده اۆزی جواب بېرگه‌ی».

شهاب الدین اۆغلیگه اېشکنی اېگرلشنی بویوردی. کیینیب تشقری چیقدی. اۆغلی یانباشیدن آلدی . حاجی، بسمِ الله، دېب اېشککه مینه باشله‌دی. اېندی اېگرگه قۆنگنده پاسانگیسینی یۆقاتدی .اییل بۆش تارتیلگن اېکنمی، یا باشی ایلندیمی، گوپیللب اۆنگ تامانیگه ییقیلدی. سۆکینیب اۆرنیدن توردی. اۆغلی اېسه، آته‌سی‌نینگ افتیگه قره‌دی و بقره‌یېب قالدی. —هِم، حرامی، قیلغیلیقنی قیلیب، تغین نېگه بېز بۆلیب توریبسن؟ — دېب بقیردی حاجی، — آته‌م قولب اۆلسین دېمیدینگ، نېگه اییلنی بۆش تارتدینگ؟

— اییل... قتّیق اېدی، آته... — دېدی اۆغیل همان اۆزیگه کېلمه‌ی، — آته، بېتینگیز... قدیمگیده‌ی بۆلیب قالدی.

—هه؟! حاجی جان حالتده بیتینی ایشقه‌دی، — یوگور، آینه آلیب چیق! اؤغیل یوگوریب ایچکری کیریب کیتدی. کؤزگو آلیب چیقدی. حاجی کؤزگوگه قره‌ب ایششه‌یدی.

—خداگه شکر-اي، آدم بؤلیبمن. قره نورالدین، بیتیم اصلیگه قَیتیبدی. یا اللّه..!

اونینگ کؤنگلیگه «شیخ‌نینگ آلدیگه اوّلراق بارسم بؤلمسمیدی؟» دیگن خَیال کیلدی. اؤغیل ایشک‌نینگ جِلاویدن توتدی.

—آته، مینه‌سیزمی؟

—هه؟ — دیدی حاجی تیلبه‌نما کولیمسیره‌ب، — ایشککه مینیب نیمه قیله‌من، باله‌م؟

—اؤزینگیز سلطانیمگه باره‌من، دیگنینگیزگه...

—اي-اي، قؤی، باله‌م. شیخ‌نینگ آلدیده پیشیریب قؤییبدیمی؟ شیخسیز هم کونیمیز اؤتیب توریبدی. بار، ایشک‌نینگ ایگرینی آلیب اریق‌نینگ بؤییگه ارقانلب قؤی. مین قاضینیکیگه باریب کیله‌من.

نورالدین ایشکنی یتکلب ایچکری حاولیگه کیردی. حاجی کؤزگونی چؤنتگیگه اوردی و بیتیم تؤغری بؤلدی، دیب سویونچی آلگنی اشرفخان قاضینیکیگه قره‌ب یؤرغه‌له‌دی. اشرفخان قاضی پیغمبر یاشیدن اؤتگن بؤلسه-ده، کیچکینه چغیر کؤزلری تییره‌ک، آق-سریقدن کیلگن لؤپپی یوزی تینیق، تیل-زبانی اؤتکیر قرییه ایدی. یاشلیگیده اونی گنبذقاری دییشردی. اول مفتی، سؤنگ قاضی بؤلیب بو لقبدن قوتولدی. اما تینگ-تؤشلری همان اونینگ پکنه، خام‌سیمیزلیگیگه شمه قیلیب، مزاحلب کوله‌دی. راستدن هم بي‌چاره قاضی تیکّه تورگنده یرمیگچه سمان تیقیلگن کتّه قاپنی ایسله‌تر، یاتگنده اوستیگه تؤشک یا تؤن یاپیب قؤییلگن تندورگه مینگزه‌ب کیتردی. منه، بیش ییلدیرکه، اشرفخان سابرانده قاضیلیک

قیله‌دی. بو ییل پیغمبر مرسل یاشیگه یتگنینی یاد اتیب، مکّه‌گه آتلندی. الله یؤلینی بیرسه، شیخگه همراه بؤلیب، بیرهفته‌دن کیین یؤلگه توشه‌دی. شو باعث، نیچه کوندیرکه، اپشیگیدن آدم اوزیلمه‌یدی. بیراو حج زکاتینی آلیب، بیراو آق یؤل تیلب، کپلیب-کپتیب توریبدی.

اشرفخان برچه تدارکنی کؤردی و اپنگ مهم یوموش‌نینگ عهده‌سیدن چیقالمه‌ی دلگیر بؤلیب اؤتیریبدی. او سمرقند خاقانی محمودخانگه مکتوب بیتماغی لازم. اما بو مکتوبنی مفتی، امام دپگندپک، علما اشتراکیده یازیشلری کپره‌ک اپدی. اوشبو انشانی تخلشده انه‌وی پندَوَقی شهاب‌الدین حاجی هم اشتراک اپتیشی لازم اپدی و اونی خدا اوریب قؤیدی. آغزی قییشه‌یپب، قؤلی چیقیب گؤشه‌نشین بؤلیب یاتگنمیش. بیر-ایکّی چقیرتیردی. کپلمه‌دی. سؤیله‌گنی قُربی یؤق، زبانی آغزیگه سیغمس اپمیش. «کپلپر-ده، قَسمخور، — دپب ایچیده غیجیندی قاضی، — تیلینگ بؤلمسه، کؤزینگ بار، خطنی اؤقیب برماق باسسنگ بس».

قاضی‌نینگ آلدیده پت‌قلم، بیر دسته اپپک کاغذ. او مفتی بیلن مولود قارینی کوتیب اؤتیریبدی. دهلیزده کیم‌دیر آیاق قاقدی. سَلدن کیین پَستک، اؤیمه‌کار اپشیک آچیلدی. آستانه‌دن محمدرسول مفتي اپنگه‌شیب اؤتدی. او پیشانه‌سینی سیله‌ب ایلجه‌یدی.

—اشرفخان، بو دپیمن، عمارت سالغانده یالغیز اؤزینگیزنی اؤیلبسیز-ده، برادر. بو اپشیکدن رساله‌ده‌گی اپرککلر هم اؤتسه کپره‌ک، دپب حساب-کتاب قیلمه‌بسیز. تغین منگله‌ینی اوریب آلدیک. اوپینگیزگه کیرمسدن شپه‌لاق اوله شه‌سیز. مفتی دراز، اونینگ بؤیی سَل‌کم اوچ گز کپلر قاضی‌کلان بیلن بیر زمانلر کؤپ ییل مدرسه توپراغینی یله‌گنلیکلریدن حدی سیغیب، اسمینی ایتر، قلتیس هزل هم قیله‌وپرر اپدی.

مفتی جؤره‌سی‌نینگ «سپن پکنه‌سن»، قبیلیده‌گی ایلماقدار هزلیگه اشرفخان کولیب قؤیه قالدی. کَلنی کَل، دپسنگ، بیر-ایکّی مرته رنجیدی، باره-باره بپتی قاتیب، اؤرگنیب کپته‌دی. اشرفخان قاضی هم بقه‌لاق، پکنه، خام سپمیزسن،

معناسیده‌گی باطني هزللرگه کۆنیکیب قالگن. کۆنگلیگه آغیر آلیب اۆتیرمه‌یدی. عکسینچه، رقیبی‌نینگ بیران قصورینی تاپیب حساب-کتابنی تۆغریله‌یدی.

—تویه‌دېک بۆی بېرگونچه، تویمه‌دېک عقل بېرسین، دېگن اېکن اۆتگنلر، – دېدی قاضی «سلام»گه مناسب «علیک» آلیب، – اېشیکدین اۆتگنده عقلنی ایشله‌تیب کیریش کېره‌ک. قاوون‌نینگ اوروغی هم کۆپ بۆله‌دی شېکیلّی، دوستِ قدردان، هه؟

مفتی‌نینگ کلّه‌سی سۆپاق، خلق تیلی بیلن ایتگنده «قاوونباش» اېدی. قاضی شونگه اشاره قیلدی. مفتی مورتینی سیلَب کولیمسیره‌دی، دوستی‌نینگ دومه‌لاق کلّه‌سینی نشانگه آلدی.

—آري راست، تقصیر، هر قله‌ی تربوزنیکیدین کم اېمس، اوروغی.

کولیشدیلر. اگر مهمانخانه‌گه «السلام علیک!» دېب شهاب‌الدین حاجی بیلن مولود قاری کیریب کېلمه‌گنلریده دهنکی جنگ ینه انچه‌گچه دوام اېتیشی تعیین اېدی.

—کېي، شهاب، — دېب قاضی حاجیگه قۆلی‌نینگ اوچینی بېردی. اونینگ رومال اۆره‌لگن اۆنگ قۆلیگه، سۆلغین بېتیگه قره‌ب قۆیدی، — طُرقینگ آدم‌بشره بۆلیبدی. ایت توگول اېشک هم هورکمه‌یدی. نې چاره قیلدینگ؟

—کېچه هم قییشیق اېدی، — مینغیللب اۆزینی آقله‌دی حاجی، — شول... چیلیاسیندین سۆغین جاغیم قیمیرله‌یدیرغان بۆلدی...

او عذر سۆره‌گنی شیخ‌نینگ حضوریگه کېته‌یاتگنینی هم، اېشکدن بیقیلیب اصلیگه قَیتگنینی هم یشیردی.

قاضی تغین نیشینی سوقیب آلدی:

—موندین بویان قَسمخورلیگینگ توتیب تیلینگ قیچیسه، اوّل چیلیاسین قیلدیریب آل. سؤنگ قَسم ایچ! نعوذاًبالله! مبن سبنگه نبچه مرته ایتدیم، پؤنگباش! شیخ بیلن آلیشمه، دبدیم. شیخ به‌مثل گوریللب یانیب تورگن آلاو. اوزاقدین توریب انینگ تفتیگه ایسینماق کبره‌ک. یاووق باریش کبره‌ک ابمس، یاووق بارسنگ، کویدیره‌دور!

مولود قاری چییللب گپگه اره‌لشدی:

—خؤپ دانا نصیحت بؤلدی، تقصیر. آري راست ایتدیلر، یانیگه یاووق بارسنگ، کویدیره‌دور! الاّ، قَیسی بیر پلّه‌ده الحذر، دبب آلیسراق یورسنگیز-ده، اول آلاودین اوچقون سچره‌ب، ابتگینگیزگه ایله‌شه‌دور. کبچه بازارشبگه باریب ابدیم. بیر مجنون-صفت درویش خلایقنی آغزیگه قره‌تیب گستاخانه بَیتلر ایتیب یوریبدی ابکن. صدقه‌سینی بهریب، اؤشل بَیتلرینی یازیب آلدیم. شیخ شأنیمیزنی بیرگه اوریبدور، تقصیر!

قاری سلّه‌سی‌نینگ قتیدن اؤرمه کاغذ آلدی و ایکّی قؤللب قاضیگه اوزه‌تدی. قاضی شاشمه‌ی کاغذنی یایدی، یاروقفه سالیب پیچیرلب اؤقیدی. لبلری-نینگ طنابی قاچدی. برالله تاووشگه اؤتدی.

-ملا، مفتی بؤلغانلر... یالغان فتوا بیرغانلر،

آقنی قرا قیلغانلر، اول تموغغه کیرمیشلر...

قاضی مفتییگه قره‌ب مکارانه کولیب باقدی:

-لبیک، مفتی جنابلری! «آقنی قرا قیلغانلر» دبدیمی؟

-دوام قیلینگ، قاضی، دوام قیلینگ! - دبدی مفتی قیزه‌ریب. اشرفخان کاغذگه تیکیلیب توردی-ده، بیر بَیت تشلب اؤقیدی: حرام بیگن حاکملر...

مفتی ایلکیس قۆل چۆزدی. اما قاضی چقّانلیک قیلیب کاغذنی آرتیگه بېرکیتدی.

-بیر بَیتنی تشلب کېتدیلر، تقصیر! - دېدی مفتي اچّیقلَنیب.

-نامردلیک بۆلمه‌سین. قنی، بو یاقده بېرسینلر-چی!

قاضی کاغذنی بېرمه‌دی.

-اۆزلری اۆقیگنی عار قیلسه‌لر، بیزدین اېشیتسینلر، - دېدی مفتی. یسّوي‌نینگ بوهجوي شعری ایکّی کون بورون اونینگ قۆلیگه توشگن اېدی. مفتی تاووشینی کۆتریب ذوق بیلن قرائت قیلدی:

-قاضی، امام بۆلغانلر، ناحق دعوا قیلغانلر،

حمار ینگلیغ بۆلوبان یوک آستیده قالمیشلر...

مفتی خاخالب کولدی!

-قره‌نگ، حمار ینگلیغ بۆلوبان، دېدیمی؟ تیلی کېسکیر-ده، حضرتیمیزنینگ. سۆزینی تاپیب ایته‌دی.

مفتیی قاضی‌نینگ غشیگه تېگیش اوچون، « حمار ینگلیغ » دېگن سۆزلرنی تورلی الفاظده قیته-قیته تکرارله‌دی.

«حمار» اېشک دېگنی اېدی. مولود قاری، اېندی قاضی چنگیمن(ملي سرود)ی چیقره‌دی، دېب چۆچیدی. شهاب‌الدین ایچیده ممنون بۆلدی: «سېنی هم توزله‌یدیگن بار، گنبذ». قاضی جان حالتده هواده کاغذنی شیلدیره‌تیب اعتراض بیلدیردی:

–حمار اېمس، حمار اېمس! بو يېرده بير سكته‌ليک اۏتگن! – او قاريگه اۏشقيردی، هۏو، نادان، بو جاهل درويش نې دېسه يازيب آله‌بېردينگمی، مېراو؟! حمار دېب انيق ايتديمی يا سېنينگ شلپنگ‌قولاغينگگه حمار بۏليب کيرديمی؟

–ايتگنينی يازديم، تقصير...

–انه، اېشيتگنينی يازيبدی قاری، – دېب مفتی بدتر قاضی‌نينگ غشيگه تېگدی. اشرفخان جماعت‌نينگ خَيالينی چلغيتيش اوچون حکمت‌نينگ دوامينی اۏقيی باشله‌دی:

حرام يېگن حاکملر، رشوه آليب يېگنلر،

اۏز برماغين تيشلبان قۏرقيب توريب قالميشلر.

بونيسی تۏغری.حاکملرده انصاف قالمه‌دی. قاضيليک‌نينگ ايشلريگه هم بورنينی تيقه‌دير .املاکدن کېلگن دنياگه تۏيمه‌ی‌دير.

اشرفخان قاضی تغين هديکسيره‌ب کاغذگه کۏز يوگورتيردی. اۏزی‌نينگ تعريفی يۏقليگينی کۏريب، بې‌ملال اۏقيشگه توشدی:

تاتليق-تاتليق يېگنلر، تورليک-تورليک کييگانلر،

آلتين تخت اۏلتيرغانلر توپراق ارا ياتميشلر.

مومن قوللر، صادقلر، صدقی بيرله تورغانلر

دنياليغين صرف اېتيب، اوچماغ حورين قوچميشلر،

قول خواجه احمد بيلميشسن، حق يۏليغه کيرميشسن...

–بې-اې، بو ياغی پوچک اېکن، اۏزينی مخته‌بدور، – دېدی قاضی و کاغذنی بې-التفات اۏره‌ب آرقه‌سيده‌گی تاقچه‌گه آتيب يوباردی.

بیر نچه دقیقه هیچ کیم چورق اېتمه‌دی. بو سکوت ناپاک بیر یوموش اوستیده تیل بیریکتیریب، سؤنگره بیر-بیرینی ساتگن همتاواقلرنینگ ملزم حالتینی اېسله‌تردی. سکوتنی قاضی بوزدی.

-شیخ اندیشه‌نی بوتکل اونوتدی. شریعت پېشوالریگه ملامت تاشلرینی یاغدیریشگه اؤتدی. بَیت بیتسه، بَیتیگه قاضی، مفتی، اعلمنی قؤشه‌دیر، وعظ ایتسه وعظده ملا، امام، قارینی مزاحله‌ی‌دیر. بالبلاء صابرین، دېدیک - صبر ایله‌دیک، اول کیشیدین انصاف و توفیق تیله‌دیک. شیخگه الله انصاف بېرمه‌دی. اول حدیدین چیقدی. بس، منبعد، بالقضاء راضین، دېب تهمت تاشلریغه مؤیین سونیب تورمکگه صبرو طاقت قالمه‌دی. بیز اول تاشلرنی شیخ‌نینگ اؤزی تامان آتماغیمیز درکار، تاکه اول تکبر بیلسون که، ارکان دین شیخ‌نینگ نقاره‌سیغه ذکر توشه‌دیرغان تېلبه درویشلر اېمس، بالعکس، اهل مومننی شریعت احکامی ایله یؤلغه باشله‌یدیرغان ذات شریفلردیر.

مفتیی سؤردی:

-تقصیر، اول نېچوک تاشلر اېکن که، بیز هم بیلسک...

-نیتیمیز شول کیم، سمرقند خاقانی محمود تمغه‌چخان بن ارسلان‌خانگه عرضنامه بیتگه‌یمیز. قاضی بیرله مفتی شیخ‌نینگ خلیفه‌سی اېرمس، اینینگ آغزیگه قره‌ب ایش یوریتمه‌یدور. بیز تمغه‌چخان حضرتلریگه تابع‌دیرمیز. بس، تمغه‌چخان تعیین اېتگن ذاتلرنی بدنام قیلماق، محمودخان حضرتلریگه شک کېلتیرمک بیرله برابردیر. بو شیخ نینگ بیرینچی عیبی.

-ینه عیبی بارمی؟ - دېدی مفتی، ایچیده قاضی‌نینگ کلته‌فهملیگیگه کولیب.

-انشاالله، بار! - باش سیلکیتدی قاضی و چپ بیقینیده‌گی پریاستیق تگیدن خطچوپ آلدی، - شیخ تیل اوچی‌ده، « حقیقت‌نینگ اېشیگینی آچدیم»، دېب

وعظ ایته‌دی، الا اؤزی ریاکارلیک قیلیب، اولوغ خاقانیمیزنینگ دشمنلریگه رونق تیله‌یدی. منه دلیل!

مفتی بهزاوته قیمیرلب قؤیدی. قاضی خطچؤپنی آچیب، ایچیدن اینگیچگه کاغذ آلدی، منّت بیلن مفتی‌نینگ آلدیگه تشله‌دی.

-مرحمت قیلیب اؤقیسینلر، جناب مفتی. بول انشاء جندگه، خوارزمشاه علاوالدین آتسیزنینگ ولیعهدی عبدالفتح‌گه یوباریلگن. آتسیز شمس‌الاسلام سلطان سنجر حضرتلری‌نینگ قتال دشمنی. سلطان سنجر بؤلسه، محمودخان‌نینگ توغیشگنی، باز اوستیگه سایبانی. خؤش، بوندین نې معنا انگله‌دیلر، مفتی جنابلری؟

مفتی الّه‌قچان خطگه کؤز یوگورتیرگن اېدی، یېلکه‌سینی قیسدی.

-شیخ عبدالفتح نینگ باسقینلری خصوصیده بیر نیمه دېمه‌بدی. انینگ قیلغان خیر-احسانیگه تشبث‌کارلیک بیلدیریب، نور اسلامنی یاییش یؤلیده‌گی سعی-حرکتلریگه کشایش تیله‌بدور. بونینگ نیمه‌سی ریاکارلیک، جناب قاضی؟

قاضی شپیللەتیب سېمیز سانیگه اوردی.

-آه، سخنیم-هه، واه، سخنیم! مېن نې دېیمن و، قؤبیزیم نې دېیدی؟ تصور قیلینگ که، ایکّله‌میز برادرمیز، بیر دسترخواندین تاماق یېیمیز. اما مېن سیزنی دوست توتیب توریب، سیزنینگ دشمنینگیز بیرله آغیز-بورون اؤپیشسم، اونگه محبّتنامه یازسم! مېن نې دېگن آدم بؤلدیم؟ هه دېمه‌ی شیخ سمرقندگه باره‌دی، محمودخان حضرتلری-نینگ توزینی ایچه‌دی. خؤش، بول مکتوبنی آلغاچ، تمغه‌چخان شیخگه مرحمت کؤزی بیلن باقه‌دیمی؟ باقمه‌یدی. بیزگه منه شونیسی کېره‌ک دوستیم، محمدرسول!

مفتی قاضی‌نینگ کؤپیریب کېتگن اؤیماقدېک کیچکینه آغزیگه قره‌دی، خَیالگه تالدی: «اؤزی هم، سؤزی هم کؤپیک بونینگ. کؤزی دریانینگ کؤپیگینی

کؤردی، بیراق کؤپیک آستیده‌گی سووگه غرق بؤلیب کېتیشینی اؤیله‌مه‌یدی». مفتي ایندە‌مه‌ی باشینی چَیقه‌ب قؤیدی.

-هِـــم، مفتی، سرک-سرککه اؤتدیلر. کؤنگلینگیزگه بیر اشتباه آره‌له‌دیمی؟

-جناب قاضی ...اشرفخان، - دېدی مفتی اوه تارتیب، - سیز قلتیس ایشگه قؤل اوریبسیز. الا عاقبتینی سرحساب قیلمه‌گن کؤرینه‌دیرسیز. محمودخان مذکور مکتوبنی اؤقیب، بول نرسه قنداق ایلکینگیزگه توشدی، دېب سؤره‌سه... نې جواب قیلغه‌یسیز؟ خواجه احمد یسّوي‌دېک شیخ‌المشایخ نینگ شهزاده‌لرگه یازه‌دیرغان مکتوبی یؤل اوستیده دومه‌لب یاتمسه کېره‌ک، تقصیر؟

قاضی‌نینگ بېتی خینا سورگندېک قیزردی. مفتی اونی قؤلی ناپاکلیکده عیبله‌یاتگن اېدی. منه بو آغزی آله حاجی بیلن لَقمه قاری بؤلمه‌گنده آچیغینی ایتردی، آلیس جگریم، جند قوتوالی صدرالدین آته‌لیق یوباریبدی، دېردی. حاضر ایتالمه‌دی. مغامبیرانه ایلجه‌یدی.

-اوزومینی یېنگ، باغینی سوریشتیریب نیمه قیله‌سیز؟ بونی بیزگه تمغه‌چخان‌نینگ دوستلری یېتکزدی. خان حضرتلری‌نینگ دوستلری هر یېرده حاضر و ناظر.

-بوندین چیقدی که، سخنچینلرینگیز یېتکزگن. کیشیلرنی عیبله‌گووچی سخنچین-نینگ حالیگه وای، دېبدی الله تبارک. اؤپکه‌له‌مه‌سینلر، تقصیر، اما مېن بونده‌ی... مکروه ایشگه باش قؤشالمه‌یمن.

-دېمک، سیزگه خانیمیزنینگ آبروسی بیر پول، اؤزینگیزنینگ قدرینگیز هم سریق چقه اېکن-ده؟ بیراو بېتینگیزگه شپه‌لاق اورسه، اینده‌مه‌ی ایشقب کېته‌وېره‌سیز، شونداقمی، مفتی جنابلری؟

-یؤق، اونداق اېمس. مېنگه بیراو بیر شپه‌لاق اورسه، مېن جواباً ایکّی شپه‌لاق اورگه‌یمېن. اما سوونی کؤرمه‌ی، اېلدین بورون اېتیک یېچمه‌یمن. دنیاده قاضی،

مفتی‌نینگ تۇغریسی هم، اپگریسی هم تۇلیب یاتیبدی. شیخ بَیت ایتیب، اشرفخان دېمه‌بدی، محمدرسول دېمه‌بدی! حیرانمن، نېگه بونچه‌لیک بېزاوته‌سیز؟

-مېن هم سیزگه قره‌ب حیرت برماغیمنی تیشلب اۇتیرېیمن. مبادا سیز قدیم همسبغیم بۇلمه‌گنینگیزده، سیز بیرله قیرق یېلدین بېریسیگه بیر تېقدین طعام یېمه‌گنیمیزده و... ایکّاویمیز بمثالِ بیر ورق‌نینگ ایکّی صحیفه‌سی بۇلمه‌گنیمیزده سیزنی شک-شبهه-سیز، شیخ آدمیِ دېب گمان قیلور اېدیم. اۇزلری بیزدین پنهانه یسّوي طریقتیگه کیریب کېتمه‌دیلرمی، دوستیم؟

-یۇق، کیرمه‌دیک. انشاالله، کیرمسمېن. راست، شیخ نینگ کۇپ جهتلرینی مېن هم قاره‌له‌یمن. چنانچه، او کیشی‌نینگ علم ظاهردین علم باطننی افضل بیلیشلری یاخود وجود واجبدین کۇره وجود ممکنگه مایل اېکنلیگی شریعتگه خلاف‌دیر. اما فقرا پرورلیگی، تحسینگه لایق. بونی کۇرمسلیک هم گناه، تقصیر.

مفتینی اۇز طرفیگه آغدیرالمسلیگیگه قاضی‌نینگ کۇزی یېتدی. مفتی بیلن آره‌نی آچیق قیلیش‌نینگ علاجی یۇق اېدی. اولا قاضینی هم، مفتینی هم علمالر کېنگشی سیله‌یدی. سۇنگ خان تصدیغیدن اۇته‌دی. قاضی ایسته‌سه-ایسته‌مسه، مفتی بیلن مُراضات قیلیب ایشلشگه مجبور. نېگه‌که، فتوانی مفتی بېره‌دی، سۇنگ قاضی حکم چیقره‌دی. فتواسیز حکم ناشرعی، بېفتوا قاضی به‌مثل قورال-یراغی، باشلیغی یۇق نوکر اېدی. شولرنی اۇیلب، اشرفخان‌نینگ فغانی چیقدی. مفتیگه یان باسیب، قاره‌لب قۇیگن عرضنامه‌سینی یاقیب تشله‌ی دېسه، بولتورگی الم کۇنگلیده تاش بۇلیب توریېدی. بولتور منه‌وی بوزاقباش حاجی مدرسه‌ده قۇلگه توشیب هَیده‌لگچ، جنجل بۇلدی. تفتیش پیتیده، شهاب الدین ملابچه‌لرنینگ حقینی بیر اۇزیم یېگنیم یۇق، هر پنجشنبه کونی قاضی جنابلرینیکیگه هم اېت-پېت تشلب توررردیم، دېب آغزیدن گُللب قۇیدی. بو گپ شیخ‌نینگ قولاغیگه یېتگن اېکن، جمعه نمازیده خلایققه آشکار قیلیبدی. قاضی تاندی، سۇنگ، مدرسه هیأتی‌نینگ مصلحتیگه کۇره ملابچه‌لرگه بیر سېرکه احسان قیلیب، میش-میش قاپقاغینی یاپدی.

یخشی‌یم او چاغده مفتی سابرانده ایمس ایدی، حجگه کیتگندی، ایشیتمه‌گن ایکن. یؤقسه، بوگون یوزیگه چیزغیریب کؤز آچیرمسدی. «تیلی اوزون مفتی، مین قؤل کوچی بیلن کون کؤره‌من، دیب کریلله‌یدی، سؤقیم سیمیرتیریب ساتیشینی بسنده قیله‌دی. شیخگه تقلید قیلماقچی بؤله‌دی. شیخ هم بیل‌کوره‌ک یسرمیش، قاشیق یؤنیب احتیاجگه ایشله‌ترمیش. قَیسی احماق ایشانه‌دی بونگه؟ کونده یسه‌یدیرغان تؤرتته آغاچ قاشیق بیرله بیر جُفت بیل‌کوره‌ک‌نینگ اقچه‌سی نې بؤله‌دی؟ بیش جان-نینگ نانیغه یېته‌دیمی؟.. خؤش، بو دردسر مفتینی نې قیلسم ایکن، دیب اؤیله‌دی قاضی، اؤزیم هم کولمه‌یمن، اؤزگه‌نی هم کولدیرمه‌یمن، دیگن کثافت شو ایمسمی؟» قاضی اؤیلب-اؤیلب مُراضات و مدارانی معقول کؤردی:

–نه‌چاره، بخارالیکلر اَیتماقچی، اختیار بشما، – دیدی کؤسه یوزیده‌گی سییره‌ک سقالینی قه‌شیلب، – زاریمیز بار، الا زؤریمیز یؤق، دوستیم.

مفتی باش چَیقه‌دی:

–البته، هر کیم‌نینگ مزاری باشقه، نامه‌ی اعمالی باشقه. علی‌العاقبت هر کیم اؤز قیلمیشیگه اؤزی جواب بېرگه‌ی.

مفتی مدرسلیک هم قیلردی. دېرَزه‌دن آفتابگه قره‌ب قؤییب فاتحه قیلدی.

–بیزگه اجازه، تقصیرلر. طالب علملر منتظر بؤلمه‌سین.

او ایشیککه یېتمه‌ی اینگه‌شدی، هه دیمه‌ی حاولیدن هم قاره‌سی اؤچدی.

گرچند اسلامده مرحوم ایله اؤزی یؤق کیمسه‌نی غیبت قیلیش گناه عظیم سنه‌لسه-ده، قاضی مفتینی یامانلب، روپره‌سیده اؤتیرگن ایکّی مریدنی القه‌گن بؤلدی.

–بیتر ایش‌نینگ باشیغه، یخشی کېلر قاشیغه، – دیدیلر. مفتی قریب، میه‌سی اینیب قالیبدی. اینده‌ی آشنی اوچاولان پیشیرگه‌یمیز. شیخ‌نینگ کؤزینی آچیب قؤیمه‌سکَ،

ابرته اؤتیب بیریسی کونی شهاب الدین‌نینگ کونی باشیمیزگه توشیب قالماغی هیچ گپ ایمس... خؤش، منه مېن سابران علمالری نامیدین خان جنابلریغه عرضنامه بیتیب قؤیدیم. اېندی بونی بیر خطاطگه کؤچیرتیرماق لازم. یا، اؤزینگ یازه‌سنمی، شهاب؟

حاجی یَملندی:

–مېن شیخنی اؤلیمگه بویورغان حکمنی هم جان-جان دېب ادا اېتورمن. الا قؤل بونداق... قاری یازسین.

–قاری بدخط، – دېب قاضی کؤنمه‌دی، – قاریگه بؤلک خذمت بار. «قاضی‌کلان مېنی نې بلاگه گرفتار قیلر اېکن؟» دېب مولود قاری‌نینگ یوره‌گی تکه-پوکه بؤلیب کېتدی. اشرفخان قاضی شیخ نینگ شهزاده عبدالفتح گه یؤللەگن مکتوبینی آلیب دسترخوانگه قؤیدی. سؤنگ جزوداندن ینه بیر ورق قلین کاغذ چیقردی. او شیخ مهریدن کؤچیریلگن قینغیر-قییشیق نسخه اېدی.

–سېن منه‌ویلرنی آلیب حاضر سلیم نقاشگه باره‌سن، – دېدی قاضی شهاب الدینگه، – شیخ‌نینگ خطینی کؤچیرسین، سؤنگ مهریدین نسخه آلیب قالب یَسب بېرسین. حاجی چؤچیب توشدی.

–تقصیر، نقاش کؤنرمیکن؟ بیراونینگ مُهریدین نسخه اؤگیرماق اوچون... مهر اېگه‌سی‌نینگ رضالیگی کېره‌ک.

قاضی توپوک سچره‌تیب اؤشقیردی.

–سېن اؤزینگگه یالغان فتوا یازیب مهر باسقانینگده نې قیلیب اېدینگ، شیخ‌نینگ رضالیگینی آلییمیدینگ، آوسر؟!

–اونده مېن... قالب یسه‌تمه‌دیم... نسخه‌دن نسخه کؤچیریب، باش پیازنی ایکّی پلّه‌گه کېسیب ... سیاهلب باسگنمن...

-شیطان نینگ علمینی اؤقیگنسن، حاجی! سېن قؤرقمه. منه‌وی خطنی کؤرگچ، اوسته گمانگه بارمه‌یدی. اقچه‌سینی بېره‌من، راضی قیله‌من، دې. بو خطنی قاضی-کلان بیلن مفتی کوتیب اؤتیریبدی، اېرته‌گه نماز عصرگچه تیار بؤلسین، دې. اوقدینگمی؟

حاجی باش سیلکیب، ساغ قؤلینی کؤکسیگه باسدی.

-بؤپتی، سېنگه جواب. هوشیار بؤل، انگره‌یيب، یؤلده توشیریب قؤیمه! - حاجی مهر بیلن خطنی چؤنتگیگه اوریب چیقیب کېتدی. قاضی چؤک توشیب اؤتیرگن قاریگه سیناوچن تیکیلدی. مولود قاری قیرقنی قاره‌له‌گن، جون‌سَوه‌غیچده‌ی اینگیچگه، قؤی کؤزلری مستانه سوزیلگن، یوزی کلچه‌دېک بیر پرچه، مومن-قابل ییگیت اېدی. او هم شهاب الدین حاجی کبی قاضی‌نینگ مریدلریدن. اما حاجی اؤجر، پیسمیق، اؤلگوده‌ی مکار. بیر میریلیک فایده چیقه‌دیگن بېرده جانیدن کېچیب یاتیب آله‌دی. قاری اېسه، لَقمه، کؤنگیلچن، اونی ایکّی آغیز مقته‌ب قؤیسنگ، بس اؤزینی اؤتگه هم، سووگه هم اوره‌وېره‌دی. کېین قؤرقاقراق. قباق اوییب دؤق قیلسنگ، یوزتوبن آیاغینگگه تشلشدن عار قیلمه‌یدی. قاضی بونی خوب بیلگنی اوچون تاماق قیریب، کولیمسیره‌دی:

-خوّش، قله‌ی، مولودبېک، سفر جبدوغی تیارمی؟

-تیار، تقصیر، تیار! - دېدی قاری‌نینگ یوره‌گی اؤینب. - یور، دېگن کونینگیز ایزینگیزگه توشیب کېته‌وېره‌میز.

مولود قاری بیر ییلدن بېری، «تقصیر، حجگه زیارتگه بارسه‌لر، بیزنی هم آله کېتسنگیز، تون-کون خذمتینگیزده بؤلردیک»، دېب هیقیللب یورردی. قاضی اونی بو سفر رؤیخطگه قؤشدی. شو-شو، قچان جؤنَیمیز اېکن، دېگندېک قاری کونیگه ایکّی محل قاضینیکیگه کېلیب کېته‌دی. حاضر قاضی اصل نیتیگه کؤچیشدن اوّل، قارینی جینده‌ی قؤرقیتیب آلماقچی بؤلدی.

-یخشی-ای، ملا مولودبیک ...اما انه‌وی تاشمَچیت نینگ امامی بارو...

-قَیسی، توردیقول گاومی؟

-هه، بارک اللّه، اؤشه. مېنی هم آله‌کېته‌سیز، دېب بؤسه‌غمنی تؤزدیریب یوباردی. شیخ بیر کیشیگه بزؤر رخصت بېرگن. قنداق قیلیب ایکّاوینگنی آلیب کېته‌من؟ یا امام باروووی کېره‌ک، یا سېن...

قاری‌نینگ جانی تاوانیگه توشیب کېتدی. او اهل خاندان نری تورسین، جمعی‌که قریناش و برادرلریگه اعلان قیلیب قؤیگن حجگه کېتیشینی! حتا، آب زمزم اوچون کیگیز غلافلیک ایدیشگچه تیارلب اؤتیریبدی. نخات‌که، کهنه بیر مسجدنینگ امامی اونی سوریب تشلب، شیخ کاروانیگه قؤشیلیب آلسه! مولود قاری بې‌اختیار اؤرنیدن توریب کېتدی.

-تقصیر، مېنی شرمنده قیلمنگ! اؤله-اؤلگونچه خذمتینگیزده بؤله‌ی! مېن سیزنی آته‌م دېگنمن. بیر آته‌لیک قیلینگ! نې خدمت دېسنگیز، راضیمن...

-اؤتیر! - دېدی قاضی ممنون ایلجه‌یيب. قاری توزسیز خمیرده‌ی بؤشه‌شیب تورر، اېندی اوندن ایسته‌گن زواله‌نی یسَش ممکن اېدی.

قاری تیکّه توره‌وېردی.

-اؤتیرمه‌یمن، تقصیر... تاکه، بیر آغیز «خؤپ» دېگن سؤزینگیزنی اېشیتمه‌گونیمچه... خفتنگچه تیکّه توره‌وېره‌من...

-قنداق بې‌ادب باله‌سن، خؤپ دېدیم-کو، اؤتیرغین اېندی.

قاری بؤش قاپده‌ی بوکلنیب جاییگه چؤکدی.

–میلی، امامنی اپمس، سپنی همراه قیلیب آله‌من. اما سپنگه-ده، ارزیمه‌گن خدمت بار. انّاوی شهاب یازدیره‌تورغان عرضنامه‌لرنی سپنگه بپره‌من. سمرقندگه بارغانده خان حضرتلری‌نینگ قۆلیغه تاپشیره‌سن .

قاری‌نینگ جانی حلقومیگه کپلدی. او ایکّی اۆت آره‌سیده قالگن اپدی. «یۆق» دپسه، مکّه‌گه الوداع دپییش کپره‌ک، خۆپ دپسه... خۆپ، دپسه، قۆلگه توشیب رسوای عالم بۆلیشی ممکن. قاری‌نینگ کلّه‌سی آسیلیب تیزّه‌سیگه یپتدی. نهایت، او شرمنده‌لیکنی بۆینیگه آلدی.

–خۆپ، تقصیر، خۆپ بۆله‌دی... – دپدی اپشیتیلر-اپشیتیلمس تاووشده.

...اوسته سلیم، وقتیم یۆق، دپب اوّل اۆزینی ترازوگه سالدی. سۆنگ، شهاب‌الدین‌نینگ قۆلیده یرقیره‌ب تورگن پُخته طلاگه کۆزی توشیب، راضی بۆلدی. شیخ‌نینگ مکتوبینی چیرایلی قیلیب کۆچیردی، مهرگه قالب اۆیدی. لپکن بې‌پروالیک قیلیب، بیر خطاگه یۆل قۆیدی. بو کیچکینه خطا کپینچه‌لیک قاضی بیلن قاریگه قیمتگه توشدی.

بابا ماچین بیلن سِر

٤-فصل

شریعتـــی آراستـــه، طـــریقتـــی پیـــوسته،

حقیقتـــی شایستـه، شیخیـــم احمـد یسّوي.

اؤن سکّیزمینگ عالمده، اسمی باردیر کلامده،

اؤرنی دارالسلامـــده، شیخیـم احمد یسّوي.

سلیمان باقیرغاني

کاروان شهرستاندن چیقیب اؤترار سری بوریلدی. آلدینده خرقه کییگن درویشلر. اولر «یاحق!» دیب عصالرینی ضرب بیلن یپرگه اوره‌دیلر، شمالگه کؤکره‌ک توتیب یؤل طنابینی تارته‌دیلر. نیتلری کعبه زیارتی ایمس، بالعکس، شیخگه همراه بؤلیب اسفیجابگچه باریش و او یپرده ذکر کبیرده اشتراک ایتیب، تغین ایزلریگه قَیتیش.

درویشلردن یوز قدمچه یپریده، تؤریق آتده حضرت خَیال سوریب کیله‌یاتیر. تؤریقنی باباماچین یپتکلب آلگن. شیخ‌نینگ ایکّی یانیده شریعت پیشوالری - مفتیلر، قاضیلر، اعلم و سیدخواجه‌لر، ایشانلر. اولردن کیین اهل رعیت - کاسب، تجار، دهقان و قؤیچیوان، مدرس و طالب علم، خلص، یپتمیش ایکّی هنر ایگه‌لری باریشماقده. تاپگن‌نینگ تگیده آت، خچیر یا ایشک مینگنلر هم یپر تله‌ی. تاپمه‌گن غریب و غربا پای-پیاده، دلیگه کعبة الله ثوابینی جا قیلیب یؤل باسه‌دی.

قومکېنت شهری‌نینگ حاکمی هدیه قیلگن ایکّی نارتویه‌گه حضرت‌نینگ کتابلری، شخصي بویوملری یوکلنگن. تویه قۏشیلگن سایبانلی ارابه‌ده رُقیه بی‌بی، قیزلری گوهر شهناز، گوهر خوشناز، اۏغلی ابراهیم.

کاروان‌نینگ ایکّی طرفیده اۏغیزخانی یاوقور آلتینتاش‌نینگ خاص نوکرلری زیارتچیلرنی قۏریقلب کېته‌یپتی. صف‌نینگ قویروغیده چنگ-تۏزانگه باتیب، تیللرینی آسیلتیرگنچه بیر گله تازی ایت لۏکیلله‌یدی. عوام خلق حَیران بۏلیب آرتیگه اۏگیریله‌دی، ایتلرنی قووه‌دی، اما تازیلر بیر لحظه دُملرینی قیسیب چېتلنه‌دی- و تغین کاروانگه اېرگشه‌دی. شیخ سفرگه چیقسه، اونینگ آرتیدن بیر گله ایت اېرگشیب یورردی. بونینگ سببینی هیچ کیم بیلمه‌یدی، اما هر کیم اۏزیچه تعبیر ایته‌دی.

رباطدن چیقدیلر. یسّی‌نینگ قلین باغلری آرتده قالدی. قلعه دېوارلری اېلس-اېلس کۏزگه چلینه‌دی. شیخ آتی‌نینگ باشینی تارتدی. باباماچین تۏختب اۏگیریلدی.

-صوفی، اېندی خۏشلشه‌یلیک، - دېدی شیخ اۏنگ تامانیده کېله‌یاتگن محمد دانشمندگه. صوفی محمدحضرت‌نینگ اوچینچی خلیفه‌سی اېدی. لېکن شیخ اونینگ اۏزگه‌لردن افضل جهتلرینی یخشی بیلردی. محمدنینگ عقلی تېرەن، تدبیرکار، فراستی یوگوریک. بیرار اختلاف‌نینگ عاقبتیدن بورون سببینی پَیقب برطرف اېته آله‌دی. اونگه «دانشمند» دېگن لقبنی بې‌چیز بېرمه‌گنلر.

آتدن توشدیلر. شیخ محمددانشمند بیلن اوچ کرّه یېلکه آلیشیب خۏشلشدی.

-سیزنی اۏزی پناهیده اسره‌سین، - دېدی شیخ.

-برچه‌میزنی اسره‌سین، شیخیم. یۏلینگیزگه هدایت نوری یاغیلسون.

باباماچین شیخنی تیرسگیدن آلیب تؤریققه میندیردی و جلودن توتدی. محمددانشمند آتی‌نینگ باشینی بوریب، یسّیگه قَیتدی. او حضرت یؤقلیگیده اونینگ اؤرنیگه معاون بؤلیب قالگن ایدی.

کاروان قدیم ایپک یؤلیگه چیقیب آلدی. باغلر ایچره کؤمیلگن پست‌قم اویلر آرتده قالدی. قیپچاق دشتی دہب اته‌لمیش سرحدسیز یلنگلیک باشلندی. ایکّی طرف کہته-کہتگونچه کؤکیمتیر یاوشنزار. هوو آلیسلرده قاره قؤنغیزدہک یہر ایسکب یورگن قؤی پاده‌لری کؤرینه‌دی، هواده تؤزیب، تیتیلیب کہتگن کیگیزدہک بولوت پرچه‌لری سوزه‌دی. همان قبله تاماندن دَهبور یہلی ایسه‌دی.غربي شمال گؤیا یؤلاوچیلرگه مددکاردہک، اولرنی تہزراق منزلگه یہتکزماقچیدہک آرتدن کؤمک بہریب اوروغ باغلگن یاوشنلرنینگ تلخ هیدینی آلیب کہله‌دی، یوزلب تویاقلر ایتیگ و چاریق کییگن زیارتچیلرنینگ چنگینی آلغه اوچیره‌دی.

درویشلر همان بیر مرامده، باسیق، اؤکتم قدَم تشله‌یدی. اولرنینگ عصالریگه تقیلگن تہمیر حلقه‌چه‌لرنینگ جؤرآواز جیرینگی اؤزارا قؤشیلیب، عجیب بیر نغمه‌دہک ینگره‌یدی، سلقین سنبله هواسی، دشت‌نینگ طراوتلی ایپکینیدن سرخوش-سرافراز کؤنگیللرگه مَیین قؤنغیراق تاووشیدہک آرام بغیشله‌یدی.

شیخ کؤزی بیلن قطب‌الدیننی ایزله‌دی. کلاهلرینی سہلکیلله‌تیب، خرقه‌لرینی هیلپیره‌تیب، عصالرینی یہرگه تہککیزیب-تہککیزمه‌ی کہته‌یاتگن جانفدالرگه باقیب، قطب‌الدین‌نینگ بؤیی بستینی قیدیردی. شیخ‌نینگ مینگلب مریدلری، اؤنلب خلیفه‌لری، دل محرملری بؤلسه-ده، بلاغت یاشیگه یہتگن اؤغیل فرزندی یؤق ایدی. تونغیچی عبدالطیفنی الله درگاهیگه چارلب آلدی. کہنجه‌سی ابراهیم هلی نارسیده. شو طفیلیمی، قطب‌الدیننی حضرت نه‌اینکه بیر صادق مرید، بلکه توتینگن فرزند قطاریده کؤرر، عادتیچه بونی قطب‌الدینگه سہزدیرمس، اما هر سفر اونینگ ندیملیک خدمتیدن بهره‌مند بؤلگنیده، «تنگری تعالی اؤغیل بہرسه، شونده‌یدین بویورسه»، دہیه قلبی‌نینگ قعریدن هوس قیلردی. قطب‌الدین آته-

آنه‌سی‌نینگ تعقیبیدن قاچیب، سلطنت دعواسیدن واز کەچیب یسَیگه بوتکل قَیتیب کەلدی و حضرت‌نینگ اېتگینی اۏپدی. «آستانه‌نگیزنی سوپورسم – راضیمن، پیریم، تیلگیم شول کیم، مبارک نظرینگیزدن بدر کېتمه‌سم، دېیدیرمن، مرحمتینگیزنی دریغ توتمنگ»، دېیه التجا قیلدی. شیخ اونینگ آیاق آلیشینی، فهمینی، فعل و خۏیینی سینه‌دی. قطب‌الدین اېندی‌گینه اۏن آلتی یاش‌نینگ یوزینی کۏرگن اېدی. اما اونینگ صورتی بیلن سیرتی اۏزارا رقابت قیلر، بیر-بیریدن اعلا اېدی. عدل، دورکون قامتی آداب- اکرامیدېک مکمل، قاپ-قاره، مونگلیغ و عقللی کۏزلری کیشی کۏنگلیگه یاروغلیک اېلتر، نازک‌طبع، فهمی یوگوریک اېدی. شیخ بو بیگیت‌نینگ جسمیگه جا بۏلگن غیرتنی هم درّاو ایلغه‌دی. حرکتلری تېز، بیراق ناجۏیه اېمس، گپلری بجا، لېکن لفظیده ایچ-ایچینی یاندیریب تورگووچی روحی عالمی جلالنیب توره‌دی. شیخ قطب‌الدیننی کۏرسه کۏزی قووانه‌دیگن بۏلدی. فرزند اۏرنیده بغریگه آلدی. اېندی قطب‌الدین حضرت‌نینگ خاص ندیمیگه ایلنگن اېدی.

آره‌دن سَل‌کم ایکّی ییل کېچدی. قطب‌الدین آداب یسّویه‌نی آبدن اۏرگندی، مشکل سیناولردن اۏتدی. اۏزی هم بلاغت یاشیگه یېتدی. فضل و کمالی زیاده بۏلدی. اېندی او خلیفه‌لیککه حاضرلیک کۏررردی. شیخ اسفیجابده ذکر کبیردن سۏنگ قطب‌الدینگه اۏز قۏلی بیلن خرقه کییدیریب خلیفه‌لیککه قبول اېتمکنی نیت قیلیب قۏیگن اېدی.

قطب‌الدین سمرقنده‌ده البته آته‌سی بیلن کۏریشه‌دی. گرچند آته-آنه‌سی اوندن یوز اۏگیرگن، قطب‌الدین هم شهزاده‌لیک مرتبه‌سیدن واز کېچگن بۏلسه-ده، خان پدری‌نینگ حضوریگه یاش سالک طرزیده اېمس، ارشاد آلگن کامل خلیفه صفتیده کیریب بارسین، دېگن خَیالده اېدی شیخ.

حضرت بۏیدار، ددیل ذاکرلر تۏپیگه کۏز یوگورتیریب قطب‌الدیننی اخترددی. نهایت اونی کۏرگندېک بۏلدی. انه، او، قۏلیده‌گی عصانی هواگه اۏقته‌لیب یانیده‌گی درویش ییگیتگه نېلرنی‌دیر معقوللە‌تر، برّه یاوشنلرنی اساو آتدېک تېپیب

اؤکتم قدم تشلردی. شیخ تورکي نقلنی ایسله‌دی: «ابل مینگ قؤیچیگه بیر باشچی، دیبدور. الله عمرینی زیاده قیلغان بؤلسین. بیز اؤتگندین سؤنگ چیراغیمیزنی یاقیب قاله‌دیرغان خلیفه‌لرنینگ بیری قطب‌الدین بؤلسه، عجب ایرمس. انماالعمل بالخواتیم، الِها اؤزینگ شفیع بؤلغیل!» شیخ آسمانگه قره‌دی. آفتاب ایکّی تیره‌ک بؤیی کؤتریلیبدی .حضرت عصر نمازینی ایقانده اؤقیب، خفتانگه‌چه اؤترارگه، استاد اوّل ارسلانباب مقبریگه یه‌تیب باریشنی مؤلجللب قؤیگن ایدی.

–جدللنگ، باباقول، – دیدی شیخ استه. باباقولگه اصلی شو کیره‌ک ایدی. بیرار ساعتدن بیری او آت جلوینی ایمس، گؤیا شیخ باباقول‌نینگ جلویدن تارتیب کیله‌یاتگن ایدی. باباماچین‌نینگ لقبی یه‌لایاق. یاشی ایلّیکنی قاره‌لب قالگن بؤلسه-ده، قؤنیمی یؤق، بي‌طاقت. بیر بیرده اؤتیرسه، بدنی قیزیب کیته‌وره‌دی. کونیگه اؤن-اؤن بیش فرسخ، یعنی کمیده یوز چقیریم یوریب تورمسه، زنجیربند ارسلاندیک تیپیرچیلب اؤزینی قؤیگنی جای تاپالمه‌ی قاله‌دی. شیخ خدمت یوزه‌سیدن اونی بیر-ایکّی مرته آلیس آوواللرگه یوباردی. یخشی یؤرغه آت بیر کونده باسه‌دیگن بیرگه باباماچین یریم کونده باریب کیلردی. کیین شیخ «اوچیب-قؤنیب» یوریشنی اونگه منع قیلدی. یسّویه آدابی شونی تقاضا ایتردی.

شیخ‌نینگ «جدللنگ» دیگنینی ایشیتیب، باباماچینگه جان کیردی. و زمین قدمدن قیینه‌لیب، تیرلب کیتگن ایدی، آدیمینی تیزله‌تدی .حضرت‌نینگ اؤنگ طرفیده باره‌یاتگن حکیم خواجه سلیمان جلونی بؤشه‌تیب باباماچینگه تیگیشدی:

–خوارزمگه یاووقلشدیکمی، ساربانیم؟

–هاووه، ایکّی فرسخ یاووقلشدیک، – دیدی او. سلیمان آهسته اوه تارتیب قؤیدی. کؤز اؤنگیدن ایقیرگن جیحون... نمخوش قوملاقلرده یلنگ‌آیاق چاپقیللب یورگنلری...سفسر گللی یولغونلر... اؤتدی. بیتیگه آسمان گنبذی‌دیک کؤم-کؤک گوجوملرنینگ سلقین شمالی اوریلگندیک بؤلدی... آنه‌ی‌زارینی ایسله‌دی. یوره‌گی جیزیللەدی.

سلیمان اصلی خوارزملیک ایدی. قاره‌خانیلر دوریده بخاراگه کؤچیب کیلدیلر. اؤن-اؤن ایکّی یاشلرده بؤلسه کیره‌ک، امام بخاري حدیثلرینی اؤقیب، قرآن تفسیریگه توشگن کیزلری ایدی. آته‌سی اونی صدر جهان دیب عنوان آلگن هر بیر ایش نتیجه‌سی بیلن اؤلچنه‌دی.

برهان‌الدین عبدالعزیزخان مدرسه‌سیگه بیردی. شیخنی شویپرده تاپدی. پیریم، دیب اونینگ ایتگیدن توتدی. طریقتینی قبول قیلدی. غافل ایدی، فاضل بؤلدی، سالکلر سروری دیب نام چیقردی. صوفیلر حلقه‌سیگه کیریب پیتّی مقامنی اؤتدی. لیل و نهار تلاوت قیلدی، الله‌نینگ ذکری بیرله، منه اؤتّیز ییلدیرکه، عمر کیچیردی. یاشی قیرقنی قاره‌لەدی، حقیقت ایشیگینی آچگندیک بؤلدی، الا تا هنوز بیران صاحبجمال‌نینگ چهره‌سیده‌گی عفت پرده‌سینی آچماق نصیب ایتمه‌دی. سلیمان سؤنگگی پیتده بو خصوصده بات-بات اؤیلر، لیکن پیریگه کؤنگیل یارگنی حدی سیغمسدی. او حضرت‌نینگ مروّتیگه امید باغلردی.

شیخ هم ایگرده استه چَیقه‌لیب سلیماننی اؤیلب کیلردی. باباماچین بیلن سلیمان‌نینگ قیسقه لطفی اونگه طعنه تاشیدیک تویولدی. «اینگیچگه آه چاره‌سیزلیک بیلگیسی‌دیر. و یا بیمارنیکی‌دور. دردی آغیر کیمسه کؤکسینی تؤلدیریب آه اورالمس، دلیدین شکسته اوه چیقزور. یا سلیمان، سینگه نې بؤلدی، سینی وطن توپراغی چارله‌یدیمو؟»

سلیمان، پیری اونگه خطاب قیله‌یاتگینینی سیزگندیک، یلت ایتیب قره‌دی. شیخ اؤز خَیالی بیلن بند، ایگر قاشیدن کؤز اوزمه‌ی، سلیماننی ایلک بار اوچره‌تگن کوننی خاطرله‌دی ....بخارا. مناره‌ی کلان روپره‌سیده‌گی مدرسه. شیخ پیر مرشد یوسف همداني خدمتلرینی تمام قیلگن. ایندی اؤزی صوفیلر سلوکینی توزیش خیالیده ایدی. شیخ مناره تگیده‌گی کؤکتاشده مراقبه‌گه بیریلیب اؤتیریبدی. کوزنینگ اؤرته‌سی – میزان. مدرسه‌دن چوغورلشیب بیر تؤپ باله چیقدی. تؤده-نینگ آخریده اؤن تؤرت - اؤن بیش یاشلرده‌گی دورکون، بؤیدار، قاره‌مغز اؤسمیر

کېلردی. اونینگ یوریشی غیرِ طبیعي اېدی. اؤسمیر اېل قطاری جلدینی بؤینیگه آسمه‌گن، بالعکس اونی ایکّی قؤلیده بلند کؤتریب مدرسه‌گه یوز اؤگیرمه‌ی – آرتی بیلن کېلردی. شیخ باله‌نینگ قیلیغیدن تعجبلندی.

یانیگه کېلگچ، چارله‌دی. باله جلدینی کؤکره‌گیگه باسیب تعظیم بیلن سلام بېردی.

–وعلیکم السلام... اؤغلیم، نېچوک بوناداق یوریب کېلورسیز؟ – جلدینگیزنی باغیچی اوزیلیبدیرمو؟

–باغیچ بوتون، تقصیر، – دېدی باله تواضع بیلن، – مېن کؤزیمنی روشن قیلغان بول کلام‌الله‌نی یېلکه‌گه تشلب یورمکنی ناجایز کؤردیم. دلیمنی روشن اېتگن مدرسه‌گه آرقه‌منی اؤگیریب کېتمکنی ترک ادبدین دېب بیلورمن...

باله‌نینگ جوابیدن شیخ ذوقلندی، کؤنگلی اېریدی.

اؤشل باله منه شو سلیمان اېدی. شیخ اونینگ آته-آنه‌سینی سوریشتیردی. اولرنینگ رضالیگی بیلن سلیمانني شاگردلیککه آلدی. اونگه فراستینگگه بلّی دېگن معناده حکیم لقبینی بېردی. بخارای شریفده شیخ سلسله‌ی سلوک تورک – یسّویه طریقتیگه اساس سالگنیده سلیمان اونینگ یانیگه کیردی. پیریم دېب جانینی بېردی. سالکلرگه باش، حضرتگه یؤلداش بؤلدی. سلیمان قاروولی، کوچگه تؤلگن اېدی، جنبشگه کېلگن تؤرت درویشگه کوچی یېتردی، شوقی تاشگن کېزلری جیحوندېک جلو بیلمسدی.

آته-آنه‌سی تغین خوارزمگه کؤچیب کېتگنیده سلیمان بخاراده قالدی. شیخ نینگ خلیفه‌سی، همدردی و مسلکداشیگه ایلندی. اونگه تقلیداً بَیتلر ایته باشله‌دی. شیخ‌نینگ خیالچن یوزی یاریشدی. روپره‌سیده چره‌قلب تورگن آفتابدن کؤنگلیگه بیرهاووچ نور اینگندېک بؤلدی. تیلیگه سلیمان‌نینگ ایکّی بَیتی کېلدی. پیچیرلب اؤقیدی:

نه خوش بو دنیاده اِیمان و قرآن،

نه بؤلغه‌ی دنیاده اِیماندین آرتیق!

مېنینگ بو دردیمی هیچ کیمسه بیلمس،

اگر بیلسه، حکیم لقماندین آرتیق!

سلیمان شیخ طرفگه جان قولاغینی تیکیب باره‌یاتگن اېدی، قولاغیگه اؤزی‌نینگ بَیتلری ایله‌شدی.

–دردینگیزنی بیله‌میز، – دېدی شیخ سلیمانگه کؤز قیرینی سالیب، — **بالبلاء صابرین**، دېبدیلر. صبر ایلنگ.هر نې‌که ابتدا تاپدی، انتها تاپقه‌ی. یالغیز اللّٰه‌نینگ ابتداسی، انتهاسی یؤقدیر، قول سلیمان.

سلیمان خجالت بؤلدی. او وطن آرزوسیگه غرق بؤلیب، شیخنی بوتکل اونوتیبدی. «شیخ اشراق علمی‌نینگ صاحب کمالی. شوق طبیعیسی ایله کیشی‌نینگ فکرینی بې‌ملال اؤقیی آله‌دی، بیلمسمیدینگ؟ اې، گُمراه! پیر کؤنگلینی جراحته‌دینگ، عذر ایت!»

–شیخیم، بیزدین عاصیلیک اؤتدی، کېچیرگه‌یلر...

–بیز سیزنی فرزند دېگنمیز، سلیمان. برچه‌میز الله نینگ قولیمیز، الا بیر-بیریمیزگه قول اېمسدیرمیز... – شیخ کؤم-کؤک آسمانده پرواز اېتیب یورگن بیر جُفت قوشگه اشاره قیلدی. – قره‌نگ، انه شو قوشلرهم قؤشلاق بؤلیب یوریبدیلر. **و من کل شَیءفلقنا زوجین.**[1] انشاالله، یره‌تگن‌نینگ فرضینی ادا اېتیب قَیته‌یلیک، اندین سؤنگ سیزنینگ مشکلینگیز.

[1]–بیز هربیر نرسه‌نی جفت قیلیب یره‌تدیک.(قرآنکریمدن)

سلیمان‌نینگ آرزومند کؤنگلی پُشیمان تاشیگه اوریلیب چیل-چیل سینگندیک بؤلدی.

-باباقول!

-لبیک، پیریم! - باباماچین آرتیگه اؤگیریلدی.

-اؤشل... آنه‌ی‌زارنینگ عرضی نې بؤلدی؟

-اؤغلی بیرله سؤیلشدیم. شیخیم اجازه بیرمسه‌لر، حجگه بارمسمېن، الا اویگه هم قَیتمسمېن، دېیدی.

-نېچون؟ سببینی سؤرمه‌دینگیزمی؟

-سؤردیم. سِر آچمه‌دی. کؤکسیده جراحتی بار اېمیش. مشکلیمنی شیخیم یېچگه‌ی، یالغیز پیریمگه ایته‌دورغان رازیم بار، دېیدی.

شیخ ایندەمه‌دی. اېرته‌لب عبدالروف‌نینگ آنه‌سی فریاد قیلگنیده، بو یېگیت هم اهل و عیالیدین بېزیب یورگن مینگلرنینگ بیری بؤلسه عجب اېرمس، دېب اؤیله‌گن اېدی. یېگیت نینگ دردی آغیر، تقدیری چیگل کؤرینه‌دیر. «نېچوک بېش قاره‌کؤز ذرّیاتینی ایکّی ضعیفه ایلکیگه تشلب باشینی رؤزغاردین کؤتاریب یوریبدور؟ بول یوموش اېرکک کیشیگه مناسبمو؟»

-باباقول!

-لبیک، پیریم!

-اؤشل ...عبدالروف قیده حاضر؟

–انه، ذاکرلر تؤده‌سیده، — دېب باباماچین درویشلر تامان اشاره قیلدی، – اویگه یاووق یورمکنی کؤنگلیم تیله‌مه‌یدیر، دېیدی. اېنه‌سی‌نینگ کؤز یاشینی کؤرسه، بېهوش بؤلرمیش.

–اېرته بامداد نمازیدن سؤنگ حضوریمگه چارلنگ. دردینی اېشیته‌یلیک.

بابا ماچین گؤیا اؤزی‌نینگ مشکلی آسان بؤله‌دیگندېک سویوندی.

–صدغه‌نگیز کېته‌ی، شیخیم! دردیگه درمان بېرینگ. بیر مسلمان اؤرته‌نیب قاره کاساودېک بؤلیب قالیبدی.

قویاش تیکّه‌گه کېلدی. پېشین نمازینی اؤقیب، بیر نفس استراحت اېتگنی اِیقان قیشلاغیده تؤخته‌دیلر.

اِیقان قدیم ایپک یؤلی‌نینگ بؤییگه جایلشگن معجزگینه منزل اېدی. قیشلاق‌نینگ تؤرت طرفی بیابان، چوقور قودوقلردن چیغیریق بیلن تارتیب آلینه‌دیگن سوو باغ یره‌تیش یا دهقانچیلیک قیلیش امکانینی بېرمه‌یدی. شو وجه‌دن قیشلاق اهلی‌نینگ مشغولاتی چاروا بیلن اوستوار. اِیقان نینگ چاپقیر آتلری مشهور، خوارزم شاهی علاوالدین آتسیز هم نوکرلری اوچون ارغوماق ایسته‌سه، اِیقانگه خریدار یوباره‌دی. اِیقان چؤللریده یوزلب نارتویه‌لر، قؤش اؤرکچلی مایه‌لر اؤتلب یوره‌دی. آلیس اؤروسیه مملکتیدن شاش آرقه‌لی سمرقندگه باروووچی سوداگرلر یاکه بالاساغوندن یسّی، جند، خوارزم دېنگیزی آرقه‌لی خراسان و شامگه اؤتووچی سیاحلر البته، اِیقانده بیر کون قؤنه‌دی، بو یېرده هارغین اولاولرینی باقوّت، یاش تویه‌لرگه المشتیریب یؤرغه آتلر، میقتی خچیرلر ساتیب آلیب ینه یؤلده دوام اېته‌دیلر. زیارتچیلرنی اِیقان کېنتی آقسقالی باشلیق علمالر کوتیب آلدیلر. شیخ‌نینگ آیاغیگه هؤکیزلر، قؤیلر سؤییلدی. آقسقال تؤرت طناب کېله‌دیگن کتّه باغیده کمیده مینگ کیشی نماز اؤقیسه یېتگولیک جای حاضرله‌تدی.

شو یپرده باباماچین بیر سِردن واقف بؤلدی. زیارتچیلرگه اتَب کپنت آقسقالی اؤنلب طهارتخانه‌لر قوردیرگن اپدی. باباماچین هم سفال قومغاننی کؤتریب بیر بؤلمه‌گه کیردی. اپندی ایچکی طهارت آلیشگه اونده‌گنده، چپکّه‌راقده‌گی بؤلمه‌دن اشرفخان قاضی‌نینگ تاووشینی اپشیتیب قالدی. قاضی کیمگه‌دیر پؤنغیلله‌دی:

–نپچه مرته ایتدیم سپنگه، قؤتیر اپچکیگه اؤخشب مپنگه سویکله‌پرمه، آلیسراق، یور!

–قؤرقسم نې قیله‌ی، تقصیر، — دپدی بیر پیگیت اؤزینی آقلب، — کؤپنینگده‌گینی بیلورمیز، دپب برچه خلایق مپنگه قره‌ب تورگندپک...

قاضی آغزیگه سوو آلدی، غرغره قیلدی، سؤنگ تغین پیگیتگه تعدی تاشینی آتدی:

–شیخ‌نینگ کؤزیدن پیراقراق یور. اونینگ جادوسی بار. افتینگگه بیر تیکیلسه، سپن لپَشنگ کؤپنینگده‌گینی ایکّی قؤللب آلیب توتقزیشدین هم تایمه‌یسن.

–آري راست، تقصیر. شیخ‌نینگ کؤزیدین قؤرقه‌دیرمپن. کؤزلری...

قاضی جپرکیب تشله‌دی:

– هیقیلله‌مه، قویانیوره‌ک... سؤغین، انه‌وی باباماچینگه اؤخشه‌گن ایسکاووچلری هم سپزمه‌سین، اوقدینگمی؟

–اوقدیم، تقصیر...

–اؤترارده قاشیمگه کپل، — دپدی قاضی، — مه، مناوی قومغاننی اپگه‌سیگه اپلتیب بپر.

باباماچین طهارت آلیب چیقدی. قره‌سه، اؤن قدمچه نریده هلیگی ملانما ییگیت یؤرغه‌لب کپتیپتی. اونینگ یاقه‌سیدن آلماقچی بؤلدی. کپین، اوّل پیریمگه مصلحت ساله‌ی، رنجیمه‌سین، دپب عهدیدن قَیتدی. باباقول پهلوان بؤلگنی اوچون هربیر یوموشنی بیلک کوچی بیلن ییچیب قؤیه قالگیسی کپله‌دی. شیخ بونی یاقتیرمه‌یدی. «انسان‌نینگ قدرتی عقل-ادراکیده، — دپیدی او، — ذکاوت ایله قؤلگه کیرگن غلبه معتبردیر. زؤرلیک — نادانلر، جاهللر قورالی».

خفتن چاغی اؤترارگه ییتیب کپلدیلر. شیخ آتی‌نینگ باشینی ارسلانباب خیلخانه‌سی تامان بوردی . ارسلانباب استاد اوّل، بیر وقتلر یاش احمد ییتیملیک بیابانیده زارو نالان بؤزلب یورگنیده باشینی سیلب، اؤز خاندانیدن ایسّیق جای بپرگن، معرفت بوستانیگه ییتکلب کیرگن ذات شریف اپدی.

حضرت مرحمت صاحبی‌نینگ تربتینی کؤزیگه سورتدی. قبر تپه‌سیده تاکه شمع سؤنگونچه تلاوت قیلیب اؤتیردی. شیخ نینگ روحی قدرتی زؤر اپدی، بامدادگچه قرآن‌نینگ اؤن پاره‌سینی ختم قیلیب اولگوردی. اؤترارنینگ یوکسک مناره‌سیدن مؤذن‌نینگ خطابی اپشیتیلگنده منصورخواجه‌گه کؤز قیرینی سالدی. شیخنی سؤزسیز انگلب اؤرگنگن منصورخواجه شمعنی پوفله‌دی و قبله‌گاهی‌نینگ حقیگه دعا قیلیب، حضرت ایزیدن قؤزغلدی.

بیراوگه ایتیب بؤلمه‌یدیگن درد

۵- فصل

اپرو خاتین بیر-بیری‌نینگ لباسی.

قرآن کریم

حلال عیالگه حلال اپرکک روای شرعی‌دیر.

حدیث

باباماچین عبدالروف‌نی ایزلب کېتدی. عادتده درویشلر بیرار شیخ یاکه اولیا قبری یانیده‌گی خانقاه‌ده، مسجدلرده یاخود بای-بادولت کیشیلر تامانیدن سالینگن مسافرخانه‌لرده استقامت قیلیشردی. باباماچین یېلایاق اېمسمی، بیر چای قَینه‌یدیگن فرصت ایچیده شهرنی ایکّی ایلنیب چیقدی .عبدالروف تاپیلمه‌دی. باباقول لبینی تیشلب کاروانسرای آلدیده توریب قالدی. بیراق، ایچکری کیرمه‌دی. نېگه‌که، بیله‌دی، درویش ذاتی بارکه، کاروانسرایگه قدم باسمه‌یدی، اولرنینگ حدی شونقه. کاروانسرای –اؤز نامی بیلن کاروانسرای.

بو یېرده میخؤرلیک هم بؤله‌دی، قمار هم اؤینه‌له‌دی، قول سوداسی هم اوجیگه میندی. کاروانسرای تجارت اهلی‌نینگ، سیم و زر دردیده جان تیکیب، جفا چېکیب یوروووچیلرنینگ سېویملی مسکنی. عبدالروف‌دېک مبهم و چیگل دردگه گرفتار بؤلگن بې‌چاره بو یېرده نې قیلسین؟ عبدالروف کوتیلمه‌گن یېرده یؤلیقدی.

بابا ماچین یېلدېک ایزغیب مسجدلر، مدرسه‌لر حاولیسینی ایلندی. حوصله‌سی پیر بؤلیب ایزیگه قَیتدی.

شو پیت ایسکی قبرستان یانیده‌گی تشلندیق تکیه‌خانه آلدیده بیر ایتنی کؤریب قالدی. قولاقلری، دُمی کیسیلگن صحرایی ایت تکیه‌خانه طرفگه بقره‌یيب قره‌ب توررردی. باباقول یامان خَیالگه باردی. «بیرارته گؤر آچیلیب قالگن بؤلسه، ایت میّتنی کؤزلب تورگن بؤلمه‌سین»، دییه بوریلدی. باباماچین نینگ وجاهتلی کیلبتینی کؤریب ایت تَیسلله‌دی، یانباشلب چیکیندی. باباقول تکیه‌خانه‌گه مؤره‌له‌دی. ایچکریده، اینده‌ی کؤتریلگن کوز آفتابیگه اؤزینی سالیب بیر درویش اؤتیرردی. باباقول یقین باردی. درویش‌نینگ اینگنیده یینگیل ملّه تؤن، باشیده تؤرت بورچکلی جونقلپاق. اؤزی کلّه‌سینی آسیلتیریب خَیالگه تالگن. تیمیر حلقه‌لیک عصاسی تیزّه‌سیگه کؤنده‌لنگ تشلنگن. گؤیا عصا اونی سویَب تورگندیک، یؤقسه باشی بوتیگه کیریب کیته‌دیگندیک ایدی.

باباقول قیسقه یؤته‌لدی. درویش پروا قیلمه‌دی. «سَلب وجود ایلبدی»، دیب اؤیله‌دی باباقول و یقینراق باردی.

–نیچون بو خرابه‌ده یالغیز اؤتیریبسن، ای مومن؟ — دیدی باباماچین بیگانه‌نینگ تیپه‌سیگه باریب. درویش باشینی کؤتردی.

–جُفت ایدیم، یالغیز[۲] بؤلدیم. بو– عبدالروف ایدی.

باباماچین اونینگ بیلگینی اوشلب تامیرینی پَیپه‌سله‌دی. عبدالروف‌نینگ یوره‌گی تپز-تپز اوررردی.

–شیخیم سین بیرله سؤیلشماقچی، — دیدی بابا ماچین، – قنی، بسم‌الله، دیب اؤرنینگدن تور.

درویش باش چَیقه‌دی:

[۲]درویشلر حکمتی: الله بیلن صحبتده ایدیم، سین کیلدینگ، اونینگ بحثیدن جدا بؤلدیم، دیگنی.

-شیخ آلدینه هم، اویگه هم بارمیمن. باشیمنی آلیب چؤل و بیابانگه چیقیب کېته‌من. یاالله، نې کونلرگه سالدینگ بو قولینگنی؟

-تېلبه‌لیک قیلمه، عبدالروف! - دېدی باباماچین و عصانی آلیب ییگیتگه توتقزدی، — اختیاراً بارمه‌سنگ، قؤلتیقلب کېتورمن. پیریم هرکیمسه‌نی هم حضورلریگه چارلب صحبت قورمه‌یدور. دردینگنی اؤز آغزینگدن اېشیتماقچیلر. یور، آلدیمگه توش!

عبدالروف ناعلاج اؤرنیدن توردی.

شیخ ارسلانباب خانقاهیده اؤترارلیک روحانیلر بیلن صحبتلشیب اؤتیرگن اېدی. بابا ماچین کیردی.

-پیریم، اؤشل ییگیتنی تاپدیم. عنایتینگیزگه منتظر.

علمالر بیرین-سیرین چیقیب کېتیشدی. شیخ یانیده یالغیز سِرداشی حکیم خواجه سلیمان قالدی. عبدالروف کیردی. او حجره اؤرته‌سیگه بارگنده تیز چؤکیب یوکیندی.

شیخ عبدالروف‌نینگ پژمرده حالتیگه، نورسیز کؤزلری، سینیق یوزیگه قره‌ب قؤیدی. بو ییگیت حاضرگینه اېنگ عزیز کیشیسینی کؤمیب کېلگن کیمسه‌نی اېسله‌تردی.

عبدالروف باشینی کؤتریب حضرتگه قره‌دی. او بیر ییلدن بېری درویشلر تؤده‌سیگه قؤشیلیب یوریبدی. لېکن حضرت بیلن ایلک دفعه یوزمه-یوز بؤلیشی اېدی. شیخ‌نینگ کرامتلری حقیده کؤپ روایتلر اېشیتگن. «شیخ‌نینگ سستی باسرمیش، اونینگ روپره‌سیده حاکملر اؤزینی اېمین-اېرکین توتالمس اېمیش»، دېسه‌لر، بو بیر حماقت-ده، دېب ایشانمه‌گندی. منه اېندی اؤزی شو احوالگه توشدی.

شیخ نینگ قندەی‌دیر سیناوچن و مونگلی نیگاهیگه داش بیرالمەی، بیرگه تیکیلدی. یورەگی دوکیللەدی. قولاغیگه باسیق، گؤیا تهدیدلی، تینیق تاووش ایشیتیلدی:

–سؤیلنگ، بیگیت نې بؤلدی؟ نیچوک ایکّی غریبەنی تنگ احوالده قالدیریب، ترک خاندان ایتیب یوریبسیز؟ بو – شیخ نینگ آوازی ایدی. عبدالروف ایندەمەدی، کلّەسینی آسیلتیرگنچه اؤتیرەوبردی. شیخ ایکّینچی مراتبه سؤرەگنده عبدالروف آق کیگیزدن کؤز اوزیب، حضرت‌نینگ یوزیگه چؤچیبراق رزم سالدی. تیلی ارنگ کلمەگه کیلدی:

–ش-شیخیم... مېنینگ دردیم آغیر... بیراوگه ایتیب بؤلمەیدیگن سوداگه یؤلیقدیم...

شیخ بو بیگیت بیگانه کیشیلر آلدیده سرِ آچگنی ناموس قیلەیاتیر، دیگن اندیشەگه باردی و باباماچینگه ایما قیلدی. باباقول ایشیکنی استه یاپیب چیقیب کیتدی. عدالروف،حکیم‌خواجه سلیمانگه قرەب قؤیدی.

–بو بیزنینگ محرملردین، – دیدی حضرت، سلیمان‌گه اشاره قیلیب، — گیپینگیزگه بیر گواه کیرەک بؤلسه، منه شو سلیمان گواهلیک بیرەدی. خوش، سؤیلنگ ایندی، بیگیت، بیراوگه ایتیب بؤلمس درد نې ایکن اؤزی؟ زارە، الله تعالی شفاعتی بیرله مشکلینگیز بیچیلسه.

عبدالروف‌نینگ قارانغی کؤنگلیده امید اوچقونی چقنەدی. او شیخگه سرینی ایتیشی لازم. بیرینچیدن، بونی یسّویه طریقتی‌نینگ احکامی طلب ایتەدی. مریدنینگ اؤز پیریدن یشیرەدیگن سر-اسراری بؤلمسلیگی کیرەک. ایکّینچیدن، بیر ییل ایچیده عبدالروف بیر نیچه کیشیگه دردینی ایتدی، مصلحت سؤردی. برچەسی عبدالروف‌نینگ خاتینینی قارەلەدی، ترک خاندان ایلب تؤغری قیلییسن، دیدی. ایندی سؤنگگی یؤل قالگن ایدی. اگر شیخ هم اونینگ دردیگه ملهم تاپالمسه،

عبدالروف بو فاني دنیادن اپتک سیلکیب کپتماقچی یاخود تورکستان اپلیدن چیقیب ترک وطن قیلماقچی بؤلگن اپدی.

حضرت «قولاغیمیز سیزده» دیگن معناده تاماق قیردی. عبدالروف یپردن کؤز اوزمه‌ی فاجعوي قصه‌سینی ایتمککه توشدی.

–اؤزیم دهقان باله‌سیمن. قاره‌تاونینگ آیاغیده قَینربولاق دیگن قیشلاق بار، شو یپردنمن. آلتی ییل بؤلدی، قبله‌گاهیمیزنی یپرگه تاپشیردیک. مپنینگ باشیمنی ایکّی قیلیب اولگوردیلر، رحمتلی... بیز طرفلرده سوو کؤپ، ییلاو کؤپ. شونینگ اوچون چاروا توته‌میز. چاروا سپمیز بؤله‌دی. اپل قطاری نصیبه‌میزنی تپریب یپب یوریب اپدیک. باله‌لرنینگ هم اوستی بوت، قورساغی تؤق اپدی. نفس دامیگه توشیب شو کونلرگه قالدیم، پیریم...عبدالروف یوتیندی. باشی پستراق اپگیلدی. خؤرسینیب دوام اپتدی:

–ایکّی ییل بورون تجارتگه باردیم. اؤزیم عمریمده آلدی-ساتدی قیلیب کؤرمه‌گنمن. قَینرده اؤتگن بای دیگن سوداگر بار، شو قؤیمه‌دی. مپن بیلن یور، بیر ییل خراسان و شامنی ایلنیب کپلسنگ، اهل و عیالینگگه بیر تبق مروارید تاپیب کپله‌سن، دپدی. مپنی کاروانباشی قیلماقچی بؤلدی. یاش وقتیمدن آت-تویه ایچیده کَتّه بؤلگنمن، جانوارلرنینگ فعلینی یخشی بیله‌من. خداگه شکر، بیلگیمده تؤرت قراقچیگه یپتگولیک کوچیم بار. بیر یاقدن آلدیمده ایکّی اؤغیل‌نینگ سنتی توریبدی. اولرنینگ قؤلینی حلاللب مسلمان قطاریگه قؤشیش کپره‌ک. بیر آرتیقچه دنیا بؤلسه، پیرتیغیمگه یماق بؤلر، دپب اؤیله‌دیم. اؤتگن بایگه خؤپ دپدیم. کپتدیک. بخارا، مرو، نیشاپور، بصره قیلیب رومگچه باریپمیز. خلص، بیر ییل و سکّیز آی دپگنده قَیتدیک. آزیب-تؤزیب والده‌ی مهربان، ایکّی اؤغیل، بیر قیز، الرنینگ آنه‌سینی اؤیلب... ساغینچدن جگرلریم خون بؤلیب، اؤلیب-اؤلیب اویگه کپلدیم. اپنه‌میز ییغلب بؤینیمگه آسیلدی. «شرمنده بؤلدیم، باله‌م، ایکّی دنیاده روسیاه بؤلدیم!» دپب بؤزله‌یدی. باعثینی سؤردیم... سؤره‌سم...سؤره‌سم... بپتینی چنگللب

شو گپنی ایتدی : «عبدالروف، سپن کپتگندن کپین بیر ییل اؤتیب خاتینینگ حاملەلی بؤلیب قالدی. قارنی قپپەیگچ، اپل-یورتدن ناموس قیلیب آتە-آنەسینیکیگە اپلتیب تشلەدیک»، دپدی. «بو شرمندەلیکدن کؤرە مسافرچیلیکدە، بیران قراقچی نینگ قؤلیدەمی، رشتە-مشتەگە چەلینیبمی اؤلیب کپتگنیم اولا اپمسمی، خداییم!» دپب ناله قیلدیم. اوچ کون کؤچەگە چیقمەی کؤکرەگیمنی یبرگە بپریب یاتدیم.

-عیالینگیزنی آلدیگە بارمەدینگیزمی؟ - دپدی شیخ.

-باردیم. مپنی کؤریب بپهوش بؤلدی. باشینی آیاقلریمگە اوریب ییغلەدی. «مپن بدبختنی اؤلدیرینگ! بوندای یورگنیمدین کؤرە تیریکلەی مزارگە کیرگنیم یخشی!» دپب فریاد قیلدی. بیر خَیالیم، اونی اؤز ساچی بیلن بؤغیب اؤلدیر، بیرەتؤلە عذابدین قوتولەسن، دپدی. اما آغزیدن آنە سوتی کپتمەگن نارسیدە گؤدککە رحمیم کپلدی. چیرقیرەپ توریبدی. اپندی او عیال مپنگە حرام اپدی. بالە نینگ آتەسینی سؤردیم. بیلمەیمن، دپدی.

هلیتدن بپری جیم اؤتیرگن سلیمان یاقەسینی اوشلەدی:

-نعوذاًبالله! اول نپچوک انسان کە، قورساغیدە پیدا بؤلگن موجودات‌نینگ سببچیسینی بیلمسە! سِر آچگیسی کپلمەگن، اپنەغر!

شیخ بیر معمانینگ تگیگە یپتمەی توریب حکم چیقرەدیگن کیمسەلرنی خوش کؤرمسدی، سلیمانگە یاقتیرمەی قرەب قؤیدی. سؤنگ، گپیرەوپرینگ، دپگندپک ییگیتگە باش سیلکیدی.

عبدالروف شیخ‌نینگ یوزیدە ایلگریدپک قهر اپمس، اندک همدردلیک بپلگیسینی کؤریب، ددیللشدی:

-قرآن کپلتیردیم. عیالیم قرآننی بغریگە باسیب قَسم ایچدی. «حرام یؤلگە کیرگن بؤلسم، شو اؤتیرگن یپریمدە تیل تارتمەی اؤلەی، تؤرت بالەم نینگ اؤلیگینی کؤمَی»،

دېب اووواس سالدی. «سیز یۏغینگیزده بېگانه اېرککنی قۏلینی اوشله‌گن بۏلسم، قرا یېرگه کیره‌ی»، دېب ساچلرینی یولیب ییغله‌دی. حَیران بۏلدیم، پیریم...

-عیالینگیزنی اولاد-اجدادی قنده‌ی آدملر؟ الرنینگ اوروغیده کذاب، قَسمخۏر، خاتین قۏیگن، اېریدن چیققن کیمسه‌لر بارمی؟

-یا..آ ق ...عیالیم اۏزیمیزنی قومیمیز، پیریم. تاغه یورتیمدن آلگنمن. بیزنی اوروغدن قییشیق قدم باسه‌دیگن بیران اېرکک یا خاتین چیققن اېمس شو محلگچه.

-قومینگیز ایمانلی آدملر اېکن، — دېدی شیخ، - اۏغلیم، عیالینگیزدین سۏردینگیزمی، اول کیشی... مبادا اېرککلر حمامیگه بارمه‌گنمیکین؟

عبدالروف عجبلنیب یېلکه قیسدی. اۏیلندی.

-سۏرمه‌دیم، پیریم. اېرککلر حمامیگه بارمس...بارمه‌یدی. قیشلاقده ایکّیته مُرچه بار. بیری مردانه، بیری زنانه. هفته اۏتیب اېنه‌م، قیزیم اوچاوی باریب توریشردی.

-معقول. خۏش، آغه-اینیدن بارمی؟

عبدالروف شیخ‌نینگ مدعاسینی انگله‌دی. خَیالیگه شوویللب بلاغتگه یېتمه‌گن اوکه‌سی عبدالقادر کېلدی.

-اینیمیز بار، پیریم. اما اول هلی یاش، اۏن تۏرتگه چیقه‌یاتیر. ینگه‌سینی اۏزی‌نینگ توقتن اېنه‌سیدېک کۏررردی. اۏز آغه‌سیگه خیانت قیلسه کۏر بۏلر...

-بارک اللّه! خۏش، ضعیفه‌نگیز بې‌پروالیک عاقبتیده اۏشل اینینگیزنینگ لباسلرینی کییگن بۏلیشی ممکنمی؟

عبدالروف انگره‌یيب قالدی. او تۏپاری قیشلاق باله‌سی اېدی، شیخ‌نینگ سۏراغیده‌گی پنهاني معنانی انگله‌مه‌دی.

-کیسه، کیگندیر، — دېدی کۆز آلدیگه ییغلب قالگن اوکه‌سی کېلیب، - مال-پالگه قره‌یدیگن بۆلسه، خاتین مېنینگ تۆنیم بیلن بۆرکیمنی کییب آلردی. «آته‌سی، مېن سیز بۆلدیم، اېندی آتینگیز تېپمه‌یدی»، دېب کولردی.

عبدالروف‌نینگ روحی توشیب کېتدی، تغین آق کیگیزنی تیرناقلب، سکوتگه چۆمدی.

-مېنگه قره‌نگ، ییگیت. کۆنگلینگیز نې دېیدی؟ عیالینگیزنی زنا قیلگنیگه ایمانینگیز کاملمی؟

عبدالروف چۆزیق اوه تارتدی:

-ایشانگیم کېلمه‌یدی... ایشانمه‌ی دېسم، آلدیده دلیل توریبدی. ایشانه‌ی دېسم، گواهیم یۆق. اۆزی بۆینیگه آلمه‌دی، باله نینگ آته‌سی بې‌تعین. قیشلاقده توریشگه بېتیم چیده‌مه‌دی، باش آلیب چیقیب کېتدیم. ییگیرمه یېتّی یاشیمده تیریک مُرده بۆلیب یوریبمن. اېنه‌م‌نینگ حالی نې کېچدی، یالغیز جگریم بیلن انه‌وی اوچ گۆدک نینگ حالی نې کېچدی... اوه...

حضرت کۆزینی یومیب مشاهده‌گه بېریلدی. تۆرت عنصر[3]نی اۆیله‌دی، یېتّی اقلیمنی، ناسوت عالمینی، لاهوت عالمینی کېزدی، بوتون قوه‌ی حافظه‌سینی جمع‌لب، بو ییگیت‌نینگ باشیگه توشگن فاجعه‌نینگ شرحینی ایزله‌دی. کۆز آلدیدن یاشلیگیده اۆقیگن کتابلری، ولیلر بیلن بۆلگن ملاقاتلر اۆتدی. شیخ سمرقنده، سۆنگ بخاراده پیر کامل خواجه یوسف همداني خانقاهیده تعلیم آلر اېکن، پیرگه همراه بۆلیب، شام و عراقدن بغداد و کشمیر اېلیگچه کېزیب چیقدی. بو سیاحتلرده یوزلب راویلرنی اوچره‌تدی. اولر آره‌سیده سربازلر، قوشچیلر، سابق شهزاده‌لر، قرغیش تېککن آدملر، کافرلر، میخۆرلر، بیر تونده مثلسیز بای بۆلیب

[3]-تۆرت عنصر- توپراق، سوو، الاو و هوا.

قالگن گدالر، بیر کیچه‌ده تختدن اَیریلگن سلطانلر، اهل و عیالینی قمارگه بای بیرگن بدبختلر، عشق اؤتیده تپلبه بؤلگن مشربلر... القصه، یولدوزدیک بیحساب کیمسه‌لر بار ایدی. اولرنینگ تندیک قرا، تاغدیک آغیر، زهردیک اچّیق قصه‌لری تاهنوز شیخ نینگ کؤکسیده قت-قت بؤلیب قتله‌نیب یاتیبدی. مذکور بختیقرالر ایچیده منه بو عبدالروف‌گه اؤخشه‌گنی یؤقمیدی؟ بار بؤلسه، او نې دیگن ایدی؟

حضرت کؤزینی آچیب ییگیتگه قره‌دی. عبدالروف همان کلّه سالیب، حیات-مماتینی شیخ اختیاریگه تاپشیرگندیک قیلت ایتمه‌ی اؤتیرردی. شیخ تغین بوتون ذکاوتینی جمع‌لب، بو مشکل معمانی منطق علمی اساسیده تحلیل ایتیشگه کیریشدی. «عیالیدن کؤنگلی تؤق، اینیسیدن گمانی یؤق. عیال زناکار ایمس. زنا قیلگن عیال طلاق سؤره‌یدی. یاخود عیبینی یاپماق قصدیده باله‌دن قوتولیشنی اؤیله‌یدی. مکاره بؤلسه، کیشیسی یؤق پیتده خیانت قیلیب قؤلگه توشمسدی. زناکار عیال ایری‌نینگ بورنیدن ایپ اؤتکزیب یوره‌دی، اویده اؤتیریب هم بیگانه ایرککنی قبول قیله‌وبره‌دی. هوو اؤشل بغداد سوداگری نینگ خاتینیگه اؤخشب...».

حضرت‌نینگ کؤز آلدیگه عبدالروف‌نینگ خاتینی کیلدی. او تؤرت باله‌سینی بغریگه باسیب، بؤزلب تورر، «امداد بیرینگ، پیریم، مینده گناه یؤق، منه بو قاره‌کؤزلرنی تیریک ییتیم قیلمنگ»، دیه قؤل چؤزیب ناله قیلردی.

واقعه‌لر تسبیح دانه‌سیدیک بیر-بیر اؤتیپتی. سوداگرنینگ خاتینی حقیده‌گی قصه باشقه بیر حکایتگه تورتکی بیردی. اتفاقا شیخ «شکرالله!» دیدی آهسته. اونینگ ترنگ تارتگن قاره‌متیر یوزی یاریشدی. شیخ توگون‌نینگ اوچینی تاپگندیک ایدی. یادیگه اؤسمیرلیگیده اؤقیگن رساله توشدی. حکیم لقمانینکی ایدی و یا... بیران اولیانینگ بیتیکلری ایدی. اؤشل رساله‌ده حکایت قیلیشلریچه، بیر شاه نینگ باکره قیزی حامله‌لی بؤلیب قاله‌دی. شاه قیزینی اؤلیمگه بویوره‌دی. اما یخشی آدملر قیز اؤرنیگه باشقه گناهکارنی اؤلدیریب قیزنی صحراگه اپلتیب تشله‌یدیلر. کؤپ ییللر

اؤتیب قیزنینگ بیگناهلیگی معلوم بؤلەدی. اونینگ عفت پردەسیگه بیگانه تاش تیگمەگن اپکن...

-اؤزینگیزنی قؤلگه آلینگ، اؤغلیم، — دیدی شیخ، — عیالینگیز زنا قیلگن اپمس. اول بیر تصادف قربانی بؤلگن مسلِمه اپکن.

حکیم سلیمان یلت اپتیب حضرتگه قرەدی.

-بی‌بی مریممی؟ روح دن آذوق آلیب...

-یؤق، بی‌بی مریم اپمس، بی‌بی عایشەدیک الله‌نینگ سویگن بندەسی. بو عالم سِرلر عالمی. انسان‌نینگ گوهر قطرەدن پیدا بؤلیشی، انینگ صورتی، سیرتی، جسماً یؤقالسه-ده، روحاً ابدالابد برحیات بؤلیب قالیشی... سِر اپمسمی؟ بول اسرارنی یوز مینگ لقمان حکیم بیر بؤلیب مینگ ییلده ییچالمس... درواقع، عبدالروف!

-لبیک، پیریم!

-اول بیگناه نارسیده نینگ اسمی غیب الله اپمسمی؟

-غیب‌الله، پیریم، غیب‌الله! — دیدی عبدالروف اپنتیکیب. او شیخ نینگ کرامتیگه اپندی یورەکدن ایشانگن اپدی. اخیر اؤزی ایتمەدی باله‌نینگ اسمینی. اولیا-ده، اولیا بؤلمسه، دیدرستدن قنداق بیلەدی؟ عیال‌نینگ پاکدامانلیگیگه اپندی شیخده هم گمان قالمەگن اپدی.

-غایبدین بؤلگن — غیب‌الله... انشاالله، بیز گؤدک‌نینگ آتەسینی تاپقەیمیز. سیز صبر ایلنگ، بیز سفردین قَیتەیلیک، اندین سؤنگ تورغان یېرینگیزگه باریب تحقیق اپتگەیمیز.

-مېن اپسن-امان قَیتیشینگیزنی کون-تون یرەتگن اپگەمدین تیلب اؤتیرگەیمن، پیریم.

عبدالروف تیزّسیگه سویه‌نیب استه توردی. عصاسینی آلدی-ده، شرفه‌دیک سودره‌لیب چیقیب کیتدی. باباماچین کیریب بیر چیتگه اؤتیردی.

شیخ سلیمانگه قره‌ب دیدی:

-مین اؤشل گؤدک‌نینگ سبکارینی کؤرگندیک بؤلدیم. میقتی، قاره‌سقال ییگیت ایکن. باغده اؤراق کؤتریب یوریبدی.

-دیمک، اول ضعیفه بی‌بی مریم ایمس ایکن. یاالله..!

حضرت سلیمان‌نینگ قیتمیرانه لُقمه‌سیگه اعتبار قیلمه‌دی. بیر گپ ایتمککه شَیلنیب، لبینی جُفتلب تورگن باباماچینگه اؤگیریلدی:

_هِـــ..م، باباقول، اول نیچوک خبرکه، اَیتماققه عاشقه‌سیز؟

-شیخیم، اشرفخان قاضی بیر فتنه‌گه باش بؤلیب کیله‌یاتیر، - دیدی باباماچین و اِیقانده، آقسقال نینگ باغیده ایشیتگنلرینی قیسقه‌چه ایتیب بیردی.

-سیزیب یوریبمیز، - دیدی شیخ باش سیلکیب، - نیچه کوندیرکه، قاضی سیرتواضع بؤلیب قالدی. دشمنینگ خوشامدگه اؤتسه - هوشیار بؤلماق کیره‌ک.

-اؤشل ملانما ییگیت ساورانلیک مولود قاری ایکن. قؤینیده‌گی فتنه خطینی اؤقیش چاره‌سینی کؤرگن ایدیم، قویروغینی توتقزمه‌ی کؤزدن غایب بؤلدی، ابلیس نینگ باله‌سی.

شیخ باباماچین نینگ یینگیلتکلیک قیلماقچی بؤلگنیدن رنجیدی.

-وزنینگیز یینگی پود، باباقول، فعلنی هم وزمین قیلینگ. قؤلگه ایرک بیرمکدین بورون عقل گوهرینی اؤرته‌گه قؤییب مشاهده ایله‌مک لازم. قاضی‌کلان محمودخان بیلن آره‌میزنی بوزماقچی بؤلگن ایکن، دیمک اؤزیگه شول یوموشنی مناسب کؤریبدیر.

«آدملرنینگ اینگ یامانی کیم؟» دیدی صحابه‌لر. «ایکّی مومننی گیج-گیجلب اوریشتیرووچی امتیم»، دیدی حق مصطفی . **انماالعمل بالنیة**. نې‌که قیلسنگ، مکافاتینی آلگه‌یسن. قره‌نگ، قاری بیلن قاضی‌کلان بزاوته، جانیده حلاوتی یؤق. شونینگ اؤزی الرگه جزا ایمسمی؟ سمرقند آلیس، کمیده تغین بیر آی یؤل باسه‌میز. اولر تیق اینگن تاووشدن چؤچیب عذاب جان ایچینده اؤرته‌نیب یوره‌دیلر. بوندن آرتیق اولرگه نې جزا کېره‌ک، باباقول؟

بابا ماچین موندق اؤیلب قره‌سه، حضرت نینگ گپیده تېره‌ن معنا بار ایکن. «مېن خام‌کله بیلمسدن قاریگه یخشیلیک قیلماقچی بؤلگن ایکنمن-ده، – دیب اؤیلندی باباماچین، – ایندی ایندەمه‌یمن. لېکن هرقؤنه‌لغاده بیر کؤریب، قله‌ی، قاری بیگیت یوکینگیز آغیرلیک قیلمه‌یپتیمی، دیب تېگیشیب قؤیه‌من. جانینی هاووچلب یورسین».

افسوس که، باباماچین مولود قارینی قَیتیب کؤرالمه‌دی. او قاضی‌نینگ مصلحتیگه کؤره، شیخ کاروانیدن اجره‌ب قالدی و اؤترادردن سمرقندگه کېته‌یاتگن سوداگرلرگه قؤشیلیب، تؤغری محمودخان‌نینگ حضوریگه یؤل آلدی.

حضرت اؤترارده بیر کون توریب، اسفیجاب سری آتلندی.

رکن‌الدین آتدن توشدی

٦-فصل

احمد یسّوي‌نینگ آته-آنه‌سی سَیره‌مسوو بؤییده ایکین ایکیب دهقانچیلیک قیلیشر ایکن. باله احمد اوززوکون دله کپزیب یورر ایکن. بیر کونی آته-آنه‌سی اؤتاق قیلیب تازه قیینه‌لیبدیلر. شونده احمد ایگنگه توشیب آلیبدی-ده، برماقلری بیلن سبزی اوچینی سیلب، «بیگانه چیق، یگانه قال!» دپب کپته‌وپریبدی. معجزه رؤی بپریبدی. بیگانه اؤت-علف احمدنینگ برماقلریگه ایله‌شیب چیقیب، سبزیپایه‌لر ایسه ایگنده یرقیره‌ب قاله‌وپریبدی. یسّوي نینگ اولیالیگی انه شوندن باشلنگن ایکن.

روایت

اسفیجاب تورکستان‌نینگ فراوان و خوش‌هوا شهرلریدن ایدی. قدیم بیتیکلرده اونی «شهرعظیم» دپیدیلر و نوح پیغمبر نامی بیلن باغله‌یدیلر. درحقیقت، اسفیجاب‌نینگ او باشیدن بو باشیگچه کمیده ایکّی فرسخ کپلر، شهرستانده اؤن مینگلب کیشی استقامت قیلردی. شهرنی یامان کؤزدن اسره‌گندپک، کون چیقره بلند تاغلر تؤسیب توره‌دی، کون‌باتره او معمور، یم-یشیل وادیگه توتَشه‌دی. بیر یانیدن سودره‌لیب سَیره‌مسوو اؤته‌دی، بیر یانیده اؤیناقلب تووالاقسای آقه‌دی. سوو مؤللیگیدن ییلاو بیلن باغلر مؤل، درخت سپرابلیگیدن مپوه-چپوه کؤپ، چاروا سپمیز، دهقان بیلن مال‌باقرنینگ دماغی چاغ ایدی. اما کپینگی ییللرده اسفیجاب اهلی‌نینگ شادلیگی امانت بؤلیب قالدی. پپتّی ییلده شهر ایکّی مرته قاره‌ختایلرنینگ باسقینیگه اوچره‌دی. قاره‌ختایلرنینگ پپری اصلی پپتّی‌سوودن نریده، ایچکری ختایده ایدی. اولر تپکین اؤلجه ایزلب استه-سپکین پپتّی‌سوونی اشغال قیلدیلر. سؤنگ قاره‌خانیلرنینگ آته یورتی بالاساغوننی ایگللب، تورک ایلتیگه منسوب قارلوقلر بیلن تیل بیریکتیردی. قارلوقلر سمرقند خانی محمود ابن ابراهیم تمغه‌چخان

نینگ تابعی ایدی. بو ایلت قاره‌ختایلر خانی گؤرخان یاردمیده محمودخان‌نینگ تابعلیگیدن چیقیب، اؤز دولتلرینی توزیش نیتیده دینداش، ایلداش خلققه قرشی جنگگه آتلندیلر. باغلر یَیخان ایتیلدی، اؤن مینگلب آتلر تویاغیدن، مینگ-مینگ طناب ایکینلر شُدیارگه ایلندی، یوزلب ایر بیگیتلر اسیر آلیندی. قاره‌ختایلرنینگ اکثریتی بُتپرست ایدی. اولر مسجدلرگه اؤت قؤیدیلر، اسفیجاب اطرافیده‌گی، ایچکینتده‌گی اولیالر مقبره‌سینی ویران قیلدیلر، قلعه دیواری بوزیب تشلندی.

تؤرت ییل بورون گؤرخان یوز مینگ کیشیلیک لشکریگه باش بؤلیب سمرقند سری یوریش قیلگنیده ینه اسفیجابنی تله‌دی، گؤیا اینگره‌ب یاتگن بیمار شهر کؤکسیگه خنجر اوریب کیتدی. بیر-ایکّی ییلدیرکه، اسفیجاب آلاو ایچیدن امان چیقمن افسانوي ققنوسدیک استه-سیکین اؤزیگه کیله‌یاتگن ایدی. یاش نهاللر اؤتقزیلدی، ایکینزارلر تیکلندی، کؤمِیلگن اریقلر قَیته آچیلدی، مسجد-مدرسه‌لر تعمیر ایتیلدی. اسفیجاب حاکمی رکن‌الدین ایدی. او سلطان سنجرنینگ جیینی، محمودخان‌نینگ آغه‌سی مرحوم احمدخان‌نینگ اؤغلی. اینده اؤتّیز یاشلرنی قاره‌له‌گن بو بیگیت تکبر، جیزّه‌کی و اؤزباشیمچه ایدی. رکن‌الدین اؤزینی باتیر جنگچی دیب سنر، درحقیقت، اؤق آتماق، قیلیچ چاپماق بابیده او ماهر ایدی. لیکن دیني علملرگه بي‌فرق قرردی. باز اوستیگه علمالرنی یاقتیرمس، آته‌نینگ اؤلیمیده اولرنینگ قؤلی بار، دیب کؤنگلیده دین اهلیگه کیک سقلردی. شو طفیلی شیخ استقبالیگه چیقیشنی اوّل اؤزیگه مناسب کؤرمه‌دی. اسفیجاب قاضیسینی چقیرتیردی. رکن‌الدین سَیره‌مسوو بؤییده، اؤن ایکّی قناتلی شاهانه آق اؤتاوده قیمیز شاپیریب یانباشلب یاتردی. قاضی کلان کیردی. تؤرگه یقین، حاکم‌نینگ اؤنگ طرفیگه اؤتیب اؤتیردی.

قاضی کلان بیتمیشلردن آشگن نوراني قرییه، بغداده علم آلگن علاّمه‌لردن ایدی. آته‌سی تینگی فاضل کیشی‌نینگ عزتی اوچون رکن‌الدین عقللی بؤکسه‌سینی هم کؤترمه‌دی. زرنگ کاسه‌دن قیمیز سیمیردی، یینگی بیلن لبینی ارتیب، قاضیگه اؤگیریلدی:

-قاضی جنابلری، بیز سیزنی بیر یوموش وجهیدین چارله‌دیک. بیله‌سیز، شیخ حضرتلری کیله‌یاتیر. حاضربادامسوو بؤییده تؤختبدی. نصیب ایتسه، نماز دیگرده شهرگه یییتیب کیرگه‌ی. یانینگیزگه ارکان دیندن اوچ-تؤرت کیشینی آلیب ایکّی آغاچ ییرگه بارسنگیز، شیخ حضرتلرینی باشلب قرارگاهیمیزگه آلیب کیلسنگیز، دیگن تیلگیمیز بار. بیز حضرتگه یانیمیزده خاص اؤتاو تیکتیریب قؤیدیک.

تعاملگه کؤره، قاضی « بجان دل، تقصیر!» دیب اؤرنیدن توریشی کیره‌ک ایدی. لیکن او بونده‌ی قیلمه‌دی. سکوت سقلب اؤتیره‌وبردی. رکن‌الدین قاضیگه عجبلنیب باقدی.

-نیي ملاحظه‌گه باردیلر، تقصیر؟

-ملاحظه شول‌کیم، شیخ حضرتلری سمرقند یا اسفیجاب قاضیسی ایمسدور، تورکستان شیخلری‌نینگ سرحلقه‌سیدور. خواجه احمد یسّوي جنابلری شاه‌لر حضوریگه بارمس، بالعکس، شاهلرحضرت‌نینگ حضورلریگه باریب دعا تیله‌یدورلر.

رکن‌الدین بي‌اختیار قدینی کؤتردی. نزدیده، قاضی مبالغه قیله‌یاتگندیک، اونگه قصدمه-قصد دین پیشوالری‌نینگ آبروسینی اته‌ی یوکسک رتبه‌گه چیقره‌یاتگندیک ایدی. رکن‌الدین‌نینگ هوایی کؤنگلی همان حضرت سلطان‌نینگ اولوغ مسندینی تن آلگیسی کیلمسدی.

-بیز حضرتگه یوره‌کدن مرحمت کؤرگزمکنی نیت قیلغان اېدیک، - دېدی رکن-الدین، قاضینی امریگه بؤیسوندیرماقچی بؤلیب، - ولي، حضرت بیزنی نظرگه ایلمه‌سه‌لر، تأسف قیلغه‌یمیز، تقصیر.

-حضرتدین شاه و گدا برابر مرحمت تیله‌یدور، — دېدی قاضی هم بؤش کېلمه‌ی، - اولوغ تغاییننگیز امیرالمسلمین سلطان سنجر حضرتلری شیخگه قلین-قلین هدیه‌لر یوباره‌دور، بو سِر اېمسدور. خان آغه‌نگیز، دولتینگیز پاسبانی محمودخان جنابلری حضرتگه قؤل بېریب مرید بؤلغانلریدین هم خبرینگیز بار.

رکن‌الدین‌نینگ عزت-نفسی لت یېدی. جیزّه‌کیلیگی توتیب، زهرخنده‌لی کولدی:

-شول باعثدن هم اؤزیمیز کؤرمه‌گن عزت و اکرامنی حضرتیمگه کؤرستمک نیتیده اېردیک...

حاکم‌نینگ بې‌فهملیگی قاضیگه آغیر باتدی. «علم ادیان دن بیراق بیر سرباز باله اؤزینی اولیالر سروریگه تېنگلشتیریب اؤتیریبدی، یا ربیّ! قنداق کونلرگه قالدیک؟!» قاضی ایچیده «استغفرالله!» دېب قؤیدی.

-انشاالله، نیتینگیز یؤلداشینگیز بؤلسین، خواجه‌م. فکر عاجزیمیز شول‌کیم، حضرت-نینگ استقبالیگه اؤزلری باش بؤلیب چیقسه‌لر، خلق‌نینگ رحمتی یاغیلگه‌ی.

قاضی‌نینگ «خلق»قه اورغو بېریب گېپیرگنی رکن‌الدیننی اؤیلنتیریب قؤیدی. بیر ییلدن بېری ولایتده آسایشته‌لیک یؤقالدی. اؤقتین-اؤقتین دهقانلر عصیان کؤتریب، ملکدارلرنینگ بېرینی تارتیب آلماقده، سالیقدن باش تارتماقده. قیشلاق آقسقاللریگه کؤمککه بارگن سربازلرنینگ یراغي و آتلرینی تارتیب آلیشه‌یاتیر. اېل آره‌سیده میش-میش کؤپَیدی. قارلوقلر عسکر یېغه‌یاتگن اېمیش، قاره‌ختایلر تغین باسیب کېلرمیش... رکن‌الدین، اینیقسه ابداللردن قؤرقردی. تاکه اولر بار اېکن،

اسفیجابده فراغت قۇپمه‌یدی. ابداللر عاصي بنده‌نینگ ایتگنیگه یورمه‌یدی، یالغیز شیخ المشایخ نینگ گپیگه قولاق سالر ایمیش...

تهلکه تویغوسی کبردن اوستون کېلدی. رکن‌الدین بېلیده‌گی طلا کمرینی بۇشه‌تیبراق قۇیدی.

-سیز واجب دېسنگیز، حضرت‌نینگ استقبالیگه پېشواز چیققه‌یمیز، - دېدی ناعلاج، -اهل علمانی چارلنگ، قاضی جنابلری.

قاضی کولیمسیره‌ب تعظیم قیلدی : « انه اېندی اېسینگ کیردی، میراب!» رکن‌الدین علما و امرا دېگندېک بیگیرمه-اۇتّیز چاغلیک همراهی بیلن یۇلگه توشدی. او شاهانه لباسده، آق بېداو آتده، یانیده سربازلر. شیخ کاروانی بادامسوو بۇییدن کۇچیب، شهرنینگ غربي قاپقه‌سی تامان بوریلگن اېدی. بېلدروازه‌گه یېتمه‌ی، خان‌اریق یانیده عبدالعزیز آته نینگ مرقدی بار . عبدالعزیز آته تابعینلردن، یعنی پیغمبرنینگ صحابه‌لرینی کۇرگن اولیالردن. عوام خلق ایچیده بلاگردان دېب نام چیقرگن بو ولي‌نینگ قبرینی زیارت قیلمه‌ی شهرگه کیریش‌نینگ خاصیتی یۇق، دېب حسابلنردی.

کاروان آلدیده یېرگه شتاب بیلن عصا اوریب کېله‌یاتگن یوزلب درویشلرنی کۇریب، نه‌اینکه حاکم، حتا سربازلر هم چېتلندی. درویشلر اۇتیب کېتگچ، رکن-الدین‌نینگ کۇزی شیخگه توشدی. درحال آتی‌نینگ باشینی تارتدی. قاضی‌کلان بیلن علما اهلی‌نینگ اېگردن اوزیلگنینی کۇریب، رکن‌الدین هم بې‌اختیار آتدن توشدی.

علما اونگه یۇل بېردی. حاکم ایلدم باریب حضرت نینگ اېتگینی کۇزیگه سورتدی. مبارکباد قیلدی. قوتلاو اوچون روحانیلر نوبتگه تیزیلدی. رکن‌الدین تغین آتگه مینماقچی بۇلدی. اما شیخ‌نینگ اوضاعیگه قره‌ب فکریدن قَیتدی. آق یکتگینی هیلپیره‌تیب، یېرگه قره‌ب سېس‌سیز باره‌یاتگن حضرتگه اېرگشدی. شیخ،

آته شهریگه اؤز آیاغی بیلن منّتدار قدم باسیب پیاده کیریشنی کؤنگلیگه توگیب قؤیگن ایدی.

رکن‌الدین شیخ‌نینگ قَیگه باریشینی بیلمه‌ی گرنگ ایدی. اوّلیگه، قَیناته‌سی موسی شیخنیکیگه قؤنسه کیره‌ک، دیب اؤیله‌دی. قره‌سه، موسی بابا قیزی بیلن نبیره‌لری توشگن سایبانلی ارابه‌نی باشلب یؤلینی تپسکری سالدی. حاکم، «شیخیم، جنابلریگه بیز مخصوص جای حاضرله‌گن ایدیک»، دیه التفات قیلماقچی بؤلدی و تیلی کلمه‌گه کیلمه‌دی. حضرت‌نینگ یوکی بار، دیگنلری راستگه اؤخشه‌یدی. بؤلمسه، سحر قیلینگندیک اونگه اطاعتکارانه ایرگشیب کیله‌وبررمیدی؟

اسفیجاب‌نینگ قاق بیلیده، جامع مسجدی بیلن سیره‌مسوو اؤرته‌سیده خانقاه بار. اونگه شیخ‌نینگ قوملریدن اسماعیل‌خواجه رهنمالیک قیلردی. شیخ کاروانی اونینگ ایزیدن ایرگشدی. حضرتنی کوتیب آلیشگه چیققن مینگلب آلامان کوزه‌تووییده زیارتچیلر خانقاه‌نینگ کتّه حاولیسیگه کیریب باردیلر. آتلر سه‌ییسخانه‌گه تاپشیریلدی، سربازلر قؤنه‌لغه‌لریگه کیتدیلر، درویشلر اؤزلرینی سووخانه‌گه اوردیلر.

اسماعیل‌خواجه شیخ اوچون اجره‌تیلگن خاصخانه ایشیگینی آچیب چیتلندی. بسم‌الله دیب اوّل سلطان العارفین، اونینگ ایزیدن رکن‌الدین، سلیمان، اشرفخان قاضی، باباماچین، اسفیجاب علمالری ایچکری اؤتدیلر. شیخ‌نینگ اشاره‌سی بیلن سلیمان «تبارک» سوره‌سینی تلاوت قیلدی. رکن‌الدین خیال ایگیلیب تعظیم بجا کیلتیردی:

-آته یورتینگیزده خوش کؤردیک، شیخ حضرتلری، قدملری قوتلوغ بؤلغه‌ی...حضرت‌نینگ هارغین چهره‌سی یاریشمه‌دی. استه باش سیلکیب قؤیه قالدی. ایندی رکن‌الدین میزبانلیک وظیفه‌سینی ادا ایتماغی لازم ایدی. او تغین خیال اینگه‌شدی:

-پیریم، فرصتلری مساعده ایتسه، بیر پیاله چاییمیز بار ایدی. بیز سیز جنابلریگه اتب سَیره‌مسوو یاقه‌سیدن جای حاضرلب قوییب ایدیک. صحبتلریدن بهره‌مند بوُلسک، دیگن امیدده‌میز...

شیخ گپنی چوُرت کیسدی:

-بیزنینگ چاییمیز هم، جاییمیز هم شو یپرده. اوُزلری مرحمت قیلسینلر، خدمتلریگه تیارمیز.

رکن‌الدین ملزم بوُلدی. گوُیاکه، شیخ - میزبان، رکن‌الدین مهمان ایدی. شیخ‌نینگ گپینی حاکم اوُزیچه یوُیدی: «اته‌گنینگ بوُلسه، شو یپرگه کیلتیر، مینی آواره قیلمه!»

رکن‌الدین اوُرنیدن توردی. شیخ بیلن سلیماندن بوُلک برچه دوو قوُزغلدی. «اسفیجاب حاکمینی پسند قیلمه‌یدیگن چوُتیر ملا کیم بوُلدی ایکن؟» دیگندیک، رکن‌الدین سلیمانگه آله‌یب قره‌ب قوُیدی.

هه دیمه‌ی خانقاه حاولیسیده داش قازانلر آسیلدی. شاتیلی ارابه‌لرده نیمته-نیمته قیلینگن بوزاق ایتلری، بوتون قوُیلر، قوش گوُشتی، سبد-سبد میوه-چیوه، قاپ-قاپ قاوون-تربوز کیلتیریلدی. بو رکن‌الدین نینگ زیارتچیلرگه احسانی ایدی.

رکن‌الدین ایرته‌سیگه هم، ایندینیگه هم شیخ حضوریگه ییتیشالمه‌دی. ولایت پوچماقلریده عصیانلر باشلنگن ایدی. او قوُزغالانچیلر بیلن مذاکره آلیب بارگنی کینتلرگه چیقیب کیتدی.

دیندن چیققن قارلوق

۷-فصل

اي، محمد! سېنی بُتلرگه چۇقینیشگه اوندداوچی کافرلرگه ایتگین‌که: «اي کافرلر! مېن سیزلر عبادت قیله‌یاتگن نرسه‌لرگه عبادت قیلمسمن. سیزلرنینگ دینینگیز اۆزلرینگیز اوچون، مېنینگ دینیم اۆزیم اوچون‌دیر». «کافرون» سوره‌سی

مومن مومن‌نینگ کۆزگوسی‌دیر. مومن مومن‌نینگ برادری‌دیر. حدیث

...تانگ آتیشینی شیخ انتظار بۆلیب کوتدی. آلیس یۆلدن هاریب-چرچب کېلگن بۆلسه-ده، سحرگچه مژه قاقمه‌دی. اونی پدر بویوکوار ایله والده‌ی مهربان روحی چارله‌دی. تشقریگه چیقه‌دی، کیندیک قانی تۆکیلگن یورت آسمانیگه رزم ساله‌دی. قارانغی گنبذ ایچره شمعده‌ی مِیلتیره‌ب تورگن بېحساب یولدوزلرگه تیکیلیب اېنتیکدی. او اۆزی توغیلیب اۆسگن محلّه‌سیگه یاووق بېرده توررردی. شوېرده تولد تاپدی، آته‌سی‌نینگ قۆلیده سواد چیقردی، قلندرخانه بیقینیده‌گی کۆک‌مچیتده اۆقیدی. معلم اوّل – آته‌سی بۆلسه، معلم ثاني – کتابلر اېدی، عالم‌نینگ اینجو سِرلرینی اۆزیده مجسم اېتگن تذکره‌لر، رساله‌لر، مناقبلر، بیاضلر، کلیات و بیتیکلر اېدی. اونینگ قۆلیدن کتاب توشمسدی. حوضگه سووگه بارسه هم، دوکانگه چیقسه هم قۆلتیغیده آراسته قیلیب اۆره‌لگن کتاب بۆلردی. اېسیده، او بېتّی یاشیده قرآننی یاددن ایته‌باشله‌دی، پکنه، ابجر داملەسی تایچاق داملە یاقه اوشله‌دی، سبقداشلری هوس قیلدی، شۆرلیک آنه‌سی اېسه، «باله دېگن هم شو قدَر تینیمسیز اۆقییدیمی، مییه‌سی اَینیب قالسه، نېته‌من؟» دېب چۆچیگن اېدی. احمد مطالعه‌دن باش کۆترمس، اونینگ قووانچی، بختی، تاپگن خزینه‌سی عقلنی لال قالدیره‌دیگن دانا کتابلر اېدی. او یاش اېدی، هلی اسفیجابدن تۆرت قدم هتلب نریگه چیقمه‌گن

اېدی، بیراق تنها و ذکي مصلحتگؤیلری بؤلمیش کتابلر آرقه‌لی اؤزیچه دنیانی کشف اېتماقچی، باله کؤنگلینی الغاو-دلغاو قیله‌یاتگن مبهم، چیگل سؤراقلرگه جواب تاپماقچی بؤلر اېدی. اوّل آنه‌ی‌زاریدن اَیریلدی، سکّیز یاشگه کیرمه‌ی آته‌سی هم الله‌نینگ رحمتیگه باردی. یالغیز جگرپاره‌سی گوهر شهناز ایکّاوی بؤته‌ده‌ی بؤزلب قالدیلر.

شکرکیم، سیحون طرفدن، یسّیلیک باباسی ارسلانبابادن ندا کېلدی. او ایکّی یېتیم‌نینگ باشینی سیلب ایسّیق بغریگه آلدی. گوهرگه جای بېریب قیزیم دېدی، احمدنی اؤغلیم دېب یانیگه اؤتقزدی. نان-توز بېردی، تعلیم-تربیه بېردی. اؤشنده باله احمد آپه‌سی ایکّاوی‌نینگ محزون احوالدن، ارسلانباباسی‌نینگ مهر و شفقتیدن متأثر بؤلیب، ایلک باره شعر تؤقیگن اېدی. موزلب یاتگن کؤنگیل قفسینی بایچېچکدېک یاریب چیققن بو سطرلر تا تیریک اېکن، یادیدن اؤچمس:

غریبلیکده غریب بؤلگن غریبلر،

غریبلر حالینی بیلگن غریبلر.

سبب بیرله بیراق یېرگه باریبان

قریندداش قدرینی بیلگن غریبلر...

شو کېتگنیچه سَلکم اېلّیک بیلدن کېین، تؤرت بیل بورون اسفیجاب توپراغیگه قَیتیب قدم باسگن اېدی. منه، اېندی ینه کېلدی. بو سؤنگگی زیارتی. شیخ نینگ اېلدن مخفي بیر سِری بار اېدی. اگر تنگری تعالی فضل ایلب مرادیگه یېتکورسه، حجدین قَیتگچ، بو فاني دنیادین اېتک سیلکیماقچی. عزلتگه چېکینیب، قالگن عمرینی طاعت-عبادت، ذکر و ثنا بیلن اؤتکزماقچی. شیخ خیالاً آنه شهریگه وداع ایتدی. خودّی توناو کونی یسّیده، مسجد تامیده تورگندېک، سرحوضلرگه،

یولدوزلرگه، باله‌لیگی کیچگن جنکوچه‌لرگه، سَیره‌مسووگه، اؤزی بیلن بیر تیپیشیب کتّه بؤلگن تینگتؤشلری و اونگه بیر کاسه سوو توتگن مهربان قاره کؤزلرگه ایچیده تعظیم قیلیب، رضالیک تیله‌دی.

کؤکده یولدوزلر سییره‌کلشگن، اما صبح صادقه هلی بار ایدی. شیخ خانقاه حاولیسینی ایلندی. سپربر ایوانده بیر-بیری‌نینگ پینجیگه سوقیلیب شیرین اویقوگه کیتگن درویشلرگه قره‌ب مهری جؤشدی. اولر بیر زنجیرنینگ کوموش حلقه‌چه‌لریگه اؤخشردی. بو حلقه‌نی تورک سلوکی دیرلر. سرحلقه‌سی — خواجه احمد یسَّوي. بیر آنیلیک فخریدن کؤنگلی نورافشان بؤلدی. شیخ یؤل-یؤلکه‌ی، اؤتراردن اسفیجابگه یتگونچه، «یا، حبیب!» دیه یخشیلیک ایلچیلریدیک شمالگه تؤش اوریب باره‌یاتگن روحی فرزندلری - درویشلر شأنیگه بَیت تؤقیب کیلگن ایدی.

حاضر اؤشه بَیتلر مرجاندیک تیزیلدی:

کوییب-یانیب کول بؤلغان، عشقیده بلبل بؤلغان،

کیمنی کؤرسه قول بؤلغان، مردان بؤلغان عاشقلر.

یؤل اوستیده خاک بؤلغان، سینه‌لری چاک بؤلغان،

ذکرین ایتیب پاک بؤلغان، نالان بؤلغان عاشقلر.

حکمت قؤرین باغله‌گن، یوره‌ک-بغرین داغله‌گن،

فریاد اوریب ییغله‌گن، گریان بؤلغان عاشقلر.

گاهی یوزی سرغاریب، گاهی یؤلیده غریب،

تسبیحلری «یا، حبیب!»، جَولان بؤلغان عاشقلر.

درویشلرنینگ بیر نامی عاشق، بیر نامی صادق، بیر نامی ذاکر، بیر نامی شاکر ایدی.

...سرحوضدن سوو آلیب بیتینی چَیدی. ایچکری کیردی. تسبیح اؤگیریب مینگ دانه اؤتکردی. تنهالیک مقاماتی - ذکر قلبیگه بیریلیب، ینه بیرار ساعت کیچیردی. تانگ بؤزردی. قدیم اسفیجاب هرکونگیدن ایرته اویغاندی. حضرت نینگ تشریف بویورگنی بوتون شهرگه یاییلگن ایدی. خلایق تؤپ-تؤپ بؤلیب صوفیلر خانقاهی تامان آقیب کیله باشلهدی. اما شیخ اَلهقچان سلیمان بیلن باباماچیننی ایرگشتیریب حجرهدن چیقیب کیتگن ایدی.

والدهسی - قارهساچ آنهنینگ قبری قلعه ایچیده، پدریَنینگ مرقدی شهر تشقریسیده، رباطده ایدی. شیخ اوّل آنهسیَنینگ باشیگه باردی. یِتّی قاره تاش قؤییلگن کؤریمسیز دؤنگلیک یانیگه تیز چؤکدی. آنه خاکینی کؤزیگه سورتدی. «یاسین»نی اؤقیدی. تلاوتنی توگهتیب بیر چیمدیم توپراق آلدی و قؤل رومالی اوچیگه توگدی. تغین قبرنی طواف ایلب، انچهگچه سکوت سقلب اؤتیردی. سینهسی آغریدی، کؤکسیدن اونسیز، اضطرابلی ندا کیلدی: «رضا بؤلینگ، آنهیَزار. اللهنینگ حکمی ایکن، بیزنی بیِوقت ترک ایتدینگیز. تیریکلیکده خدمتینگیزنی قیلالمهدیک، انشاالله، تانگله محشرده فرزندلیک بورچیمیزنی ادا ایتگهیمیز. اِلها، سیزنی بهشت نینگ تؤریدین تاپگهیمن. مهربانیم...»

شیخ آته خیلخانهسی تامان کیتدی.

اسفیجاب شِمالیده، قیزیلسووگه یِتمسدن بلند تپهلیک بار. بو یِر کهنه قبرستان. اونده قبلهگاهی ابراهیم شیخ ابن محمود ساکن بؤلگن ایدی. قبر یانیده عظمت آق توت اؤسیب توریبدی. اوچ یؤلاوچی توت آستیگه باریب اؤتیردیلر.

شیخ نیت قیلیب، «تبارک» سوره‌سینی اؤقیدی. تلاوت دوامیده یان-اطرافده یشاوچیلر بیرین-سِرین تپه‌لیککه کؤتریلدیلر. شیخنی تَنیب، اؤن-اؤن بش قدم بپریده تیز چؤکدیلر.

سنبله تانگی‌نینگ طراوتی، جیمجیت قبرستان سحری، شیخ‌نینگ مَیین، آدمنی سپل قیله‌دیگن شیره‌لی تاووشی... سامعلرنینگ باشینی اپگیب، کؤزلرینی یومیشگه مجبور اپتدی.

حضرت تپوره‌ک اطرافیده جماعه جمع بؤلگنینی پَیقه‌گن اپدی. شو باعث قیسقه دعا قیلدی-ده، یوزیگه فاتحه تارتیب، ایلکیس قؤزغلدی. باش اپگیب آته‌سیگه وداع ایتدی: «راضی بؤلینگ، قبله‌گاه، حیاتلیگینگیزده قیلگن دعای خیرینگیز یورگن یؤلیمیزده یؤلداش بؤلغه‌ی».

تپه نینگ او طرفیدن پستگه اپندیلر. شیخ دریا تامان بوریلدی.

-سوو یاقه‌لب کپته‌یلیک. بو سوولرنی ینه قچان کؤره‌میز. اونینگ کؤکسیده نپچه کوندن بپری لاویلله‌گن ساغینچ اؤتی هنوز باسیلمه‌گن، سایدن اپسه‌یاتگن اپکین بو آلاو تفتینی سؤندیریش اؤرنیگه گؤیا بدتر گورکیره‌تردی. اؤرته‌ده حضرت، سلیمان و باباماچین ایکّی یانده، سای بؤییده‌گی تار، تقیر یؤلدن استه-استه کپتیب باره‌پتیلر. سنبله‌نینگ سووی تینیق دپیدیلر. سایده لاجورد آسمان‌نینگ بیر پرچه‌سی عکس اپته‌دی، سوو یوزه‌سیده‌گی آق تپره‌کلر گؤیا یانباشلب یاتگندپک.

شیخ سای لبیگه یقین باریب تؤخته‌دی. سوونینگ باسیق شاوقینیگه قولاق توتدی. ساکن، صلابتلی آقیم اونی باله‌لیگیگه قَیتردی. بیر وقتلر منه شو سای بوییده‌گی کمرلردن بلیق توتیب، مجنون‌تال نوده‌سیگه تیزیب آلیشردی. سپوینیب-سپوینیب اویگه آلیب کپتیشردی. اپسیده، بیر کونی اؤرته برماقدپک کیچکینه

بلیقچه‌لرنی کؤریب، آته‌سی اویه‌لتیرگن ایدی. «باله‌م، وایه‌گه یئتمه‌گنلرینی توتیبسن، بو غریبلرنی آنه‌سی ایزلب یورگندیر، بار، قَیته سووگه تشلب کیل!». یاش احمد چَوه‌قلرنی آلیب ینه سوو بؤییگه باردی. جانی کیرسین دیب کؤلمککه سالدی. قره‌سه، بلیقچه‌لر اؤلیب قالگن ایکن. او ییغلب یوباردی. شوندن بویان بلیق یئمه‌ی قؤیدی. بلیق کؤرسه، مُرده‌گه قره‌گنده‌ی کؤنگلی سیسکنه‌دی.

تاغ آرتیدن قویاش کؤتریلدی. سوو بیتیده یشین چققنده‌ی بؤلیب زرین چیزیقلر اؤینه‌دی. آقر سووده قلقیب تورگن آق تیره‌کلر سایه‌سی سرغیمتیر توسگه کیردی. یؤلده آدملر کؤریندی. اولر سوو بؤییده قیلت ایتمه‌ی تورگن آق لباسلی، آدمی سلّه‌لی اوچ کیشیگه آرتلریدن سلام بیریب تعظیم قیلیب اؤتدیلر. باباماچین بیلن سلیمان گاهی اؤگیریلیب علیک آلیب قؤییشه‌دی. شیخ ایسه، دریادن کؤز اوزمه‌یدی. او تیگره‌سیده‌گی بارلیقنی اونوتگن، اؤز تعبیری بیلن ایتگنده، «دردو حالت پیدا قیلگن» ایدی.

باباماچین آقیم بؤیلب تیکیلیب توررردی. بیردن «آه-آه-ه!» دیب شیهه تارتیب یوباردی. او بیر نیمه‌دن قتّیق متأثر بؤلگنده هیجانینی ایچگه یوتالمس، حتی مجلس چاغی، جماعت کؤز اؤنگیده هم خطابدن اؤزینی تیالمس ایدی. بونده‌ی قیلیق بي‌ادبلیک سنه‌لردی.

شیخ بیر نیچه بار دشنام بیردی، اوستونگه باغله‌تیردی. بیراق باباماچین توبه‌دن چرچه‌مه‌دی، شیهه اورماقنی هم ترک ایتمه‌دی.

–توبه قیلدیم، پیریم ...هؤووانه‌وینی قره‌نگ. یا مجنون، یا کافر!

شیخ بیلن سلیمان چپ تامانگه نظر سالدیلر. سوو بوییده‌گی اؤتلاقده یالغیز کپه کؤرینه‌دی. کپه آلدیده باش‌یلنگ بیر کیمسه قیزیل برکشدیک بؤلیب

چیقه‌یاتگن آفتاب سری قؤل چؤزیب، نیمه‌لردیر دییدی. انه، او ایلکیس تیز چؤکدی، چؤککه‌لب اؤتیریب ینه کونگه خطاب قیلدی. سؤنگ ایرغیب توردی. قویاشگه اوچ باره اپگیلیب سلام بپردی...

-یورینگلر! - دپدی شیخ و یؤل باشله‌دی. یالغیزآیاق یؤلدن پستگه اپندیلر. کپه اپگه‌سی کؤرینمسدی. سای تاشیدن یسه‌لگن امانت اؤچاق اوستیده قاره قومغان قؤنقه‌یگن. همه‌یاق توتون. شاخ-شَبَه‌دن تیکلنگن کپه سیرتیده‌گی ارقانگه کیچکینه-کیچکینه تؤرسَوه‌تلر ایلیب قؤییلگن. اؤچاق آلدیده قاره قومغان توریبدی.

_هؤو، تیریک جان بارمی بو بپرده؟ — دپب باباماچین چار اطرافگه قره‌ب قؤیدی. کپه ایچیدن تاووش کپلدی:

-بیزنی بارلب کپگن تیریک جانگه تیریکمن!

ایچکریدن جون چکمان کییب، بپلینی چیلویر بیلن باغلگن کپلبتلی بیگیت چیقدی. او یلنگ‌باش اپدی. ساچی اؤسیب بپلکه‌سیگه توشگن، بیریک-بیریک کؤزلری آدمگه ناخوش باقردی. بیگیت علمانما اوچ سلّه‌لیککه مپنسیمه‌گندپک قره‌ب قؤیدی. سؤنگ باشینی خیال اپگیب تعظیم قیلدی. بیراق قؤلینی کؤکسیگه قؤیمه‌دی.

-نپچوک سلام بپرمه‌یسن، بپ‌توفیق؟ - دپدی باباماچین قهرلنیب. - مسیحِیمیسن؟

-یا-آ، اؤتپرستمن.

بابا ماچین، « انه، ایتمه‌دیممی، کافر!» دپگندپک حضرتگه یلت اپتیب قره‌دی. یلنگ‌باش بیگیت‌نینگ تیلی قارلوق شپوه‌سینی اپسله‌تردی.

شیخ بهگانه بیگیت‌نینگ پتک ساچیگه سینچکاو باقدی:

-اپلتینگیز نې؟ قارلوقمیسیز؟

بیگیت باش سیلکیدی:

-هَییه، قارلوقمن.

-قارلوقلر اهل سنت حسابلنور. اولر مسلمانلیکنی قبول قیلگن. سیز نېچوک اپلدین اجره‌ب یوریسیز؟

-مېن هم بیر پیتلر موسورمان بۇلغانمن، — دېدی بیگیت زرده قیلیب، - اېندی مسلمانچیلیکدین چیقدیم . موندەی اۇیلب قره‌سم، تورک نینگ سۇزی تووریه‌کن.

-قَیسی سۇزی؟ - دېدی هلیتدن بېری سکوت سقلب تورگن سلیمان. بیگیت اونگه یوز بوردی.

-تورک ایتکنه‌کن، تنگریم، قورآندین ایبرسنگ ایبرغیل، بیراق تیگیرمندین ایبرمه، دېگنه‌کن.

بابا ماچین پیچیق قیلدی:

-های، مجوسي، دیندن چیققن بۇلسنگ چیقیبسن، اما آدمگرچیلیکدن هم چیقدینگمی؟ اېشیگینگگه کېلگن مهماننی تیک قیلیب قۇی، دېگن گپ قَیسی مذهبده بار؟

بیگیت ایندەمه‌دی. چۇرت بوریلیب ایچکری کیردی. بۇیره آلیب چیقیب کپه آلدیگه تۇشه‌دی. اوستیگه بیرتیق یماق کیگیز یازدی.

–اؤتیرسینلر، تقصیرلر، — دیدی کیگیزگه اشاره قیلیب.

مهمانلر قاره نمتگه چیقیب چاردانه قوردیلر. کافر ییگیت روپره‌گه، کهنه تیره‌ک‌نینگ تؤنکه‌سیگه چؤنقه‌یدی. او بی‌وقت تشریف بویورگن کیشیلرگه عجبلَنیب باقدی. «کیم بؤلدی بولر؟ موپتیمی؟ قاضیمی؟ نې ایشی بار؟ نې دیردی، یا دینگه کیر یا کؤچ، دییدی-ده». کافر ییگیت بابا ماچینگه یپر آستیدن کؤز تشله‌دی. هَییقدی. «مناوی آله کؤزلیگی یامانگه اؤخشه‌یدی. اؤزي‌هم آلباستیده‌ی بیسؤنقه‌یه‌کن».

شیخ تیکّه سوال بیردی:

–خؤش، برادر، سیز نیچوک تیگیرماننی قرآندین اوستون قؤیدینگیز؟ نفسینگیزگه قولمیسیز؟

کافر ساووق کولیمسیره‌دی:

–کیم نپسیگه قول ایمس؟ ملاسیمی، قاضیسیمی، آقساقالیمی؟ یا، قاره‌ختاییمی؟ بری قول. بری‌نینگ تاماغی تیشیک.

–بوندین چیقدی، دنیاده قورساغینگیزدن بؤلک غمینگیز یؤق ایکن-ده؟ یپب-ایچیش، یاتیب-توریش...

–مقصدینگیزنی بیلدیم. «ای، قارلیق، سینگه ایمان کیره‌ک ایمسمی؟» دیماقچی بؤله-سیز. ایمان کیره‌ک. پیغمبر ایتکن ایکن، ایمانسیز کیشی یلنگغاچ آدمگه اؤخشه‌یدی دیب. نې قیله‌ی، مینینگ ایمانیمنی سیزنینگ مسلمانلرینگیز ییچیب آلدیلر.

شیخگه قارلوق‌نینگ مجازی یاقدی. لېکن، «سیزنینگ موسورمانلرینگیز» دېگنی اۏیلنتیردی. «تنیدیمی؟ قَیدین تنیدی، اېندی کېلیشی بو یېرگه».

-دېمک، سیز خلق عالمدین بېزیب، منه بوندەی خلوت یېرلرده، تاغ و تاشده یشه-مکنی عزم قیلدینگیز، تۏغریمی؟

-تووری. قیدین بیلدینگیز؟

-بیلدیک-ده. یلنگغاچ آدم اېل ایچیده قندەی تورەدی؟

-بېتی یۏق آدم تورە بېرەدی. شرمندەگه شهر کېنگ، دېگن گپنی اېشیتمه‌گنمیسیز؟انه، بیزنینگ امام توریبدی. بلایم اورگنی یۏق. مچیتگه باریب بیر خیل سۏز سۏیله‌یدی، اوییگه کېلیب بیر خیل سۏز سۏیله‌یدی.

کافر آرتیگه اۏگیریلدی. تومشوغیدن آپّاق بوغ چیقریب شقیللب تورگن قومغانگه قرەب قۏییب، اۏرنیدن توردی. باباماچینگه تیشی‌نینگ آقینی کۏرسه‌تدی.

-بیر چای دَمله‌ی. ازانگی نصیبه‌دن قَیتمه، دېپتی بورونغی مشایخلر. یېرکنمه‌سنگلر، بیزنی قۏلیمیزدین بیر کاسه‌دن چای ایچیب کېتینگلر، تقصیرلر.

او کېپه‌گه کیردی. ایکّی سفال کاسه‌چه بیلن توگونچک آلیب چیقدی. کاسه‌لرنی قَیناق سووده آبدن چَیدی. کېین توگونچه‌نی آچیب، هیدله‌دی-ده، چیمدیم-چیمدیم بیر نیمه آلیب قومغانگه ساله باشله‌دی.

-چای اۏرنیگه بیر غلطی نرسه دَملب بېرەمن. اۏپکه‌له‌مه‌سینلر. چاینی اویده‌یم ایچه‌سیزلر. بو نرسه پقت بیزده بۏله‌دی. اۏزیم تاودین تېریب کېگنمن. بو چۏپنی

مهرگیاه دییدی. اپکی آدم دَملب، بیر کاسه‌دن ایشسه-چی، بیراوی-بیراوینی یاقتیریب قالر ایمیش. اپندی، بو بیر چؤپچک-ده، تووریمی، تقصیرلر؟

بیگیت جَورَب اؤتیریب چای دَمله‌دی. دسترخوان‌نینگ اؤرنیگه کیرچیمال بهل‌باغ یایدی. قومغاندن بیر کاسه چای قوییب، اؤنگ قؤللب شیخگه اوزه‌تدی. چای نهایتده خوشبؤی، مزه‌لی، اوندن تاغ ریحانی، ایفار، کییکاؤتی، ینه الّه‌قنده‌ی گیاهلرنینگ معطر ایسی انقیب توررردی.

سلیمان چایدن بیرهؤپلب، مزبانگه کولیمسیره‌دی:

-بوندن امامینگیزگه هم دَملب بیرمه‌بسیز-ده. مهری توشیب قالرمیدی سیزگه...

کافر ییگیت یانیب کیتدی:

-اپ، قؤییینگ، تقصیر! — دیدی قؤل سیلته‌ب، - اول کذابنی کونیگه اوچ محل مهرگیاهگه چؤمیلتیرسنگیز هم پایده‌سی یؤق! مینی دیندن چیقارگن هم اصلی شول قَسمخؤر! اؤمسه، کیتیمدین بیرونه بؤلیب، تاغ و تاش کیزیب کیترمیدیم؟ لا اله الا الله، دیب ارابه‌منی تارتیب یورمسمیدیم!

-نیمه قیلدی؟

-اپ، سؤرمنگ، تقصیر، کون بیرمه‌دی. کوندوزی کولکیمنی بوزه‌دی، تونده اویقومنی بوزه‌دی. بوییم سؤره‌ی بیریب جِنّي قیلیب یوباردی. سؤره‌سه میلی، قؤشنی بؤلگندین کیین آلدی-بیردیسیز بؤمیدی، تووریمی؟ بیراق دیسنگیز بو امام آغه‌نینی قَیتیب بیرمه‌یدی، شونیسی یامان. چؤت سؤره‌یدی، اؤراق. کیتمن، چیلبیر، قازان، بالته... اپ، قؤییینگ-چی، کؤزیگه نې ایله‌شسه سؤره‌ی بیره‌دی، سؤره‌ی بیره‌دی، سؤره‌ی بیره‌دی. بو کیتیشی بؤلسه، بیر کون ایمس، بیر کون عیه‌لیمنی هم سؤره‌ب

قالمسه گؤرگه‌یدی، دیب قؤرقه‌من. یا، خدا انصاف بیردیمی، ایشقیلیب ایندەمه‌دی... آلیشگه کیلگنده - بسم‌الله، بیریشگه کیلگنده - استغفرالله. ایشقیلیب، قَیتیب بیرمه‌یدی. سینیب قالدی، دیبدی، یؤقالدی، دیبدی... بیر کونی اوییگه چیقسم، بیتّی-سکّیز اؤراق، بالته، تنگیز دومه‌لب یاتیبدی. همه‌دن سؤره‌یسن ایکن-ده، کذاب، دیدیم. شو-شو، ایگنه‌لیک ایپ هم بیرمه‌ی قؤیدیم. کیین مینی چینه‌شگه اؤتدی. خاتینیم یاش بؤشه‌نیب اتله ایچیب اؤتیرگن ایدی، دووالدین کؤریب قالیبدی. پولانچی نینگ زه‌یپه‌سی مسلمان ایمس، رؤزه توتمه‌یدی، دیب گپ ترقه‌تیبدی. باله تووغان عیه‌ل بیر نیمه یییشگه حقی بارمی، یؤقمی؟ یا، بؤوه‌گینی آچیدین اؤلدیریشی کیره‌کمی؟ بویم اؤته‌بیرسین. بیر کونی ایشیککه گدای کیلیب قالدی. نان-پان بیردیم. قره‌سم، اوستی-باشی ایت تله‌گنده‌ی بیر یامان، تؤکیلیب توریبدی. اویگه آبکیردیم، ایسکی-توسکی کییملریمدین بیردیم. ایمانسیز امام بوني هم ایشیتیب قابدی. مچیته خلایققه جر سابدی: «نې دییسن، پالانچی قارلیق یهودینی اوییگه آبکیریب بیر تاباقدین آش یدی، بونده‌یین کافرنی محلّه‌دن هیده‌ش کیره‌ک!» دیبتی. توبه دیدیم، کیم کاپیر اؤزی؟ بیر غریبگه تاماق بیریب خیر قیلغان مین کاپیرمنمی یا بؤلمسه، بیراونینگ حقینی یب، کؤزینی لؤق قیلیب توره‌دیغان اول امام کاپیرمی؟ بیز اؤقیمه‌غان عامی آدممیز، منه اؤزلرینگ ایتینگلر، مسلمانمی، کاپیرمی، ایشقیلیب انسان باله‌سی ایشیگینگده زار قققشه‌ب تورسه، اونینگ حاجتینی چیقریش کیره‌کمی یا جؤنه، دیب کیتیگه تیپیش کیره‌کمی؟

-حاجتینی چیقرمه‌گن مسلمان ایمس، -دیدی باباماچین.

-اؤلمنگ، آغه! قول خواجه احمد یسریم هم شونده‌ی دیتی. اول حضرت نینگ بیر حکمتی بار ایدی. آلدین یورگن یؤلیمده یادلب یورگوچی ایدیم، ایندی، منه بو تقصیریم ایتگنده‌ی قورساق قَیغیسی بیلن بؤلیب... ایسیمدن چیقیبدی. - قارلوق

باشیگه مشتلب-مشتلب قؤیدی. باباماچین توکل قیلیب شیخ‌نینگ مشهور بَیتینی اؤقیدی:

سنت اپرمیش، کافر بؤلسه بپرمه آزار،

کؤنگلی قتیق دل آزاردین خدا بپزار...

کافر قؤل سپرمه‌دی، بلند تاووشده خطاب قیلدی:

-شو-شو. اما طُرقینگیزهیتلی بؤغانی بیلن اؤزینگیز یخشی آدمگه اؤخشه‌یسیزه‌کن. حضرت سلطانیمنی یاددن بیلرکنسیز.

سلیمان پیر آستیدن شیخگه قره‌ب قؤیدی، سؤنگ باباماچینگه اشاره قیلدی:

-بو تقصیر شیخ احمد یسَّوي حضرتلری‌نینگ قؤللریده تحصیل آلگنلر..!

-واه-واه - !دپب یوباردی کافر و ایرغیب اؤرنیدن توردی. - مپن دیندن چیققن پیر عاصیمن. بری‌پیر اپتگینگیزنی تواپ قیله‌من. سلطانیمنی کؤرگنه‌کنسیز-ه؟! - او باباماچین‌نینگ اپتگینی توتیب کؤزیگه سورتدی. شو پیت‌گچه هیچ کیم باباماچینتی طواف قیلمه‌گن اپدی. شیخ مورتیدن کولدی. باباقول قیزردی. کافر پیگیت اؤرنیگه قَیتیب آغیر تین آلدی. - قنی اپندی، شیخ بابا پیزنینگ کپنتیمیزگه هم پیر کپلسه، ظالملرنی پیغنب آلیب انصافگه چقیرسه، هي، خدابپخبر، پیر غریبنی آیاغ‌آستی قیله بپرمه، بویم سپنده‌ی انسان باله‌سی، دپب قؤرقیتیب قؤیسه... کپلالمه‌یدی-ده ... حضرت سلطان یالغیز، اپزغووچی کؤپ، تووریمی، تقصیرلر؟..

آره‌گه سکوت چؤمدی. شیخ اؤیلردی: «بو ییگیت اهل اسلامدین بوتکل یوز بورگن ایمس. بورگه‌گه اچّیق قیلیب کؤرپه کویدیریبدیر. انشاالله، اونی حق یؤلیغه قَیترسه بؤلغه‌ی».

سلیمان کافرگه باقدی. بیر نیمه سؤره‌گنی آغیز جُفتله‌دی. شو پیت ییگیت اؤزی گپ آچدی:

-داستانیم چله قالدی، قومغان قَینه‌گونچه بو یاغینی هم سؤیلب بیره‌ی. بیر کونی اؤرته‌میزده‌گی دووال بوزیلدی. یامان خاتین‌نینگ آغزیگه اؤخشب آچیلیب یاتمه-سین، کپ، کؤتریب قؤیه‌ی، دیدیم. لای قاردیم، گووله قیلدیم. اپندی دووالنی اوریب تورسم، لؤکیللب امام کپلیب قالدی» . های، بیتَوپیق، نه‌گه مپن تره‌پیمدن دووال سالدینگ، سپن کاپیرگه پیر پیتمه‌دیمی؟» دپب بقیردی. اپسکی دووالنی اؤرنینی کؤرسه‌تدیم. امام کؤنمه‌دی. «بو منیم پیریم، ایکّی گز سوره‌سن!» دپب توریب آلدی. قؤشنیلرنی چقیردی. مچیتگه آدم یوباردی. ایکّی سلّه‌لیک کپلدی. بو یاقده بیزنی گواهلر – قشّاق، اؤقیمه‌گن، عامی. او یاقده امام‌نینگ گواهلری – مرتبه‌لیک، آغزیده علمی بار، بیتلری قیپ-قیزیل. «موسورمان موسورمان بیلن پیر تلشمه‌یدی» دپدی ملا. «امامینگیز موسورمان بؤلسه، نپگه بیراونینگ پیرینی دعوا قیله‌دی، بوندین چیقدی ایکّاویمیز هم کافر اپکنمیز-ده؟» دپدیم. امام وای‌داد سالدی. قاضیغه چقیرته‌من دپب اؤده‌غه‌یله‌دی. آقسقال کپلدی، آدم ییغیلدی. «ایکّی گز پیر کیمدن قالمه‌یدی، صمد، دپدی آقسقال، بو یالغان دنیاده همه ایکّی گز پیر دپب یوریبدی، پیر، شونینگ کؤزی تؤیسین». دعواگرینگ قاضی بؤلگندین سؤغین... نې قیلردینگ، تووریمی، تقصیرلر؟ اپ، قؤپینگ-چی، دووالنی اویگه قره‌تیب ایکّی گز سوردیم. بری‌بیر امامگه انصاف کیرمه‌دی. قاضیگه چقیبدی. قاضی، صمدنی محلّه‌گه قؤشمنگلر، دپب پتوا بپریبدی. سرتراشگه بارسم، ساچیمنی

آلمه‌یدی، قصاب اپت بپرمه‌یدی، بقال توز. اویدن چیقالمه‌ی قالدیم. یخشي هم آله سیگیر باره‌کن، اؤمَسه آچیمیزدن قاتردیک. خؤرلیکلریم کپلدی ...ارابه‌منی هیده‌ب چیقیب کپتدیم. منه، بیر ییل بؤلدی، اپگه‌سیز تاونی آره‌سیده غارنی اوی قیلیب تپنتیره‌ب یورییمن...

شیخ ایچیدن زیل کپتدی. کؤز اؤنگیده قرآن اوشلب، مسجد ایوانیده قَسم ایچیب تورگن شهاب الدین حاجی، طالب علملرحقیگه خیانت قیلیب مدرسه حاولیسیگه تیرّیق اپچکی پیتکلب کیرگن اشرفخان قاضی، منه بو غریب قارلوق‌نینگ کلبه‌سیگه پنجه اوره‌یاتگن امام اؤتدی. او کافر ییگیتگه تیکیلدی.

-مپنگه قره‌نگ، ییگیت.

قارلوق قؤلیده‌گی چؤپ بیلن پیر چیزیب اؤتیرگن اپدی، باشینی کؤتردی.

-سیزنی بیر اؤی بپزاوته قیلیب توریبدی. بو تقصیرلر مپنی دینگه قَیترگنی کپلگن دپب خَیال قیله‌سیز. بو خیالینگیزدن کپچینگ. مپن سیزنی اسلامگه دعوت قیلمه‌یمن. شکرلله کیم، جاهلیت دوری آیاقله‌دی. اسلام منه بو آقر سوودپک حیات اپلتووچی دریادورکیم، تشنه‌کام کیمسه‌لر اونگه اینتیلگه‌یلر. ایمان و یخشیلیک تیله‌گن، پاک لیک و ثواب ایزله‌گن هربیر بنده بارکه، مرادینی اسلامدین تاپکه‌ی. اسلام به‌مثلی بیر اولوغ درختدیرکیم، انینگ مپوه‌لری بپ‌عدد. بعضی دل‌آزار، نمرود ظالم اماملر چین مسلمان اپمس، بلکه شیطان لعینگه قؤل بپرگنلردیر. الله بولرنینگ جزاسینی بپرگه‌ی.

قارلوق نینگ قَیسرلیگی توتدی.

-اوزور، تقصیر، گپینگیزنی بؤله‌من، ایل... (او اپسکی عادتی بؤییچه اِلها، دپب یوباریشیگه آز قالدی) ایشقیلیب دردینگیز بؤلینگه‌ی. بوندین چیقدی، بیراو مپنی

اوریب-سؤکسه چیده‌شیم کېره‌ک، غیرینگ دېمه‌ی، مؤینیمنی اِیب توره‌ی، آوزیمده‌گی نانیمنی یولیب آلسه‌یم، قولُوق تقصیر، اېندی نان یېمه‌یمن، دېب آچیمدین تیریشیب اؤلیشیم کېره‌ک اېکن-ده؟ مېن بونگه راضی اېمسمن. قؤل کوچینگ بیلن اېل قطاری کون کؤره‌ی دېسنگ، قؤیمسه، هرکونی باشینگده قرآن آیتینی تیاقده‌ی اؤینه‌تیب تورسه... بونده‌ی دیننی نې قیله‌من؟ دین اسلام بیزده‌ی اوستی یوپقون، آیاغی یلنگ، قورساغی آچ کیمسه‌لرنی یاقلشی کېره‌کمی، یؤقمی؟ قرآن کیم اوچون یازیلگن اؤزی؟ یالغان ملالر اوچونمی یاهمه اوچونمی؟

-قرآن کریم الله نینگ سؤزی. اول برچه‌گه واجب. شاهگه هم، گداگه هم. علامه‌گه هم، عوامگه هم، اولیاگه هم، درویشگه هم. بیر دیانتسیز قاضی، ساتقین مفتی، نادان ملا، بدنفس آقسقال اسلام کؤزگوسی اېمس. آسماندن یامغیر یاغسه، جمله عالم بهره آله‌دی، قیرلرده طرفه گیاهلر کؤکریب چیقه‌دی. بو کؤکتلر ایچینده منه بو مهرگیاه دېک آدمگه ملهم بؤله‌دیگنی هم، تاتسنگیز زهرلب اؤلدیره‌دیگنی هم بؤله‌دی. خودّی شونداق، تؤقّیز فلک اېگه‌سی آدملرنی هم یخشی-یامان قیلیب یره‌تمیش. بیری دانا، بیری جاهل، بیری سخي، بیری قورومساق، بیری‌نینگ کؤزی تؤق، بیرینیکی آچ. بیری قناعت صاحبی، اؤزگه‌سی نفس بنده‌سی، بیری حیا بیلن اندیشه‌دین لباس کییگن، تغین بیری شرمنده‌لیکنی کسب حال قیلیب آلگن... نې چاره‌نگیز بار؟ سیز بیر کذاب امام طفیلی دیندن چیقیبسیز. بوندن اول کذاب‌نینگ گناهی کمه‌یمه‌دی، سیزنینگ-ده، قیمتینگیز آرتمه‌دی. امام سیزنی خؤرله‌گن بؤلسه، بیلینگ که، اول اېل آره‌سیده قرغیشگه قالدی. مظلوم‌نینگ التجاسی هرگز مستجاب بؤلگه‌ی. کېنتینگیزگه باریب قاضی بیلن امام‌نینگ بوگونگی حالتینی سوریشتیرینگ. یا اماملیکدین قوویلگن یا بیر بلاگه گرفتار بؤلگن. بیر غریبنی یېغلتگن ظالم‌نینگ کولیب یوریشینی الله خوش کؤرمه‌گه‌ی. القصاص‌المن‌الحق، هرکیشیگه اجر و مکافات بار.

–اؤمَسه نې قیل دیسیز؟! — قارلوق نینگ خونابی آشدی. – باشیمنی تاشگه اوریب یاره‌ی دیسم، ایکّی نارسیده نینگ اووالیگه قاسَم.

–تورک‌نینگ مقالی بار. اده‌شسنگ – کؤپچیلیک بیلن اده‌ش، دیدی. کؤریب توریبمیز، بیر ییلده گدا بؤلیسیز، ایکّی ییلده ادا بؤله‌سیز.

قارلوق بیر نیمه دیماقچی بؤلیب آغیز جُفتله‌دی. شو پیت آلیسده آت کیشنه‌دی. قارلوق یلت اِیتیب اؤگیریلدی، سوونینگ نریگی بیتیده سمن آت مینگن آق قلپاقلی بیر کیشی توررردی. سمن یېر تېپینیب کؤککه سپچیدی، سواری تیزگینني تارتیب بیر قؤلینی هواده اؤینه‌تیب هیقیردی:

–هې-پ، قار-لو-اوق! جانینگ با-رمو-و؟!

آت تغین چؤزیب کیشنه‌دی. آتلیق تکرار تاووش بېردی:

–هؤ-ؤ-اؤی..!!

قارلوق ییگیت ایرغیب توردی. رنگی دوو قیزردی، کؤزلریده تؤستدن غضب چقنه‌دی. تؤرت سکره‌ب سوو بؤییگه باردی. ساحلده‌گی کیشیگه بیر تیکیلدی-ده، قؤللرینی آغزیگه کرنَی قیلیب جواب قَیتردی:

–جا-آ-آن ..!هـ..ې..!

ایلدم ایزیگه قَیتدی. او یاق بو یاقفه النگله‌دی.

–اوزور، تقصیرلر، – دېدی هاولیقیب، – من بارمه‌سم بؤلمه‌یدی. قارلوققه بلا کېلیبدی. مېن کېتدیم. او یېلیب ایچکریگه کیردی. نیمه‌لردیر تره‌قله‌دی. قارلوق بیلَگیگه کتّه اؤرمه قمچی اؤتقزیب چیقدی. کپه سیرتیدن چیلویرنی آلیب، تېز-تېز

بیلیگه باغله‌دی. کوموش برکشدیک یلتیره‌ب تورگن آفتابگه شاشه-پیشه ایگیلیب سلام بیردی و لؤکیللب سای بؤییگه قره‌ب کیتدی. تؤغری باریب اؤزینی سووگه آتدی. ساحلده‌گی سواری اونگه پیشواز یوردی. قارلوقنی آرتیگه مینگه‌شتیردی، سمئیگه قمچی باسدی. اولر بیر زومده کؤزدن غایب بؤلدیلر.

-نان تلشگنی کیتدیلر، - دیدی شیخ اؤزیگه اؤزی گپیرگندیک. - قارلوق‌نینگ کؤزی تؤق، قارنی آچ، رکن‌الدین‌نینگ قارنی تؤق، کؤزی آچ. یا، ربیّ! اوچ زیارتچی دعا قیلیب اؤرینلریدن توردیلر. حضرت‌نینگ کؤز آلدیدن حاضرگی منظره کیتمه‌ی قالدی. او قارلوقنی چارلب کیلگن سواری عصیانچیلردن ایکنینی سیزدی. ایکّی کوندیرکه، رکن‌الدین اؤز خلقی بیلن جنگ قیله‌دی. ییردن باش کؤترمه‌ی، قلعه سری آغیر آدیم تشلب باررکن، شیخ کؤنگلیده خَیاللر کیزه‌دی. «یا ربیّ! نخات تؤقلر بیلن آچلر جنگی تا ابد دوام ایتسه؟ آدم ذاتی مونچه بیشفقت ! اخیر قشقیر هم تؤیسه، آغزیده‌گی لُقمه‌سینی قومیگه ایلینگه‌ی. آدم باله‌سی اؤزیدین آرتسه، بیراوگه بیرمکدین قیزغانر، ییمه‌ی-ایچمی چیریتگه‌ی، ییرگه کؤمگه‌ی، مالگه بیرگه‌ی، الا محتاجگه لازم کؤرمس. ربنا! بیر حکمتینگگه عقلیم ییتمه‌ی اؤرته‌نورمن. قَیسی‌که انسان علم و عرفان ایگللب ملا بؤلدی، عالِم بؤلدی، اول اؤزینی اؤزگه‌لردین بیر قریچ بلند قؤیدی. نفسیگه ایرک بیردی. تورلوک-تورلوک کییمککه، تاتلیق-تاتلیق ییمککه اینتیلدی. بیراونینگ رزقیگه ایلیک چؤزدی. اهلدین اویالمه‌دی، الله دین قؤرقمه‌دی. بالعکس، کیمی که کؤنگیل کؤزی سؤقیر ایرسه، مکتب کؤرمه‌گن عامی بؤلسه، ایمگک آستیده کون کیچیرسه، اول کیشی قناعتنی اؤزیگه زینت دیب بیلدی، حرامدین حذرقیلدی. بیر نان تاپسه، یرمینی محتاجگه ایلیندی، ایمانینی ساتمه‌دی. نخات زماندین زمان اؤتیب علما بیرله فقرا آره‌سیده‌گی بو تخلیت اختلاف دوام ایتسه؟ اولوس‌نینگ کؤز تیککنی اؤشل عالِملر ایمسمی؟! قؤلی قداق، آیاغی یلنگ، قورساغی بؤش ایمگکچینی، کؤزلری یاشلیق ییتیم-ایسیرنی خان و بیکلر ظلمیدین

حمایه اېتیب، جانلریگه ملهم بۈله‌دیغان کیم اۆزی؟ اهل علم، فضل و کمال صاحبلری اېمسمو؟ خلق الرنی فرزندلریم دېمیش. بس که، اۆز آته-اېنه‌سی‌نینگ دردیگه درمان بۈلماقدین باش تاوله‌گن گُمراهلرنی نې دېب اته‌گه‌یمیز؟ الحذر، آق‌پدر! یۈلدین اده‌شگن بنده‌لرینگنی کۆکسیگه انصاف و دیانت اوروغینی ساچقیل، پروردگاریم، سېندین بۈلک کۆمکچیم یۇق، سېن اۆزینگ مهربانسن، یالغیز سېنگه سیغینه‌میز ...»

قاره‌داوانده‌گی جنگ

۸- فصل

اؤزینگ مدد بیرگیـــل، یاده تاش،

آتلیق ایمس، پیاده‌من، یاده تاش...

مجوسیلرنینگ قدیمگی قؤشیغی

رکن الدین شیخ بیلن امانت خیرلشگندن کیین اوچ کونگچه اونینگ حضوریگه یئتیب کیلالمه‌دی. او قارلوقلر عصیانینی باستیریش اوچون قاره‌داوان ایتکلریگه جؤنب کیتگن ایدی. قارلوقلر یورتی اصلی مرقه بیلن قولاندن نریده، بالاساغون مضافاتیده ایدی. لیکن اولر اسفیجاب ولایتیده هم انچه-مونچه یشر، میریشکار دهقان، ابجر چاروادار ایدی. تؤرت ییل بورون قاره‌ختایلر باستیریب کیلگنده اولر ییرلیکلر طرفینی آلدی، قیرغین-براتگه قتنه‌شمه‌دی. بیراق، قارلوق دیسه، رکن‌الدین‌نینگ یبلکه‌سی تیریشردی، اولرنینگ بیری بیر گؤر، تیلی باشقه، دلی باشقه، دیب جِنی سویمسدی. شو خَیالده‌می، اؤز یقینلریگه سوولیک سیمیز ییرلردن اقتدا هدیه طرزیده ملک تقسیمله‌گنده قارلوقلرنینگ ازلي ایکینزارلریگه هم کؤز آله‌یتیردی. اولرنینگ آته ملکلرینی کیسیب-قیرقیب قؤللرینی کلته قیله باشله‌دی. قارلوقلر بونگه ناراضی بؤلیشدی و تیشلرینی تیشلریگه قؤیدی. قاره‌ختایلر مغلوب اسفیجابده‌گی هربیر خاندانلدن تاوان طریقه‌سیده بیش-اؤن دیناردن سالیق اوندیرردی. اوستیگه-اوستک، رکن الدین ینگی سالیقلر جاري قیلدی. بو قارلوقلرگه حقارت بؤلیب تویولدی. کیتلرده غلیانلر کؤتریلدی. اوروغ آقسقاللری مصلحت قیلیشیب، رکن‌الدین‌گه ساوغه-سلام بیلن ایلچی یوباردیلر. حاکمنی مُراضات و

مداراگه، انصافگه چارله‌دیلر. بونی رکن الدین عاجزلیک، قۆرقاقلیک بیلگیسی دیب انگله‌دی. قارلوق اپلچیسی‌نینگ کۆز اۆنگیده قیمت‌بها هدیه‌لر - ختایی شاییلر، بخاري زرچاپانلرنی اۆتگه یاقتیردی. اپلچی‌نینگ سقال-مورتینی قیردیریب سزایی قیلیب جۆنتدی. شرط قۆیدی: «اوچ کون ایچیده قیشلاقنی بۆشه‌تیب کولانگه‌می بلاگه‌می کۆچه‌سنلر، بۆلمسه، اویلرینگنی اۆتگه بیریب، منه بولتّه-پوتّه‌ده‌ی کولینی کۆککه ساووره‌جکمن». ولایت‌نینگ تورلی شهرلریده یشه‌یدیگن قارلوقلر رکن-الدین‌نینگ بو جاهللیگیدن درغضب بۆلیب قۆللریگه قورال آلدی. «مرد بۆلسنگ - اپرته‌گه قاره‌داوانگه کیل، سینگه سۆغیشنی بیر اۆرگته‌یلیک!» دیب خط یۆللە‌دیلر. رکن الدین‌گه اصلی شو کیره‌ک اپدی. یانیگه اپلّیک چاغلی سره تورکمن بیگیتلریدن توزیلگن جنگچیلرنی آلیب پیشینگه یقین قاره‌داوانده‌گی دۆلنزارگه قره‌ب کیتدی. دۆلنزار اطرافی آچیق میدان، بیر تامانی داوانگه توتش، بیر طرفی تار اۆزه‌ککه باریب تقه‌لردی.

رکن‌الدین آق آتی‌نینگ جلوینی قتّیق-قتّیق تارته‌دی، بیداو آسمانگه سپچییدی، گۆیا او هم اپگه‌سی کبی اوروشگه خماردیک بیزاوته تیییرچیله‌یدی. اۆزه‌ک تامانده بیر توپ قارلوق کۆریندی. اولرنینگ بیگیرمه-اۆتّیز چاغلیگی آتلیق، خچیر، اپشک مینگنلری هم بار، اما اکثریتی پیاده اپدی. قارلوقلرنینگ قۆللریده چۆقمار، سۆییل، حتی یاغاچ اَیری کۆترگنلری هم کۆرینردی. عصیانکارلر دره‌نینگ او بیتیده تۆخته‌دیلر. بیر یپرگه جمع بۆلیب نیمه‌لرنی‌دیر مصلحت قیلیشدی.

تۆده‌دن بیر قیزیل آتلیق اجره‌ب چیقدی . حاکم تامان یقینلب کیلدی. اۆزه‌کده بیر قولاق سوو آقردی. آتلیق اریق بۆییده تۆخته‌دی. قۆللرینی آغزیگه کرنَی قیلیب قیچقیردی:

-ها- و-و، میرزالیم، کېش اؤسه‌یم عقلینگنی ییغنه! سؤزینگنی قَیتیب آل! سالیغینگنی تؤله‌ییک، یورتیمیزگه کؤز تیکمه! بویېرلر سمرقندنینگ یېرلریه‌مس، قاره‌خانلردین بورون هم بار ایدی. یؤق، دېسنگ، کې، سؤغیشه‌میز، آغه‌نگگه اؤخشب کیرگنی تېشیک تاپالمه‌ی قاله‌سن، هې-اې، باله..!

«باله» دېگن سؤز رکن‌الدین‌نینگ همتیگه تېگیب کېتدی. او سداغیگه قؤل چؤزدی. صلح تکلیف ایتیب سوو بؤییده تورگن قارلوققه قره‌ب اؤق اوزدی. اؤق ویزیللب باریب اېلچی‌نینگ یانیدن اؤتدی و قری دؤلنه‌گه سنچیلدی. آتلیق قارلوق آرتیگه چېکیندی. ایکّی قؤلینی کؤتریب قوملریگه اؤگیریلدی. برالله، «آومین! تنگری تاش اؤزی یارله‌قب ظالم‌نینگ آغزیدین قانی کېسون!» دېگن خطاب ایشیتیلدی.

شو زهاتی عصیانکارلر یاپیریلیب سوونینگ بو بېتیگه کؤچیب اؤته باشله‌دیلر. تورکمن ییگیتلر قیلیچ یلنگغاچله‌دیلر. آت اؤینه‌تیب، چؤقمارلرینی هواده سیلکیب، یاغاچ اَیریلرینی چؤزیب هَی-هَیله‌گنچه سوو کېچیب اؤته‌یاتگن قارلوقلرگه پېشواز چیقدیلر. رکن‌الدین آرقه‌راقده، یسّی تېپه‌لیکده توررردی. او ایلغارده‌گی تؤریق آت مینگن قارلوق‌نینگ کؤکره‌گینی مؤلجللب اؤق آتدی. قارلوق شلاپلب سووگه ییقیلدی.

بونی کؤریب عصیانکارلر اووواس تارتدی .«هې-پې، قارلو-اوق، جانینگ بار-مو؟!» دېبه بو قیرغاققه باستیریب اؤته باشله‌دیلر. تورکمن ییگیتلر آتلریگه قمچی باسدی. یوزمه-یوز جنگ باشلندی. عسکرلر، اوّل قارلوقلرنینگ سواریلرینی بیر یاقلیک قیلیب آله‌یلیک، دېب اؤیلشدیمی، جایداری آت، خچیر مینگنلرگه هجوم قیلدی. بیر عسکر یېلیب باریب آتلیق قارلوق‌نینگ کؤکره‌گینی مؤلجللب نیزه آتدی. قارلوق باش اېگیب قالدی، نیزه تؤرت قدم نریده جنگ قیله‌یاتگن تورکمن ییگیت

نینگ یپلکه‌سیگه سنچیلدی. آمدی کپلگن قارلوق نیزه‌لیک عسکرنینگ قۏلیده‌گی قیلیچینی اوریب توشیردی. چقّان اپگیلیب، قیلیچنی قۏلیگه آلدی. جنگ تاباره اوجیگه چیقدی. قارلوقلر گاها-گاها بقیریب-چقیریب بیر-بیرینی روحلنتیرر، «باس، قارلیغیم! قاچ، نامرد! یپتگن یپرینگ شو بۏلدی! یا وطن، یا اۏلیم!» دپیه دره‌نی ینگره‌تردی.

آت تویاقلری آستیده بیر نپچه قارلوق‌نینگ اۏلیگی چۏزیلیب قالدی. عسکرلر جسدلر کۏکره‌گیگه نیزه سنچیب، تغین سوغوریب آلر، کوز آفتابیده نیزه اوچیده یلتیللب تورگن عصیانکارلر قانیگه تپلبه‌لرچه کولیب باقر، آتلریگه اوستمه-اوست قمچی باسیب، پیاده‌می، آتلیقمی تنله‌مه‌ی، قارلوقلرنی گیر ایلنتیریب سَوه‌لردی. چۏقمار و سۏییلگه امید باغلگن قارلوقلر قیلیچ-قلقان، اۏق-یای بیلن قوراللنگن باسقینچی عسکرلر آلدیده عاجزلیک قیلدی. اولرنینگ آتلری، خچیرلری نابودبۏلگن، اۏن-اۏن بپشته‌چه سوارینی حسابله‌مه‌گنده اکثریت پیاده بۏلیب قالگن اپدی. عصیانکارلر آتدن توشیب، بپللریده‌گی ارقانلرینی یپچدیلر و قیلیچ اۏینه‌تیب باستیریب کپله‌یاتگن عسکرلرنینگ روپره‌سیگه توریب آلدیلر. عسکر اپنگه‌شیب قیلیچ اوره‌من، دپگنده قارلوق چۏقمار بیلن آت‌نینگ کلّه‌سیگه ساله‌دی، سۏنگ قولاچکشلب ارقان آته‌دی. عسکر چیلویرگه اۏره‌لیب، تۏرگه توشگن بپدنه‌ده‌ی بۏلیب قاله‌دی. قارلوق اونی سیله‌ب یپرگه قولته‌دی و قۏلیده‌گی قیلیچینی تارتیب آلیب، درّاو کلّه‌سینی اوزه‌دی. هَش-پَش دپگونچه اۏروق توزاقدن یپتّی-سکّیز نوکر یپر تیشلب باشیدن جُدا بۏلدی. یپرده دومه‌لب یاتگن عسکرلرنینگ آتلری کیشنب، جنگ سورانیدن آولاققه قاچدی. اپندی رکن‌الدین باشلیق بیر توده نوکرلر هم چیلویر توزاقدن چۏچیب پیاده بۏلیب آلیشدی. اولر قارلوقلر بیلن یکّه-مه-یکّه آلیشووگه کیریشدیلر. اَیری بیلن چۏقمارنینگ بپسۏنقه‌یلیگی، سۏییللرنینگ آغیرلیگی قارلوقلرنینگ تینکه‌سینی قوریتدی. بونینگ اوستیگه قارلوقلر عمرباد بیراو

بیلن اوریشمه‌ی محنت آرقه‌سیده کون کپچیرگن، حرب-ضرب سِرلریدن بیخبر ایدیلر. رکن‌الدین‌نینگ سربازلری عصیانکارلرنی جزالش اوچون مخصوص تیارلنگن، بؤیدار، ابجر، آدم اؤلدیریش مشقینی آلگن قاتللرایدی.

نمازعصرگه باریب هر ایکّی طرفدن قؤلی کیسیلگن. اؤق یِیگن، چاپیلگن یره‌دارلر کؤپَیدی. آقسوو قیزیل قانگه بؤیه‌لدی. بیرار ساعتدن کیین رکن‌الدین‌نینگ قؤلی بلند کیله باشله‌دی. قارلوقلر قاره‌داوانگه چیکیندیلر. ایندی اولرنینگ نجاتی یالغیز یَده تاشدن ایدی.

رکن‌الدین هم اؤزینی اندک ساویتدی، سووده بیت-قؤلینی چَیب تین آلدی. جنگ میدانینی کیزیب چیقدی. عسکرلریدن بیش-آلتیته‌سی اؤلیب یاتر، ینه بیر نیچته‌سی دؤلنه‌گه سویه‌نیب اینگره‌ب اؤتیرردی. اما قارلوقلرنینگ جسدی کؤرینمسدی. «قنی اولر، قوملری یِیب قؤیگنمی؟» دیدی رکن‌الدین خوناب بؤلیب. قارلوقلر شهید بؤلگنلرنی تاشلر کَوه‌گیگه یشیریب کیتگن، کیین کیلیب کؤمیشنی مؤلجللشگن ایدی. یره‌دار برادرلرینی ایسه آرقه‌لب آلیب کیتیشدی. قارلوقلر داوان اؤرته‌سیده بیر زمان دَم آلدیلر. اولر ایندی خاطرجمع ایدی. بو خلاص‌کار داوان اولرنی نیچه بار فلاکتلردن سقلب قالگن، حاضر هم ظالم‌نینگ قصدیدن اسره‌ب قالیشیگه ایشانیشردی.

قارلوقلرنینگ امیدی – یَده تاش. رکن‌الدین کیلگیندی، عسکرلر یاللنمه. اولر سِرلی داوان‌نینگ کرامتینی بیلیشمه‌یدی. شونینگ اوچون تیپه‌دن توریب تاش دومَلتدیلر. قازانده‌ی قاره تاش رکن‌الدین‌نینگ آلدیگه باریب توشدی. رکن‌الدین ایرغیب توردی. تیپه‌گه قره‌ب پؤپیسه قیلدی.

–هي، حیوان، حاضرچیقیب بارغه‌یمن! اینه‌نگنی تاپالمه‌ی، قوزغونگه یپم بؤلغه‌یسن، حرامی!

تپه‌دن کافر صمد تاووش ببردی:

–اپرکک بؤلسنگ، مونده چیق! اؤلیگینگنی سنب بؤلدینگمی، هیزه‌لک؟

رکن الدین قالگن-قوتگن جنگچیلرینی تؤپله‌دی. قیرقفه یقین اپکن. اؤزی سپچیب آتیگه مینندی.

–باسدیق، لاچینلریم ! هر قارلوق‌نینگ باشیگه مینگ طلا بپره‌من! سلطانلیق سؤزیم! بوحرامزاده‌لرنینگ یاستیغینی قوریتگنگه اولرنینگ حاولی-یپری، اهل و عیالی مکافات! لاچینلریم، شپریوره‌ک بؤلینگلر، غازي بؤلغه‌یمیز، غازي!

عسکرلر آره‌سیده اسفیجاب ولایتیدن اپرتؤغان مپرگن هم بار اپدی. او رکن‌الدین‌نی یؤلدن قَیترماقچی بؤلدی.

–تؤره‌م، شو تاوغه چیقمه‌یلیک. یاو قاچدی، قووسک بلاگه قاله‌میز. بو تاوغه آتده چیقیب بؤلمه‌یدی. خاصیتی یؤق.

رکن‌الدین‌نینگ کؤنگلیگه شبهه آره‌له‌دی. «قزیسن، قرته‌سن، اخیر اصلینگگه تارته‌سن. مپرگن شو یپرلیق، قارلوق‌نینگ طرفینی آله‌دی-ده».

–سیز کیمدین نان یپیسیز، بیزدینمی یا اناو متهم قارلوقدنمو؟

_الحمدلله، سیزدین نان یپیمیز، تؤره‌م... شو وجه‌دین تاوغه آتده چیقمه‌یلیک، دپدیم. یؤق، چیقه‌من، دپسنگیز تویاغیگه کیگیز بایلب آله‌یق.

رکن الدین‌نینگ جذَبه‌سی قوزدی:

–مېن پیشک اېمسمن پیسیب چیقه‌دیغان! اوچسه یولدوزگه یېته‌دیگن ارغوماقلریم بار. بولر چو دېگنده تاونی اون قیلیب میده‌لب تشله‌یدی! قنی، اسرانلریم، نامرد قارلوق‌نینگ اوستیگه سالدیق! الهیم، اولوغ تغاییم سلطان سنجرنینگ مظفر کونلرینی بېرسین! غازي! خدایار، غازي بۏلغه‌یمیز، غازي..!

رکن‌الدین قیلیچ اۏینه‌تیب داوانگه آت سالدی. اونگچه کون باتدی. قارلوقلر داوان ایچکریسیگه کیریب پیستیرمه‌ده پایلب توردیلر. اولرنینگ کۏنگیللریده قۏرقوو، امید، تیللریده التجا: «اې، مقّدس یَده تاش! بیز غریبلرگه رحمینگ کېلسین! ظالم‌نینگ جزاسینی بېر! جوجوقلریمیزنی یېتیم قیلیب قۏیمه. سیغینگنیمیز اۏزینگ‌سن. یَده تاشیم، یَده تاشیم، خلاص‌کاریم، اۏزینگ مدد بېر، یَده تاشیم..!»

قیرق آتلیق داوانگه کۏتریلدی. شو پیت عجیب حال یوز بېردی. آتلر تویاغیدن اۏت چقنه‌دی. تاشلر قسیرله‌دی، اطرافنی اوّل آق توتون، سۏنگ قاره‌متیر تومن قاپله‌دی. بیردن قتّیق شمال اېسدی. گیر اطرافنی زیم-ضیا بولوت چولغه‌دی. عسکرلرنینگ کۏزی تینیب، قَیگه آت سوریشنی بیلمه‌ی قالدیلر. قاره تومن قویوقلشیب یامغیر تامچیله‌دی. هه دېمه‌ی، شریللب ژاله قویدی. آتلر تیپیرچیلب کیشنه‌دی، شمال کوچه‌یدی، یامغیر دۏلگه ایلندی. آتلر تویاغیدن چیققن بۏغیق تاووش، دۏل‌نینگ تاشگه اوریلیب وهیمه‌لی شقیللشی، ظلمات قارانغیلیک نوکرلرنینگ یوره‌گینی یاره‌ی دېدی. اولر قَیگه قاچیشنی، ترناودن توشَه‌یاتگندېک شرّاس قۏیېب تورگن یامغیر ضربیدن نې علاج قیلیشنی بیلالمه‌ی داودیره‌ب قالدیلر.

دؤل تینیب، میده‌لب یامغیر یاغه باشله‌دی. یپر بلچیققه ایلندی. داوان ساغ-توپراقلی اپدی، او لحظه‌ده یپلیمگه اؤخشب، آتلر تویاغینی یپرگه میخلب قؤیدی. عسکرلر «بولعنتی تاو-تاشدین» قوتولماقچی بؤلیب، آتلریگه قمچی اوره‌دی، اما ارغوماقلر نپچاغلی سیلته‌نگنی بیلن خودّی یومران‌قازیق اینیگه توشیب قالگندپک آیاقلرینی تارتیب آلالمه‌یدیلر.

یریم ساعتلرده ژاله تیندی. بولوت ترقه‌دی. کون یاریشدی. عسکرلر آتلری‌نینگ جلویدن توتیب، اوچته-تؤرتته‌دن غوجنک بؤلیب توریشر، حاضرگینه باشلریگه توشگن سودادن لال و کرخت اپدیلر.

رکن‌الدین مغلوب بؤلگنینی بؤینیگه آلدی. اینده‌مه‌ی آتی‌نینگ باشینی بوردی. او نوکرلری‌نینگ تؤقّیزته‌سینی یؤقاتگن، «یولدوزنی اوره‌دیگن» ارغوماقلری-نینگ یرمیدن اَیریلگن اپدی.

خفتن پیلّه‌سی غازي بؤلالمه‌گن حاکم خاص نوکرلرینی اپرگشتیریب قلعه-گه قَیتدی. دروازه تقه-تق بپرک اپدی. تاووش بپردی. دروازه‌بان بؤسه‌غه‌گه کپلدی و اما اپشیکنی آچمه‌دی. «آچ اپشیکنی، ایت اولی، مپن رکن‌الدینمن!» دپیه هَیقیردی. بیراق تا کوتوال کپلمه‌گونچه دروازه‌بان قولفگه کلیت سالمه‌دی.

کوتوال تاشچیراق توتیب رکن‌الدین‌نی کؤردی و حاکم‌نینگ اوضاعیدن چؤچیب چپتلندی. مغلوبلرنی ایچکری اؤتکزدی. دروازه‌نی قولفله‌دی. سؤنگ ایکّیلنیب رکن‌الدین‌گه کاغذ چؤزدی.

-بیر قلندرنما کیمسه هلی آقشام کپلیب بپریب کپتیب اپدی، جنابلریگه اته‌لگن اپکن...

خط-پت اؤقیشگه حاضر رکن‌الدین‌نینگ طاقتی یؤق ایدی.

-اؤقی! نې عرض ایکن؟ - دیدی آتده توریب. کوتوال لیپّه‌نی ییرتیب، تاشچیراق یاروغیده هججه‌لب اؤقیدی: «نامرد رکن‌الدین! اؤغلینگنی اختریب آواره بؤلمه. او بیزنینگ قؤلیمیزده. ایرتنگ قَیته سؤغیش قیله‌من، دیب اورینسنگ، جانینی آلغه‌یمیز. سینی قاچیرغان قارلوقلر...»

-ایله - دیب بقیردی حاکم و گؤیا خطنی قصاصکار قارلوقلر ایمس، منه بو تیتره‌ب-قققشب تورگن کوتوال یازگندیک اونینگ باشی-کؤزی اره‌لش قمچی تارتیب یوباردی. بیر خَیالی، ینه دروازه‌نی آچدیریب، یانیگه یوز عسکرنی آلیب قارلوقلر ایلیگه باستیریب بارماقچی، اولرنی تیکیس قتل عام قیلماقچی ایدی. کیین شدیدن قَیتدی. اولا، اؤلرده‌ی حالدن تایگن، قاله‌وپرسه، بیتّی خفتنده اوخلب یاتگن قیشلاققه باستیریب کیرسه بوتون ایل-اولوس اؤنگیده آبروسی تؤکیلیشینی اؤیله‌دی.

او تؤغری اؤرده‌گه باردی. ایچکری کیریب ییچیندی. مؤینه‌لی ایسّیق لباسلرینی کییدی. کیتمه-کیت شراب چقیرتیردی. شرابنی کاسه‌لب ایچدی. داوانده، قاره بولوت تگیده، ژاله‌ده موزلب قالگن نوکرلریگه هم اوزلوکسیز می ایچیردی. تانگگه یقین مست-الست بؤلیب یانباشلب قالدی. کؤزینی آچگنیده بامداد نمازی اؤتیب کیتگن ایدی.

ایشیکاغه‌سی کوموش برکشده خط آلیب کیردی. رکن‌الدین اؤرمه کاغذنی آچیب، خطگه مستانه کؤزلرینی تیکدی. سرمست کؤزلری کتّه‌راق آچیلدی، یوره‌گی اوردی. مکتوب ایکّی آغیزگینه، الا، فراق اؤتیده کوییب تورگن دلی- گه ملهم بیرگووچی ایدی : «حاکم جنابلری باله‌نگیزگه رحم قیلدیک. سیز هم کؤنگلینگیزنی کینگ قیلینگ ایندی. اؤغلینگیزنی یسّوي پیریم نینگ قؤلیدن آلغه‌یسیز».

رکن‌الدین، تۇنغیچیمدن اَیریلدیم، قارلوقلر کپچه‌گی میّتلر عوضیگه اۇغلیمنی جوان مرگ قیله‌دی، دېب قۇرققن اېدی. امید ترک اېته باشله‌گن وجودیگه قَیته جان کیرگندېک بۇلدی. شتاب بیلن اۇرنیدن توردی. قرس اوردی. اېشیکاغه‌سی کیردی.

-کوتوالنی چارلنگ! - دېب بقیردی هیجان ایچیده.

او شیخ حضوریگه قلعه دارغه‌سی - کوتوالنی یوباریب، اۇغلینی تیلب آلماقچی اېدی. کوتوال کیرگونچه اۇیگه تالدی: «قارلوقلر فضل‌الدین‌نی بېکارگه شیخ نینگ آلدیگه آلیب بارمه‌گنلر .حاکم‌نینگ اۇزی اېله‌نیب کېلسین، دېگن. بارمه-سم-چی؟ اۇغلیمنی بېرمه‌یدیمی شیخ؟ نېگه بېرمس اېکن، فرزند کیمنیکی؟».

اونینگ جیزغانک بۇلیب تورگن کۇکسیده ایکّی تویغو جای تلشه‌دی. بیری، بار، اۇغیل نگران بۇلیب بندیلیک‌ده یاتیبدی، دېیدی. اما ازلي غروری آته‌لیک مهریگه بۇی بېرمه‌یدی. «بارسنگ، حضرت‌نینگ قهریگه یۇلیقه‌سن. سېنی قاتللیکده عیبله‌یدی».

کوتوال کیردی. اونینگ کېتیده اسفیجاب قاضیسی ظهرالدین حاجی کۇریندی. رکن‌الدین کوتوالگه قۇل سیلتب جواب بېردی و، قاضینی یانیگه چارله‌دی. دردینی ایتدی. «شو قرییه نې دېسه، مصلحتی بیلن ایش قیله‌ی».

قاضی گېنی کلته قیلدی:

-اېگیلگن باشنی قیلیچ کېسمس، تۇره‌م. پیریمنی زیارت قیلیب فرزندینگیزنی دیداریگه تۇیسنگیز، بیر یۇله ایکّی ثوابگه نایل بۇلغه‌یسیز.

رکن‌الدین قطاریگه قاضی کلاننی، ایکّی خاص نوکرینی آلیب، اۇرده‌دن چیقدی. خانقاه اۇرده‌گه یاووق بۇلگنی اوچون پیاده یۇلگه توشدی.

ذکر آلدیده‌گی حادثه

۹- فصل

محمد علیه‌السلام دېمیشلرکه، اوچ نرسه آدمنی هلاک قیله‌دی: خسیسلیک، حریصلیک و کبرو هوا.

حدیث

آره‌دن ایکّی کون اؤتدی. جمعه‌ی مبارک. خانقاه حاولیسیده ذکرگه تیارگرلیک کؤریلماقده. عادتده درویشلر اېرته کؤکلمدن تا قاره کوزگچه دشتِ قیپچاق بؤیلب تریقده‌ی ساچیلیب کېتر، فقط میزان آخریده یا قیش باشیده خانقاهگه تؤپلنر، قیشنی تلاوت، ذکر بیلن اؤتکزر، هر کیم صلاحِیتیگه قره‌ب یېتّی مقامنی اؤتمک امیدیده بؤلردی. صوفیلر طریقتیگه کؤره، عشقی الهیگه یېتیب، حسن مطلق – الله‌نینگ وصلیگه یېتماق اوچون یېتّی مقامنی باسیب اؤتماق شرط اېدی. بولرقوییده‌گیلردیر: بیرینچیدن، توبه، یعنی یره‌تگن‌نینگ آلدیده گناهلری اوچون توبه-تزرع قیلیش، مناجات و قَسم. ایکّینچیدن، ورع، یعنی پاکلیک. بو مقامنی اؤتگن سالک حلال بیلن حرامنی اجره‌تیب آلیشی، بیراو بېره‌دیگن تېکین لُقمه‌گه اېمس، قؤل کوچی بیلن تاپه‌دیگن نعمتگه ایشانماغی لازم. کېینگی مقام زهد، یااینکه تییلیش. زهد اېتگن درویش اوّلا نفسینی تییماغی، یخشی لباسلردن، تاتلی طعاملردن، اهل و عیالدن، خلص، بو فاني دنیانینگ اؤتکینچی لذتلریدن بیراق یورماغی درکار. شو یؤل بیلن صوفی تؤرتینچی مقامگه یېتیب، فقر یاخود مسکین عنوانینی آله‌دی. صوفیلر حلقه‌سیده، «فقیرلیکده تیریک بؤل، تیریکلیکده فقیر بؤل!» دېگن حکمت یوره‌دی. اولر محمد علیه السلام نینگ « الفقر – فخری» (فقیرلیک

فخریم‌دیر) دیگن حدیثینی اؤزلری اوچون بؤیینتومار دیب بیله‌دیلر و اونگه قتّیق عمل قیله‌دیلر.

بیشینچی مقام — صبر. مرید تون و کون الله‌دن صبر تیله‌ماغی، اؤز اراده‌سینی قؤلگه آلیب، وجودینی، قلبینی، روحینی صبر و سکوت ایله زبنتلشی لازم. آغریققه صبر، آزارگه، خؤرلیککه صبر، بلا-قضاگه صبر، صبر و ینه صبر... صبر و برداش اونی آلتینچی مقامگه – توکلگه ایلته‌دی. ایندی زاهد اؤزینی بوتکل الله نینگ اختیاریگه تاپشیره‌دی، یالغیز پروردگاری‌نینگ مرحمتیگه، لطف و کرَمیگه سویه‌نه‌دی. الله تعالی هم اؤز بنده‌سی‌نینگ غمینی ییدی. انه شونینگ اوچون هم صوفیلر لفظیده، «الصوفی ابن‌الوقت»، دیگن کلمه معتبر کلمه‌دیر. توکل علی الله‌گه بیریلگن صوفیلر امانت نفسنی مقّدس بیله‌دیلر، اولر اؤتر-کیتر بو دنیانینگ غم-اندوهلري و ماجرالرینی کؤزگه ایلمه‌یدیلر. بالعکس، یالغیز الله‌نینگ عشقینی یاد اینیب شو ساعت، شو دقیقه، شو لحظه اوچون شکر قیلیب یشه‌یدیلر. نهایت، اوزاق بیللیک اذیتلردن کیین صوفی سؤنگگی باسقیچ – رضاگه قدم قویه‌دی. رضا – تابعلیک، الله‌نینگ حکمیگه بؤیین ایگیش. بو حالتنی صوفیلر شونده‌ی شرحله‌یدیلر: توغیلماق بار، اؤلماق بار. دیمک، حیات بیلن اؤلیم آره‌سیده‌گی فرصت بیزگه امانت بیریلگن. امانتگه خیانت بؤلمه‌سین، دیسنگ، روحینگنی پاکله، اؤزینگنی یامان خصلتلردن خلاص قیل .هر بیر کیمسه اؤزینی یخشی خُلقلر بیلن زبنتله‌سه، جمعی‌که انسانیت صافلنه‌دی، دنیاده انصاف، عدالت، ایمان قرار تاپه‌دی و جبر، ظلم، یاووزلیق، ذلالت برهم ییدی. تصوف احکامیگه کؤره، چین سالک «قال»نی – دنیاوي علملرنی ایگللب، «حال» علمیگه اؤتماغی لازم. طریقتدن کیین حق‌الیقین– حقیقت باسقیچی کیله‌دی . اماحقیقت ایشیگینی آچماق همه‌گه هم نصیب قیله‌وبرمه‌یدی، بونینگ اوچون انسانده بویوک روحی قوّتدن تشقری اولیالیک نشانه‌سی هم بؤلیشی کیره‌ک ایدی. فنافی‌الله دیب اته‌لمیش اینگ عالي مقامگه نایل

بۆلگن ذات – جسماً بپرده، قلباً سماده، ملایکلر عالمیده یشه‌یدی گۆیا. بونده‌ی مرتبه‌گه میسر بۆلگنلر اوچون زمان بیلن مکان‌نینگ فرقی قالمس، اولر قوشلر، حیوانلر تیلینی بیلر، اطراف بارلیقده رۆی بېره‌دیگن حادثه‌لرنی آلدیندن بشارت قیلیشگه قادر اېدیلر. عربلرده جنید بغدادي بیلن بایزید بسطامي، فارسده یوسف همداني، تورکلر اېلیده شیخ احمد یسّوي انه شونده‌ی اولیالردن اېدی.

محترم اۆقووچیم! درویشلر، و عموماً، پیر و مرشد، ذکر و ثناحقیده‌گی حکایه‌میزنی سۆنگگی فصللرگه قالدیریب، ینه خانقاهگه قَیته‌یلیک.

شونده‌ی قیلیب، خانقاهده ذکرگه تیارگرلیک کۆریلردی. خانقاه تشقی، ایچکی حاوللردن عبارت. تشقی حاولی معجزگینه، بو بېرده خانقاه باشقروو‌چیسی اسماعیل‌خواجه عایله‌سی بیلن استقامت قیلر، سلوککه باش اوریب کېلگن یاش سالک-طالبلرنینگ آش-سوویگه قره‌یدیگن بکاوواللر هم شو بېرده توررديلر. ایچکی حاولی کېنگ، هر طرفی کمیده یېتّی یوز قدمدن کېلردی. کیره‌وېریش‌ده، اۆنگ طرفده قبله‌گه قره‌تیب سالینگن مسجد. حاولی اۆرته‌سیده سکّیز قیرّه‌لیک اولکن حوض. اېتک تامانده بیر-بیریگه توتش کتّه-کیچیک حجره‌لر. هلی ایتگنیمیزدېک، طالبلر یازده خانقاهگه آیاق باسمس، بیرته-یریمته بېمار درویشنی حسابگه آلمه‌گنده تا کېچ کوزگچه کېنتلر، آووللردن بېری کېلمسدی. نې چاره‌که، تۆرت کوندن بویان خدانینگ بو سویوکلی بنده‌لری – درویشلر خانقاه حاولیسیدن تۆرت هتلب چیقالمه‌یدی. مشتاق بۆلیب ذکر سلطانینی کوته‌دی. شیخ المشایخ فتوا بېریب، ذکر باشلنسه و روحنی پاکلب، تغین بې‌پایان کېنگلیکلر، عظمت تاغلر قۆینیگه، سرین یېللر اۆینه‌یدیگن باغلر و شرقیراق سایلر بۆییگه آتلَنیشسه! یم-یشیل سبزه‌لرنی تۆشک، تاشنیمی، یاغاچنیمی یاستیق قیلیب اۆرگنگن حور فکرلی آزاد قوشلر – درویشلر اوچون کېنگ حاولی قفسدېک تارلیک قیله‌یاتگن اېدی. اولر

تؤپ-تؤپ بؤلیب بلند دیوار تگیده کونشوواقلب اؤتیرر، سرحوض یانیده لاجورد سووگه تپرمیلیب تورر، یاکه چپت-چپتده یالغیز-تنها حالده ذکرده ایتیله‌دیگن شعرلر - یسّوي حکمتلرینی پیچیرلب یوریشردی. خلص، خانقاه حاولیسیده ظاهراً بیر آسایشته‌لیک حکمران ایدی.

بو سکوت تؤستدن بوزیلدی. حاولیگه تؤرت قوراللی بیگیت آت چاپتیریب کیلدی. ایکیته بیگیت تشقریده قالدی. اوچینچیسی، باشیگه قاره لباس اؤره‌گن، یانباشیگه خنجر تققن، بیلینی چرم کمر بیلن باغلب، آیاغیگه اوزون قؤنجلی ایتیک کییگن گوده‌لی بیگیت آتدن ایرغیب توشدی. جلوینی شپریگیگه توتقزدی و اونینگ آلدیگه اؤنگریلگن باله‌نی دست کؤتریب آلدی. باله سکّیز-توقّیز یاشلرده، قاپگه سالینگن ایدی. نوکر بیگیت باله‌نی قاپدن چیقریب ایکّی پنجه‌سیگه قؤیدی، خودّی مپوه تؤله برکشنی کؤترگندپک قؤللرینی آلغه چؤزگنچه حاولیگه قره‌ب یوردی. اونینگ وجاهتینی کؤریب، گنگیب یورگن درویشلر هم یؤل بپردی، بعضیلری، «بو زنگی قَیگه باررکین؟» دپگندپک، اونگه اپرگشدی.

باله کؤترگن برزنگی حوض یانیگه کپلیب تؤخته‌دی. اطرافیده النگلب تورگن درویشدن اؤده‌غه‌یلب سؤردی:

-هوو، انسان، یسّوي پیرینگ قیده؟!

درویش گرنگسیب قالدیمی، اینده‌مه‌دی. قاره لباسلی بیگیت بقیردی:

-هوو، کرقولاق، نیمه‌گه میق اپتمه‌یسن؟ یسّوي پیرینگ قیده، دپب سؤرب توریبمپن سپندین!

درویش قؤلینی چؤزیب تؤرده‌گی حجره‌گه اشاره قیلدی.

عسکر کتّه-کتّه قدم تشلب تؤرگه قره‌ب یوردی. باله بیر-ایکّی تیپیرچیله‌دی. ییگیت پروا قیلمه‌دی، باله‌نینگ بېتیگه قتّیق توفلب قؤیدی-ده، تؤغری حجره‌گه یېتیب، ایچکری کیردی. کؤزی قارانغیلیککه اؤرگنمه‌گنلیکدنمی، ایچکریده‌گیلرنی اجره‌تالمه‌ی، بؤسه‌غاده بیر نفس تېک توریب قالدی. نهایت، دوره قوریب اؤتیرگن قرییه‌لرگه کؤزی توشدی. اولردن ایکّیته‌سینی تنیگنده‌ی بؤلدی. بولر توناو کونی کپه‌سیده چای ایچیب کېتگن کیشیلر اېدی.

-سلطانیم قَیسینگیز بؤله‌سیز؟ — دېدی ییگیت، اؤتیرگنلرگه بیر-بیر کؤز یوگورتیریب.

شیخ بؤله‌جک ذکر آلدیدن صحبت قوریب اؤتیرگن اېدی. دوره‌داشلری – باباماچین، اشرفخان قاضی، اسماعیل خواجه، ینه اسفیجاب علمالریدن هم بار اېدی.

باباماچین کافر ییگیتنی تنیدی، اونینگ بې‌تکلّفلیگیدن غشی کېلدی. اگر یانیده شیخ بؤلمه‌گنیده ایرغیب توریب، کافرنینگ بېتیگه شپه‌لاق تارتیب یوباررردی. او آغیر چَیقه‌لدی و غضبی تیلیگه کؤچدی:

-هؤو، کافر! سېنی هم انسان باله‌سی تووغانمی یا حیواندین بؤلغانمیسن؟! اجازه سؤرمه‌ی اېشیکدن کیریب کېلدینگ. سلام بېرسنگ، تیلینگ کېسولگه‌یمو، ناانصاف؟! بیر اوریب بېتینگنی بوزه‌یمی حاضر؟!

اشرفخان قاضی کافرنی اېشیتیب، یاقه‌سینی چنگلله‌دی، «نعوذاً بالله» دېب قؤیدی. قارلوق ییگیت اوّلگی ششتیدن توشدی. کلّه‌سینی خیال اېگیب تعظیم قیلدی.

-عالمنی یاریتقووچی آفتاب سیزلرنی یارله‌قه‌سون، تقصیرلر، – دېدی «السلام» اؤرنیگه.

–انه اېندی دردینگنی ایت، شیخیمده نې یوموشینگ بار اېدی؟ — دېب سۏردی باباماچین.

–منه بونی تاپشیرماقچیدیم...

قۏل-آیاغی باغلیق باله تیپیرچیله‌دی. باشینی او یان-بو یان چولغب غودره‌ندی. اشرفخان قاضی گۏیا فخرلنگن بۏلیب نیم‌تعظیم قیلدی و شیخ تامان بوریلدی:

–حضرت سلطان جنابلری بو کیشی بۏله‌دیلر. قارلوق ییگیت ایشانمه‌گندېک شیخگه قره‌ب قۏیدی.

جثه‌سی کیچکینه، قاتمه، بوغدایرنگ. اوست-باشی هم فقیرانه. توناو کونی بیراو اونگه «منه بو کیشیم یسّوي پیریم بۏله‌دیلر» دېسه، بېکارلرنینگ بېشته‌سینی ایتیبسن، احماق قیلمه، دېردی. اولیالر اولیاسی هم شونداق... جایداری آدمگه اۏخشه‌یدیمی؟

قارلوق ییگیت باله‌نی تپ یېتکیزیب شیخ‌نینگ آلدیگه قۏیدی. شیخ بو کیم، دېب سۏرمه‌دی. قارلوق اېندی گپگه آغیز جُفتله‌گن اېدی، شیخ نینگ اۏزی سۏز آچدی:

–رکن الدین‌نینگ فرزندیمی؟

قارلوق‌نینگ رنگی بۏزردی. «قیدین بیلدی، مېندین بورون آته‌سی خبر قیلگنمیکن؟»

–تنیدینگیزمی، تقصیر؟ – دېدی کافر کَلاولنیب و شیخ‌نینگ کؤزیگه داودیره‌ب باقدی.

–بو باله‌نی ایلگری کؤرمه‌گنمن، – دېدی شیخ – سیز بونی آته‌سیگه قصدمه-قصد گروگه آلیب کېلگنسیز، تؤغریمی؟

قارلوق اېنگه‌شیب شیخ نینگ اېتگینی اؤپدی.

–اولیالیگینگیزگه اېندی ایناندیم. اؤزی توناو کونی کؤنگلیمگه کېلیب اېدی. سوو باشیده-چی، کېپده. انچه‌یین ملا آدم... بونده‌یین گېلرنی تاپیب ایتالمس دېب اؤیله‌گن اېدیم-هه...

کافر ینه نیمه‌دیر دېماقچی اېدی، شیخ اونینگ گېپینی کېسدی:

–یېچینگ!

یېگیت اسیر باله‌نینگ آغزیده‌گی لتّه‌نی آلیب تشله‌دی، قؤل-آیاغینی یېچدی. باله ایرغیب توردی-ده، کافرگه یاپیشدی. یېگیت اؤزینی تارتیب قالدی. بری‌بیر باله اونینگ سقالیدن بیر چیمدیم یولیب آلیشگه اولگوردی.

–اې، ایتدن تووغان، تېک تور، اؤمسه قَیته قاپگه تیقه‌من! – دېب سؤکیندی کافر. باله تغین دفع قیلدی. کافر اونی ایتریب یوباردی. باله گوپیللب باباماچین‌نینگ تیزّه‌سیگه اؤتیریب قالدی. باباقول اونی تېمیر پنجه‌سی بیلن سیقیب یانیگه اؤتقزدی. رکن‌الدین نینگ تؤنغیچی اؤتیرگن یېریدن پؤپیسه قیلدی:

–کتّه بؤله‌یم، اېنه‌نگنی کؤرسَته‌من، دیندن چیققن کافر! سېنگه اؤخشه‌گن ایمانی یؤقلرنی ایه‌مه‌ی قیریب تشله‌یمن!

قارلوق ییگیت اونگه آله‌یب قره‌ب قۆیدی. شیخ باله‌نی آلیب کېتینگ، دېگندېک ایما قیلدی. حاولیدن بیر خادم کیردی، باله‌نی یېتکلب آلیب چیقیب کېتدی. «کافر صمد» بۆیره‌گه تیز چۆکدی. او شاشیب تورگن اېدی، ایکّی آغیز دردیمنی ایته‌من-کېته‌من، دېگن خَیالده تَمشه‌ندی. بیراق شیخ نینگ کۆزیگه قره‌دی-و گپی‌نینگ کلاوه‌سینی یۆقاتدی. ایچیده ایزاسی کېلدی. قیزیق، شو بیلن ایکّینچی مرته اۆزینی یۆقاتیشی، هاو اۆشه کونی، سوو بۆییده اۆتیرگنیده هم شونده‌ی بۆلدی. شیخ‌نینگ کۆزلریده نیمه‌دیر بار، آدمگه قره‌سه، تیلینگ‌نینگ اوچیده تورگن گپینگنی تاپالمه‌ی، بدنینگ قیزي باشله‌یدی.

-بو گۆدک سیزگه امانت، شیخ بابا. بیز رکن‌الدین‌گه یره‌ش-یره‌ش قیله‌یلیک دېب اېلچي یوباردیک. نامرد اېکن، اېلچیمیزنینگ قولاق-مورنینی کېسیب قَیتریبدی. قارلوق‌نینگ بېشیکده‌گی باله‌سیگچه قیریب تشله‌یمن، دېبدی. آت‌نینگ تېزه‌گینی یېبسن، دېدیک. دنیانینگ یرمینی آلغان سنجرتغاینینگ نې بۆلدی، هۆو سمرقنده شۆپپه‌یب اۆتیرغان محمود آغه‌نگ نې بۆلدی، بیر اۆیله، دېب خط بېردیک.

شیخ بابا، سیز اولیا آدمسیز. رکن‌الدین ظالم کېلسه... باله‌سینی ایزلب کېله‌دی، بیله‌من... اگر کېلسه، ایتیب قۆیسنگیز، آته‌میز بیر - آدم اتا، اېنه‌میز بیر - ماماحوا، بېش قۆلینی آوزیغه تیقمه‌ی تینچیگه یورسین. بیزنینگ بیر بورده نانیمیزنی اۆزیمیزگه یېگیزسه، بیز اونگه تیمه‌یمیز. قارلوق هم شو یېرنینگ اِیه‌سی. اۆتپرست بیر کافر بۆلتوریب سیزدین اۆتینه‌من، بابا. یۆق، تیه‌بېرسه، اوییني ویران قیلیب، باله‌لرینی آلاوگه سالغه‌یمیز ...انه اېندی، تقصیرلر مېن کېتدیم. نامرد کېب قالمه‌سین. کېلسه، شونده‌ی عزیز یېرده قان تۆکیله‌دی.

قارلوق باش چَیقه‌دی، اوف تارتدی. «وای، قارلوق بۆلیب یره‌لغان جانیم-هه!» دېب افسوس-ندامت ایچیده چیقیب کېتدی.

چارک ساعتلردن کېین خانقاه حاولیسیگه رکن‌الدین کیریب کېلدی. ایگنیده کۆک ماووت تۆن، باشیده یاقوت قده‌لگن سلّه، بېلیده طلا کمر. او ایلگریگی تکبر رکن‌الدین‌گه اۆخشه‌مس، اولوغ بیر گناه قیلیب قۆییب، تزرع ایتمککه کېله‌یاتگن سابق شهزاده‌نی ایسله‌تردی.

رکن‌الدین تاش تېریلگن اولکن حاولینی منّت بیلن باسیب، شیخ حجره‌سی تامان باررکن، آیاقلری تگیدن چیقه‌یاتگن تاووش غشینی کېلتیردی. گۆیا بو تاشلر سېسی کېچه‌گی، اۆشه داوانده فلاکت کېلتیرگن قاره تاشلرنینگ عکس صداسیده‌ی یوره‌گیگه وهیمه، اۆکینچ سالدی. رکن‌الدین خانقاه تۆریده‌گی حجره‌گه یوکیندی. پست تاووشده سلام بېردی. شیخ هم آهسته علیک آلدی. رکن‌الدین قارلوقلرنی یامانله‌دی:

–بو ایمانسیزلر پادشاه‌لیک سالیغینی تۆله‌مکدین باش تارته‌دیر، پیریم. رعیتنی یاودین اسره‌یدیغان قۆریقچیلرنی نې بیرله باققه‌یمن؟ سۆغین، انه‌وی کافر قاره‌ختایلر مذهبیگه کیریب بیر-ایکّیته‌سی دیندن چیقیبدی. انشاالله، مېن بېلیمگه حضرت علی-نینگ قیلیچینی بایله‌غنمن، شیخیم.

حاکم، دین اسلامنی یاقلب گېیرسم، شیخ یانیمنی آلر، کېچه‌گی قیرغین-براتنی یوزیمگه سالمس، دېب اۆیله‌گن ایدی. عکسی بۆلیب چیقدی. شیخ ایکّی کون بدلیده رکن الدین‌نینگ برچه قیلمیشلرینی ایشیتگن ایدی.

قاره داوانده‌گی خونرېزلیکنی کافر ییگیت هم ایتیب بېردی. شیخ‌نینگ اینگ یامان کۆرگنی منافقلیک ایدی. منه، روپره‌سیده، جنتده‌ی بیر ولایت‌نینگ حاکمی کۆزینی لۆق قیلیب ریاکارلیک قیلیب اۆتیریبدی. شیخ نینگ مسکین قلبی جنبشگه کېلدی، دوره‌ده‌گی علما و امرا ایچیده حاکم‌نینگ پۆستگینی قاقیب ملزم قیلماقچی بۆلدی و فکریدن قَیتدی: «صدقه‌ی سخن. الله تعالی ازل لایینی قارغانده

بو بدکردارغه بیر چیمدیم انصاف و دیانت نصیب قیلمه‌بدیمی، اېندی اؤتّیزیاشلی گؤدککه وعظ - نصیحت حیف». یانباشیدن مشتده‌ی خلته‌چه آلیب حاکم‌نینگ آلدیگه آتدی. برچه - سلیمان‌دن اشرف قاضی و اسماعیل‌خواجه‌گچه عجبسینیب قره‌ب توردی. رکن‌الدین خلته‌چه‌نی آلیب پَیپه‌سله‌دی. اونده قوروق توپراق بارلیگینی سېزیب، قیزریندی. شیخ آتگن خلته اونگه ترسکی مثال تأثیر قیلدی. تورک اولیاسی گؤیا، «کؤزینگگه توپراق تؤلگنده بېرگه تؤیه‌سن» دېیه طعنه قیله‌یاتگندېک اېدی. رکن‌الدین قتّیق-قوروق گپ ایتیب یوباریشدن اؤزینی تییدی، لېکن ایرغیب اؤرنیدن توردی. آستانه‌گه بارگنده اؤگیریلدی:

-مېن سیزنی بو قدَر بېشفقت دېب خَیال قیلمه‌گندیم، تأسف... - دېدی گېزریب.

-بېگناه، قورالسیز، زحمتکش، غریب کیمسه‌لرنینگ قانینی تؤکمک شفقتلی انسان-نینگ ایشیمو، اؤغلیم؟ - دېدی شیخ استه. کېین باباماچینگه یوزلندی، - امانتینی بېرینگلر.

باباماچین رکن الدین‌گه اېرگشدی. فضل‌الدین قؤشنی خانه‌ده یېغلب-یېغلب اوخلب قالگن اېدی. باباقول باله‌نی اویغاتیب، آته‌سی‌نینگ آلدیگه آلیب چیقدی. آته اؤغلی تامان اینتیلدی. بیراق باله قیلت اېتمه‌ی توره‌وېردی. رکن‌الدین یقین باریب اؤغلی‌نینگ باشینی سیله‌ماقچی بؤلدی. فضل‌الدین آته‌سی‌نینگ قؤلینی سیلته‌ب تشلب چېتلندی.

-بارینگ... قؤرقاق... سیز قؤرقاقسیز. تیاق کؤترگن حیوانلردین قاچیب کېلدینگیز...

رکن الدین اؤغلی‌نینگ بېتیگه شپه‌لاق تارتیب یوباردی. باله یېغلمه‌دی. بېتینی سیله‌ب بقیردی:

-اوریب اؤلدیرسنگیز هم بارمه‌یمن اوییینگیزگه! سمرقندگه کېته‌جکمن! سنجر تغاییم‌نینگ آلدیگه قاچیب کېتگه‌یمن!

رکن الدین یانیده‌گی نوکرلریگه قره‌ب اؤشقیردی:

-بو آق‌پدرنی توتیب آیاق-قؤلینی باغلنگلر!

فضل‌الدین اوره قاچدی. یوگوریب باریب حاولی اپتگیده‌گی بلختوتگه چیقیب کپتدی. رکن‌الدین کؤچه‌گه سکره‌شنی مؤلجللب تورگن اؤغلیگه خوفسیره‌ب قره‌ب توردی-ده، باش چَیقب قؤیدی. سؤنگ نوکرلرینی اپرگشتیرگنیچه گورس-گورس یوریب حاولیدن چیقیب کپتدی.

ذکر

۱۰- فصل

روحینی پاک قیلگن آدم اصل مرادیگه یېتگه‌ی.

قرآن کریم، «شمس» سوره‌سی

ذکر - جان‌نینگ راحتی.

احمد یسّوي

قطب‌الدین ذکرنی ساغیندی. او احتراسلی، خلق تیلی بیلن ایتگنده یورسه یېرنی یاندیره‌دیگن ییگیتلردن اېدی. تۈرت کوندن بېری تامیرلریده ییگیتلیک قانی خروج قیلر، بدنی قیزیب، اۆزینی قۈیرگه جای تاپالمه‌ی بېخود بۈلردی. قطب‌الدین پیر حضرتلریدن بیرحکایت اېشیتگن اېدی: ماضیده اۆتگن بیر صوفی‌نینگ شوقی و اخلاصی توجهی شو قدَر زۈر اېکن که، او نماز اۆقییاتگنیده سۈنگکلری شقیرلب تاووش بېررمیش. نېچه کوندیرکه، قطب‌الدین هم اۆشه صوفی‌نینگ کۈییگه توشیب قالدی.

اۆن سکّیز یاشنی بېداو آتدېک اېگرلب مینیب آلگن بو داوانگیردېک ییگیت جسمی جانیگه یشیرینگن آتشین قوّتنی تېزراق صرفلب، وجود شهرینی اۆتلی حسلر توتقونیدن آزاد قیلماقچی بۈله‌دی. بونگه یالغیز ذکر و سماع آرقه‌لی‌گینه یېتیشووی ممکن اېدی. ذکر ایسه، عکسیگه آلیب کېچیکتیریلدی. عادتده او جمعه کونلری باشلَنیب تا کېچگچه دوام اېتر، سۈنگ ذاکرلر تونني سَلبی وجود، تلاوت ایله اۆتکزیب، اذانلب سَیر و سیاحتگه چیقیب کېتردیلر. بو سفر اسفیجابده‌گی غلیان و

انه‌وی کافر قارلوق بیلن تکبر رکن‌الدین‌نینگ غاوغه‌سی طفیلی ذکر بیر کونگه قالدیریلدی. قطب‌الدین خاص ندیم بۆلگنلیگیدن شیخ نینگ حجره‌سی یانیده، باباماچین بیلن بیر خانه‌ده استقامت قیلردی. او ایکّی آستانه آره‌سیده بیِ‌طاقت کېزه‌دی. شیخ حجره‌سیگه باریب، ایچکریگه قولاق آسه‌دی، ینه ایزیگه قَیته‌دی، یېرگه باقیب، «دېوان حکمت»نی پیچیرلب یاددن اۆقییدی. حوض اطرافیده سوودەگی عکسلرینی تماشا قیلیب تورگن درویشلر یانیگه باره‌دی، دېوار پنه‌سیده، بلختوت تگیده کلّه آسیلتیریب اۆتیرگن سالکلر قطاریگه باریب چاردانه قوره‌دی. یوره‌گی هُپریقه‌دی، ایرغیب توریب نری-ېبری یوره‌دی، اینتیق بۆلیب شیخ اېشیگیگه تېرمیله‌دی. زاره حضرت فتوا بېرسه و تېزراق ذکر باشلنسه...

قطب‌الدین تشقی حاولی بیلن ایچکری اۆرته‌سیده‌گی کیچکینه ایوانگه باریب چۆنقه‌یدی. یانباشیگه قیرق یاشلرنی قاره‌له‌گن قاتمه، چووَک یوزلی بیر درویش کېلیب اۆتیردی. قطب‌الدین آداب یوزه‌سیدن سَل سوریلدی. درویش قولّوق قیلدی. قطب‌الدین‌نینگ قاره‌کۆلده‌ی تاولنیب تورگن کَلته سقالیگه، انارډک قان‌تلشگن قیپ-قیزیل بېتیگه، اېگنیده‌گی آزاده لباسیگه رزم سالدی. هوسی کېلدی. او قطب الدیننی تنیردی، اونینگ شیخ المشایخ‌نینگ یقین مریدلریدن اېکنینی هم بیله‌دی. شونینگ اوچون اته‌یین یانداشیب کېلگن اېدی.

–برادر، نفس حیوانیه بیرله روحیه‌نی بیر کۆرسه‌تینگ، اې اوریندیم، نفس بېتمه‌یدور، – دېدی درویش اېنتیکیب. قطب‌الدین اونگه کۆز قیرینی سالدی. درویش سېزیلر-سېزیلمس اېنتیکردی.

–آغه، نفسینگیز قیسه‌دورمی؟ نېچوک بو صفت قیینه‌لیب دَم آلورسیز؟

–ذات‌الجمعدین قالغان دردیم بار. هوا اینیگن کونلری کؤزیمگه دنیا تار کؤرینگه‌ی.

–انشاالله، جهریه بیرله تیز-تیز مشغول بؤلیب تورسنگیز، بو درددین فارغ بؤلیب کیتورسیز، – دیدی قطب الدین، – سلوککه یقینده کیردیلرمی؟

–هاووه. قیرق کون بؤلدی. تؤرت سفر ذکرگه توشدیم، خلاص.

–اونداق بؤلسه، ذکرالاوقاتنی ترک ایتمنگ. اؤپکنگیز تازه هوادن تؤییب سیمیریب تورسه، نفسینگیزروانلشغه‌ی، آغه. اینده‌ی مینگه رزم سالیب تورینگ-چی.

قطب الدین ذکر نفسیه بیلن ذکر روحیه یؤریقلرینی کؤرسه‌تدی.

–منه، قره‌ب تورینگ، آغه. مین حاضراؤپکه‌منی تؤلدیریب نفس آله‌من. کیین آوازیمنی چیقره‌من. – قطب الدین کینگ کؤکسینی کؤتریب ایرکین نفس آلدی و «پوف-ف!» – دیب دَم قَیتردی، – بونی ذکر نفسیه دییدیلر. بو – ایچک-قاریندن کیله‌دیگن نفسدور. و اول آغیز-بورون آرقه‌لی تشقریگه چیقه‌دیر. قنی، نفس آلینگ-چی، آغه.

درویش قینه‌لیبراق هوا سؤردی، قطب الدینگه تقلیداً «پوف-ف!» دیب دَم قَیتردی.

–تؤییبراق نفس آلینگ، آغه، کؤکره‌گینگیز هواگه تؤلسین! شونده ایچینگیزده‌گی یپل بیرله علت هم کؤچیب کیتگه‌ی. قنی، نفس آلدیک! ای-او-یوف !ه-ه! ای-او-یوف! پوف-ف! اؤزینگیزنی ایه‌منگ! جانیم آغریمه‌سین، دیسنگیز اوّل جانینگیزنی آغریتینگ. بایه قارینغه آلغان هوانی حلقوم آرقه‌لی چیقردیک، هه؟ اینده‌ی بؤلسه، آغیزنی یومیب، بوروندن پوفله‌یمیز. منه بونداق قیلیب، آغه، قره‌ب تورینگ.

قطب الدین کؤکره‌گینی تؤلدیریب نفس آلدی و «پیش-ش» یئتکیزیب بورنیدن هوا چیقردی.

–نفس آلغانده هم، نفس چیقارغانده هم خیالینگیزده بیر فکر بؤلسین. مهن مییه‌منی پاکله‌یدیرمن، دهب اؤیلنگ. ذکر روحیه‌دن مدعا شعورنی، عقلنی تازه‌رتیش، کلّه‌ده‌گی جمعی‌که بیگانه غریزه‌لرنی قوویب چیقریشدور. قنی، بیر مشق قیلیب کؤرینگ-چی، آغه.

درویش اخلاص بیلن نفس آلدی، بورنیدن هوا چیقرماقچی بؤلدی، بیراق-تنگ حالگه توشدیمی، آغزینی کپ-کپ آچیب اپله‌ی آلمه‌دی.

–خجالت چهکمنگ، آغه، خدا خواهلسه اؤرگنیب کئته‌سیز. مسلمانچیلیک استه-سهکین دهیدیلر. کمینه هم روحیه‌نی ضبط اِتمک اوچون ایکّی ییل زحمت تارتدیم. روحینگیز مثالِ بیر اوچقور آت، بدنینگیز جلو بؤلیب اونی توتیب توریبدی. روحینگیز تیزگیندن آزاد بؤلغاچ، بدن ظلمیدن قوتولغه‌ی.

–انشاالله.

شو پیت یان اِیشیکدن اسماعیل‌خواجه کیردی، قطب الدین بیلن درویش خانقاه صاحبی‌نینگ حرمتی اوچون ایرغیب پستگه توشدیلر. اسماعیل‌خواجه ایلدم یوریب شیخ حجره‌سی تامان اؤتیب کئتدی. بیر آزدن کهین قَیتیب چیقدی. اوچ مرته قرس اوردی. بو ذکر باشلنگنیدن درَک اِیدی. حاولیده تؤزیب یورگن درویشلر بیرین-سیرین حوض یانیده‌گی سده آستیگه جمع بؤله باشله‌دیلر. سده آلدیگه اؤنلب بؤیره‌لر تؤشه‌لگن، اوستیگه تویه جونیدن باسیلگن کیگیزلر یازیلگن اِیدی. عادتده، آدینه کونلری بو بیرده قیرق-اِیلّیک چاغلی درویش تؤپلنیب ذکر توشردی. بو سفر،

شیخ تشریفی مناسبتی بیلن ذکر کبیر اویوشتیریلگن، شو طفیلی، یسّیدن، اؤترداردن کیلگن ذاکرلر جمع بؤلیب، یوزگه یقین سالک ییغیلدی.

اسماعیل‌خواجه قاق اؤرته‌گه کیلیب چاردانه قوردی و، «فاتحه» سوره‌سینی اؤقیدی. سؤنگ کؤزلرینی یومدی. او قدیم عقیده‌گه کؤره، یسّوي حکمتلرینی اؤقیب ذاکرلرنی حلقه‌گه چارله‌ی باشله‌دی: «هؤو» حلقه‌سی قوریلدی، ای، درویشلر، کیلینگلر، «حق» سفره‌سی یاییلدی، اندین اولوش آلینگلر!

قال علمینی اؤقیبان، حال علمیگه یهتیبان،

یؤقلیک ایچره باتیبان، بارلیقلردن آلینگلر!

ییرتیب شفقت پرده‌سین، تیلب دیدارِ خدا

آچیب کؤنگیل دیده‌سین، مشاهده قیلینگلر!

«هوو» ارّه‌سین آلیبان، نفس باشیغه سالیبان،

تونی کونی طالبلر جاننی فدا قیلینگلر!

حلقه ایچره «هوو» دیگلر، عشق اؤتیغه یانینگلر،

تن-جان بیرله، طالبلر، تکبیر باشلب ایتینگلر!

«هوو-هوو» تیپو زار اینگره‌ب، هوو دیمکدین معنی بار،

دیداریدین امیدوار رحمتیدین آلینگلر!

قول خواجه احمد قول بؤلغان، یؤل اوستیده کول بؤلغان،

طالبلر کامل بؤلغان، اندین عبرت آلینگلر!

اسماعیل خواجه حکمت اؤقیب بؤلگونچه، ذاکرلر بیر ییرگه جمع‌لنیب کیگیزده دوره قوریب توردیلر. اینده‌ی تحلیل-تکبیر ایتیش کیره‌ک ایدی. جهریه طریقتی‌نینگ شرطی شول: ذکر آلدیدن قیامگه توریب، کلمه‌ی شهادت اؤتّیز اوچ کرّه تکرارلنه‌دی. شو یؤل بیلن ذاکر گؤیا بدنیده‌گی اوچ یوز آلتمیش تامیرینی استه-

سېکین جنبشگه کېلتیره‌دی، خَیالیده‌گی بېهوده فکرلرنی آولاققه هَیده‌یدی، بو فاني دنیا عنصرلریدن اوزیلیب، بوتکل بارلیقنی اونوته‌دی، یالغیز الله‌نینگ یادی، پروردگارنینگ دیداری بیلن بند بۆله‌دی. تکبیر نهایه‌سیگه یېتگنده حق یۆلیگه کیرگن سالک اوچون نه زمان، نه مکان توشونچه‌سی قاله‌دی – عالمده اۆزی بار و الله بار، خلاص.

اسماعیل خواجه کلمه‌ی طیبه ایتدی:

–لااله الاالله محمد رسول‌الله!

چار اطرافدن جۆراواز کېلدی:

–لااله الاالله محمد رسول‌الله!

اېندی ذاکرلر نوبت بیلن ایمان کېلتیره باشله‌دیلر. بیر درویش کلمه‌ی طیبه‌نی قرائت قیلر، حلقه‌ده صف تارتگنلر اونی برالله تاووشده تکرارلردی.

مبارک کلمه کۆپراق ایتیلگن سری ذاکرلرنینگ غیرتی جۆشیب بارر، تاووشلری تاباره جرنگدار چیقر، یوزگه یقین سالک‌نینگ یۆغان، اینگیچگه، چۆزیق قرائتلریدن اولکن حاولی لرزه‌گه کېلگندېک بۆلردی. کلمه‌ی طیبه اۆتّیز اوچ مرته ایتیلگچ، ذاکرلر نفس راسته‌دیلر و خانقاه صاحبی‌نینگ اجازه‌سی بیلن یېرگه اۆتیردیلر. خودی شونی کوتیب تورگندېک ایچکریدن حضرت چیقیب کېلدی.

او سلیمان، باباماچین، اشرف قاضی بیلن سرحوض چېتیگه، بلخ توت آستیگه تۆشه‌لگن بۆیره‌گه باریب اۆتیردی. شیخ ذکر باشلشگه اجازه بېردی. آره‌گه بیر لحظه‌لیک سکوت چۆکدی. درویشلرنینگ کلّه‌سی خَم، کۆزلری یوموق، اولر شو اۆتیریشده گۆیا پرواز آلدیدن بیر ثانیه آنه زمیندن قوّت اېمه‌یاتگن قوشلرنی

ایسله‌تردی. شیخ الاکبر هم اولرنی بیجیز هوو قوشلری - درویشلر، دیب اتمَه‌گن. حاضر اولر «حق هوو!» یعنی «یا عظیم الله!» دیگن خطاب آرقه‌لی کؤککه - عرش اعلا سری اوچماققه تیار ایدیلر.

نهایت، اسماعیل خواجه سلماق بیلن ذکرباپ حکمتلردن بیرینی باشله‌دی:

قهار آتلیق قهرینگدین

قؤرقیب ییغلر خواجه احمد...

چار اطرافدن درحال «حق !هوو!» دیگن جواب ینگره‌دی.

رحمان آتلیق رحمینگدین

امید توتر خواجه احمد...

ایندی درویشلر تعاملگه کؤره چارضرب اوردی:

-حق !هوو !حق !هوو!

گناهیم کؤپ، اللّهیم،

کیچیرگه‌یسن گناهیم،

-حق !هوو !حق !هوو!

برچه قوللر ایچینده

عاصي قولدیر خواجه احمد...

-حق !هوو !حق !هوو!

اسماعیل خواجه ذاکرلرنینگ بدنی قیزه باشله‌گنینی کؤریب، بَیتلرنی جُفتلب، تېزراق اؤقیشگه توشدی:

منافقلر یوروورلر،

فسق و فجور قیلورلر،

حرام لُقمه یېیورلر،

قؤرقیب ییغلر خواجه احمد...

درویشلر واعظنینگ شدّتیگه ماس حالده سرعتنی تېزلشتیردیلر، چپ تامانلریگه قره‌ب «حق ! هوو!» دېیه سالیب، درحال اؤنگگه اؤگیریلر و اؤتکیر نفس بیلن ایتیلگن « هوو »دن سؤنگ هَنسیره‌ب شعرنینگ دوامینی کوتیشردی.

طریقتنی بیلمه‌دیم،

حقیقتگه کیرمه‌دیم،

پیر بویروغین توتمه‌دیم-

عذری کؤپدیر خواجه احمد...

ذاکرلرنینگ جذَبه‌سی قؤزدی. اولر اېندی اؤزلرینی، اطراف-محیطنی اونوته باشله‌گن اېدیلر. شونینگ اوچون باشده دانه-دانه، ایچکی بیر احتراس بیلن ایتیله‌یاتگن سؤزلرنی قیسقرتیریب، یملب بقیریشگه توشدیلر:

-حققو! حققو! حققو!

شیخ عظیم دوره‌گه نظر سالیب کؤزی بیلن قطب الدین‌نی اخترردی. انه او، اسماعیل خواجه نینگ روپره‌سیده اؤتیریبدی.

ذکر شرافتی طفیلیمی، یغرینلری ینه‌ده کېنگراق چۆزیلگندېک یاقه‌سی آچیق، کۆزلری عجیب بیر جِلا بیلن یانه‌دی. « حققو»لب ایکّی یانباشیگه یوز بورگنیده ارچه‌دېک اوچلیک، کتّه کلاهی باشیدن اوچیب کېتگودېک بۆلیب سېلکیللەیدی. قطب‌الدین‌نینگ جان-جهدی بیلن چارضربنی اۆرنیگه قۆییب ذکر توشه‌یاتگنینی کۆریب، شیخ‌نینگ هوسی جۆش اوردی، ذوقیاب کۆنگلینی فخر تویغوسی ایگللەدی، خیالیدن بیر مقایسه لییللب اۆتدی : «اگرچندکیم، قوش سووگه تۆش اوریب راحتلنر ایکن، بو یالغیز سوونینگ فضیلتی بۆلمه‌ی، اۆشل قوش‌نینگ احتیاجی هم‌دور». اسماعیل خواجه مقطع‌گه اۆتدی:

قول خواجه احمد، طاعت قیل،

ییغله‌ماقنی عادت قیل،

بلا کېلسه، طاقت قیل-

حقدین بۆلور، خواجه احمد..!

درویشلر شاشه-پیشه چارضرب اوردیلر و توریشگه تیارگرلیک کۆردیلر. اسماعیل خواجه قرس اوردی. ذاکرلر ایرغیب اۆرینلریدن توریشدی. قۆللرینی یازیب بیر-بیرلری‌نینگ یېلکه‌لریگه قۆیدیلر. اېندی ذکرنینگ مرکّب، و احتمال، اېنگ هیجانلی دَملری باشلَنیشی کېره‌ک اېدی. بونی ذکر ارّه دېیدیلر. شیخ المشایخ بیر وقتلر، بخاراده یورگنیده تورک سلوکینی توزرکن، ینگی طریقت اوچون قَیسی بیر ذکرنی تنله‌سم اېکن، دېب اوزاق خَیالگه تالدی. صوفیلر مسلگیده ایکّی خیل ذکر حکمران اېدی. بیری ذکر قلبي. بو ذکر یکّه-یالغیز درویش‌نینگ مشغولاتی. ذکر قلبیگه رجوع قۆیگن سالک امکانی قدَر جماعه‌گه قۆشیلمه‌یدی، تنها یوریب، تنها تورە‌دی، جماعتدن آولاق یېرلرده تلاوت قیلیب، لیل و نهار الله‌نینگ یادی بیلن یشه-یدی. ذکر قلبي طرفدارلری انسان تنهالیکده - ملاحظه، مشاهده، تحلیل آرقه‌لی‌گینه

اؤزی‌نینگ کیملیگینی، بو عالم‌ده‌گی اؤرنینی کشف اپته‌دی، دپب حسابلردیلر. خواجه یوسف همداني ترغیب اپتگن و کمالگه یپتکزگن ذکر قلبي فلسفه‌سی بیر حکمتده جمع بؤلگن اپدی: « کؤزینگنی یوم، اي درویش، شونده ایکّی عالم کؤرینگه‌ی سپنگه!» یعنی انسان صبرو سکون، توبه-تزرع، اوزاق ییللیک زاهدانه تحلیل نتیجه‌سیده اؤزینی انگله‌یدی، او هم اؤن سکّیز مینگ عالم‌نینگ بیر بؤلگی اپکنلیگینی تویه‌دی، عالم ناسوتدن عالم لاهوت[٤] گچه بؤلگن غایبانه و شرَفلی یؤلنی باسیب اؤته‌دی. مختصر قیلیب ایتگنده، ذکر قلبي - بو یکّه-یالغیز حالده، ایچکی بیر اراده، انتظام، اعتقاد و طاعت-عبادت همده مشق آرقه‌لی روحاً و معناً کمالگه یپتماق طریقتی اپدی. او تورک اپلتی‌نینگ فعلینی خؤپ بیله‌دی. بو خلق جنگری، غیرتلی، بیر یپرده قؤنیمی یؤق، تینیب-تینچیماق. اونینگ اوستیگه قانی قَیناق. اونگه بیر آغیز گپ کؤپلیک، یریم آغیز گپ کملیک قیله‌دی. بؤز قیرلرده قوره‌ی-قوره‌یلب مال هیده‌ب یورگن، اوچی-قیری یؤق دشت قیپچاقده آت چاپتیریب شماللر بیلن بس اؤینه‌یدیگن کؤچمنچیلرنینگ صحراده‌ی کپنگ، تاغده‌ی اپرکین کؤنگیللریگه بند اوریب، ذکر قلبیگه کؤندیریش امرمحال. «هر یپرنینگ تولکیسینی اؤز تازیسی بیلن آوله‌یدیلر، - دپب اؤیله‌دی شیخ، - اساو آتنی اویوریدن اجره‌تیب آلسنگ، اپگرگه بؤیسونمس. اویریسی بیرله بیر یپرگه جمع‌لب برابر قؤلگه اؤرگتماق اَولی‌راق اپمسمو؟»

شیخ نزدیده، انسان بدنیده مودره‌ب یاتگن گوهردپک بپ‌بها حسلرنی اویغاتیب، آدم باله‌سی‌نینگ کؤزینی آچه‌دیگن، اونگه آب حیواندن ایچیریب، دردیگه درمان، دلیگه سپوینچ بغیشله‌یدیگن روحی نعمت - بو جهریه، یعنی قتّیق تاووش بیلن ایتیله‌دیگن ذکر سماع اپدی. «تورکي اپل تپلبه‌دپک اؤز-اؤزی بیرله

[٤]-عالمِ ناسوت- مادّي عالم؛ عالمِ لاهوت- الهي عالم.

تلاشماقنی خوش کؤرمس، انینگ سعی-حرکتی، شجاعتی، جسماني قوّتی تاووش بهریب ذکر توشمککه مایلدور» – اؤیلندی شیخ و غوث الاعظم عبدالقادر جیلاني-دن میراث قالگن خدره – برالله، جؤراواز ذکرنی یسّوي طریقتی‌نینگ بیر شرطی، دهب قبول ابتدی. اونینگ ینه بیر مهمراق، آلیس کهله‌جکنی کؤزله‌گن پنهاني نیتی هم بار ابدی: «تورکستان زمینیده بیر-بیری‌نینگ گیگه کیرمه‌ی، آغزی آله‌لیک قیلیب یورگن ترقاق اهلت، زاره اوشبو ذکر بهانه‌سی ایله بهش پنجه‌دهک محکم بیرلشسه و انشاالله، زماندین زمانلر اؤتیب تورکي لفظده سؤزله‌گووچی اهللر مشرقدینمی، مغربدینمی کهلگووچی ضابطلر، وطن گدالر ایلکیده کؤپکریدهک تلاش بؤلمسه»، دهیه سحرلرالله تعالی‌گه مناجات ایتردی.

جیلاني جهریه‌سی گؤیاکه بیر مهوه‌لی درخت ابدی. نهچه ییلدیرکه، ربیم، دهگن درویشلر بو درخت مهوه‌سیدن بهره‌مند بؤلیب، سایه‌سیده استراحت تاپیب کهلماقده‌لر. شیخ بو معظم آغاچگه ایکّی یشیل بوتاقچه پیوند قیلدی. بیرینی ذکر ارّه، ایکّینچیسینی ذکر سلطاني دهب اته‌دی. درویشلر حاضر انه شو ذکر ارّه حالتیده آغیزلریدن، بورونلریدن تهز-تهز نفس آلیب، خلیفه امریگه ایلهق بؤلیب توررردیلر. قطب الدین هم هَنسیره‌یدی، اونینگ یهتمیش ایکّی بؤغینیده عجیب بیر راحتبخش سهزگی اؤینه‌یدی، ایکّی یانیده، روپره‌سیده اؤزیدهک جنده کییگن و تهرلب-پیشگن برادرلری بیلن سِرلی بیر عالم سَیریگه جؤنَیدیگندهک، دلی گوپیلله‌یدی.

اسماعیل خواجه محمد علیه السلام شأنیگه بیتیلگن غزل نینگ بیر بَیتینی سلماقلب اؤقیدی:

- **اؤن سکّیز مینگ عالمگه سرور بؤلغان محمد،**

اؤتّیز اوچ مینگ اصحابگه رهبر بؤلغان محمد!

درویشلر سؤنگگی سطرنی برالله، بؤغینمه-بؤغین تکرارله‌دیلر:

-اؤتّیز اوچ مینگ اصحابگه رهبر بؤل-غان مو-حم-مد..!

اولر خلیفه‌گه تقلیداً شعر ایتیش برابریده، گاه چپگه، گاه اؤنگگه اپگیلر، آلغه خیال تعظیم بجا کپلتیریب، آرتگه چلقه‌یر، سؤنگره کپنگ، طنابي حاولینی لرزه‌گه سالیب «حق ! هوو!» دیبه بقیرردیلر. تعاملگه کؤره، غزل نینگ دوامینی اپندی ذاکرلرنینگ اؤزلری نوبت بیلن ایتیب، ذکر سماع دن ذکر ارّه‌گه اؤتیشلری لازم اپدی.

اؤرته‌راقدن بیر درویش تاووش بیردی:

- **یؤلدین آزغان گُمراه گه هدایتلیق محمد،**

مهم توشسه هر کیمگه کفایتلیق محمد!

ذاکرلر تغین تؤرت تامانگه شاخ تشلب هوو تارتدیلر. بَیت قرائتی تپزلشدی:

-ملامتنی سابونی، سلامتلیک محمد..!

-حققو! حققو!

حرکتلر ینه‌ده ایلدملشدی. اول درویشلر هربیر بَیتدن سؤنگ بیر ثانیه تینچیب، نوبته‌گی ذاکرنینگ خطابینی کوتسه، اپندی بَیتدن-بَیتگچه بیر تپپینیب، بي‌تؤختاو تپره‌نیب توردیلر. قطب‌الدین‌گه نوبت کپلدی.

اونینگ آوازی شیره‌دار و کوچلی اپدی. قطب الدین کیم تپز ایتر باله‌دپک غزل‌نینگ بیر بَیتینی نفس آلمه‌ی شریلله‌تیب اؤقیی باشله‌دی:

–طریقتگه رهنما ارادتلیق محمد،

حقیقتگه مقتدا اجازتلیق محمد!

ذاکرلر ایچ-ایچلریدن تاشیب کېله‌یاتگن حسلرینی جلوله‌ی آلمه‌ی جذَبه‌گه توشدی. اولر اېندی شعر ایتووچی واعظ‌نینگ تاووشیگه قولاق آسمس، هر قَیسیسی اؤز بیلگنیچه برالله آوازده بقیرر، شتاب ایله تؤرت تامانگه چَیقه‌لیب، بیر-بیرلرینی بیقیتگودېک الفاظده عرض و سماگه التجا قیلردیلر:

- **یمانلیقده یخشیلیک !هه! خی !هه! خی!**
- **کرامتلیق محمد! هه! خی !هه! خی!**
- **توفیق بېرگن ظالمگه! هه! خی !هه! خی!**
- **جلالتلیق محمد! هه! خی !هه! خی!!!**

سرعت تغین بیر پرده تېزلشدی. ذاکرلر تاماقلرینی بیرتیب جان حالتده بقیرر، اولرنینگ کؤزلری آله‌یب کېتگن، آق کیگیزدن آقیش تؤزان کؤتریلر، حرکت شدّتیدن بعضی بیر ذاکرلرنینگ باشیدن قلپاقلری اوچیب کېتگن یاکه بېل‌باغلری یېچیلیب آیاق آستیده یاتردی. بیراق، بو یاروغ عالمدن تمام ماسوا بؤلگن، تنه‌لری تناسوه گه یؤلیققن درویشلر هیچ نرسه‌نی پَیقه‌مس، اولرنینگ آنگی، شعوری قَیلرگه‌دیر، اؤزگه فلکلرگه کؤچگن، حاضرفقط آیاقلری یېر تېپیب، وجودلرینی لرزه‌گه سالر، یېلکه‌لرگه چنگکدېک یاپیشگن قؤللری و آغیزگه سیغمَی کېتگن تیللری یسّوي کلامینی بیدیرلب، هَیقیریب تکرارلر اېدی.

قطب الدین‌نینگ ایچی-تشی تېرلب لباسلری بدنیگه یاپیشیب قالدی. او باقوّت قؤللری بیلن ایکّی طرفده‌گی همراهلرینی محکم اوشله‌گنچه، همان هَی-هَیلب ذکرگه توشماقده. اسماعیل خواجه کېتمه-کېت قرس اوردی. بو اشاره‌نی انگلب، درویشلر گیر ایلنیشگه توشدیلر. بې‌تینیم بقیریب بَیت اَیتماق، یېر تېپیب چارضرب

اوریش، اوستیگه-اوستک گاه چیگه اؤن قدم، گاه اؤنگگه اؤن قدم سیلکیللب ایلنیش، آره‌ده، به حال قدرت دیگندیک، ذکر ارّه‌نی ایتیب هوو تارتیب توریش ذاکرلرنی آبدن حالدین تایدیردی.غزل‌نینگ سؤنگگی بَیتلری ایتیلگنده ایلگریگی شدّت سوسه‌یدی. اسماعیل خواجه قدی دوتا بؤله‌باشله‌گن درویشلرگه قیبا باقیب قؤییب، ذکرگه خاتمه یسه‌دی:

- **مسکین احمد قولیگه کتابتلیق محمد،**

یپتیم، فقیر، غریبگه سخاوتلیق محمد...

برچه «یا مو- حم-مد!!!» دیب قیچقیردی. اسماعیل خواجه جاییگه کیلیب چاردانه قوردی. ذاکرلر هم تپّه-تپّه اؤتیردیلر. نفس راستلر-راستله‌مس، «اللّه! اللّه! اللّه- آ!!!» دیب اوزون اوه تارتیب قؤیدیلر. همه‌لری‌نینگ باشی ایگیلدی، قؤللری قاووشدی. شو الفاظده، استه-استه یوره‌ک هُپریقیشینی باسیب، درویشلر بیر نیچه دقیقه سکوتگه کیتدیلر. قطب‌الدین هم کؤزلرینی یومدی. روپره‌سی آپّاق نورگه تؤلدی. او گؤیا آق کیگیز اوستیده ایمس، کوموشرنگ تختده، عرش اعلاده اؤتیرگندیک ایدی.

تعاملگه کؤره، ذکر سؤنگیده ینه یسَّوي حکمتلری اؤقیلر، بو ساکن، اؤیچن شعرلر آرقه‌لی هلی یوره‌ک اؤیناغی باسیلمه‌گن جاذب درویشلر آسایشته حالتگه قَیتر ایدیلر. شیخ قطب الدین تامانگه نظر سالدی. او سویوکلی شاگردی‌نینگ قرائتینی جوده-جوده ایستردی.

-قطب الدین، قیده‌سیز؟

قطب الدین ایرغیب توردی، قؤللرینی قاووشتیریب تعظیم قیلدی.

–حکمت ایتینگ، اؤغلیم، – دیدی شیخ. قطب‌الدین پیری نې بیتگن بؤلسه، برچه‌سینی یاد بیلردی، کؤزلرینی یومیب، اؤزی سپوه‌دیگن بیر حکمتنی قرائت قیلیشگه توتیندی:

– **وحدت خُمی آچیلدی، میخانه‌گه کیرسم مېن،**

بیر جام ایچیب شول میدین مست وحَیران بؤلسم مېن.

اؤشل می‌نینگ مزه‌سی ایچ-بغریمنی قان قیلدی،

بغیر قانیم آقیزیب، جانان سری بارسم مېن.

هَنسیره‌شی باسیله‌ی دېگن درویشلر شعر ذوقیدنمی یاکه بو نظم‌نینگ حاضرگی حالتلریگه ماس توشگنیدنمی، »بلې!« دیه قطب الدین‌نی القب قؤیدیلر.

ساقي سوندی هرنفس کیفیت نینگ شرابین،

سرمست بؤلیب اؤشل دَم ناله، فریاد اورسم مېن.

–حق!

انسانیت یقاسین شوق آتشی کویدیردی،

وحدانیت دریاسین اؤشل دَمده سؤرسم مېن.

–وادریغ !!!

اول دریانینگ موجیدین تېگمه غواص دُر آلمس،

جاندین کېچیب دُر اوچون بحر قعریگه چؤمسم مېن.

–یا فلک!

خواجه احمدنینگ خُمیده محبّت نینگ شرابی،

عاشقلرغه شول میدین مرادینچه بیرسم مبن!

چار اطرافدن «پیریم!» دیگن خطابلر ینگره‌دی.

حضرت دعاگه قوْل آچدی. خانقاه حاولیسیده ییغیلگن اهل جماعت، درویشلر، خدمتکارو خادملر «آمین!» دییه کفلرینی جُفتله‌دی.

–ربنا انزلنی منزلاً مبارکاً و انت خیرالمنزلین! ربنا! مبنگه شونده‌ی منزل بیرگیل که، او منزل مبنگه و ایگه‌سیگه مبارک بوْلغه‌ی! سبن یخشی منزل بیرگووچیسن. الله اکبر، والسلام!

–الله اکبر!

شیخ ییغگیل قوْزغه‌لیب، حجره‌سی تامان یوردی. ذکر تمام بوْلگن ایدی.

ایکّی قلتیس سوال

۱۱- فصل

آدمنی قوچاقلب اؤلدیرسه هم بؤله‌دی.

شرق حکمتی

بیر هفته‌دیرکه، شیخ اسفیجابده ساکن بؤلیب توریبدی. بو جنت مکان منزلدن سیره کؤنگیل اوزیب کېتگیسی کېلمه‌یدی. توغیلگن یېرینگ‌نینگ توپراغی زر، تیکانی گُل، تخیر سووی بالده‌ی تاتلی بؤلر ایکن. شیخ اؤتگن هفته ایچیده اطراف-جوانیبگه سَیرگه چیقدی، آلیس-یاووق آوواللرگه باردی. آقسوو بؤیلریده، قاره‌مورت، کؤکبولاق کېنتلریده ایل-اولوس دسترخوانیدن توز تاتدی، عزیز اولیا-انبیالر تربتینی زیارت قیلدی. حضرت قَیگه بارسه، «کؤنگلی سینیق خلایق» دردیگه قولاق توتیشنی، قؤلیدن کېلمسه، تیلی بیلن اولرنینگ مشکلینی آسان ایتمک یؤلینی اختروردی. یېتّی کون بدلیده بامداددن خفتنگچه خانقاهدین زیارتچیلر آیاغی اوزیلمه‌دی. رباطدن کېلگن چاریکارلر، مدرسه ملابچه‌لری، مزارستان مجاورلری، مدرسلر، تجارلر، کېنت آقسقاللری، قلندرلر، محتسبلر، باله‌ساغوندن اوروسیه دیاریگه کېته‌یاتگن سیاحلر، کؤچمنچی مارباز و ساحرلر، یا مسلِم، یا نصراني بؤلالمه‌ی عرصاتده قالگن مجوسیلر... خلص، شو زنگاری آسمان آستیده آخرت‌نینگ یراغینی گاه تاپیب، گاه یؤقاتیب یورگن کل بشر بارکه، برچه‌سی شیخ المشایخ درگاهیگه اینتیلر، اونینگ صحبتیدن بهره‌مند بؤلیشگه عاشقردی.

یېتّی اقلیمده قطب‌الاقطاب، اولیالر سروری دیبه شهرت تاجِینی کییگن بو آپاق بېجیریم سقاللی، اؤزی هم، لباسی هم آدمی، اما لفظی کېسکیر، سخنی رمزي،

حکمی قطعِی ولي‌نینگ مجلسیده تانگ آرتتیریب، کون باتتیریش امیدیده یورگنلر سان مینگته اېدی. بیر هفته دوامیده شیخ مینگلب اهل مومن بیرله صحبت قوردی، اولرنینگ یوزلب سوالیگه جواب بېردی، الهي عشق، مشرکلر، صحابه‌لر، احکام اسلام، اراده و قدرت، حق مصطفی سنتی، فرض عین، فرض کفایه، زهد و تقوا، درویشلیک فضل و کمالی، خلوت شریعت، خلوت طریقت، ذکر و سماع شرحینی سۆزله‌دی .امرمعروف‌دین، نهی منکردین وعظ ایتیب، حکما بیرله عوام خلقنی انصافگه، توفیققه چارله‌دی.

بس، اېندی سفری قریدی، اېندی یۆل تدارگینی کۆرمک کېره‌ک. سنبله وداع اَیتماقده، یۆل آلیس، سمرقندگچه مېزان هم زوالگه یېتگه‌ی. هلی آلدینده قفالی شاشي زیارتی، چۆل ملک زحمتی توریبدی. اونینگ کۆز اۆنگیده سمرقنده‌گی غریب حجره‌سی، غتیفر موضعی، قیامتلی دوستی عبدالخالق غیجدواني صحبتلری و... تغین چۆللر، بیابانلر، سورانلی شهرلر آشه یېتیب باره‌دیگن منزلی مکّه‌ی مکرّمه گوده‌لندی. توش کۆردی. توشیگه خضر علیه السلام کیردی. گۆیاکه ایکّاوی ایکّی آق تویه‌ده بَیت‌المقّدس سری روان-روان کېتیب بارر اېمیشلر. شو پیت دوستی عبدالخالق پیدا بۆلدی. او شیخ مینگن تویه‌نینگ بوروندوغیدن توتدی. «دوستیم، سیزنینگ قبله‌نگیز تورکستانده‌دور. دنیانینگ تۆرت طرفیدن تۆقسان تۆقّیز مینگ غافل‌نینگ بصیرت کۆزینی آچیب، کۆنگلیگه الهي عشق نورین سالدینگیز، سیزنینگ جای راستانینگیز جنت‌نینگ تۆریده‌دور». خَیال عمانیده یاتیب شیخ‌نینگ کۆزی ایلینگن اېکن، قتّیق یاستیقدن ایلکیس باش اوزدی. مایقاغاز یاپیشتیریلگن پتنوسدېک کیچکینه درچه‌گه قره‌ب قۆیدی. حاولیدن آفتاب کېتیبدی، نماز دیگر یېتیبدی. حجره‌نینگ بورچگیده سلیمان اۆتیریبدی. تیزّسیده کاغذ، خامه‌سینی تیشلب آلگن. او هم خَیال عمانیده غرق شېکیلّی، شیخ‌نینگ شرفه‌سینی پَیقه‌مه‌دی. سلیمان‌نینگ کۆز اۆنگیدن بوگونگی مجلس کېتمه‌ی قالدی. نېچه ییلدیرکه، او

حضرت‌نینگ صادق محرمی، یقین ییگیرمه ییلدن بویاغیده اونینگ آرتیده سایه‌دیک ایرگشیب یوریبدی. اچّیق-چوچوکنی بیرگه تاتدی، دوستینی دوستیم، رقیبینی رقیبیم دیدی. یوزلب مجلسلرده اشتراک ایتدی. اما بوگونگی مجلس جمعی‌که مباحثه و مناظره‌لرنینگ گُلتاجی بؤلدی. اسفیجاب‌نینگ اینگ اولوغوار مسجدی – مسجدِ قاره‌خاني‌گه آدم سیغمَی کیتدی بوگون. جمعه بؤلگنی اوچونمی، مضافات‌نینگ برچه پوجماغیدن خلایق تؤپلنگن ایدی. بامداد نمازیدن تا پیشینگچه – کمیده آلتی-یئتّی ساعت بی‌تؤختاو وعظ، مذاکره، بحث، مسأله تَلَشوو دوام ایتدی. مجلسده شیخگه ارادت قیلگنلر، البته، کؤپ ایدی، اما حریفلری هم یئترلی ایدی. اولر، اساساً ارکان دین، اسلامده شریعت حکمیدن اؤزگه‌نی تن آلمه‌یدیگن، قرآن اؤقیب معنا اوقمه‌یدیگن، آیتلرده بیتیلگن اشاره‌لرگه عقلی یئتمه‌یدیگن عقل کؤزی کؤر علما ایدی. حضرت بونده‌یلرنی مصاحب تفسیری بیلن، اسماعیل البخاریدیک معتبر و اولوغ محدثلرنینگ شرعي بیلن مات قیلدی. سلیمان یاقه‌سینی اوشله‌دی. شیخ نه‌اینکه قرآن مجیدنی، بلکه مینگلب حکمتلردن عبارت ابوعیسی محمد الترمذي، بیضوي، ابن ماجه، دارومي، نسایي کبی محدث پیرلرنینگ انشالرینی هم یاد بیلر ایکنلر! «یا یئتّی اقلیم ایگه‌سی! مشتدیک یوره‌ک پاره‌سیگه بوتکل عالم علمینی جمع قیلیبسنمی، درحقیقت، قدرتینگنی چیگره‌سی یؤق!» سلیمان‌نینگ خاطریگه ایکّی قلتیس سوال و اونینگ جوابی گُلمیخده‌ی محکم یاپیشیب قالدی. مجلس اوجیگه چیقیب، سلطان العارفین‌نینگ غنیملری تسلیم بؤله باشله‌گن پیتده قَیسي هم بیر قبرستان نینگ مجاوری، قری ایشان شیخگه مراجعت قیلدی:

–حضرتیم، کمینه‌نی بیر مسأله قیینه‌یدور. عیاندورکه، یسّویلیک طریقتی شریعتنی انکار ایتمه‌یدور، بالعکس انگه تیه‌نه‌دور، و فی‌الجمله، محمد علیه السلام سنتلریگه مطلق مؤیین سونه‌دور، تووریمی؟

شیخ تصدیقلب باش سیلکیدی.

–انداق بۆلسه، جنابلری بیر حکمت ایتیبدور، اول بیرده «پوست ایمان – شریعتدور، مغزی طریقت»، دیمیشسیز. شریعت دین اسلام‌نینگ بیر پوج پۆچاغی، پۆستی، طریقت ایرسه مغزیدورمو؟ شریعتسیز طریقت بۆلغه‌یمو؟ جنابلری یسَّویلیک طریقتینی الله تعالی و تبارک سۆزلریگه خلاف قیلیب قۆیمه‌دیلرمو، دیب قۆرقه‌دورمن. اهل علما، «انه ایندی حالینگ قیین بۆلدی، شیخ» دیگندیک حضرت طرفگه غالبانه قره‌ب قۆیدی. شیخ عادتیگه کۆره، بیر چیمدیم کنایه اره‌لش جواب قَیتردی:

–سیز، مولانا مجاور، شریعت ایله طریقت آره‌سینده اختلاف تاپدیم، دیب سویونمنگ، بالعکس، شو یاشقه یه‌تیب، نیچوک پۆچاق بیرله مغزنینگ فرقیگه بارمه‌دیم، دیب قۆرقینگ. تلاوت قرآندین مراد نې؟ مبارک آیتلرنی جاهل قاری ینگلیغ ولدیره‌ب اۆقیی بیرمکمی و یا معنا اوقماقمو؟ معنا اوقماقدور، البته. عبادتدین مدعا نیدور؟ شونچه‌که، یاتیب-توریب سجده قیلماقمی و یاحق وصلیگه قاووشماق خَیالیمو؟ انشاالله حق دیداریدور.

شیخ دسترخواندن انار آلیب ایشانگه کۆز-کۆز قیلدی:

–بو نیمه؟

–انار، تقصیر.

–انار. بونی قیدین بیلدینگیز؟

–پۆستلاغی ایتیب توریبدی.

–بلّی! دېمک، سیز انارنی پۇستلاغیگه قرەب تنیدینگیز. اما هلی ماهیتگه یېتگنینگیز یۇق. بونینگ اوچون منه شو پۇستلاق ایچینده پنهان بۇلگن دانەنی تاتیب کۆرمک لازمدور. انه شوندەگینه سیز انارنینگ نې اېکنلیگینی انگلەگەیسیز. شریعت بەمثلی اسلامنینگ پۇستی، صورتی. طریقت اېسه، دانەسی، سیرتی. انار پۇستلاغینی دانەسیز تصور اېتیب بۇلمەگنیدېک، شریعتنی هم طریقتسیز انگلب بۇلمس. کۆپ نادان عالِم منه شو تمثال فرقیگه بارمەی لاف اورەدور. حق دیداری انار دانەسیدېک یشیرین، الا ظاهرده بیر پۇست مثالی، یعنی شریعت بۇلیب جمال کۆرسەتگەی. یالغیز شریعت احکامیگه تیەنیب آرزوگه نایل اۇلماق مشکلدیر. حقیقت اېشیگینی قال علمی اېمس، حال علمی[5] آچقوسیدور. پیغمبر مرسل جنابلریڭ وصیتلرینی بیر یادگه آلینگ. نې‌که اېشیتدیم – بول شریعتدور، قیلگن عملللریم اېرسه، طریقتیمدور، حقیقت – بول کمینەنینگ روحِی حالتیمدور، دېمیش رسول الله. آغاچ نینگ کۆرکی شاخ بوتاغیده، یېپراغیده. اما سیز، اېشان جنابلری درخت سایەسیده راحتده اۇتیرگنینگیزده اۇشل درختنینگ نۇخاتدېک دانکدن کۆکریب چیققنینی خاطرینگیزدن فراموش اېتمنگ. یېپراق بیرله بوتاققه حیات عطا اېتیب تورگن ایلدیز معتبردیر. طریقت – انه شو ایلدیز، شریعت اېسه، یېپراقدیر.

اېشان تنبیه اېشیتگن ملابچەدېک تیلینی تیشلەدی، «قولّوق، تقصیر»، دېب قۇلینی کۆکسیگه باسدی. دېوارگه قەپیشیب اۇتیرگن ملّه تۇنلی بیر کیشی قۇل کۆتریب اذن سۇردی:

–سلطانیم، بیر سۇراغیمیز بار اېدی. بې‌ادبلیک بۇلسه، معذور توتینگ. فقیرینگیز مسجدده امام-خطیبدیرمیز. بیزنی هرگز بیر سوال قیینەیدور. مفتی جنابلریدن سۇردیک، الا جوابی تاپیلمەدی. اول نې سوال دېسنگیز، پیریم، منه، جنتده تورلیک-

[5]- قال علمی- مدرسه علمی، دنیوي علم؛ حال علمی- صوفیلر تعلیماتی.

تومن مېوەلرپیشیب یاتەدور، آب کوثر تۆلیب آقەدور. الله باکرَم رحمتیگه سزاوار بۆلغان مومنلر مېوەلردن تۆیگونلریچه یېب-ایچیب، راحت-فراغتده یشەیدیلر. اما یېماق‌نینگ قوسماغی هم بار دېیدیلر. لک-لک انسان مدام یېب-ایچسه و... اِلها، عاصي بندەنگنی اۆزینگ کېچیرگیل، قورساغینی بۆشەتگنی بیرار جایگه بارمسه؟ عقلیمیز عاجز، بول نېچوک حالدور، پیریم؟ مبادا بیز طرفیمیزدین شکّاکلیک اۆتگن بۆلسه، میلی، جواب بېرمەسنگیز هم رضامیز. مسجد قومی بول جومباق‌نینگ یېچیمینی، انشاالله ، شیخ المشایخ بېرسەلر عجب اېمس، دېب بیزنی وکیل اېتیب یوباردی. سۆراغیم بې‌ادب بۆلسه، قَیتیب آلغەیمن، پیریم...

جماعه بیر گوورەندی. «شکّاک!» دېدی کیم‌دیر تاووشینی بلند قۆیيب. شیخگه یقینراق، تۆرده دوم-دومەلاق بۆلیب کېریلیب اۆتیرگن اشرفخان قاضی شېریگینی تورتیب کۆز قیسدی: «بو سۆراققه موسی بیلن عیسی نینگ اۆزی تیریلیب کېلسه هم جواب تاپالمس». سلیمان تهلکه‌گه توشدی. او نېچه یېلدیرکه، شیخ نینگ قبەتیده سماع مجلسلریده یوریبدی، اما بونداق کوتیلمەگن، بیر قەرشده پردەسیز، اصلیده انسانني ایکّی دنیا سِر- صناعتینی بیلیشگه اوندەیدیگن مسأله اۆرتەگه تشلنگنینی اېسلەی آلمەیدی.

شیخ قۆل کۆتردی، درحال غاوور باسیلدی.

-بیلمەگن نرسەسینی تحقیقلب آخریگه یېتماق بې‌ادبلیک سنەلمەیدور، بالعکس، قلبکی ادب یوزەسیدین سۆرمەی جاهل بۆلیب قالماق اویاتدور. اطرافینگیزگه بیر باقیب مشاهده ایلنگ. خداوند کریم‌نینگ قدرتیگه قایل بۆلغەیسیز. تۆقیز فلک، یېتّی اقلیم، قویاش، آی، یولدوز، زمین، حیوانات، نباتات عالمی نینگ صاحبی نې معجزات یرەتمیش. ایکّی تاشنی بیر-بیریگه اورسنگیز آلاو پیدا بۆلور، الا ایکّی کېسک نینگ اوریشماغیدین اۆت چیقمس. نېچون؟ گوهردېک بیر قطره بیر نېچه

آی ایچینده انسان قیافه‌سیگه کیرمیش. بو نې معجزه، برادرلر؟ یارقنات‌نینگ کؤزی کؤر، اما اول شبستانده اده‌شمه‌ی یؤل تاپیب اوچه‌دی. بول حشرات‌نینگ جسور پروازینی کؤریب یاقه اوشله‌گه‌یسیز. انینگ سِرین یوز علاّمه بیر بؤلیب تاپقه‌یمو؟ الله تعالی بیر آیتیده «اؤلیکدین تیریک یره‌تگه‌یمېن، تیریکدین اؤلیک» دېبدیلر. بې‌سرانجام تاووق بغریدین اؤلیک مایک توشگه‌ی، بول هم مایک پروردگار عنایتی بیرله داغی تیریککه ایلنیب یاروغ دنیا یوزینی کېزگه‌ی. اوشموندق لغز-چیستاننی کیم یېچگه‌ی؟ خؤش، خطیب اینیم، سیزنینگ جانینگیزنی کویدیرگن سؤراققه که مین هم سؤراق بیرله جواب ایتسم.

آدملر نفس آلمه‌ی جیم بؤلیب قالدیلر. شیخ همیشه غمگین، اؤیچن کؤزلرینی خطیبگه تیکیب دوام اېتدی:

–حامله آنه قورساغیده تؤقیز آی یاته‌دی. تؤقیز آی والده‌سی‌نینگ وجودیدن قوّت آله‌دی، الا آلگن نصیبه‌سینی هیچ قَیگه چیقریب تشله‌مه‌یدور. بول نېچوک اسرارکه، بدنگه ذرّه‌مه-ذرّه اوزلوکسیز اؤتیب تورگن یېمیش گؤدک جسمیدین آزاد بؤلمسه؟ شول خصوصده بیر قور اؤیلب کؤرگنمیسیز؟ اؤیله‌گن بیله آدم باله‌سی‌نینگ عقلی یېتگه‌یمو بو کشفیاتگه؟ اؤلیکلرگه جان کیرگیزیب، جنت باغلریدین اؤرین بېریشگه قادر اېگه‌م هر یېرده بنده‌سی نینگ غمینی یېیدی.

شیخ نینگ باسیق، لېکن اؤکتم و احتراسلی دلیللریدن مجلس اهلی قناعت حاصل قیلگندېک اېدی. خطیب چؤککه‌لب تعظیم بجا کېلتیردی:

–ایکّی دنیا رحمتیگه سزاوار بؤلینگ، پیریم. مسجد قومی آلدیده یوزیمیزنی یاروغ قیلدینگیز، اِلها، یره‌تگن اېگه‌م نینگ حضوریده یوزینگیز یاروغ بؤلغه‌ی.

مجلس نهایه‌سیگه یېتدی. شیخ بیلن سلیمان خانقاه‌ده‌گی حجره‌لریگه قَیتدیلر. حضرت بیر مدت آرام آلگنی یانباشله‌دی. سلیمان ایشیکنی آهسته یاپیب حاولیگه چیقدی. خلوتراق جای ایزلب، بلختوت پنه‌سیگه باریب چؤنقه‌یدی. کؤزلرینی یومدی. خَیالیده تغین حاضرگینه اداسیگه یېتگن مجلس جانلندی. او التجا، امید، کېک، سیناو، ذوق ایله یانگن قاره کؤزلرنی ینه کؤرگندېک بؤلدی. باشی غوویللەدی، یوره‌گی گوپ-گوپ اوردی.

بعینه ایلک باره پیری‌نینگ آلدیده امتحان تاپشیرگن کونیده‌گیدېک، بدنی قیزیدی. سلیمان اویغاق بؤله توریب توش کؤره‌یاتگندېک ایدی. مجلس اهلی گؤیا پېرده، شیخ ایسه، شیفتگه یقین، کتّه آپّاق کرسیده اؤتیرگن ایمیش. آدملر تېپه‌گه قره‌ب سوال بېرر، شیخ یانیدن کفده‌ی کاغذ آلیب بې‌پرواگینه پستگه تشلر ایمیش. کاغذپستگه توشگچ، آدملر برابر اونگه اینتیلر، تېز-تېز اؤقیب اؤزارا بحثگه کیریشیب کېتر ایمیش. بشره‌سی، ساچ-سقالی کؤرینمس بیر سامع تېپه‌گه باقیب نیمه‌نیدیر سؤرر، شیخ جواب اؤرنیگه پرده‌ی یېنگیل کاغذ تشلب، قاواغینی اوییب اؤتیره‌وېررمیش. کوپیه-کوندوز، توشیده ایمس، اؤنگیده کؤرگن کرامتینی اؤیلب، او ینه بیر آز اؤتیردی. «ېکارگه قطب الاقطاب دېمه‌یدیلر حضرتنی. ایکّی دنیانینگ علم و حکمتینی سوو قیلیب ایچیب یوبارگنلر. قنیدی او کیشیده‌گی علم‌نینگ یوزدین بیری بیزده هم بؤلسه. الله تعالی سویگن بنده‌سینی زیاده قیلیب یره‌تر ایکن-ده اصلی».

«کرامت» سلسله‌سیگه بېریلیب، سلیمان‌نینگ خیالی آلیس اؤتمیشگه اوچدی. سمرقنده‌می، بخاراده‌می، انیق ایسیده یؤق. بخارا شېکیلّی ...هه، غیجدووان‌نینگ آباد باغلریدن بیری ایدی. شیخ دوستی عبدالخالق خواجه‌نیکیگه مهمانگه بارگن ایدی. سلیمان او پیتلر یاش ایدی، آوازی ایندی دؤریللب، اؤن بېش-

اؤن آلتیلرگه چیقه‌یاتگن کیزلری. اوج بهار، آلمه غوج-غوج گُللەگن. باغده آدم قلین. صحبت قیزیب توریبدی. باغ آراسته، اطراف ساکن، قیلت اپتگن شباده یؤق. بیر وقت شیخ روپره‌سیگه محزون قره‌ب توردی-ده، «قره‌نگ، آلمه هم گُل تؤکمکده، اپندی نوبت –مبوه‌گه»، دپدی آهسته. شو پیت آلمه‌زار سپکین چَیقه‌لدی، سؤنگ درختلر تپز-تپز تپره‌ندی و عاقبتده دوویللب گُللرینی تؤکدی. مجلس اهلی لال بؤلیب بیر-بیریگه قره‌ب قؤیدی. سؤنگ، گؤیا رقص توشه‌یاتگندپک، نزاکت ایله او یان – بو یان مقام قیله‌یاتگن نونهاللردن کؤز اوزالمه‌ی قالدیلر. شیخ مورتیده ایلجه‌یدی: «توبه، بو آغاچلرگه نې بؤلدی، بیراو اونگه تپبره‌ن، دپبدیمی؟» شو زهاتی آلمه‌زار چیقه‌لیشدن تؤخته‌دی.

شیخ نینگ کرامتینی سلیمان ایلک باره انه شو غیجدوان باغیده کؤریشی اپدی. اصلیده حضرت اؤزینی همینقدر اپل نظریدن آلیسراق توتیشگه اورینر، کرامتلرینی آشکار اپتیشدن کؤره اولرنی پنهان سقلشنی افضل بیلردی. شونینگ اوچونمی، سلیمان پیری‌نینگ عجیب بیر عملیدن هنوز بې‌نصیب. صوفی دانشمند آغه‌سی‌نینگ گپیگه قره‌گنده، حضرت بیر دفعه خراسانلیک علاّمه بیلن بحثگه کیریشیب سوو اوستیگه جای نماز یازیبدی و ایکّی رکعت نماز اؤقیبدی. شو-شو، خراسانلیک علما پیرگه قولَوقده اپمیش...

سلیمان‌نینگ وجودینی نظم شوقی چولغه‌دی. کؤپ پیللردن بپری دلیده اؤتلی ارمان یشه‌یدی. اؤسمیرلیک، بلکه باله یاشیدن شفقتلی آته‌دپک مهر کؤرگزیب کپله‌یاتگن مربیسی، رهنماسی حضرت سلطان شأنیگه بیر مدحِیه بیتماقچی بؤله‌دی. اوّل، تعریفاتینی کپلتیرالمه‌سم کپره‌ک، دپب چؤچیدی، سؤنگ – شیخدن هَیبقدی.

شیخ اؤزینی مقته‌گن کیمسه‌نی یاقتیرمسدی. عموماً، حضرت قلب توبیده‌گی حسلرینگنی آشکار اپته‌وپریشنی خوش کؤرمه‌یدی. بونی سلیمان هم خوب بیله‌دی و... لیکن نې چاره قیلسون؟ آغاچده‌گی مېوه پیشیب یېتیلگچ، اونی شاخیده توتیب تورماق درگمان اپکن. سلیمان جیلّه‌قورسه، اؤزی اوچون، کؤنگیل احتیاجی اوچون بیر شعر بیتگیسی کپله‌دی. کعبه سفریده‌گی دلخوش و دلسیاه واقعه‌لر، ملاقاتلر، کافر بیلن، تکبر رکن‌الدین ایله اوچره‌شوو، ذکر ذوقی، و نهایت، بوگونگی علمالر مجلسیده‌گی تأثراتلر اونینگ عزمینی مستحکمله‌دی.

شعر ایتمکنی جزم قیلدی. بلختوت تگیده، جیمجیت گؤشه‌ده، سلقین هوا، سرین پیللر قناتیده مراقبه‌گه شؤنغیدی. دلیگه تسبیحدېک تیزیلیب شیخ‌نینگ توصیفی کپله‌وېردی:

ایکّی جهان کؤزگوسی... خضر بیرله صحبتلیک اولیا... سانسیز مرید یېتکله‌گن مشایخلر سروری...

سلیمان همان خَیال سوریب اؤتیریبدی. بیردن ترتیبسیز، خیره کلاملرگه جان کیردی، تشبیه‌لر جلوه‌لَنیب یرقیره‌دی، سلیمان‌نینگ فرزندلیک مهری جؤش اوریب، ترقاق سؤزلر ذوقلی سطرلرگه اېوریلدی. اعتقاد، احترام تویغوسی آلاولنیب، تینیق اؤیناقی جیلغه‌لردېک کؤنگیل بؤستانینی آب حیات ایله سوغاریب دلیدن تیلیگه کؤچدی، اویقش، جرنگدار سؤزلر گوهر سینگری تېریلیب کپله‌وېردی...

باقسه کعبه کؤرینگن، باسسه یؤللر توریلگن،

«لام» دېک علمی اویریلگن شیخیم احمد یسّوي.

بیرینچی بَیت سووتوشردېک ایکّینچی آقیمنی باشلب کپلدی:

اصلی ابرور خاندان، بیلمس آنی کؤپ نادان،

بیلور آنی حق یزدان شیخیم احمد یسّوي.

سلیمان شاشیب قؤینیگه قؤل سالدی. کفدیک بیر تخلم کاغذ آلدی، تؤرت اینلیک تؤمتاق تاشقلم چیقردی. گؤیا دل-دلیدن قوییلیب کیله‌یاتگن سؤزلری اپسیدن چیقیب کپته‌دیگندیک، کاغذنی تیزّه‌سیگه قؤییب اجی-بوجی یازه باشله‌دی:

یسّی سووین آره‌سی، یاتر جگرپاره‌سی،

مشایخلر سره‌سی شیخیم احمد یسّوي.

قرچیغه‌ینی قشله‌گن، شونقارلر چین اوشله‌گن،

سانسیز مرید باشله‌گن شیخیم احمد یسّوي.

او قلمینی تیشلب اؤیلنیب قالدی. «مرید» سؤزی طریقتگه تورتکی بپردی. ینه کاغذ بپتیده تاشقلم یؤرغه‌له‌دی:

شریعتی آراسته، طریقتی پیوسته،

حقیقتی شایسته شیخیم احمد یسّوي.

خؤش، طریقتی پیوسته اپکن، سلوکی تورکي دپب اته‌لمسه بول طریقتگه کیملر کیرمه‌دی؟ بو یاغی بالاساغون، بو یاغی آق اپدیل بؤیلریدن نیشاپورگچه، اؤزگنددن فرکه‌تو قومکپنت، قرقره‌گچه مرید و اصحاب بسیار اپمسمو؟ بس، نظم هم مناسبغه متناسب بؤلغه‌ی:

کون تووغاندین باترغه، ترسا، جهود، تاتارغه،

قوللوق قیلیب ساتارغه شیخیم احمد یسّوي.

اؤن سکّیز مینگ عالمده، آتی مشهور کلامده،

اؤرنی دارالسلامده شیخیم احمد یسّوي.

سلیمان کؤردی که، مدحِیه‌سی چؤزیله‌دیگن. اخیر عاشق اؤز عشقینی ایتیب ادا قیلغه‌یمو؟ اما نظم قاعده‌سی باردور، انگه کؤره، ابتدا بیرله انتها آره‌سی مسافرنینگ یؤلیدیک بیحدود ایمس، آیت ینگلیق میزانگه ایگه بؤلیشی لازم ایدی. کؤپ گپ — ایشککه یوک، دیمیشلر. سلیمان مقطع گه اؤتدی:

خضر بیرله صحبتلیک، الیاس بیرله الفتلیک،

حق قاشیده حرمتلیک شیخیم احمد یسّوي.

تورکستانغه بارالی، خدمتیده بؤلالی،

اولوش بیرسه آلالی شیخیم احمد یسّوي.

ایندی عنوان قالگن ایدی. سلیمان عنوانگه باباماچین اسمینی هم قؤشدی. «شیخ کاییسه باباقول ایکّاویمیز تینگ بؤلیشیب آله‌میز. نان‌نینگ بوتونی، کلتک-نینگ یرمی یخشی».

بابا ماچین اول سلطان مرید بؤلدی بی‌گمان،

حکیم خواجه سلیمان شیخیم احمد یسّوي.

سلیمان قلب ذکریگه چؤمگن درویشدیک شعر شوقیدن سرمست بؤلیب انچه‌گچه اؤتیردی. یوره‌گی‌نینگ هُپریققنی باسیلدی، بدنی ساویگندیک بؤلدی. النگله‌دی. بلختوت سایه‌سی چؤزیلیب نماز دیگردن درَک بیریب توررردی. اؤرنیدن توردی. حجره تامان یوردی. ایشیکده قومغان کؤتریب چیقه‌یاتگن شیخگه دوچ کیلدی. چیتلنیب یؤل بیردی. کیین درَاو ایچکری کیریب، چؤین قومغانینی آلدی-یو، پیری‌نینگ ایزیدن ایرگشدی.

ساری سلتوق‌نینگ سلامی

۱۲-فصل

حقـــدین اینـــگن شربتـــــــنی ایچـــــدیک، الحمدلله،

شول قـــــدرت دینگیـــــــزیده سیچـــــدیک، الحمدلله ،

قوروق ایدیک، یاش اؤلدیک، ایاق ایدیک، باش اؤلدیک،

هـــــوالنـــدیک - قوش اؤلدیک، اوچـــــدیک، الحمدلله!

یونس ایمره

خانقاه حاولیسیگه آقشام قؤندی. طنابي حاولی بوگون هم عادتده‌گیدیک آراسته، سلقین، صحبت اوچون دلکشا بیر جای ایدی. شیخگه همراه بؤلیب مکّه‌گه کیته‌یاتگنلرنینگ اکثریتی مسافرخانه‌لرده قؤنیم تاپگن، نیچه کوندن بیری ذکر کبیر ایلینجیده یورگن درویشلرنینگ بیر قِسمی ینه اؤترار بیلن یسّیگه قَیتگن، بیر قِسمی «هوو!» دیب اسفیجاب کیتنلریگه باش آلیب کیتگن ایدی. خانقاهده شیخ‌نینگ دایمي همراهلری سلیمان، بابا ماچین، خاص ندیمی قطب‌الدین توریبدی. اشرفخان قاضی ایرته‌لب کیلیب نماز شامده تغین مسافرخانه‌گه جؤنَیدی. او همینقدر اؤزینی شیخگه یقین توتیشگه اورینر، هلی آلدینده، سمرقنده نې واقعه‌لر یوز بیریشیدن بیخبر، اؤزینی حضرت‌نینگ صادق صحبتداشی، حتی مسلکداشی قیلیب کؤرستماقچی بؤلردی. شیخ اونینگ مقصدینی اَلّه‌قچان پَیقه‌گن، اما اؤزینی بیلیب-بیلمه‌گنگه ساله‌دی، «آدم ذاتی بارکه، آلدیگه سویکه‌لیب کیلگن ایت‌نینگ هم

باشینی سیله‌یدی، یوره بیرسین، یامان بؤلسه باشینی یییدی، یخشی بؤلسه آشینی»، دیب فعلینی کینگ قیله‌دی.

منه بوگون هم کیچله‌تیب اهل صحبت کتّه یاغاچ سؤریده جمع بؤلگن. قوراق کؤرپه‌چه‌لرده چاردانه قوریب دنیانینگ ایشلریدن، بوگونگی مجلسدن، ابرته اؤتیب، بیریسی یؤلگه چیقه‌جکلریدن سؤزلشه‌دیلر. اشرفخان قاضی شیخ‌نینگ کؤنگلینی اهریتیب، گمانلرینی هَیده‌ش اوچون تیلیاغلمه‌لیک قیله‌دی:

–سلطانیم، بوگونگی مجلس اثناسینی اؤیله‌سم، کَلهم شیشه‌دور. کون بؤیی اؤیله‌دیم. درحقیقت، منه بو سفال پیاله‌دیک مایک نیچوک قدرت بیرله بورگوت شکلیگه کیره‌دور؟ منه بو نقش آلمه‌نینگ آقینی آق، قیزیلینی قیزیل قیلیب کیم رنگ بیرمیش؟ عقلیم لال. کمینه بوگونگی صحبتلریدین بهره‌مند بؤلیب، گؤیاکه قَیته باشدین مدرسه تعلیمینی آلغاندیک بؤلدیم. تأسف که، جنابلری‌نینگ شرعی بیانینی بیر ذکي کاتب مخصوص دفتر قیلیب اؤتیرمه‌دی-ده. طالبِ علملرگه اؤزلری ایتمسه، دفتر ثاني بؤلیب قالرمیدی... بیراو اؤزینی مقته‌سه، شیخ‌نینگ قاواغی سالینیب کیتردی. مداح گؤیا اونی شرَفلب، اته‌یین یؤلدن آزدیره‌یاتگندیک بؤله‌وبرردی. تؤغری، شیخ ریا بیلن صدق‌نینگ فرقیگه الّه‌قچان باره‌دیگن بؤلگن، دوست تیلگینی دشمن لطفیدن چندان اجره‌ته بیله‌دی. شو باعث، قاضی‌نینگ تیلیاغلمه‌لیگی اونینگ غشینی کیلتیردی.

–قاضی، سیز باغنی کؤریب، باغبانني یادینگیزدن چیقاردینگیز، – دیدی قباق اوییب، – مدح و ثنا کیمگه یره‌شماغینی خوب بیلورسیز، «متکبرنی الله خوش کؤرمه‌گه‌ی»، دیگن حدیثدن هم خبرینگیز بار، ولیکن...

–شیخیم، کمینه مجلس آراده حاضربؤلغان سامعلر دلیده‌گینی ایتدیم، خلاص...

-گپینگیزگه شک کېلتیرمک ایمانینگیزگه چنگ سالماق بیرله برابردور. صبر ایلب گپگه قولاق آسینگ. روایت بارکه، محمد علیه السلام صحابه‌لری بیرله صحبت قوریب اوتیرغان اېکنلر. صحابه‌لر تۆستدن حق مصطفی‌نینگ فضل و کمالیدین سۆز آچیب، اول جنابنی مقته‌ی باشله‌دیلر. پیغمبریمیز بېخود بۆلیب دېدیلر: «اې امتلریم، مېن سیزلرگه نې یامانلیک قیلدیم که، مېنی بو درجه اولوغلب مشکل حالگه ساله‌سیزلر؟» صحابه‌لر لال وحیران بۆلدیلر. رسول الله ایتدیلر: «سیزلر مېنی مقتب، مدح و ثنا ایتسنگیز، کۆنگلیمگه شَیطان لعین وسوسه ساله‌دیر، اې محمد، سېندین اولوغ ذات یۆق. سېن اعلالرنینگ اعلاسی اېرورسن، امتلرینگ توپراق، الرنینگ اوستیدن باسیب یور، دېب قولاغیمگه شیویرله‌گه‌ی. سۆنگره مېنده کبر و هوا پیدا بۆلور. اۆزیمنی اۆزگه‌لردین بلند قۆییشگه اۆته‌من. بونی الله خوشله‌مه‌گه‌ی. مېن هم سیزلر سینگری الله‌نینگ بنده‌سیمن»، دېدیلر. صحابه‌لر ملزم بۆلدیلر.

-سخنلریگه صدغه بۆله‌ی رسولیمیزنینگ، - دېدی پیشیللب قاضی. شیخ نېگه‌دیر سلیمانگه قره‌ب دوام اېتدی:

-سیز مېنینگ شأنیمگه مقتاو سۆیله‌گنینگیزده حق مصطفی‌نینگ انه شو صحبتینی اېسله‌دیم. سیز بیر کرَه مقتب قۆیسنگیز، مېنده اولوغلیک گمانی پیدا بۆلور. ایکّینچی باره تغین خوش‌آمد سۆز ایتسنگیز، ایکّیلنه‌من، اما کۆپچیلیک بۆلیب، سیز، قاضی، منه، سلیمان، اسماعیل خواجه برابر مقتاوگه اۆتسنگیزلر، کمینه هم اینانمه‌ی علاجیم یۆق. «جماعت جمع بۆلیب بیر آغیزدن مدح و ثنا ایتیب توریبدی، اې یسّوي، اصلیده سېن راستدن ده اولوغ ذات اېکنسن»، دېگن خَیالگه باره‌من. بو حال بیرله سیز مېنگه دشمن خدمتین قیلغان بۆلمه‌یسیزمو؟

سلیمان‌نینگ چپ کۆکره‌گینی هلی یازگن شعری ایسیتیب توریبدی. او مدحِیه‌سینی تونده حوصله بیلن کۆچیرماقچی، سۆنگ شیخ نینگ کیفیتیگه قره‌ب

اونگه پیشکش قیلماقچی ایدی. «ایندی حاجتی قالمه‌دی، – دیدی ایچیده، – قاضی- کلان‌نینگ بیر آغیز شیرین سؤزیگه شونچه ملامت یاغیلدی، مبادا اؤن بَیتلیک بو شعرنی اؤقیسم، شیخ نینگ قهری کیلیشی تعیین. کؤرسه‌تمه‌یمن».

شیخ پیاله‌ده‌گی چایدن سیمیریب تاماغینی هؤللـه‌دی. شو پیت ایشیکده بیر مسافر کؤریندی. باشیده قاوه – اوچلیک قیزیل قلپاق، بیلیده قؤش بیل‌باغ. او آستانه هتلب اوچ-تؤرت قدم باسدی و اطرافیگه الهزرک باقیب تؤخته‌دی. نهایت، سؤریده‌گی کیشیلرنی کؤریب آهسته یقین کیلدی. باش ایگیب تعظیم قیلدی:

–الله دؤنمیش منزللرینگیزی آباد ایتسون، ایفیندیلر! السلام علیکم!

شیخ علیک آلیب مسافرگه تیکیلیب باقدی. «تیلی تورکي، کؤزلری شیشه‌دیک کؤم-کؤک، رومالیققه مینگزه‌یدی. ساری سلتوق‌نینگ کؤزلری هم زنگاری ایدی».

–کیلسینلر...

مسافر عرض ایتدی:

–بن روما ایلینن گلمیشم. بنه حضرت یسهوي پیریم گیره‌ک اؤلمیش‌دیر.

شیخ قؤلی بیلن سؤریگه اشاره قیلدی:

–مرحمت، رومالیک برادر، بو یاقده چیقسینلر.

مهمان سؤری چیتیگه امانت چاردانه قوردی. میزبان‌نینگ دعاسینی کوتمه‌ی کفی بیلن بیتینی سیله‌دی.

–بن بیر تجارەم. تجارت ایله رومادین قشقر ایلینه گیچمیشم. بنده بیر امانت خط واردیر. اؤل خطنی حضرتِ یپسپوي پیرگه تاپشیرماقنی ایستەیورەم.

–اول نیچوک خط؟ کیمدن؟ – دیدی شیخ قیزیقیب. مسافر قؤنینینی تیتیب، خط چیقردی. مکتوب شایی لتّەگه اؤرەلیب چنبرچس باغلنگن ایدی.

–بو خطنی بیززی سپوگیلی شیخیمیز ساری سلتوق ایفندیمیز بیتمیشلر. بنه وپریب دیمیشلر، ای چاووش اؤغلان، سن قشقره کیچسنگ، یپسی قلعه سینن اؤتەجکسن. یپسپوي پیریمنی زیارت ایت و بول امانتنی اؤز الینه ایلتگین که، ساری سلتوق آدینده‌قی بیر مریدیدن دیب آنگله‌سینلر، دیمیش. بن یپسپیه گلیب شیخیمنی اخترمیشم. ایتمیشلرکه، پیر مکّه عزیمتینده، حاضر اسفیجابده دؤنمیشلر. یؤخلب بو یانه گلدیم.

تجار مکتوبنی شیخگه اوزەتدی. حضرت چرم غلافینی آچدی، سؤنگ اؤرمه شایینی یازیب، کاغذگه یتدی. خط بیر ورقدن عبارت، ییریک-ییریک، نستعلیق یازوویده بیتیلگن ایدی. شیخ ساری سلتوق‌نینگ دست‌خطینی درّاو تنیدی. ایچیده اؤقیدی: «بسم‌الله الرحمن الرحیم. اولاً سلام و دعالر بؤلغه‌ی سیزه، پیریم! بعداز سلام، الله یار، چهاریارلر مددکار اؤلیب تووغان ایلیمیزگه یتیب گلدیک و سیز بویورغان منزله دؤندیک. ببلده – شیخیم انعام ایتمیش خیزام و شمشیر، دلیمیزده احکام یپسپویه، رومالیده تورکي سلوک توزمیش پیکرینده جهاد کؤرگیزمه‌میش. جنابلری‌نینگ امر معروفلری یورسک یؤلیمیزی، دورسق گؤنگلیمیزی یاروغ ایتمیش. انشاالله، بیر گروه مسلِم جماعه‌سی جهریه طریقتین قبول ایدرگه رضا بؤلمیشلرکیم، بول مژده بیرله حضرتیمنی مبارک ایتمیشم. پیر ایفندیم! تانگله دوش کؤرمیشم.

سحر چاغی اپرمیش. گونشلی بیر باغ ایچینده «مپن سنی گؤرمک ایسترەم، اؤغلیم!» دپب فقیرینگیزنی آغوشه آلمیشسیز. منده سیز حضرپتیم‌نینگ دیدارینه تؤیماق ایسترەم. الها، اؤزینگ مرادیمه یپتکور، دپب تپنگریمه عبادتلر قیلدوم. حضرپتیم مکّه عزیمتی اپتسه‌لر، بن یؤلینی تیله‌ب دورمیشم، شایدکه یؤل اوستینده بیزدپک ارادت اهلی تبرک صحبتلرینه داخل اؤلسک... عنایتینگیز نوریدین بهره‌مند و شهادتینگیزدین ارجمند اؤلمیش فرزندینگیز ساری سلتوق دپب بیلمیشسیز. ماه محرم نینگ بیرینجی جمعه‌سی. والله اعلم بالصواب».

شیخ مکتوبدن باش کؤتردی.

-برکه تاپینگ، تجار افندی. بیزنی دپب کؤپ رنج و مشقت چپکیسیز. عمرینگیز زیاده بؤلسین.

شیخ‌نینگ دعاسینی تجار، «رحمت، اپندی سیزگه رُخصت»، دپگن معناده توشوندی. بیراق اونینگ کپتگیسی یؤق اپدی.

-شیخیم، بن اول خطنی جوابینی آلمه‌ی گپتمه‌میشم. سلتوق پیریمنی ایستگی-ده، شول‌دیر.

حضرت‌نینگ چهره‌سیگه خیال تبسم قلقدی.

-اصل تجار اپکنسیز، افندیم. نسیه‌دن نقدنی افضل بیلر اپکنلر. الا قرضگه هم مهلت بپره‌دیلر. سفرنی قچان دوام اپتتیرماقچیلر؟

-الله دیلپگیمیزی وپرسه چهارشنبه گونی، شیخیم.

-معقول. اونده اپرته‌گه خودّی شو محلده جواب تیار بؤلگه‌ی.

تجار قولّوق قیلیب اؤرنیدن توردی.

ساری سلتوق‌نینگ ایلچیسی کېتدی، بیراق شیخ‌نینگ کؤز اؤنگیدن مریدی ساری‌نینگ سیماسی کېتمه‌دی. سلتوق رومافرزندی ایدی. تؤرت ییل مقّدم قَیسر رومدن پای پیاده یؤل باسیب یسّیگه کېلدی. شیخ آستانه‌سیگه باش اوریب مرید بؤلدی. عادتده یاش سالک کمیده مینگ کون تورلی-تومن سیناولرگه دچار اېتیلردی. بیرینچی ییلی او درویشلرگه خدمت اېتمگی کېره‌ک. ایکّینچی ییلی شریعت باسقیچینی اؤتیب، طریقت سِرلرینی اېگلله‌یدی. اوچینچی ییلی درویشلیک خرقه‌سینی کییب، اؤزینی صوفیلیککه تیارلشی لازم بؤله‌دی. انه شو مشکل سیناولرگه برداش بېرالگن مریدگینه طریقت احکاملرینی تؤله اېگللب صوفی خلیفه مرتبه‌سیگه اېریشر ایدی.

سلتوق یسّوي اساسلریدن تا طریقت حکمی، واجب، سنت، مستحبگچه قونت بیلن اؤرگندی. شیخگه سلتوق‌نینگ ذهنی، اخلاصی، خصوصاً قَیسرلیگی معقول توشدی. اؤزی نېچه بار اونی سیناودن اؤتکردی. بیر ېپرده طاقت رشته‌سی اوزیلیب، سلوکدن اېتک سیلتر، دېب شبهه قیلدی. سلتوق بؤش- بیاو، گوده‌سینی ارنگ کؤتریب یوره‌دیگن بېغم کیمسه‌نی اېسله‌تردی. شیخ خطا قیلگنیگه سویوندی. ساری آغزی یوموق غنچه‌گه هم مېنگزردی. غنچه تونی بؤیی اینتیق بؤلیب تانگنی کوته‌دی. صبح صادق کېلیب نم ېېتگچ، استه-سېکین کؤز آچه‌دی. خودّی شونینگدېک، ساری هم اوززوکون خاموش، اؤیچن یورر، سماع مجلسی یاخود ذکر بؤلسه، وجودیده یشیرینیب یاتگن عجیب بیر قوّت گوپیریب تشیگه اینتیلر، بونده‌ی کېزده لنج، بېخود و بېغم سلتوقنی آتشمثال قطب الدیندن فرقلب بؤلمس ایدی.

بیر ییلدیرکه، شیخ ساری سلتوققه مخصوص اجازه بپردی و روم اهلی‌نینگ دهنگیز بؤییده‌گی بیر ولایتیگه شیخ اهتیب تعیینله‌دی. پیر مرشدلیک ارکانیگه کؤره، اونگه آق تویه انعام قیلدی، بهلیگه کوموش غلافلی شمشیر باغله‌دی، یانیگه قیرق مریدنی چاکر قیلیب قؤشیب بپردی. منه، یره‌تگن نینگ عنایتی بیرله ساری امان-اهسن توققن اهلیگه یهتیب بارییدی. یسّویه دهب اته‌لمیش سلوک‌نینگ ایلک نهالینی رومگه هم اهکیبدی. شیخ دلینی شکر، امید، فخر تویغوسی چولغه‌دی. ایچیده ساریني دعا قیلدی، چهککن زحمتلریگه رضا بؤلدی.

سلیمان بیلن باباماچین حضرت‌نینگ تنهالیکنی ایسته‌یاتگنینی سهزیب، اونی خالی قالدیردیلر. شیخ حجره‌سیگه قَیتیب تا خفتنگچه خَیال عمانیگه غرق بؤلیب اؤتیردی. او ساری سلتوققه یوباریله‌جک جوابنی اؤیلردی. نې دییدی؟ دعای خیر – واجب. عاقلگه بیر وصیت کفایه. نادان نینگ قولاغیدین یهل سؤقدی، به‌مثلی قمیش نَیچه. بو یانیدین پوفله‌سنگ، نفسینگ او یانیدن چیقیب کهتور. شیخ جهریه طریقتی‌نینگ جمعی سنتلرینی، خاطرده یخشی اؤرنه‌شسین دهیه سجع اصولیده بیتیب چیققن اهدی. اولوسگه ایته‌دیگن وعظلرینی هم نظمده افاده اهتمکنی خوش کؤررردی. «اهل آغزیده هر نې‌که متَل بارکیم، وزن و قافیه کؤمگیده یره‌تیلمیش. شول عمل بیرله خلایق انی تهز فهملب، یادده توتیب تورور. قرآن مجید موزون بؤلمه‌گنیده، مبارک سوره‌لرینی یاد ایتمک نې چاغلی مشکل بیر یوموش بؤلور اهدی؟» او ساری سلتوققه ایکّی آغیز دعا و سلام یازدی. سؤنگ آلدیگه بیر تخلَم کاغذ یاییب قؤیدی. گؤیا آپاق کاغذنی سحرله‌ماقچی بؤله‌یاتگندهک. اوندن کؤز اوزمه‌ی تیکیلیب قالدی... سلیمان خفتن نمازیگه قَیتیب کهلگنده شیخ حجره‌سیده یؤق اهدی. او ساریگه اته‌لگن مکتوبینی بیتیریب حاولی ایلنگنی چیقیب کهتگن اهدی.

اپرته‌لب نانوشته‌دن کیین حضرت سلیمانگه ایکّی ورق کاغذ اوزه‌تدی:

-بو مختصر جوابیمیزدور. مهر باسیب سؤرغیچلنگ. منه بونیسینی کؤچیرسینلر. اصلینی ساریغه یوبارینگ.

سلیمان دعا و سلام خطیگه یسّوي‌نینگ کیچیک مهرینی باسدی، جلدگه سالدی. سؤنگ بیر چپتگه اؤتیریب اؤتگن کپچه‌سی بیتیلگن شعري مکتوبنی کؤچیرمککه توشدی. او «بسم‌الله!» دپب ایلکیگه قلم آلدی و، چومالی ایزیدپک میده و کشته‌دپک نازک یازووگه باقیب اوندن کؤز اوزالمه‌ی قالدی. شعر تؤلقین اوریب کپله‌یاتگن سوودپک اونی دامیگه تارتیب، تمام مهلیا اپتیب قؤیگن اپدی:

مپندین سلام دوستلرگه، طلب یادین قؤیمه‌سین،

دیدار طلب قیلسه‌لر، هرگز غافل بؤلمه‌سین.

غافل تاپمس حق یؤلین، انده تاپمسلر اؤرین،

ایچی-تاشی کویوبان سحرلرده یاتمه‌سین.

یادی بیرله بؤلسه‌لر، دیدار آرزو قیلسه‌لر،

هرچند خوارلیق کؤرسه‌لر، کؤنگیل اؤزگه بؤلمه‌سین.

عاشقلرگه دنیاده خوارلیق-زارلیق ملامت،

ملامتسیز، محنتسیز عاشقمن، دپب ایتمه‌سین.

شریعتده تجریددیر دنیاسینی ترک اپتمک،

ترک اپتمه‌یین دنیانی حقنی سویدیم دپمه‌سین.

طریقتده تن-جاننی ترک اېتمکی تجریددیر،

ترک اېتمه‌یین تن-جاننی تجرید بؤلدیم دېمه‌سین.

حقیقتده حرام‌دیر بیر خدادین اؤزگه‌سی،

انداق بؤلمه‌ی عاشقلر دیدار آرزو قیلمه‌سین.

انداق رسول مصطفی دنیا مالین سویمه‌دی،

امت بؤلسه رسولگه دنیا مالین سویمه‌سین.

مسکین احمد یسّوي سلام ایتدی دوستلرگه،

اوشبو سؤزنینگ معناسین طالب بؤلسه انگله‌سین.

سلیمان بې‌اختیار خطاب قیلدی:

-واه، واه ! والله اعظم! بیرحظ اېتدیم، بیرحط اېتدیم، یېتمیش ایکّی بؤغینیم یومشه‌دی، پیریم! مبارک بؤلسین!

شیخ قباق سالدی:

-هلی-هنوز کؤچیرمه‌دیلرمی؟

-کؤچیره‌جکمن، پیریم. اول منه بو یېریمه کؤچیردیم، - او کؤکره‌گیگه نوقیدی، - اېندی کاغذگه کؤچیره‌جکمیز.

شیخ سلیمان‌نینگ چېچک ایزلری قالگن کېنگ چؤتیر بېتیگه بیر قره‌ب قؤییب، تشقریگه چیقیب کېتدی. سلیمان شعردن ایکّی نسخه کؤچیردی. بیرینی اؤزیگه اَتَب، قؤینیگه اوردی. او شیخ‌نینگ مخصوص منشیسی وظیفه‌سینی هم ادا

اپتر، حضرت بیتگن حکمتلرنی، آلیس-یقین یپرلرگه جؤنه‌تیله‌جک مکتوبلرنی انشا اپتر، شیخ نینگ کتّه و کیچیک مهرلری هم سلیمانده سقلنر اپدی.

کپچقورون مکتوبنی آلگنی تجار کپلدی.

-الله یؤلیمیزی وپرسه، بیر آی ایچینده آرته یانمیشمیز. جوزایه قالمه‌ی رومگه یپتیب باره‌جکمیز.

-انداق بؤلسه سیز افندینی ساری سلتوق یانینده کؤرگه‌یمیز، - دپدی شیخ تجارنی خورسند قیلیش مقصدیده.

-انشاالله! - تجار تعظیم قیلدی. - یاراتدیغی پروردگار دیلپگیمیزی وپرسین!

سلیمان سلتوق‌نینگ اپلچیسینی کوزه‌تیب چیقدی.

-قطب‌الدین کیرسین، - دپدی حضرت. بیر نپچه دقیقه اؤتیب قطب‌الدین آستانه هتله‌دی. قؤل قاووشتیریب پیر فرمانیگه منتظر بؤلیب توردی.

-اپرته‌گه پیشیندن سؤنگ سیزگه خرقه کییدیرمکنی نیت قیلدیک، - دپدی شیخ، - حاضرلیک کؤرینگ، اؤغلیم.

قطب الدین‌نینگ یوره‌گی اؤیناقلب قینیدن چیقیب کپتگودپک بؤلدی. او ایلدم باریب پیری‌نینگ آلدیده تیز چؤکدی، اپتگینی اؤپدی. سؤنگ استه توردی. آرقه‌سی بیلن یوریب اپشیکده غایب بؤلدی. شو تاپده دنیاده قطب الدین‌چه‌لیک بختلی کیمسه یؤق اپدی.

یشیل بیراق سؤلدیمی؟

۱۳- فصل

«صوفی اولکیم، قلبی ابراهیم قلبیگه اؤخشه‌سه، مومنلیکده اسماعیلدیک بؤلسه، مونغلیغده داوووددیک، فقیرلیقده عیسی دیک، صبر و قناعتده ایوبدیک، مناجاتده موسی دیک، صمیمیلیکده محمد علیه السلامدیک بؤلسه». جنید بغدادي

قطب‌الدین‌نینگ قووانچی عالمگه سیغمسدی. او درویشلرنینگ قدیم حکمتینی خوب بیله‌دی: « قؤلدن کیتگن نرسه‌نگگه زیاده کویونمه و قؤلگه کیرگن نرسه‌نگگه آرتیقچه سویونمه». بول حکمتنی او مبارک کلمه‌لر قطاریده کؤنگیل تؤریگه یازیب قؤیگن. اونگه بیشک عمل قیلماقنی ایسته‌یدی. اما... نې چاره‌که، حضرت‌نینگ بیر آغیز سؤزی به‌مثلی نسیم بؤلدی و قلب توییده ییللر کولیگه کؤمِیلیب یاتگن امید چؤغینی آچیب یوباردی.

منه اېندی بو چؤغ قطب‌الدین‌نینگ جسم وجانینی اؤرتَب، کؤکره‌گینی کویدیره‌دی. قطب‌الدین اؤز حالتیگه شرح ایزله‌دی، تاپالمه‌دی. اېسیگه لؤپ اېتیب پیر کامل‌نینگ بیر سطری توشدی: «بول قفس‌نینگ طؤطیسی پرواز اېته‌دیر اوچکه‌لی!» واعجب! پیر مرشد بول سطرنی عیناً قطب‌الدین‌گه بغیشلب بیتگندیک اېدی! او درویشلر اودومیگه رعایه قیلیب، اؤزینی نېچاغلی قؤلگه آلیشگه اورینمه-سین، بری‌بیر اختیاری اراده‌سیدن اوستون کېلر، وجودینی بیر هاووچ نور ترک اېتمسدی. اخیر سېوینمه‌سینمی! منه، اوچینچی ییلدیرکه، او شهزاده‌لیک بختی-تختیدن کېچیب، دشت قیپچاقده، درویشلر حلقه‌سیده سرگردان کېزیب یوریبدی. پیر اوندن مرحمتینی دریغ توتمه‌دی. اؤزیگه محرم صادق – ندیم قیلیب آلدی. کعبه

سفریگه هم قۆشدی. خدا خواهلسه تغین پیری‌نینگ عنایتلریدن بهره‌مند بۆله‌ی دېب توریبدی. الله نصیب اېتسه، اېرته‌گه خرقه‌ی تبرک کیېب، چین صالح مرتبه‌سیگه اېریشگه‌ی. نېچه کوندیرکه، قطب‌الدین‌نی بیر خَیال قیینه‌یدی. او سمرقندده آته‌سی-نینگ آیاغیگه ییقیلیب، شکّاکلیگی اوچون عذر سۆره‌ماقنی نیت قیلیب قۆیگن اېدی. قبله‌گاهی‌نینگ طعنه‌سینی حاضردناق کۆنگلی سېزیب توریبدی. «سرایدین شهزاده بۆلیب چیقیب کېتیب اېدینگ، جنده کییگن قلندر بۆلیب کېلیبسن-ده، اۆغلیم؟» خدا خواهلسه، اېندی یوزی یاروغ بۆله‌دی. پدر بویوکواری‌نینگ حضوریگه یاش سالکلر سرداری، صاحب دل رتبه‌سیده کیریب بارغه‌ی. تعاملگه کۆره، درویش غم-اندوهینی هم، شادلیگینی هم مسلکداشلریدن یشیرمسلیگی کېره‌ک اېدی. قطب‌الدین قووانچینی ایتیب، یوره‌گینی بۆشتگنی حاولی اېتگیده‌گی قطار حجره‌لرنی کېزیب چیقدی. عکسیگه آلیب حجره‌لر بۆم-بۆش، درویشلر بامداد نمازیدن سۆنگ قیشلاغ و آوواللرگه سیاحتگه چیقیب کېتیشگن اېدی. قطب‌الدین اوچ-تۆرت حجره گه باش سوقدی. بیر خانه‌ده گۆشه‌نشین بۆلیب کیم‌دیر اۆتیرردی. نیم‌قارانغیده اونینگ قاره‌سی‌گینه کۆزگه ایلینر، بیراق هنسیره‌ب نفس آلیب تورگنی بۆسه‌غاده اېشیتیلیب توررردی. قطب‌الدین ایچکری اۆتدی. کۆزلری قارانغیلیککه اۆرگندی. تۆرده توناو کونی، نفس روحیه بیلن نفس حیوانیه‌نینگ فرقینی سۆره‌گن درویش غوجنک بۆلیب، باشینی آسیلتیریب اۆتیرردی.

–الله یار بۆلسین، برادر! – دېب قطب‌الدین استه درویش‌نینگ یانیگه چۆکدی.

–سیزگه-ده، عافیت تیله‌یمن، – دېدی درویش و قتّیق یۆتلدی. قطب‌الدین‌نینگ اونگه رحمی کېلدی. «بې‌چاره‌نینگ جانی عذابده قالیبدور، طبیبگه کۆرستماق درکار».

-همان بۇغیلگنینگیز کېتمه‌بدور، آغه، - دېدی قطب‌الدین، - مېن ایتگن ذکر اوقات بیرله مشغول بۇلمه‌دینگیزمو؟

-ایتگنینگیزنی قیلدیم، برادر، الا بدتر بۇلدیم. سوو تېرگه توشیب حالِیم قورییدور. بۇش قاپ تیک تورمس اېکن. تنده قوّت بۇلمه‌گچ، اۇپکه‌م شیشیب اۇرنیمدین تورالمه‌ی قالدیم. بوگون ایکّی رکعت نمازنی ارنگ ادا اېتدیم. الله تعالی امانتینی آلیب قۇیه قالسه هم راضی اېدیم.

قطب الدین‌نینگ نور اینگن کۇکسیگه بیر هاووچ کول سېپیلگندېک بۇلدی. او بیر نېچه ثانیه اۇیلَنیب توردی-ده، ایرغیب توردی.

-یورینگ، آغه، سیزنی تازه هواگه آلیب چیقه‌ی، بو کنجکده بیر دردینگیز اۇن بۇلگه‌ی. درویش ایسته‌مه‌ی قۇزغالدی. قطب‌الدین‌گه سایه‌دېک اېرگشدی. بلختوت آستیگه باریب چاردانه قوردی.

-سیز شو یېرده اۇتیریب تورینگ، - دېدی قطب‌الدین، - مېن گذرگه باریب بیر درمان- داری ایزلب کۇره‌ی. او بابا ماچیندن رخصت سۇره‌ب خانقاهدن چیقدی. جامع مسجدی یانیده قطار دوکانلر بار اېدی. زراعتچیلیک رسته‌سیگه قره‌ب یوردی. بیر طبیبنی تاپیب عرض‌حال ایتدی. اونینگ درویشلر حلقه‌سیدن اېکنلیگینی اېشیتیب طبیب داروسیگه حق سۇرمه‌دی. اصلیده قطب‌الدین‌نینگ کیسّه‌سیده باباماچین بېرگن بیر کوموش تنگه‌دن بۇلک سریق چقه هم یۇق اېدی.

قطب الدین طبیب بېرگن درمان- دارینی اوه‌یلب یېنگ ایچیگه اوردی-ده، هلالاسلب خانقاهگه قَیتدی. بېمار درویش همان توت تگیده اۇتیرر، صحراده تنها قالیب تشنه‌لیکدن مداری قوریگن یۇلاوچیدېک، آغزینی آچیب تېز-تېز نفس آلردی. قطب الدین ایچکریگه کیریب، سفال کاسه‌ده سوو آلیب چیقدی.

-آغه، دارودن ایچسینلر. کفینگیزنی آچینگ. بو ایسیریق اوروغی. کونیگه اوچ محل ناسدبک-ناسدبک آتیب یوره‌سیز ابکن. بونیسی - مؤمیای اصیل. اونگه احتیاط بؤلینگ، کونیگه تریقدبک ایکّی محل ایچسنگیز بؤله‌دی، - قطب‌الدین درویش-نینگ ابتگیگه بیر خلته‌چه‌ده توییلگن گیاه ایلدیزلرینی قؤیدی، - یلپیز و زوبتوروم - بقه‌یپراق. ابگه‌سی ایتدی که، سحر نانوشته‌گه، سؤنگ یاتر چاغده ایچسینلر دبدی. آلینگ، آغه، خدا شَفا بیره‌من، دبسه هیچ گپ ابمس. بیرار هفته‌ده نفسینگیز روانلشیب بدنینگیزگه قوّت قَیتگه‌ی.

درویش دعا قیلماقچی بؤلدی، اما خؤرلیگی کهلیب تیلی ایلنمه‌دی. او «قولّوق» دبگندبک آغیر-آغیر باش چیقه‌دی، قطب‌الدین‌نینگ قؤلینی اوشلب قتّیق سیقیب قؤیدی. کبچقورون قطب‌الدین درویشدن خبر آلگنی تارحجره‌گه باردی. دارونینگ تأثیریمی یا «اخلاص-خلاص» دبگن روحی نعمت نتیجه‌سیمی، هر قله‌ی بهمارنینگ رنگ-رؤیی کوندوزگیدن درستراق ابدی، نفس آلیشی هم یینگیللشگنگه اؤخشردی. قطب‌الدین ایزیگه قَیتدی و ابرتگی سیناو تدارگینی کؤره باشله‌دی.

یسَّوي طریقتینی بوتکل ابگللب، صاحب دل یاکه عارف بؤلیشلیک‌نینگ اوچ باسقیچی بار ابدی. بیرینچیسی، سلوک طلبیده بؤلمیش یاش سالکنی جماعت کؤز اؤنگیده مریدلیککه قبول قیلیش مراسمی. ایکّینچیسی، بیر نبچه ییل درویشلر حلقه‌سیده یوریب، یوره‌کدن ذکر و ثنا، طاعت-عبادت بیلن مشغول بؤلگن مریدنی سالک، یعنی صلاحِیتلی خلیفه مرتبه‌سیگه یتکزیش، اونگه شیخ قؤلیدن خرقه کییدیریش. بو مرتبه ابگه‌لری طریقت احکامیگه کؤره، توبنده ذکر ابتیله‌جک صفتلرگه مشرف بؤلیشلری لازم. ظاهرده - جنده تؤن و قیرتیشلنگن ساچ، باطنده - تیریک کؤنگیل، بیدار دل و اؤلگن نفس. اؤز نفسی‌نینگ حاکمیگه ایلنگن درویش قناعت تختینی ابگللب، معنویت ملکیگه خواجه بؤله‌دی. بونده‌ی سعادتمند

کیمسه‌لر سالک یاکه صاحب دل دیگن عنوانگه مشرف بؤله‌دیلر. سالک اپگه‌سی – ایچکی عالمی سرانجام، یخشیلیککه مایل، ایمانی بوتون آدم‌دیر. صاحب دل – طریقتده یئتّی مقامنی اپگلله‌گن، کؤنگیل کؤزی آگاه، درد دلی اویغاق شخص‌دیر. اوچینچی مرتبه – اینگ عالي مقام، بو شیخلیک، مقتدالیک، عارفلیک رتبه‌سی‌دیر. تصوف تمللریگه کؤره، انسان کؤکسیده بیشته نقطه، بیش نور بار: اولر لطیفه‌ی قلب، لطیفه‌ی روح، لطیفه‌ی سِر، لطیفه‌ی خفي (یشیرین) و لطیفه‌ی اخفا، یعنی بغایت مخفي نور دیب اتله‌دی. بو نورلرنینگ رنگی، جِلاسی تورلی خیل. صوفی عمر بؤیی اؤشه بیش نور عشقیده زحمت چیکیشی کیره‌ک. بیشینچی، سؤنگگی نورگه سزاوار کیمسه – علاّمه، اولیا، قطب الاقطاب، یعنی روحی عالم یکتاسی درجه‌سیگه ایریشه‌دی. لطیفه‌ی اخفاگه یئتیب مخفي سِر بیلن آشنا بؤلگن صوفیلر اوچون زمان یاخود مکان‌نینگ فرقی قالمه‌یدی، او قوشلر، حیوانلر بیلن تلاشه‌دی، تیریک و اؤلیک جسملرنینگ ماهیتینی انگله‌یدی، خلایق کؤزیگه کؤرینمس نرسه‌لرنی کؤره بیله‌دی، اؤتگن مرحوملر روحی ایله سؤزلشه‌دی، کیلگوسی تقدیرنی بشارت قیله‌دی. نور تجلّي دیب اته‌لمیش بو نورگه شیخ المشایخ کبی کمدن-کم کیشیلرگینه میسر بؤله‌دی.

قطب‌الدین حاضر ایکّینچی باسقیچ عرفه‌سیده، خرقه کییب سالکلر صفیگه قؤشیلیش آلدیده توررردی. او تونی بیلن تلاوت قیلیب، مناجات ایتدی، اؤزینی اؤزیدن ایلگری خرقه کییب، پیر قؤلیدن یشیل تمغه‌لی کلاه آلگن سالکلر سیناویدن اؤتکزدی. وقت اؤتگن سری اونینگ هیجانی آرتیب باررردی. قطب‌الدین تا پیشینگچه آدملردن چیتلشیب تپله‌دیک اؤزی بیلن اؤزی سؤزلشیب یوردی. اؤقتین-اؤقتین ایچیده مناجات ایته‌دی: « یا عرض و سما اپگه‌سی! ذکریادیک تون و کون ذکرینگ ایله بندمین. اؤزینگ یارله‌قه‌گیل! خاطریمنی جمع ایله، یوزیمنی یاروغ قیل، تیه‌نگنیم اؤزینگسن...» نهایت، هَوو اؤشه مجلس بؤلگن طنابي خانه‌گه بیرین-

سِرین درویشلر تؤپلنه باشله‌دی. مریدلر حضرت شیخ احمد اماملیگیده پیشین نمازینی ادا اِیتدیلر. سؤنگ ذکرده‌گیدیک دوره قوریلدی. شیخ اؤرته‌گه کیلیب اؤتیردی. هر دایمگیدیک اؤنگ طرفده سلیمان، چپ یانیده باباماچین، اسماعیل خواجه. قطب الدین استحاله بیلن شیخ‌نینگ روپره‌سیگه تیز چؤکدی. باشیدن کلاهینی آلدی و تقدیریگه تن بیرگن محبوسدیک باشینی ایگدی. سیناو چاغی شیخ گؤیاکه سالکنی یارله‌قَب، دلده بیرمکچی بؤلگندیک، اونینگ باشیگه کفینی باسیب توررردی. شیخ قطب‌الدین‌نینگ باشیگه کفینی قؤیدی. ییگیت‌نینگ تازه قیریلگن تقیر کلّه‌سی ایسّیق اِیدی. شیخ قطب‌الدین‌نینگ باسقاندیک گوپ-گوپ اوریب تورگن دلیگه قولاق توتیب راحت قیله‌یاتگندیک، بیر نیچه دقیقه سکوت سقله‌دی. نهایت، باسیق، اندک ملایم تاووشده دیدی:

-قنی، طریقت شهرستان اساسلرینی ایتینگ-چی، اؤغلیم...

یسَّوي طریقتی ایمان فرضلریدن کیین ینه بیر نیچه فرض اساسیگه قوریلگن بؤلیب، اولر مریدلیک شرطلری، طریقت احکامی، واجبلری، سنتلری، مستحبلری، سلوک آدابی، شیخلیک و مقتدالیک ارکانی دیب اتلردی. قطب‌الدین ایلک سوال-نینگ پینگیللیگیدن سویوندی. بو فرضلرنی او بیش قؤلده‌ی یاد بیلر، اولرنینگ شرحینی ایتر، کیچه‌سی اویغاتیب سؤره‌سنگیز هم اده‌شمسدی. قطب‌الدین بیران جواب قَیتردی:

-طریقت شهرستان، یعنی یسَّویه طریقتی بیش تمل بیرله مستحکم‌دور. اولر جمله‌سیگه توحید اساس بؤلگن تصوف، شریعتگه وحق مصطفی سنتیگه مطلق اعتقاد، شریعتگه سویه‌نگن طریقت، ریاضت و مشاهده، خلوت و ذکر کیره‌دیر.

-درست.

باباماچین شیخدن اذن سؤره‌ب سوال بیردی:

-خلوت نې؟

بو سوالگه هم قطب الدین‌نینگ جوابی تیار اېدی.

-خلوت‌نینگ هر حرفی بیرهدایت، تقصیر .خې - خالی بؤلماق طلبی، لام - لیلده، یعنی تونلر، واو - وصلت، تې - تؤغری یؤل عشقی.

-معقول، - دېدی باباماچین. شیخ طرفدن سؤراق توشدی:

-طریقت احکامین ایتینگ.

-طریقت احکامی آلتیدور. معرفت‌حق، سخاوت مطلق، صدق محققق، یقین مستغرق، توکل رزق معلق، تفکری مدقّق.

-یعنی کیم؟

-یعنی حقنی تنیماق یؤلیده معرفتگه اینتیلماق، مطلق و اوزلوکسیز سخاوت کؤرگیزمک، الله‌گه صداقتنی سقله‌ماق، ساغلام کؤنگیل صاحبی بؤلماق، یېتّی اقلیم اېگه‌سی اولشگن رزقه قناعت قیلیب، تېره‌ن تفکر، ملاحظه بیرله روحیتیمیزنی پاکله‌ماق.

قطب الدین اېندی اؤزینی بیر آز باسیب آلگن، خَیالیده واجب طریقتنی اؤیلب، آغیز جُفتلب توررردی. بیراق شیخ اونینگ خَیالینی سېزیب تورگندېک، کوتیلمه‌گنده طریقت آدابدن سؤره‌ب قالدی. بو سوال هم یېنگیل اېدی،

قطب الدین اؤزینی یؤقاتمه‌دی.

-آداب شرطلری آلتیدور، پیریم. جماعت کؤز اؤنگیده تیز بوکیب، تواضع بیرله اؤلتیرماق، اؤزینی بیراولردن پست توتماق، و بالعکس، اؤزگه‌لرنی اؤزیدین بلند قؤیماق، شیخلر، عزیز-اولیالر مجلسیده سکوت سقلب تورماق، بی‌اجازت سؤز ایتمسلیک و نهایت، پیر کامل رمزلرینی، کرامتلرینی ایشده توتماق، دلگه جا ایتماق فرض‌دور.

شیخ «معقول» دیگندیک باش سیلکیدی و قباق سالگنچه استه «واجب» دیدی. بو طریقت واجبلرینی ایتینگ، دیگنی ایدی. قطب‌الدین خودّی تلاوت قیله‌دیگندیک، کؤزلرینی یومدی. سوال مرکّب، اساساً عربي عبارتلر ایله تضمین ایتیلگن، شرحی هم مشکلراک ایدی.

-طریقت واجبلری هم آلتی‌دور، پیریم. اولا، طلب صاحب کمال و کروب ذوالجلال. سؤنگره شوق وصال لایزال، کیین خوف ملک بی‌زوال فی‌الایام واللیال، اندین سؤنگ رجا فی‌کل احوال، کیین ذکرالدوام، و نهایت، فکر توسل حی متعال.

قطب الدین مذکور واجبلر تعریفینی کیلتیرمک اوچون آغیز آچگن ایدی، شیخ اونینگ گپینی کیسدی:

-تفسیرگه حاجت یؤق، سنتگه اؤتینگ، اؤغلیم.

طریقت سنتلری هم آلتیته ایدی. یاش سالک جماعت بیرله نماز اؤقیماغی، سحرلر بیدار بؤلماغی، عبادتنی زنهار ترک ایتمسلیگی، فکری-ذکری بیلن عشق الهیگه باغلَنیب توریشی، یخشیلیک و هدایت یؤلیگه ییتکلاوچی فاضل استاذلرگه سؤزسیز اطاعت ایتیشی لازم ایدی. قطب الدین سنت شرطلرینی توگه‌تیب، مستحب -مهمان-مسافرلر بیلن بؤله‌دیگن معامله یؤریقلرینی ایتدی:

–مهماننی آچیق یوز و دلده سپوینچ ایله کوزه‌تماق جایز بۆلگنی کبی، ایشیککه کېلگن مسافرنی کولیب توریب، الله‌گه شکر قیلیب قبول اېتمک لازم‌دور. مهمان نېچه کون قاشینگیزده بۆلسه هم اونی غنیمت بیلینگ. اونینگ غریبلیگینی، سیزنیکیده مسافر اېکنلیگینی یادیدین چیقرینگ. مهمان نې تیله‌سه، تیلگینی بجا کېلتیرینگ، اونینگ حاجتینی چیقریشدن چرچه‌منگ...

اېندی شیخلیک و مقتدالیک ارکانی قالگن اېدی. قطب الدین بو فرضنی چندان خوش کۆرر، کۆنگلیده گوهردېک سقلر اېدی. مذکور ارکان شرطلری قطب-الدین نینگ اېنگ مقّدس آرزوسیگه مشترک بۆلگنی اوچونمی، (او قچانلردیر شیخ نینگ قۆلیدن ارشاد آلیب، شیخلیک مرتبه‌سیگه میسر بۆلماقنی خَیال قیلردی) یااینکه ارکان بندلری یسَّوي حکمتلریدېک سادّه، روان و گۆزه‌ل بۆلگنی اوچونمی، هر قله‌ی، اولرنی تیلیدن قۆیمس، یورسه-تورسه ایچیده پیچیرلب تکرارلب یورردی. ارکان فرضلری هم طریقت‌نینگ اۆزگه احکاملری سینگری آلتیته اېدی: علم دین یقین، یعنی دیني علملرگه شکسیز ایشانماق؛ علم مبین متین – آشکارا و اوستوار ملایملیک؛ صبر جمیل یاکه برداشلی صبر اېگه‌سی بۆلیش؛ رضای جلیل یاخود اولوغ بیر خواهش ایله الله اراده‌سیگه بۆیسونیش؛ اخلاص خلیل، یعنی فقط یالغیز الله‌گه‌گینه اخلاص قۆییش، و نهایت، قُرب جزیل – اۆزینی الله تعالیگه نهایتده یقین توتیش. قطب الدین شوق آتشیگه چولغه‌نیب، «...صبر جمیل، رضای جلیل، اخلاص خلیل...» دېیه کۆنگلیدن اۆتکردی، اۆزارا اویغون، نازک، جرنگدار سۆزلر تغین یوره‌گینی جۆشتیریب، کۆزلریگه یاش اېلتدی. او اینتیق بۆلیب، شیخدن طریقت نینگ سۆنگگی باسقیچیگه نایل اېته‌دیگن سۆراقنی کوتدی. اما حضرت اونینگ باشیدن آهسته کفینی آلدی.

-شیخلیک و مقتدالیک ارکانین، الله نصیب اېتسه، وقتی-ساعتی یېتگنده سؤررمیز. بو نسیه کلام ایله حضرت قطب الدین گه نیمه‌نی‌دیر وعده قیلگندېک اېدی. قطب‌الدین چېککن زحمتلریگه رضا بؤلدی، قسمتیگه شکرانه کېلتیردی.

سیناو مراسمینی کوزه‌تیب اؤتیریب، سلیمان‌نینگ کؤنگلیگه اشتباه، غیدیر آره‌له‌دی، ایچیده شیطان لعین وسوسه قیلدی : «حضرتیم نېچوک سابق شهزاده‌نی بو قدَر یارله‌قه‌یدی؟ انه، شیخلیک و مقتدالیک وعده قیلدیلر. سَلکم اؤتّیز ییل بؤلدی، اېتگیدین ایلیک اوزمه‌ی بیز بونده یوریبمیز. اېندی رسیده‌لیکدن چیققن بیر مریدگه شونچه مرحمتمی؟» شاه، سلطان دېسه، سلیمان‌نینگ یېلکه‌سی تیریشردی. خصوصاً، محمودخان سلطاننی جِنی سویمه‌یدی. سلیمان خوارزملیک. سلطان محمود اېسه، یزنه‌سی سلطان سنجر ایکّاولان خوارزم اېلینی ایکّی آیاقلب باسیب تورگندېک تویوله‌وېره‌دی سلیمانگه. قطب‌الدین اېسه، انه شو محمودخان‌نینگ اؤغلی، سنجرنینگ توققن جیینی. او قطب‌الدین‌نی چار اطرافگه کلّه آسیلتیریب، یاش سالک‌نینگ ددیل، بیران جوابیگه مخمور بؤلیب اؤتیرگن درویشلر کؤز آلدیده اؤسَل قیلماقچی بؤلدی. شیخدن اجازه آلیب سوال تشله‌دی:

– احکاملرنی، فرضنی خوب بیلر اېکنسیز، اینیم. حضرتیم‌نینگ بیر حکمتلری بار. خاطرینگیزگه سالیب اؤته‌ی. پیریم:

قول خواجه احمدحق سؤزینی سؤزلب اؤتدی،

علم‌الیقین شریعتنی کؤزلب اؤتدی،

عین‌الیقین طریقتدین بؤزلب اؤتدی،

حق‌الیقین حقیقتدین ایتدیم منا، –

دېیدیلر. بول پېرده‌گی «یقین» لردین مدعا نې‌دور؟

سلیمان، «آل اېندی بیر سَیرەنگ-چی، کۆرەیلیک»، دېگندېک، مورتیده کولیمسیرەدی. قطب‌الدین اونینگ قارەمتیر، کېنگ، چۆتیر بېتیگه قرەب اۆیلَنیب قالدی» .حضرت‌نینگ بول حکمتینی یاد بیلورمېن. الا معنیسیگه یېتمه‌گن اېکنمیز-ده؟ نېچوک مغزینی چَقمه‌دیم؟ علم‌ال ...عین‌ال ...حق‌ال...خوش، یقین - بو بې‌گمان، شبهه‌سیز، دېگنی .عین - کۆز، کۆنگیل کۆزی... بې‌گمان علم، کۆز بیرله کۆریش و ... شو پیت شیخ قطب‌الدین‌نینگ بیلگینی توتدی. گۆیاکه معجزه رۆی بېردی. قطب‌الدین‌نینگ شعوری پیر قۆلیدن بیر امداد، روحی مدد اېمگندېک بۆلدی. او خیال ایکّیلنیب، پستراق تاووشده دېدی:

-تقصیر، بنده‌ی عاجز تصورینده... علم‌الیقین، بو ادراک بیلن، عقلي دلیللر آرقه‌لی یېتیله‌دیگن علم‌دور. یعنی مدرسه تعلیمی، قال علمی. شریعت حققه، انشاالله، تعلیم، تلاوت، مطالعه یۆلی بیرله اېریشگه‌یمیز. عین الیقین، بو سېزگی اعضالری یاردمیده اېمس، اویغاق دل، بېزاوته قلب و روحی بیر تویغو آرقه‌لی یېتیله‌دیگن مرتبه. بو - طریقت یۆلی‌دور، تقصیر. سۆنگگی مقامگه کېلسک ...حق‌الیقین‌دور. علم و عرفاندین قوّت آلیب، روحاني عالم سِرلریدن واقف بۆلیب، بو فاني دنیادین قۆل چېکیب... صوفی حق‌الیقین مرتبه‌سینه یاووقلشه‌دی، سبحانک و تعالی درگاهیگه باش قۆیه‌دی.

شیخ معنالی یۆتَلدی. سلیمان قیزردی. قطب‌الدین تېرلب کېتدی. او سلیمان‌نینگ آلدیده مات بۆلمه‌گن اېدی.

سلیمان مغلوبیتگه تن بېرگیسی کېلمه‌دی. او نامیگه قطب الدین‌نی قوتله‌گن بۆلدی.

-آفرین، اینیم! آل اینده، ذکي عقلینگیزنی بیر نمایان اپتینگ، اینیم. پیریم، «ریاضتنی قتّیق تارتیب، قانلر یوتیب من دفتر ثاني سؤزین آچدیم، منا!» دییدیلر. ایسینگیزده-هه؟

قطب الدین «هه» دیگندیک باش سیلکیدی.

-انداق ایرسه، بول یپرده «دفتر ثاني» نی اؤزی؟

قطب‌الدین‌نینگ کؤنگلی چؤکیب کپتدی. او «دفتر ثاني» نی بیلمسدی. اصلیده بونی بیلیش صوفیلیک شرطلریگه کیرمسدی هم. سلیمان‌نینگ عزت-نفسی طفیلی توغیلگن مشکلاتدن قطب الدین‌نی قوتقریش اوچون شیخ دیدی:

-فراست - نصف کرامت، سلیمان. شکر قیلینگ. بو جهانده بیلگندین بیلمه‌گنیمیز بسیار. ایکّیلمچی، بول مراسم یسّوي حکمتلری‌نینگ تحلیلی ایرمس. هـ....م، باباقول، سیز نی دیمکچیسیز؟

باباماچین مغرب و مشرقده اؤتگن مشهور متصوفلر خصوصیده سؤراق تشله‌دی. قطب الدین اولرنینگ شرح حالی، عرض دلی تؤغریسیده کؤپ ایشیتگن، شیبلي، غزالي، بغدادي، منصورحلاج کبی شیخ‌المشایخلر حیاتیدن اؤنلب حکایتلرنی یاد بیله‌دی. ابوبکر شیبلي‌نینگ بیر حکمتینی تومار قیلیب بؤینیگه آسیب آلگن، هر زمان باشیگه مشکل ایش توشگنده پَیپه‌سلب قؤیردی. مذکور تومار بیرته‌گینه کلمه‌دن عبارت ایدی: «تیله‌یمن که - تیله‌مه‌گه‌یسن». بو سؤزلرنینگ معنیسینی قطب-الدین اؤزیچه یؤیه‌دی: تیلگیم شول که، بیراودین بیر نیمه سؤرمه، نفسینگنی اؤلدیریب، اراده‌نگگه حاکم بؤل، شونده الله دین مدد تیله‌مه‌ی‌دورسین، بو اؤتر-کپتر دنیاده بیراوگه تیرناقچه یخشیلیک قیلگن بؤلسنگ - راضی بؤل، الا بنده‌سیدن هم، خالق عالمدین هم مکافات تیله‌مه...

شیبلي فلسفه‌سینی قطب‌الدین نیچاغلی ذوق و ذکالیک بیلن قَینه‌ب-تاشیب تلقین اېتگنی باباماچین‌نینگ هوسینی کېلتیردی. اگر روپره‌سیده شیخ الاعظم بۆلمه‌گنیده او سماع مجلسیده‌گیدېک «وا-اه!» دېب شیحه تارتیب یوبارردی.

سیناو بیر ساعت دوام اېتدی. شیخ مراسمگه نقطه قۆیماقچی بۆلدی. شو پیت قطب‌الدین قۆل کۆتردی. درویشلرگینه ایمس، گواهلیککه اۆته‌یاتگن علما هم عجبلندی. شیخدن رخصت آلیب، قطب‌الدین سلیمان طرفگه قره‌دی:

-محترم مولانا سلیمان آغه‌میزنینگ سۆراقلریگه مناسب جواب تاپالمه‌ی فقیرینگیز مضطر بۆلدیم. اگرچه بو جهانده بیله‌دیگنیمیزدین بیلمه‌یدیگنیمیز بسیار اېرکن، نې علاج دېگن خَیالده‌من. اما بو عاجز بنده بیلمه‌گن نرسه‌منی بیلیب الله درگاهینه بارماقنی افضل کۆرورمن. جناب مولانا رنج و مشقت چېکمسه‌لر، فقیرینگیزگه اۆشل «دفترثاني» نینگ نې اېکنلیگینی ایتیب بېرسه‌لر، حقلریگه دعا قیلر اېدیک...

حضرت قطب الدین‌نینگ فراستیگه ایچیده تحسین ایتدی. سلیمان اندک بې‌سرانجام بۆلدی. نېگه‌که، «دفترثاني» اوستیده اختلاف بار اېدی. شیخ‌نینگ بو عباره‌سینی هر کیم اۆزیچه تلقین اېتردی. مبادا، خدا کۆرستمه‌سین، شرعی غلیظ چیقسه، بو شهزاده اونی آیتدېک یادلب آله‌دی و هر بېرده یسّوي حکمتلریگه قۆشیب، سلیمان ایتگندېک قیلیب ایضاحله‌یدی. اونده سلیمان‌نینگ آبروسی نېچه پوللیک بۆله‌دی؟

سلیماندن اوّل حضرت آغیز آچدی:

-حاضر فرصتی ایمس. سۆنگراق سلیمان سیزگه «دفترثاني» ورقلرینی اۆقیب بېرگه‌ی. «بو باله‌دین «دفترثاني»نی سۆره‌ب نې قیلردینگ، منگله‌یی قاره؟!» دېب سلیمان اۆزینی کاییدی ایچیده. سۆنگره، «خرقه کیه‌ی دېب توریبسن، ناشکر، ادب سقلب

اؤتیره‌وبر-ده، وطواطدبک ولدیره‌مه‌ی!» دیب قطب‌الدین‌دن ایچیده کینه قیلگن بؤلدی.

شیخ نینگ اشاره‌سی بیلن اسماعیل خواجه خلیفه‌لیک اشیالرینی کبلتیردی. حضرت «فاتحه»، «اخلاص» و«نور» سوره‌لرینی تلاوت قیلدی. سؤنگ قطب الدین شأنیگه ایکّی آغیز مقتاو سؤزی ایتیب، فتوا بپردی:

-بیز یاش صوفیلردن بؤلمیش مریدیمیز قطب الدین محمودخان اؤغلینی علم دینده، اخلاص خلیلده، قُرب جزیلده امتحان قیلیب، بول سالک‌نینگ صدقیگه، صلاحیتیگه، نکته‌دانلیگیگه ایمان کبلتیردیک. اونی خلیفه همده اصحاب مرتبه‌سیگه لایق کؤردیک. اِلها، بول مریدیمیزحق یؤلیده چبککن زحمتلری اوچون الله اونی عزیزلر قطاریگه قؤشسین، جمله مومن کؤنگلیگه الله فرضینی، حق مصطفی سنتلرینی سالسین، انسانلرنی یخشیلیققه دعوت اېتسین، ایمانگه چارله‌سین، اِلها الله تعالی یارله‌قه‌غن اسمینگیز تا قیامتگچه یؤلداشینگیز بؤلغه‌ی، سیزدین روشنالیک تاپگن کیمسه بارکه، اول ایکّی دنیا راحتینی کؤرسین، آمین، الله اکبر!

اؤنلب قؤللر فاتحه گه کؤتریلدی. شیخ اؤز اېگنیده‌گی اېسکی و یماقلی جون چاپانینی یېچیب، قطب‌الدین‌نینگ یېلکه‌سیگه تشله‌دی. قطب‌الدین اېنگه‌شیب شیخ نینگ اېتگینی، قؤلینی اؤپدی. سؤنگ ایرغیب توریب قؤل قاووشتیردی، اوچ کره تعظیم بجا کبلتیردی. شیخ قطب‌الدین‌نینگ باشینی اېگیب کلاه کییدیردی. کلاه‌نینگ آلد تامانیگه یشیل یېراق شکلیده تمغه باسیلگن. یېراق ایچیده کؤنده‌لنگیگه اوچ قطار آق چیزیق تارتیلگن اېدی. بو یسَّوي طریقتیگه منسوب صوفیلیک رمزی اېدی. یشیل یېراقلی تمغه چبکیلگن کلاه یوقاریده ذکر اېتگنیمیز اوچ مقام‌نینگ کمیده ایکّیته‌سینی باسیب اؤتگن خلیفه-شاگردلرگه بېریلردی.

قطب الدين اؤشه كونى صوفيليک اشيالرى‌نينگ برچه‌سيگه ايگه بؤلدى: قَييش كمر، ايرغه‌ى عصا، تسليم تاش.

حلقه‌ده‌گى درويشلر اونى خرقة تبرک ايله مبارکباد ايتديلر.

...قطب الدين كون بؤيى سليمان‌نينگ آغزينى پايله‌دى: زاره «دفترثاني»نينگ معنيسينى ايتيب بېرسه. اما سليمان، بېرى كېل، دېب ايما هم قيلمه‌دى. قطب الدين-نينگ حوصله‌سى پير بؤلدى. «ميلى، بير كونى پيريم‌نينگ اؤزلريدن سؤره‌ب آلرمن»، دېب اؤزيگه تسلى بېردى. خفتن نمازينى بروقت ادا ايتيب، كؤرپه‌چه‌گه چؤزيلدى. بيراق كؤزى ايلينمه‌دى. ايرته‌گه سمرقند سرى يؤلگه چيقه‌ديلر. كؤز آلديدن كيندىک قانى تؤكيلگن آنه شهرى‌نينگ شن كؤچلرى، عظمت چنارلرى، پدر بويوكوارى، والده‌ى مهربانى اؤتدى. آته-آنه‌سينى كؤرمه‌گنيگه ايكّى يِيلدن آشدى. اينه‌سى قنداق ايكن؟

قطب الدين‌دن تيريكله‌ى اَيريليب، نې كؤيگه توشدى ايكن؟

قطب الدين‌نينگ ديده‌لريدن ايكّى قطره قَيناق ياش سيزيب چيقيب يوزيگه توشدى. خؤرليگى كېلدى. كؤنگلى اچيشدى. روپره‌سيدن مونگلى آنه‌سى-نينگ صورتى كېتمه‌ى قالدى. خَياليده آنه‌سى گؤيا اونگه قؤل چؤزيب، بيغلب تورگندىک ايدى. قطب‌الدين تؤلغه‌نيب شيويرله‌دى: «اينه‌جان، سيزنى ساغينديم، جوده-جوده ساغينديم... سيزگه قچان يېته‌من، قچان ديدارينگيزگه تؤيه‌جكمن، اينه‌جان؟!»

ارواح- مددگار

١٤- فصل

منـزل محمود اپمیش عالي مقـــام،

اول مقامنی ایسته حقدین، والسلام...

حقنـــی بیلسنگ، بو عالم سلطانیسن،

بیلمـــه‌سنگ، یا دپو و یا شیطانیسن.

نسیمي

قاره‌خانیلر سلاله‌سی‌نینگ سؤنگگی وکیلی بؤلمیش سلطان محمودخان ارسلانخان اؤغلی یاز بؤیی سیاب ساحلیده‌گی قرارگاهینی ترک اپتمه‌دی. منه، کوز سپینی ییغیشتیرماقده. هه دپمه‌ی قیلیچینی سودره‌ب، قارلی-قیراولی قیش کپله‌دی. تونلر سلقین تارته‌دی. الا سلطان کؤشکینی شهرستانده‌گی مهابتلی سرایگه کؤچیریشنی اؤیله‌مه‌دی هم. بیر کون، بیر هفته بؤلسه-ده، دله-توزنی غنیمت بیله‌دی. یاووایی گللر، اپرکین شماللر آغوشیده، آقر سوولر یانیده بؤلیشنی ایسته‌یدی. بو – اینجیق کؤنگیل میلی اپمس، باله‌لیگیدن قان-قانیگه سینگیب کپتگن احتیاج. احتمال، اجدادلریدن اؤتیب، روحیگه اپش بؤلگن میراث‌دیر. رحمتلیک قبله‌گاهی هم، قیش ایچی دپمسه، نوروز کپلیب بایچپچک آچیلگندن تا آله قرغه قَغیللب قار یاققونچه چؤل و بیاباندن، قیرلر، ییلاولر بغریدن، شرقیراق نهرلر و ارچه‌زار تاغلر قؤینیدن بپری کپلمسدی. محمودخان هم دیمیق شهر هواسیدن کپنگلیکلرنی، یولدوزلی، آیلی کپچه‌لرنی افضل کؤردی. فی‌الجمله، قلدیرغاچ کپلدی، دپگونچه قرارگاهینی

زرافشان دریاسی بۆییگەمی، اورگوت تاغلریگەمی، آبگرم چشمەلری یاخود امانقۆتان قیرلریگەمی کۆچیرەدی. آق اۆتاو تیکتیریب، کییک‌اۆتی سالینگن خوشبۆی قیمیزنی سیمیریب یاتەدی. محمودخان بو ییل سمرقند بیقینیدەگی آب-کوهک موضعیگه سراپرده تیکتیردی. او کېینگی اوچ-تۆرت ییل ایچیده قارەختایلر و قارلوقلر بیلن آلیشەوېریب زده بۆلگن اېدی. شو باعث شهردن آلیسلب کېتگیسی کېلمەدی. سمرقند کۆز اۆنگیمده یرقیرەب تورسین، دېیه کوهک قیریده استراحت اېتیشگه جزم قیلدی. یازنی دلخوشلیک بیلن اۆتکزدی. زرافشانده شاهانه کېمەچەلرده سَیر اېتدی. مېزان آیاغیده اورگوت تاغلریگه اَییق آویگه چیقدی. قاپقان قۆیدیریب، کیچکینه اَییق بالەسینی توتتیردی. اونگه اۆزیچه گۆرباله دېب نام قۆییب آلدی.

گۆرخان – قارەختایلر خانی اېدی، او محمودخان بیلن اونینگ یزنەسی سنجر ماضینی نې-نې عذابلرگه گرفتار قیلمەدی. سلطان محمودخان گۆرخاننی بیر بې‌آزارحیوانگه تېنگلب، گۆیاکه قارەختای خانیدن المینی آلماقچی اېدی. محمودخان دۆمباققینه، قۆنغیر اَییقچه روپرەسیده ساعتلب خَیال سوریب اۆتیرەدی. پۆلت پنجرەدن آلمه چۆزسه، اَییقچه تېسکری اۆگیریلەدی، قفس چېتیگه باریب، کلّەسینی بوتیگه تیقەدی-ده، یاتیب آلەدی. آندەسانده سوو ایچەدی خلاص. آنه دیداریدن اَیریلگنیگه ماتم توتەیاتگندېک اوززوکون غینگشیب، بیر بورچکده کۆزلرینی یومیب یاتەوېرەدی.

آخری ملکه آیتوغدی سلطاننینگ حضوریده تیز چۆکیب، حیوانینگ ثوابینی تیلەدی: «ببگیم، شول اۆلجنگیزنی بیزگه بخشیده قیلینگ. شۆرلیککه رحمیم کېلەدور، اخیر بول هم مهرگه زار بیر نارسیده. گۆدککه تاماقدین بورون ملایم سۆز لازم‌دور».

سلطان‌نینگ غروری لت یېگندېک بۈلدی. الا، سویوکلی ملکه‌نینگ گېینی ایکّی قیلالمه‌دی. «اۈزی فرزندیدین تیریکله‌ی اَیریلیب ققشب یوریبدیر، آلسه آلسین شول جانوارنی»، دېب اَییقچه‌نی هدیه اېتدی. منه، نېچه کوندیرکه، «گۈرخان» باله آیتوغدی بانونینگ خاص چادری یانیده یشه‌یدی.

سلطان گاها سابق اسیرینی کۈرگنی ایلَنیب باره‌دی. بیر کونی عجیب منظره-نینگ اوستیدن چیقدی. ملکه چۈری‌صفت بۈلیب کیینیب آلیبدی. قۈلیده کوموش تاباق. قفس آلدیده چۈنقه‌یگنچه اَییق باله‌گه مهر اظهار قیله‌یاتیر: «مه، سوت ایچ، دۈمباغیم... کۈزلرینگ مونچه هم چیرایلی اېکن، پالوان باله! به‌مثلی مېنینگ یالغیزیم قطب‌الدین‌نینگ قاره کۈزلریگه مېنگزه‌یدی. مه، ایچه قال، کې، عرضله‌مه... قارنینگ تۈق بۈلسه، کوچینگ کېتمه‌یدی، خدا خواهلسه بیر کونی آزاد بۈلغه‌یسن. قَیته ارچه‌زارینگگه باریب آنه‌ی‌زارینگ بیرله دیدارلشگه‌یسن، قاره‌کۈز! مه، ایچ، ایچه قال...»

سلطان بیر حال بۈلیب توریب قالدی. سۈنگ جاهلیت ایچیده ملکه‌نینگ آدمی رومالی اره‌لش ساچیدن چنگلله‌دی : «هـ....م، ملکه؟! پاششالیکنی اۈز ایلکینگیزگه آلدینگیزمو؟ بیزدین بېرخصت بیرحیوانگه آزادلیق وعده قیلیب توریبدیلر؟ ایچکری کیرینگ».

ملکه تاباقنی قفس آلدیگه قۈیدی. سلطان بیر تېپیب تاباقنی تۈنتردی. ایبقباله هورکیب، قفس نینگ بورچگیگه قاچدی.

سلطان چادرگه کیریب پریاستیققه یانباشله‌دی. آیتوغدی پستراققه چۈنقه‌یدی. انچه‌گچه ایکّله‌سیدن صدا چیقمه‌دی.

آیتوغدی رومالی‌نینگ اوچی بیلن کؤزلرینی ارتدی. باشی قوییراق ایگیلدی.

–سوللنگ، ملکه‌م! – دیدی سلطان قهرلَنیب. ملکه رومالینی باشیگه تنغیب باغله‌دی. خان‌نینگ بیتیگه تیکّه قره‌دی:

–اوچ کوندیرکه، اَیقباله‌نینگ آنه‌سی کیلیب اویقومنی بوزه‌دیر .هر کونی خفتن چاغی اؤکیریب ییتیب کیله‌دیر. سای‌نینگ او بیتیده توریب فریاد قیله‌دیر.

–باله‌سی‌نینگ توتقونده ایکنلیگینی قیدین بیلیبدی؟

آیتوغدی کولیمسیره‌دی:

–آنه-ده، بیگیم. آنه‌نینگ یوره‌گی باله‌سی‌نینگ ایسینی تویه‌دی. توبه قیلدیم، نیچه کوندیرکه، مینینگ هم کؤنگلیم جیزیللەیدی. قطب‌الدینیمنی کؤره‌دیگنگه اؤخشه‌یمن. انشاالله، شو یقین فرصتده یالغیزیم‌نینگ دیداریگه تؤیگه‌یمن، دیب امید قیله‌من...

رفیقه‌سی‌نینگ «عاصي اؤغیل» نی تیلگه آلگنی محمودخانگه یاقمه‌دی.

–اونده‌ی اؤغیل یؤق اینده‌ی. او سیزدین، بیزدین واز کیچیب قلندر بؤلیب کیتگن. خؤش، تونده اویقونگیز بوزیله‌یاتگن بؤلسه، اَیقباله‌نی محو اینتیرگه‌یمن.

آیتوغدی‌نینگ رنگی بؤزردی.

–بیگیم، اگرده بو نارسیده جانوارنی محو اینتسنگیز، پُشیمان بؤلغه‌یسیز. اونده ملکه‌نگیزگه هم... وداع ایتینگ...

سلطان بیگیرمه ییللیک یاستیقداشیدن بونداق کفرانه سؤزنی کوتمه‌گندیک، بیر لحظه عجبلندی. سؤنگ استه بؤکسه‌سینی کؤتریب چاردانه قوردی.

–مبارک سؤزلرینی تکرارله‌سینلر، ملکه‌م، – دیدی سلطان کفینی قولاغیگه قؤییب، – بو گوش بیخبر نې دیگنینگیزنی توزوک انگله‌مه‌دی چاغی...

آیتوغدی کیپریک قاقمه‌ی گپینی قَیتردی:

–مبادا بیگیم بیر بیگناه جان‌ذاتنی جانیدین جُدا اِیتسه‌لر، سویوکلی ملکه‌سیدین هم اَیریلگن بؤله‌دیلر. سؤزیم – سؤز.

محمودخان آیتوغدی‌نینگ فعلینی خوب بیله‌دی. او سلطان سنجرگه بیحد خدمت قیلگن شوکتلی بهادیر بؤرکیاروغ امیرنینگ اِیرکه قیزی ایدی. آیتوغدی چاپندازلیکده، کمان آتیشده بیگیتلرنینگ هوسینی کیلتیرسه، نزاکتده، عیاللیک لطافتي و شکرگفتارلیکده بؤیسیره قیزلرنینگ حسدینی قؤزغردی. سلطان بیر سفر اونگه جاریه‌دیک معامله قیلدی. آیتوغدی ایندەمه‌دی، اؤغلینی، کنیزکلرینی آلیب مروگه کیتیب قالدی. محمودخان آره‌گه یزنه‌سی سلطان سنجرنی قؤیدی. آیتوغدی، «جناب محمودخانگه ایتینگلر، اوّل ملکه بیرله جاریه‌نینگ فرقیگه بارسینلر، اندین سؤنگ اهل و عیالینی طلب اِیتسینلر!» دیدی. سلطان‌نینگ اؤزی باش سالیب مروگه باردی، آیتوغدی بیلن یاش قطب‌الدین‌نی اوزه‌تیب قَیتدی. شو- شو، رفیقه‌سی‌نینگ راییشیگه قوردی. بوگون تغین اؤتگن ایشنی اونوتدی.

–ملکه‌م، بوندین چیقدی، شرعِی اِیرینگیزنی عزم وقراریدین سیزگه بیر یاووایی مخلوق‌نینگ جانی عزیز اِیکن-ده؟

-یۏق، بېگیم. اېرینگ - پیرینگ، دېمیش مشایخلر. مگرکه، اول ذات پیریم اېکن، مبارک قۏللرینی بېهوده قانگه بۏیه‌مه‌سینلر. هلی دنیانینگ اچّیق-چوچوگینی تاتیب کۏرمه‌گن بیر جانوارنی قتل اېتیب، نې مدعا تاپقه‌یسیز؟

-مېن سیزنینگ تینچینگیزنی اۏیله‌یدیرمن.

-قولّوق، بېگیم. مېنینگ تینچیمنی اۏیله‌یدیرغان اېرسنگیز، انینگ جانینی مېنگه بغیشلنگ. اخیر بو اَیيقبچه‌نی بیزگه هدیه اېتدینگیز. هدیه قَیتریب آلینورمی؟

سلطان آیتوغدی‌نینگ منطقلی سۏزلری آلدیده تغین تسلیم بۏلدی.

-خۏپ، انه بغیشله‌دیک، -دېدی مۏیلاوینی سِیلَب، -نې قیلسنگیز، اختیارینگیز.

آیتوغدی اۏرنیدن توریب سلطانگه تعظیم قیلدی.

-سیز بیر نارسیده گۏدک‌نینگ غمینی یېگن بۏلسنگیز، الله تعالی سیزنی درگاهیده یارله‌قه‌سین، بېگیم...

کېچه‌سی محمودخان قیی-چوودن اویغانیب کېتدی. تویه جونیدن قَویلگن پرده‌ی یېنگیل، ایسّیق کۏرپه‌نی تېپیب تشلب قدینی راسته‌دی. حاضرگینه کۏرگن توشینی اۏیله‌دی. یوزیگه فاتحه تارتدی، «استغفرالله» دېب قۏیدی. تېپه‌گه قره‌دی. سراپرده چنغراغیدن کوموش آی شعله تۏکیب توررردی. شو پیت تغین هَی-هَیله‌گن تاووشلر اېشیتیلدی. آلیسدن بوقه نعره‌سیدېک بۏغیق سېس کېلدی. سلطان استه توردی، قرس اوردی. هیچ کیم کیرمه‌دی. او اېگنیگه جون چکمانینی، آیاغیگه طلاکاری کاووشینی ایلدی، باشیگه سووسر بۏرکینی قۏندیردی. تشقری چیقدی. اېشیک آلدیده ایکّی ساقچی کلّه آسیلتیرگنچه دانگ قاتیب اوخلب اۏتیرردی. سلطان اولرنینگ بیقینلریده یاتگن نیزه‌لرینی آلیب اولاقتیریب یوباردی. ملکه‌نینگ

چادری اېلّیک قدمچه نریده اېدی. ایکّی-اوچ کیشی‌نینگ قاره‌سینی کؤریب شو طرفگه یوردی.

سوتدېک آیدین. چار اطرافده کنیزکلر کویمه‌لنیب یوگوره‌دی. آی‌بالته کؤترگن بېسؤنقه‌ی کیمسه سای تامانگه چاپه‌دی. هه دېب، «ملکه‌م، ملکه‌م، بارمنگ، اول مخلوققه یېم بؤلغه‌یسیز!» دېب بقیره‌دی. سلطان ملازملر یؤرته‌یاتگن ادیرگه قره‌ب پستله‌دی. یوز قدمچه یوریب تؤخته‌دی. کوهک سووی‌نینگ نریگی بېتیده اوچ یشر بوقه‌دېک کېله‌دیگن قاپ-قاره اَییق تورر، هه دېب آلدینگی آیاقلرینی هواگه کؤتریب اؤکیرردی. سلطان ینه ایلگریله‌دی. کؤزی آیتوغدیگه توشدی. ملکه‌نی بیر تؤپ جاریه عیاللر قورشب آلگن، یانیده قیلیچ، سؤییل کؤترگن نوکرلر. ملکه باش‌یلنگ. او آنه اَییقدن کؤز اوزمه‌ی تیکیلیب توریبدی. ایق تؤختاوسیز اؤکیره‌دی، گویا انتظار بؤلیب بیراونی چارله‌یدی. ناله قیله‌دی...

بیر زمان او ساحل تامان تَلپیندی. سوودن اَییقباله سوزیب چیقدی و بیر-ایکّی سیلکینیب آنه‌سی تامان آتیلدی. آنه اَییق لَپَنگلب کېلیب باله‌سینی قوچاقله‌دی، یېرگه دُوه‌له‌تیب سویدی، اېرکه‌له‌تدی، سؤنگ ساحل طرفگه قره‌ب چؤزیب اؤکیردی-ده، کؤز قراغینی آلدیگه سالگچ، تاغ ایچکریسیگه کیریب کېتدی. ملکه آوازی تیتره‌ب اولرنینگ آرتیدن مونگلی دعا قیلدی: «اِلها، آنه‌نگنی تاپگنینگ راست بؤلسین، اَییقچه! اوف... ای تنگریم، هیچ کیم بو دنیاده جگرپاره‌سیدن اَیریلمه‌سین، هیچ کیم والده‌سیدن جُدا بؤلمه‌سین اېکن... یالغیز اؤزینگگه سیغیندیم، اؤزینگدین اؤزگه سوینچیغیم یؤق...»

ملکه‌نینگ تیتراق تاووشی سلطان‌نینگ غشینی کېلتیردی. او درحال ایزیگه قَیتدی. کیره‌وېریشده ساقچیلر همان خورّک آتیب اؤتیرردی. سلطان‌نینگ جهلی چیقدی.

ایکّی ساقچینی تپیپ اغدردی. ایچکری کیردی. سلطان‌نینگ بیدارلیگیدن خبر تاپدیمی، اذن سؤره‌ب آفتابه‌چی کیردی. او چادرنینگ تؤرت طرفیده‌گی طلا شمع‌دانلرنی یاقدی. آی نوریده نیم‌یشیل بؤلیب تاولنیب تورگن ایپک چادر افسانوي جِلا کسب اپتدی. آفتابه‌چی پایگککه باریب تیز چؤکدی، قؤللرینی قاووشتیریب فرمان کوتیب اؤتیردی. سلطان آغیز آچمه‌دی. اواؤز خَیالی ایله بند، سینه‌سی جیزیللب تانگ‌آترده کؤرگن توشینی اؤیلردی. توشیگه قبله‌گاهی کیریبدی. رحمتلی، فلج بي‌دواگه یؤلیقیب جان تسلیم قیلگن اپدی. همان تختِ روانده اپمیش. سؤنوک کؤزلرینی محمودخانگه تیکیب، بزؤر تیلگه کپلیب دپرمیش: «اؤغلیم... معیشت دپب رعیتنی اونوتدینگ... اول نپچوک طبیبدورکه، بپمارینی سؤراقله‌مسه... سپن نپچوک سلطان بؤلدینگکه، مگر فقرا حالیدین خبر آلمه‌سنگ. اپل کپزمه‌یسن، بازار آره‌له‌مه‌یدورسن... جماعت بیرله عبادت قیلماقنی ترک اپتدینگ، قرآن تلاوت اپتمه‌یدیرسن... کؤزینگنی آچ، بالهم، بارر باغینگنی اؤیله...»

سلطان بیر سپسکندی. «بارر باغینگنی اؤیله...» آته‌سی تانگله محشردین آگاه قیله‌یاتگن اپدی. بو اشاره اونی عرش اعلادن زمینگه قؤندیرگندپک بؤلدی. درواقع، سلطان کپینگی وقتلرده کؤنگیل خواهشیگه اپرک بپریب، اطراف جوانبده نپ حادثه‌لر صادر بؤله‌یاتگنینی نظردن قاچیردی. آماچ سوریب دان ساچه‌یاتگن دهقان-نینگ آت ایزینی کؤرمه‌گنیگه قنچه بؤلدی؟ قاره‌ختایلر باسقینیدن کپیین معظم سمرقند بازاریگه آیاغی یپتدیمی؟ قبرستان و قدمجالرنی سؤنگگی باره زیارت اپتگنی قچان اپدی؟ حتی امام محمدالبخاري حضرتلری‌نینگ مرقدینی زیارت قیلمه‌گنیگه هم بیر ییلدن آشپدی. اصلیده، اول ذات شریف‌نینگ خاک پایلری قؤل چؤزسه یپتگودپک پبرده، قدیم سغدیکپنتده ساکن بؤلمیش. «انصافلی کیمسه‌نینگ یوموشی اپرمس بول ایشیم. ارواحلر سؤزی تیریکلرگه وصیت. فرض و سنتنی،

واجب الهینی فراموش اېتیبدورمن. بیزدین عاصیلیک کېچدی، پدر بویوکوار، انشاالله، روحینگیزنی منبعد بېزاوته قیلمه‌گه‌یمن. توبه-تزرع ایچره اۏرته‌نورمن، قبله‌گاه».

سلطان پاریللب یانیب تورگن بیلکده‌ی یۏغان، یریم گزلیک زعفران شمعلرگه بیر-بیر رزم سالدی، دلینی اۏرته‌یاتگن ندامت، افسوس، توبه آتشیگه اولرده اۏخشه‌شلیک تاپدی. ایچیده استغفار ایتیب، «توبه» سوره‌سینی اۏقیدی، کفلرینی یوزیگه سورتدی. اونگه تقلیداً آفتابه‌چی هم دعای فاتحه قیلدی.

شاهی پرده‌نی یاریب، قاره قویونده‌ی بۏلیب قرچیغه‌ی بهادیر کیردی. اونینگ بۏیی سَلکم اوچ گز کېلر، سلطان قرارگاهیده‌گی پاسبانلر سرداری اېدی. قرچیغه‌ی‌نینگ رنگی-قوتی اۏچیب کېتگن، قلماق بشره‌سیده قان یۏق، آله کۏزلری بېجا، گۏیاکه حاضرگینه آدم اۏلدیریب کېلگن قاتلدېک هَنسیرردی. قۏرچیباشی ایکّی بوکیلیب تعظیم قیلدی. گولدیره‌کده‌ی آوازی خیریللب، تیلگه کیردی.

-سلطانیم، بیر قاشیق قانیمدین کېچسینلر... اول ایتدین تووغانلر اوخلب قالیبدیر. حاضر ایکّله‌سی‌نینگ-ده کېتیگه تېپیب آغاچگه بایله‌تیب قۏیدیم. امر و فرمانینگیزگه منتظرمن. باشلرین کېس، دېسنگیز اۏز ایلکیم بیرله کېسگه‌یمن، تاکه اۏزگه‌لرگه عبرت بۏلغه‌ی ...هی، حرامزاده‌لر-اې! عالمپناه امر اېتسه‌لر...

قرچیغه‌ی نینگ بۏغزیده‌گی گپی آغزیگه یېتمه‌دی.

- الرنی قیپ-یلنغاچ قیلیب سووگه پیشینگ، - دېدی سلطان خاطرجمع تاووشده، - اندین سۏنگ سکبان اېتیب قۏییینگ.

ساقچیلر سرداری اوّلا قۏریقچیلرنینگ، قاله‌وېرسه اۏزی‌نینگ زیلده‌ی گناهینی بۏینیگه آلیب زیر تیتره‌ب توررردی. سلطان نینگ نېچون مرحمت قیلگنینی

انگله‌مه‌دی. حاضرگینه محمودخان قبله‌گاهی‌نینگ ارواحی آلدیده توبه-تزرع کېلتیریب، کؤنگلی شمعده‌ی اېریب تورگنینی او قیدین بیلسین؟

قرچیغه‌ی بهادیرنینگ جانی تاوانیگه توشگن اېدی، قَیته تیزّه‌سیگه کؤتریلدی. ایچیده حق تعالی‌گه شکرانه کېلتیریب، تپّه یېرگه یوکیندی.

-عمر بؤیی صادق قولینگیزمن، حضرتیم...

سلطان‌نینگ آوازی قولاقلریگه یاقیملی اېشیتیلدی:

-بارینگ، ارکان دیننی اویغاتینگ. بامداد نمازینی قلعه‌ده، جامع کبیرده اؤقیماقنی نیت قیلدیک. قرچیغه‌ی ایرغیب توریب تیسریلدی. آفتابه‌چی هم آیاققه قلقدی.

-مستحب، - دېدی سلطان قیسقه‌گینه. آفتابه‌چی یانباشلب اېشیککه یوزلندی.

سَل فرصتدن سؤنگ سوو بؤییده قرچیغه‌ی‌نینگ اؤده‌غه‌یلب بقیرگنی قولاققه چه‌لیندی:

-جانلرینگنی تیلب آلدیم، ولدزنالر، اېندی مېنینگ آیاغیمنی اؤپسنگلر هم آز! یوز دیرهمدن اقچه چؤزه‌دیگن بؤلدینگلر، اندین سؤنگ ایسته‌گنلرنی سکبان اېتیب ایت باقدیرورمن، ایسته‌مه‌گنلرنینگ کېتیگه تېپیب-تېپیب هَیده‌یمن، اؤ، اېنه‌غرلر!

خان‌نینگ خاص ساقچیسینی سکبان - ایتباقر اېتیب قؤییش مثلی کؤریلمه‌گن حقارت اېدی. اما یوز درّه یېب معیوب- مجروح بؤلیب قالگندن کؤره یوز دیرهم تاوان تؤلب سکبان بؤلگن اولی‌راق اېدی. ساقچیلر قرچیغه‌ینی بیرین-کېتین دعاگه کؤمیب، اونینگ شرطیگه راضیلیک بیلدیردیلر.

قۆرچيباشى نينگ رياكارليگى سلطان نينگ خيل-خيل اپريب تورگن ايسّيق بغريگه يخ بۆليب تېگدى. «ايمانى يۆق انينگ، - اوف تارتدى محمودخان، - وادريغ! نخات بو فاني دنياده اۆزينگدين اۆزگه بير محرم صادق تاپيلمه‌سه؟! اول بي‌توفيقنى نې قيلماق درکار؟ غافل ساقچيلرگه قۆشيب انى هم سکبان اېته‌يمو؟ اصلى بو دنياده دوست تاپماق دشوار اېکن، اې پروردگار عظيم..!»

زَقّوم درختی‌نینگ مېوه‌سی

۱۵- فصل

قویاش باتسه، اؤکینمه، ابرته‌گه او تانگنی باشلب کېله‌دی.

«اوبستا» دن

چرخِ کجرفتارنینگ ایشلری قیزیق ابکن. گاها خودنمالیک بیلن باشلنگن یوموش رؤشنالیک بیلن توگه‌یدی، و بالعکس، یخشیلیک، شادمانلیک وعده قیله‌دیگن کون معصیت، غمگذارلیک بیرله اتمامیگه یېته‌دی.

سلطان محمودخان صبح صادقده ارکان دین هم امرا و فضلانی قَبَتیگه آلیب، آق تولپاریگه مینگنده کؤنگلی سنبله سوویدېک تینیق ابدی. کېچگه باریب کؤنگلی ویران بؤلدی، اوززوکون وجودینی بلقیتیب تورگن خوشنوازلیکدن اثر هم قالمه‌دی.

...محمود تمغه‌چخان عسعسه و دبدبه ایله یؤلگه توشدی. آلدیده مژده‌چیلر خان حضرتلری «سمرقند زېبا» سری تشریف بویوره‌یاتگنینی خبر قیلیب، آت چاپتیریب کېتدیلر. سیاب ساحلی ابندی اویقودن اویغانگن. ایکّی طرفی لرزان شاخلی درختلر ایله زېنتلنگن تار کؤچلرده ابشک‌اروه‌لیک، خچیراروه‌لیک دهقانلر اوچره‌یدی. بو اروه‌چه‌لرده‌گی مېوه‌سَوه‌تلر آستیده کوز مېوه‌لری یلتیره‌یدی. دهقان بازارگه عاشقه‌دی، تانگ بؤزرمه‌ی تیربند سمرقند رسته‌سیدن جای ابگلله‌گنی مرکبینی چوچوله‌یدی.

شهرگه یقینلشگن سری سلطان محمودخاننینگ یوره‌گی تېز-تېز اوره باشله‌دی. تغین آته ارواحینی خاطرله‌دی، دلیده تکبیر ایتدی. جامع کبیر آلدیده ییغیله‌جک آلامانني کؤز آلدیگه کېلتیردی. «آري راست، بیزدین بې اندیشه‌لیک اؤتیبدیر، شهرستان ارا کیریب، جماعت بیرله نماز ادا اېتمه‌گنیمیزگه اوچ آی بؤلیبدیر. معرکه‌دین بیراقده قالغان مومنگه تقلید قیلیبمیز».

سلطان سمرقندنینگ سوو سېپیب سوپوریلگن آراسته کؤچه‌لریگه قدم باسگنده کاشینکار، مصلی دېک تیک مناره‌لر ایچیدن مؤذن تاووشی اېشیتیلدی:

... -اشهدان لااله الاالله—ا--ا----آ!

... -اشهدان لااله الاالله—ا--ا----آ!

یاووقده‌گی ینگراق سېسلرنی آلیسده‌گی بؤغیق، اؤکتم دعوت تصدیقله‌دی:

-حی علی الصلاة! حی علی الصلاة....ا....آ!

سلطان صحابه‌لری جامع مسجدیگه بوریلدیلر. کؤچه‌لرده آدم قلینلشگن، «پؤشت، پؤشت!» دېب یؤل آچیب باره‌یاتگن قؤرچیباشی‌نینگ هیبتیدن چؤچیب، فقرا دېوارگه قېیشه‌دی، قؤللرینی قاووشتیریب، آق بېداو اوستیده هر یانگه وقار ایله باقیب کېله‌یاتگن سلطان محمودخانگه تعظیم بجا قیله‌دی. سلطان‌نینگ اېگنیده یشیل ماووت چکمان، باشیده امام اعظم مذهبیده‌گی شیخلر دستاری ایله اؤره‌لگن چقماقدېک سلّه. دستار پېشیده بدخشان لعلی پارله‌یدی. سلطان هر سفر ایکّی یانیگه اؤگیریلیب فقرالری‌نینگ سلامیگه علیک آلگنیده یاقوت یلت-یولت یانه‌دی، کیشیلر

کؤکسیده هوس، کین، کنایه، فخر، عداوت و تغین نپچوک‌دیر بې‌تفسیر تویغولر اویغاته‌دی.

یؤل بؤیی قووره‌گن آغاچدېک تیزیلیب تورگن اېگنی یوپقون، آیاق‌یلنگ کیمسه‌لرنی کؤریب، سلطان‌نینگ کؤنگلی اېریدی. صدقه بېرمکنی اختیار اېتدی. چپ یانباشیگه اؤگیریلیب کیمگه‌دیر ایم قاقدی. آتینی نیقتب خزینه‌چی یانداشدی.

-الرگه بیزدی نامیمیزدین صدقه بېرینگ، - دېدی سلطان، -حقیمیزگه دعا قیلسینلر. خزینه‌چی اوزنگیگه آیاق تیره‌ب آت اوستیده یوکسه‌لدی.

-اې مومن و مسلمانلر! حضرت عالمپناه شول قوتلوغ صبح‌صادقده جنتمانند سمرقند سری قؤیغان مبارک قدملرینی خیر احسان قیلماقدین باشله‌دیلر! - دېب هَیقیردی. - اېشیتمه‌دیم دېمنگلر، محمود خان ابن ارسلانخان جنابلری مروّت ایلب، فقرالریگه خیر و صدقه ترقته‌دیلر! خزینه‌چی قؤینیدن آغزی بورمه‌لی خلته‌چه آلیب توگونینی یېچدی و اطرافگه سیقیملب دیرهم ساچه باشله‌دی. قدی دوتا خلایق بیر-بیرینی باسیب-ینچیب بېرگه یاپیشدی. بېشینچی خلته‌چه‌نی سلطاندن یشیریقچه اؤغری چؤنتگیگه اوردی.

سمرقندنینگ اولوغوار، منقش جامع مسجدیده بامداد نمازینی ادا اېتیب، سلطان محمودخان تغین آتگه مینندی. ارکان دولت و حکمالر قورشاویده شهر آره‌له‌دی. قوشخانه‌لرنی، رسته‌لرنی، اوستاخانه و مدرسه‌لرنی کؤردی. قاسم ابن عباس شیخ تربتینی زیارت قیلدی. کون کؤتریلگنده چاربازار آلدیده آتدن توشدی. آته‌سی رحمتلی بیر گېنی مدام تکرارله‌گووچی اېدی. «تکبر بؤلسنگ، مزار کېز، باله‌م، غافل بؤلسنگ - بازار کېز. بازار کؤزگه آرام، مزار کؤنگیلگه تسکین بېره‌دی».

بسم‌الله، دېب قۏش دروازه‌دن ایچکری اۏتدی. اۏتدی و «یاالله!» دېب بې-اختیار تۏختب قالدی. میران‌نینگ آیاغی، هه دېمه‌ی سمرقندنینگ قهرتان قیشی کېلگه‌ی. الا بازار داش قازاندېک قَینه‌یدی. هه، سمرقند بازاری مغرب و مشرققه مشهور اېدی. بو یېرده اۏروسیه‌دن کېلگن مۏینه‌فروشلرنی، قشقرلیک زرگرلرنی، دشت قیپچاق آت جلّابلرینی، شام و عراقدن آیاغی یېتگن تجارلرنی اوچره‌تیش ممکن. سمرقند بازارینی پیاده کېزگووچی کیشی‌نینگ بیر کونلیک وقتی کېتر، دسته-دسته رسته‌لر، طرفه خیل «...فروشانلر» سانی مینگدن زیاد اېدی. آت بازار، قۏی بازار، بقاللیک، بزازلیک، قول بازار، عطّارلیک، چیلنگرلیک، قوشبازلیک، سبزه‌وارلیک، مېوه‌فروشلیک، آوچیلیک، نجّارلیک، علاّفلیک، تېری‌فروشلیک، صحافلیک. غله-غاوور، اور-سور، آل-آل، بېر-بېر ایله مشغول آلامان آره‌سیده آدم یره‌لگندن بېری بیراونینگ رزقینی قییب یا بیراوگه نصیبه اولشیب یورگن یوزلب، احتمال مینگلب کسب وهنر اېگه‌لرینی اوچره‌تیش ممکن اېدی. کاسبلر، مېرگنلر، اَیغاقچیلر، دعاخوانلر، قراقچیلر، طبیبلر، دېوانه‌لر، دلاّللر، کرامتچیلر، بخشیلر، اۏغریلر، میخۏرلر، میفروشلر، قیزیقچیلر، صدر توشووچی مداحلر، تابوت‌کشلر، ساربانلر، اۏتینچیلر، ماربازلر، ماخاولر، بچه‌لر، ستنگ عیاللر، قۏشمه‌چیلر، خواجه‌سرالر... بازارنینگ تیلی هم انواعی، بیر لحظه اۏرته‌لیکده توریب قولاق توتسنگ، هر کیم گۏیا اۏز تیلیده چولدیره‌یاتگن قوشلرنی اېسلته‌دی: چیگیل هم شو یېرده، تاتار هم، سارت هم شو یېرده، پیرسیان هم، قاره‌خاني تورک هم، قارلوق هم، عجم و عرابي، نۏغای، یهودي، قیپچاغ و قۏنغیرات، قیق کۏزلیک چین-ماچینلر، کونگور تېلپکلی قشقرلیک، شیرین زبان مۏلتانی، بیجیلداق مزنگ، شیشکۏز اۏریس، کاغذنی «کاگاز» دېگووچی چوچوک تیللی آزري...

سلطان محمودخان سَیرنی سبزه‌وارلیکدن باشله‌دی. دماغیگه گوپ اېتیب نمخوش، معطر ایس اوریلدی. آموخته چېچکلر، کۏکَتلر ایچیدن جمبیل، ریحان

هیدی علاحیده اجره‌لیب توررردی. «سمرقند ریحانینی ایسکه‌گن میت تیریلور»، دهب اؤیله‌دی او رسته‌گه رزم سالیب. سلطاننی تنیب، الّه‌قچان اؤرینلریدن هَدیک و امید اره‌لش ایرغیب تورگن ترمهوه‌چیلر خانگه تال‌سَوه‌تده طرفه کؤکَتلروایفار هیدلی گُللردن پیشکش قیلدیلر. محمودخان رسته-رسته اؤتیب، بازار ایچکریسیگه کیرگن سَیین کؤنگلی سرمست بؤلیب، ذوقیاب حسلرگه تؤلیب بارر، شونداق معمور و معظم بیر اؤلکه‌نینگ یگانه صاحبی اپکنلیگیدن غروری کؤک گنبذیدپک یوکسه‌لردی. بي‌اختیار سلطان خَیالیگه اعرابي شاعر ابوالفتح بستي‌نینگ عجیب بَیتی قنات قاقیب کپلدی. بستي دپمیش‌که، «الناس فی اجرهم جنّه و جنت الدنیا سمرقند». سلطان ایلکیده‌گی بیر توپ ریحاننی ایسکب، یانوپریگه النگلب باقدی. «الحمدلله، جنتمانندسن، سمریم، سمرقندیم! اِلها، سپنگه کؤز تپگمه‌گه‌ی، سپنینگ حسنینگگه کؤز آله‌یتیرگنلرنینگ کؤزیگه چؤپ توشسین، راحتینگ هم، زحمتینگ هم اؤز اولوسینگگه بویورگه‌ی...»

زرگرلیک بیلن عطّارلیک دوکانلری آره‌سیده سلطان غرایب منظره‌گه دوچ کپلدی. قبر تاشیدپک اولکن خرسنگده جُلدور چاپان کییب، بپلیگه زنار باغلگن حبشدپک قاپ-قاره، برزنگی بیر کیمسه اؤتیرردی. ساچلری پتیله-پتیله. آلدیده تیمقاره کشکول، بؤز دسترخوان. بو مجنون‌صفت غیرِ دین بیگیت ظاهراً اؤزارا خلاف، بپمعنی سؤزلرنی ایتیب بقیرردی:

-السلام هم، الوداع هم اینجاست، شول پپرده‌دیر! تورکنی کولدیرگن نیمرسه عجمنی پیغلتور، بالعکس، عجم کولگنده تورک گریان ایلر! دهقان اپکیب آلتی آی کوتگه‌ی، مپنینگ اپککنیم آلدیمده اونیب چیقه‌دی! شک کپلتیرسنگ، اؤنگیمگه کپل، اؤنگیمگه..!

سلطان چپ یانیده تیتره‌ب-قققشب تورگن محتسبگه یوزلندی:

–بو غیرِ دین کیم؟

–کشمیری مسافر، عالمپناه، –دېدی محتسب اېگیلیب، – انی کشمیری دېوانه هم دېرلر. رام آچیب، فال کۆریب بیر بورده نان ایلینجیده...

محمودخان ایندەمەی ایکّی آدیم آلغه یوردی، سۆنگ رامچی‌نینگ سِرلی سۆزی یادیگه توشیب تۆختەدی .«السلام هم، الوداع هم اینجاست، دېدی. نېچوک تیریکلیک‌نینگ ابتداسی بیرله انتهاسی بول کافرنینگ اۆتروسیده بۆلغەی؟» سلطان کشمیریگه چیمیریلیب قرەدی:

–اې مسافر! مېنگه فال کۆر، اندین سۆنگ السلام بیرله الوداع تعریفین سۆیله!

کافر خان‌نینگ افتیگه اوزاق تیکیلدی. اۆزیچه نېلردیر دېب پیچیرلەدی. بیقینیدن کفدېک کۆزگوچه آلیب قرەدی.بیر سیقیم یلتیراق تاشچەلرنی دسترخوانگه ساچیب یوباردی.

–سېنی بول بېرگه آتەنگ چارلەدی، – دېدی تاشچەلرگه باقیب، – بوگون کۆکرەگینگده منه بوندەیین (او تگیدەگی خرسنگنی شپەتیلب قۆیدی) تاش بار اېدی، انه اېندی اول تاش اېریدی. الا آقشام کېلیب اول تاش قَیته ایچینگگه کیرگەی. سۆزیمدین قهرلنسنگ – کلّەم دارگه یېتگەی، شول الوداع مېنگه! بشارتیم اۆنگیدن کېلسه – قَیته کشمیرینی ساغینیب کېلورسن، شول السلام مېنگه! سلطان سېسکندی:

–تاش نې بۆلغەی، مسافر، انی... کیم اېریتور؟

–جاهلیتدین قالغان روایت باردیرکه، کون باتسه، ییغلمه، اې غافل، اول تانگله عالمنی قَیته منور قیلغەی... آقشام سېنینگ کۆکسینگگه قۆناق بۆلەدیرغان تاشنی سۆز اېریتگەی...

کشمیری دسترخوانده‌گی تاشچه‌لرني و کؤزگوسینی ییغیشتیردی.

سلطان متأثر بؤلیب توریب قالدی. کیسّه‌سیگه قؤل اوریب بیر دینار آلدی-ده، کشمیری‌نینگ آلدیگه تشله‌دی.

رامچی طلا تنگه‌گه مهنسیمه‌گنده‌ی کؤز تشله‌دی، سؤنگ اونی ایلنتیریب تماشا قیلدی. خونیک ایلجه‌یدی.

–حاضر گینه ایککنیم کؤز اؤنگیمده اونیب چیقدی...

شو پیت بیر سبد نان کؤتریب نانوای اؤتیب قالدی. رامچی سبددن ایکّی نان آلیب طلا پول چؤزدی. نانوای‌نینگ کؤزی چیقیب کیتدی.

–آل، کشکول حرام بؤلمه‌سین، – دیدی کشمیری، – مینگ طلادین بیر بورده نان اَولی. بو دنیانینگ چیرایی هم، چِناری هم بیر بورده نان دیب یوریبدی. مسافر دیوانه-نینگ گپی «چِنار» سلطانگه نشتردیک باتدی. اما او دَمینی ایچیگه یوتیب امرا و علمالرنی ایرگشتیرگنچه بازار ایتگیگه قره‌ب کیتدی.

...سلطان کوهکده‌گی قرارگاهیگه یِیتیب کیلگنیده عصر نمازی وقتی بؤلگن ایدی. او سفرده یورگن کیمسه‌دیک یینگیل‌گینه تؤرت رکعت نمازنی ادا ایتدی-ده، پر بالشگه یانباشله‌دی. تؤستدن کیفیتی بوزیلدی. کؤنگلیگه یانباشیده‌گی بخمل گُللی لؤله بالشدیک تاش چؤکدی. خَیالیگه لؤپ ایتیب کشمیری‌نینگ گپی توشدی: «آقشام ایچینگگه تاش کیرگه‌ی... بول تاشنی سؤز ایریتگه‌ی...» بو سِرلی کرامت مؤنیسینی اؤیلب انچه یاتدی. کوتیشدن یامان نرسه یؤق ایکن. خوف و خطرنینگ اؤزیدن کؤره اونینگ هدیگی یامانراق دیب علاّمه‌لر بي‌چیز ایتمه‌گن ایکنلر. «او نیچوک تاش ایکن که، آقشام ایچینگگه کیرگه‌ی؟» محمودخان خرافاتچی ایمس

اېدی، دینگه هم متعصبلرچه قتّیق کۆنگیل بېریب، خروج قیلمس، اۆزیدن ارکان دیننی بېزدیرمسلیک اوچون فرض و سنتنی یوره‌کدن ادا اېتگن کیشی قیافه‌سیده یورردی. اما... بری‌بیر، قتال جنگ آلدیدن قان ایسینی تویگن جنگاور سواریدېک دلی پاتیرلب، کۆکسینی تېشیب یوباره‌دیگندېک اۆیناقله‌یدی. «لفظی دېوانه‌ده، بیر هاووچ تاشگه باقیب آغزیگه کېلگنینی ولدیره‌دی-قۆیدی»، دېب اۆزینی آووتیشگه اورېندی. بۆلمه‌دی، «اخیر سېنی آته‌نگ چارله‌دی»، دېب توریبدی. کرامت قیلدی. «کېچه آقشام چۆچیب اویغانگنیمنی، توش کۆرگنیمنی نې بیلدی او کشمیري؟» دېگن اضطراب بدتر یوره‌گینی بورغیله‌دی. یاتگن یېریده قرس اوردی. اېشیکاغه‌سی کیردی.

-قیمیز کېلتیرینگ. معجون بیرله.

اېشیک آغه‌سی بیلن بکاوول ایکّاولان طلا برکشده غاز اېتی، پۆلاتي آبی نان، بیر چینّی کۆزه‌چه‌ده قیمیز، شونگه لایق معجون کېلتیردیلر. سلطان معجوندن مۆلراق قۆشیب، بیر چینّی کاسه قیمیزنی سیپقاردی. یوره‌گی‌نینگ کویگنی بیر ثانیه باسیلگندېک بۆلدی. اېتدن گزک قیلدی. سَل اۆتیب معجون اۆز کوچینی کۆرسه‌تدی. بدنی جۆشدی، وجودینی قمره‌ب آلگن خواطر چېکینگندېک تویولدی، شعوریگه تغین اۆکتملیک، یاوقورلیک، شفَافلیک قَیتدی. ایکَینچی کاسه قیمیز سلطاننی تمام سرخوش اېتدی. او یانباش اوریب پینککه کېتدی.

اویقودن دلی سیاه بۆلیب اویغاندی. نماز دیگر اۆتیبدی. «صلاتگه هم تورغیزمه‌بدی لعنتیلر!» دېب ملازملریدن اۆپکه‌له‌دی، سۆنگ معجون ایچگنلیگینی اېسلب، خجل بۆلدی. یوره‌گیده همان قاره تاش چۆکیب یاتردی. قۆرقه-پیسه اېشیکاغه‌سی مۆره‌له‌دی. سلطان‌نینگ اۆرنیدن توریب اۆتیرگنینی کۆریب آهسته بۆسه‌غه هتله‌دی.

-حضرتیم، بیر مسافر اذن سؤره‌ب توریبدیر...

-کیم ایکن؟ - دیدی سلطان همان غفلت ایچیده.

-یسّیدن ایمیش. خان جنابلریغه تاپشیره‌دیرغان امانتیم بار، دییدور.

«یسّی»نی ایشیتیب، محمودخان هوشیار تارتدی. یسّیده لاچین اؤغلی - قطب‌الدین بار. «نخات اؤغلیدین بیر مژده کیلتیرگن بؤلسه؟».

-کیرسون.

ایشیک آغه‌سی تیسریلیب چیقدی. سَل فرصتدن کیین چووَک یوزلی، ملانما آریق ییگیتنی باشلب کیردی. بو مولود قاری ایدی.

قاری درحال چؤککه‌له‌دی. سلطان حقیگه دعا قیلدی. سؤنگ قؤینیگه قؤل سالیب، خطچوپگه بیکیتیلگن اؤرمه کاغذ آلدی. قؤشقؤللب سلطانگه توتدی.

-نی بول؟ - دیدی قباق سالیب خان.

-مکتوب، شاهیم. مونی سابران علمالری بیتمیش. سلطانیمیزنینگ اؤز ایلکینه تاپشیر، دیب امر ایتدیلر.

-اؤزلری کیم بؤله‌دیلر؟

قاری‌نینگ جوابی تیار ایمس ایدی، چَینه‌لدی. سؤنگ اشرفخان قاضی-نینگ پندینی خاطرلب، بیدیرله‌دی:

-فقیرینگیز بیر تجارمن. تورکستان دیاریدین بخارای شریف سری تجارت ایله یؤلگه چیقیب اپردیم. محترم ذاتلریمیزنینگ اؤتینچلرینه یؤق دیگنی تیلیم بارمه‌دی...

سلطان خطنی قبول قیلیب قاری‌نینگ افتیگه ضمناً قرەب قؤیدی. مسافر ییگیت‌نینگ داودیرەب تورگینینی کذابلیککه یؤیمه‌دی، صلابتیم باسدی، دیب اؤیله‌دیمی، «سینگه اجازه»، دیب رخصت بپردی. مولود قاری آسان قوتولگنیگه سویونیب، شرفه‌دیک درحال چیقیب کیتدی.

سلطان خطچوپنی بی‌پسندلیک بیلن آچدی. مکتوب ایکّی ورققینه اپدی. بیرینچیسی ییریک-ییریک حرفده، نهایتده خونیک خطده بیتیلگن. محمودخان خط باشیده‌گی عرفي مدح و ثنانی تشلب اؤرته‌راققه کؤز یوگورتیردی. «...بعداز، سیز جناب عالیلری نینگ سابران مضافاتیده استقامت قیلگووچی مومن فقرالرینگیز سلطانیمیزنینگ شأن-شوکتلریگه سایه توشمه‌سین، دیگن قوتلوغ نیتده مذکور نامه‌نی بیتمکده‌میز. سیز پیریم دیب قؤل بیرگن شیخینگیز سلطنتینگیز دشمنی بؤلمیش خوارزمشاه آتسیزنینگ ولیعهدی ابولفتح‌گه مهر کؤرگوزیب، انی دعای خیر ایله مسرور اپتیب توریبدیر. کؤزینگیزنی آق و قراسی شهزاده قطب الدین فرزندینگیزدین تیریک جُدا اپتگنی کملیک قیلدیمو؟ شیخ نینگ بول یؤسون محبّتنامه‌سینی بیز علما اهلی اوّلا یبتّی اقلیم اِیه‌سی سلطان سنجر ماضي، دوم، سیزدیک عالي همت تقوا صاحبی سلطان محمودخان خاندانیگه بهتان دیب بیلگه‌یمیز. سؤزیمیزنینگ دلیلی طریقه‌سینده قول خواجه احمد شیخ‌نینگ اؤز دستخطی ایله بیتیلگن انشانی یوباردیک. زاره، الله مددکار، حق مصطفی یار بؤلیب، سیز جناب عالیلری پیرینگیزنینگ منافقانه کار و اسراریدن آگاه بؤلسنگیز. دعای جانینگیزنی قیلیب، تاج

و تختینگیزگه کشایش و دولتینگیزگه برکات تیله‌ب، سابران قاضی القضاتلریدین دہب بیلگه‌یسیز. والسلام بالصواب».

اهل علمانینگ ذکریچه، ایکّینچی مکتوب شیخ المشایخنیکی ایدی. محمودخان بو خطنی جِنده‌ک عجبسینیب و دلیده اندک غلوه بیلن قوّلیگه آلدی. اوّل میده، روان یازووگه تیکیلیب قالدی. او سلطان العارفین‌نینگ دست‌خطینی ایلک دفعه کؤریب توریشی ایدی. خطدن شیخ نینگ نفسی، روحیتی اوفورگندہک بؤلدی. نیگه‌دیر سپسکندی. تؤستدن چیرایلی میتّی حرفلرگه جان کیردی، اولر بیر-بیرینی قوویب ایرغیشله‌دی. «نون» – کوموش حلقه‌چه‌لرگه ایلندی، «سین» اؤتکیر تیشلی ارّه‌گه، «الف» اوزون ایرغه‌ی تیاققه اہوریلدی، زغیر اوروغیدہک نازک نقطه‌لر اہسه قاره یولدوزچه‌لردہک چادر ایچره پرواز ایله‌دی...

سلطان خَیالینی ییغیشتیریب کاغذگه تیکیلدی. شوپیت بیِ‌اختیار برماقلری تیتره‌یاتگنینی سہزیب قالدی. بدنی قیزیدی. کلمه کہلتیردی. سؤنگ اؤزینی زؤرلب نامه‌نی اؤقیشگه توشدی. مکتوب مختصر ایدی: «مریدیمیز شهزاده عبدالفتح بهادیرخانگه. دین اسلام سرحدلرینی کہنگه‌یتیریش یؤلیده چهککن زحمتلرینگیز اجرو ثوابینی بیر کونی یره‌تگن‌نینگ اؤزی بویورگه‌ی. ولیِ، فراموش اہتمنگ که، کلام شریفده، دینده زؤرلش یؤقدیر، دہییلمیش. پروردگار عالم، انسان طبیعتی اؤته ظالم و ناشکر بؤلیشینی ایتیب، سیزو بیزنی ظلم‌دین حذر قیلماققه چقیره‌دیر. زہراکه، کیم‌نینگ که سینه‌سیگه الله نینگ شفاعتلی نوری یہتگن اہرسه؛ بس، اول اؤز اختیاری ایله مومنلیککه مقتدا بؤلگه‌ی. الا قیلیچ سیلتب باش کہسمککه حاجت یؤقدور. قان ایسی کہلیب تورگن یہرده حیات چہچگی کؤکرمس. سیز سلطان سنجر ماضي آدملریدین شکوه-شکایتلر ایلب، حقینگیزگه دعای خیر تیله‌بسیز. سنجریلرگه-ده، خوارزمیلرگه-ده بیر یامان گپیمیز بار: سیزلر کؤپ کولمکنی اختیار اہته‌سیزلر.

پروردگار عالم، «فالیضحک قلیلاً»، دیدورلر. بول مبارک آیت‌نینگ مغزینی آبدن چَقیب وجودینگیزگه تفکر ایلنگ، اؤغلیم. اؤز یورتینی پاره-پاره قیلیب تلشیب یاتغان بیر وطن فرزندلریگه وصیت-خطیم شولدیر. بَیت:

سپنی قؤیمس اجل هرگز نپچه حکمینگ روان بؤلسه،

حکومت بیرله عالمنی اگر زپب و زبر قیلسنگ.

سیزگه لوح محفوظ اپگه‌سی انصاف و توفیق عطا اپتسون.

شیخ قول خواجه احمد یسّوي».

سلطان مکتوب سؤنگیده‌گی شیخ مهرینی تماشا قیلدی. بؤتلاق‌نینگ کؤزیده‌ی بپجیریم، تیمقاره مهر اؤرته‌سیده‌گی دایره‌ده «سلطان العارفین احمد یسّوي» دپگن بیتیک اؤییلگن، گردشده اپسه یسّویدن بورون اؤتگن اؤنته اولوغ احمدلرنینگ اسملری درج اپتیلگن اپدی. سلطان احمدلرگه هم پریشان حالده کؤز یوگورتیردی، بیراق بیر شیخ‌نینگ نامیده‌گی غلطنی پَیقه‌مه‌دی. او تصوف علمیدن درست خبردار بؤلگنیده و زیرکلیک قیلگنیده بو غلطنی سپزر، عاقبتده پشیمان اؤقلریگه گرفتار بؤلمسدی. افسوسکه، محمودخان اکثر فاتح‌لر سینگری قیلیچ-کمان علمیده ماهر، لپکن اسلامي علم حالده ناتوانراق اپدی.

محمودخان زرنگ کاسه‌دن انار سوویني سیمیریب، بیر آز تین آلدی. علمالر «شیخ مکّه‌ی مکّرمه سری عزیمت قیلدی، یقین فرصتده قافله‌سی بیرله سمرقندگه یپتیب بارگه‌ی»، دپب خبر بپریبدی. سلطان‌نینگ کپکسه‌یپب باره‌یاتگن قلبی بیر طغیان اوردی. «مگر شیخ بیز طرفگه تشریف بویورسه، احتمال که، اؤغلی قطب‌الدین هم قؤشیلیب کپلر. اخیر، منه اوچ پیلدیرکه، ولیعهدی حضرت سلطان

درگاهیده مریدلیک مقامیده یوریبدی. گؤیاکه، شهزاده ابمس، درویش، قلندر، جنده کیبگن ترک دنیاچی...».

سلطان‌نینگ کؤز اؤنگیده ایلک زیارتی جانلندی. بوندن ایکّی ییل و ایکّی آی مقّدم، مهزان‌نینگ قاق اؤرته‌سیده محمودخان شیخ المشایخ خواجه احمد یسَّوي جنابلرینی طواف اِیتگنی سمرقنددن یسّی سری آتلندی. قَبَتیده صادق امیرلری، خاص ندیملری، خویش و اقربالری، سمرقندو بخاراصدرلری، علما و فضلا، قاضی و قضات... خیر-احسانلر هم مؤل آلدی. نیتی -نه‌اینکه ملک تورکستان، شام و عراق، خراسان و روما، حتی آق اِبدیل بؤیلریگچه داوروغی کِیتگن اولیالر سروری، چیلتانلر صحبتداشی، غیب و شهادت صاحبی سلطان العارفیننی زیارت قیلیش، اونگه قؤل بهریب مرید بؤلیش، دعاسینی آلیب، دارالسلطنتیگه رونق و برکات سؤره‌ش اِبدی. تاغه‌سی، یِتّی اقلیم فاتحی سلطان سنجر یسَّوي طریقتی‌نینگ مخلصی اِبدی. حضرت بیلن مکتوبات المشیب تورر، شیخ‌نینگ نصیحتلرینی جان قولاغی بیرله تینگلر اِبدی. محمودخان زیارتی طفیلی تغاییسینی هم رضا قیلمکنی اؤیله‌دی و سرطان جزیره‌مه‌سینی اؤتکریب یؤلگه چیقدی. سویوکلی ملکه آیتوغدیدن بؤلگن یالغیز اؤغلی قطب‌الدین‌نی هم قطاریگه آلدی. تخت وارثی بؤلمیش قطب‌الدین‌گه اولیا باباسی آق فاتحه بهرسین، دهب امید قیلدی. بیر آیگه یقین یؤل باسیب، عینِ قاوون پیشیغیده یسّی‌گه یِتیب باردیلر. محمودخان حضرت سلطاننی ایلک دفعه کؤریشی اِبدی. شیخ‌نینگ اِیتگینی کؤزیگه سورتیب طواف قیلدی، پیریم دهب قؤل بهردی، خزینه‌سینی ایه‌مه‌ی ساووردی. بیر هفته خدمتیده توردی. اؤغلی قطب‌الدین-نی حضرت‌نینگ آیاغیگه ییقدی، بول نوجوانگه ارشاد بهرینگ، عمریگه کمال تیله‌نگ، اِلها قاره‌خانیلر سلطنتی تا ابد شوکتدن، مظفریتدن محروم بؤلمه‌گه‌ی، دهب اؤتیندی. خصوصاً قطب‌الدین حضرتگه قتّیق باغلنیب قالدی. سلطان محمودخان تصرفیده‌گی ولایت و تومنلرنی کهزیب، حاکم و حکما بیلن ملاقاتده یوررکن، قطب-الدین قلعه‌دن بیر آدیم چیقمس، متصل شیخ حضوریده‌گی سماع مجلسلریده

اشتراک اپتر، درویشلر تؤده‌سی ایچره قالیب کپتر، ذکر تماشا قیلر، خلص، خانقاه اهلیدن بیر اپنلیک اَیریلمسدی.

سفری قریب، سلطان ایزیگه قَیترکن، قطب‌الدین‌نینگ یسّیده ینه بیر مدت قالیش ایستگی بارلیگینی انگله‌دی. اما هلی نارسیده، دپب قالدیرمه‌دی، اؤزی بیلن سمرقندگه آلیب کپتدی. قیش اؤتیب، بایچپچک آچیلگچ، قطب‌الدین تغین آته‌سیدن اذن سؤردی: «پیر بابامنی زیارت قیلسم...» سلطان اپرکه اؤغیل کؤنگلیگه قره‌ب رضا بؤلدی. ندامتلر بؤلغه‌ی کیم، قطب‌الدین یسّی‌گه باردی و آته-آنه درگاهیگه قَیتمه‌دی. یاز اؤتدی، کوز اؤتدی. سلطان نینگ قهری کپلدی: «توققن آنه بیرله قبله‌گاهیدین هم زیاده کیمسه بار اپکنمی بو عالمده؟!». او اؤغلی‌نینگ فعل-خؤیینی بیلگنی اوچون ملایمراق آهنگده ایکّی اپنلی خط بیتدی: «اؤغلیم، سیز بیزنی ساغینمه‌گن بؤلسنگیز، بیز سیزنی ساغیندیک. والده‌ی مهربانینگیزنی کؤزلری نگران، بیز هم عصادپک سوینچیغیمیزنی انتظار بؤلیب کوتگه‌یمیز. اپلینگیزگه، مبارک خاندانینگیزگه درحال قَیتینگ». الا قطب الدین قَیتمه‌دی. اپندی سلطان جهل آتیگه مینیب، غضب قمچیسینی سپرمه‌دی. اؤنته بهادیر نوکرینی قوراللنتیریب یسّیگه یؤلله‌دی: «اول قاچاق باله‌نینگ قؤلیگه کیشن سالیب زودلیک بیرله کپلتیرینگلر. شهزاده، تخت وارثی، دپب اَیَب اؤتیرمه‌سینلر!»

نوکرلر آزیب-تؤزیب، قاره‌ییب کپتگن قطب الدین‌نی بیر هفته‌گه قالدیرمه‌ی بندی قیلیب سمرقندگه یپتکزیب کپلدیلر. اما اول بی‌توفیق آته‌بزار، بی-مهر، ناشکر باله اویده بیر آی تورمه‌ی ینه یسّی‌گه قاچیب کپتدی. « سپن بیزدین کپچگن اپرسنگ، بیز هم سپندپک فرزندنینگ بهریدین اؤتدیک»، دپدی اؤزیچه سلطان محمودخان و قَیتیب اؤغلینی تعقیب اپتمکنی بیغیشتیردی. منه، ایکّی بیلدن زیاده‌که، قطب‌الدین شیخ اپشیگیده مثلی خذمتکار اپمیش. اپشیتیشیچه، بیرتیق جنده، قینغیر قلپاق کیپب، چاریق سودره‌ب ایسقیرت درویشلر حلقه‌سیده «یاهو!» دپیه ذکر توشیب یورگنمیش...

سلطان شیخ مهریده پرچینلنگن «سلطان العارفین» عنوانیگه باقیب پیچیرله‌دی: «شو انصافدنمی، پیریم؟ بیز نې یامانلیق قیلدیک؟ بیر آغیز شیرین سؤزینگیزنی روا کؤرسنگیز، رتبه‌نگیز کمه‌یيب قالورمیدی؟ کؤزیم‌نینگ گوهری، دل وجانیم، یالغیز اؤغیل دردیده کویگنیم یېتمسمیدو؟ نېچون سیز هم زقّوم درختی-نینگ زهرالود مېوه‌سینی آشه‌تماقچی بؤله‌سیز؟ همت بیرله وفانینگ مکافاتی شولمیدی؟».

ایکّی ورق ایپک کاغذگه تېرمیلیب سلطان ینه انچه اؤتیردی. کشمیری دېوانه نینگ ساووق بشارتینی ایسله‌دی. کؤز آلدیگه تغین قلندرصفت اؤغلی کېلدی. مدام قاواغینی آچمه‌یدیگن، تکبرنما، مختصر و کېسیب سؤزلاوچی حضرت سلطان گوده‌لندی. کافر گؤرخان و اؤز قوملری قارلوقلر ایله بؤلگن جنگدن قالگن قلب جراحتی اېندی بیته‌یاتگن اېدی، منه بو نامه طفیلی یره‌سی ینگیلندی. خؤرلیگی کېلدی. ینه موزدېک انار سوویدن شیمیردی. کاغذنی ییغیشتیریب اؤرنیدن توردی. طلا کمرینی تارتیبراق باغله‌دی. اؤزینی بردم، اؤکتم قیافه‌ده توتیب تشقری چیقدی. «بالبلاء صابرین» – بلا کېلسه صبر قیل، دېیدیلر. الحمدلله کیم، بلادن الحذر، اؤغلیم کېلمکده. حضرت سنجریلر خاندانی شأنیگه نامناسب گپ ایتگن بؤلسه، ایتیبدی. زېرا، سلطانلر ایله شاعر زمانلر ازلدین تا قیامتگه قدَر اختلافده اېرورلر. بونگه کوییب جگرنی کباب اېتمسلیک درکار. کیشنلب کېلتیرالمه‌گن اؤغلیم اؤز آیاغی بیرله کېلمکده. الحمدلله والمنه قاشیمده قالغه‌ی. بول خوش‌خبرنی ایتیب، والده‌سینی خوشنود اېته‌ی. سؤنگ کوهکنی ترک اېته‌یلیک. شهزاده‌نی قصر عالیده کوتیب آلگنیمیز معقولراق.

سلطان آیتوغدیدن سویونچی آلگنی اهل و عیالی قؤنیم تاپگن قیزیل چادر تامان کېتدی.

عاصي فرزند

١٦-فصل

تا کیشیـگه درد تېگمه‌ی بۆلمه‌دی بغری کباب،

دلـده دردینگ بۆلمسه، دردِ سریمنی کاولمـــه.

بحر رحمتگه کیریب، قیلدیم وجودیمنی عدم،

معرفتـــدین بېخبـــرسن،دفتریمنی کاولمـه.

مشرب

قطب الدین مینگ استحاله بیلن بۆسه‌غه هتله‌دی و تۆرده، سېربر تختده اۆتیرگن آته‌سیگه کۆزی توشیب، یوره‌گی اۆیناقلب کېتدی. شتاب بیلن آلغه اینتیلدی. گُلدار، یومشاق عجمي قالینلرنی سېس‌سیز باسیب، زومده پدری‌نینگ استقبالیگه یېتدی. قولده‌ی یېر اۆپدی. باشینی قالیندن کۆتریب قۆل قاووشتیردی. اما آته‌سی‌نینگ کۆزیگه باقیشگه جرأت اېتمه‌دی. دردلی، تیتراق تاووشده استغفار ایتدی:

-عاصي فرزندینگیزنینگ گناهیدن اۆتینگ، قبله‌گاهیم...

محمودخان اۆغلی‌نینگ دیده‌سیگه رزم سالدی. اونینگ کۆزلری تۆله جیققه یاش اېدی. سلطان‌نینگ هم کېکسه‌لیک بیابانی سری یوز بورگن پژمرده قلبی سېل بۆلدی. اگر اونینگ کینه‌سی ناچار و عزت-نفسی ضعیف بۆلگنیده، صبر اېتمس، بې‌اختیار تختدن توریب کېتردی. فرزند ساغینچی اونی تختِ روواندن اوزیب

آلماقچی بؤلر، الا شکّاک اؤغیل قیلمیشیدن زخم یبگن آتەلیک کؤنگلی، پادشاەلیک کبر و هواسی بونگه یؤل بیرمسدی.

قطب‌الدین همان یبردن کؤز اوزمەی باش اپگیب اؤتیریبدی. سلطان محمود اؤغلیگه بیر دقیقه سینچکاو تیکیلیب قالدی. اؤغلی‌نینگ اپگنیدەگی جون چاپاننی اؤشه بارگنیده حضرت سلطان العارفینده کؤرگن اپدی، آیاغیده کهنه چاریق، ببلیده بیر اپنلیک قَیِش کمر، باشیده قلندري کلاه. سلطان کلاه پیشیگه تمغالنگن یشیل یپراق نسخه‌سیگه قیزیقیب تیکیلدی. کفدپک یپراق اؤرتەسیدن کؤندەلنگیگه اوزون-اوزون آپاق چیزیقچەلر تارتیلگن. بو چیزیقلر تاغ بغریده اپریاتگن قار پرچەلرینی اپسلەتردی. سلطانگه قطب‌الدین‌نینگ بؤینیدەگی برماقدپک قاره تاش هم غیرِ طبیعي تویولدی. «بو قلندرلرنینگ توماریمیکن، نې بلا اول اؤزی؟» دپب اؤیلەدی سلطان و قیسقه یؤتلدی.

اؤغیل آتەسی‌نینگ اشارەسینی توشونردی. استه باشینی کؤتردی. سلطان یوزیگه قهرلی توس بپردی، قباق سالگنیچه برماغینی ایلماق قیلیب سؤزسیز چارلەدی. قطب‌الدین تیزّلب آلغه اینتیلدی. تختِ روان چپتیگه یپتیب، آتەسی نینگ اوزون بنارس تؤنیدن توتدی، اپتگینی کؤزیگه سورتدی. او ایکّی یپلدن زیادراق دربدر یوریب، پدرینی آبدن ساغینگن، حاضر نیم اشاره بؤلسه، اؤکیریب اؤزینی آته بغریگه آتیشگه تیار اپدی. اما سلطان محمود سکوت سقلردی. سکوت چؤزیلدی، او گؤیا ابدي دوام اپتەدیگندپک اپدی.

قطب‌الدین باش کؤتریب، خواجەسیدن مرحمت، بیر آغیز شیرین سؤز کوتگن وفادار ایتدپک قبلەگاهی‌نینگ بؤغریقیب تورگن قیپ-قیزیل بپتیگه، آق آرەلەگن سقال-مؤیلبیگه قرەدی.

-شفقتینگیزگه زارمن، آته‌جان، گناهیمنی کیچیرگه‌یسیز...

سلطان میق ایتمه‌دی. قؤلینی قیلیچده‌ی سیرمب اؤغلی‌نینگ بیتیگه ترسکی تارتیب یوباردی. قطب‌الدین بونی کوتمه‌گندی، اؤنگ یانباشیگه یاتیب قاله‌ی دیدی. سلطان افسوس یبدی: «قتّیق تیگدی-یاو، جاهللیک قورسین. بو بطال ایرغیب توریب چیقیب کیتیشدین تایمه‌یدور، فعلی چرس، اناسیگه تارتقان». قطب الدین-نینگ یوزیدن آلاو چیقیب کیتدی. بیراق اؤرنیدن قؤزغه‌لمه‌دی. نې عجب که، یبلکه‌سینی باسیب تورگن زیل-زمییل یوک‌نینگ یرمیدن قوتولگنده‌ی بؤلدی، وجودیده یینگیللیک سیزدی. شکرانه کیلتیردی. «دیمک، قبله‌گاه گناهیمدین اؤتیبدیر، هر نیچوک درگاهیدین هیده‌ب چیقارمه‌دی، هنوز کؤنگلیدین اؤچمه‌بمیز، شکر...»

نهایت، سلطان طرفدن ندا کیلدی:

-انه اینده سؤللشه‌میز، سَیاق میرزا!

قطب‌الدین یوره‌ک یوتیب آته‌سی‌نینگ یوزیگه قره‌ب سینیق ایلجه‌یدی. سلطان اؤغلی‌نینگ اینگنی-باشیگه قَیته رزم سالدی، ایچیده قَینه‌ب تورگن مهرینی سیزدیرگیسی کیلمه‌ی، پند بیردی:

-اویدین چیقیب کیتگنینگیزده شهزاده اینده‌نگیز، قلندر بؤلیب قَیتیبسیز-ده؟ بیزنینگ دیوانه اؤغلیمیز یؤق، منه بو تاج و تخت اینگه‌سی بؤلمیش ولیعهد بار اینده، دیب یوریبمیز. بول نې طُرق و طراوت؟ بارینگ، سسّیق جنده‌لرینگیزنی ایبرباشلنگ، اندین سؤغین مصاحبه قیلگه‌یمیز.

قطب‌الدین بیر قدر ددیللندی:

–تأسف کیم، فرصت اؤتدی، قبله‌گاه، –دیدی تواضع بیلن، – رسول خدا ایتمیشلرکه، النظافة من الایمان، دیب. یعنی کیم، تازه‌لیک ایماندندور. بول حدیث شریف بویروغی شول که، هر مومن- مسلمان برچه نیمرسه‌لرینی پاکیزه توتماغی لازم‌دور. خصوصاً، اولا کییه‌تورغان لباسلرینی. صوفیلر لباسینی سسّیق دیماق ناجایزدور، حضرتیم.

سلطان نینگ اچّیغی کیلدی. استهزالی کولدی.

–خلص کلام، بیزنینگ اوستیمیزده‌گی منه بو زربافدین سیزنینگ جنده‌نگیز تازه‌راق ایکن-ده، اؤغلیم؟

–اصلا. ایمانی تازه بنده‌سی‌نینگ لباسی هم تازه‌لیکده برابردور. پادشاه‌لر جمله خلایق‌نینگ معنوي آته‌سیدور، الرنینگ تقوالریگه شک کیلتیرمک گناه عظیمدور.

سلطان تیکّه سوال بیردی:

–موناق رزم سالسم، عقل وهوشینگیز جاییده کؤرینه‌دور. الا بیر مشکل سؤراغ تینچلیک بیرمه‌یدور. قوتلوغ خاندانینگیزدین، والده‌ی مهربانینگیزدین، شهزاده‌لیک رتبه‌سیدین واز کیچیب، تاپقه‌نینگیز نې بؤلدی؟ منه بو چرکین کلاه می؟ انه او مؤینینگیزده‌گی یانغاقدیک قاره تاش و ایسکی چاریقمو؟ نې تاپدینگیز؟

–مېن اؤزیمنی تاپدیم، بویوکوار. ظاهرنی بوزیب، باطننی توزه‌ت، دیدیلر پیر کاملیم. شیخیم‌نینگ بول دُر حکمتلرینه ایندی عقلیم یېتدی. کیم‌که ایچکی عالمینی سرانجام ایتمس ایکن، اول کیمسه حق جمالیدین بې‌بهره‌دور. بول حقیقتنی ایندی انگله‌دیم. ندامتلر بؤلغه‌ی کیم، بصیر کؤزیم یوموق ایکن، حضرتیم‌نینگ عنایتی طفیلی صورت نې، سیرت نې، فرقیگه باردیم. ایلگری بو غریب اؤغلینگیز

صورتیمگه مهلیا اپکنمن، ظاهراً اؤزیمگه زهب بهرمککه رجوع قؤییبمن، بالعکس، شریعت‌نینگ پؤستی نه‌دیر، مغزی نه‌دیر - غافل قالیبمن. بول غفلتدین سیز قبله‌گاهیم مهنی آگاه اپتدینگیز. پیریم‌نینگ درگاهینه اپلتگنینگیز عوضیگه تا قیامت قدَر دعای جانینگیزنی قیلگه‌یمن، بویوکوار.

-حضرت زیارتینی اختیار اپتگنیمیزده بیز سلطنت‌گه رونق و برکات تیله‌سین، دهب نیت قیلیب اپدیک. الا تخت وارثینی حضرت قولچیلیککه قبول اپتسینلر، دهگن مدعامیز یؤق اپردی. سلطانیمگه نهچوک مرید بؤلیب، نې خوارلیکلر کؤرگنینگیزنی هم اپشیتدوک. کیمسن - سمرقندو بخارا خانی‌نینگ ولیعهدی صحراییلر بیرله اؤتین تهریب، مال باقیب، کؤچه سوپوریب، حاجتخانه تازه‌لب یورگنمیش! یا جبار! شهزاده‌نی عامی خلق بیرله تهنگ توتیب انگه کؤچه سوپورتیرمک قَیسی مذهبده بار؟! « همه‌سینی بیلیبدی» دهب اؤیله‌دی قطب‌الدین. درحقیقت، صوفیلر سلوکیگه قؤشیلگن یاش مریدنی سینَش یؤللری کؤپ اپدی. مثلاً، اونگه قیرق کون مال باقتیریشر، قیرق کون چؤلدین اؤتین تهردیرر، ینه قیرق کون حمالیک قیلدیرر، حتی بازار-آچرده تیلنچیلیک قیلیشگچه مجبور اپتردیلر. درویشلیک اختیار قیلیب خانقاهگه باش اوریب کهلگووچی مرید اصلزاده‌لر خاندانیدن بؤلسه، سیناو قتّیقراق کؤچردی. قطب‌الدین‌نینگ باشیدن هم قارلی-قیراولی، حقارتآمیز دَملر خیله کهچدی. تؤغری، اونینگ خانزاده‌لرگه خاص غروریني سیندیریش اوچون باباماچین احتمال حددن زیادراق قیینه‌گندیر. اما قطب‌الدین چهککن زحمتلریگه پُشیمان اهمس. عکسینچه...

-حضرت پیریمگه قیلگن قولچیلیگیمدین شایان راضیدیرمن، - دهدی قطب الدین، - مال باقدیم، یهر کَوله‌دیم، لای تهپیب کرپیچ یسه‌دیم، ییغاچ کهسدیم، سوو تشیب اریق قزیدیم... منه، قؤللریمگه قره‌نگ، بویوکوار، دهقان‌نینگ قداق قؤلیدین فرقی

یؤق. بیر بورده نان تاپیش نې چاغلیق مشقت اېکنلیگینی باشیمدین اؤتکردیم. آفتاب دؤزخ اؤتیدېک قیزدیره‌دی، یولغوننی تارته‌بریب قؤللرینگ شیلینیب کېته‌دی، آیاقلرینگگه چقیرتیکنکلر کیریب تاوانینگنی تېشه‌دی، کؤز یاشلرینگ اچّیق تېرگه قؤشیلیب تاماغینگنی بؤغه‌دی. صحرادن تا بازارشبگه اؤتین آرتماقلب باره‌من دېب... مینگ اؤلیب، مینگ تیریله‌سن. یېلکنگ یغیر بؤلیب کېته‌دی. دنیاگه کېلگنینگگه پشَیمانلر یېیسن. اما اؤتیننی ساتیب، عوضیگه آلیب یېگن نانینگ بیرهم تاتلی، بِیرهم مزه‌لی بؤله‌دی که... شول یاشقه کیریب، شونچه ییل دسترخوانینگیزدین توز-نمک تاتیب، بو قدَر شیرین نان یېمه‌گن اېدیم، آته‌جان. کفر سؤزله‌گن اېرسم، گستاخلیک قیلگن اېرسم، جانیم قؤلینگیزده. اؤز حلال محنتینگ ایله تاپیب یېگن رزقینگ، یېتّی عالم مکافاتي و جنت الصفا مېوه‌لریدین هم اعلا بؤلر اېکن...

سلطان اؤیگه چؤمیب، اؤغلی‌نینگ قاره چقماقدېک یانیب تورگن نملی کؤزلریگه، کؤرکم چهره‌سیگه تیکیلگنچه قالدی.

–شونچه جبرو جفادین سؤنگ هم... توبه قیلمه‌دینگمو؟ – دېدی نهایت سلطان.

قطب‌الدین باش چَیقه‌دی.

–بالعکس، بویوکوار، شکر قیلدیم. راحت ایچره غرق بؤلدیم. پیریمنی دعا قیلدیم. حضرتیمگه یؤلیقتیرگنینگیز اوچون سیز قبله‌گاهیمگه غایبانه رحمتلر ایتدیم. پیریم، «دهقان اېمس، کېتمان چاپیب نان یېمه‌سه»، دېب حکمت ایته‌دیلر. بول حکمت معنیسیگه یېتگندېک بؤلدیم. اخیر، اهل جماعت بیله‌دی که، حضرتیم‌نینگ اؤزلری کونیگه بیرار ساعت یاغاچ قاشیق، بېل‌کوره‌ک یسب، الر حسابیگه رؤزغار تېبره‌ته‌دیلر. محنتدن کېلگن لُقمه حلال بؤلگه‌ی، دېب اؤگیت قیله‌دیلر.

قطب‌الدین‌نینگ هر گپیده شیخنی ایسله‌تیشی سلطان‌نینگ غشینی کیلتیردی. یادیگه توناو کونی چِلّه‌شیر تجار یېتکزگن خط توشدی. دیدار تفتیدن ایریب تورگن کؤکسیگه ساووق شباده یوگوردی. «کونیگه تؤرت دانه قاشیق یسه‌گن کیمسه قورساغینی تؤیدیره آلرمیدی؟ بول ایل کؤزیگه بیر نقاب بؤلسه عجب ایرمس».

–شیخیم‌نینگ بول یوموشی بیزگه غلطی کؤرینه‌دور. دنیانینگ تؤرت طرفیدین تېوه-تېوه خیر-احسان کیلیب تورغان بؤلسه ...الر کملیک قیلادیرمی، بازارغه بیلکورک چیقاریب ساتتیرمسه‌لر...

–باهمت ذاتلرنینگ مرحمتلری حق یؤلیگه کیرگن شاکرلر بیرله ذاکرلر خرجتیدن آرتمس، حضرتیم. پیریم تېوه-تېوه هدیه-احسانلرگه کؤز قیرلرینی هم سالمه‌یدیلر. یېتیم-ایسیرگه، غریب و غرباگه بؤلیب بېرینگلر، دېیدیلر. خانقاه احتیاجیگه صرف ایتیشگه بویوره‌دیلر. اهل طریقت ایچینده بیر« هوو » بیرله کلبه‌ی احزانین ترک ایتگن، ایل-جماعتنی حق یؤلیگه چارلب، تون-کون طاعت-عبادت ایله مشغول بنده‌لر سانی مینگته، قبله‌گاه.

–خلق لفظیده بیر مقال باردیرکه، ایشک مینگن ایلده کؤپ، یؤل تاپمه‌گن یؤلده کؤپ، دېمیشلر. سېن ایتگن ناتوان بې‌چاره‌لر یؤلیدن اده‌شگن گُمراه لردیر، بالهم. شکرلله کیم، منه تووغان ایلینگنی تاپیب کیلیبسن. اېندی بو یاغینی تنگریم اؤزی یارله‌قه‌سین.

قطب‌الدین سېرگک تارتدی. آته‌سی اونی توبه قیلیب، قَیته اوییگه باش اوریب کیلدی، دېب خام‌خیال قیله‌یاتگن ایدی. سلطان استه توریب تختدن پستگه توشدی. اؤغلینی تیرسگیدن آلیب، یانیگه، اطلس کؤرپه‌چه‌گه اؤتکزدی. یېلکه‌سیدن

قوچگن بؤلدی. کلاهینی آلیب قؤییب، تقیر باشینی سیله‌دی. «کیچیک کلیت کتّه ایشیکنی آچیبدی. شیرین-شیرین سؤزله‌ی، اورسنگ ایتی قاته‌دی، سؤکسنگ بیتی قاته‌دی، دیرلر. زاره مجنونلیک فعلینی تشله‌سه. هلی سویگی قاتیب- قاتمه‌گن. نی علاج ایتیب بؤلسه-ده، بو باله‌نی دربدرلیک بیابانیدین آغدیریب، قَیته سرایگه قَیترماق درکار».

-بیز والده‌نگ بیرله سینی انتظار بؤلیب کوتدیک. سینینگ بول یپرده اؤلتیرگنینگدین ملکه بیخبر. بیلسه، فریاد سالیب کیریب کیلردی. بیز منبعد بارر باغیمیزنی اؤیله‌ماغیمیز واجبدور. توناو کونی جنتمکان بابانگ - اِلها پروردگار اونینگ آخرتینی آباد قیلگه‌ی - توشیمگه کیریبدی. «سین مپوه‌دین قالدینگ، اؤتکزگن کؤچتینگ قنی؟» دیب جگریمنی خون قیلدی. نونهالِیم اؤزینگ، قطب‌الدین. شونچه ییل آچ-نهار، یلنگ‌آیاق، ناچار، نالان، مهرگه زار، بیر قولتوم شربتگه زار بؤلیب بیراولر ایشیگیده سرگردان یورگنینگ بیتر. کهنه کتابلرده هم بیتیلگن که، گاها شهزاده‌لر بی‌دوا دردگه یؤلیقیب، اویدن «یاهو!» دیب چیقیب کیترمیشلر. اول کتاب لرده یازیلغانی حماقت. سینینگ نی دردینگ، نی کیمتیک یپرینگ بار؟ سینینگ بول توتقان دستورینگ اصلزاده‌لرگه یره‌شمه‌گه‌ی، گدالر، آته بیزاریلر، اهل و عیالیدین ایتک سیلته‌گن بیرحم و نادانلر یوموشی بو! قیامت کونی پشت پناهیم ایله والده‌ی مهربانیم رضا بؤلیب دعای بد قیلمه‌سینلر دیسنگ، منه بو چیریک لباسلرینگدین واز کیچ. شهزاده‌لرگه خاص قیافه‌گه کیرگین، قوتلوغ خاندانینگنی طواف قیل. یانیمده قال. مین حکما و علمانی چارلب، سلطنتگه جر سالدیریب مسجدلرده نامینگنی خطبه‌گه قؤشیتیب اؤقیته‌من. بوگوندن باشلب ولیعهد قطب الدین ابن محمودخان ابن ارسلانخان سمرقند پادشاه‌لیگینی اؤز دستی پنجه‌سیگه آلدی دیب.

سلطان گیپریپتی و قیلیچ دسته‌سیدن دغل تارتگن قؤلی بیلن اؤغلی‌نینگ تقیر باشینی استه-استه پَیپه‌سلب اؤتیریبدی. لیکن قطب‌الدین، بو قؤل‌نینگ تفتینی سپزمه‌گندیک اېدی. گؤیاکه باشی اوزره پشت و پناهی‌نینگ قؤلی اېمس، اؤزیگه تمام بېگانه، هلی کییلمه‌گن لباس آهسته سرغه‌لیب تورگندیک. تخمیناً قیرق کونچه ایلگری هم اونینگ باشینی بیر کف سیله‌گن، او کف‌نینگ ایسّیغی جان-جهانینی پیره‌تیب، وجودیگه قوّت، الهام، شعوریگه ضیا بغیشله‌گن اېدی. چونکه او قؤل مبارک اېدی، پیر کاملی، تورکي سلوک سرحلقه‌سی بؤلمیش اولوغ اولیا حضرت سلطان العارفین‌نینگ تبرک پنجه‌لری اېدی!

قطب‌الدین‌نینگ یادیگه خرقه‌ی صوفی کییگن کونی پیری‌نینگ القَب ایتگن سؤزلری توشدی: «...بول سالک‌نینگ صدقیگه، صلاحِیتیگه، نیتیگه، نکته‌دانلیگیگه ایمان کېلتیردیک. اونی خلیفه هم اصحاب مرتبه‌سیگه لایق کؤردیک. اِلها بول مریدیمیز حق یؤلینده چېککن زحمتلریمیزنی آقله‌گه‌ی، جمله مومن کؤنگلیگه الله فرضینی، حق مصطفی سنتینی سالغه‌ی، انسانلرنی یخشیلیککه، ایمانگه دعوت اېتگه‌ی. اِلها، الله تعالی یارله‌قه‌گن اسمینگیز تا یوم‌الحشر یؤلداشینگیز بؤلغه‌ی...» قطب الدین آته‌سی بیلن پیری‌نینگ سؤزلرینی خیالاً سالیشتیردی. آته‌سی نفس اماره‌گه ، پیری نفس ملهمه‌گه چارلر، آته‌سی مال-دنیا وعده قیلسه، پیری – قناعت قؤرغانینی اېگللشگه اوندر، آته‌سی حکمدارلیک تکلیف اېتر، پیری اېسه، سینیق کؤنگیللرنی آولشنی معقوللر، آته‌سی زېب و زېنتلی، خیل وحشملی حیاتنی افضل بیلسه، پیری رسول الله کبی قاره محنت ایله. فقیرانه، بیر کونلیک رزق غمي و هوسنی مطلق عشقی بیرله حیات کېچیرمکنی اعلا بیلردی. «نفسنی تېپکیل، نفسنی تېپکیل، اې بدکردار!» دېدی ایچیده قطب الدین و بؤینیده‌گی تسلیم تاشنی اوشلب قؤیدی. تومار تاشدن گؤیا عکس صدا قَیتدی: «دنیا اوچون غم یېمه، حقدین اؤزگه-نی دېمه. بیراو مالینی یېمه – صراط اوزره توتارا!»

آته اؤغیلدن جواب کوتردی.

-خوش، نې دییسن؟

-بویوکوار، بول غریب فرزندینگیز سکّیز نفس‌نینگ اوچته‌سینی قؤلغه آلدیم. انشاالله، بوندین سؤنگ النفس الردیه آرقه‌لی صفیه‌نی هم جلوله‌مک نیتیم‌دور. سیز ایتگن تدبیر عبادت آلدیدن طهارت آلیب، تغین انی سیندیرمک ایله برابردور. مېن قرآن کریمنی اؤپیب، منگله‌ییمگه باسیب توریب اهل جماعت آلدیده قَسم ایچدیم. قَسمخؤرلیک قیلیب حق کلامین ساتگندین کؤره اؤلگنیم افضل اېمسمو؟

-تیریک بؤلیب تؤرده یؤق، اؤلیک بؤلیب گؤرده یؤق دېگن کیمسه‌گه ایلَنیب قالمه‌غینگدن قؤرقه‌دیرمن، قطب الدین.

-صوفیلر تؤر، دېگن توشونچه‌نی تن آلمه‌یدیلر. بو دنیاده برچه‌میز بېش کونلیک مهمانمیز. گؤیاکه انه بو اېشیکدن کیریب، منه بو قاپیدن چیقیب کېته‌میز. شو باعث، بیز اؤتکینچی نیمرسه‌لرگه بې‌فرق قره‌ب اؤرگنیب قالگنمیز. مال-دنیا، شان-شوکت، مرتبه، اهل و عیال، سیم و زر، تاج و تخت - برچه‌سی عبثدور، برچه‌سی امانت دور. همانکه ملک‌الموت حق خدمتیگه چارلب کېلگنده فاتح اسکندردېک قؤلیمیز آچیق کېتر اېکن، بو دنیانینگ غمین یېب، اوریشیب-سؤکیشیب، یېر تلشیب، آبرو-مرتبه تلشیب، بیر کاسه آبی- یاوغان بیرله تؤله‌دیرغان قورساغینگ اوچون یوز بیللیک مال و منال تؤپلش نې کېره‌ک؟ بس، قناعت، همت، صبر، مروّت اعلاراق اېمسمو؟

متکبرلیک قیلیب، آیت و حدیث حکمتین ساتیب، ایماننی یوتیب، بیر غریبنی زار-زار بیغلَتیب، بېگناه کیشی‌نینگ قانین تؤکیب، اؤتر-کېتر دنیا راحتیگه عشق قؤییب، حرام- هریش‌نینگ فرقیگه بارمه‌ی، تقوا و عبادتنی اونوتیب... عاقبت افسوس چېکیب توبه-تزرع قیلماقدین، کؤز یاش تؤکیب الله تعالی رحمتینی

تیله‌مکدین نې سود؟ گناه قیلیب استغفار ایتیشدین کؤره معصیتدین تییلیب بیر ثانیه، بیر ساعت بورون بؤلسه-ده، حق یؤلینده اذیت چېکمک اعلا ایمسمو؟ پیر کاملیم بېکارگه، زاهد بؤلمه، عابد بؤلمه – عاشق بؤلغیل، دېمه‌گنلر. ینه اول ذات ایته‌دیلرکه:

نفسینگ سېنی آخر دَمده گدا قیلغه‌ی،

دین اوییني غارت قیلیب ادا قیلغه‌ی.

اؤلر وقتده اِیمانینگنی جُدا قیلغه‌ی،

عاقل اېرسنگ نفس بددین بؤلغیل بېزار!

محمودخان اوزون اوف تارتدی. ایچ-تشینی قمرەب بارەیاتگن غضبینی ارنگ باسیب سؤردی:

– هې دەیدی، سېن اؤزینگ بول یېرگه نې اوچون کېلدینگ؟ حکمت ایتگنیمی؟ یاخود مېنی تاج و تختدین واز کېچینگ، دېب نصیحت ایله‌گنیمی؟ خداگه مینگ قتله شکرکیم، هلی دستیمده شمشیرنی محکم توتقایمن، ایکّی دریا آرەسینده‌گی عظیم بیر مملکت آیاغیم آستیده یاتیبدیر! مېن سېنینگ طریقتینگنی پوچک پولغه آلمه‌سمېن!

قطب‌الدین دهنکی جنگ اوزاق و بې‌ایاو دوام اېتیشینی سېزیب، سکوت سقله‌دی. انچه‌دن کېین خسته تاووشده سېس بېردی:

–آته‌جان، مېن سیزدېک بویوکواریم ایله والده‌ی زاریمنی بیر قور کؤریب، دیدارلرینگیزگه تؤییب... خؤشلشمککه کېلدیم. خدا بیله‌دی، اېندی قَیتیب کؤریشه‌میزمی، یؤقمی... مېندین رضا بؤلینگ، عاصیمن... دسترخوانینگیزدین نمک یېب اولغه‌یدیم، عاقبت شکّاکلیک قیلدیم. رحمتینگیزدن ناامید اېمسمن...

-مگر گناهینگدین اؤتمه‌سم-چی؟ آته راضی - خدا راضی، دییدیلر. ولینعمتینگنی ناراضی قیلیب، اینه‌نگنی ییغلتیب، مجنون‌صفت بؤلیب، بي‌مکان و بي منزل سندیره‌قلب یورگنینگنی الله تعالی خوش کؤررمیکن؟

-سیز راضی بؤلمه‌ی دعای بد قیلسنگیز، یالغیز الله‌گه یالباره‌من. اي پاک پروردگار، اؤزینگ مدد بیر، - دییمن. - یا، تنگریم، حتی صحراده‌گی ایگنه‌دیک چؤپلر هم سینینگ ذکرینگنی ایتیب چَیقه‌لر اینمیش، بس، مین، مکرم انسان دیگن عنوان صاحبی بؤله توریب، نیچوک سینگه عبادت قیلمه‌ی، نیچوک لوح محفوظنی اونوته‌ی، نیچون امر معروفنی ادا اینمه‌ی، نیچون سینینگ عشقینگده یانیش اؤرنیگه بو دنیا راحتلریگه کؤنگیل بیره‌ی، دییمن. جانیم آته‌م، ایکّی ییل بدلیگه امانت جانیدن بؤلک جمعی نیمرسه‌سی اؤزگه عالم شوقی، اؤزگه عالم غمی بیرله نفس آله‌یاتگن و بیر وقتلر سویوکلی بؤلغان اؤغلینگیزنی دعای بد قیلمنگ! اینده‌ی مین اوچون تخت - بو صبرو قناعت، سلطان بؤلسم، معنویت ملکیگه سلطان بؤلگیم کیلور، فخر بو باطني بیر زینتدور، جنت گروی - عبادتده دیب آنت ایچدیم، تیریک کؤنگیل بیرله اؤلگن نفسدین بؤلک مقّدس نرسه یؤقدیر، متصل علم حال بیرله، ذکر قلبي بیرله مداومت اینیب یالغیز اؤزیگه اینتیله‌من. قبله‌گاه، شو اؤغلیم‌نینگ ایمانی رحمت دریاسیدین بهره آلسین، بو باله هم فاني دنیاده فرض عیننی ادا اینیب، تیریک یورسین دیسنگیز، اینرکیمگه قؤییینگ. اؤتینه‌من، آته‌جان...

-اینرکینگگه قؤیمسدین، بندی اینتسم-چی؟ نې قیلغایسین؟

-سیزدیک عاقل و دانشلی ذاتگه بیر قاپ گؤشت نې درکار؟ بندی اینتسنگیز - راضیمن. جانیم ایلکینگیزده، الا جهانیم، کؤنگلیم او یاقده بؤلغه‌ی.

بو سفر سلطان خَیالگه تالدی: «شیرین گپیریب کؤردیم، کؤنمه‌دی، دغدغه و پؤپیسه‌دین هَییقمه‌دی. یا قدرتینگدن! شیخ پیریم‌نینگ سحرو جادوسی شو قدَر اؤتکیرمیدی که، سویگی قاتمه‌گن بیر شهزاده‌نی خان و مانیدین جُدا قیلیب، توزاققه ایلینگن قوشدیک ایلکیده توتیب توریبدیر. نې قیلدیم اینده‌ی؟ علمالرگه مصلحت

ساله‌یمی؟ نفسی اؤتکیر بیر دعاخوانئی چارلب ایسّیق-ساووق قیلدیره‌یمی؟ خاتین آلیب بیره‌من، کدخدا بؤلغه‌یسین، دیب کؤره‌یمی؟ بدنی هلی ایسّیق تؤشک کؤرمه‌گن، بیران قیز باله‌نینگ ایسینی تویمه‌گن، زاره کؤنگلی اپریسه؟ یاخود شیخیم-نینگ اؤزلریدین اؤتینه‌یمی؟ بیزنی مریدیمیز دیسنگیز، بو عاصیگه نصیحت ایلنگ، توققن ملکیده قالسین، دیب التجا قیله‌یمی؟ فرصت بار، شاشیلمه‌ی-چی، هلی سمرقندده بیش-اؤن کون قؤنیم تورغه‌یلر. حاضرچه یاواش-یاواش گپیریب جوابینی بیره‌ی».

-بیزنینگ مختصر سؤزیمیز شول، - دیدی سلطان نهایت، - درگاهیمیزده قالیشنی اؤیلنگ، شهزاده. سیزگه مهلت بیردیک، یاتیب-توریب، تنه‌نگیزگه بیر مشاهده قیلینگ. کدخدا بؤلیب، تووغان ایلده قالسنگیز نې تاپه‌سیز، و بالعکس، حق دوست یا اللّٰه، دیب بې‌وطن شمالدیک یورتمه-یورت تینتیره‌ب یورسنگیز نې یوتقه‌یسیز؟..

قطب الدین قولّوق بجا کیلتیردی.

-قبله‌گاه، قرآن کریم ایته‌دی، یؤقاتگن نرسه‌لرینگیزنی اؤیلب آرتیقچه اؤرته‌نمنگیز و قؤلگه کیریتگن نرسه‌لرینگیزگه زیاده سویونمنگیز. مېن جبار ایگه‌م‌نینگ بول سؤزلرینی تومار ینگلیغ دلیم‌نینگ قعریگه مهرلب آلغانمن.

-معقول. سیزگه اجازه، والده‌نگیزنی طواف ایلنگ.

قطب الدین تعظیم قیلیب اؤرنیدن توردی و یوره‌گی پاتیرلب آنه‌جانی‌نینگ حضوریگه قره‌ب کیتدی.

اشرفخان قاضی بیزاوته

۱۷-فصل

اویده کولدیرگن نرسه، مسافرچیلیکده ییغلتر ایمیش.

شرق حکمتی

ایکّی کوندیرکه، سمرقنددهگی قُربت دیب اتهلمیش خانقاهگه آدم سیغمیدی. خانقاه اولکن مصلّی دیک کینگ ایدی. اونینگ ایچکی حاولیسی یوز قدمچه کیلر، چار اطرافگه دایره شکلیده اوچ-تؤرت کیشیلیک معجز حجرهلر سالینگن، حاولی اؤرتهسیده سرحوض، سوو بؤییده شاهتوتدن بهی، بادامگچه اؤسیب یاتهدی. بو منزل قدیمدن «یاحبیب!» دیب قؤللریگه عصا توتگن درویشلر قؤنهلغهسی. سمرقنددن بخاراگه یاخود مرو و خراساندن تورکستانگه قرهب ییلدیک کؤچیب یوروووچی دربدر قلندر و ذاکرلر اوچون قُربت خانقاهی یازده سلقین، قیشده ایسّیق باشپناه ایدی. بو مسکنده ایکّی کوندن بیری عجیب بیر روح حکمران. ایکّی کوندیرکه، بو یپر اهل رعیتنینگ طوافخانهسیگه ایلنگن. سلطان العارفین شیخ احمد یسّويننینگ امرمعروفینی اهشیتیب، دیدار سورماق ایلینجیده کیلگن جماعت بامداددن تا نماز شامگچه آستانهدن نری کیتمهیدی. زیارتچیلر آرهسیده ییتمیش ایکّی هنر صاحبلرینینگ برچهسی مهیا ایدی: تجارلر، علاّفلر، مدرسه طالبلری، دعاطلب نوجوانلر، توبه کیلتیرمککه شَی گُمراهلر، قرغیش آلگن آقپدرلر، اوییزاری –اهل و عیالیدن ایریلگن عقلی قاصرلر، فرزندطلب ضعیفهلر، شیخگه مرید بؤلماق اوچون آنت ایچگن زاهدلر...

شیخ آلیس یؤلدن هاریب کہلگن، حاضرچه خلایق آلدیده وعظ ایتگنی الهامي هم، مداری هم یؤق ایدی. شو باعث اہل کؤزیگه بیر کؤرینده و تغین حجره سیگه کیریب کہتدی. غله-غاوور کؤتریب، گووره‌نیب تورگن آلامانگه حکیم سلیمان مراجعت قیلدی:

-محترم سمرقند اهلی! حاضر مومن-مسلمانلر! کؤریب توریبسیز، پیر کامل سفرده تالیقیب قالگنلر. فقیر سیزلردین بیر-ایکّی کون صبر ایله‌مکنی سؤره‌یدیرمن. خدا خواهلسه، حضرت اوشبو جنت مکان منزلده بیرار هفته بؤلغوسیدیر. سلطان العارفین جنابلری‌نینگ سیز مسلِم و مسلِمه‌لرگه ایته‌دیرغان مبارک امر معروفلری بسیار. انشاالله، بیرگه‌لشیب اہشیتگه‌یمیز. الهاا، یره‌تگن نینگ اؤزی یارله‌قب برچه‌نی مرادیغه یہتکزسین، آمین!

یوزلب قؤللر «آمین»گه آچیلدی. آدملر استه-سہکین ترقه‌له باشله‌دی. شیخ‌نینگ همراهلری هم قؤنه‌لغه‌لریگه قره‌ب کہتیشدی. عادته‌گیدہک، باباماچین بیلن قطب‌الدین بیر حجره‌نی اہگلله‌گن ایدی. قطب‌الدین کہچه آته‌سی‌نینگ حضوریدن چیقدی و آنه‌ی‌زاری‌نینگ خانه‌سیگه آتیلدی. آنه‌سینی سویونتیریب بیر ییغلتدی و «بوگون مہن پیریم‌نینگ قاشیده بؤلماغیم واجب، اول حضرت‌نینگ خاص ندیمید-ورمن»، دہب ینه ییغلتدی.

اشرفخان قاضی هم حجگه آتلنگن یوزلب یسّیلیکلر قطاری مسافرخانه‌گه توشمه‌ی، خانقاهنی تنله‌دی. او همینقدر حضرتگه یانده‌شیب یورمککه تیریشه‌دی. اولا، اؤشه مخفي خط سلطان محمودنینگ قؤلیگه تہککن بؤلسه، خان کیفیتی قله‌ی اہکن، دہب بیلمکنی ایسته‌یدی. قاله‌وہرسه قاضی اؤزینی شیخگه همدرد، صحبتداش قیلیب کؤرستماقچی. سمرقندگه یہتیب کہلگنلریگه منه، ایکّی کہچه و ایکّی کوندوز بؤله‌یاتیر، اما انه‌وی چِلّه شیر قاریدن درَک یؤق. «امانتنی اہگه‌سیگه

تاپشیرالمه‌دیمیکن یا بابا ماچیندېک بیر زنگی‌نینگ قۆلیگه توشیب آغزیده‌گی ناندن اَیریلدیمیکن؟ نېچوک یره‌مس‌نینگ قاره‌سی کۆرینمه‌یدی؟» قاضی شو اۆیلر ایچیده نماز عصرگچه بیر میزغیب آلماقچی بۆلیب حجره تامان بوریلرکن، یانیده‌گی همتبقلریدن بیری، سابرانلیک ملا تاج‌الدین دېدی:

-شیخینگگه قره، اۆزینی عزیز قیلیب الفدېک غۆرده‌یه‌دی-یه! تکبرکه، گۆیا باشی عرش اعلاغه یېتگن! یا نعوذاًبالله! آی، ناانصاف، خلق سېندین مال-دنیا سۆره‌یاتگنی یۆق، بیر آغیز سخنینگنی اېشیتماقچی خلاص. تۆرت کلمه قرآن کریمنی تلاوت قیلیب، سۆغین ایزینگ گه کېته بېرمه‌یسنمی پیغمبر بۆلسنگ هم! منه، کمینه‌گه وعظ ایت دېسه‌لر، تا یېتّی خفتنگچه نهِی منکردن چرچه‌مه‌ی ایتور اېدیک. وا دریغ، بیراوگه اشتها بېره‌سن، بیراوگه آش بېره‌سن، پروردگار..!

اېرته‌سیگه بامداد نمازیدن سۆنگ قاضی کلاننی دلتنگ قیلگن ینه بیر واقعه صادر بۆلدی. شیخ‌نینگ خانقاه تۆریده‌گی خاص حجره‌سیده حج سفری-نینگ کېینگی باسقیچلری، حج اداسی، رسول‌الله‌نینگ آخرگی هجرتلری خصوصیده گورونگلشیب اۆتیرردیلر. مصاحبلر - سلطان العارفین، سلیمان‌خواجه، باباماچین، اشرفخان قاضی، سمرقند علمالریدن هم اوچ-تۆرت کیشی بار اېدی. قطب‌الدین عادته‌گیدېک پایگکده، چۆک توشگنچه استادلر گېیگه قولاق سالماقچی اېدی، اونی استاد یانیگه چقیریب آلدیلر. اېشیکدن خانقاه صاحبی کیردی. صحبتنی بۆلالمه‌ی تیک توریب قالدی. شیخ اونگه اۆگیریلدی:

-نې گپ، حاجی ابوالقاسم؟

-پیریم، خان حضرتلری‌نینگ خاص وکیلی کېلیبدور. اذن سۆره‌یدیر. جنابلریگه مکتوب بار اېمیش.

اشرفخان قاضی «خیریت، باشلندی، خان غضب آتیگه مینگن کؤرینه‌دیر»، دیب اؤتیرگن اؤرنیده قیمیرلب قؤیدی.

–کیرسون، – دیدی شیخ. لحظه اؤتیب، کیلبتلی، زنگاری ماووت چکمان کییگن، آدمی سلّه اؤره‌ب، بیلینی ایکّی یئریدن باغلگن سوزوک کؤزلی بهادیر ییگیت کیردی.

شیخگه تعظیم قیلدی، «شهریمیزگه خوش آمدید، پیریم، قدملریگه حسنات!» قبیلیده‌گی قوتلاودن کیین ایکّی قؤللب زرحل خطچوپگه سالینگن مکتوب چؤزدی. شیخ مکتوبنی آلیب کاتب‌السلطان وظیفه‌سینی هم اؤتاوچی سلیمان خواجه‌نینگ آلدیگه قؤیدی.

–اؤقیسینلر، حکیم خواجه.

خان ایلچیسی ایتگینی ییغیشتیریب اؤتیردی، یوزیگه فاتحه تارتدی. سلیمان خطچوپ مهرینی اوه‌یلب بوزیب، بیرورق ایپک کاغذ آلدی و پست تاووشده اؤقیدی: «مکّه‌ی مکرّمه عزیمتی باعثیندین قوتلوغ شهرستانیمیزگه تشریف بویور گنینگیزدن باشیمیز آسمان قدَر یوکسه‌لدی. الله تعالی ثوابی یؤلینده هجرت قیلغان مومنلرنینگ دعاسینی تیلب، بیر–ایکّی پاره نصیبه یوباردیک. مرحمت نظری بیرله قبول قیلگه‌یلر. صحبتلریگه ارجمند بؤلماق امیدی ایله دعای جانینگیزنی قیلیب توره‌دیرمیز. تمغه‌چخان محمودخان ابن ارسلانخان مریدینگیز دیب بیلگه‌یسیز. جمادی‌الآخرنینگ اؤن اوچینچی کونی، چهارشنبه».

خطنی ایشیتدی و اشرفخان قاضی‌نینگ بیتیگه قیزیل تیپدی. ایچیده بؤره‌لب مولود قارینی سؤکدی. «پدرلعنتی نامه‌میزنی خانگه یبتکزمه‌بدی–ده. یبتکزگنده بو تخلیت مدح و ثنا کیلمسدی. قَیسی گؤرده یورگن ایکن اول خاتینک

سوپورگی؟!» قاضی کلان قاووغی آغریاتگینینی بهانه قیلدی و پیشیللب چیقیب کېتدی. او اؤزی‌نینگ محرملری آرقه‌لی یېرنینگ آستیدن بؤلسه-ده، مولود قارینی تاپتیرماقچی، نامه یېتگن-یېتمه‌گنلیگینی تحقیق قیلماقچی اېدی. چونکه قاضی نینگ بوندن کېینگی نامه‌ی اعمالی مولود قاری‌نینگ بیر آغیز «هه » یاکه «یؤق» دېگن جوابیگه قره‌ب قالگن اېدی.

اېلچی آرتیگه اؤگیریلیب کیمگه‌دیر ایما قیلدی. خذمتکار بیگیت آغزی بورمه‌لیک خلته‌چه آلیب کېلیب، ایکّی قؤللب اېلچیگه توتقزدی. اېلچی اؤز نوبتیده خلته‌چه‌نی شیخ‌نینگ آلدیگه قؤیدی. حضرت خان حقیگه دعا قیلدی. اېلچیگه اجازه بېردی.

-الله نصیب اېتسه، اېرته‌گه پېشیندن سؤنگ سلطان جناب عالیلری‌نینگ خدمتلریگه تیارمیز.

بو جوابدین اېلچی بیر نیمه انگله‌مه‌دی. حضرت سلطان‌نینگ چرچاق باسگن مونگلی کؤزلریگه باقیب، تلماو-سیره‌دی. «اولیا بابا نې دېمکچی؟ اېرتن سرایگه تشریف بویوره‌من دېمکچیمی یااینکه خانینگ مېنینگ آلدیمگه کېلسین، دېب توریبدیمی؟» اېلچی خانقاهگه مخصوص نامه بیرله مینگ طلا آلیب کېله‌یاتگنیده نېگه‌دیر، شیخ المشایخنی خان کؤشکیگه تکلیف اېتیب کېلدیم، دېب اؤیله‌گن اېدی.

شیخ علمالرنینگ هم مجهول، پریشان بؤلیب قالگنلیکلرینی کؤریب، فکرینی آچیق بیان قیلدی:

-بیزنینگ اېشیگیمیز خان حضرتلری اوچون همیشه آچیق، مرحمت قیلسینلر، - دېدی یوزیگه فاتحه تارتیب.

اہلچی حیرت ایچره قۆزغالدی. علمالر بیر-بیری بیلن کۆز اوریشتیریب آلیشدی. اہلچی قولُوق قیلیب چیقدی. شیخ قطب الدین‌نی چارله‌دی.

–منه بو نانپاره‌نی ابوالقاسمگه اہلتیب بېرینگ، – دېدی خلته‌چه‌گه اشاره قیلیب، – خانقاه خرجتیگه صرفله‌سین. قطب‌الدین طلا تۆله خلته‌نی قۆلیگه آلدی. او اہشیککه یېتگنده شیخ اہسکرتدی:

–سۆنگ قۆلینگیزنی یوویب تشلنگ.

قطب الدین بۆش قۆلینی کۆکسیگه باسدی:

–خۆپ بۆله‌دی، پیریم.

...سلطان العارفین‌نینگ بیر خصلتی بار. قَیسی شهرگه قدم قۆیسه‌لر، اوّلا، بو مکانده اۆتگن عزیز اولیالر تربتینی زیارت قیله‌دی. چارشنبه‌ی مرادبخش تانگیده هم مسجد جامع‌ده بامداد نمازینی ادا اېتدی. سۆنگ اهل جماعه‌گه مختصر وعظ ایتدی، قاره‌ختایلر بیلن کېچگن جنگده شهید اعلا بۆلگن مرحوملر حقیگه دعا قیلدی، یورتگه امانلیک، پادشاه‌لرگه توفیق و انصاف تیلب، یۆلگه روانه بۆلدی .حضرتنی محدثلر سرداری امام بخاري‌نینگ اروحی چارلردی. مشهورکه، اسلام دنیاسیده صحیح، یعنی تۆغری و معتبر سنه‌لگن آلتیته حدیث مجموعه‌سی بار. بو حدیثلرنی تۆپلب حکم شرعیگه کېلتیرگن محدثلرنینگ اکثریتی منه شو قدیم تورکستان توپراغیده تولد تاپگن. ارکان دین دستیده دستورالعمل بۆلمیش حدیث شریفلر ابو عیسی محمد الترمذي، عبدالرحمان الدارومي السمرقندي کبی تورکي قوم وکیللری نامی بیلن باغلیق. محمد ابن اسماعیل امام بخاري اېسه منه شو محدثلر سرداری. بیران مسأله‌ده اختلاف پیدا بۆلسه، علما و مفتیلر، فقیه‌لر، «امام بخاري حضرتلری نې دېگن اېکنلر؟» دېب اوّلاً «الجامع‌الصحیح » نی ورقله‌یدیلر.

امام بخاري‌نینگ مرقدلری سمرقند یقینیده، خرتنگ قیشلاغیده ایدی. شیخ بیلن اونینگ همراهلری کېنتلرده تۆختب، رعیت حالین سۆراقلب یېتیب بارگونچه چره‌قلب تورگن آفتاب یوزینی قاره بولوت قاپله‌دی. حضرت معجز مقبره‌نی کۆریب، بیر چقیریمچه یېریده آتدن توشدی. جلونی قطب‌الدین‌گه توتقزدی-ده، خلایق آلدیگه اۆتیب یۆل باشله‌دی. تا امام‌نینگ خاک پاییگه یېتگونچه شرّاس یامغیر قویدی. «بخارا امیری تۆکمه‌گن کۆز یاشنی فلک تۆکه‌یاتیر»، اۆیلندی شیخ. خَیالیگه امیر خالد ابن احمد زحلي نینگ گُمراهلیگی توشدی. بیر کونی امیر امام حضوریگه اېلچی یوباردی. «ابوعبدالله گه ایتینگلر، تاریخ کتابلرینی آلیب کېلیب فرزندلریم آلدیده اۆقیب بېرسین». اېلچی امیر فرمانینی امامگه یېتکزدی. ابو عبدالله گپنی قیسقه قیلدی: «قوشگه دان کېره‌ک بۆلسه، مۆیین چۆزه‌دیر، علم ایسته‌گن کیمسه مېنینگ حضوریمگه کېلسین. مېن علمیمنی خوار قیلیب اېشیک‌مه-اېشیک مۆره‌لب یورمکنی اِسناد دېب بیلورمن». امیرگه بو گپ کلتک بۆلدی. اما او تفکرینی تۆلدیریشدن کۆره بخارای شریفنی هوویللەتیشنی افضل بیلدی. انفاس قدسیه – مقّدس نفس صاحبی دېب شهرت قازانگن امام محمد ابن اسماعیل بخارادن قووغین قیلیندی.

او پیغمبر یاشیگه هم یېتالمه‌ی چېکّه بیر قیشلاقده الله رحمتیگه باردی.

امام بخاري تصنیف بېرگن مینگلب حدیثلرنی ایچیده تکرارلر اېکن، شیخ نینگ کۆنگلی بیر یاریشیب، بیر خیره تارتردی. بول مبارک ذات‌نینگ اسلامي دنیا ایچره تره‌تگن دانغیدن فخر اېتسه، غریبلیک و محتاجلیکده کېچگن سۆنگگی کونلرینی اېسلب، دلی اضطرابگه تۆلردی. «یوز یېتمیش ییلدیرکه، اهل دین «یا صحیح بخاري!» دېب بول ذات شریفگه تلپینه‌دور. خرتنگ کېنتی هجرتگه قدرتی یېتمه‌گن بې‌چاره‌لرنینگ کیچیک مکّه‌سیگه ایلنیبدیر. عجب دنیا اېکن، تیریگینگده گوهر سۆزینگنی پسته پۆچاققه آلمسلر، اۆلگنینگدین سۆنگ وادریغ، دېب کۆزیاش

تؤکرلر، پیریم، دہب، ولینعمتیم، دہب سیغینگەیلر. یرەتگن پروردگار یپر یوزیگه رسولینی یوباردی که، بندەلریمگه تؤغری یؤلنی کؤرست، یخشیلیککه دعوت ایت، یامانلیکدن قَیتر، دہب. امتلریدن بعضیلری قولاق آسمەدی. حق مصطفی وصیتلرینی صحابەلریگه ایتدی، الا صحابەلر وعظی هم بو عاصي خلققه کار قیلمەدی. اندین سؤنگ تابعینلر، سؤنگ فاضل و دانش اهلی آدم اتا فرزندلریگه امر معروف قیلدی. تأسف کیم، الر هم قدر تاپمەدیلر. شاهلر مالیگه مغرور، اوچ یوز آلتمیش تامیرلرینده حریصلیک، کبرو هوا، حیواني نفس جؤش اورەدی. تقوا اهلی شاهلر دسترخوانیگه کؤز تیکەدی، رعیت بؤلسه، قارین غمیده. علم خوار ایدی، تا هنوز خوار. نخات تا رؤز محشرگچه طالب علمنینگ منگلەییگه یازیلگنی شول بؤلسه؟ عرفان مثالِ قارانغی یؤلنی یاریتگووچی شمع چیراق. بو خلق قچان چیراقنینگ قدریگه یپتەدی؟ قچان یؤلیگه چیراق توتگن کیمسه نینگ اپتگینی توتەدی؟ امام بخاري جنابلری- نینگ اولادلری نپچوک بؤلر ایکن، نخات الر هم خالد ابن احمدگه اؤخشب، بو دنیا علاّمەسینی بیر غلویر بوغدایگه ساتیب آلگەیمن، دہب خَیال قیلسه؟ علمسیز مملکت اؤزگەلرگه یپم بؤلیب، کپلگیندی کافرلر آیاغی آستیده یاتمەیدیمو؟

یا الله، ابوعبدالله محمد ابن اسماعیل بخاري حضرتلرینینگ یوز ییل، مینگ ییلدین سؤنگ دنیاغه کپلەدیرغان اولادلرینی اؤزینگ یارلەقه، اولرگه امام- نینگ قوتلوغ نفسلرینی بویور، زاره الرنینگ قورساغی تؤلیب، کؤنگیللری روشن، فکرلری اوچقور، تفکرلری زیاده بؤلسه. تیلگیم شول سپندین، بیرو باریم، مددکاریم...»

شیخ ایزیگه قَیتدی. یامغیر تؤختب، پاره-پاره بولوتلر آرەسیدن قوس قویاشی ایلجەییب باقدی. سمرقندگه قَیتگنلریده کتّه-کیچیک میزنەلردن پپشین نمازیگه چارلەیاتگن مؤذنلر تاووشی اپشیتیلردی. شیخ نمازدین سؤنگ مخلص و

مریدلریگه رخصت بپردی، اینگ یقین محرملری باباماچین، سلیمان، قطب الدیننی اپرگشتیریب شهرده‌گی بیر جِن کؤچه‌گه قره‌ب یؤل سالدی. حضرت‌نینگ طواف قیله‌دیگن تغین بیر منزلی بار، بو منزل قدمجالیکده احتمال، امام بخاري مرقدیدن قالیشمس اپدی.

شهرستان‌نینگ کون‌چیقریده‌گی کهنه بیر عمارت آلدیگه باریب تؤخته‌دی. تعمیرلنمه‌ی اونیقیب کېتگن شؤرخاک دیوارلر قرغیش تېککن کیمسه-نینگ قؤللرینی اپسلته‌دی. بؤغاتلر چیریب آسیلیب یاتیبدی. یاریغیگه برماق سیغه‌دیگن قؤشطبقه‌لی اؤیمه‌کاری دروازه، اؤشه-اؤشه کوموش حلقه‌چه‌لر، یېپیلیب یېرگه قه‌پیشگن بؤسه‌غه...

اچّیق-چوچوکنی، ایسّیق-ساووقنی، اؤلیم-تییمنی کؤروپریب شیخ‌نینگ دیده‌سی قاتیب کېتگن بؤلسه-ده، دروازه دن هتله‌گنده یوره‌گی اؤینه‌دی. اخیر بو یېرگه قدم باسمه‌گنیگه سَلکم اؤتّیز ییل بؤلیبدی. ییگیرمه یاشلریده یسّیدن بخارای شریفگه، صدر اعظم برهان‌الدین خاندانیگه کېلیب عالي تحصیلگه کیریشگن اپدی. اوچ-تؤرت ییل علاّمه‌ی زمانلردن علم قال، شرعیه، علم نظر، صرف و نحو، منطق و فقه دن تعلیم آلدی. سؤنگ تقدیر شمالی اونی بو یاققه، سمرقنددن منه شو غاتیفر مدرسه‌سیگه اېلتیب تشله‌دی. بو قوتلوغ درگاهنی استاد ثاني، صوفیلیک طریقتی-نینگ قطبی خواجه یوسف همداني حضرتلری‌نینگ مقّدس نفسلری آباد قیلیب تورر اپدی. اؤشنده هم یاش احمد کمال احترام، دلده هیجان، تهلکه و امید اره‌لش آستانه هتله‌گن اپدی.

...شیخ مدرسه حاولیسیگه بیر-بیر باسیب کیردی. النگله‌دی. ایچکری – تشقی حاولیدن هم افتاده‌حال اپدی. بې فیض حجره‌لر جیمجیت، درختلر قووره‌گن، حوض ققره‌ب یاتیبدی، اؤرته حاولی سوپوریقسیز، آیاق آستی تؤله برگ خزانلر...

حضرت تۆغریگه یوردی. اوستونلری چۆکیب کېتگن قدردان ایوانگه چیقیب کهنه بۆیره‌گه چاردانه قوردی. اینگه‌شیب یېر سیپه‌له‌دی، مدرسه توپراغینی کۆزیگه سورتدی. نهایت، آنگ-تانگ بۆلیب النگلب تورگن قطب‌الدینگه اۆگیریلدی و شونچه فرصت بدلیگه بیر آغیز گپ قیلدی:

-بو درگاهده بیز طریقت علمینی اۆرگنیب اېدیک. قدس سِره خواجه‌میز - انی اۆزی آخرتده یارله‌قه‌گن بۆلسین - تۆرتاویمیزنینگ باشیمیزنی سیله‌گن اېدیلر. باباماچین بیلن قطب‌الدین بو یېر اولوغ متصوف یوسف همداني تحصیل بېرگن مدرسه اېکنلیگینی اېندی فهمله‌دیلر.

سلیمان‌نینگ آوازی شیره‌دار، کوچلی اېدی، کۆزلرینی یومیب «یاسین»نی اۆقیدی. دعادن سۆنگ اوچ مرید بیر طرفده قالدی. شیخ عادتیگه کۆره بیر آغیز گپیرمه‌دی، خَیال عمانیگه غرق بۆلیب، معجز حجره‌لرنی ایلنیب کېتدی. بیگیتلیک موسمی به‌مثلی مرمرگه بیتیلگن یادنامه اېکن، تا اۆلگونچه خاطره‌نگدن اۆچمس اېکن. شیخ‌نینگ بوتون وجودینی، تفکرینی اۆتَیز بیللیک خاطراتی لشکری چولغب آلدی. او استه-استه یوریب جانده‌ی عزیز، غریب حجره‌لرنی تاپدی. حجره بۆم-بۆش، ایچکری قارانغی اېدی. اېشیکده بیر زوم توریب قالدی، «بسم‌الله» دېب پَستک قاپیدن باش سوقدی. رطوبتلی بۆیگه چیدمه‌ی ایزیگه قَیتدی. بو زخ حجره بیر زمانلر آباد اېدی، اونده قیامتلیک دوستلری عبدالله برقي، حسن انداقي، عبدالخالق غیجدواني بیلن بیر نانني تۆرتگه بۆلیب یېر اېدیلر. توشگچه قال علمینی، آقشامدن تا بامدادگچه حال علمینی اۆرگنردیلر.

شیخ کۆزلرینی یومدی. روپره‌سیده خضردېک بۆلیب یوسف همداني گوده‌لندی. انه، او یېرگه قره‌ب یپ-ینگی نقشین دروازه‌دن کیریب کېله‌یاتیر. اوزون قۆنغیر سقالی وزمین سېلکیللهیدی، اېگنیده همیشه‌لیک لباسی - آدمی جون خرقه.

آیاغیده چاریق، باشیده نباترنگ سلّه. شیخ‌نینگ خَیالیدن استاذی‌نینگ صفتلری بیر-بیر اؤته‌وبردی: پیری گیپرگنده یوزینگیزگه کولیب توریب گیپیرر، حلیم طبیعتلی اپدی. طب علمیدن چوقور خبردار، بیمارلرگه دارو-درمان یازیب بیریب کون کؤرر، پای‌افزار تیکیب نان تاپردی... ناوچه‌لیگیدن عار قیلگنده‌ی دایم بوکچه‌یب یورر، هر دَمده نیمه‌نیدر پیچیرلب قؤیردی. باش آغریغی - شقیقه‌سی بار اپدی. بازارگه باریشنی یامان کؤررردی. شاهلر، حاکملر، بیکلر دسترخوانیدن باش تارتردی. آز یپر، آز سؤزلردی... جنت یراغینی تیریگیده حاضرلب قؤیگندی. اؤتّیز آلتی کرّه پای پیاده مکّه‌گه باردی، قرآن کریمنی مینگ باره ختم قیلدی، سکّیز مینگ بتپرستنی اسلامگه کیریتدی. ذکر الله ني- جهریه‌ده پیر کامل اپدیلر. اونسیز، قلبده طغیان قیله‌دیگن ذکرده بي‌نظیر اپدی. کوچلی ذکر چاغی قیینه‌لیب تپرلب کپتردی. ذکر قلبینی سلطان بایزید بسطامیدن اؤرگندیم، دپردیلر. عبدالله برقینی، حسن انداقینی، عبدالخالق بیرله احمدنی فرزند اعلا دپب مهر کؤرگوزردی. ذکرخفي چاغی تؤرتته‌له‌سینی ایکّی یانیگه اؤتکزیب آلر، اوزون برماقلری بیلن باشلرینی سیلب اؤتیرر، گؤیاکه فضل و کمال تیلر اپدیلر. چیلتانلر بیرله همصحبت، اشارت غیبدن باخبر اپدیلر. اپسیده، ادهشمسه کؤکلم چاغی اپدی. مدرسه تامیده‌گی قیزغلداقلر سؤلیب بیتگن. بیر کونی استاد تؤرت خلیفه‌سینی آلدیگه چقیردی. « بیز مینگ تؤقّیز آی بیر یوزینی چنگیتیب یوریبمیز، - دپدی کولیمسیره‌ب، - انه اپندی امانتنی سؤراقلب حکم الله کپلیبدیر. خدمتیگه باره‌یلیق. بیزدین راضی بؤلیب، شو قومران سقاللیک قرییه‌نینگ مشکلی کشاد بؤلسین دپب تیله‌نگلر». استاد وصیتینی ایتدی : «عبدالله یووسین، عبدالخالق سویه‌سین، گؤریمنی انداقي کَوله‌سین، احمد مزاریمده «والنازعات»نی اؤقیب تورسین». خلیفه‌لر استاد وصیتینی ادا اپتمککه حاضرلندیلر. الا، پیرنینگ عمری اوزون اپکن، اؤلیمنی بؤینیگه آلگنی اوچونمی، الله مرحمت

قیلدی. تغین سکّیز ییل عمرگذرانلیک قیلیب مروده، توققن اپلیگه یقین یپرده الله رحمتیگه باردی. رضی‌الله عنه!

شیخ بی‌اختیار پیچیرلب اؤتّیز اوچ ییل ایلگریگیدپک «والنازعات» سوره‌سینی تلاوت قیلدی. تاماغی بؤغیلدی، کؤکسی اچیشدی. شو پیت معجزه رؤی بپردی: تار، قارانغی حجره‌دن «وعلیکم السلام و رحمةالله!» دپیه آق لباس کییگن پیرکامل‌نینگ سیماسی کؤرینیدی. استاذ عادته‌گیدپک سِرلی کولیمسیره‌ب توررردی. شیخ سوره‌نی ختم قیلیب توگتگن زهاتی یوسف همداني تغین شبستان قعریگه سینگیب کپتدی...

استاذنینگ ارواحی بیلن دیدارلشگن، خصوصاً، پیری‌نینگ القه‌گنی شیخ-نینگ کؤنگلیگه یاروغلیک سالدی: «پیرکامل بیز شاگردلریدن راضیمیکن، دپگن اشتباه ده اپردیک، شکر *الله‌گه‌کیم*، رضا بؤلییدور».

شیخ شریکلری یانیگه قَیتدی. تؤرتاولان خرابات آبده‌سیگه اپوریلگن مدرسه‌گه سؤنگگگی بار کؤز تشلب تشقری چیقدیلر. شیخ همان خَیال آغوشیده، بونی سپزیب، سلیمان بیلن قطب‌الدین استه-استه حضرت ایزیدن باریپتی. بابا ماچین نینگ تیلی یوگوریک، او شیخگه یانداشیب درحال سؤردی:

-شیخیم، پیر کاملینگیز قدس سِره یوسف همداني جنابلری تجرد قیلغان اپدیلرمو؟ کمینه‌گه مپنگزه‌ب اهل و عیالدین واز کپچگن اپکنلر-ده؟

-یپتمیش بپش یاشلریگه قدَر قطعی تعلق قیلیب اپدیلر، سؤنگ رؤزغار یوکین مؤینیغه آلدیلر.

-قریغنده بیر تن محرم کپره‌ک بؤلغان-ده.

شیخ باباماچینگه قره‌مه‌دی، اؤزیگه اؤزی گیره‌یاتگندیک، اؤیچنلیک ایله دیدی:

–هر بیر مومن مسلمانگه بیر تن محرم کیره‌ک. یاش بؤلسه هم، قریبه بؤلسه هم. بوحق مصطفی نینگ سنتلری.

حضرت‌نینگ گپی سلیمانگه معقول توشدی. سلیمان‌نینگ یاشی قیرقدن اؤتدی، او حضرت‌نینگ یانیدن بیر اینلیک جیلمه‌ی، ایسّیق-ساووقنی بیرگه تاتیب یوریبدی، تون و کون الله‌نینگ ذکری بیلن بند، طاعت-عبادت، قرآن تلاوتی، صوفیلیک مسلگی اونگه بَیت الحرمدیک مقّدس. بیراق آلیس کیچه‌لرده خَیالی قاچه‌دی: قاچانگچه بونداق ایت یاتیش، میزرا توریش... جگرلری خون بؤله‌دی...

ییگیتلیک گُلشنینی ترک اینیب، قریلیک صحراسیگه یوز توته‌یاتگن وجودی بیر ملایم، بیر معصومه و ایمانلی تن محرم ایسته‌یدی. نباتدیک شیرینزبان، قلدیرغاچ باله‌سیدیک چوغور-چوغور قیله‌دیگن جوجوقلر باشینی سیله‌گیسی کیله‌دی، گؤدک ایسینی ساغینه‌دی. فقط، بو باله اؤزینیکی بؤلسه، بالهم دیسه، بؤته‌لاغیم دیسه، ایرکه‌له‌سه، سویسه...

سلیمان‌نینگ دردی ینگیلندی. اما حضرت‌نینگ اؤترار یؤلیده‌گی طعنه اره‌لش وعده‌سینی ایسلب، توبه قیلدی. مکّه‌ی مکرّمه‌دن ایسن-امان قَیتیب کیلگچ، یوره‌ک یاریشنی اؤیلب، امید قیلدی.

قطب‌الدین الّه‌قچان مجرد بؤلیب دنیادن تاق اؤتمککه آنت ایچگن ایدی. او «متصوف بؤلیب حق یؤلینی آرزو قیلیبمن، صوفیانه بیر تورموشنی تنلب، طریقت عمانیگه کیریبمنمی، یا بوتکل چؤکیب کیته‌من، یا بول عمانده سوزیب حسن مطلقه یبتکه‌یمن»، دیب قرار بیرگن ایدی.

شیخ ایکّی مریدی‌نینگ فکرینی بصیرت کؤزی ایله اوقیب آلگن ایدی. اولرگه استاذ یوسف همداني حیاتیدن بیر عبرتلی واقعه‌نی ایتیب بپردی.

–حضرت‌نینگ خلیفه‌ی اوّلی حسن انداقي بخارانینگ انداق کېنتیدن ایدی. رؤزغاری، فرزندلری بار ایدی. بیر کونی قؤرغانگه باریب کېلیب کؤنگلینی یاردی. مېن قَیتیب اېندی اهل و عیالیمنی کؤرمه‌یدیرمېن، دېدی. باعثین ایتمه‌دی. بو گپدین پیر خبر تاپدیلر. حجره‌میزگه کیریب کېلدیلر. حسننی تیز چؤکدیریب، نصیحت قیلدیلر: «شریعت و عقل یوزه‌سیدن قره‌گنده سیز فرزندلرینگیزگه هم، رفیقه‌نگیزگه هم یقین بؤلیشینگیز درکار»، دېدیلر. انداقي چرس طبیعتلی کیمسه ایدی. «نې بؤلگنین بیر اؤزیم بیلورمېن، بیر الله بیلور. مېن صوفیلیک خرقه‌سین کییدیم، اهل و عیالدین واز کېچدیم، اؤزگه وجهیم یؤق»، دېدی. خواجه‌میز بول سؤزدن آزار چېکدیلر. اؤشل کونی غیب عالمیدین بیر تاووش کېلیبدی: «اې، یوسف، بیز سېنگه بصارت کؤزی بیرله کؤرمکنی نصیب اېتدیک، حسن انداقیگه اېرسه، هم بصارت، هم بصیرت نگاهینی بپردیک».

پیر حضرت بامداد حجره‌میزگه کېلیب حسندن عذر سؤردیلر. انداقي بیغلب پیرنینگ قؤلینی اؤپدی. قصه‌دین حصه‌نی اؤزلرینگیز چیقریب آلینگلر.

حسن انداقي بیلن بؤلگن واقعه اوچ مریدگه اوچ خیل تأثیر اېتدی: قطب-الدین قطعی تعلق فکریده قالدی، سلیمان یوسف همدانینی قوّتله‌دی، باباماچینگه اېسه ایکّی دنیا بیر قدم ایدی، اونینگ وجودی تن محرم عشقیده اېمس، ذکر الله و یؤل طنابین تارتیب، اوچیب-قؤنیب یوریش شوقی ایله اؤرته‌نردی.

-باباقول، سیز جدللب خانقاهگه بارینگ، - دپدی شیخ، باباماچین‌نینگ استه یوریب قیینه‌له‌یاتگنینی کؤریب، - خان حضرتلری تشریف بویورماقچی اپدیلر. معطل بؤلیب قالمه‌سینلر.

باباماچین تؤرت هتلب مویولیشده غایب بؤلدی. شیخ همراهلری بیلن شاهکؤچه‌گه چیققنلریده باباماچین بیر یاغاچ یؤل باسیب، خانقاه دروازه‌سیگه یپتیب بارگن اپدی.

قُربت خانقاهی‌نینگ ایچ-تشیده آدم قلین، سربازدن گدایگچه، شیخ الرئیسدن رامچیگچه، تجاردن عرض‌گؤیگچه تاپیلر، برچه انتظار، بیراو اؤز دردینی ایتیب نجات سؤره‌گنی سلطان محمودخاننی کوتسه، بیراو شیخ-المشایخ خواجه احمد یسّوي نینگ دیداریگه مشتاق اپدی.

بیر «احمد» پند بپردی

۱۸-فصل

آدملرنینگ یامانی - اولر ایچیده‌گی علمالرنینگ یامانیدور.

حدیث

سلطان محمودخان خانقاه آلدیده آتدن توشدی. ارکان دین و دولت قورشاویده «بسم‌الله!» دیب حاولیگه کیردی. اطرافگه النگله‌دی. او «شیخ جیلّه قورسه استقبالیمگه چیقر»، دیب امید قیلگن ایدی. حضرت کؤرینمه‌دی. سلطاننی قؤل قاووشتیریب سمرقند شیخ‌الرئیسی، شهرحاکمی، محتسبلر، مدرسلر، شیخ بیلن خانه‌ی مبارکگه کیته‌یاتگن طالب ثوابلر، بای و بایانلر، اهل رعیت کوتیب توررردی. محمودخان یؤرغه‌لب یؤل باشله‌یاتگن شهرحاکمی ایزیدن تؤرده‌گی خاصخانه‌گه قره‌ب یوردی. سلطان شرَفیگه خانقاهده‌گی یگانه مجلسخانه مخصوص جهازلنگن، اونگه قیرق-اِیلّیک چاغلی آدم سیغردی. مجلسخانه ایشیگیده سلطان آرتیگه اؤگیریلدی. «نامه!» دیب خاص ملازمیگه قؤل چؤزدی. ملازم شاشیب قؤینیگه قؤل تیقدی و زرحل خطچوپ آلیب تواضع ایله اوزه‌تدی. محمودخان خطچوپنی ایچکی کیسّه‌سیگه جایلب آستانه‌هتله‌دی. مجلسخانه انچه روشن، بورچک-بورچکده بیر گزلیک یؤغان شمع‌دانلر پاریللب یانیب تورر، ایچکریده اوچ-تؤرتته‌گینه قرییه دوره قورگن ایدی. سلطان‌نینگ سلّه‌سیگه قؤندیریلگن باش برماقدیک یاقوتنی کؤریب، شیخ آهسته قؤزغلدی. خانگه پیشواز یوردی. سلطان آدیمینی تیزله‌تدی. مجلسخانه اؤرته‌سیده یوزمه-یوز بؤلدیلر.

-السلام علیکم، پیریم! - دبدی سلطان، شیخ‌نینگ بوغدایرنگ، سفر شمالیده قاره‌یگن چهره‌سیگه باقیب. حضرت بیرینچی بۆلیب قۆل اوزه‌تدی. یوزیده ملایم بیر افاده بلقیدی.

-وعلیکم السلام و رحمةالله وبرکاته! خوش کۆردیک. - سلطان اینگه‌شیب شیخ نینگ قۆللرینی اۆپدی.

-مینگ قتله شکرکیم، الله تعالی دیدارینگیزنی نصیب اینتدی. قدملریگه حسنات، پیریم! تۆرگه اۆتدیلر. شیخ سلطاننی اۆنگ طرفیگه تکلیف اینتدی. اولردن سۆنگ هر کیم رتبه‌سیگه قره‌ب جایلشدی. اشرفخان قاضی یوقاریراقده تورگن اینه‌دی، عزیز مهمانلرگه ملازمت قیله‌من، دیب بی‌اختیار اۆزی پایگککه یقینلشیب قالدی.

شیخ دعاگه قۆل آچدی:

-آمین! اِلها، پروردگار عالم عمرینگیزنی اوزون قیلغان بۆلسین، قۆل آستینگیزده‌گی غریب و غربالر دعاسی‌دین بی‌نصیب اینتمه‌سین، منبعد سمرقند عظیمده ناحق قان تۆکیلمه‌سین، دین اسلام یۆلیده بیر قتله اذیت چیکسنگیز، الله طرفیدین مینگ قتله شفاعت یاغیلگه‌ی، قوتلوغ منزلینگیز آباد بۆلیب، مدام اۆزی‌نینگ اینگه‌لریگه بویورسین، الله اکبر!

اشرفخان قاضی کفلرینی بیتیگه سورکه‌دی و بیر لحظه شیخ بیلن سلطان-نینگ اۆزارا مرحمتلرینی کۆریب، ایچیده کولدی :« حاضرچه بیر-بیرلرینگیزنی یلب تورینگلر-چی، نامه آشکار بۆلسین، اندین سۆنگ کۆره‌میز معامله‌نی». قاضی کلان کیچه زیر یوگوریب مولود قارینی تاپتیرگن، اوندن «نامه‌نی خان حضرتلری نینگ اۆز قۆللریگه تاپشیردیم» دیگن قسم‌یادینی اینشیتیب، تسکین تاپگن اینه‌دی.

آدمی بۆز دسترخوانگه بکاوللر چینّی ایدیشلرده معطر شربتلر، تنسیق طعاملر کهلتیره باشلهدیلر. شیخ قارهختایلر بیلن بۆلگن جنگده سمرقند اهلی‌نینگ باشیگه توشگن کلفتلرنی ایسلهتیب، سلطاندن کۆنگیل سۆردی:

-تانگ بیلن امام بخاري حضرتلری‌نینگ مرقدلرینی زیارت ایتمککه میسر بۆلدیک. یۆل اوستی قَتَوان موضعیگه اۆتیب، اۆشل بیگناه شهیدلر خاکیگه دعا اۆقیماق نیتیمیز بار ایدی. ایمان تارتهدیر، ولي آیاق یورمهیدیر. بارسک، گۆیاکه، «نې یازوغیمیز بار ایدی بیزنینگ؟» دیب اۆتّیز مینگ شهید کفنلرین سودرهب چیقیب کهلهدیر. ایزیمیزگه قَیتدیک. مسلمان فرزندی قیلهدیرغان یوموش بۆلمهپتی، وادریغ!

شیخ نینگ گپی سلطان‌نینگ اۆمگنیدن اۆتیب کیتدی.

بیر آغیز «وادریغ!» سلطان‌نینگ بیتهیازگن یرهسینی ینگیلگندیک بۆلدی. قَتَوان... بو سۆزنی ایسلهسه، سلطان‌نینگ یېتمیش ایکّی بۆغینیگه آغریق کیرهدی، تونده اویقوسی قاچهدی، کوندوز کولکیسی. قَتَوان... گۆرخان... قارلوقلر... تغین اۆشه قیرغین-برات، شرمندهلرچه مغلوبیت، خۆرلیکلر کۆز اۆنگیدن اۆتدی.

بوندن بېش ییلچه بورون قولان، مرقه اطرافلریده، سیحون بۆییده یشاوچی قارلوقلر محمودخانگه قرشی باش کۆتردی. محمودخان اولرنینگ عصیانینی ایاوسیز باستیردی. اما قارلوقلر تینچیمهدی. مخفیانه کۆمک سۆرهب خوارزم شاهی علاوالدین آتسیزگه آدم یوباردیلر. آتسیز وعده بېردی، سلطان سنجرنینگ توزلیغیگه توپوریب، آرهگه قارهختای خانی گۆرخاننی سالدی. لعنتی گۆرخان، اۆزیگه یېنگ بۆلالمهگن اۆشه کافر، اۆزگهگه بۆی بۆلهمن، دیب محمودخان‌نینگ هم تغاییسی، هم یزنهسی سنجرگه مکتوب یۆللهدی. «سېن کافرنینگ بیز مومنلر بیرله نې ایشینگ بار؟ - دیدی جواب خطیده سنجر، - ایلینگ باشقه، دینینگ باشقه، اۆز هۆکیزینگنی

هیده‌ب یوره‌بر! مېنگه همدَم بۆلمکنی ایسته‌سنگ، اسلامنی قبول قیل، اندین سۆنگ سېن بیرله مُراضات قیلگه‌یمن. تکلیفیمگه کۆنمه‌سنگ قیلیچیم‌نینگ دَمینی تاتیب کۆرگه‌یسن، کافر!» گۆرخان، آتسیزنینگ حربي یاردمیگه، قارلوقلرنینگ مددیگه سویندیمی، سمرقند سری باستیریب کېله باشله‌دی. هنوز محمودخان‌نینگ یادیده. سنبله اۆتیب، مېزان کیرگن اېدی. خجند بیلن سمرقند آره‌سیده، قَتَوان دشتیده ایکّی لشکر تۆقنشدی. گۆرخان‌نینگ لشکری بسیار بۆلمسه-ده، محمودخاندن ناراضی عوام خلق عوضیگه لک- لک اېدی. سلطان سنجر یوبارگن عسکر بیلن قۆشیلیب، محمودخان‌نینگ قۆشینی هم یوز مینگگه یېتردی. اوروش-اوروش بۆلیب، بونده‌ی قتال محاربه بۆلمس. تیریکدن اۆلیک، اۆلیکدن تیریک کۆپَیب کېتدی. ایچینگده‌گی یاو یامان دېگنلری راست اېکن. قارلوقلر وحشي حیواندېک قوتوریب جنگ قیلدیلر. اولر یراغلری قالمسه، قۆللری، تیشلری، آیاقلرینی ایشگه سالر، جان تسلیم قیله‌یاتیب هم آتلرنی چیلویر بیلن چیرمب یېقیتر، مرحوم سنجریلرنینگ قارنینی یاریب، قوزغونباپ قیلیب کېتیشردی. اۆشه جنگده اولوغ سلطان سنجر لشکری قیرق یېل بدلیده ایلک باره مغلوبیتگه اوچره‌دی. اگر قاچمه‌گنده سلطان-نینگ اۆزی هم اسیرگه توشیب تیریکله‌ی اۆلیشی مقرر اېدی. الله نینگ حمایتیگه شکرکیم، بخت ساقچیسی امیرابوالفضل بار اېکن. او شاه‌نینگ خاص چادیریگه کیریب، گۆیاکه سلطان سنجر بۆلیب اۆتیردی. اۆزینی گۆرخان قۆلیگه تاپشیریب امیرالمسلِمین جانینی امان اسره‌ب قالدی...

محمودخان اسیره‌لیک عذابینی تارتگن آپه‌سی - سلطان سنجرنینگ خاتینی تورکان خاتیننی اېسله‌دی. کافر گۆرخان شرطینی ادا اېتیب، آپه‌سینی بېش یوز مینگ دینار عوضیگه قَیتریب آلدیلر. اما نې-نې امیرلری، بهادیرلری شهید کېتدی. حاضر اۆشه جنگ میدانی اولوغ قبرستان. آدملر کافر و مسلمان اوستیگه توپراق تارتیب، تاش تشیب تېکیس دشت اۆرنیده بلند تېپه‌لیک برپا اېتگنلر. نېگه‌دیر

عوام خلق بو مزارستاننی «کافرستان» دېیدی، یانیدن اېل-اولوس یوره‌ک هاووچلب اۆته‌دی.

فاتحه گه آچیلگن قۆللر تیتره‌یدی...

...بیر نېچه دقیقه خانه‌گه زیلده‌ی سکوت چۆکدی. گۆیاکه برچه باش اېگیب اۆشه کافرستانده یاتگن شهیدلر روحینی یاد قیله‌یاتگندېک اېدی.

نهایت، سلطان محمودخان دسترخواندن باش کۆتردی.

-مصیبتده قالدیک، پیریم، - دېدی اوزون اوه تارتیب، - گناه برچه‌دین اۆتدی. الا، اۆز یورتیگه تۆیمه‌ی، اۆزگه اېلگه کۆز آله‌یتیرگن کافر گۆرخان بۆلمه‌گنده...

-بیر آستیغه هیده‌لگن مرحوملر بیرله بیر اوستیده فریاد قیلیب قالغان یېتیم-اېسیرده نې یازوق؟! - دېدی شیخ کېسکین تاووشده. - گناه اوّلا، سیزده، جناب محمودخان، بعدازامیرالمسلمینده. سیز قارلوقلرنینگ دادیگه قولاق آسگنینگیزده، الر امداد ایستب قاره‌ختای‌نینگ آلدیگه بارمسدی. بو نې شوملیک که-، فرزند اۆز آته‌سیدین مهر تیله‌سه و ولې شفقت تاپمه‌ی یېتّی یات‌نینگ آیاغیگه باش اوریب بارسه؟ عقل و ادراک یېچه‌دیرگن بیر یوموشنی زۆرلیک بیرله بیتیریش سیزدېک کیمسه‌گه زېنت اېرمس اېدی. سیز به‌مثلی بیر طبیب، فقراینگیز - بېمار. اول فقرا، دردیم بار حاذق-طبیبیم، اېشیت، دېدی. سیز بۆلسنگیز، دَمینگنی چیقرمه، ناتوان، دېب بېمار کیشی-نینگ اوستیگه چېریک تارتیسیز. مردلیک - مردلر یوموشی، خطانی مۆیینلب توبه‌گه کېلمک لازمدور. خۆش، اېندی شاه جهان سلطان سنجر جنابلری‌نینگ تدبیرینی کۆرینگ. سِر اېمس که، منه شو عظیم خانقاهدېک خرمننی اۆتگه بېرمک اوچون مسواکدېک بیر چۆپ کفایه قیلور. سلطان‌نینگ بیر آغیز تکبر سۆزی بمثالِ

کؤگورت بؤلیب اوروش آلاوینی یاقدی. بیزنینگ سؤزیمیز غلط بؤلسه، ایتینگ، خان حضرتلری...

محمودخان سلطان سنجرنینگ یانینی آلدی:

-تغاییمیز... امیرالمسلمین کافر گؤرخانگه «سن بیزنینگ رؤزغاریمیزگه بورنینگنی تیقمه»، دیگن مضمونده نامه یوباردیلر. الا، گؤرخان بیرله اناو بې‌توفیق خوارزملیک آتسیز خیانت قیلدیلر...

-نامه‌نینگ قویروغی خورجونده قالدی، - دیدی شیخ یینگیل استهزا ایله، - مبادا سیز استحاله قیله‌یاتگن اپرسنگیز، اؤزیمیز ایتیب بیره‌یلیک. سلطان سنجر گؤرخانگه « اسلامنی قبول اپت، یؤقسه مینداین شفقت تیله‌مه!» قبیلیده شرط قؤیدی. سلطان نینگ خطاسی شول. متَل بارکیم، اؤزینگنی اپر بیلسنگ، اؤزگه‌نی شپر بیل، دیمیشلر. کلام شریفده ایتیلور، دینده زؤرلش یؤقدیر، جاهل و بې‌تقوا کیمسه‌لرنی ایمانگه کیلتیرماقچی بؤلسنگ، ملایم سؤز و عقل و ادراک بیرله ترغیب قیل، دییلور. بو نې بې‌دادلیک که، اؤز دینی، اؤز مذهبیده ثابت بیر بنده‌نی قیلیچ کوچیگه اینانیب حق یؤلیگه مجبوراً کیریتمک ایسترسن؟ بو عالم‌نینگ بلاسی ترسا، جهود، ختای، نصراني، بُتپرست دیب عرق اجره‌تیشده، دین و ملت اجره‌تیشده. رسول‌الله وصیت قیلدیلرکه، امتلریم بیر کونی تنگری‌نینگ بلاسیگه یؤلیققه‌یلر، دیب. «بلا نې؟» دیب سؤردیلر. حق مصطفی جواب بیردیلر: «بلا، بو - کبرو هوا، تکبرلیک، آدملر ارا رقابت، مال-دنیا تلشوو، نزاع و حسددور. بو علتلر باعث، اوّلا خلایق‌نینگ فعلی بوزیلگه‌ی، اندین سؤنگ دنیاده تله‌تؤپ قؤپر». سلطان سنجر ماضي اولوغ ذات‌دیر، الا اول ذات تکبرلیگی وجهیدین الله نینگ غضبیگه دچار بؤلدی. شهید کیتگن بیگناهلر ارواحی سلطان جنابلرینی او دنیا-بو دنیا بیزاوته قیلیب تورماغی شبهه-سیزدور. نیگه‌کیم، ایمانی سلامت کیشی اؤز قیلمیشیگه پشیمان بؤلور. امید شول

کیم، سلطان سنجرنینگ دیانتی هلی درز کېتمه‌گن کۆرینه‌دور. انشاالله! اۆق نینگ قدرتی یالغیز کمان - یای‌نینگ ضربه‌سیگه ایمس، اۆق آتووچیگه هم باغلیق. خودّی شونینگدېک، مقتاو یا آلقیش کیم‌نینگ لفظیدن ایتیلگنیگه قره‌ب تأثیر قیلر ایکن. شیخ‌نینگ گپ اوّلیده تاغه-جیین سلطانلرنی ملامتگه کۆمیب، گپ آخریده سلطان سنجر شأنینی او قدَر یېرگه اورمه‌گنی ترنگلشیب باره‌یاتگن وضعیتنی بیر آز یومشه‌تدی. شیخ‌نینگ کینه-کدورتلریدن محمودخان‌نینگ زرده‌سی قَینه‌دی. او بیر-ایکّی بار قۆلینی بغریگه باسدی. ایچ-اېتینی کویدیریب تورگن اۆشه خطنی آلیب حضرت‌نینگ آلدیگه قۆیماقچی، «پیریم، بیز سیزگه قۆل بېریب مرید بۆلدیک، سیز اېرسنگیز حریفیمیزنینگ باشینی سیلب انگه موندق مکتوبلر یۆللبسیز، شول انصافدنمی؟» دېب منّتینی تۆکیب سالماقچی ایدی. اما شیخ نینگ اچّیق دشنامی آخرده تغاییسی‌نینگ فایده‌سیگه اۆگیریلگنینی کۆریب، ششتیدن قَیتدی. شیخ کۆز قیری بیلن سلطان پینجیده بیر نیمه بارلیگینی الّه‌قچان پَیقه‌گن ایدی، بیلینر-بیلینمس اِیک قاقدی.

-امانتینگیزنی تاپشیریب، دعواییگیزنی سۆیلنگ، خان جنابلری، درد باطن قالمه-سین. سیز-ده، بیز-ده کۆنگیلنی تازه‌رتیریب آله‌یلیک.

سلطان جماعتگه النگله‌دی. او شیخ بیلن یکّه‌مه- یکّه، هیچ قورسه تار دایره‌ده صحبتلشماق ایلینجیده ایدی.

-بول جماعتدین نبنی یشیره‌سیز، سلطان؟ یارتیسی سیزدین، یارتیسی - بیزدین. خدادین یشیرمه‌گن نرسه‌نی بنده‌سیدین گیزله‌ماق نامناسب بیر یوموشدیر.

خانه‌ده اۆن چاغلیق کیشی بار ایدی. سلطان اولرگه خوشلمه‌ی نظر سالدی-ده، قۆینیدن خطچوپ آلیب حضرت نینگ آلدیگه قۆیدی.

-بول مکتوبنی آلغاندین سؤنگ آرام نې، راحت نې - بیلمه‌یدیرمېن. نخات، سیز پیریم دېب قؤل بېرگن اولیامیز، ولینعمتیمیز بیزدېک صادق مریدلرینی بدنام قیلماقنی روا کؤردیلر، یازوغیمیز نې اېردی، اخلاصیمیزمی، یالغیز فرزندیمیزنی خدمتلریگه تشلب قؤیغانیمیزمی، دعای خیریمیزمی، دېب گمان و اضطراب ایچره اؤرتنه‌دورمېن...

سلطان‌نینگ گپی اشرفخان قاضیگه نشه قیلدی : « اول سېن آرامینگنی یؤقاتگن اېرسنگ، بول خط حاضر اؤقیلغاچ، پیرینگ راحتیدن اَیریلگه‌ی. خؤب عجب بؤلدی-ده».

-قنی، اؤقیلیک-چی، اول نې خط اېکن که، سیزنی بو قدَر اذیتگه سالمیش، - دېدی شیخ و خطچوپنی سلیمانگه چؤزدی، - قاضی کلانگه اوزه‌تینگ، قرائتلری درست.

اشرفخان قاضی بونی کوتمه‌گن اېدی، داودیره‌ب قالدی.

-شیخیم، بیزنینگ کؤزیمیز عاجزراق معذور توتگه‌یلر...

-سیزنینگ ذهنینگیز اؤتکیر، - دېدی شیخ قباق سالیب، - سکته یېرینی-ده توزه‌تیب کېته‌سیز، اؤقینگ!

شیخ‌نینگ گپیده‌گی نیم‌کاسه‌نی باباماچین بیلن سلیماندن بؤلک کیمسه انگله‌مه‌دی.

قاضی کلان ناعلاج قالدی، نېگه‌که، خطچوپ قؤلیگه یېتگن اېدی. چؤککه‌لب اؤقیشگه کیریشدی. بیر بېتدن زیادراق انشانی هججه‌لب اؤقیب بؤلدی و اېلدن بورون خطاب قیلدی:

–بهتان بو! شیخیمیزنینگ بیحد اولوغ رتبه‌سینی کؤرالمه‌یدیگنلر بیتگن بونی! اؤشل خطنی کیلتیرگن ملعوننی درحال تاپماق لازمدور!

–بو یاقده بیرینگ! – دیدی شیخ زرده بیلن. خط قؤلیگه تیگدی. حضرت اونی دسترخوانگه یاییب قؤیدی. بیر ثانیه کؤز تشله‌دی-ده، غمگین کولیمسیره‌دی.

–بول انشاده فقیرنینگ سؤزلری هم بار. اما دستخط بیزنیکی ایمس. مهر هم قلبکی، نادان، ناشد اوسته‌گه یسه‌تیبدورلر. خانه‌نی پینگیل غاوور باسدی. سلطان محمودخان آپاق شایی کاغذگه باسیلگن کتّه دایره مهرگه تیکیلیب قالدی. سلیمان خطگه بؤی چؤزدی، سمرقند علمالری بیر-بیریگه معنالی باقدی. اشرفخان قاضی تیپیرچیله‌دی، رنگی بؤزریب دَم شیخگه، دَم سلطانگه النگ-جلنگ قره‌ی بیردی. باباماچین اشرفخان قاضی‌نینگ گوپّیدیک بیتیدن کؤز اوزمه‌ی تیکیلیب قالدی. سلطان کوپیه-کوندوز، اهل ایچیده بیر بیگناهگه تهمت قیلیب قؤلگه توشگن بدکرداردیک لاو قیزردی. چؤچیبراق آغیز آچدی:

–پیریم، منه بو مهر اؤزلرینیکی شیکیلّی. یا دنیا ده حضرت سلطان خواجه احمد یسّوي‌نینگ بؤلک مهرلری هم بارمو؟

شیخ سلطان محمودخانگه طعنه‌آمیز باقدی.

–سیزنینگ تؤنینگیزنی کییب، باشیگه جیغه قؤندیریب، بیلیگه طلا کمر، کوموش شمشیر باغلب آلگن کیمسه سیزگه اؤخشه‌مه‌یدیمی؟ اؤخشه‌یدی. الا اول ایمانسیز هیچ قچان سلطان محمودخان بؤلالمس. سلطان – سیز. سیرت باشقه، صورت باشقه‌دیر. اصل بیلن نسخه‌نی فرقله‌مک اوچون کؤپ عقل کیره‌ک ایمس، اندک فراست، فصاحت بؤلسه بس. قنی، مهرده‌گی بیتیکنی تغین بیر اؤقیسینلر-چی.

سلطان العارفین‌نینگ خاص مهرینی محمودخان ایکّی-اوچ مراتبه کؤرگن اپدی، خلاص. پیچیرلب اؤقیدی:

-بسم‌الله خیرالسما... بسم‌الله الرب‌الارض السماء... او مهر اطرافیده‌گی بیتیکنی بی‌خطا ختم قیلدی.

-بلّی! انه اپندی اؤرته‌ده‌گی گردشنی اؤقیسینلر.

یسَّوي مهری دایره شکلیده بؤلیب، اوچته گردشدن عبارت، اپنگ چپتکی گردشده آیتلر بیتیلگن، کیچیک گردشده شیخ نینگ عنوانی درج اپتیلگن اپدی. اؤرته گردشده اپسه، خواجه احمد یسَّویدن ایلگری اؤتگن اؤنته اولوغ ذات - اؤنته احمدنینگ اسم شریفی کپلتیریلگن. اولر احمد مرسل صلی‌الله علیه وسّلم (محمد پیغمبر)، شیخ احمد حنبل، شیخ احمد خیرالنساج، شیخ احمدحضرویه، شیخ احمد رَویه، شیخ احمد مختار، شیخ احمد خامي، شیخ احمدکبیر، شیخ احمد ساغریه. انشاده دستلبکی تؤرتته شیخ احمد تؤغری یازیلگن، بپشینچی احمدحضرویه‌نی نقاش نادانلیک قیلیبمی، شاشیبمی، «حاضریه» دپب یازگن اپدی. سلطان محمودخان هم نقاش‌نینگ خطاسینی عیناً تکرارله‌دی - قنداق بیتیلگن بؤلسه، شونداق اؤقیدی.

-تؤختنگ! - دپب حضرت قؤل کؤتردی و جماعتگه اؤگیریلدی، - بو یپرده سمرقند علمالری جمع بؤلمیشلر. قنی، تقصیرلر، ایتسینلر، بو عالمده حاضریه دپگن مبارک ذات اؤتگنیدن خبرلری بارمی؟

غله-غاوور باشلندی. سمرقند شیخ الرئیسی خواجه عبدالرزاق تاووش بپردی:

-اسلامیه عالمیده بیزحاضریه دیگن کیمسه‌نی بیلمسمیز. شیخ احمدحضرویه‌نی بیله‌دورمیز. بو ذات شریف قاسم ابن عباس رضی‌الله عنه جنابلری‌نینگ استادی بؤله‌دیلر.

محمودخان ملزم بؤلدی. قاره‌تؤری بیتی بؤغریقیب کیتدی. قؤلیده‌گی مهرنی ایلنتیریب تماشا قیلدی. گؤیا شو بهانه‌ده علمالرنینگ دشنامیدن فارغ بؤلماقچی ایدی.

ایچیده اؤزینی کاییدی: «نخاتکه رسول علیه السلام نینگ تووغانلری قاسم ابن عباسگه پیر مرشدلیک قیلغان شیخ حضرویه‌نی بیلمه‌سم؟ بیلمه‌بپیز-ده... وادریغ، بیر «واو» نینگ قربانی بؤلدینگ، سلطان!» سکوت چؤزیلدی. سمرقند علمالری پیر چیزیب قالیشدی. اولر کیمسن -اعلیحضرت‌نینگ مهرنی غلط اؤقیگنلیگیدن مضطر ایدیلر. اشرفخان قاضی «عجب بؤلدی، خؤب بؤلدی» دیگندیک علمالر طرفگه ایچکی بیر قناعت بیلن کولیمسیره‌ب باقدی. سؤنگ کؤزی شیخ المشایخگه توشدی و تیپیرچیلب آلدی. سلطان العارفین قاضیگه اؤتکیر نگاهینی قده‌ب، «آتلرنینگ اؤلیمی ایتلرنینگ بیره‌می ایکن-ده، جناب قاضی کلان؟» دیگندیک خطاب قیلیب توررردی. قاضی یان-وبرینی بیغیشتیردی، سؤنگ قه‌یپرده، کیم‌نینگ حضوریده اؤتیرگنی یادیدن کؤتریلدیمی، استه قؤزغلدی. او جان باریده جُفتکنی راسته‌ماقفه نیت قیلگن ایدی. «خدا کؤرستمه‌سین، گپ چووه‌لشیب سر آچیلسه، بو تکبر خان ایله اول شیخ ظالم انه‌وی چیلّه‌شیر قارینی-ده تاپتیریب کیلگه‌ی. اونده سقفالگه الوداع ایتیب... ایشککه تپسکری مینیب، بازار ایلنمککه حاضر بؤلماق درکار...»

قاضی پایگکده اؤتیریب ایدی، آهسته توریب کیتماقچی بؤلدی. اما اونینگ شوم نیتینی ضمناً پیقه‌ب اؤتیرگن شیخ امر قیلدی:

-قاضی، جایینگیزگه اؤتیرینگ!

برچه یلت اېتیب اېشیک طرفگه قره‌دی. خلایققه آرقه اؤگیریب، سورَه‌نگ جون قاپدېک بؤلیب تورگن قاضی کلان گوپ اېتیب اغدریلدی. درّاو کیرپیدېک غوجنک بؤلیب آلدی. شیخ سلیمانگه قره‌دی.

-حکیم خواجه، خان جنابلریگه بیزنینگ مهرنی بېرینگ.

سلیمان قؤینیدن ارچه قوتیگه یشیرینگن خاص مهرنی چیقردی، قؤشقؤللب محمودخان‌نینگ آلدیگه کېلتیریب قؤیدی. خان همان خجالت و ملامت یوکیدن خلاص بؤلالمه‌ی تیش قَیره‌ب اؤتیرگن اېرسه-ده، بې‌صبرلیک ایله شیخ مهریگه کؤز یوگورتیردی. «شیخ احمدحضرویه» عنوانینی اوچ کرّه هججه‌لب اؤقیدی. پېشانه‌سینی ایشقه‌له‌دی... اوه تارتدی و ... اندک جیم قالدی. شیخ اونگه «اېندی فرقیگه بارگندیرسیز، تقصیر؟» دېگندېک بې‌پسند نظر سالدی.

-پدرلعنتیلر! - خان‌نینگ آوازی گولدورکدېک ینگره‌دی. بو غضبناک نعره‌دن اشرفخان قاضی توگول، علمالر هم بیر سېسکنیب توشدیلر. خان چپ یانباشیگه، شیخ طرفگه اؤگیریلیب قؤلینی کؤکسیگه باسدی.

-بیزدین عاصیلیک اؤتدی، پیریم، عفو اېتسینلر...

شیخ اینده‌مه‌دی.

اشرفخان قاضی‌نینگ بېحال-بې‌مجال بؤغینلریگه قیته‌دن جان اینگندېک بؤلدی: «خیریت، خدا بیر فلاکتدن اسره‌دی، سقال-مؤیلاو فایده‌گه قالدی، شکر-اې...»

شو پیت سمرقند شیخ‌الرئیسی خواجه عبدالرزاق اذن سؤره‌ب گپگه اره‌لشدی:

–اعلیحضرت، حدیث شریفده ایتیلمیش که، مردملرنینگ اینگ یامانی – الر آره‌سینده‌گی علمای جاهللردیر. اپل-اولوس کؤریب توبه قیلسون دیب اؤغری نینگ پنجینی کیسورلر. ریا بیجزا قالسه، اول ریاکارلیک بردوام اینتقوسیدور. فقیر قولینگیز نینگ بیر اؤتینچی باردیر. اول بي‌توفیق بدکردارنی تاپتیریب جزاغه مستحق اینتمک درکار، تاکه مومن- مسلمانلر باشیگه منبعد تهمت تاشلری یاغیلمه‌گه‌ی.

محمودخان «معقول» دیگندیک باش سیلکیدی. اشرفخان قاضی پایگکدن چییللب قوّتله‌دی:

–جناب شیخ الرئیس آري راست گپوردیلر. اول نیچوک بي‌ایمان رهنماکه، قؤلیده تسبیح توتیب شوکتلی خانیمیز بیرله پیر بویوکوارگه تهمت قیلغه‌ی! بیز سابران علمای کرام نامیدن طلب قیله‌میز، اول کذاب بهتانچینی تاپتیریب شرعِی حکم بیرله جزا بیریلسون!

قاضی شونداق دیب بقیردی و ایچیده طنطنه قیلدی: «مکتوبات کیلتیرگن مولود قارینی تاپیب بؤپسنلر، اول حاضر بخارا قیده‌سن، دیب اینشگینی نیقتب کیتیب باره‌یاتقان بؤلسه عجبمس».

اشرفخان قاضی کیچه خفتنده مولود قارینی خفیه جایگه چارلب، «کؤزدین نری تور اینده، اؤق نشانگه تیگدی، قاره‌نگنی کؤرستمه»، دیب شهردن چیقیب کیتمکنی امر قیلگندی. قاضی‌نینگ اؤزیچه سویونیشی شو باعثدن اینده. الا انسان باله‌سی‌نینگ مینگ قصورلریدن بیری شول که، او اؤزی‌نینگ قصوریدن کؤره بیگانه

کیمسه‌نینگ قصورینی سنه‌شنی افضل کؤردی. ناپسندلیک ایسه، اکثر شرمنده‌لیک بیلن خاتمه تاپه‌جک.

بو سفر قاضی انه شو ناپسندلیک قربانی بؤلدی.

محمودخان بیر چاکریگه ایم قاقدی.

-اناوی تجارنی چارلنگ.

چاکر شیپللب چیقیب کیتدی. سَل فرصتدن سؤنگ رنگ-قوتی اوچگن مولود قاری کیردی. او ایشیکدن هتله‌دی و موک توشیب خانگه تعظیم قیلدی. مجلس اهلی کؤسه‌نما، آدمی کیینگن آریق بیگیتنی تماشا قیلیب، اؤزارا کؤز اوریشتیره‌یاتگنده اشرفخان قاضی فرصتدن فایده‌لندی. او دومه‌لب-سومه‌لب نوکرلر آیاغیدن اؤتدی و حاولیگه آتیلدی. اما جانینی قوتقرالمه‌دی. باباماچین بیر لحظه هم قاضیدن کؤز اوزمه‌ی اؤتیرگن ایدی، ایرغیب توردی. سرحوض بؤییده قاضینی تیرسگیدن توتدی. مسخره‌آمیز کولدی:

-تقصیر، یؤل بؤلسین؟ پیریم‌نینگ درگاهیدین بیرخصت چیققانینگیز ادبسیزلیک بؤلدی-یاو، لبیک؟

- هه؟ اي، سپنمیسن، بؤته‌م؟ شو، بیله‌سیز، ملا باباقول، قاووغیم بؤشراق... طهارت اوشه‌ته‌ی دیب...

- حاجتخانه بو یاقده، تقصیر. سیز دروازه‌خانه‌گه قره‌ب کیتمکده‌سیز. یا بیرار دیوار-میوار تگیده، هه؟

-دفع بؤل-اي، آغزینگگه کویدیرگی! بار، پیریمنی آلدیگه کیر، من حاضر...

باباماچین اونینگ ایزیدن قالمه‌دی.

–تقصیر، بیز سیزنی یېر و کؤککه ایشانمه‌یمیز. اؤزیم اؤشه یېرگه اېلتیب، بؤشه‌ته‌دیگنینگیزنی بؤشه‌تیب کېلگه‌یمن...

قاضی چینقیریب یوباردی:

–قا-آچ، بې‌توفیق ! های، مسلمانلر، منه بو اَلوَستی‌نینگ ظلمیدن خلاص قیلینگلر، حاضر ایمانیمنی کویدیرگه‌ی بو!

–اؤزی یؤق نیمرسه‌نینگ نېسی کویگه‌ی، تقصیر؟ قنی، بو یاققه یوره‌دیلرمی؟

قاضی ایشتانباغینی چنگلله‌گنچه حاولی اېتگیده‌گی حاجتخانه طرفگه قره‌ب یؤرغه‌له‌دی. باباماچین، گرچه بې‌اندیشه‌لیک بؤلسه-ده، قاضی‌نینگ ایزیدن بیر نېچه قدم باسیب، سَل بېریده کوزه‌تیب توردی. نهایت، قاضی چیقدی. تقدیرگه تن بېریب، باباماچین‌نینگ آلدیگه توشدی و مجلسخانه‌گه روانه بؤلدی. بؤسه‌غاده مولود قاری تیکَه توریب گواهلیک بېرردی. او بندیدن اوزیله‌ی-اوزیله‌ی دېب تورگن زعفران بیراقدېک تیترر، تیلی کلمه‌گه کېلمه‌ی غؤلدیرردی. قاضی آستانه هتلب اؤترکن، مولود قاری‌نینگ بیقینیگه قتّیق تورتیب قؤیدی. «بو آغزینگگه احتیاط بؤل، سِر آچسنگ، یامان قیله‌من»، دېگنی اېدی. قاری‌نینگ عاری کېلدی.

–نېچون تورته‌سیز، تقصیر؟ – دېدی اؤزینی بردمراق سېزیب، – اورگندن تورتگن یامان اېرمیش. تورتسنگیز-ده، اوریب اؤلدیرسنگیز-ده، گپ‌نینگ عندالله سینی ایته‌من اېندی. منه شو مکتوبنی سمرقندگه اېلتیب خانیمیزنینگ قؤللریگه تاپشیرسنگ، حجگه آلیب کېته‌من، دېگن کیم اېدی؟ سیز! شیخ المشایخ اؤته تکبر، اول خانیمیزنی پسند اېتمیدور، دېگن کیم اېدی؟ سیز، تقصیر! شهاب الدین حاجی

آرقه‌لی یالغان مهر یسه‌تتیریب... تهمت خطنی سؤنقه‌ی قؤلده بیراوگه یازدیریب... خوارزمشاه اؤغلیگه بیتیلگن مکتوبنی یؤلده آچتیریب اؤقیغان کیم ایدی؟ اؤزلری! حیف، سیزگه دستار و علم، حیف سیزگه قرآن کریم! - مولود قاری بیغلب یوباردی، - سیز مېنینگ... آخرتیمنی کویدیردینگیز، تانگله محشر ایکّی قؤلیم یاقه‌نگیزده بؤلغه‌ی، ایمانسیز... اِی-ی...

قاضی‌کلان قیغو-حسرت ایچیده قالدی. حاضر اؤرنیدن دست توریب، «یالغان، بول مکتوبنی مېن یازدیرمه‌دیم!» دېسه، اناوی تکبر شیخ قؤلیگه مصحف توتقزیشی ممکن. قرآن اوشلب قَسم ایچیشگه قؤرقه‌دی. اونده قاضی‌نینگ باشیگه هم شهاب الدین‌نینگ کونی توشماغی مقرر. بالعکس، عیبینی مؤیینله‌سه-چی؟ قاضی‌نینگ اېتی اووشدی. خَیالیدن لیپیللب معظم سمرقند بازاری، یغیر اېشک، ساچ-سقالینی قیرگنی ستاره یلنگغاچلب تورگن سرتراش اؤتدی. قومداشلری، کاسب و تجارلر، سابرانلیک مریدلری کؤز اؤنگیده سزایی بؤلغانیدین اؤلگنی اعلا اېمسمو؟ اؤیلب-اؤیلب، ایکّینچی یؤلنی تنله‌دی. «هی، بیر عمر آغزی-بورنینگ قیېشه‌یېب، مجروح بؤلیب قالغاندین کؤره بیر کون سزایی بؤلغان افضل، تا هنوز سزاییلیکدین هیچ کیمسه‌نینگ اجلی یېتمه‌گن. بول بېگانه یورت، سابران اېمس، بېش-آلتی آی آره‌سینده سقال هم پتک بؤلیب اؤز حالینه قَیته‌دی. توکل الله...»

اشرفخان اینقیللب اؤرنیدن توردی. اوچ-تؤرت قدم باسدی و خان طرفگه گورسیللب بیقیلدی.

-بیر قاشیق قانیمدن کېچینگ، اعلیحضرت... ایتلیک قیلیېمېن. منی شیطان لعین یؤلدین اوردی. اؤشل سابران مدرسی محمدرسول‌نینگ گېپینه اوچیب، گستاخلیک قیلدیم. الا مکتوبنی مېن بیتمه‌دیم. بیز شیخیمیزنینگ رتبه‌سینی خؤب بیلورمیز. بول

ذات‌نینگ سیز ذات عالیلرینه خیرخواهلیگینی-ده غایت قدرله‌گه‌یمیز. آنحضرتیم اجازه بیرسه‌لر...

قاضی‌نینگ بؤغزیده‌گی آغزیده قالدی.

-منه بو تجار قیافه‌سینده‌گی قاری بچه‌گه ایلّیک تیاق اوریلسین! - دیدی خان اوضاعی بوزیلیب، -ایمانین ساتقان قاضی کلان سزایی قیلینسون!

اشرفخان قاضی ایمکلب خانه‌نینگ اؤرته‌راغیگه باردی.

-صدغه‌نگیز بؤله‌ی، خانیم، ایلّیک ایمس، یوز تیاققه هم راضیمن. خداییم خیرینگیزنی بیرسین، روسیاه عالم ایتمه‌سینلر. قری یاشیمده سزایی بؤلغاندین مرگیم اولی‌راق.

خان نینگ غضبی کیلدی:

-قاتلده بیر قتله گناه بؤلسه، اینینگ قؤلیگه خنجر توتقزگن کیمسه‌نینگ گناهی ایکّی قتله‌دور. محتسب، قاضیگه-ده، ایلّیک تیاق اوریب سمرقنددین بدرغه ایتینگ!

ایشککه تپسکری میندیرینگ بو ایمانسیزنی!

محتسب نوکرلریگه ایم قاقدی. خش-پش دیگونچه اشرفخان قاضی بیلن مولود قارینی اوزون-قیسقه قیلیب هیده‌ب چیقدیلر.

سلطان العارفین‌نینگ فاتحه‌سیدن سؤنگ جماعت دوو قؤزغلدی. خانه‌ده خان نینگ خاص آدملري و شیخ نینگ محرملری قالدی. محمودخان شیخگه تکلف ایله باقدی:

-پیریمیزگه ایکّی آغیز عرضیمیز بار ابدی.

شیخ سلیمان بیلن باباماچینگه یوزلنیب باش قیمیرله‌تدی. پیر اشاره‌سینی انگلب اولر آهسته قؤزغه‌لدیلر.

-سیزلرگه-ده جواب، - دیدی خان شیخ الرئیس باشلیق علما اهلیگه.

طنابي خانه‌ده محمودخان بیلن سلطان العارفین قالدیلر. صوفیلر شرطیگه کؤره بؤز دسترخوان یازیلدی، سمرقندنینگ پؤلاتي نانی بیلن مهوه‌لر تارتیلدی. خان آلدیگه شربت تؤله سفال مؤندی قؤییلدی. حضرت سلطان داغ سوو ایچردی، اونینگ آلدیده شاکاسه تؤله خوشبؤی سوو پیدا بؤلدی. هلی زمان بؤلیب اؤتگن ماجرانی ایسلب، محمودخان‌نینگ کؤنگلی خیره بؤلدی. اما قلب یره‌سینی قَیته تیرنشنی ایسته‌مه‌دی. درحال عرض دلینی ایتدی.

-پیریم، ایکّی ییلدیرکه، کؤزیمیزنینگ آق و قراسی شهزاده قطب‌الدین جنابلری-نینگ درگاهیده خدمتغه قایم. بیز شهزاده ایله سؤیلشدیک. سیزدیک ذات پاک-نینگ اسم شریفلرینی تیلیدین توشیرمس بؤلیبدیر. آنچنان، کؤب تربیتلر آلیب، فضل و کمال کسب اِیتیبدیلر ایرکن. لفظیدین، سیاقیدین معلوم بؤلدی. الا... بول بیش کونلیک دنیا برچه‌میزگه امانتدور. بیگیتلیک گُلشنی اداغینی کؤرسه‌تیب، عمر کاروانی قریلیک بیابانی تامان یِیلیب بارور. بس، سلطنتنی کؤزی تییره‌ک، ذکاوتی اؤتکیر، دستی پنجه‌سی قوّتلی شهزاده‌گه تاپشیرماق امیدی کؤنگلیمیزگه یاروغلیک ساله‌دیر. ولیکن، مصاحبه چاغی روشن بؤلدی کیم، شهزاده بیزنی مرادیمیزنی فهم اِیتمه‌یدیر و یاخود تاج و تخت هوسیدین بیراقدور. پیریمدین اؤتینج و امیدیم شول کیم، شهزاده‌گه اجازه‌ی عالي بیرسه‌لر، تاکه اول اؤغیل سرایگه قَیتیب ولیعهدلیک خدمتین ادا اِیتسه. شیخ انگله‌دی که، آته-باله اؤرته‌سیده مشکل مناظره واقع بؤلگن.

قطب‌الدین صوفیلیک خرقه‌سین یېچیب، شهزاده‌لیک لباسین کییمککه راضی بۆلمه‌گن کۆرینه‌دیر.

حضرت ایچیده شکرانه کېلتیردی: «آته بیرله انا دیداری فردوس‌الاعلی دین آرتیق، دېمیشلر. تووغان کیمسه‌لر جمالیغه خرقه بیرله تسلیم تاشنی ایبرباشله‌مه‌گن اېرسه، قطب‌الدین‌دن کۆنگلیمیز تۆق. ربنا، ایکّی یېللیک زحمتلریمیز ضایع کېتمه‌بدی، اۆزینگ مغفرت قیلگه‌یسن. بیز اۆتگندین سۆنگ طریقت چیراغینی یاقیب اۆتیرگووچی مریدلریمیزدین بیری شول باله بۆلسه نې عجب».

سلطان العارفین کاسه‌دن شیرین سوو هۆپلب استه دېدی:

–منطق طلبیگه کۆره قطب‌الدین پدر بویوکواری ایله والده‌ی مهربان قاشیده تسلیم بۆلماغی لازم اېدی، خان جنابلری.

–تأسف که، اول خانقاه سری اینتیله‌دور. آري راست ایتدیلر، تقصیر، تووغان اېل توپراغیدین، خویش و اقربا مهریدین خانقاه اولوغمی، پیریم؟ اخیر قوشلر-ده، دان یېب، سوولب اۆرگنگن مکانیگه اینتیلور، بول نې حال دیر، عقلیم حَیران.

شیخ خان طرفگه طعنه اره‌لش قره‌ب قۆیدی.

–خان جنابلری، سیز نفس روحاني ایله نفس حیواني فرقینی نظردن قاچیردینگیز. منه بول دسترخوانده‌گی نعمتلر بیزده‌گی نفس حیوانینی قاندیرماق اوچون یېترلیک دیر. الا، اېگه‌م‌نینگ یره‌تگن مخلوقاتی یالغیز قورساق غمیده بۆلمس. الرگه نفس روحاني اوچون هم آذوقه لازم دور. مگرچه انسان مخلوقاتلر ایچره اېنگ مکرّم ذات اېرکن، انگه نفس حیوانیدین اوّل روحی احتیاج فرض بۆلغه‌ی. بنده‌سی‌نینگ کۆزی تۆق، کۆنگلی تۆق بۆلسین اېکن. قارنی تۆق، ولېکن کۆنگلی آچ کیمسه

ایمانینگیزگه زحمت بیتکزگه‌ی. اینده‌ی قطب الدین مسأله‌سینده... اول بیگیت‌نینگ معرفتدین طریقت، طریقتدین حقیقت سری اینتیلیشی سیز ایتگنچه قوش نفسیدین فرق قیلور. قوش‌نینگ دردی دانده، سووده. قطب الدین‌نینگ غمی - سیرتینی بوتکل سرانجام ایلب، وجودینی جمعی حیواني نفسلردین تمام آزاد اینتمکدیر. صالح فرزند آته بیرله انانینگ کؤنگیل قووانچی، فخری اینمسمو؟

-فخری، پیریم. الا، اؤشل فرزند پدریم بیرله مادریم حضوریده یوریب، الرنی شاد اینته‌ی، دعاسینی آله‌ی دیب اؤیله‌ماغی هم فرض اینمسمو؟ آته راضی - خدا راضی، دیمیشلر.

-تؤغری. الله نینگ اراده‌سی آته‌نینگ مهریدین اولوغراق دیر. یره‌تگن اینگم قطب-الدین نینگ کؤکسیگه نور تجلّي دین بیر قتیم عطا اینتیبدور. بول نور شهزاده‌لیک هوا و هوسیدین، بو دنیا عشرتلري و مال و منال ییغنش سروریدین اوستون کیلگن بؤلسه، نې چاره قیلگه‌یسیز؟ ابراهیم ادهمنی اینسلنگ. حکم الله گه بؤیسونمکدین اؤزگه علاجینگیز بارمو؟ سیزدین لازمی - دعای خیر ایله قطب الدیننی اینرکیگه قؤیماق دیر. فقیر استاذ بؤلیب بول نوجوانني طریقتدین قَیترسک، سیز پدر بویوکوار بؤلیب انی روحاً بندی اینتسنگیز، اؤغیلگه ظلم قیلغان بؤلمه‌یدیرمیزمو؟ کؤنگیل ایشی نازک، کؤنگیلگه بیر اینگه‌مدین اؤزگه‌سی تعدی قیلیب یؤلدین تایدیرماغی درگمان دیر...

خان‌ئینگ حوصله‌سی پیر بؤلدی. او ایکّیلَنیب بؤلسه-ده، شیخدن بیر امداد کوتگن، جیلّه قورسه، هی، بیز قطب‌الدینگه بیر آغیز نصیحتیمیزنی ایتیب کؤره‌یلیک، دیگن وعده‌سیگه اینتیق اینده‌ی. اؤغیلنی اینرکیگه قؤییینگ، دییدی. اؤن سکّیز یشر، اساو، کوچگه تؤلگن. قانی گوپوریب تورگن ییگیتنی اؤز اینرکیگه تشلب قؤیماق... اوندن تیریکله‌ی اَیریلماق اینمسمو؟ یؤق، محمودخان هلی اول عاصي اؤغیل بیرله یکّمه-یکّه سؤیلشه‌دی، توققن آنه‌ی‌زارینی روپره‌سیگه اؤتقزیب قؤییب، نصیحت

قیله‌دی. یالواره‌دی، ابره‌یدی، لازم بؤلسه، پؤپیسه‌گه اؤته‌دی. نې چاره قیلیب بؤلسه-ده، قطب الدیننی سمرقندده آلیب قاله‌دی!

خان اوزاق سکوت سقله‌دی. سؤنگ صحبتگه نقطه قؤیماق قصدیده سپس بېردی:

-نې علاج، پیریم، ذرّیاتیمیزگه اېگه‌لیک قیلماقلیک آرزوسیده اېردیک. تقدیرنینگ یازمیشی بونداق اېکن. الله حکمیگه بؤیینسونمکدین بؤلک نې چاره بار...

-برچه‌میزگه اېگه‌لیک قیلووچی یالغیز جبار، لوح محفوظ صاحبیدور، خان حضرتلری، -دېدی شیخ هم مصاحبه تمام دېگن الفاظده.

عصر نمازی یقینلشیب کېلر، آلیس یاووق مناره‌لردن اذان تاووشی ینگره‌ی باشله‌گن اېدی. شیخ دسترخوانگه فاتحه اؤقیدی و ایلکیس اؤرنیدن توردی. محمودخان اونگه تقلید قیلدی.

محمودخان شیخ ایزیدن حاولیگه چیقدی و قؤلیده کوموش قومغان ایله پیرینی کوتیب تورگن قطب الدینگه کؤزی توشیب، بیر نفس تؤختب قالدی. قطب-الدین چېتله‌نیب ایکّی سلطانگه یؤل بېردی. محمودخان اؤغلیگه سیناوچن بیر نظر تشلب، تاش توشه‌لگن یؤلکنی تره‌قله‌تیب دروازه‌خانه‌گه قره‌ب یوردی. قطب الدین هم آته‌سی نینگ آرتیدن مأیوس بیر حالده تېرمیلیب قالدی.

شهزاده حبسده

۱۹- فصل

کؤزیم آچدیم، سپنی کؤردیم، قول کؤنگیلنی سپنگه بپردیم،

اوروغلـریم ترکیـــن قیلـــدیم، مپنگه سپن-اؤق کپره‌کسن.

سؤزله‌سم سپن تیلیمـــده‌سن،کؤزله‌ســم سپن کؤزیمده‌سن،

کؤنگلیمده هم جانیمـــده‌ســـن، مپنگه سپن-اؤق کپره‌کسن.

احمد یسّوي

حبسخانه اپشیگی شرقلب یاپیلدی. قطب‌الدین قارانغیلیککه اؤرگنالمه‌ی، بیر لحظه تَیسللب توردی. حبسخانه‌دن آشلنمه‌گن تپری هیدی کپلردی. نمخوش، بدبؤی هوا نفسینی سیقدی. ایکّی قدم آلغه باسدی. تپپه‌گه قره‌دی. پتنوسدپک کیچکینه درچه‌دن ایکّی قتیم نور توشیب توررردی. کؤزلری آز- ماز شبستانگه کؤنیکدی. تغین اوچ-تؤرت قدم ایلگریله‌دی. اؤرته‌راققه باریب پیرنی پَپپه‌سله‌دی. بیر آدم سیغه‌دیگن لای‌سوواق تاقچه‌نی کؤریب، آهسته چؤکدی. «بوکونینگگه هم شکر، تنگریم»، دپب قؤیدی ایچیده. درویشلر مقاماتیده – باشینی آسیلتیریب، کؤزلرینی یومیب انچه اؤتیردی. پؤلت قاپی تره‌قله‌دی. زلفین تاووشی اپشیتیلدی. بیر قریچ شمع بیلن بیر کاسه سوو کؤتریب زندانبان کیردی. او اینده‌مه‌ی تؤرگه اؤتدی، شمع بیلن کاسه‌نی دپوار اؤییغیگه قؤیدی-ده، سپس‌سیز ایزیگه قَیتدی. اپشیککه بارگنده آرتیگه اؤگیریلدی:

–حاجتینگیز بؤلسه، قاپقنی اورینگ، بپگیم، – دپدی.

قطب الدین باش سیلکیدی:

-قولُوق، تقصیر.

زلوارلی اپشیک قَیته منّت ایله بپرکیلدی.

قطب‌الدین‌نینگ ایچی یانیب، تشنه بؤلیب اؤتیرگن اپدی، کاسه‌ده‌گی سوونی باشیگه کؤتردی. بیراق تماماً ایچمه‌دی. اونینگ نفسی جلولی اپدی. قطب-الدین تقوانی نپچه زماندیرکه، قلب توماری اپتیب آلگن. شو سبب، جسم و جانی کوییب، سوو تیلب تورگن اپرسه-ده، اؤزینی تییدی، آز-آزدن ایکّی هؤپلب، کاسه‌نی بیقینیگه قؤیدی. قؤللرینی یاستیق قیلیب سپربر تاقچه‌گه اوزون چؤزیلدی. سَلکم اوچ ییلدیرکه، قطب‌الدین بونده‌ی یاتیش-توریشگه کؤنیکیب کپتگن. درویشلرنینگ بالشی تاش، تؤشگی یومشاق یپر، دپگن حکمت بپ‌چیز ایتیلمه‌گن. نپ عجب که، قطب‌الدین رطوبتلی، زخکش حبسخانه‌ده اپمس، سالکلر آشیانیده یاتگندپک حس اپتدی اؤزینی. اونینگ خاطری جمع اپدی. ذاکرلر تعاملیگه کؤره، بیر نپچه دقیقه نفس روحیه ایله مشغول بؤلدی. سؤنگ کؤزلرینی یومدی. کؤز آلدیده ینه قبله‌گاهی جانلندی...

بیر ساعت بورون سلطان محمودخان اؤغلینی سرایگه چقیرتیردی. او قطب‌الدین‌دن هلی امیدینی اوزمه‌گن اپدی. «اوچ کوندیرکه، والده‌سی بیرله سِرلشیب اؤتیرپیدیر. آنه‌نینگ سؤزی به‌مثلی ملهم اپرمیش. زاره اول عاصي باله‌نینگ کؤکسیده‌گی تاش اپریسه، تاج و تختیم‌نینگ اپگه‌سی بؤلیب قاشیمده قالسه. یا تنگریم، یالغیزیمگه توفیق بپرگه‌یسن». قطب‌الدین کیردی. او درویشلر جنده‌سینی پپچگن، ولي شاهانه لباس کییمه‌گن اپدی. اپگنیده آدمی کؤکیش یکتک، اؤشنداق زنگاری شلوار، باشیده معجز سلّه اؤره‌لگن سیدیرغه دؤپپی. قطب‌الدین‌نینگ

چهره‌سی آچیق ایدی. او سلامخانه‌نینگ یرمیگچه قۏللرینی کۏکسیگه قۏییب، تعظیمده کیلدی، سۏنگ چۏک توشیب آته‌سی‌نینگ ایتگینی کۏزیگه سورتدی. ینه قدینی راسته‌دی. قبله‌گاهی‌نینگ امریگه منتظر، قۏللرینی قاووشتیرگنچه باشینی ایگیب توره‌وبردی.

سلطان محمودخان بیر مدت اۏغلیگه تیکیلیب قالدی. نظریده قطب‌الدین-نینگ رنگ-رۏیی کیریب قالگندیک ایدی. «بلې، تووغان اوییده شایی کۏرپه-تۏشککه یاتماق نې راحت و صحراییلر آره‌سینده مثالِ ایت یاتیش – میزرا توریش قبیلیده یاتماق نې عذاب؟!» الا، خان بیلمسدی که، قطب‌الدین کوندوز کونلری خلایق کۏز اۏنگیده آته-آنه درگاهیده یورر، عصر نمازیدن سۏنگ لباسلرینی المشتیریب، قُربت خانقاهیگه جۏنر، درویشلر حلقه‌سیده ذکر و ثنا بیلن بند بۏلردی. محمودخان اۏغلی‌نینگ بۏی-بستیگه باقیب، ایچیده فخر تویدی. «بو کلّه‌گه سلّه ایمس، دوبولغه یره‌شگه‌ی، بو قۏللرگه صفاییل ایرمس، شمشیر زیب بیرگه‌ی، شهزاده! حریفلریمنی زیرو زبر ایلب، اۏکسیک کۏنگلیمنی عرشگه یېتکوره‌دیگن اۏزینگسن اخیر، نادان!»

نهایت، آته‌دن امر بۏلدی:

–اۏتیرسینلر، شهزاده.

قطب‌الدین قیامدن قعده‌گه باره‌یاتگن عابددیک، تعظیم ایله تیز چۏکدی. ایکّی قۏلینی تیزّه‌لریگه قۏییب، چۏغدیک قالینگه تیکیلیب اۏتیره‌وبردی.

–کۏزیمگه قره!

قطب‌الدین آهسته باشینی کؤتریب آته‌سیگه اطاعتکارانه باقدی. اونینگ کؤزلری مونس، کؤزلری غمگین، اما آنه‌سیدن اؤتگن بو تیمقاره، ییریک-ییریک کؤزلریده قطعِی بیر قرار ظهور اپتردی.

-آخرگی مراتبه سؤره‌یمن سپندن. کدخدا بؤلیب، ملک و مملکتنی ایلکینگگه آلیب درگاهیمیزده قاله‌سنمو و یا اؤشل بقیراق درویشلر تؤده‌سی ایچره آق‌پدر قومیده کپته‌سنمو؟

قطب‌الدین سکوت سقله‌دی. آته‌سی‌نینگ قهر ایله تاولنه باشله‌گن کؤزلریدن کؤزینی آلیب قاچدی.

-سؤیله! اتا بیرله انا دیداری منه بو یپرینگده‌گی، - محمودخان شهادت برماغینی کؤکره‌گیگه نوقیدی، -اؤشل تاشنی اپریتمکدین عاجزمو؟

اؤغیل اؤنگ قؤلینی کؤکسیگه باسدی.

-گُمراه قولینگیزمن. مپنی عفو ایلنگ، بویوکوار. اختیاریم اؤزیمده اپرمس. شکرکیم، تنپرستلیکدین اوزیلدیم. منبعد بول فقیر عشقپرستمن. بو یؤلدن اپندی اؤغلینگیزنی یره‌تگن‌نینگ اؤزیدن اؤزگه هیچ کیم قَیتره آلمه‌گه‌ی.

«حدیدین قَیتمه‌بدی، یره‌مس! - دپدی ایچیده محمودخان، - اول نپ عشقدیرکه، دنیانینگ راحت-فراغتیدین، سَلطنت سروریدین، خویش و اقربا، پدرو مادر مهریدین- ده اوستون تورگه‌ی؟ بس، مپن محمودخان بؤلسم، سپندپک نخلنی یا کؤکرتیرگه‌یمن و یا سیندیریب، قوروق چؤپگه ایلنتیرگه‌یمن!»

–سېن نېچوک بېفراست مخلوقدیرسن که، حدیث شریفگه مؤیین سونمسسن؟ رسول‌الله بویورمیش که، «انت و مالک لابیک»، سېنینگ مال و ملکینگ هم، اؤزینگ هم آته‌گه تېگیشلیدورسن. یادینگده بؤلسین، باله!

–مالیم، جانیم ایلکینگیزده، قبله‌گاه. بول گُمراهنی دنیاگه کېلتیریب، یخشی اسم، یخشی جسم روا کؤرگن پدر بویوکواریمگه مینگته جانیم فدا بؤلسین. ولې، صاحب دولت بؤلیب بیراولرگه حکم اؤتکزمکدین کؤره، الله‌گه بؤیین سونمکنی افضل بیلدیم، آته‌جان.

محمودخان بیر لحظه اؤیگه تالدی. سؤنگ گؤیا اؤغلیگه یان باسگن بؤلیب، ملایم تاووشده دېدی:

–معقول. صاحب دولت بؤلیشلیککه مَیل یؤق اېرکن – اختیارینگ. آل، اونده بیزنی آته، انه او مشفق عیالنی آنه دېب طواف اېتسنگ، بیر سؤزیمیزگه خؤپ دې، باله‌م.

کدخدالیققه راضی بؤل. آته‌لیک فرضینی ادا اېتیب، بیر عاجزه‌ی باکره‌نی جُفت حلاللیککه آلیب بېره‌ی.

قطب الدین مأیوس ایلجه‌یدی:

–بول فقیرینگیز تجرید قیلماقنی اختیار اېتدیم، قبله‌گاه. بیزلرنی یره‌تگن پروردگار یالغیز، تنگریم دېب اوره‌دیرغان قلب هم یالغیز. بیر یوره‌ککه ایکّی عشق سیغمس. فقیر قولینگیز اؤزیمنی تمام عشق الهیگه بغیشله‌دیم.

–متکبر بؤلیبسن، قطب‌الدین، – دېدی محمودخان، تاشیب کېله‌یاتگن غضبینی باسیب، – تجرید ایلب، دنیادین بېنام و نشان اؤتمک شریعتیمیزگه خلاف

یوموشدیر. انه، پیر مرشدینگ حضرت سلطاننی کؤر. پیریمیز هم رؤزغار توتگنلر، اهل و عیالی، نوری دیده‌لری بیرله عمر کپچیره‌دیلر.

–پیریم فنافی‌الله مقامیگه یپتگنلر. حضرتیم به‌مثلی سما و بیز اول سمانینگ اپتگیدیرمیز. فقیرینگیزده‌گی نور ایمان پیریم‌نینگ مقاملریدین بیر غبار، بیر ذرّه ینگلیغدیر. بیز کمالات مرتبه‌سیدین همینقدر بیراقمیز.

قطب‌الدین‌نینگ خاطریگه عجیب بیر منظره کپلدی. او «ایتسممی، ایتمه-سممی؟» دپگندپک التجا اره‌لش آته‌سیگه قره‌دی. سلطان محمودخان «متکبر بؤلسنگ هم، دانا متکبر بؤلییسن»، – دپیه اؤغلیگه هوس و الم بیلن تیکیلیب اؤتیرگن اپدی. اونینگ نیتینی سپزدی:

–بؤغزینگده بیر کلام توریبدی، ایتیب قال، باله! – دپدی، نپگه‌دیر اپنسه‌سی قاتیب. قطب الدین منّتدار بیر قیافه‌ده سؤز باشله‌دی:

–دشتده اؤتین ییغنب یورگن اپردیم. تپه‌مدین بیر تؤپ قوشلر اوچیب اؤتدی. اولر الله تعالی‌نینگ ذکرینی ایتیب قنات قاقردی. مهلیا بؤلیب باقیب توردیم. یوره‌گیم تپز-تپز اوردی. سپزدیم که، تنه‌مدین مشتدپک بیر نرسه اَیریلیب چیقدی. او آسمانده‌گی قوشلرگه باریب قؤشیلدی. بیرگه-بیرگه اوچیب کپته بپردیلر. بیر زمان اول قوشلردن آرتده قاله باشله‌دی. آخرالامر امانتیم کؤکره‌گیمگه قَیتیب کپلدی. بیلدیم که، اول جان قوشیم اپرکن. «نې بؤلدی اې، روح روانیم؟» دپدیم. غیبدین تاووش کپلدی که، «...آسمانده‌گی قوشلر جنتگه یؤل توتگنلر، سپن هنوز کمالات مرتبه‌سیگه یپتمه‌بسن، شول باعث جان قوشینگ تغین اؤز قفسیگه جا بؤلدی...»

–اؤشل قفس اپندی مپنینگ قؤلیمده، – دپدی محمودخان کپسکین، – زنهار ایلکیمدین چیقارمه‌گه‌یمن. سپن اوچون ایکّی یؤل بار: کدخدا بؤلیب، ولیعهدلیک

مقامیده قالغه‌یسن یاخود عمرینگنی زندانده چیریتگه‌یمین. قَیسی بیرین اولی بیلسنگ، ایت!

قطب‌الدین باشینی اپگیب سکوتگه بپریلدی. محمودخان معنالی یؤتلدی. قطب الدین باشینی کؤتردی. آته‌سی نینگ کؤزلریگه گناهکارانه تپرمیلدی.

–عاصي فرزندینگیزدن رضا بؤلینگ، قبله‌گاه. فقیرینگیز شاهانه سرایدن کؤره غریبانه خانقاهنی افضل کؤره‌دیرمن.

خان قرس اوردی. اپشیکاغه کیردی.

–بول گُمراهنی درحال زندانگه اپلتیب تشلنگ! – دپب بقیردی محمودخان، – شهزاده اپکن دپب، مرحمت قیلینمه‌سین. یکّه اؤزینی خاص بندیخانه‌گه اؤتقزینگلر.

خان شتاب بیلن اؤرنیدن قؤزغلدی. تخت آرتیده‌گی مخصوص اپشیکدن چیقیب کپتدی. ایکّی نوکر کیریب قطب الدیننی هیده‌ب جؤنه‌دیلر.

زاویه نینگ تار حجره‌سیدپک بو زندان اپندی قطب‌الدین اوچون خَیالات مسکنیگه ایلندی.

...کاسه‌ده‌گی سوودن هؤپله‌دی. کؤزلرینی یومدی. صوفیلرنینگ قدیم حکمتی جلوه کؤرگوزدی. قطب الدین نینگ سینیق کؤنگلی تییره‌ک کؤزگه ایلندی. کؤز اؤنگیدن تسبیح گه تپریلگن صدف دانه‌لریدپک بؤلیب کپچمیش حیاتی اؤته باشله‌دی. هیهات، بو غریب باشیگه نې سودالر یاغیلمه‌دی. قیرق کون آت باقدی، قیرق کون پیر سوپوردی، شونچه کون دشت و دله‌ده آیاقلریگه چقیر تیکنک کیریب، قؤللری شیلینیب اؤتین تپردی. خلیفه‌لرگه طهارت سووی حاضرله‌دی، یاغاچ یاردی، گؤلخلیک قیلدی، حتی بدرفع تازه‌له‌دی. مریدلیک‌نینگ ایلک آیلرینی

خاطرله‌سه، قطب‌الدین‌نینگ بدنیدن همان اؤت چیقیب، یئتمیش ایکّی تامیری بیردپک گوپیللب اوریب کپته‌دی.

...پیر خدمتیگه کیرگن کپزلری. طریقت احکامیگه بناءً، سالک اؤزیده‌گی کبر و هوانی اؤلدیریشی، شو یؤل ایله سلوکده‌گی درویشلر جماعه‌سیگه تپنگلشماغی کپره‌ک ایدی! قطب‌الدین - کپچه‌گی شهزاده، سمرقند تختی‌نینگ وارثی. اونده‌گی غرورنی سؤندیریش باباماچینگه تاپشیریلدی. باباماچین اصلاً کؤنگلی یومشاق، شفقتلی بیر کیمسه ایدی. اما او طبیبلیک وظیفه‌سینی اؤتشی لازم. طبیب رحمدللیک قیلیب، جراحتگه تیغ اورمه‌سه، یره گزک آلیشی ممکن. شو ینگلیغ باباماچین دوست طبیب یؤریغینی توتدی. قطب‌الدین‌نی اپرگشتیریب یسّیده‌گی اولکن بازارگه آلیب باردی. بامداددن تا رؤز شبگچه تیلنچیلیک قیلیشگه بویوردی. قطب‌الدین سحر توره‌دی .همخانه‌لری سینگری اؤچاقده سلام بپریب، ایچیده الله‌دن رزق-رؤزی تیله‌یدی و بازارگه قره‌ب کپته‌دی. اپگنیده جُلدور تؤن، بؤینیده کشکول، آیاغیده یپتّی یماق چاریق. دلیده ذکر و ثنا. باش قاپقه‌دن کیره‌دی. «حق دوست، یا الله!» دییدی آوازی تیتره‌ب. کؤزلرینی یاش باسه‌دی. خؤرلیگی کپله‌دی. اؤزی تپنگی، بؤیسیره مریدلرگه بپ‌منت خدمت باشقه و اپل کؤزیده منافقانه تیلنچیلیک باشقه اپکن. قلبی‌نینگ توب-توبیدن عصیانکار بیر ندا کپله‌دی: «یا ربیّ! جنت‌الماوادپک سمرقند پادشاه‌سی‌نینگ یالغیز فرزندی خلایق آلدیده قؤل چؤزیب، گدالیک اپتیب یورسه... بو نپ کؤرگولیک؟!» اما نه چاره. پیر امری واجب. قطب‌الدین تغین آیاق سودره‌ب، آلغه اینتیله‌دی. « بیر ناتوانگه خدا یؤلیده خیر-احسان قیلینگلر ...حق دوست، یا الله !حق دوست، یا الله!» کشکولگه جیرینگلب بیر-ایکّی کوموش تنگه توشه‌دی. بو دیرهم هم گؤیا شپه‌لاق بؤلیب قطب‌الدین‌نینگ قولاغیگه توشگندپک بؤله‌دی. تپرلب کپته‌دی. تؤخته‌یدی. النگله‌یدی. تنیش آواز اپشیتگندپک بؤله‌دی. «سمرقنددین کپلگن تجارلرمیکین؟ شپوه‌سی هم جانگه یقین.

خداگه شکرکه، بول آله‌تۏپ بازارده بیراو تنیمه‌یدی...» شو پیت روپره‌سیدن سووسر تېلپک کیبب، بېلیگه طلا خنجر باغلگن نارغول بیگیت کېله‌دي و... استهزالیک ایلجه‌یه‌دی. «بو کېلبتینگ ایله گدایلیک قیلگونچه، ایلکینگگه چۏقمار آلیب نوکرلیککه بارسنگ بۏلمسمو؟» دېیدی. و کشکولگه زرده بیرله کوموش تنگه تشله‌یدی. خۏرلیک نینگ زۏریدن قطب‌الدین‌نینگ فریاد اورگیسی، یاقه‌سینی پاره-پاره قیلیب... اۏشل تکبرگه تشلنگیسی کېله‌دی. قنی اېندی اونینگ قۏلیده‌گی خنجرینی تارتیب آلسه و اوّل بیگیتگه، سۏنگ اۏزیگه اورسه! تأسف که، علاجی یۏق. قطب‌الدین تاووشینی چیقرمه‌ی، اۏکسیب-اۏکسیب بیغله‌یدی. اونگچه آلیفته بیگیت کۏزدن غایب بۏله‌دی... بیرار هفته‌دن کېین قطب‌الدین‌نینگ «بېتی قاتدی». اېندی اونده شهزاده‌لیک غروریدن اثر هم قالمه‌گن اېدی. یانیق تأثرات همان یوره‌گینی جیزیللەتیب توررردی. او تغین بیرهۏپلم سوو ایچدی. اېندی کۏز آلدیده گُلگون منظره‌لر کشف بۏلدی.

نورۏزنینگ ایلک دَملری. صحرا. دریا بۏیی. تون. بهشتدن چیققن سیحون یوزیدن جنت ایسی کېله‌دی. بو ازلي و ابدي عالم معطر بۏیلر آغوشیده مستانه تېبره‌نیب تورگندېک. آسمانده یاقوتدېک یېریک یولدوزلر پارله‌یدی. ینگی آی-نینگ اۏراغی دریاده قلقیب-قلقیب سوزه‌دی. مثلی آلتین بېلنچک. ذاکرلر حلقه قورگن. اۏرته‌ده گلخن. سکساوول چیرسیللب یانه‌دی. آلاونینگ قیزیل تیللری درویشلر خرقه‌سینی یلب اۏته‌دی. پیر امری بیرله ذکر الانیه باشلنه‌دی. آه، بو ذکرنینگ قدرتی، شکوهی، اۏلیک روحلرگه-ده جان عطا اېتگووچی سحر و صناعتی! پیر کامل، ذکر – جان‌نینگ راحتی، دېپ بې‌چیز ایتمه‌گنلر. اۏشه سعادتلی کونلر ذوقینی اونوتیب بۏله‌دیمی؟ تاکه سۏنگگلری چیریگونچه یادیدین چیقمس. قطب الدین ایکّی یریم ییل بدلیده بونده‌ی فرحبخش سَیر و سیاحتلر، صحبتلرو گپ-گشتک‌نینگ مزه‌سینی خۏب تاتیب کۏردی. قاره‌تاغ نینگ هورکک آهولری کۏزنی

سهوینتیرسه، تاشقین سایلرده‌گی زلال سوولر تن‌گه آرام بهرردی. دنیادن اپتک سیلته‌گن اهل دللرنینگ کؤنگیل راضی دیده‌سیگه یاش اپلتیب، بغرینی سری‌یاغدپک اپریتسه، پیرصحبتی، آلیس ماضیدن ایتگن حکایتلری ایمانیگه قوّت بغیشلر، کرامتلری بپلیده‌گی همت قؤرینی محکمراق باغلردی. اپندی قطب‌الدین-نینگ یالغیز بیر ایستگی بار: ظاهراً بو سِر وال-شلوار، خیزام، یشیل تمغه باسیلگن قاوه، ایرغه‌ی عصا، صفاییل، تسلیم تاش و خرقه‌ی تبرک. و ذکر الانیه. یوره‌گی‌نینگ شادلیگی یالغیز الله‌نینگ یادی ایله بؤلغه‌ی. عشق الهي ليل و نهار وجودینی نورگه چولغب، بپلیگه قوّت، کؤزلریگه نور، آیاقلریگه مدار، حور کؤنگلیگه روشنلیک عطا اپتیب تورگه‌ی. ایلگری او می تأثیرینی اپشیتگن طالب می کبی اپدی. الحال، وحدت شرابینی نوش اپتدی و اؤزی مخمورگه ایلندی. بو فاني دنیا راحتلری، بو عالم ناسوت عیش و فراغتلري و مال ومناتدن کپله‌دیگن مخمورلیکدن اهل حال ایچره تاپگن مخمورلیک افضل اپکن. قطب الدین بونی غایبانه بیر سپزگی طفیلی حس اپتدی. الا آته‌سی‌نینگ فعلینی، قهرینی هم بیله‌دی. آته ایستگیدن الله تعالی حکمی اوستوار بؤلسه، نې علاج قیلگه‌ی؟ «ربنا، اؤزینگ پشت و پناهیمگه رحم و شفقت، بو بنده‌نگگه صبرو سکوت عطا اپتگیل!» دپیه قطب‌الدین لایسوپه‌گه یانباشله‌دی.

کپچ کیردی. لعلی برکشدپک درچه آرتیده قارانغیلیک ایندی. قطب الدین چاردانه قورگنچه ذکر قلبیه – سؤزسیزعبادت ایله مشغول بؤلیب اؤتیریبدی. شو پیت اپشیک تره‌قلب آچیلدی. یؤغان شمع کؤتریب صاحب زندان کیردی. اونینگ آرتیدن آق کیپب، آق یاپینگن بیر عیال کؤریندی. زندانبان چپتگه اؤتیب، ضعیفه‌گه یؤل بپردی.

عیال آستانه هتله‌دی و «باله‌م، نور دیده‌م!» دییه اوواس سالدی. قطب الدین آنه‌ی‌زار استقبالیگه پیشواز توردی. آیتوغدی هللاسلب کپلیب اؤغلینی بغریگه باسدی، یوز-کؤزینی سیله‌دی، پیشانه‌سیدن اؤپدی.

زندانبان شمعنی قالدیریب، چیقیب کپتدی. آیتوغدی قطب‌الدین‌نی بیماردپک سویب صوفه‌گه اؤتقزدی و چؤک توشیب اؤغلی‌نینگ آیاقلرینی قوچاقله‌دی. کؤز یاشی اره‌لش اینگره‌ندی:

–یالغیزیم... یولدوزلردن یَسَب آلگن آی‌پرچه‌م... قرچیغه‌یدپک قناتیم، ارغیمچاقدپک اوچقوریم... تابوتیم‌نینگ چپگه‌سی، یوره‌گیم نینگ اپگه‌سی. سپنگه نپ بؤلدی، هه؟ مپن شؤرلیککه شونچه کؤرگیلیکلر آزمیدی، تیلب آلگن طلا بپلنچگیم؟..

آیتوغدی تاووشینی برالله قؤییب، هؤنگره‌ب ییغله‌دی.

قطب‌الدین سپس چیقرمه‌دی. یک‌کش آنه‌سی‌نینگ مُشک عنبر اوفوریب تورگن سیلّیق ساچینی سیله‌یدی. جان-جهانی یانیب، وجودی اؤرته‌ندی. بیر نیمه دپمککه تیل چاغلسه آغزی قوروقشه‌یدی، باشی گوولەیدی. تاماغیده یانغاقدپک تاش تیقیلیب توریپدی.

–اپنه... اپنه‌جان... – دپیدی و آنه‌سی‌نینگ مبارک ساچلرینی هیدلب-هیدلب، ایسّیق-ایسّیق یاش تؤکه‌دی. آیتوغدی قدینی راستلب اؤغلی‌نینگ یوزلریدن اؤپدی. آنه-باله نینگ کؤز یاشلری قؤشیلیب کپتدی.

آیتوغدی نفس راستلب اؤغلی‌نینگ یانیگه اؤرنه‌شدی. قطب‌الدین‌نینگ پپلکه-باشینی سیلب اوزاق اؤتیردی. نهایت، محزون، اؤکسیک بیر تاووشده دپدی:

–اپندی مپن نپته‌یین، باله‌م؟ بول بدبخت اپنه‌نگنی زار قققشه‌تیب تشلب کپتمککه قصد قیلدینگمو، قۆزیچاغیم؟

قطب الدین جواب بپرمه‌دی، اوزون اوه تارتدی.

–مپنی هم آله کپت، جانیم. گدا بۆلسنگ گدا بۆله‌من، ادا بۆلسنگ سپنینگ یۆلینگده ادا بۆله‌من. بو دنیا شادلیگی نې اپکن، ایکّی عالم راحتینی سپنینگ بیر دانه توکینگگه المشتیرمه‌یمن! ملکه‌لیک مسندیگه توپوردیم، سراییگه اۆت قۆیه‌من! سپندن باشقه مپنینگ کیمیم بار؟

قطب الدین استه گپ قۆشدی:

–دولتپناه آته‌م...

–فرزند مهری مپنگه اپر مهریدن اعلی. آته‌نگنی مپندن بۆلک داغی ایکّی زوجه‌سی باردیر!

قطب الدین آنه‌سی‌نینگ ساچیدن قۆلینی تارتدی.

–بپرگن سوتینگیزگه رضا بۆلینگ، اپنه‌جان. سیزنی آلیب کپتالمه‌یمن. مپنینگ یۆلیم آلیس. اپندی بو فقیر اۆغلینگیزحق یۆلچیسیدیرمن.

آیتوغدی «نې بۆلگنده هم قانی قَیناق ییگیت، هلی قیز ایسینی تویمه‌گن، زاره اپتی جیمیرله‌سه» دپگن خَیالده حیله‌گه اۆتدی:

–سپنگه بیر سولوو قیز تاپدیم، باله‌م... اپندی اۆن آلتیگه کیرگن. جنت حورلریدن-ده زیاده. بیر قاشیق سوو بیرله یوتگولیک. آنه‌م رضا بۆلسین دپسنگ، اویلنیب یوزیمیزنی یاروغ قیل. اندین سۆنگ میلی، زاوپینگگه کپته‌بپر. ایسته‌سنگ اۆزیم سمرقنده‌ده اولکن خانقاه سالدیریب بپره‌ی. خدا یۆلیگه کیرگن قلندر و مسکینلرنی ییغنب، ذکرو ثنا ایتیب اۆتیرینگلر. معقولمی؟

–اینه‌جان، الحمدلله کیم، برچه‌میز بیر یره‌تگن‌نینگ قولیمیز. حدیث قدسیده الله تبارک دیمیش که، بیرگن رزقیمگه قناعت قیلگووچی، مینی رضا بؤلسین دیب شهواني حرصلرینی ترک اېتگووچی یاش بنده‌لریم نزدیمده بیر قِسم ملایکلر بؤلغه‌ی. اخیر نیچوک مین عاصیلیک قیلیب تنگریم‌نینگ سؤزلریگه شک کیلتیره‌ی، اینه‌جان؟

الهي حدیث سؤزلری آیتوغدینی بیر قدر ساویتدی، اینده‌ی اوزون- اوزون اوف تارتیش نوبتی اونگه کیلدی. آیتوغدی یانباشیده‌گی بؤغچه‌سینی آچدی. بخمل دسترخوان یازدی. تورلوک-تورلوک طعاملر آلیب قؤیدی. نان سیندیردی.

–یگیل بالهم، اینده‌ین آل. قوّت بؤله‌دی. آته‌نگ قهر آتیدین توشگونچه آچیقیب قالغه‌یسن.

–اېت یېمه‌سمین. بیزنینگ یېمیشیمیز مېوه و سبزه‌وات. درویشلرده تعامل بارکه، قورساغینگ آچ، کؤنگلینگ تؤق بؤلسین. اینه‌جان، اؤز قؤللرینگیزدن سؤنگگی باره بیر تؤغرەم نان یېدیرینگ. سوت بیرگن قؤللرینگیزنینگ معطر ایسینی یادیمده سقلب قاله‌ی.

آیتوغدی نان اوشه‌تیب اؤغلی‌نینگ آغزیگه سالر اېکن، قطب‌الدین آنه‌سی‌نینگ کفلرینی قیته-قیته هیدلب اؤپدی. آیتوغدی‌نینگ خَیالیدن بیر فکر کیچدی: «نخات، اولیای کبیرنینگ سحری آته-آنه مهریدن هم اولوغ بؤلسه؟ خدا شاهد، بول اسرارگه ناقص عقلیم یېتمه‌یدیر!»

آیتوغدی «مین آته‌نگدین پنهانه کیلدیم، باره قاله‌ی» دیدي و شاشه-پیشه جؤنه‌دی.

بیر آزدن کین زندانبان ایسکی پؤستک، جون بالش و آله‌چه تؤن آلیب کیریب تشله‌دی. قطب الدین قؤللرینی یاستیق قیلیب پؤستککه چؤزیلدی

حق یؤلچیسی

۲۰-فصل

کتابیم، مصحفیم، درسیم،

حدیثیم، ابجدیم، لوحیم،

صلاتیم، طاعتیم، زهدیم،

ثوابیم، حج و ارکانیـــم.

نسیمي

بندیلیک‌نینگ اوچینچی کونی اؤتیب باررردی. اوچ کوندیرکه، قطب الدین هواسی بوزوق، نیمقارانغی حجره‌ده آته‌سی‌نینگ و تیگیرمان تاشیدیک آغیر خَیاللرنینگ اسیری بؤلیب یاتیبدی. تانگ آته‌دی، کون باته‌دی، ینه تانگ آته‌دی. اما قطب الدین‌نینگ کؤنگلی یاریشمه‌یدی. حقدن هدایت کوته‌دی. «جل جلال یؤلیغه کیریب حق یؤلچیسیگه ایلندیم. انشاالله، قادر ایگه‌م مرحمتیدن بی‌بهره قالدیرمس»، دییه امید قیله‌دی.

روحیدن عزازیلنی هیده‌ش نیتیده متصل ذکر قلبیه ایله شغللنه‌دی. بدنیم سرخوشلیککه مَیل کؤرگیزمه‌سین، دیب کونیگه اوچ قور ذکر نفسیه‌گه زؤر بیره‌دی. سؤنگ بیرتیق پؤستک اوزره چؤزیلیب، تغین اوزون-اوزون خَیالگه تاله‌دی. مبارک خانقاهنی، حلقه‌ده‌گی سالک برادرلرینی خاطرله‌یدی. کؤز آلدیگه شیخ المشایخ کیله‌دی: «خاص ندیمی‌نینگ بی‌نام و نشان کیتگنیدین حضرت آزرده بؤلیب، رنجیب قالمه‌دیمیکین؟ حجره‌داشی باباقول آغه‌چی؟» «هـ...م، شهزاده‌م، جون

چکمان آغیرلیک قیلدیمو؟ پر-تۇشککه نې یېتسین؟» دېب گولدورکدېک تاووشینی برالله قۇییب کولیب یورگندیر؟

قطب‌الدین گرچه بو شبستانگه بیراونینگ عزمی بیلن کېلیب اۇتیرگن بۇلسه-ده، مسلکداشلری آلدیده اۇزینی گناهکار حس اېتدی. سرکش اۇیلرینی قوویش قصدیده حضرت‌نینگ یانیق بیر حکمتینی پیچیرلب قرائت قیلدی:

نېچه یىللیک مهربانیم جان اېته‌دیر، دوستلریم،

بو وجودیم شهرینی فانې قیلادیر، دوستلریم.

بول قفسنی طۇطیسی پرواز اېته‌دیر اوچگه‌لی

بیر قارانغی، شۇلسیز یېرگه بارادیر، دوستلریم،

اې، مېنینگ یارانلریم، همت توتینگ اِیمانیمه

دشمنیم اِیمانیمه زحمت بېرادیر، دوستلریم...

تشقریده اېشیک قرسیله‌دی. آت کیشنه‌دی. بۇغیق تاووشلر اېشیتیلدی. درچه طرفدن جرچی‌نینگ چۇزیق، جرنگدار هیقیریغی کېلدی: «آدملر-اې، آدملر! تاغده بیتگن باداملر-اې! فردوس‌الاعلی، سمرقند سلطان کاشف‌الحقایق... محمودخان ابن ارسلانخان جنابلری...» جرچی‌نینگ خطابی بیراقلب کېتدی.

پدری‌نینگ نې یوموشگه چاغلنگنی قطب الدینگه مبهم بۇلیب قالدی. او کۇزلرینی یومیب، دلیگه تغین حکمت دُرلرینی تېره باشله‌دی:

ایزیم یادی اولوغ یاددور، ایتر بۇلسم،

عسَل ینگلیغ سوچوک بۇلور تیلیم مېنینگ.

اؤزیم فقیر، قیلدیم منکر، بؤلدیم حقیر،

قنات قاقر اوچر قوشدېک کؤنگلیم مېنینگ.

تورلیک عیشیم، تورلیک ایشیم، مونگلیغ باشیم،

اېریدی جانیم، کېتدی هوشیم، آقدی یاشیم،

یازوغ بیلن تؤلدی توگل ایچیم-تاشیم،

بې نیازیم آچه بېرسین یؤلیم مېنینگ.

کؤزیم توشدی، کؤنگلیم اوچدی، عرشگه آشدی.

عمریم کېچدی، نفسیم قاچدی، بغریم ناشدی،

کاروان کؤچدی، منزل آشدی، هاریب توشدی،

سِر اولشدی، نېتانگ بؤلغه‌ی حالِیم مېنینگ...

قطب‌الدین جان قوشیدن ماسوا بؤلگن کیمسه‌دېک بیر نفس دَمینی چیقرمه‌ی قاتیب قالدی. سؤنگ بېخود-بېحال بیر الفاظده بزؤر شیویرله‌دی: «سِر اولشدی، نېتانگ بؤلغه‌ی حالِیم مېنینگ... نېتانگ بؤلغه‌ی حالِیم مېنینگ... حالِیم مېنینگ...»

او پادشاه سرایی ایله طریقت حلقه‌سیدن اؤزگه دنیانی کؤرمه‌گن کیچکینه جهاننی اغدر-تؤنتر قیلیب مُشکلیگه چاره ایزلردی: «اې، قاضی الحاجات، اؤزینگ دادیمغه یېتگیل، سېندین بؤلک آرقه تاغیم یؤق» دېیه تیلیده دعا بیرله کؤزی ایلینگنینی سېزمه‌دی.

قطب‌الدین توش کؤریبدی. شرقیره‌گن سایگه توتش آراسته باغ ایمیش. چار اطراف گُلزار-گُلستان. معظم بیر بزمِ جمشید اوجیده. آدملر تؤپ-تؤپ بؤلیب باغ تؤریگه اؤته‌دی. باری اهل یسن-توسن. آلیسدن کرنَی-سورنَی صداسی کهله‌دی. قطب‌الدین سای بؤییده اؤیچن توریبدی. یانیده سوودنده سولوو بیر قیز. ساچلری یپر اؤپه‌دی، اؤزی آق لباسده. قیز قیقیرلب کوله‌دی، قطب‌الدین‌گه تبگه‌جکلیک قیله‌دی. ییگیت پینگینی بوزمه‌یدی، کیپریک قاقمه‌ی سایگه تپرمیله‌دی. شو پیت سای‌نینگ او طرفیده حضرت پیدا بؤلدی. پیرنینگ قاواغی سالیق. او قطب الدینگه خؤمره‌ییب قره‌دی و چؤرت بوریلیب کپتدی. ییگیت شو زهاتی اؤزینی سووگه تشله‌دی...

قطب‌الدین تپرلب اویغاندی. النگله‌دی. سوو هم، پیر مرشد هم یؤق، قولاقلری شنغیللر، کلّه‌سی آغیرلشیب قالگندیک ایدی. یاستیقدن ارنگ باش اوزدی. استغفار کپلتیردی. «بول اشارت غیب، - کؤزلرینی ایشقه‌دی، - پیریم‌نینگ رنجیگنی حق و راست ایکن. تزرع کپلتیرمک درکار، نې چاره اپتیب بؤلسه-ده، بول بدبؤی گؤشه‌نی ترک اپتمک لازم دیر. ولې نې چاره تاپقه‌یمپن، یا جبار؟»

بیردن قطب‌الدین‌نینگ شعوری تینیقلشدی. یوره‌گیگه الّه‌قنده‌ی بیر زنگاری لطیف نور کیریب اؤرنشدی. دلی پاتره‌ب «پیریم! پیریم!» دپب یوباردی. درد دنیاسی یشنب، تیلیگه سلطان العارفین‌نینگ سطرلری الهامدپک قوییلیب کپلدی:

ایرنی کؤرسم ایرگشدیم، ایسته‌دوغیمنی سؤردیم،

برچه‌سی سپنده دپدی، قالدیم حَیران ایچینده.

قطب‌الدین ایرغیب توردی. شتاب بیلن باریب اپشیکنی قۆشقۆللب اوره کپتدی. زندانبان کیردی. «خدمتینگیزگه منتظرمن، بېگیم» دېگندېک، آستانه‌ده غاز قاتدی.

-زودلیک بیلن حکمدارگه عرضیمنی یېتکورینگ. بیز اعلیحضرت‌نینگ شرطلریگه راضیمیز.

-باش اوستیگه، بېگیم، - دېدی زندانبان و بو سفر اپشیکنی بې‌منت یاپدی.

اوچ کوندن کېین قطب‌الدین کویاو لباسینی کییدی. سلطان محمودخان آیتوغدیدن آرتتیرگن یالغیز اۆغلی‌نینگ تۆیینی بېنهایت خیل وحشم بیرله اۆتکزمکنی قصد قیلدی. سیاب ساحلیگه یوزلب ایپک چادرلر تیکتیردی. شهرستاندن تا دریا بۆییگچه کۆچه‌لرده مېشکابچیلر پۆش-پۆشلب سوو سېپه‌دی، مژده‌چیلر آت چاپتیریب کېنتمه-کېنت کېزه‌دی، بار خلایقنی شاهانه بزمگه چارله‌یدی. مۆذنلر سمر شهر مناره‌لرینی جرچي و مداحلرگه بۆشه‌تیب ببرگن. اولر سخاوتده حاتم صفت، عدالتده نوشیروان، یاوقورلیکده رستم ذال... مسکینلر پناهی، دین اسلام شمشیری سلطان محمودخان ابن ارسلانخان جناب عالیلری یېتّی یاشدن یېتمیش یاشگچه بۆلغان اهل رعیتنی لطفاً باغ دلکشاگه تکلیف اېته‌جگینی معلوم قیلیب، تاماق بیرته‌دیلر.

بو یاغی اسفیجابگه، بو یاغی اولوغ سلطان، سَلجوقیلر سلطنتی‌نینگ اوستونی سنجر ابن ملکشاه گه مخصوص چاپرلر آتلنتیریلدی.

تۆرت-بېش کون آره‌سیده سیاب بۆیلری بېر یوزی‌نینگ جنتیگه ایلندی. بیر یانده مغّنیلر نغمه چَلیب دللرگه غلوه ساله‌دی، بیر یانده یاغاچ آیاقلی مقلدلر اۆیین کۆرسته‌دی. دریا اوزره داربازلر لنگر چۆپ اوشلب اوچه‌دی. گلخن

گوریللەگن دورەلر اطرافیده ماربازلر، کؤزبایلاغیچلر، اَییق اؤرگەتووچیلر، مسخرەبازلر، ساحرلر ایل کؤنگلینی خوشلەیدی. اؤنلب داش قازانلر بیقیر-بیقیر قَینەیدی. قیرق خیل قاوون، یوز خیل مېوه آرتیلگن ارابەلرنی سودرەب کېلەیاتگن آتلرو خچیرلر هنسیرەب پیشقیرەدی. نېچه آیلب زخ یېرتؤلەلرده قَینەب یاتگن باهیبت خُملر آغزی آچیلگن. گُل کاسەلر قؤلمه-قؤل، چهرەلر گُلگون. بوگون هر میفروش میخؤر، هر بیر میخؤر میفروشگه ایلنگن.

سلطان محمودخان‌نینگ ایلکیده هم طلا گردشلی زرنگ کاسه. او باغ نینگ قاق اؤرتەسیگه اؤرنەتیلگن اؤن ایکّی قناتلی بلند چادر آلدیده، آلتین تختده اؤلتیریب تؤی تدارگینی کوزەتەدی. کؤزلریده مستانه بیر خوشنودلیک جلوه قیلەدی. کؤکسیده ظاهري شکرانه ایله باطني قناعت جای تلشەدی. شکرانەسی شول که، اوّلا ولیعهدنی حکمیگه بؤیینسوندیردی. حق تعالی گه بيعدد حمدلر بؤلسین کیم، قطب‌الدین درویشلیک جنده‌سینی یېچیب آتدی. «انشاالله ، درگاهیمده قالغه‌ی، نصیب اېتسه ارکان دولتنی جمع‌لب، سلطنت جلوین انگه تاپشیرگەیمن. بس، اېندی خانقاهنی ترک اېتیب، سرای سری کېلمک چاغیدور».

«خانقاه» محمودخان‌نینگ یادیگه سلطان‌العارفیننی سالدی. تؤی عرفەسیده محمودخان پیرکامل حضوریگه سمرقند شیخ-الرئیسی خواجه عبدالرزّاقنی اېلچی اېتیب یوبارگن اېدی. اېلچی‌نینگ دستیگه ایکّی اېنلیک مکتوب بیتیب بېردی. «حق سبحانه تعالی‌گه حمد و ثنالردین سؤنگگی عرض دلیمیز شولکه، سیزدېک ذات شریف حضرتیم‌نینگ قوتلوغ نفسلریدن بهرەمند بؤلیب، فضل و کمالات کسب اېتمیش فرزندیمیز شهزادەنی کدخدالیق مرتبەسیگه نایل اېتمک آرزوسیدەمیز. بیزدېک اهل ارادت‌نینگ فقیر دسترخوانی سیزدېک پیر کاملگه منتظردیر. مبارک

نظرلری بیرله انی بابرکات ایتسه‌لر، خاندانیمیز نورگه تؤلور ایدی. دعای جانینگیزنی قیلیب، قولّوق مقامیده مریدینگیز محمودخان تمغه‌چخان. **اللهم سیرنا اهل‌الامتیاز»**

خواجه عبدالرزّاق شیخدن ایکّی آغیز جواب کیلتیردی. «مرحمتلری اوچون قولّوق. – دیدی حضرت، – تأسف که، فرصتیمیز استفاده ایتمه‌یدور. یؤل تدارگینی کؤریب توریمیز».

حضرت کاروانی شو کونیاق بخارای شریف تامان آتلندی. شیخ المشایخ-نینگ خان تکلیفیگه قیبا باقمه‌ی کیتگنی محمودخان‌نینگ سرمست کؤنگلینی تیرنب اؤتدی. اونگه نه‌اینکه بیِ پسندلیک، بیِ خاصیت بیر علامت بؤلیب کؤریندی. «نه‌چاره، – دیدی ایچیده محمودخان، – اول حضرت اولیای کبیر، بیز ایرسک سلطان سنجر تابعیدیرمیز، صغیر بیر خاندیرمیز».

سلوک سرداری‌نینگ سمرقندنی ترک ایتگنینی بیلیب، قطب الدین‌نینگ دلی صدپاره بؤلدی. اونینگ ایچی-تشی یانیب، بزم اداغینی کوتر، اؤشل پریرخسار کیلین‌نینگ دیداریگه بیر تیکیلیب... سؤنگ دلیگه توگیب قؤیگن مرادیگه یتمک ایستردی. اخیر ذکر توشمه‌گنیگه نیچه کون بؤلدی؟ خانقاه ایسینی توییب، شاکرلر و عابدلر حلقه‌سیده نان ییمه‌گنیگه نیچه زمان بؤلدی؟ پیر صحبتینی ساغیندی. منه، تؤقیّز کوندیرکه، قطب‌الدین اویوریدن اده‌شگن ارغوماق آتدیک نه کؤزیگه، نه دلیگه تسکین بیره‌دیگن بیر منزلده اولاقیب یورردی. عسعسه و دبدبه‌نینگ بیشینچی کونی، بزمِ جمشید اوج پرده‌سیگه چیققنده، کیلین توشدی مراسمی باشلندی. کیلین‌پاشّه محمودخاننی اؤشه مشعوم قَتَوان بیابانیده‌گی جنگده اؤلیمدن اسره‌ب قالگن امیر فضل‌الدین‌نینگ قیزی زلفیزر ایدی. قیزنی اوزه‌تیب کیلیشگه خان اؤزی-نینگ اینگ یاوواش، گوجومدیک سپر وقار فیلینی یوبارگن ایدی. یوزلب باله‌لر، عیاللر، اؤنلب ساقچیلر قورشاویده زرباف متاعلر ایله زینتلنگن باهیبت فیل بیر-بیر

باسیب، تۇیخانه‌گه کیریب کېلدی. فیلبان فیلینی تۇغری خان اۇتیرگن تخت سری یېتکله‌دی. خان یانیده‌گی زرین بخمل و گزمالدن اۇره‌لگن نروالدن کېلیننی آهسته یېرگه قۇندیردیلر. کېلین‌نینگ باشیدن طلا تنگه‌لر ساچیلدی. قیزنینگ آلدیگه، اِیریم قیلیب، بیر نېچه آیلیک چقه‌لاقنی دومه‌له‌تدیلر. کیوانی خاتینلر یار-یار ایتیب، زلفیزرنی مخصوص مهمانخانه تۇریده‌گی ایپک چیمیلدیق سری کوزه‌تیب کیردیلر. بو سِرلی-سحرلی منظره‌نی کوزه‌تیب، قطب‌الدین بیرچېکّه‌ده کویاو جۇره‌لری (اصلیده قۇریقچیلری) ایچیده لبینی تیشلب توررردی. بیر مسلمان فرزندی‌نینگ بېگناه، باکره قیزیگه اونینگ یوره‌کدن رحمی کېلدی.

باغ دلکشاگه آقشام قۇندی. بکاوللر انجاملرینی یېغیشتیره باشله‌دیلر. هر یېر-هر یېرده کۇککه توتون قَیتریب سۇنه باشله‌گن گلخنلرگه سوو سېپیلدی. استه-سېکین مهمانلر هم باغ سَیرینی ترک اېتیشگه توشدیلر. تۇی ترقه‌گن، اېندی نکاح کېچه‌سیگه تیارگرلیک باشلنگن اېدی.

قطب‌الدین زنگاری ایپک تۇنده. باشیده یانغاقدېک یاقوت قده‌لگن سیمابي سلّه. آیاقلریده زرین اېتیک. او ینگه یېتاویده خاص خانه‌سیدن کېلین حضوریگه یۇل آلدی. چیمیلدیق آلدیده عیال قطب‌الدین‌نی بیر نفس یکّه قالدیریب، اۇزی ایچکری کیریب کېتدی. ایچکریدن اونینگ شۇخچن تاووشی اېشیتیلدی:

-یېگیتلرنینگ سلطانی، مملکت‌نینگ پاسبانی، قیزیل گُل‌نینگ ایلدیزی، کویاولرنینگ یولدوزی قطب‌الدین تۇره‌م تشریف بویوره‌دیلر! بیزگه اته‌لگن قویمه اوزوگینگیزگه گوهر کۇز بۇلگنی کېلدیک! کېلین‌نینگ ایکّی یانیده اۇتیرگن ایکّی ینگه‌سی اۇرینلریدن توردیلر. زلفیزرنی تیکّه قیلیب، کویاو دیداریگه منتظر بۇلیشدی. عیال چیمیلدیقدن چیقدی. قطب‌الدین‌نی ایچکری آلیب کیردی. کېلین

باشی بیرگه تیککونچه ایگیلیب سلام قیلدی. بیگیت نې قیلرینی بیلمه‌ی گرنگسیب توره‌بیردی. ینگه‌لردن بیری قاشینی اوچیریب کولدی:

–سلام حقین بیرسینلر، کویاو تؤره!

قطب‌الدین یانیدن بیر نیچه طلا تنگه آلیب ینگه‌نینگ کفیگه تشله‌دی. رسومگه کؤره ایندی ایکّینچی ینگه قیزنینگ یوزیده‌گی آپّاق حریر پرده‌نی خیال کؤتردی. قیز یېردن کؤزینی اوزمس، اونینگ هیجانی سینه‌لری‌نینگ بیلینر-بیلینمس تېبره‌نیب تورگنیدن سېزیلردی. قطب‌الدین قیزنینگ آق-قرمزی چهره‌سیگه مهلیا بؤلیب قالدی.

–بس ایندی، کویاوجان، چندان تیکیلسنگیز، قیزیمیزگه کؤزینگیز تیککه‌ی، – دېیه هزللشدی بیرینچی ینگه، – ایسیریق اؤرنیگه دیدار پولیدن چؤزینگ!

قطب‌الدین ینگه‌لرنینگ هاووچیگه تغین طلا تنگه تشلرکن، همان زلفیزردن کؤز اوزالمسدی. قیزنینگ ادرس کؤرپه‌چه‌گه قده‌لگن بادامقباغی... سَل قیمتینگن گُل برگیدېک قرمزی لبلری... سامبیتدېک سرو قامتي و ایکّی عالم عطرینی اوفوریب تورگن کېلینلیک لباسلری قطب‌الدین‌نینگ جلولی حس-تویغولرینی کیشندن آزاد اېتیب، شو محلگچه اؤزیگه بېگانه، غیرِ شعوري، غیرِ انساني بیر تلوسه گِردابیگه اولاقتیردی. اخیر شو کېزگچه سرایده‌گی خدمتکار عیاللر و خویش و اقربالری آره‌سیده‌گی خاتین-خلج، قیز و کېلینلرنی حسابگه آلمه‌گنده بیرانته نامحرم‌نینگ یوزیگه قیپا باقمه‌گن، بؤیی پېتگن قیزلر قؤلینی اوشلش نری تورسین، اولرنینگ اېپکینیگه هم یؤلیقمه‌گن ایدی. «یؤق، بو بنی بشردین ایمس، کؤکدین توشگن فرشته، انسان قیافه‌سیگه کیریب اؤنگیمده توریبدی!» خَیاللندی قطب الدین و ایندی نې قیله‌ی، دېگندېک مشاطه‌گه اؤگیریلدی.

تعاملگه کؤره، اپندی ینگه‌لر کپلینني مخصوص وصالخانه‌گه اوزه‌تیب چیقیشلری لازم اپدی. مشاطه قطب‌الدین‌نی یاش باله‌دپک یپتکلب چیمیلدیقدن آلیب چیقدی. کویاو یانداش خانه‌لردن بیریگه کیریب، بخمل کؤرپه‌چه‌گه چاردانه قوردی. مشاطه اونینگ آلدیگه دسترخوان یازدی، شیرین-شکر سرمپوه‌لردن کپلتیردی. اولکن ختایی ایدیشدن چای قوییب اوزه‌تدی. اؤزیچه کولیب-کولیب مصلحت بپرگن بؤلدی.

-کپلین‌نینگ آلدیده تارتینمنگ، بپگیم. سیز بیگیتلرنینگ لاچینیسیز. تؤره‌م، آپّاق کبوترنی کؤرگن لاچیندپک بؤلینگ، - او خندان تشله‌دی، - الا، بپگیم، بیر کونده باری بیگیتلیک قوّتین صرف ایلب، اپرته‌سی قیزیمیزنی غیجیمله‌گن گُلگه مپنگزه‌تیب قؤیمنگ-مه؟ حسن کونده کپره‌ک.

مشاطه‌نینگ نیمپرده‌گه اؤره‌لگن دییدیاسی قطب‌الدین‌نینگ قولاغیگه کیرمس، او انتظارلیک بیلن بو طلا قفسدن آزاد بؤله‌دیگن دقیقه‌لرنی کوتردی. و نهایت، وصالخانه اپشیگی هم آچیلدی. ینگه‌لر قیزنی قؤلمه-قؤل مشاطه‌گه تاپشیریب، اؤزلری قَیگه‌دیر غایب بؤلدیلر. مشاطه قطب الدیننی چارله‌دی. ایکّاولری کپنگ، شیفتلری بلند، چراغان وصالخانه‌گه کیردیلر. زلفیزر خانه اؤرته‌سیده قؤل قاووشتیریب توررردی. او قطب‌الدیننی کؤریب، تغین اپگیلیب سلام قیلدی. مشاطه کپلین-کویاونی روبرو اؤتکزدی. تشقریگه چیقیب، کوموش پتنوسده ایسیریق توته‌تیب کیردی، کپلین-کویاو باشیدن اؤگیردی. سؤنگ خانه تؤریده‌گی تؤرت قبت قیلیب سالینگن مامیق تؤشکلرنی کؤزدن کپچیردی. آپّاق پرقو و بالشنی کؤتردی، «ای-اپ، یؤغ-او؟» دپدی اؤزیچه و تاقچه‌دن کیچیک‌کینه قرآن آلیب کپلیب، یاستیق‌نینگ تگیگه قؤیدی. کپین تاقچه‌لرده پاریللب یانیب تورگن یؤغان شمعلردن ایکّیته‌سینی قالدیردی و باشقه‌سینی پوفلب اؤچیردی.

قؤل آچیب دعا قیلدی:

-اِلها، یره‌تگن پروردگار ایکّله‌نگیزنی یوزلرینگیزنی یاروغ قیلسین، آمین ! الله اکبر!

مشاطه آیاق اوچیده چیقیب کېتدی. وصالخانه‌ده اېندی اؤن بېشگه تؤلیب، اؤن آلتیگه قدم قؤیگن قیز بیلن اؤن سکّیز یاشنی اېگرلب مینگن دورکون، بار وجودیدن کوچ یاغیلیب تورگن ییگیت قالدی.

قطب‌الدین اطرافگه النگله‌دی. دېرَزه پرده‌لری تؤق قیزیل رنگده، تؤشک اوستیده‌گی یاپقیچلر قرمزی، آیاق آستیده‌گی خراساني قالینلر چؤغدېک، حتی شیفته‌گی تاقیلر هم زرافشان... بولر قطب‌الدین‌نینگ قانینی جؤشتیریب، شهواني حرصینی قؤزدیریش اوچون قصداً قیلینگندېک اېدی. ییگیت قیزگه قییا باقدی. نې دېیدی؟ اخیر او بیلن بیر یاستیققه باش قؤییشنی ایسته‌مسه؟ جفت حلاللیکنی اؤزیگه روا کؤرمسه؟ نې چاره قیلسین؟ بیر آز اؤتیریب، گپ‌نینگ عنداللهٔ سینی ایتسینمو؟ اېشیک آلدیده، باغ اېتگیده قطب الدین‌گه کؤز-قولاق بؤلیب اؤتیرگن ساقچیلرنی دفع اېتیب قاچیب کېتسینمو؟ خداگه شکر، بیلَگیده کوچی بار، تؤرتته اېمس، سکّیزته ساقچینی سرانجام اېتیشگه-ده، قدرتی یېتگه‌ی...

قیز معجز پیاله‌چه‌گه خوشبؤی چای قویدی. اؤرنیدن توریب تعظیم ایله اوزه‌تدی. قطب الدین چاینی آلر اېکن:

-اېندی قؤزغلمنگ، سینگلیم، - دېدی، - اؤتیرگن یېرینگیزده اوزه‌تەوېرینگ. «سینگلیم» دېگن سؤز زلفیزرنینگ اؤمگینینی تېشیب یوبارگندېک بؤلدی. بیراق او مأیوس ایلجه‌یدی:

-بېگیم، نکاح بیرله مهرلنیب زوجه‌لیک بۇسه‌غه‌سینده تورغان کیمسه‌لر بیر-بیرلریگه آغه-سینگیل بۇلگه‌یمو؟

قطب‌الدین قیزنینگ فراستیگه آفرین ایتدی. اونگه تغین رحمی کېلدی. «شونداق دانا، سولوو بیر عاجزه‌نینگ بختیگه ضامن بۇلدینگ-هه، نادان ییگیت!. اول باشده یۇق دېب ارقاننی کېسمه‌یسنمی، تېنتک؟»

بیر نېچه ثانیه ایکّله‌سی سکوتگه تالدیلر. قیز قطب‌الدین‌نینگ یوزیگه ایلک باره سوقلنیب باقدی و آهسته دېدی:

-بېگیم، بیر نیمه دېنگ...

قطب‌الدین‌نینگ اېنسه‌سی قاتدی. کېچه‌گینه اېنه‌سی‌نینگ اېتگیدن توتیب یورگن بوجمه‌لک ساچ قیزگه نې دېیدی؟ ذکر و سماعنی انگله‌مسه، صفاییلنی بیلمسه، تسلیم تاشگه عقلی یېتمسه؟

-نې دېیین سیزگه، زلفیزر؟

قیزنینگ کۇزی چقنه‌دی. زوجه‌سی ایلک دفعه اونینگ اسمینی تیلگه آلدی. «دېمک کۇنگلی بار اېکن» دېگن تویغو قیزنینگ نازک تارینی چېرتیب اۇتدی.

-بېگیم، یاش نوجوان بۇله توریب عجب سِرلرنی بیلر اېرمیشسیز. سَیرو سیاحت ایلب، تاغ و تاشلر، چۇل و صحرالرنی کېزگن دېب اېشیتدوک.

-بولر سیزگه نې درکار. مېنینگ کۇرگنلریمنی هیچ بنده‌سی کۇرمه‌سون، - دېدی قطب‌الدین اۇیچن و کۇز آلدیگه خرقه کیپ، کشکول توتیب آلیس سابران

بازارلریده تیلنچیلیک قیلیب یورگنی کهلدی. قیز تیلینی تیشلب اؤکسیندی. قطب-الدین شفقت یوزه‌سیدن اونینگ یوزیگه ملایمراق باقدی.

-اینجیمنگ، سولوو. مېن سیزگه بَیت و غزل اؤقیب بېره‌یین.

قیز بیگیت سری تلپیندی. قاشلری اوچیب، جان-جهانی یشنب کېتدی.

-اؤقینگ، بېگیم... جان قولاغیم سیزده‌دور...

قطب الدین نېگه‌دیر دېرَزه تامان تیکیلیب، حکمت اؤقیی کېتدی:

عشقینگ قیلدی شیدا مېنی،جمله عالم بیلدی مېنی،

قیغوم سېنسن تونی کونی،مېنگه سېن-اؤق کېره‌کسن.

کؤزیم آچدیم، سېنی کؤردیم، قول کؤنگیلنی سېنگه بېردیم،

اوروغلریم ترکین قیلدیم،مېنگه سېن-اؤق کېره‌کسن.

سؤزله‌سم سېن تیلیمده‌سن،کؤزله‌سم سېن کؤزیمده‌سن،

کؤنگلیمده هم جانیمده‌سن، مېنگه سېن-اؤق کېره‌کسن...

زلفیزر بې‌اختیار اِیَگینی ایکّی کفی‌نینگ آره‌سیگه آلیب، قطب‌الدین‌دن کؤز اوزمه‌ی تیکیلیب قالدی. بو بیگیتنی عمریده بیرینچی بار کؤریشی. بیر ساعتچه بورون چیمیلدیقده کؤز قیرینی سالدی. اؤشنده‌یاق دلیگه هیجان کیرگن، بو داوقور بیگیت‌نینگ تیمقاره، مونگلی کؤزلرینی، آقی آق، قیزیلی قیزیل یوزینی، قویوق قاشلری، کېنگ یغرینلری، اؤزینی اؤکتم توتیشینی... بیردن یاقتیریب قالگن اېدی. زلفیزر الله تعالی عنایت قیلیب، شونده‌ی بیر ترلاننی یېتکزگنیگه شکرانه ایتر، ایرغیب

توریب اؤزینی بیگیت‌نینگ قوچاغیگه آتگیسی کېلر، اما اصل نسل نسبي و قیزلیک شرم-حیاسی بونگه یؤل بېرمسدی.

-بو بَیتلرنی... اؤزینگیز تؤقیگنمیسیز، بېگیم؟ - دېدی زلفیزر قطب الدین‌گه اداسیز بیر مهر ایله تیکیلیب.

-یؤق، بولرنی بیر اولیای کبیر، سلطان العارفین بیتگنلر.

-تووری بیتیبدور، - دېدی زلفیزر، - ایکّاویمیزنینگ شرح دلیمیزنی خؤب ایتیبدور. اول پیریمنی خدا یارله‌قه‌سین.

قیز تېسکری قره‌ب اپسنه‌دی.

-سیز یاتیب آرام آلینگ، - دېدی قطب الدین، هاریگن کؤرینه‌دیرسیز.

قیز عشوه ایله جیلمه‌یدی.

-مېن یکّه-یالغیز یاتقالی قؤرقه‌دیرمېن. اویده سینگلیم بغریمده یاتردی.

«بوحِیله‌نگیز اؤتمه‌یدی، سولوو» دېدی ایچیده قطب‌الدین و اؤرینديققه ایما قیلدی:

-آرامگاه سیزگه منتظر.

قیز ناعلاج دعا قیلیب قؤزغلدی. بیر-بیر باسیب تؤرگه اؤتدی. اونینگ اپزغین بیر کیفیتده اوستکی لباسلرینی ایستر-ایسته‌مس پیچیب آته‌یاتگنینی کؤریب، قطب‌الدین ایچیده نېچه‌نچی باره اؤزینی لعنتله‌دی: «بیر عفتلی ساحره‌گه ضامن بؤلدینگ-هه، اپسی کیرمه‌گن نادان!»

زلفیزر ییگیت تامانگه امیدوار باقیب قۆییب، پرقوو زردۆزی تۆشککه شۆنغیدی. قطب‌الدین مراقبه‌گه بېریلیب اوزاق، اۆته اوزاق اۆتیردی. بیر زمان قیز اینگره‌دی، اوه تارتدی. «بېگیم، ایازله‌دیم» دېگن نداسی ایشیتیلدی. ییگیت انصاف یوزه‌سیدن اۆرنیدن توردی. یېنگیل شایی یکتگینی یېلکه‌سیدن چیقردی، اېتیکلرینی سوغوردی. استه باریب قیزینینگ یانیگه چۆزیلدی. زلفیزر قۆل اوزه‌تدی.

-ایلکیمدن توتیب یاتینگ، بېگیم. کۆزیمگه طرفه خیل... شرفه‌لر کۆرینیب، وهیمه سالادیر...

قطب‌الدین قیزینینگ بیلگیدن توتدی. قۆشه-قۆشه طلا حلقه اۆتکزیلگن آپاق، نازک بیلک موزدېک اېدی. استه-سېکین قیزینینگ قۆلی قیزه باشله‌دی. سۆنگ تامیرلری گوپیللب اوردی. قیزده‌گی مَیل و احتراس قطب‌الدینگه هم کۆچدی. اونینگ وجودیگه ایلیق بیر نرسه یوگوردی، مییه‌سیگه قان قوییلدی، هر بیر تیریک جاننی دنیاده باقي اسره‌ب قالیشگه اونده‌یدیگن آرزو-ایستک اویغاندی. قطب‌الدین درحال بۆینیگه قۆل چۆزیب تسلیم تاشنی پَیپه‌سله‌دی. شو زهاتی اساو تنه‌سیده خروجگه کېله باشله‌گن حیواني حرص قَیته سۆندی. قیز کۆزلرینی یومیب آلدی. ییگیت اېسه، بو ملکنی نېچوک آووتیشنی بیلمه‌ی، دېرَزه طرفگه باقیب یاته‌وېردی. شو پیت دېرَزه‌ده دېودېک بیر مخلوق پیدا بۆلدی. ساچلری تۆزیگن، کلّه‌سی اولوغ، کۆزلری چقچه‌یگن، افتی انگاری... خودّی باباماچینگه اۆخشب کېتردی. او سرغیمتیل، نااۆخشاو تیشلرینی ایششه‌یتیریب سۆزلندی:

-بو دنیا عیش و راحتینی سوریب قالمه‌یسنمی، آوسر! ایچسنگ - قیمیزنی ایچ، سویسنگ - قیزنی سوی! زرینگ هم، زنینگ هم قۆینینگده یاتیبدی، ناشکر! اېرککمیسن اۆزی؟

بو یالغان دنیا اؤتر کپتر. منه، بیز هم یوریبمیز، حضرت‌نینگ امر معروفیگه مست بؤلیب... سینگه اؤخشه‌گن شهزاده‌لرگه اؤتین تپردیریب، یپر سوپورتیریب... دورینگ کپلدی، سور بپگیم، ها..ها....ها.....ها...

قطب‌الدین شوق طبیعیسی ایله سپزدی که، بو باباماچین اپمس، شیطان لعین! باباقول آغه پیر کامل شأنیگه بوندق کفر سؤزلرنی ایتمس، لفظینی-ده بؤلمه‌غور کلام ایله بولغه‌مس... شیطان بو، عزازیل بو!

پیرنینگ نصیحتی یادیگه توشدی. حضرت ایتردیلرکه، «لاحول جنت اپشیگی‌نینگ بیر طبقه‌سیدور».

قطب‌الدین «لاحول ولاقوة الا بالله» دپب قیرق مراتبه پیچیرله‌دی. بدبشره مخلوق‌نینگ شرپه‌سی خیره تارتگندپک بؤلدی. قطب الدین اپندی تیلیده اسمای حسنه - الله تعالی و تبارک‌نینگ تؤقسان تؤقّیز اسمینی شتاب بیلن تکرارلشگه کیریشدی. بابا ماچین قیافه‌سیده‌گی علیه لعنه نینگ نامبارک بشره‌سی دپره‌زه‌دن تماماً یؤقالدی. بیگیت استغفار ایتدی.

زلفیزر اپسه، بپ آزارگینه اوخلب یاتردی. قطب الدین احتیاطکارانه اؤرنیدن توردی. اپتیگینی هم، یکتگینی هم کییمه‌ی، آیاق اوچیده اپشیککه یوزلندی. استه دهلیزگه چیقدی. مشاطه بیر بورچکده غوجنک بؤلیب اوخلب یاتردی. قطب الدین اونینگ آلدیگه ایکّی طلا پول تشله‌دی: «اپپلنمه‌گن خدمت اوچون». سؤنگ حاولیگه یؤنلدی.

ساقچی کؤرینمسدی. تپلپگی، چاپانی، قیلیچی دومه‌لب یاتیبدی. ساقچی-نینگ تپلپگیگه هم بیرهاووچ کوموش تنگه ساچدی: «کلتک پولی». تؤی عرفه‌سیده قطب‌الدین باغ اپتگیگه اپسکی جامه‌لرینی یشیریب قؤییب اپدی.

آسان‌گینه تاپدی. خرقه‌سینی، کلاهینی کییدی، آیاغیگه ایسکی چاریقنی ایلدی. عصا بیلن صفاییل- شقیلداقنی آلیب، دیواردن سکره‌ب رباطگه اؤتدی. تون زمستانیده دریا بؤیلب کیته باشله‌دی. کیچ کوز ایزغیرینی سؤقدی، آسمانده یولدوزلر کؤز قیسه‌دی، آلیسده ایت اوولە‌دی، دریا اوستیده چرخ فلکلر غیجیرله‌یدی. قطب- الدین کؤریمسیز بیر کؤلیک-قیرچنغی آتمی، خچیرمی ایزلب باررردی. نهایت، بختی چاپیب، سوولاق چیتیده تؤقیمی آلینمه‌گن بیر ایشک یؤلیقدی. درّاو باریب نؤخته‌سیدن توتدی. «بسم‌الله!» دیب بیر سکره‌ب مینیب آلدی. ایرغه‌ی عصا ضربیدن ایشک یؤرغه‌لب کیتدی.

قطب‌الدین اصحاب کهف کیتیدن ایرگشیب کیته‌یاتگن اؤشه قیتمیر ایتدیک، بخارای شریفنی کؤزلب یؤرتیب باررردی.

مبارک تسبیح

۲۱- فصل

در خلوت بند و در صحبترا کشای

در شیخیرا بند و در یاریرا کشای.

عبدالخالق غیجدوانی

نېچه کوندیرکه، قُربت خانقاهی آلیس تورکستاندن کېلگن مسافرلر و شو مسکن ایچره مکان قورگن مسکینلر، درویشلر نفسی ایله معمور ایدی. نېچه کوندیرکه، بو معظم درگاه سمرقندلیکلرنینگ مسکنیگه ایلنگن. بو یېرده بامدادن تا خفتنگچه آدم آیاغی اوزیلمه‌یدی. برچه اېل –سه‌یسدن امیرلشکرگچه اۏزینی پروانه ینگلیغ خانقاهگه اوره‌دی، اولیای کبیرنینگ صحبتیگه نایل بۏلماقنی، جیلّه قوریسه، بۏیلرینی بیر کۏریب دعاسینی آلیشنی امید قیله‌دی.

حضرت سمرقندده اۏن کون توردی. اۏن بیرینچی کونی کاروانبی کۏچیریشگه اذن بېردی. «آققن دریانینگ آققنی معقول، بیر یېرده تورگن سوو بوزیلیب کۏلمککه ایلَنیشی مقرر». خانقاه متصدیسی ابوالقاسمنی چارلب، ذکرگه حاضرلیک کۏریشنی بویوردی. شیخ بو تدبیر ایله قیش اۏچاغی تار، دېب بیر یېرده زېریکه باشله‌گن درویشلرنی غفلت اویقوسیدن اویغاتماقچی و مشقتلی سفرگه تیارله‌ماقچی ایدی. طریقت آدابیگه کۏره، هر بیر شهر یا مضافات خانقاهیده قۏنیم تاپگن درویشلر سلوک سرحلقه‌سینی او منزلدن-بو منزلگه کوزه‌تیب قۏیر، سۏنگ اصل قۏنه‌لغه‌لریگه قَیتردی.

جمعه کونی بامداد نمازیدن سؤنگ ذکرسلطانیه‌گه اجازه بېریلدی. ذکر چاغی شیخ «حق-هوو!»، «حق-هوو!» دیه شاخ تشله‌یاتگن ذاکرلرگه قره‌ب کؤنگلی سیدیریلدی. حلقه ایچره کوموش قؤنغراقدېک تنیش بیر آواز یېتیشمه‌یاتگن اېدی. قطب‌الدین‌نی اېسله‌دی، سلطان محمودخان‌نینگ کلته‌فهملیگیدن رنجیدی». حیف شونچه پند و نصیحت! عقل و ذکاوت بیرله بیتمه‌گن یوموشنی ظلم و تعدی واسطه‌سینده عهده‌لب بؤلورمو؟ بلبلنی طلا قفسده سَیره‌تمکنی آرزو قیلیبدور اول نادان. بلبل الهامنی قَیدین آلور – بونی اهل دل بیلور. دست و پنجه‌سی قیلیچ توتیب قبرغن سواری نې بیلسون؟»

پیر قطب‌الدین‌نینگ غیرِ اختیاري بیر صورتده توتیب توریلگنیدن باخبر. اونینگ زؤرلیک بیرله زوجه‌لیک مرتبه‌سیگه یېتکزیلگنینی هم اېشیتدی. شول باعث خان‌نینگ قویوق دسترخوانیگه آیاق باسمه‌دی، بالعکس اونی امرا وعلما کؤز اؤنگیده ملزم اېتیب، شهرنی هوویللەتیب کېته‌یاتیر. اما کؤنگلی‌نینگ بیر چېکّه‌سیده قطب الدیندن هم گمانی بار. «نخات بول نوجوانده‌گی شیطاني وسوسه رحماني تفکرنی مغلوب اېتگن بؤلسه؟ رسول خدا لطف اېتمیش که، **الشیطان یجری من ابن آدم مجری‌الدّم**، آدم فرزندی‌نینگ ایچینده شیطان لعین مثل قاندېک کېزیب یوره‌دیر. سابق شهزاده‌نینگ عزازیل قوتقوسیگه برداشی یېتمه‌گن اېرسه، بس، بیز انگه یېترلی تعلیم بېرالمه‌بمیز».

ذکر سلطانیه آخرلب بارر، اما شیخ‌نینگ کؤز آلدیدن قطب‌الدین کېتمسدی. حضرت خاتمة‌الذکرده بول خلیفه‌سی‌نینگ یکّه‌خوان تاووشده حکمت ایتیب، قؤرنی قَیته باشدن جنبشگه کېلتیریشیگه اؤرگنیب قالگن اېدی. وادریغ، حکم الله اوشموندا‌ق اېرکن. کون کؤتریلگنده ذکر پایانیگه یېتدی. تېرلب-پیشیب کېتگن درویشلر تؤپ-تؤپ بؤلیب، حاولینی ترک اېته باشله‌دیلر. تشقریده اولوغ بیر ازدحام

ییغیلگن ابدی. خلایق ایچیده شیخ‌نینگ غایبانه مریدلری، ارکان دین، سرای ملازملري و مدرسه طالبلری، مدرسلر، آلیس-یاووق کېنتلردن کېلگن قاره چاپانلیک دهقانلر، قۏلی قداق، تیزّه‌سی یماق کاسبلر، بیمارخویشلرینی آرقه‌لب آلگن دعاطلبلر، باله یېتکله‌گن عیاللر، چاربازارچیلر، محتسبلر، مجاورلر، خلص، یېتمیش ایکّی خیل طایفه‌گه منسوب کیمسه‌لر جمع ابدی.

یسّیدن چیقیب، اۏترار، اسفیجاب، شاش آرقه‌لی سمرقندگه کیریب کېلگونچه، شیخ کاروانیگه یوزلب کیشی قۏشیلدی. آدملر دریاگه تلپینگن ایرماق سینگری، تورکستانلیک طلب اهلی‌نینگ صفینی تاباره تۏلدیریب باررردی. سمرقنددە کاروان عظیم بیر دریاگه ایلندی. حاضر بو تاشقین دریا خانقاه آلدیده سلطان العارفین‌نینگ بیر آغیز فرمانیگه اینتیق بۏلیب چیقه‌لیب توررردی.

نهایت، ابشیکده شیخ کۏرینردی. او قلین تۏده‌نی قیلیچدېک یاریب، شدّت بیلن چیقیب کېلدی. «بسم‌الله!» دېب دروازه‌خانه آلدیده‌گی بلند لای صوفه‌گه کۏتریلدی. خلایق گووره‌ندی. عمریده شیخنی ایلک باره کۏریب تورگن مسلِم، مسلمه‌لر «شیخیم! شیخیم!» دېیه اینگره‌ندی. حضرت آلامانگه کۏز یوگورتیردی. برکشدېک تیرسیلله‌گن بشره‌لر، تکبر دیده‌لر، امیدوار نگاه‌لر، یوپقون کییم ایچیده غوجنک بۏلیب تورگن بېچاره کیمسه‌لر... قوس آیاقله‌گن. قیش‌نینگ باشی. اچّیق یېل سۏقدی. شیخ مسکین-مظلوم قاره‌کۏزلرگه تیکیلیب توردی و لبینی تیشله‌دی. وعظ ایتیب اولرنی ساووق هواده اذیتگه قۏییشنی ایسته‌مه‌دی. درحال مختصر دعاگه قۏل آچدی:

-لااله الاالله و رب السموات و رب العرض ورب العرش الکریم! محترم جماعت! حق تعالی هدایتی بیرله تېز فرصتده یۏلغه چیققه‌یمیز. بیزگه روان یۏل تیلب کېلیبسیز، یره‌تگن‌نینگ اۏزی عمرینگیزنی زیاده قیلسون. بېرگن توزلرینگیزگه رضا بۏلینگیزلر.

آمین، سبحان الله اؤزینگ اهل رعیت‌نینگ رزقینی بوتون قیلگه‌یسین، الرنی ظالم-نینگ ظلمیدین اسره‌ب، بیمارلریگه شَفا بیر، محتاجلرنینگ حاجتینی چیقر، مشکلینی آسان قیل! یا ربیم، پادشاه‌لیک تختینی پایدار قیل، خان حضرتلری‌نینگ ایمانیگه زحمت یه‌تمه‌سین، انینگ کؤکسیده مروّت، عدل و دیانت نوری برقرار بؤلسین، الله اکبر!

جماعت گوویللب، شیخ بیلن برابر فاتحه قیلدی.

شیخ صوفه‌دن توشدی. آلامان ایکّیگه اجره‌ب یؤل بؤشتدی. حضرت عادتیگه کؤره، بیرگه قره‌ب خلق آره‌سیدن اؤته باشله‌دی. سَل نریده باباماچین شیخ-نینگ تؤریق آتینی جلویدن توتیب توررردی .حضرت «بسم‌الله الرحمن الرحیم!» دیب اوزنگیگه آیاق سالدی. سلیمان قؤلتیغیدن آلدی. شیخ یینگیل حرکت بیلن ایگرگه قؤندی. اؤزی تامانگه اؤگیریلیب، حیرتآمیز قاتگن اهل-اولوسگه قره‌ب آهسته باش سیلکیتدی و آتینی نیقته‌دی.

کاروان سمرقندنی ترک ایتدی. آلدینده چاریق کیبب عصا اوشله‌گن فدایی جان درویشلر. اولردن کین پای-پیاده زیارتچیلر یؤل طنابینی تارته‌دی. باباماچین آت‌نینگ چپ تامانیده، اؤنگ قؤلی بیلن یوگننی محکم توتیب آلگن، تنه‌سیگه سیغمَیاتگن حسلرینی ارنگ جلاولب، استه آدیم تشله‌یدی. شیخ‌نینگ اؤنگ طرفیده، یؤرغه آتده سلیمان کپته‌یاتیر. حضرت کاروانینی کوزه‌تیب کپله‌یاتگن ارادت اهلی بیرار تاش یؤل باسگچ، استه-سبکین آرتده قاله باشله‌دی.

رباطگه چیقدیلر. حضرت آرتیگه اؤگیریلدی. سمرقندنینگ کلته-کولته مناره‌لری، مسجد جامع گنبذی، یم-یشیل گوجوملر الس-الس کؤزگه چلینردی. «قَیته کؤریشمه‌سک، خؤش اینذی» دیب، شیخ یوزیگه فاتحه تارتدی. سلیمان هم اونگه

تقلید قیلدی. سؤنگ کؤنگلیدن بیر فکر کیچدی. پیر رابطه‌ی قلبیه واسطه‌سی ایله اونی فهملب، خلیفه‌سیگه قره‌دی:

–هـِـ.....م، سلیمان، بیر گپینگیز بارمیدی؟

پیردن سِرینی یشیریش‌نینگ فایده‌سی یوقلیگینی سزیب، سلیمان اچینگن قیافه‌ده دیدی:

–صفیمیز... بیر کیشیگه کمه‌یدی، پیریم. شول نقصان کمینه‌گه تینچلیک بیرمه‌یدیر.

سلیمان قطب الدین‌نی نظرده توته‌یاتگن ایدی. عموماً، شیخ نینگ بو ایکّی خلیفه‌سی اؤرته‌سیده پنهاني بیر اختلاف بار. آچیغی، سلیمان نیگه‌دیر قطب الدیننی خوشله‌مه‌یدی. شهزاده‌لیگینی یاقتیرمه‌یدیمی، پیرنینگ بو باله‌گه اَیریچه مهر قؤیگنینیمی ...هر قله‌ی، سلیمان قطب الدیننی مرشددن قیزغانه‌دی.

حضرت سلیمان نینگ بیتیگه قره‌ب مورتیدن کولدی:

–خوارزمده هم بیر محرمدین اَیریلمه‌سک کاشکی ایدی، دیب قؤرقه‌دیرمیز. هر کس اؤز ایلینده صفیمیزنی ترک ایته‌بیرسه...

سلیمانگه بو گپ ترسکیدیک تیگدی. پیر قطب الدین بهانه‌سیده سلیمانگه هم اشاره قیله‌یاتگن ایدی.

–توبه قیلدیم، پیریم، – دیدی سلیمان چؤچیب، – بیز اول ندیمینگیز بیرله به‌مثلی آغه-اینیدورمیز.

حضرت یؤلگه تیکیلدی. خیالچن تاووشده نصیحت قیلدی:

-کؤنگیلنی کېنگه‌یتیرینگ، سلیمانقول. بیر قاپگه بیر قاپ سمان سیغر، ولې کؤنگیلگه جیحوننی جایلسه بؤلور، - پیرنینگ تاووشیده استهزا آهنگی سېزیلدی، - سیزنینگ اول اینینگیز شول فرصتده نفس بیرله جنگ قیله‌یاتیر. بول هم بیر امتحاندور. قنی، صبر اېته‌یلیک-چی. کیم غالب، کیم مغلوب بؤلر اېکن.

سلیمان اؤزینی آقلب نیمه‌دیر دېماقچی بؤلدی و تیلینی تیشله‌دی. اگر آغیز آچسه، پیردن اچّیقراق گپ اېشیتیشی تعیین اېدی.

ساووق ضبطیگه آلدی. ذکر سبب قانلری قیزیگن درویشلر ایرغه‌ی عصالرینی یېرگه ضرب بیلن اوریب، اچّیق یېلگه کؤکره‌ک کېریب باریېتیلر. کونیگه اؤن-اؤن بېش فرسخ یؤل یورمسه، جانی تنه‌سیگه سیغمیدیگن باباماچین هم آسایشته. او آت تویاغیگه ماسلب بیر-بیر قدم باسه‌دی. کاروان خراب کېنتلرنی، ویرانه باغلرنی، کیمسه‌سیز دله‌لرنی آرتده قالدیریب، خانه‌ی مبارککه تاباره یقینلشیب بارردی. شیخ-نینگ بیر حکمتی بار. آرتده قالر تاغینگنی اېمس، بارر باغینگنی اؤیله، دېر اېدیلر. هلی بخارای شریفگه آلیس، کمیده آلتی کونلیک یؤل. درغام سوویدن اېندی کېچدیلر. آلدینده میانقلعه، کرمنه، توسیس، غیجدوان توریبدی. بری‌بیر حضرت تؤریقده یېنگیل چیقه‌لیب کېترکن، خَیالینی بخارا بند اېتدی. مشرقده‌گی بومعظم شهرنینگ آراسته کؤچه‌لری، خزینة الحکمت‌گه تؤله مدرسه‌لری، جهان آوازه‌سی بؤلمیش بازارلری، کوندوز آفتابنی، تونده آینی عکس اېتتیروووچی زلال حوضلری بیرمه-بیر کؤز آلدیدن اؤته باشله‌دی. بخارانی ترک اېتگنیگه اؤن ییلدن آشدی. شهر سمانیلر دوریده آباد اېدی. قاره‌خانیلر تختنی اېگلله‌گچ، اونینگ حسنیگه حسن قؤشیلدی. تیملر، تاقیلر، فواره‌لر، رودلر، مسجد و مدرسه‌لر قوریلدی. برکه تاغیدن سفال قووورلرده سوو کېلتیریلدی. زری رود دېب اته‌لمیش اؤقریق کېنگه‌یتیریلدی. منه، نېچه زمانلردیرکه، شهر سَلجوقیلر سلطانی معزالدین سنجر ماضي ایلکیگه

اؤتدی. سنجر نې کرامت کؤرستدی اپکن؟ قبةالاسلامگه رونق بېردیمی و یا انینگ زېب-زینتیگه مهلیا بؤلیب یوریبدیرمو؟ شیخ دنیانینگ اول بورچیده، دشت قیپچاقده توریب هم گاها ناخوش خبرلرنی اېشیتیب یوریبدی. بخارای شریفده‌گی غریب دؤزنده‌لر تؤقییدیگن زر پلکلر، قالینچیلر باسگن فوندوقي جای نمازلر، زرباف چاپانلرو درپرده‌لر بغداد خلیفه‌سی‌نینگ آستانه‌سیگه اېلتیب تشلنرمیش. اېل-اولوس نینگ تویه-تویه مال-ملکی بیر دعای خیر بدلیگه غارت قیلینرمیش. خلیفه اوچون مهابتلی بیر زرین درپرده تؤقیبدیلرکه، انینگ قیمتی بخارانینگ بیر ییللیک خراجیگه تېنگ اېرمیش. الحذر! بول قندایین بې‌دادلیک که، بیر ولایت اهلی‌نینگ ییل-اؤن ایکّی آی ییغلب-ییغلب قیلغان محنتی عوضیگه مسلِملر خلیفه‌سی شاهانه قصرنی بېزه‌تیب، پیشقیریب اؤلتیرسه؟ امیرالمسلِمین قیلادیغان یوموشمی بو! قنی انصاف، قنی دیانت؟!

شیخ‌نینگ کؤکسی تاشدی. او فکراً دوستی شیخ عبدالخالق غیجدوانیگه طعنه قیلدی: «رتبه‌نگیز بلند، دوستیم. مقامینگیز خواجه‌ی جهان. سلوک سرداریسیز. نایبلر و والیلر یؤلینی تؤسیب، خلق‌نینگ اؤزی تاپگن نصیبه‌سینی اؤزیگه روا کؤرمک چاره‌سینی قیلماق لازم ابدی .«حضرت‌نینگ کؤز آلدی روشنلشدی. قرشیسیده کؤکیش، تینیق بیر نور پیدا بؤلدی. نور گنبذگه ایلندی. گنبذ ایچیدن عبدالخالق سیزیب چیقدی. او دوستیگه تیمقاره کؤزلرینی تیکیب جواب قیلدی: «دشنامینگیز جایز، شیخیم، ولې بیر متَل بارکه، تورک ییغلگن گېگه عجملیک کولر اېرمیش. اولوس آغه‌لری بیرینی مینگ، مینگینی تومن قیلماق ایلینجیده بخارانینگ هم زرینی، هم خرینی خلیفه‌گه نیاز قیلیب اؤتیرغان بؤلسه، نې علاج؟ سوو باشیدن لایقه، دوستیم».

هلیگی زنگاری شعله سؤندی. غجدواني‌نینگ تنیش سیماسی غایب بؤلدی. شیخ بصیرت کؤزی بیلن کؤرگنلرینی تغین بیر مشاهده قیلیب، یؤلگه تیکیلدی.

یؤل یورگنگه یؤل یاووق اپکن. شیخ کاروانی تینمه‌ی یؤل باسیب، اوچینچی کونی کرمنه‌گه باریب قؤندی. بخاراگچه ایکّی منزل قالگن اپدی. درویشلر «یاهو!» دپب تغین ایزلریگه قَیتدیلر. شیخ مسافر یؤلداشلریگه بیر کون دَم بپردی. پنجشنبه تانگی آتدی. سلیمان خانقاهده‌گی بیر بیمارنینگ حالیدن خبر آلیب کپله‌یاتگن اپدی. او طبیبلیک هم قیلردی. شیخ المشایخ‌نینگ خاص خانه‌سیگه یقینلشدی و تخته بؤلیب قالدی. روپره‌سیده بیر قوچاق اؤتین کؤتریب... قطب الدین توررردی! سلیمان سِری فاش بؤلگن کیمسه‌دپک بیر لحظه داودیره‌دی. سؤنگ، ناعلاج ایلجه‌یدی.

–هاو، نه علاج اپتیب گلدینگیز بو یپره، شهز... اینیم؟!

–السلام علیکم، آغه، – دپدی قطب‌الدین، ایکّی قؤلی بند بؤلگنی اوچون باش اپگیب، –الله‌گه شکر، نصیبه‌سیگه یپتیب آلدیم.

سلیمان حضرت حضوریگه قطب‌الدین بیلن بیرگه‌لیکده کیریشنی ایسته‌مه‌دی.

–منگه بپرینگ آغاچنی،– دپدی و یاش خلیفه‌نینگ قؤلیدن اؤتیننی آلیب ایچکری کیریب کپتدی.

سلیمان شیخ خانه‌سیده‌گی مؤرکانلی اؤچاققه یاغاچ تخلب، اؤت قؤیرکن، حضرت معنالی یؤتلدی. سلیمان بپ‌اختیار اؤگیریلدی. شیخ‌نینگ وقتی خوش اپدی.

–سلیمانقول، صفیمیز اندک کېنگەییب قالغان کۆرینرمو؟ – دېب کولیمسیرەدی. سلیمان درحال یوکیندی. اما عذر ایتمەدی، باشینی خَم قیلیب اۆتیرەبېردی.

–آلاونی یاقینگ، ایاز ضبطیگه آلدی، – دېدی شیخ. سلیمان دېودېک گودەسیگه یرەشمەگن اېپچیللیک بیلن ایرغیب توردی. شیخ کۆزلرینی یومدی. او تغین بارر باغینی سَیر قیلدی. خَیالیدن قیامتلیک دوستی، صاحب کرامت عبدالخالق غیجدواني کېتمەی قالدی.

سلطان العارفین احمد یسَّوي‌نینگ حجاز سفریگه آتلنگنیدن عبدالخالق غیجدواني‌نینگ خبری بار اېدی. شیخ بیر نېچه آی مقّدم خواجەگه مختصر نامه بیتیب یوبارگن، اونده، الله نصیب اېتسه، جمادی‌الاخرنینگ آیاقلرینده بخارای شریفده دیدار کۆریشمکنی امید قیلگن اېدی. خواجه شهرلرارا یېلویزەکدەی ایزغیب یوروووچی تجارلر تیلیدن شیخ‌نینگ سمرقندده ساکن بۆلیب تورگنینی هم اېشیتدی. جمادی‌الاخرنینگ بیگیرمه آلتینچی کونی اۆتیب بارر، ولي عزیز مهماندن خوش‌خبر یۆق اېدی. نهایت، مژده کېلدی‌که، بیر زمانلر بیر بورده نانني بۆلیب یېییشگن جان دوستی شیخ احمد یسَّوي کرمنەده اېمیش. خواجەنینگ روح قوشی اوچیب کرمنه سری کېتگندېک بۆلدی. درحال نوجوان خلیفەسی عارف رېوگرینی حضوریگه چارلەتدی.

–ماه تابان، شیخ المشایخ کرمنەگه یېتیبدور. استقبالیگه آتلنینگ. مشتاق دیدار اېکنلیگیمیزنی بیلدیرینگ.

عارف رېوگري باباماچین سینگری یېلآیاقلردن اېدی. خواجەسی یۆل تدارگینی اۆیلەگونچه شهرستاندن چیقیب، رباطگه یېتدی. خواجه قَبَتیگه خلیفەلریدن احمد سداقي، اولیا کبیر، سلیمان کرمني‌نی آلدی. بخارانینگ قیرق

علماسینی ابرگشتیریب، بامداده غیجدوان سری یؤلگه چیقدی. او تورکستان ولیسینی اؤزی توغیلیب اؤسگن قدردان یورتیده کوتیب آلیشنی نیت قیلگن ایدی.

عارف رہوگري کمیده اؤن فرسخ کہلەدیگن یؤلنی اوچ ساعتده باسیب اؤتیب، کرمنەگه یېتیب کہلدی. شیخ‌نینگ جلوداریگه ایلندی .حضرت‌نینگ اؤنگ طرفیده باباماچین، چپ طرفیده عارف رہوگري. خواجه عبدالخالق علمای کرام ایله دوستی‌نینگ پای قدمیگه پېشواز یؤلگه چیققن محل شیخ کاروانی غیجدوان قیده‌سن، دېب یؤلگه توشدی. تاباره یؤل‌نینگ طنابی تارتیلیب، ایکّی بویوک، ایکّی قطب الاقطاب یقینلشیب بارر، گؤیا سماده ایکّی تؤلین آی، یېرده ایکّی عظیم دریا – سیحون ایله جیحون بیر-بیریگه یاووقلشیب کہلەیاتگندېک ایدی.

خواجه عبدالخالق صوفیلیکده عالي مقام – فنافی‌الله گه اېریشگن نادر دوران ایدی. کېچمیش فصللرده ذکر اېتگنیمیزدېک، بونده‌ی ذاتلر اوچون زمان بیلن مکان‌نینگ فرقی قالمەیدی. اولر اؤزلریده‌گی نورتجلّی – روحی قوّت آرقەلی اؤتمیش منظرەلرینی کؤز آلدیگه کہلتیریشی، بؤلەجک قسمتدن بشارت قیلیشلری ممکن. غیجدواني آت جلوینی آزاد تشلب، سمن‌نینگ قمیشدېک تیکّەیگن قولاغیگه تیکیلیب باررکن، کؤزلرینی یومدی. دوستینی اؤیلەدی، یېگیتلیک ایامینی خاطرلەدی. کؤز آلدیده یېگیرمه یېل بورونگی بخارای شریف، صدر جهان آچگن زاویه-خانقاه جانلندی.

عبدالخالق زاویه‌گه باش اوریب کہلگنیده بو یېرده اوچ صوفی بار ایدی: عبدالله برقي، حسن انداقي، احمد یسَّوي. اولر پیر مرشد یوسف همدانیدن علم حالنی تحصیل آلر، یېتّی مقام‌نینگ تؤرتته‌سیدن اؤتگن ایدی. تؤرت مرید صالح آغه-اینی بؤلیب استاذ اېتگیدن توتدیلر. پیر هم اولرنینگ باشیدن مبارک قؤلینی اوزمەدی. لیل و نهار صفالی صحبتیدن بې‌نصیب اېتمەدی. آه، او کونلرنینگ فیض و برکاتی! ذکر

سماع‌نینگ شدّتی، ذکرخفیه‌نینگ لذتی، رهنما امدادی بیرله عالم لاهوت، عالم ناسوت ارا سَیر و عرش کرسینی، لوح و قلمنی سیاحت اېتمک، ماومننی اونوتمک، فنا بۇلیب حق دیداریگه قاووشماق عشقی! بولرنی خَیالدن اۇچیریب بۇلورمی؟ تامیرلریده ایسّیق قان ایلنیب، کۇکسینی امانت نفس تۇلدیریب-بۇشه‌تیب تورر اېکن، خاطردین چیقارماق مشکل‌دیر، مشکل...

پیر عمر کاروانی منزلگه یېته‌یاتگنینی پَیقه‌دیلر چاغی، توققن اېلی مروگه جۇنه‌دیلر. یسّوینی اوچینچی، عبدالخالقنی تۇرتینچی خلیفه اېتیب تعیینله‌دیلر. خانقاه ایکّی دوست اختیاریده قالدی. یسّوي اۇن ییلچه حلقه سرداری بۇلیب توردی. سۇنگ خضر علیه السلام اشارتی بیرله تورکستانگه آتلندی. پیر کاملدن قالگن مبارک تسبیحنی دوستی عبدالخالق‌نینگ قۇلیگه تاپشیردی. بو اېندی سلوکباشی اۇزینگیز، بخارا صوفیلری‌نینگ رئیسلیگی ایلکینگیزگه اۇتدی، دېگنی اېدی. منه، اۇشه واقعه‌گه هم اۇن ییل بۇلیبدی .عبدالخالق اول مبارک تسبیحنی مصحفدېک اعزازلب اسره‌یدی، هر سفر قۇلگه آلگنیده تسبیح دانه‌سی ینگلیغ برقي، انداقي، یسّوي بیر-بیر تیزیلیب خَیالیدن اۇته‌دی، دانه‌لردن تکبیر سېسی کېلگندېک بۇله‌وېره‌دی...

انه اېندی اۇشل دوستی قدردان حجر الاسود زیارتی بهانه‌سیده بخاراگه قدم رنجیده قیلماقده! «به سرما خوش آمدېد، سلطانیم!» دېدی ایچیده غیجدواني و آتیگه قمچی باسدی. حضرت اېرته‌سیگه، عصر چاغی یېتیب کېلدی. خواجه اونی قرشیله‌گنی کۇچه آغزیگچه چیقدی. یۇل چنگیتیب کېله‌یاتگن درویشلرنی اۇتکزیب یوباردی. خلایق اۇرته‌سیده، تۇریق آتده شیخ کۇریندی. خواجه نینگ یوره‌گی گوپیللب، آلغه تلپیندی. شیخ عارف رېوگري کۇمگیده آتدن توشدی. بېلیده‌گی قۇشېلباغینی تۇغریلب قۇییب، خواجه نینگ استقبالیگه یوردی. صف

یاریلیب، آدملر ایکّی اولیای کبیرگه یؤل بؤشه‌تدیلر. خواجه عبدالخالق قولاچ آچیب کهلیب دوستیگه قوچاق آچدی. شیخ نینگ اؤنگ یهلکه‌سیگه باش اورر ایکن، «آب اگر صدپاره گردد...» دیب نفسینی راسته‌دی. شیخ هم خواجه‌نینگ اؤنگ یهلکه‌سیگه باش قؤیر ایکن: «باز باهم مبشود» دیدی ابلس-ابلس. ایکّی قطب الاقطاب یَله کت مغزدیک بیرلشدی.

قطب الدين نينگ شوقی درز کېتدی

۲۲-فصل

کاسب – الله نينگ دوستيدير.

حديث

دهقان اېمس، کېتمان چاپيب نان يېمه‌سه.

يّسّوي

خواجه عبدالخالق غيجدواني‌نينگ آته‌سی اصلی روملیک اېدی. اول ذاتنی مولانا عبدالجميل دېب اولوغلرديلر. ظاهري و باطني علملرده علاّمه‌ی زمان اېدی. مسجدده اماملیک قيلر، طالب علملرگه قال علمی، حال علميدن سبق بېرردی. اۏزی امام مالک مذهبيگه منسوب اېدی. بير کونی اول ذات مبارک‌نينگ توشلريگه خضر عليه السلام کيردی و بشارت قيلدی که، «اې، عبدالجميل، سېن فرصتنی بای بېرمه‌ی، بخارای شريفگه بارغه‌يسېن، غيجدوان دېب اته‌لميش موضعده نشوونما تاپقه‌يسېن. سېندين بير فرزندارجمند دنياگه کېلگه‌ی، انينگ اسمينی عبدالخالق قۏيیب، آخرت ثوابين آلگه‌يسېن». عبدالجميل اشارت غيب ايله غيجدوانگه کۏچيب کېلدی، فرزندليک بۏلدی. اونگه عبدالخالق دېيه قوتلوغ اسم بېرديلر. حق سبحانه تعالی عبدالخالق دېب اته‌لميش سويوکلی بنده‌سيگه علم لدونيدن بير قطره عنايت قيلگن اېدی. عادتده علم لدوني – الهي علم اوچ قِسمگه بۏلينردی. اولر: وحی، الهام، فراست. وحی پيغمبرلرگه، الهام اوليالرگه، فراست صوفی-درويشلرگه عطا قيلينه‌دی. عبدالخالق‌نينگ کۏکسيگه باله کېزيدناق فراست اوروغی ساچيلدی. او تۏقّيز ياشيده قرآننی ياد آلدی، اۏن ياشيده بخاراده رهنما دېب تفسير علمی‌نينگ

سلطانی امام صدرالدین‌نینگ ابتگینی توتدی. استاذ درگاهیده بیر نچه ییل زحمت چپکیب تفسیرنی مکمل اؤرگندی. سؤنگ - درویشلر حلقه‌سیگه قؤشیلیشیب ذکر توشمککه کیریشدی.

شرق صوفیلری‌نینگ یکتاسی شیخ ابویعقوب یوسف همداني بخاراگه تشریف بویورگنلریده اول ذات پاک‌نینگ حضورلریگه باریب باش اوردی. گاه سمرقند، گاه بخاراده پیر خدمتینی ادا ابتدی. احمدشیخ یوسف‌نینگ مبارک قؤللریدن صوفیلیک خرقه‌سینی کییدی. دوستی، تورکي سلوک سرحلقه‌سی شیخ احمد یسّوي تورکستانگه کېتگنیدن سؤنگ بخارا و اونینگ اطراف-جانبیده‌گی زاویه-خانقاهلر عبدالخالق‌نینگ اختیاریگه اؤتدی. خواجه نیت قیلیب، کیندیک قانی تؤکیلگن غیجدوان کېنتیده چاغراققینه بیر خانقاه بنا قیلدی. وقف اجره‌تدی. زاویه‌گه یانداش قیلیب مدرسه، مسجد سالدیردی. بو مسکن اېندیلیکده دلده الله ذکری بیرله حق یؤلیگه کیرگن درویشلر، مغربدن مشرققه، مشرقدن مغربگه بېتینیم قتناوچی مسافر یؤلاوچیلر اوچون قؤنه‌لغه، قیش قهرتاني و یاز ایسیغیده بیر باش‌پناه اېدی.

شیخ المشایخ کاروانی هم کونی کېچه انه شو منزلگه کېلیب توشدی. ایلگریدن هم سرشته، آباد و گوجوم بو منزل تورکستان والیسی‌نینگ قوتلوغ قدمی طفیلی زیاده بیر رباطگه ایلنگن اېدی. قطب الدین هم ایکّی کوندیرکه، انه شو خانقاه نینگ کونېتکه‌ی طرفیده‌گی کیچکینه حجره‌ده استقامت قیله‌دی. دایمي حجره‌داشی باباماچین اکثر وقت یؤق بؤله‌دی. او اؤزیگه اؤخشه‌گن «آیاغیگه قنات باغلگن» عارف رېوگري بیلن تنیشیب آلگن. بیرگه‌لشیب ایکّی پیر خدمتینی قیله‌دیلر، یااینکه صحبت دسترخوانینی یازیب قؤییب، بیر-بیری‌نینگ آغزینی پایله‌یدیلر. قیش‌نینگ قهرتان ساووغیده آیاقلری‌نینگ چیگلینی یازماق اوچون بیر ساعت-یریم ساعت

غیجدوانني تؤرت ایلَنیب کېلەدیلر. قطب‌الدین اېسه زېریککنیدن زاویەدەگی درویشلر بیلن صحبت قورەدی، بغداددن بالاساغونگچه کېزیب یوروووچی تجارلرنینگ سرگذشتینی تینگلەیدی. او دنیانینگ ایسّیق-ساووغینی، اچّیق-چوچوگینی تاتیب کؤرگن سودا اهلی‌نینگ هر بیر گپینی، هر بیرهنگامه یاحسرتینی کؤنگیل دفتریگه یازیب قؤیگیسی کېلەدی. اولرنینگ گاه کولگیلی، گاها اَینچلی، گاها اؤتریک قؤشیلگن مبالغەلی حکایتلری قطب‌الدین‌نینگ سمرقند و یسّیدن بؤلک یؤلنی تنیمەگن قلبیگه حیرت چؤغینی سالیب، لاوولتەدی. اگر سیاحلرنینگ لاف-قافی حدیدن آشیب کېتسه، قطب الدین سېکین دورەدن سیرغەلیب چیقەدی و سویگن مشغولاتیگه کیریشەدی. کونده‌لیک طاعت-عبادت و ذکردن کېین اونینگ جانیگه توتش عملی - بو یؤنیقچیلیک. ایکّی قؤلی بؤش قالسه، درحال یؤنیقچیلیک قیلیب، قاشیق، کورەکچه یا چؤمیچ یسەی باشلەیدی. بو قطب‌الدین-نینگ پیرکامل خذمتیده یوریب آرتتیرگن بیرینچی هنری اېدی. زیرک اؤقووچی-نینگ خاطریده بؤلسه، بیز یوقاریدەگی فصللرده شیخ المشایخ‌نینگ منتظم یاغاچ قاشیق، کفچه یسب توریشینی ذکر قیلگن اېدیک. شیخ قؤل محنتیدن کېلگن درآمدنی لُقمەی حلالگه ایشله‌تردیلر. حضرت‌نینگ بول یوموشینی قطب‌الدین سینچکاولیک ایله کوزه‌تیب یورردی. بیر کونی اؤزیچه پنهاني ایشگه قؤل اوردی. کیچکینه قلمتراش، اسکنه تاپدی. یومشاقراق یاغاچ آلیب قاشیق یؤنیشگه کیریشدی. اېپله‌ی آلمەدی. قاشیق‌نینگ ساپینی یؤنیش آسان، اما قارنینی کېلیشتیریب چیقریش مشکل اېکن. بېلچه یسەشگه اؤتدی. بونیسی یېسقی، تېکیس بؤلگنی اوچون ایش آسان کؤچدی. قییشیق-قینغیر بېش-اؤنته قاشیق، بېلچه یسەگونچه قطب الدین نېچه بار قؤلینی تیلدی، همسایه‌لریگه کولگی بؤلدی. بو بیگیت قَیسر اېدی، گرچند درویشلر عقیدەسیگه ضد بؤلسه-ده، یا آتینگ چیقسین، یا اؤتینگ چیقسین قبیلیده کېچه‌لری تینمه‌ی یاغاچ یؤنه‌ببردی. بیر کونی چارلاو بیلن شیخ حضوریگه کیردی. و

کؤردی که، تاقچه‌ده چله بیتکزیلگن چؤمیچ، قاشیقلر تپریب قؤییلیبدی. قطب الدین تیز چؤکیب پیردن اذن سؤردی:

–بویوکوار پیریم اجازه بپرسه‌لر، اؤشل بویوملرنی دوام اپتتیریب، شکل و شمایل بپرسم...

شیخ اونگه سیناوچن قره‌ب قؤیدی. قطب الدین پیرگه تیکیلدی .حضرت بیر متَل ایتدی:

–بیر ضعیفه‌نینگ زوجی منّت قیلغان اپرکن. «بامداددین تا قاره شامغه قدَر کپتمان اوره-اوره تالیقدیم. سن اویده اؤتیریبسن. یاپگنینگ تؤرتته نان» دپب، ضعیفه شؤرلیک دپبدی که: «کپتمان اورماق آلماق-سالماق، الله-الله خمیر قاریب، انی کؤپچیتیب، اؤتین یاریب، آلاو یاقیب، تندورنی قیزدیریب، زواله یسب، نانئی تندورگه یاپیشتیریب، انی آقیزمه‌ی-تامیزمه‌ی پیشیریب آلغان خاتیننی ایتینگ!» دپگن اپمیش. بول عمل هم ذکر اوقات انگه دوامتلیق مشق و محنت ایله یپتسه بؤلور. مگرکه، کؤنگلینگیزده هوس پیدا بؤلییدیر، اجازه بپردیک.

صحابه‌ی کراملر هم صاحب هنر اپدی. پیگیت کیشی‌نینگ زپنتی هنریدیر. آلینگ، ولي قؤلغه احتیاط بؤلینگ.

قطب الدین اوسته‌گه معطل بؤلیب یاتگن بویوملرنی آلدی. بغریگه باسیب چیقیب کپتدی. تؤرت-بپش کوندن کپین او بیر چیرایلی، بپجیریم یؤنیلیب یلتیره‌ب تورگن قاشیقلرنی کؤتریب هیجان ایچیده پیر حضوریگه کیردی. شیخ اولرنی بیر-بیر قؤلیگه آلیب قره‌دی. قطب الدین یوره‌گی هُپریقیب، محنتی‌نینگ بهاسینی کوتردی. نهایت، حضرت آغیز آچدی:

–اېلدین مخفي صورتده یۇنیقچیلیک قیلغانینگیزگه نېچه فرصت بۇلغان اېردی، اۇغلیم؟

قطب الدین‌نینگ تیلی تنگله‌یگه یاپیشیب قالگندېک بۇلدی . «اولیادن سِر سقلب شکّاکلیک قیلیبدورمېن. سمانیم آچیلدی».

–توبه قیلدیم، پیریم. آلتی آیدیرکه، کېچه‌لری شول هنرگه قایم اېردیم. عهده‌سیدن چیقالمه‌سم، اېلدین اویالمه‌یین دېب...

–بارک اللّٰه! – شیخ قطب‌الدین‌نی القه‌دی، – موندین سۇنگ قاشیق قارنینی کیچیکراق اۇیینگ. طعام‌نینگ یرمی قاشیقده قالمه‌سون. لُقمه‌نی تۇله یوتمک سنتدیر.

–اوقدیم، پیریم، – دېدی قطب الدین تېرلب. شو-شو، اوسته‌زاده بۇلیب شیخ‌نینگ قۇلتیغیگه کیردی. ذکردن، طاعت-عبادتدن آزاد پیتلریده اسباب-اسکونه‌سینی شَیلب پیری‌نینگ قَبَتیگه اۇتیره‌دی. شیخ زرنگ یاغاچلردن رۇزغار بویوملری‌نینگ نسخه‌سینی یۇنیب، قالگن ایشنی مریدیگه حواله اېته‌دی. قطب الدین اولرگه جِلا بېریب نهایه‌سیگه یېتکزه‌دی. چۇمیچ و قاشیق، بېلچه و چاولیلر بیر دسته بۇلگچ، اولرنی بیر خلته‌گه سالیب، بازارگه یۇرغله‌یدی. بازارده هم اېل کۇزیدن آلیسراق، خالی بیر یېرگه چۇکه‌دی. آله خورجون اوستیگه بویوملرینی تېریب قۇییب، جیمگینه اۇتیره‌دی. خدانینگ قدرتی بیلن بیرپسده تېپه‌سیده خریدار تۇپلنه‌دی. بازارده نیمه کۇپ، یاغاچدن یسلگن تورلی-تومن بویوم کۇپ. اما، نې عجب که، برچه خلایق قلندر لباسیده‌گی یاش‌گینه نارغول بیگیت‌نینگ آلدیدن جیلمه‌یدی. گۇیا اولیای کبیرنینگ مبارک قۇللری تېککن قاشیقلرنی تنیگنیدېک، بیر زومده قطب الدین-نینگ متاعلرینی تلب کېته‌دی. قطب الدین‌نینگ اۇپکه‌سی تۇله‌دی، «بول سودا پیر

مرشدنینگ کرامتی بۆلسه، نې تانگ»، دېيه الله‌گه شکرانه ایته‌دی. او بازاردن قَیته‌دی و تغین سویوکلی مشغولاتیگه باش اېگه‌دی.

بوگون هم قطب‌الدین کون‌نینگ کۆزیگه چیقدی. تگیگه اېسکی بیر غۆلنی تاپیب قۆیدی. تیزّه‌سیگه بېل‌باغینی یایدی. آتتۆروه‌گه اۆخشه‌گن کیچکینه جون خلته‌دن قلمتراش، اسکنه، تېمیر قیرغیچ آلدی. درویشلر صفاییلی – شقیلداقدېک قیلیب چله یۆنیب قۆییلگن قاشیق چیقریب قارنینی اۆییشگه توشدی. او بیلن بیراونینگ ایشی یۆق، قطب‌الدین‌نینگ هم بیراو بیلن ایشی یۆق اېدی. اصلیده خانقاه اهلی‌نینگ تعاملی، طریقت آدابی شونده‌ی. کیمدیر دل ذکری ایله بند، حاولی‌نینگ بورچگیده کلّه آسیلتیریب مراقبه‌گه بېریلیب اۆتیره‌دی. بیراو لباسینی پرورش قیله‌دی، کیمدیر چاریغینی یمه‌یدی. ینه بیراو قازان-اۆچاققه قره‌شه‌دی، داش قازانده طهارتگه سوو ایسیته‌دی. درویشلر بیر عایله‌نینگ اهیل برادرلری اېدی، گۆیا. مشکل یوموش بۆلسه، درّاو کۆمککه کېله‌دی، عکس حالده بیر-بیراوی‌نینگ شخصیتیگه بورون سوقمه‌یدی. هرکیم نینگ درددلی ایچیده، اۆزیدن اۆتگنینی هر کیم اۆزی بیله‌دی.

قطب الدین هم شوق ایچره غرق بۆلیب، قَبَتیگه کېلیب چۆککن کیمسه‌نی پَیقه‌مه‌ی قالدی. بیر زمان «هــــم!» دېگن ضعیفانه یۆتلدن هوشیار تارتیب باشینی کۆتردی. بیقینیده اېچکیسقال، مورتی هم سییره‌ک، جثه‌سی چاغراق کیشی چۆنقه‌یب اۆتیرردی. اېگنیده‌گی آدمی، پخته‌لیک چاپانیگه قره‌گنده، آلیس یۆلگه آتلنگن تجارگه اۆخشردی.

-اِلها، دست و پنجه‌نگیز درد چېکمه‌سون، -دېدی بېگانه کیشی.

قطب‌الدین «قولّوق، تقصیر» معناسیده باش ایرغیب قۇیدی و یوموشینی دوام اېتتیردی. شو الفاظده بیر نېچه دقیقه اۇتدی. سۇنگ قطب الدین‌نینگ تېپه‌سیده چقماق چَقیب آسمان گومبورله‌گندېک بۇلدی:

-شهزاده‌لرگه یره‌شمه‌یدیگن هنرنی آلیبسیز، بېگیم...

قطب‌الدین‌نینگ جان-جهانی قارانغی بۇلیب کېتدی. یوره‌گی دوکیلله‌دی. حاضرگینه یېتمیش ایکّی بۇغینینی ییره‌تیب تورگن اداسیز شوقدن اثر هم قالمه‌دی. وجودینی گمان، خوف، قۇرقوو اره‌لش مبهم بیر تویغو ضبط اېتدی. او یلت اېتیب بیقینیده قاره کلخطده‌ی قۇنیب اۇتیرگن کیمسه‌گه باقدی. روپره‌سیده قاره اتلس چاپانگه اۇره‌لگن اېچکیسقال خفیه اېمس، هاوو اۇشه نکاح کېچه‌سی مهمانخانه درچه‌سیدن مۇره‌له‌گن شیطان لعینگه اۇخشش مخلوق اۇتیرردی. نېچه ییلدیرکه، قطب‌الدین درویشلر حلقه‌سیده یوریب، حسیاتلرینی جلولب آلیشنی مشق قیلگن اېدی. دستلب او یاشلیک احتراسیگه بېریلیب، بېگانه کیشی‌نینگ قارنیگه مشت توشیریشنی مۇلجلله‌دی. کېین استغفار کېلتیردی و اۇزینی باسیب سۇردی:

-تقصیر، اۇزلری کیم بۇله‌دی؟ تنیمه‌دیک...

-خدا خواهلسه، سیزگه خالص خدمتکار بۇلسک، دېگن نیتده‌میز، بېگیم... سیزگه سویوکلی ملکه‌میزدن مکتوب کېلتیردیم...بېگانه کیمسه قۇینیگه قۇل سالدی. قطب-الدین‌نینگ تیلی کلمه‌گه کېلمه‌ی قالدی. بۇغزیگه بیر نرسه تیقیلگندېک بۇلدی، سینه‌سی اچیشدی.

خفیه مکتوبنی یوره‌کدن یشیرگن شېکیلّی، انچه کلاولندی. نهایت، قاشیق-نینگ ساپیدېک اۇرمه کاغذ آلیب، قطب الدینگه کۇز-کۇز قیلدی.

–منه، امانتینگیز، بېگیم. ملکەم سیزنی ساغینیب... لیل و نهار مبارک دیدەلریدین یاش ایمس، قان تۆکەدیلر...

قطب‌الدین خطنی آلەیمی، آلمەیمی دېب، استحاله قیلیب تورگنده لاپ ایتیب باباماچین کېلیب قالدی. قطب الدین پنهاني بیر جنایت آشکار بۆلگن کیمسه-دېک داودیرەدی.

–بو تقصیریم سمرقنددن کېلیبدیلر. مېنی ایزلب... – دېدی خفیەگه ایما قیلیب. ایزقووَر تېپەسیده گُنبذدەی بۆلیب تورگن هیبتلی باباماچینگه قۆرقەپیسه قرەب استه اۆرنیدن توره باشلەدی. باباماچین اونی گلەسیدن باسیب جاییگه چۆکتیردی.

–ایزقووَر ایکنسن-ده، پلید؟! – دېدی آلەییب.

–یا ...مېن... مک...توب کېلتیردیم. مَلی-که-میزدین...

باباماچین قطب‌الدین بیلن حجرەداش ایمسمی، سابق شهزادەنینگ باشیگه توشگن سودالردن خبردار ایدی. «سلطان محمودخان‌نینگ آدملری بو بالەنی گۆرگچه تینچ قۆیمەیدیگن کۆرینەدیر»، – دېب خَیاللندی او و قطب‌الدین‌نینگ قۆلیدەگی اۆتکیر قیرغیچنی تارتیب آلیب، خفیه نینگ سقالینی توتملەدی.

–حاضر سېنی کۆچەگه چیقمەیدیگن قیلیب قۆیەجکمن! ضعیفانه رومال اۆرەب یوریدیرغان بۆلەسن، سکبچه!

باباماچین قیرغیچ بیلن خفیەنینگ سقالینی یرمیدن قیرقیب آلدی. خفیه عالمنی بوزیب داد سالدی:

–مسلمانلر! ایمانیمدین ایېردیلر! ظالم‌نینگ ظلمیدن دا-آد!

باباماچین یاقه‌سینی اوشله‌دی:

-نعوذاًبالله! ایمانینگ بۆلسه، اقچه‌گه ساتیلیب، بیراونینگ ایزیدن یوره‌سنمی، ناکس؟! بار، اینده یېم یېگن آخورینگده هنگره!

باباماچین خفیه‌نینگ قۆلیدن سیلتب تارتدی. قلبکی تجارنینگ برماغی قیرس اېتیب سیندی. او جان حالتده بیر قۆلی بیلن کلته سقالینی بېکیتگنچه ایهاالناس سالیب خانقاهدن چیقیب کېتدی.

بیر قریچ کېله‌دیگن، زرقاغازگه اۆره‌لگن مکتوب قطب الدین نینگ قۆلیده قالدی. او مکتوبنی اوه‌یلب قۆینیگه سالیب قۆیدی.

-پیریم سېنی چارلب توریبدی، - دېدی باباماچین و بیر زومده یېلده‌ی غایب بۆلدی.

قطب‌الدین بیر-بیر باسیب حجره‌سی تامان بارر اېکن، چپ کۆکره‌گینی سیلب-سیلب قۆیدی. آنه مکتوبی، آنه‌ی‌زار سۆزی سینه‌سینی لخچه چۆغدېک کویدیریب توررردی.

ناشرعي خراج

۲۳-فصل

قناعت بیر قؤرغان که، اونگه کیرسنگ،

نفس نینگ قوتقوسیـــدن قوتوله‌سن.

علیشیر نوایي

عزتلی مهمانلر، نهایت، بخاراگه یېتیب کېلیشدی. خواجه عبدالخالق قدردان دوستی و اونینگ محرملری اوچون بیر زمانلر خواجه احمد یسّوي رئیسلیک قیلگن، اېندیلیکده اېسه، اؤزی متصدی بؤلیب تورگن خانقاهدن آراسته جای حاضرله‌تگن اېدی. دروازه‌دن کیرار اېکن، سلطان العارفین نینگ وجودیگه عجیب بیر النگه توتَشدی. ییگیتلیک گُلشنی گورکیره‌ب یشنه‌گن، بلاغت موسمی کېچگن، کمالات باغی‌نینگ سرخیل مېوه‌لری یېتیلگن بو عزیز مسکننی کؤنگیل دفتریدن اؤچیریب بؤلورمی؟

حضرت خاص خانه اېشیگی آلدیده بیر نفس تؤخته‌دی. کېین،«الحمدلله!» دېب آستانه هتلر اېکن، اېنگشدی، کفلرینی کیگیزگه اوردی. خانقاه غبارینی کؤزیگه سورتدی.

طریقت احکامیگه کؤره، کمترانه دسترخوان یازیلدی. سفال کؤزه‌چه‌لرده طرفه خیل شربتلر. کفده‌ی-کفده‌ی لیکاپچه‌لرده بخارانینگ مشهور قندلاتلری: لوزینه، دانه‌گی، سرچؤبین، چارمغز، پسته‌گی... شیخ تؤرت دانه کشمش، تؤرت دانه

خانداني پسته، بير تيشلم نان بيلن قناعتلندی. بير-ايکّی قولتوم زردالی شربتيدن تاتيندی. خواجه عبدالخالق قؤلينی کؤکسيگه قؤيیب، اندک باش ايگدی:

–ديده‌ميزنينگ اوستيگه خوش کېليبسيز، شيخيم. بول بَيت‌الاحزان مبارک قدملريدين پرضيا بؤلدی. جنابلری‌نينگ گفتارينی جانيميز بيلن ساغينگن ايردیک.

تکلفگه جواباً، شيخ هم باش ايگيب، تعظيم قيلدی. خواجه عبدالخالق تاقچه طرفگه باقيب، عارف رهوگريگه ايم قاقدی. رهوگري آداب بيلن توردی. پرده آرتيده‌گی تاقچه‌دن کيچيکراق بير قاره قوتی آلدی. تسبيح چيقريب، حضرتگه اوزه‌تدی:

–پير مرشد، شيخ-الرباني خواجه‌ميزدين سيز جنابلريگه، اندين سؤنگ بيزگه قالغان نشانه‌ی شريف...شيخ قاره گوهردېک تسبيحنی تنيدی. بو – بي‌نظير استاد يوسف همدانيدن يادگارليک ايدی. بير سفر انجامينی ييغيب، بخارادن جؤنب کېتر ايکن، بول تسبيحنی سيزگه امانت، دېب اوچينچی خليفه‌سی بؤلميش احمد يسّويگه تاپشيرگن ايدی. مجاز ايله وصيت قيلديلر: «ايکّله حلقه‌نی سيزگه قالديرديک: اؤغليم. بول حلقه بيرله اول حلقه‌نی معمور قيلگه‌يسيز». شيخ، استاذ سؤزلری‌نينگ مغزينی چقدی: «بول حلقه اسم‌اعظم، الله اسمی تېريلگن تسبيح، اول حلقه – درويشلر سلوکی». شيخ المشايخ تورکستان سری آتلنر ايکن، تسبيح‌نی استاذنينگ تؤرتينچی خليفه‌سی، ذکر قلبي (خفيه) طرفداری خواجه عبدالخالققه وصيت قيلدی. حاضر اؤشه شرَف تيزيمی اونينگ قؤليده يرقيره‌ب توررردی. حضرت تسبيح‌نی اؤپيب، کؤزيگه سورتدی. سؤنگ پير کامل روح لريگه دعا قيليب، امانتنی خواجه عبدالخالققه قَيتريب بېردی.

یېتّی خفتنده مهمانلر ترقلدی. خاص خانه‌ده ایکّی ولی تنها قالدیلر. ایکّله‌سی یانمه-یان، کؤزلرینی یومیب، سَلبی وجود ایلب اؤلتیرییدیلر. خواجه عبدالخالق رابطه‌ی قلبیه آرقه‌لی سېزدی که، دوستی بخارا خَیالی ایله بند ایکن. اونگه ملالت کېلتیریشنی ایسته‌مه‌دی. شیخ هم بصیرت کؤزی بیرله کؤردی که، خواجه-نینگ وجودی ذکر مخفیگه مایلدیر. صحبت درچه‌سینی استه یاپدی. کؤنگیل کؤزینی بخاراگه تیکدی: «بخارا! مونچه برنا بو شهر، مونچه زېبا بو شهر! اونینگ تاشی هم، لاشی هم زر ایله یؤغریلمیش. شول باعث، طلا اوزوکدېک قؤلدین-قؤلگه اؤته‌دورمو؟ کمالی ظاهر، کلامی طاهر، علم و عرفانی ساحر... بخارا!»

شیخ‌نینگ خَیالی چؤزیلدی. خاطریگه سَلمان فارسي‌دن قالگن حدیث قلقیب کېلدی. روایت قیله‌دورکیم، بیر کونی جبرئیل علیه السلام حق مصطفی گه دېدیلر: «یا محمد! کون چیقر طرفده بیر مملکت باردور، انی خراسان دېرلر. بول مملکت نینگ اوچ شهرینی تانگله محشرده یاقوتلر، دُرلر ایله زېنتلب عرصاتگه آلیب کېلگه‌یلر. اول شهرلرنینگ تېگره‌سیده ملایکلر جولان قیلیب یورورلر. شهرلر اوزره نور ایمان یاغیلیب تورر ایرمیش. «حضرت پیغمبر، «اول شهرلرنینگ نامارینی ایتگیل!» دېدیلر. جبرئیل علیه‌السلام ایتدیلرکه، بول جنت‌ماوالرنینگ نامی شول تورور: بیریسی قاسمي، بیریسی سمریه، آنی فارسچه‌ده سمرقند دېرلر. تغین بیری فاخره‌دیر، فارسلر انی بخارا، دېب یوریترلر. رسول‌الله سؤردیلر: «نېگه فاخره دېرلر؟» جبرئیل علیه السلام جواب بېردیلرکه، «اول شهرحق یؤلیده شهید بؤلگن بنده‌لرنینگ کؤپلیگی بیرله فخر ایتر، نوراسلام‌نینگ برقرارلیگی و هم علمای کراملری‌نینگ بېحدلیگی بیرله فخر ایتر، شول باعث انی فاخره دېرلر». رسول اکرم، الها بخارا اهلی نینگ دللرینی تقوا بیرله پاک ایله‌گیل، الرنی مغفرتینگگه آل، تا قیامتگچه برکاتیدن ایېرمه، دېب دعا قیلدیلر.

...حضرت دعا بیرله یاستیقفه باش قۆیدیلر. صبح صادقفه یقین دعا بیرله باش کۆتردی. شیخ کم اوخلر، کم گیپیرر، کم تناول قیلر، کمدن-کم کولردی. بیلگیگه ساچیق سالیب، اۆنگ قۆلیده قومغان کۆتریب تورگن قطب‌الدیننی کۆریب، شیخ ایلدم اۆرنیدن توردی. بخارانینگ ایلک تانگی آتیب کېله‌یاتگن ایدی.

صلات و صلواتدن کېین صوفیلرنینگ قدیمي اودومیگه موافق، شیخ احمد یسّوي بیلن خواجه‌ی جهان عبدالخالق غیجدواني بیر-بیری بیلن قوچاقلشیب کۆریشدیلر. شیخ‌نینگ چَیپر، میقتی قۆللرینی یومشاق، اولکن کفیده توتیب تورر ایکن، خواجه عبدالخالق دوستیگه مهر ایله باقدی. نظریده شیخ اندک تاب تشله-گندیک، اصلاً بوغدایرنگ چهره‌سی ینه قاره‌یگندیک ایدی. «دشت قیپچاق شمالری اۆز عملینی کۆرسه‌تور، باز اوستیگه صحرایی بیر اولوس‌نینگ دین اسلامگه بیعت قیلماغی آسان کېچمس. شیخ‌نینگ ازل ماش و برنچ سقالی الرنینگ زحمتیدین نقره بۆلیبدیر». خواجه عبدالخالقفه شیخ‌نینگ قۆیکۆزلری یاقردی. آدمگه مونگلی-مأیوس باقووچی، تیم قاره‌گه مایل، اۆیچن و اداسیز بیر اسرار یشیرینگن بو اۆتکیر دیده‌لرگه اوزاق رزم سالماق مشکل ایدی.

شیخ المشایخ نزدیده ایسه، خواجه عبدالخالق جسماً کمالات کسب ایتگندیک ایدی. اۆشه بربسته قامت، اولکن سقال، کېنگ پېشانه، قاپ-قاره بۆتکۆزلر و تېکیس، قیزیل رخسار... واقعاً قویوق قاشلریگه اندک قیراو قۆنیبدیر. اخیر، دوستی تۆرتینچی موچلنی آیاقله‌تیب، بېشینچی موچل بیرله یوز کۆریشمک بۆسه‌غه‌سینده توریبدیلر. بېنگیل نانوشته‌دن سۆنگ بخارا سَیلیگه آتلندیلر. حاولیده اولوغ بیر ازدحام تۆپلنگن ایدی. بولر حضرت‌نینگ خانه‌ی مبارکه کېته‌یاتگن همراهلری، خانقاهده مقیم تورگووچی درویشلر، تورکستاندن کېلیب، بیر وجهی کار طفیلی بخاراده اۆرنه‌شیب قالگن قوملر، یسّوي سلوکینی دستور دېب بیلگن صوفیلر، تجارلر،

شهرده‌گی اؤنلب مسجدلرنینگ امام خطیبلری، مدرسه طالبلری، حج بدل اته‌گن حاجتمندلر. نه‌اینکه تورکستان، بو یاغی خراسان و ماوراوالنهر، بو یاغی روما اهلیگچه احمد یسَّوي حکمتلرینی قرائت قیلیب یورگووچی بقیراق مداح لر تؤده-تؤده بؤلیب، خانقاه حاولیسیگه باش سوقر، اولیای کبیرنینگ نبچوک ذاتلیگینی بیر کؤریب قؤیماق امیدیده آلامان ایچیدن بؤی چؤزیب، سبربر ایوانگه اینتیلر، « الله-آه ! یاالله-آه » دیه تاماق بیرتیب ندا قیلردی.

شیخ المشایخ آلامانگه کیپریک قاقمه‌ی تبرمیلیب توریبدی. اؤنگ طرفیده خواجه عبدالخالق، سلیمان باقیرغاني، استاد اوّل ارسلانباب‌نینگ فرزندی شیخ منصور، خواجه‌نینگ پیش خلیفه‌سی احمد سداقي. چپ طرفیده عارف ریوگري، باباماچین، قطب‌الدین، بخارا صدرجهانی عبدالعزیز ابن برهان‌الدین، شهر والیسی فضل‌الله قیران، سمرقند شیخ‌الرئیسی عبدالرزاق، تغین بخارالیک فقه اهلی، علمالر.

مختصر امر معروف و دعای خیردن سؤنگ شیخ ایواندن توشماققه یوز بوردی. شو پیت آلامانگه سوران قؤپدی. خلایق ایکّی بؤلککه اَیریلدی. آدملر آرتیگه اؤگیریلدی. ایکّی دهقان‌صفت بیگیت اوچ گز چمه‌سی کپله‌دیگن مس قفسنی ایکّی یاندن کؤتریب، ایوان سری اپلتردی. قفسده چیرایلی طاووس پاتیرله‌یدی. ایزمه-ایز، قاره سووسر تپلپک، کؤکیش ماووت یلتیراق تؤن کییگن آله‌کؤز کیشی باررردی. بیگیتلر قفسنی ایوانگه چیقریب، شیخ‌نینگ آیاغی آستیگه قؤیدیلر. سووسر تپلپکلی کیشی هم «بسم‌الله!» دیب ایوانگه کؤتریلدی. شیخگه تعظیم قیلدی، خرقه‌سی‌نینگ اپتگینی سیلب، کؤزیگه باسدی. سؤنگ شرح حالینی سؤزله‌دی:

–پیریم، بول عاجز قولینگیز توایسلیک ملکدارلر اولادیدنمیز. حضرتیمیز مکّه‌ی مکرَمه‌گه عزم قیلغان اپکنلر... آلیس یؤلده کؤزلرینی روشن قیلسین دیگن نیته جنت

قوشلریدین بیریسین جنابیمیزگه هدیه اېتمککه حدیمیز سیغدی. توایسلیک زاده‌گان شیخدن دعا کوتیب باش اېگدی.

شیخ چیمیریلدی.

-قه‌یېرده‌سیز، فضل‌الله قیران؟ - دېب اطرافیگه باقدی.

والي قۏلینی کۏکسیگه قۏییب، بیر قدم آلغه باسدی.

شیخ ملکدارگه اۏگیریلدی، - بو جانوارنی والیگه بغیشلنگ. والي جنابلری تورلنماقنی منه شو طاووسدن اۏرگنسینلر. حضرت‌نینگ گېیده‌گی اچّیق کنایه‌نی خواجه عبدالخالق بیلن بخارا والیسی قیراندن بۏلک کیمسه فهمله‌مه‌دی. شیخ فکرینی بیر پرده آچیغراق بیان قیلگیسی کېلدی.

-تورکده بیر متَل بارکیم، طاووس قناتیگه قره‌ب تورلنرمیش، ایاغیگه باقیب خۏرلنرمیش. بیز الله تعالی و تبارکدین بیر قتله نور ایمان اینگن بخارای شریف فقراسیمیز، دېیه فخر اېته‌میز. ولي اهل رعیت‌نینگ دست و پنجه‌سینی قَبَرتیریب، دیده‌سیدین یاش اېمس، قان تۏکیب تاپقان حلال مالینی عباسیلر خاندانیغه تارتیق اېتمکنی عار قیلمه‌یمیز! والي جنابلری خلیفه المکتفي‌نینگ کۏنگلینی آلغانیگه مغرور، صدرجهان سکوتده. قاضی‌القضات فتوا بیرله مشغول. ساربانلر تویه یېتکلب، بخارانینگ سیم و زرین بغدادگه اېلتمک بیرله آواره! بول اولوس‌نینگ اِیه‌سی بارمو اۏزی؟ کیم اِیه‌سی؟ ایتینگ، اې اهل سنت! اۏشل کافر گۏرخانمی؟ خوارزمشاه آتسیزمی، سنجر ماضي ملک شاه می؟ و یا جیحون سری اۏمگن چۏزیب لُقمه کوتیب اۏلتیرغان امیر المسلِمین المکتفیمی؟

حاولیگه فوق العاده بیر فلاکتدن سؤنگ رؤی بیرەدیگن مدهش سکوت چؤکدی. هلیگچه بخارا منبرلریدن امیرالمسلمین شأنیگه بونداق گپ ایتیلمەگن ایدی. خلیفەنی رشوەخؤرلیکده عیبلش نری تورسین، اونینگ نامیگه سایه سالەدیگن قلتیس سؤز ایتمک، نه امرانینگ، نه علمانینگ خَیالیگه کیلگن ایمس. بخارا علمالریننگ رهنماسی بؤلمیش صدرجهان دین و شریعت دلیلی، دیگن عنوان صاحبی هم ایدی. شیخنینگ گپی اونگه ترسکیدیک تیگدی. گیزریب، لبینی تیشلەدی، تورکنینگ بو علامەسیگه ایکّی آغیز جواب اَیتماقچی بؤلدی، سؤنگ فکریدن قَیتدی. «سؤزلەگندن سؤزلەمەگن یخشیراق. یرەنی گزک آلدیرمەی. بخارانینگ اصل متاعلریدین قسماً خلیفەلیککه احسان قیلینەیاتگنلیگی بار حقیقت. بالبلاء صابرین. ملامتدین خالی بؤلماق یؤلی – صبرو سکون».

کلتکنینگ کتّەسی والیگه تیککن ایدی. او بیزاوته تیپیرچیلەدی. ایگنیگه باقیب، ملزم بؤلدی. شیطان یؤلدن اوریب، او بوگون بیزەنیراق کیلگن ایدی. شیخ-نینگ اونی طاووسگه قیاس ایتگنی وجودینی اؤرتەدی. «شیخ رازیمدین واقف شیکیلّی، نیچون مینی طاووسگه تینگلشتیردی»، دیگن گپ کیچدی خَیالیدن. قیران اصلی خوارزمشاه علاوالدین آتسیزنینگ محرملریدن ایدی. تؤرت ییل اوّل آتسیز بخارانی ضبط ایتگنده اونی والي (حاکم) قیلیب قؤییب کیتدی. سؤنگ سلطان سنجر قؤشین تارتیب کیلدی. خوارزمیلرنی هیدەب، بخارانی اؤز ایلکیگه آلدی. آتسیزنینگ آدملرینی قیلیچدن اؤتکزدی. فضل‌الله قرآن اوشلب قَسم ایچدی، «تا ابد قولینگیزمن، سلطانیم»، دیه تولا قیلدی. منصبینی سقلب قالدی. سنجرسادّه دل، کیچیریملی بیر کیمسه ایدی. قیرانگه ایشاندی.

والي ایسه، خلیفەنینگ کؤنگلینی آشکارا آولب، ضمناً آتسیزنینگ خدمتینی قیلیشده دوام ایتردی. او بیلەدیکه بغداد خلیفەسی بیلن علاوالدین آتسیز

معنوي آته-باله، اولر سلطان سنجرگه قرشی تیل بیریکتیرگنلر. قیران‌نینگ نزدیده خواجه احمد یسّوي اوزون دُرّه‌سی ایله برچه‌نی – خلیفه‌نی، آتسیزنی، اونینگ صادق اَیغاقچیسی والینی برابر سَوه‌له‌یاتگندیک ایدی. «خواجه یسّوي هجرتیگه کیتگه‌ی، نصیب ایتسه، آتسیز باز بول بیرگه قَیته‌جک. بخارانینگ جلوی ینه ایلکیمیزگه تیککه‌ی، انشاالله!» دیب قؤیدی ایچیده والي.

شیخ خلایق ایچیده قؤزغلگن غاوورنینگ باسیلیشینی کوتیب نفس راسته‌دی. سؤنگ اؤشه کیسکیر، مطلق اؤکتم آهنگده دوام ایتدی.

–بخارا والیلری‌نینگ موندق نامه‌ی اعمالینی رشوه بیرمک دیب بهاله‌ماق درکار. خلیفه جنابلری بؤلسه، بول حرام لُقمه‌نی قوشقؤللب قبول ایله‌مکده! تیلده دعا بیرله، دلده دنیا بیرله، دیب شونی ایته‌دیلر! بیز بول خصوصده خلیفه‌نینگ اؤزلریگه هم انشا بیتمکنی نیت قیلیب قؤیدیک. الحمدلله رب العالمین!

صدرجهان عبدالعزیز ابن برهان‌الدین محتسب‌نینگ بیقینیگه تورتدی:

–امیرالمسلمین حضرتلریگه بونده‌یچین... نامه بیتمککه شیخ‌نینگ حدلری سیغرمیکن یا بول هم...ازبرای رعیتپرستلیک وجهیدین ایتیلگن تکلممی؟ – دیدی پست تاووشده. محتسب شیخ المشایخنی اؤن بیش یللدن بویان، بخارا صوفیلریگه رئیسلیک قیلگن کیزلریدن بیلردی.

–بول تورک پیری‌نینگ فعل-اطواری کمینه‌گه عیان، –دیدی پیچیرلب، – مگر رسول اکرم تیریلیب کیلسه‌لر، الرگه هم خویشینگیزگه انصاف و توفیق تیله‌نگ، دیب عتاب ایله‌مکدین تییلمس.

خواجه عبدالخالق سبزدی که، قوملری اونینگ ایکّی آغیز سؤزیگه منتظر. سلطان العارفین‌نینگ طعنه‌ی دشنامليريگه جواباً خواجه‌ی جهان نې دېر اېکنلر، دېب آق سَله‌لیک، کؤک سلّه‌لیک کلاه‌لیگ و سورتپلپکلیک قاره‌کؤزلر تېرمیلیب توریبدی. خواجه ازدحامگه باقیب سکوت قیلدی و کلته یؤته‌لیب آغیز آچدی:

-شیخ المشایخ جنابلری نې دېب گفتگو قیلدی، اهل بخارانینگ حقین کؤزله‌دی. کؤنگیللریگه قتّیق آلمه‌سینلر. امیرالمسلِمینگه یوباریله‌دورغان زکات بیرله خراج واجب بیر نرسه‌دیر. ولې، بول مقدار بخاراده بیر مقدار زیاده‌راق بؤلدی کیم، بول هم مخفي اېرمس. بخارای شریف‌نینگ بیللیک خراجیگه برابر مال و منات تا هنوز خلیفه سراییگه سفر قیلیب توریب دیر. هزار تأسف ! عدل و دیانت ترازوسینده بونده‌یچین اعمال ناشرعي‌دیر. زېرا اؤتین چاپقانلیکی، نان یاپقانلیکی بؤلماغی لازم-دیر. السلام علیکم و رحمةالله وبرکاته!

خواجه عبدالخالق یوزیگه فاتحه تارتیب ایواندن توشدی. ازدحام شیخ هیأتیگه یؤل بؤشه‌تدی. زیارتچیلرخانقاه حاولیسینی ترک اېتیب، بخارا کؤچه‌لرینی سېلده‌ی تؤلدیریب کېتدیلر.

دیانتگه خیانت

٢٤-فصل

کوره‌شده رقیبینی یېنگگن کیشی بهادیر ایمس، بلکه غضبی کېلگنده اؤزینی باسیب آلگن بهادیر.

حدیث

سَلجوقیلر سلطنتی‌نینگ سؤنگگی سلطانی سنجر ملکشاه یېتّی خفتنده چادریدن بېزاوته بؤلیب چیقدی. اېشیک آلدیده قیلیچ-قلقان ایله قوراللنگن ایکّی قؤریقچی دانگ قاتیب توررردی. اولر سلطان‌نینگ شرفه‌سینی سېزیب، یېر دېپسینیب قؤیدیلر. سنجر تؤغری دریاگه قره‌ب یوردی .حکمدارنینگ بلند قامتینی، باشیده‌گی بؤرکینی کؤریب، الّه‌قیسی گؤشه‌دن قؤرچیباشی تَکَش بهادیر یېتیب کېلدی. «نې گپ، حضرتیم؟» دېگندېک، سلطان‌نینگ یوزیگه سوال‌آمیز باقدی. سؤنگ قَبَتیگه تؤرتته ساقچینی آلیب، حکمدارنینگ ایزیدن توشدی. تېوره‌کنی تومن قاپله‌گن. ییلت اېتگن یولدوز کؤرینمه‌یدی. تومن‌نینگ زؤریدن اؤن قدمده‌گی نرسه نیمه – آدممی، درختمی بیلیب بؤلمه‌یدی. تَکَش بهادیر سلطان‌نینگ ایشانگن آدملریدن اېدی. نېچه زماندیرکه، او خواجه‌سیگه صدق و وفا بیرله خدمت قیله‌دی. منه، حاضر هم سلطان‌نینگ قاره‌سینی کؤزدن قاچیرمه‌ی ایزمه-ایز باریپتی.

سلطان دریا لبیگه باریب تؤخته‌دی. ساقچیلر اونی آرقه طرفدن اؤره‌ب توردیلر. تَکَش بهادیر سلطان‌نینگ آلدیگه اؤتدی، کېنگ کؤکره‌گی بیلن اونی ناگهاني اؤقدن حمایه قیلماقچی بؤلدی. سنجر بونی پَیقب بهادیرنینگ پېلکه‌سیدن استه تارتدی:

-چپتلنینگ، بهادیر. رقیب‌نینگ اؤقیدین امان قالوو ممکن‌دیر، ولي الله‌نینگ اؤقیدین قوتولیب بؤلمس.

-آري راست ایته‌دیلر، آنحضرت، - دیدی قؤرچیباشی اندک چپتگه سوریلیب، - بو قَسمخؤر آتسیزدن هر نې یامانلیق کوتسه بؤلور. بیر تولکی یېتّی قشقیرنی تومشوغیدن سودره‌ب یورور ایرمیش.

-تقدیر ازلده نې بیتیلگن بؤلسه، مقرر واقع بؤلغوسی‌دیر، - دیدی سؤنیک تاووشده سلطان، - مېنینگ، سیزنینگ، جمله‌ی مومن‌نینگ بو فاني دنیادن قچان کېتمگیمیز آنه قورساغینده عیان بؤلر ایرمیش. تقدیردن قاچیب قَیغه بارگه‌یسیز، بهادیر؟ بیز ایلگری کېتگه‌یمیزمو دارالبقاگه و یا اول کذاب آتسیزمو، یره‌تگن‌نینگ یالغیز اؤزیگه روشندیر!

-حق و راست، - دیدی ساقچیلر سرداری، - بو یالغان دنیاگه برچه‌میز مهمانمیز، عالمپناه - هر نې بؤلسه-ده، آخرتده الله نینگ اؤزی شفاعتینی دریغ توتمه‌سین.

-بهادیر، آغاچ کېلتیریب گلخن تخلنگیز، - دیدی سنجر دریاگه مأیوس تیکیلیب، - آلاو تفتینی ساغینیبدورمېن. تکش بهادیر بیر ساقچیگه اِیک قاقدی. ساقچی یېلیب کېتدی. سَلدن کېین نوکرلر قوچاق-قوچاق سکساوول کېلتیردیلر. سلطان‌نینگ خاص ملازمی یومشاق اؤرینديق کؤتریب کېلدی. سنجر اونگه پسنده قیلدی:

-بول یېر سرایده‌گی سلامخانه‌می، کَدی کلّه! پَستک بیر آغاچ کفایه.

ملازم اؤرینديقنی کؤتریب ایزیگه یوگوردی. نوکرلر سکساوول قَلَب اؤت قؤیدیلر. هوا ساووق، آغاچلر نم تارتگن ایدی، چیرسیللب، کؤکیش توتون قَیتریب بزؤر یاندی.

ملازم تاپیب کېلگن غۇلەنی قۇرچیباشی گلخن آلدیگه قۇیدی. سلطان قشقیر تېریسیدن تیکیلگن اوزون پۇستینی‌نینگ ایتکلرینی ییغیشتیریب تۇنکه‌گه چۇکدی. بیر گزچه کېله‌دیگن تیاق آلدی. مینگ بیر بوره‌لیب، اطرافگه کوموش اوچقونلر سچره‌تیب یانه‌یاتگن آلاونی استه-استه تورتیب گورکیره‌ترکن، جسم و جانیگه اۇت توتشگندېک بۇلدی. تورک‌نینگ قدیم لطفی یادیگه کېلدی: «ایسینمه‌دیم آلاوینگگه، کۇر بۇلدیم توتونینگگه. واه عجب، بو دهردونده نې حادثات صادر بۇلسه، ایزینن بیر حکمت توغیلر ایمیش. بعینه آتسیزگه قره‌ته ایتیلگندېک...»

رۇپره‌دن، قلعه طرفدن اذان تاووشی ایشیتیلدی. خفتن اۇتگن، بامدادگه هلی فرصت یېتمه‌گن ایدی. سلطان ایلکیس باش بوریب قولاق آسدی. عادتاً، بیران فلاکَت یوز بېرگنده یاخود جنگ و جدل آلدیدن بې‌وقت اذان ایتیلگوسی ایدی. سنجر، «اول بې‌توفیق تون چاپقونیگه حاضرلیک کۇرماقده‌مو؟» دېگندېک، تاغدېک قاره‌ییب تورگن عظیم قلعه‌گه تیکیلیب قالدی. تکش بهادیر حکمدارنینگ آلدیگه یقین کېلدی، ایگیلیب پست تاووشده دېدی:

-کۇنگیللرینی تۇق قیلسینلر، حضرتیم. اول نابکارلر، بیز همان تیریکدیرمیز، دېب سېس بېرمکده. الا درحقیقت، اوّل خوارزمشاه علاوالدین آتسیز فلجگه یۇلیقیب، عالمدن اۇتدی، بیر ییلگه یېتر-یېتمس سلطان سنجر هم وفات ایتدی.

دېواردن کلّه چیقرماققه حدلری یۇق‌دیر. مېرگنلرینگیز اۇقنی کمانگه جایلب الرنینگ منگله‌یین نشانگه آلیب اۇتیریبدیلر.

سلطان خۇرسیندی.

-اہل آغزیده بیر متَل بارکیم، تیریک بؤلیب تؤرده یؤق، اؤلیک بؤلیب گؤرده یؤق، دہمیشلر. قؤرچیباشی تغین تعظیم بجا کہلتیردی:

-اذیت چہکمه‌سینلر، دولتپناه. اہل آغزیده داغی بیر متَل بارکیم، سہچه‌نینگ اجلی یہتسه، بورگوت بیرله اؤینه‌شر اہمیش. ایچمک-یہمکلری تؤسیلغاچ، قولده‌ی مؤیین اہگیب قاشینگیزگه چیقیب کہلگه‌ی، انشاالله.

آذان تاووشی تیندی. قلعه طرفده‌گی غله-غاوور هم باسیلدی. سلطان قلعه-دن کؤز اوزمه‌ی تیکیلیب قالدی. خَیال کاروانی یہتکلب، اونی آلیس اؤتمیشگه آلیب کہتدی. ...علاوالدین آتسیزنینگ نسل-نسبی قوللرگه باریب تقه‌لردی. باباسی انوشتہگین سَلجوقیلر سراییده تشتدارلیک قیلگووچی اہدی. گرچه ظاهراً او غلام اہرسه-ده، سلطنتگه جد و جهد ایله خدمت قیلدی. سلطان ملکشاه هم اونینگ صداقتینی قدرله‌دی. خاص محرملری قطاریگه قؤشدی، متصرف عنوانی بیلن تقدیرله‌دی. متصرف دہوانده‌گی نفوذلی منصبلردن بیری اہدی. بو منصب صاحبی-نینگ اختیاری اؤزیده، هر نہگه قادر، وضعیتگه قره‌ب، سلطان نامیدن ایش کؤریشگه هم حقدار اہدی. انوشتہگین خوارزم دیاری‌نینگ والیسی رتبه‌سیگه یہتالمه‌ی عالمدن اؤتدی. زہرا، بو مرتبه اونینگ اؤغلی قطب‌الدین محمدگه نصیب اہتدی. سلطان سنجر ابن ملکشاه آغه‌سی برقیاروغ کؤمگیده خراساننی بوتکل ضبط اہتگچ، قطب‌الدیننی اؤزیگه یقینلشتیردی. اونگه خوارزم حاکملیگینی تارتیق قیلدی. قطب-الدین آته‌سی‌نینگ یؤریغینی محکم توتدی، ینگی حکمداریگه صدق و وفا نمونه‌سینی کؤرگزدی. یقین اؤتّیز ییل اهل فضلگه مروت قیلدی، رعیتگه رنج و اذیت یہتکزمه‌دی، سلطان‌نینگ خزینه‌سینی زیاده اہتدی، اونینگ دوستینی دوست، رقیبینی رقیب دہب بیلدی. قطب‌الدین هم بو فاني دنیادن یخشی نام بیرله رحلت قیلدی. اوندن علاوالدین آتلیق بیر ذرّیات قالگن اہدی. سلطان سنجر بول نوجوانینی

کؤز آستیگه آلیب یورر، علاوالدین نینگ فراستی، جوانمردلیگی، ذکّالیگی اونی مهلیا ایتردی. اؤغلان سلطان سنجر سراییده اهل قلم، اهل شمشیر آره‌سیده وایه‌گه یئتدی، دورکون ییگیت بؤلدی. آتگن اؤقی نشانگه بی‌خطا تیگر، ایتگن سؤزی کؤنگیللرگه شادلیک ایلتردی. سنجر علاوالدیننی ثوابه فرزند دیب بغریگه باسدی و خوارزم تختیگه اؤتقزدی. «تازه اریقدن تینیق سوو آقور، – دییه امید قیلدی، – آق بوغدای‌نینگ باشاغیده کورمک نی قیلسون؟» اؤشنده علاوالدین ابن قطب الدین آتسیز هلی اؤتّیزگه هم چیقمه‌گن نارغول بهادیر ایدی. او نان-توز بیرگن رهنماسی-نینگ آیاغینی اؤپدی، تا قیامت قدَر صادق قولینگیزمن، پدریم اؤرنیده پدر بویوکواریمسیز، دیب قَسم ایچدی. سلطان نینگ جنگ و جدللریده اوزنگیداش بؤلدی. سنجر اوندن راضی ایدی. بیر صغیرنینگ باشینی سیلب الله حکمینی ادا ایتگنیگه شکر قیلدی.

سنجر تغین خَیال عمانیگه غرق بؤلدی. کؤز آلدیده اؤن ییل بورونگی مشعوم حادثه گوده‌لندی. ...عظیم سیحون ایتگیده‌گی جند، ینگیکنت، سیغناق، سابران کبی شهرلر قدیمدن سَلجوقیلر تصرفیده ایدی. او طرف‌نینگ توپراغی یینگیل، چارواسی سیمیز، خلقی صحرایی بؤلسه-ده، طالب اسلام ایدی. علاوالدین آتسیزگه خزر اطرافی تارلیک قیلیب قالدیمی، دولتپناهی‌نینگ ملکیگه کؤز آله‌یتیردی. او بیر آقشام لشکرباشیلرینی تؤپلب، مشورت قیلدی. منبعد مستقللیک اعلان ایته‌جگینی، یعنی سلطان سنجر تابعلیگیدن چیقه‌جگینی معلوم قیلدی. بونی ایشیتیب، سنجرنینگ قؤلی یاقه‌سیگه باردی: «حماقت بول، حماقت. نخات... ایلکینگدین نان-توز آلغان سکبچه باز قؤلینگنی تیشله‌سه؟ نعوذًبالله!» نی عجب که، بو شوم خبر راست ایدی. علاوالدین آتسیز مخفیانه جند سری آتلندی. سیحون یبرلرینی غارت قیلدی، قلعه‌لرگه اؤت قؤیدی، آدملرنی اؤلدیردی، اهل وعیالینی اسیر قیلیب آلدی، سنجر قؤیگن کوتواللر اؤرنیگه اؤزی‌نینگ وکیللرینی تعیینله‌دی.

سلطان دشت قیپچاققه قۆشین تارتدی. علاوالدین قاچدی. او یولغونزارو سکساووللر ایچره بېکینیب یوریب گورگنجگه یېتیب کېلدی و قلعه‌گه یشیریندی. سلطان قلعه‌نی قورشاوگه آلدی.

قتال جنگ بیر آیچه دوام اېتدی. خوارزمشاه‌نینگ اۆن مینگگه یقین عسکری شهید بۆلدی. اولر آره‌سیده علاوالدین‌نینگ سویوکلی فرزندی محمد آتلیق هم بار اېدی. شوندن کېین‌گینه آتسیز تسلیم یلاوینی کۆتریب قلعه‌دن چیقدی. سلطان اونینگ قان‌تلش بشره‌سیگه، افتاده‌حال توریشیگه اوزاق تیکیلدی. بې‌اختیار قۆلی قیلیچ دسته‌سیگه یوگوردی. آتسیز درّاو تیز چۆکدی. توبه قیلدی. سلطان قۆلینی قیلیچدن تارتدی. بیر آغیز «ایمانسیز!» دېدی، خلاص.

آق‌پدرنینگ خونیدن اۆتدی. «الله اجرینی بېردی، بس. فرزند داغیدن آرتیق باز نې جزا کېره‌ک بو ایتگه؟» آتسیز بیر تۆده عسکری بیلن باش اېگیب دریادن اۆتیب کېتدی. بیر آیدن سۆنگ سوگندنامه یازیب یوباردی. سوگند – بو الله‌نی اۆرته‌گه قۆییب قَسم ایچیش دېگنی اېدی. سنجر قۆلی تیره‌ب سوگندنامه‌نی اۆقیدی: «گستاخلیک اېتدیم، آق‌پدر بۆلدیم، ولینعمتیم. یوز باره اېگیلیب، مینگ کرّه مۆینیمنی بوکیب سیزگه تعظیم اېته‌جکمن. عاصي قولینگیزنی عفو اېتینگ! یره‌تگننی اۆنگینده قَسم ایچه‌من که، موندین بویان یۆلینگیزنی کېسیب اۆتمکنی خَیال اېتسم، تیل تارتمه‌ی اۆله‌ی... تویمه‌دېک مالینگیزگه کۆز آله‌یتیرسم، کۆزیم آقیب توشسین، قولاغیم کر، آیاغیم شل، تیلیم گُنگ بۆلسین... والله اعلم بالصواب».

سلطان‌نینگ فعلیده مروّت ایله حلیملیک اوستوار اېدی. او آتسیزنینگ قَسمیگه ایناندی، گناهینی کېچدی. ولې سلطان «قَسمخۆرده وفا بۆلمس»، دېگن حکمت‌نینگ مغزینی آبدن چقمه‌گن اېکن. اوچ ییل اۆتر-اۆتمس آتسیز اۆزیگه تخت و بخت بېرگن رهنماسی‌نینگ آرتیدن تغین قیلیچ اۆقتلدی.

...قاره‌ختایلر سمرقندگه هجوم قیلدی. سنجر درحال اولوغ قوشین بیلن جنگگه آتلندی. بونی کوتیب یاتگن آتسیز بخارانی باسیب آلدی. شهرنینگ حصار-قؤرغانلرینی بوزیب تشله‌دی. قؤلیگه توشگن نرسه‌نی گورگنجگه تشینتیردی. سؤنگ سَلجوقیلر پایتختی مرونی اِبگلله‌دی. سلطان خزینه‌سینی غارت قیلدی. اهل دانش حسابلنمیش بیر نیچه علمانی قتل اِیتیردی. سنجر قاره‌ختای خانی گؤرخاندن شکست یِیب قَیتگنیده بخارا هم، مرو هم ویران اِیدی. بونی کؤریب، بیر دردی مینگ بؤلدی: «بیگانه‌نی ضربی تنینگنی آغریتر، اؤزینگنیکی - جانینگنی. مینگ لعنت بؤلسین سینگه، اؤغریبچه! خداگه سالدیم سینی، خداگه».

سنجر قاره‌ختایلر بیلن بؤلگن جنگده بیحد تلفات کؤریب، هاریگن، نه‌اینکه تن یره‌سی، کؤنگیل یره‌سی هم بیتمه‌گن اِیدی. سلطان تیشینی تیشیگه قؤییب صبر قیلدی. قؤشین تؤپله‌دی، یراغ حاضرله‌دی، برداش ایله الله عنایت اِیته‌دیگن کونلرنی کوتدی. و نهایت غیب اشارتی ایله ناشکر ریاکارنینگ کؤزینی آچیب قؤیگنی بیل باغله‌دی.

بو سفر هم جنگ اوزاق دوام اِیتمه‌دی. سنجرنینگ تیمیر شکنجه‌سیدن قوتولیش یؤلینی تاپالمه‌گچ، آتسیز تسلیمگه کیلدی. علمالرنی اؤرته‌گه قؤییب امانلیک تیله‌دی، تغین قَسمنامه یازیب چیقردی. قرآن بیلن، یِیگن نانی و ایچگن توزی بیلن، مرحوم آته-آنه‌سی‌نینگ روحی بیلن قَسم ایچدی. سنجرنینگ برچه خزینه‌سینی قَیتریب بِیردی. سنجر ینه بؤش-بیاولیک قیلدی. ایکّینچی بار آق‌پدرنینگ گناهینی کیچیردی. آتسیز دریانینگ اؤنگ ساحلیگه اؤتیب آتدن توشدی، یِیر اؤپدی و آرقه‌سیگه قره‌مه‌ی جؤنه‌دی. قاضی حسین محمد سلطانگه اؤگیریلدی:

–عالمپناه، قَسمخؤرنینگ قَسمی مثلی حباب دېمسه، مشایخلر. المکار ایلان. باشینی ینچماق واجبدور. بول بطال داغی بیر کون غوغا باشلەمسه دېب قؤرقەدورمن.

سلطان راضی بؤلمەدی.

–بیز اهل جماعت آلدیده آیت اؤقیب، انی فرزندی ثوابه، دېب قبول ایلەگن اېدیک. نېچوک اؤز فرزندیمیزنی قتل اېتەجکمیز. ایت-ایت اېکن، بیلسک، ایت-نینگ جزاسی کلتک.

تأسف که، قاضی کلان حق بؤلیب چیقدی. منه، اېندی فرزند دېب اتەلمیش اؤشه قَسمخؤر اوچینچی باره اېگەسینی قاپماقده.

سلطان سنجرنینگ بیر عادتی بار اېدی. قیش‌نینگ تؤقسانی باشلَنیشیدن بورون او لشکریگه ترقال اعلان قیلر اېدی. قاشیده خاص نوکرلري و بیر-ایکّی تومن شهر قؤریقچیلری قالردی. سربازلر قیش بؤیی اهل و عیالی بیرله معیشت قیلر، یراغینی توزەتر، بؤلغوسی جنگلرگه حاضرلیک کؤررردی. بو رسومنی خؤب بیلگن آتسیز قارلی-قیراولی کونلر باشلنمەی توریب آتینی قمچیلەدی. باز سیحون بؤییدەگی اېل-اولوس اوستیگه چاپقون یسەدی. او تا سلطان اوی-اوییده استراحتده یاتگن ترقاق لشکرینی تؤپلەگونچه مؤمی اؤلجه بیلن قیتماقنی نیت قیلگن اېدی.

سنجر اؤرتندی، یاندی. «الحذر، – دېیه اؤکیندی، – بو دنیانینگ عمارتینی وفا اوستونلری توتیب توررر اېرمیش، ولې تامی خیانتدن یاپیلمیش. نەچاره، قؤینی هم اؤز آیاغیدن آسرلر».

بیر هفتەگه قالمەی اؤتّیزمینگ عسکر جمع بؤلدی. سؤنگگی مرته دیانتگه خیانت قیلگن بې‌باش ایله جنگگه شَیلندی. آتسیز بې‌پایان قارەقومدن باش‌پناه

تاپالمه‌ی، تغین هزاراسپ قلعه‌سیگه کپلیب جان سقله‌دی. ایکّی آیدیرکه، او قمله‌ده. گاها سره سپاهلری بیلن چیقیب اله‌تَسیر جنگ قیله‌دی و تغین قلعه‌گه بپکینه‌دی. سنجر تؤرت تامانگه پیستیرمه قؤییب، چپکینوو یؤلینی تؤسیب تشله‌گن اپدی. آتسیز بونی بیله‌دی. اما مغلوبمن دپب یلاو هم کؤترمه‌یدی، شقالگه اؤخشب اوویللشنی هم بس‌قیلمه‌یدی.

نهایت، سلطان آتسیزگه نامه بیتیب کیریتدی: «مگرچی سپن بیزگه مخالفلیک قیلغه‌یسن، محاربه اندیشه‌سی آره‌دین کؤتریلمس. بالعکس موافقات ایلر بؤلسنگ، صلح و امنیت رسمین بجا کپلتیرگه‌یمیز. والسلام».

حکمداری‌نینگ مکتوبیگه جواب بپریشنی آتسیز روا کؤرمه‌دی، عکسینچه، سرای شاعری رشیدالدین وطواطگه هجوي بَیتلر تؤقیتیریب قلعه دپواریدن آتدی. سنجرنینگ قوه‌ی حافظه‌سی کوچلی اپدی. وطواط‌نینگ سؤنگگی بیر بَیتینی خاطرله‌دی:

گر خصم تو، اي شاه، بود رستم گرد

یک خر زهزاراسپ نتواند برد.

سلطان بوهجونینگ وطواطگه تپگیشلی اپکنینی بیلردی. ایچیده غیجیندی: «اؤشل نظمگؤی قؤلیمگه توشسه، پپتّی پاره قیلگه‌یمن!»

...ساووق ضبطیگه آلدی. تومن ترقَب، دریا پپتی انیق-تنیق کؤزگه چَلیندی. صبح صادق یقین اپدی. سنجر چیگل خَیاللریگه پپچیم کوتگندپک، آقر سووگه تپرمیلیب قالدی. دریا اؤرته‌سیده یانغاقدپک پوفکلر پیدا بؤلدی. بیر وقت اولاقده‌ی کپله‌دیگن لقّه بلیق آتیلیب چیقدی، دُمینی بیر اؤینه‌تیب تغین سووگه شؤنغیدی. سنجر یانباشیگه قره‌دی:

-کمانینگیزنی بهرینگ! - دهدی قۆرچیباشیگه. تکش بهادیر درحال اۆق-یای بیلن کمانئی توتقزدی. سنجر کمانگه اۆق جایلب، سووگه تیکیلیب توردی. شو پیت هلیگی لقّه باز اوچیب چیقدی. سنجر ایچیده «بسم‌الله!» دهدی و بلیق‌نینگ باشینی کۆزلب اۆق اوزدی. بلیق بیر سکره‌دی و سوو یوزه‌سیده اوزون توشیب یاتیب قالدی. اۆق اونینگ کۆزیگه تبککن اهدی.

-تئنا، حضرتیم! - قولّوق قیلدی قۆرچیباشی، - اینه غرنینگ دل کۆزیدن اوریبسیز. بی‌نظیرسیز، بی‌نظیر. اناو کۆرشپلک آتسیز-ده، بیر آتووینگیزگه محتاج‌دیر، دولتشاه...

-امیر لشکرگه ایتینگ، ترقالگه حاضزلیک کۆرسین، - دهدی سلطان. تکش بهادیر «هاو نچوک، حضرتیم؟» دیه بقره‌ییب قالدی. سۆنگ چپ بیقینیده آسیلیب تورگن قیلیچینی پَیپه‌سلب لشکرباشی‌نینگ قرارگاهی تامان یۆرغه‌لب کیتدی. سلطان سنجر اۆرنیدن توریب چادرگه قره‌ب یوردی. او قملدن زهریکدی. بیله‌دی، آذوق-طعام بیلن سوو ذخیره‌سی ادا بۆلگچ، آتسیز ناعلاج میداندن چیقیب تسلیم بیراغینی کۆتره‌دی. اما فرصت غنیمت اهدی. سلطان پیر کاملدن نامه آلگن اهدی. شیخ المشایخ سمرقنددین یۆلگه چیققن، حاضر خوارزم یۆلیده بۆلسه عجب ایمس. سنجر احمد یسَّوي‌دبک پیر مرشدنی منه بونداق حرب و ضرب ایچره کوتیب آلماقنی اۆزیگه نامناسب دیب بیلدی. شو باعث او سووگه تهرمیلیب اۆتیریب بیر حِیله اۆیلب تاپدی. گۆیاکه چبکینگن بۆلیب جنگ میدانینی آتسیزگه بۆشه‌تیب بهریش لازم. رقیب عسکرلری قلعه‌دن چیقیب هوشیارلیکنی بای بهرگچ، تۆستدن هجوم باشلش کهره‌ک. سلطان چادرگه کیریب قورال-یراغینی تقدی، اونگچه امیر لشکر یهتیب کیلدی.

-قۆشیننی دریانینگ او بهتیگه اۆتکزینگ، - دهدی سلطان قاواغینی اوییب، - بیر-ایکّی کون کۆزدن عاری توره‌یلیک. سۆغین شبیخون یسه‌یمیز.

لشکرباشی حکمدارنینگ نیتینی پَیقه‌دی، درحال تعظیم قیلیب ایزیگه قَیتدی.

بامداد نمازیگه اذان ایتیلیب، صلات و صلوات ادا اېتیلگچ، قۏشین کۏچدی. پیشینگه باریب قلعه اطرافیده سَلجوقیلردن بیر جان قالمه‌دی. دریا لبیده اۏن-اۏن بېشته آت بیلن بیر سوروو قۏی اۏتلب یورر، اولرنینگ کېتیده اووه‌ده کییمده‌گی ایکّی ییگیت کلتک اوشلب توررِدی.

بولر سلطان سنجرنینگ خاص نوکرلری اېدی.

قلعه کنگره‌لریدن منظره‌نی کوزه‌تیب تورگن خوارزمیلر ناغاره اوریب طنطنه قیلدیلر. اېندی دروازه‌لرنی آچیش ممکن، اېندی گورگنج سری آتلنسه بۏلر، دېب اۏیلندی. آتسیز هر احتمالگه قرشی تشقریگه بولغامیش، یعنی خفیه درَکچیلرنی چیقردی. اَیغاقچیلر قلعه‌نی گیر ایلَنیب تحقیق قیلدیلر، پیستیرمه‌دن نام-نشان تاپمه‌گچ، آتسیزنینگ آلدیگه کېلیب تیز چۏکدیلر:

-قاره‌سینی اۏچیریبدی اول اۏغیزلر، حضرتیم. خز اېتیب بیر دېیرا بۏیینه بارالی اېندی.

دروازه‌لر آچیلدی. عسکرلر آت قۏیيب تشقریگه چیقه باشله‌دیلر. ایکّی آیدن بېری اینیگن سوو ایچیب، یېمیشدن اذیت چېککن سپاهیلر تازه هوادن مست بۏلیب اۏزلیگینی اونوتدیلر. آتلرنینگ اېگر-جبدوغی آلینگن، هر یېر-هر یېرگه چادر و قاره اویلر تیکلنگن، گلخنلر یاقیلگن، داش قازانلر آسیلگن...

آتسیز ایکّله قۏیچیباننی حضوریگه چارله‌دی.

-سنجریلر نې یېره کېتدیلر؟ بیلگنلرینگنی ایتینگلر!

نوکرلر باشلری بیرگه تپککونچه تعظیم قیلیشدی.

-بیلگنیمیز شول، شاهیم، - گپ باشله‌دی بیرینچی نوکرچؤپان، - سَلجوقي پاششانی پیری گله‌یاتیر ایمیش. خواجه احمد یسَّوي دیه‌ن...

ایکّینچی نوکر گپنی ایلیب کیتدی:

-اؤشل پیرینی پیشواز ایتکه‌لی بخارا طرفلره یؤل آلیبدیر.

آتسیز «هـ...م-م» دیه سقالینی سیله‌دی. او سنجر بیلن پیر و تورکستان آره‌سیده ایلیق مناسبت بارلیگینی بیلر، اما شیخ نینگ بو طرفگه عزیمت ایتگنیدن بیخبر ایدی.

-پیری قچان کیلر ایمیش، قولاقلرینگگه چالینمه‌دیمو؟

-چالیندی، شاهیم. بخارادین دیپراگچه یؤق دیگنده اوچ هفته‌لیک یؤل. سؤغین مرو آرقه‌لی مکّه ساری کیتر ایمیش...

آتسیز یملندی. اینسه قه‌شیدی. سؤنگ نوکرلرگه جواب بیریب یوباردی. ایکّله نوکرنینگ تیزّه‌سی قلتیره‌ب توررردی. جانلری امان قالگنیگه شکرانه ایتیب بیر زومده غایب بؤلدیلر.

خوارزمیلر معیشتی اوچ کون دوام ایتدی. بیرینچی کونلر اولر اطرافگه کؤز-قولاق بؤلیب، خواطرلنیب توریشگن ایدی. سنجریلردن دام-درَک بؤلمه‌گچ، عسکرلر مَیللریگه بوتونله‌ی ایرک بیردیلر. یان کیتلردن میش-میش قیمیز، خُملرده مثلث تاپیب کیلدیلر. یلپی میخؤرلیک، بي‌غملیک، راحت-فراغت، اؤیین-کولگی باشلنیب

کېتدی. آتسیزنینگ آدملری قورشاودن اېندی چیققن بندیلرنی اېمس، دنیا بېخبر بنگی دېوانه‌لرنی اېسله‌تردی.

بو آره‌ده سلطان سنجر لشکرینی کون چیقیشدن کون باتیشگه آلیب اۏتگن اېدی. تۏرتینچی کون او خفتن نمازیدن کېین علمای کراملردن آق فاتحه آلیب تویقوس هجومگه اۏتدی. قلعه تېوره‌گیده قیامت قۏپدی.

شېستانده آتسیزنینگ عسکرلری قاره اویلردن ایشتانچنگ چیقیب هر یان چاپر، ییلاق اۏتلب یورگن آتلرینی ایزلر، اوستلریگه ده‌گیشده‌ی باستیریب کېله‌یاتگن سنجریلر قیلیچیدن قاچگنی جای تاپالمه‌ی اووواس سالردی. نهایت، تانگ آتیب، دوست بیلن دشمن بیر-بیرینی تنیدیگن بۏلدی. اېندی خوارزمیلر هم انچه جنگاور قیافه‌گه کیرگن، مردانه توریب سواش اصولینی کۏرگزردی.

اوروش تا شامگچه دوام اېتدی. آتسیزنینگ نېچه مینگلب عسکری نابود بۏلدی. نیزه یېب ییقیلگن آتلر قانی بیلن شهیدلر قانی قۏشیلیب آقدی. قلعه‌ده قیی-چوو، فریاد قۏپدی. اطرافگه تون پرده‌سینی یایگنده باش دروازه‌ده جُلدور کییملی بوکری کیشی چیقدی. اونینگ قۏلیده آق یلاو، آرتیده اوچ-تۏرت آتلیق، یانیده کۏک سلّه‌لیک قرییه‌لر بار اېدی. سنجر بادام توسلی بېداویده آلیسدن محاربه‌نی کوزه‌تیب توررردی. مېرگنلرگه «اۏق آتمنگلر!» دېگندېک ایما قیلدی. اېلچیلر یېتیب کېلدی. تېری پۏستین کییگن آق یلاولی کیشی هزاراسپده‌گی منظور زاهد آهوپۏش آته اېدی. او تۏغری سنجرنینگ آلدیگه کېلیب، یلاوینی استه بېداونینگ آیاقلریگه قۏیدی. علاوالدین‌نینگ سواریلری هم آتدن توشدی و خوارزمیلرنینگ تیم قاره، تۏرت‌بورچک توغینی سنجرنینگ آلدیگه تشله‌دی. آهوپۏش آته تنگری نامیدن «اول بدکردار و بدفعل گُمراه ئینگ» گناهیدن اۏتیشنی سۏردی. اونینگ آرتیده صف

تارتگن علمالر سلطان شأنیگه مدح و ثنا اؤقیب، لذت انتقام سنجر ماضیدبک شهنشاه جهان رتبه‌سیگه نالایق بیر یوموش دییه، امنیت تیله‌دیلر.

سلطان آتی‌نینگ باشینی بوریب، قرارگاهی تامان یوزلندی.

تانگ آتدی. مظفریت بیلن قوتله‌گندبک چره‌قلب آفتاب چیقدی. سنجر شاهانه لباسده چادرینی ترک اپتدی. قؤریقچیلر قورشاویده دریا تامان یوردی. سوو بؤییگه باریب توخته‌دی. جیخون کؤپیریب آقر، اساو تؤلقینلر گؤیا سلطاننی القه‌ب چپک چله‌یاتگندبک اپدی. سنجر اطرافیگه النگله‌دی. دنیا کپنگه‌یپ کپتگندبک اپدی. عظیم چؤل هواسی، دریا اپکینی، تینیق سماده‌گی مپین آفتاب بپردن روحیتینی یشنه‌تپب یوباردی. آرتیگه اؤگیریلدی. اؤن ایکّی قناتلی نیلي اپپک چادر اوزره تؤق لاجورد رنگلی توغی یلتپره‌ب توررردی. توغ اؤرته‌سیده ایکّی باشلی بورگوت گؤیا مشرق و مغرب سری باش بوریب پروازگه شَیلنگندبک، بورگوت آلدیده کمانگه جایلنگن اؤق رقیبنی نشانگه آلگندبک. سنجر اؤرکچ-اؤرکچ تؤلقینلرگه خیالچن تیکیلیب توررکن، کؤنگلی آغریب، بوگونگی غالبیت، پیر کاملنی یاروغ یوز ایله قرشی آله‌جگی اوچون الله‌گه شکرانه‌لر ایتدی. منشي نامه کپلتیردی. آتسیزدن اپکن. سلطان «قسم خؤرده لفظ بؤلمس» دپب اونی اؤقیشنی ایسته‌مه‌دی. منشي بیدیلله‌دی.

–شهنشاه دین اجازه بؤلسه، او بپ‌باش باش اوریب قولّوققه کپلر اپمیش.

–شو پپرگه کپلسین! – دپب پپر تپپیندی سلطان. منشي تلماوسیره‌دی.

–حضورینگیزگه کپلگنی... پپتی یؤق اپرمیش. دریانینگ اول یوزیده توریب تسلیم بجا ایلر اپمیش.

سلطان استهزالی ایلجه‌یدی.

-بۆتی بیلن کۆتی‌نینگ فرقی قالمه‌گنیدن سۆنگ... نۆچوک کۆلگه‌ی...

قۆرچیباشی گپ قۆشدی:

-حضرتیم، بویورسه‌لر کذابنی توتیب کۆلتیرگه‌یمیز.

سنجر ایکّیلندی. او جنگ آلدیده «آتسیز قۆلگه توشسه، کلّه‌سیدن جُدا اۆته‌جکمن»، - دۆیه قصد قیلگن اۆدی. اما پیر مرشد تشریفی عرفه‌سیده قۆلینی قانگه بولغب اۆتیریشنی لازم کۆرمه‌دی.

-سۆنگگی بار قانیدین کۆچدیک، آق‌پدرگه ایتینگیز، - دۆدی سلطان.

بیر آزدن کۆین جیحون‌نینگ اۆنگ قیرغاغیده بیر تۆده آتلیق پیدا بۆلدی. اولر آره‌سیدن آق تولپار مینگن علاوالدین چیقیب کۆلدی. او دریا لبیگه کۆلیب آتیدن توشدی. سجده‌گه باش قۆیگندۆک اوچ کرّه یۆرگه یوکیندی. سۆنگ آتیگه ایرغیب میندی و نوکرلری بیلن قوم ایچیگه کیریب کۆتدی. «والسلام! - دۆدی ایچیده سلطان. - انشاالله ، انینگ بۆتینی قَیتیب کۆرمه‌گه‌یمن».

سلطان چادریگه قَیتدی. اۆشیک آلدیده آلامان غوجان اۆینر، لعنتآمیز گپلر، کولگی، التجا اۆشیتیلردی. شاهنی کۆریب خلایق یۆل بۆردی. سنجر ایچکری کیریب طلا تختیگه چۆکدی. شو زهاتی کیچکینه کۆسه‌نما کیمسه‌نی سودره‌ب کیردیلر. درحقیقت، سلطان سنجر بیلن علاوالدین آتسیز باشقه کۆریشمه‌دیلر. اۆن ییل آره‌سیده ایکّله حکمدار عالمدن اۆتدی.

–عالمپناه، رشیدالدین وطواط دیگن شاعر زمان شول ایرکن، – دیب تعظیم قیلدی باش وزیر مُنتبه‌الدین.

سلطان شاعرگه باشدن-آیاق رزم سالدی. وطواط‌نینگ بؤیی ایکّی گزچه کیلر، اِیه‌گیده سییره‌ک سقال، باشیده کؤک سلّه، کلچه‌دیک سرغیش یوزیده سپیکیل ایزی. او موزدیک سوودن چیققن موشوک باله‌سیدیک دغ-دغ تیترردی.

سلطان ملایم تاووشده سؤردی:

–مولانا، قلعه دیواریدین آتیلگن اشعارنی جنابلری بیتگن ایردیمی؟

–هاووه، شهنشاهیم، – دیدی ارنگ باش کؤتریب وطواط.

–نیچوک بونده‌ی گستاخلیک ایتدینگیز؟ قضایی قدَر، انینگ جوابین بیرورمن دیب اندیشه قیلمه‌دیلرمی؟

وطواط سلطان‌نینگ یوزیگه تیک قره‌دی.

–برادرینگیز انوري‌نینگ سلامیگه علیک آلماقنی فرض دیب بیلییمیز، شاهیم...

سلطان قاواغینی اویدی.

–قتلینگیزدن بورون ایتینگ-چی، مولانا، هزاراسپدن بیر ایشک هم آلالمه‌سسیز دیبه بشارت قیلگن ایدینگیز. منه شکرکیم، ایشک اؤرنیگه بیر کرّه‌گه ایگه بؤلدیک.

خؤش؟

–آري راست، دولتپناه، –دیدی رشیدالدین و کؤکره‌گیگه نوقیدی، – بو کرّه بیر کون ایشک بؤلغوسی‌دیر، ولي ایکّی دنیاده آت بؤلالمه‌غه‌ی.

وطواط‌نینگ ظرافتلی گپیگه سلطان قهه-قهه اوریب کولدی. رشیدالدین بیر طرفدن اؤزینی ایشککه تینگلر، ایکّینچیدن گپیم، گپ، آت آلالمسسیز دیه قَیسرلیک قیله‌یاتگن ایدی. سلطان لبینی تیشلب بیر نیچه ثانیه سکوت سقله‌دی، سؤنگ قؤرچیباشیگه اِیک قاقدی.

-بول ابله نی یپتّی پاره قیلینگ!

وطواط‌نینگ جانی تاوانیگه توشیب کیتدی. او گوپ ایتیب یوز توبن ییقیلدی. انچه‌گچه باش اوزمه‌ی یاتدی. سؤنگ، اینگره‌ب گوده‌سینی کؤتردی. اونینگ توگمه‌چه‌دیک کیچکینه کؤزلری تؤله یاش ایدی. تیلی کلمه‌گه کیلمه‌ی یالواردی.

-شهنشاهیم... اؤلیم آلدیدن قاتلگه هم سؤز بیررلر...

-سؤیلنگ!

-قتلیمگه راضی‌دیرمین، شهنشاه ...قره‌نگ سیچه‌دیک جثه‌م بار... اؤزیمنی بي‌چیز وطواط دیمه‌یدیلر. مین غریبنی نې یپریمنی یپتّی پاره ایترلر. بویورینگ شاه جهانیم، مینی ایکّی پاره ایتسینلر.

-جان شیرین ایکن و شاعر؟ قلعه‌دن آتیلگن بَیتلرینگیزنی اؤقیب حظ ایتگن ایدیک، اؤزلری هم عرصاتگه سَیر ایتگندیک بؤلدیلر چاغی؟

وطواط همان ینتاق برگیدیک تیتره‌ب توررردی. سلطان باز قاواغینی اویدی.

-بو کرّه‌نی ایشککه میندیریب، ایلدین چیقرینگیز. تؤرت تامانی قبله.

وطواط هؤنگره‌ب ییغلب یوباردی. او بیر اؤلیب قَیته تیریلگن ایدی.

سلطان چادریده تنها اؤتیریبدی. او خَیالگه تالدی. خوارزمشاه بیلن بؤلگن ایکّی آیلیک مشمشه‌نی، آتسیزنینگ دریانینگ او بیتیده توریب امانلیک تیله‌گنینی، حاضرگینه چادرده شاعرنینگ هؤنگره‌ب ییغلگنینی... ییگیتلیک ایاملرینی، بسکه، اؤتگن عمرینی بیر-بیر اپلکدن اؤتکزدی. کؤنگلی سیدیریلدی. چپ کؤکره‌گی اچیشدی. اؤزیده بیخودلیک سیزدی. «قریبمیز... صفا باغلری خزانگه یوز توتیب-دیر».

عدالت قۇنغیراغی

۲۵- فصل

دانا پادشاه شاعرنینگ ایشیگینی تقیللته‌دی، نادان شاعر شاهلر ایشیگینی تقیللته‌دی.

قدیم حکمت

سلطان‌العارفین‌نینگ ابلق دېب اته‌لمیش چاپقیر آتی بار ایدی. حضرت اونی بوتکل باباماچین‌نینگ اختیاریگه تاپشیرگن. باباقول طاعت-عبادتدن خالی کېزلرده ابلق‌نینگ یانیدن جیلمه‌یدی: سوواتگه آلیب باریب سوغاریب کېله‌دی، یوویب تره‌یدی، یېم‌تۇروه‌سینی بۇش قۇیمسلیککه اورینه‌دی. ابلق هم باباقولدېک یېلایاق، بیر لحظه تینیم بیلمه‌یدی، بیر یېرده اوزاق تورسه پیشقیریب، بېزاوته بۇله‌وېره‌دی. «مېن هم اوچقور، سېن هم اوچقور» دېب قۇیه‌دی بعضاً باباقول ابلقنی یېتکلب دله-دشتنی کېزیب کېله‌دی.

بیر کونی شیخ سه‌یسخانه‌گه کیردی. کۇردی که، آتی یېر دېپسینیب جلو اوزماقچی بۇلیب توریبدی. «بول هم زېریکیبدی، باباقول، – دېدی حضرت، – یۇل حاضرلیگینی کۇرینگ. الله نصیب اېتسه، جمعه نمازین اۇتکریب یۇلگه چیققه‌یمیز».

یسَّوي طریقتیگه کۇره، آلیس سفر آلدیدن بیر قور ذکر توشماق واجب ایدی. شیخ استاد اوّل ارسلانباب‌نینگ فرزندی، یقین محرمی منصورخواجه‌نی چقیریب جمعه کونیگه ذکر بویوردی. منصورخواجه سېزدی که، بخارا سفری قریبدی. او تعظیم قیلدی:

–پیریم، بخاریلر بیزنینگ جهریه‌ده ذکر توشمکنی اختیار اېتیبدیلر. جنابیمیزدین اذن بؤلسه، آلرنیده صفیمیزگه آلسک...

حضرت تسبیح اؤگیریب تکبیر ایتیب اؤتیرگن اېدی. بیر مدت خَیالگه تالدی. ذکر خصوصیده غیجدواني طریقتیگه منسوب درویشلر ایله یسّویلر اؤرته‌سیده اندک اختلاف بار اېدی. غیجدوانیلر ذکرخفیه طرفدارلری اېدی. اولر الله نامینی قلبدن توییب، سپس‌سیز، قلباً ذکر اېتمکنی افضل دېب بیلردیلر. یسّوي سلوکیده‌گی درویشلر الله یادینی ظاهراً و باطناً، تیلده هم، دلده هم بیردېک شرَفله‌مک فرض دېب سنه‌یدیلر.

شیخ‌نینگ کؤنگلیدن انه شو مقایسه اؤتدی و باش کؤتریب خلیفه‌سیگه قره‌دی:

–الله تعالی الرنینگ کؤکسیگه ذکر الانیه ذوقینی سالغان اېرکن، اذن بېرینگ، جهریه‌گه کېلسینلر.

منصورخواجه قؤلینی کؤکره‌گیگه باسگنچه ایزیگه قَیتدی. بیر آزدن سؤنگ خانقاه حاولیسیده جرنگ آواز اېشیتیلدی. سلوک سرداری طالبلرنی ذکرگه چارلردی:

هوو حلقه‌سی قوریلدی،اې، درویشلر، کېلینگلر!

حق سفره‌سی یاییلدی،آندین اولوش آلینگلر!

قال علمینی اؤقیبان،حال علمیگه یېتیبان،

یؤقلیک ایچره باتیبان بارلیقلردین آلینگلر!

قوس ساووغیده تار حجره‌لرده بېکینیب یاتگن درویشلر بیرین-کېیتن چیقیب کېله باشله‌دیلر. یریم ساعت چمه‌سی وقت اؤتدی. خانقاه‌نینگ کېنگ،

چاربورچک حاولیسی ذاکرلر ایله تؤلدی. منصورخواجه قرس اوریب، تورکستاندن کهلگن درویشلرنی حلقه‌گه تؤپله‌گچ، آلامان ایکّیگه اَیریلدی. حضرت یسّوي مریدلری سلوک رسمیگه کؤره دایره یسب، بیر-بیرلری‌نینگ یهلکه‌لریگه قؤل تشله‌دیلر. منصورخواجه تکبیر ایتدی، سؤنگ سلطان‌العارفین‌نینگ اؤتلی بیرحکمتینی اؤقیدی. شو پیت شیخ‌المشایخ بیلن عبدالخالق پیدا بؤلدی. ایکّی پیر حلقه روپره‌سیده‌گی لایسوپه‌گه تؤشلگن قالینگه چؤکدیلر. شیخ ذکرگه اجازه بهریب، فاتحه قیلدی.

یسّوي سلوکیده‌گی ذاکرلر گاه چپ، گاه اؤنگ طرفگه استه-استه چیقه‌لیب ذکر توشه باشله‌دیلر. اولرنی عجب طور قیزیقیش بیلن کوزه‌تیب تورگن خواجگان طریقتی وکیللری - ذکر خفیه‌چیلر هم تورگن یهرلریده بیاختیار سماع آهنگیگه تهبره‌نه کهتدیلر. ذکر شدّتلی توس آله باشله‌دی. اهندی بخاریلر تورکستانلیکلرگه تقلیداً یهلکه آشه قؤل تشلشگن، اولر هم «یا هوو! یا حق!» دهیه برالله تاووشده ذکرگه توشیب کهتگنلرینی سهزمه‌ی قالدیلر.

بو عجیب منظره‌دن متأثر بؤلیب اؤتیرگن ایکّی ولی، ایکّی دوست اؤزارا کؤز اوریشتیریب آلدیلر. شیخ‌المشایخ ذکرجهریه ایله ذکرخفیه آره‌سیده اختلاف کؤرسه تنه‌سی بیره‌یدیگن ملامتچیلرگه خیالاً مراجعت قیلدی: «حق تعالی دیداریگه یهتماق یؤلی بسیار اهمیش. بیراو شاکر بؤلیب یهتگه‌ی، بیراو صادق بؤلیب، تغین بیراو عاشق بؤلیب. الرنینگ برچه‌سی ذاکرلردیر. بس، بول مومنلر آره‌سینه نفاق سالماقدین مدعا نهدور؟ قیامتلیک برادریم، مولانا عبدالخالق جنابلری نینگ لطفینی اپسلنگ: در شیخیرا بند و در یاریرا کشای. بول حکمت‌نینگ مغزین چقسینلر. شیخلیک مسندی اؤز حالینه، دوستلیک رشته‌سی اؤز حالینه. بیز هم دهیمیزکه، این کار نمهکنیم، ولي انکار نمهکنیم».

شيخ‌نينگ كؤنگليدن كيچه‌ياتگن گپلرنى وليليک رتبه‌سى - شوق طبيعي ايله ايلغب اؤتيرگن عبدالخالق كوليمسيره‌ب باش ايرغه‌دى و تورکيده تصديقله‌دى:

-آري راست ايتديلر، شيخيم. بيز اول ايشنى ادا اپتمه‌يميز، ولې بول ايشنى-ده انكار اپتمه‌گه‌يميز. قلب يگانه‌دير، ايكّى بؤلككه بؤلينگن قلب ايكّى پاره گؤشت‌دير، والله اعلم بالصواب.

بو پيت ذكر تاباره اوج پرده‌گه چيقيب بارردى. ذاكرلر غرقاب تبرگه باتگن، يره‌تگنگه حمدو ثنا ايتيب، مناجات قيله‌ياتگن درويشلرنينگ جرنگ آوازيدن گؤيا خانقاه حجره‌لرى هم تيترر، هوو تارتيب خيالاً لامكانده كېزه‌ياتگن شاكرلرنينگ قَى بيرى يسَّوي، قَى بيرى غيجدواني - انگلب بؤلمسدى. اصليده اولر بير درخت نينگ طرفه شاخلرى، اهل سنه والجماعه اپدى.

ذكر نهايه‌سيگه يېتدى .حالدن تايگن ذاكرلر تغين حجره‌لريگه ترقه‌لديلر.

اپرته‌سى بامداد نمازينى ادا اپتيب، شيخ كاروانى مرو سرى يؤلگه توشدى . عبدالخالق غيجدواني سمن آتده، سلطان‌العارفين كولرنگ يؤرغه آتيده. ايكّى پيرنينگ بېداولرى يانمه-يان استه آديمله‌يدى. ايكّى جلودار باباماچين بيلن عارف رېوگري يېلكه اوريشتيريب، بير-بيريگه گورونگ بېره‌دى. آرتده مينگ نفرگه يقين طلب اهلى، بخارا واليسى‌نينگ مخصوص قؤريقچيلرى.

عبدالخالق غيجدواني شيخنى شهردين يېتّى فرسخ اوزه‌تيب قؤييشنى نيت قيلگن اپدى. او اپگرده قدينى تيک توتيب اؤتيرگن دوستيگه قيپا باقه‌دى. شيخ‌نينگ درد و حالتينى بيلماقچى بؤله‌دى. نهايت، او كؤزلرينى يومدى، نوربصير ايله كؤردى كه، شيخ بخارا اهلى بيرله، همسبغى عبدالخالق غيجدواني بيرله وداعلشماقده.

عبدالخالق درحال دوستی‌نینگ کؤنگلیگه کؤنگیل رشته‌سینی باغله‌دی. ایکّی قلب ارا باطني، دل صحبتی باشلندی:

يسّوي. ديدار قيامتگه قالدی. بيزدين رضا بؤلينگ، دؤستيم. بيز طفيلی رنج و عنا تارتقان بؤلسه‌لر، معذور توتقه‌يسيز. عبدالخالق. مينگ قتله راضيدورميز، شيخيم. فرصت بؤلدی که بير بورده نانني ايکّی بؤليب يه‌ديک. بير سجاده ايکّيميزگه کفايه قيلدی. بخارای شريفده عشق دوکانين بنا ايتگن بؤلسک، جنابلری طفيلی‌دير. سيزده رضا بؤلينگ، شيخيم. يسّوي. طالبلرگه عشق دوکانين قورماقنی پيرکامل همداني حضرتلری ايکّيميزگه بويورميش ايدی. الله استاذنينگ قبرلرينی معطر قيلگه‌ی. اؤشل پيرمرشد سبب رهشه‌لرينگيز بنياد بؤلدی. بول مقامات سلوک اهلی-نينگ ايکّی دنياسين آباد ايتسين. نظر برقدم، سفر در وطن. نور ايمانگه ايلتووچی يؤل شو ايرور، دوستيم.

عبدالخالق. سيز تاج‌العارفينسيز، دوستيم. تورکي قوم بارکه، يسّوي حکمتلرينی ياد بيلگوسی‌دير. اول نظم‌الجواهرلرنی «دفتر ثاني» ديه حديث شريفگه قياس ايتمک واجب‌دور. رسول‌الله صلی الله عليه وسلم **لطف ايتديلرکه، الشيخ في قوم کالنبی في امته.** اؤز قومی ايچيدن يه‌تيلگن شيخلر امتيم آره‌سيده‌گی نبی کبی‌دير، ديب. شو پيت گؤيا هوش غايبدن بير اشاره سبزگنديک شيخ آتی‌نينگ باشينی تارتدی. عبدالخالق لاهوت عالميدن ناسوت عالميگه قَيتگنديک بؤلدی. دوستيگه اؤگيريلدی:

–منّتينگيز باش اوستيگه، مولانا. ايندی آرتگه قَيتسينلر. بيزنينگ بارر باغيميز آليس. خوشلشه‌ليک.

ایکّی ولي آتدن توشدیلر. امان-امان قیلیب اوچ کرّه قوچاقلشدیلر. عبدالخالق‌نینگ دیده‌سی ملایم اپدی، کؤزلریده یاش ییلتیره‌دی. شیخ اؤز حسیاتلرینی جلولب اؤرگنگن اپدی، سینه‌سی اچیشیب تورسه-ده، چیمیریلدی، یوزینی تپرس بوردی. فاتحه اؤقیب آتیگه میندی.

عبدالخالق دوستی‌نینگ آرتیدن الّه‌محلگچه تیکیلیب توردی. درویشلرنینگ سؤنگگی نفری یانیدن اپتک سیلتب اؤتیب کپتگچ، عارف رپوگریگه قره‌ب دپدی:

-شیخ مکّه‌ی مکرّمه‌گه یپتیب بارالمه‌غه‌ی... کؤریب توریبمیز. اشارت غیب طفیلی باز تورکستان اپلیگه قَیتگه‌ی... یؤلینگیز آیدین بؤلسین، شیخیم...

عبدالخالق غیجدواني فنافی‌الله مقامیگه مشرف بؤلگن ذات شریفلردن اپدی. اونینگ بشارتی راست چیقدی.

* * *

سلطان سنجر معظم لشکرینی ایکّی بؤلککه اجره‌تدی. کتّه قِسمینی مروگه جؤنتدی. اونینگ آغزی کویگن اپدی. علاوالدین آتسیز باز قَسم‌نامه‌نی بوزیب پایتختگه هجوم قیلیب قالمه‌سین، دپگن خواطرده اپدی. شورِشتر چؤلینی چنگیتیب کپته‌یاتگن اولکن قؤشین‌نینگ تؤزانی باسیلگچ، قَبَتیگه بیر نپچه مینگ کیشیلیک سره عسکرینی آلیب، پیر کامل استقبالیگه یوردی. شیخ المشایخدن دَم-بدم مژده کپلیب توریبدی. پیر کونی کپچه عزم ایلب بخارادین چیقیبدیلر. الله یؤللرینی بپرسه، بیر هفته ایچیده چارجؤیگه یپتیب کپلیشلری کپره‌ک. سلطان پیرنی دریا بؤییده، یارگاه کپچوویده کوتیب آلیشنی نیت قیلگن اپدی. کپچووگچه هلی اوزاق، کمیده قیرق-قیرق بپش فرسخ بار. دپمک، آتینی قمچیلش کپره‌ک. سنجر آق بپداوده،

مؤینه‌لیک تؤنیگه اؤره‌لگنچه آتینی یؤرتتیریب باریپتی. قوس‌نینگ آخری، هه دهمه‌ی ایقیریب چلّه کیره‌دی. کون ساووق، دریا طرفدن ایازلی شمال اپسه‌دی. جیحون بپتینی داکه‌دپک آپاق حریر موز قاپله‌گن. تکش بهادیر دریاگه باقیب نیمه‌دیر دپیدی. اما سنجرنینگ قولاغیگه گپ کیرمه‌یدی. اونینگ خَیالی پیر مرشدده. تپزراق کپچووگه یپتیب بارسه- و اولیالرسروری بیلن دیدارلشسه. «اولیالر سروری...» شو بیرآغیز کلمه گؤیا بال و پر بؤلیب سنجرنینگ خَیالینی آلیس یسّیگه آلیب اوچدی. کؤز آلدیده پیر تورکستاني گوده‌لندی. اؤرته بؤیلیک، پیشیق جثه- لیک، عدل قامت، تیم قاره قؤیکؤزلریده اداسیز بیر مونگ ظهور اپتیب توره‌دیگن علاّمه‌ی دوران...

بو واقعه‌گه قریب اؤن ییل بؤلدی. اؤشنده سلطان العارفین بخارادین هجرت قیلیب یسّیده مقیم بؤلگن اپدیلر. سنجر اوچ کون پیر کامل درگاهینی طواف قیلدی. اوچ کون ولي صحبتیدن بهره آلدی. و جسم وجانیده عجیب بیر اپوریلیش سپزگندپک بؤلدی. سنجرنینگ هم بصارت، هم بصیرت کؤزی روشن تارتگندپک اپدی. طینتی تینیقلشگندپک، بو دنیای بپ‌بقانینگ جلوه و آهنگجامه‌لریده معنا یؤقدپک، برچه‌سی امانت نفسدپک اؤتکینچی تویولدی. سنجر خانقاه اهلیگه قلین- قلین احسانلر قیلدی، رعیتگه مینگلب تویاق مال ترقه‌تدی. مدر سه و مسجدگه وقف اجره‌تدی. سابراندن بالاساغون، ترازگچه بؤلگن یپرلرنی اؤز حفظ و حمایه‌سیگه آلیشگه آنت ایچدی.

سنجر یسّیدن شیخ المشایخ نینگ پیرلیک ارشادینی بؤینیگه تومار قیلیب قرارگاهی مروشاه جهانگه قَیتدی. اؤن ییل‌دیرکه، امکان قدَر پیرینی زیارت قیله‌دی، آیاغی یپتمه‌گن کپزلرده نامه بیته‌دی، مشکل حالتگه توشگنیده مصلحت سؤره‌یدی، سَلجوقیلر دولتیگه دارالامانلیک، امراگه صداقت، علماگه دیانت، رعیتگه فراغت

تیلب دعا قیلیشلرینی ایسته‌یدی. الا... منه بیر نېچه ییل‌دیرکه، سنجرنینگ کؤنگلیده زیلده‌ی تاش چؤکیب یاتیبدی. نېچه ییلدیرکه، پیری‌نینگ قؤلینی آلالمه‌دی. اول ذات نینگ درگاهلریگه بارگنی بېتی بؤلمه‌دی. اؤشل قَتوان چؤلیده لعنتی قاره‌ختای گؤرخاندن مغلوب بؤلگندین سؤنگ ...انه اېندی پیرنینگ اؤزلری تشریف بویوریبدیلر. «تزرع، التجا، روشنالیک آنلری یقینلشیب کېلگه‌ی، انشاالله!»

سلطان سنجر «انشاالله»نی آواز چیقریب ایتدی و تېزراق پیر دیداریگه یېتیب، جانینی بېزاوته قیلیب یاتگن تاشدن خلاص بؤلماقچیدېک، آتینی قیچه‌دی.

سنجر شتاب بیلن یوریب، کمیده تؤرت یوز تاش کېله‌دیگن یؤلنی اوچ کونده باسیب اؤتدی و چارجؤی ساحلیده‌گی یارگاه کېچوویگه کېلیب آتدن توشدی. شیخ کاروانیدن درَک یؤق اېدی. «خیریت، اولگوریبمیز»، دېدی سنجر و دریادن قاچیقراق یېرده عزیز مهمان اوچون قؤنه‌لغه حاضرلشگه فرمان بېردی. یوزلب سپاهیلر، اولیای کبیرنی اینتیق بؤلیب کوته‌یاتگن یېرلی خلق جد و جهد ایله ایشگه کیریشیب کېتدیلر. ایکّی سلطانگه اتَب یانمه‌یان اؤتاولر تیکیلدی. قؤشه‌قؤشه کیگیزلر بیلن اؤره‌لگن سکّیز قناتلی قاره اویلر سیرتینی لاجورد اېپک متاعگه بورکه‌دیلر. بیر اؤتاو تېپه‌سیده یسَّویه طریقتی‌نینگ یلاوی، ایکّینچیسیده سَلجوقیلرنینگ ماوي توغی هیلپیره‌ب توررردی.

داش قازانلر آسیلگن، قؤیلر سؤییلگن، کؤزه‌لرده تورلی-تومن شربتلر کېلتیریلگن، ترمېوه‌لر، خوارزم‌نینگ مشهور قاوونلری مهمانلرگه منتظر اېدی.

نهایت، ایکّی کوندن کېین کېچوو طرفدن سویونچی سؤره‌ب کېلدیلر:

-آفاقده شیخ کاروانی کؤریندی!

سنجر آتلنیب کیچوو سری یوردی. دریا بۆییگه باریب آتدن توشدی. جیحون‌نینگ او بیتیگه، یینگیل غبار کۆتریب کیله‌یاتگن اولاولی، پیاده کاروانگه تیکیلیب، خیالچن توریب قالدی. یوره‌گی گوپیللب اورر، گویا پدری‌نینگ آلدیده گناه قیلیب، اینده‌ی توبه‌گه کیلگن عاصي فرزنددیک سیزردی اۆزینی. بیردن کۆنگلیگه یاروغ نور ایندی: «گُمراهلیک فرزندگه خاص، عفو اینمک ولینعمتگه».

سلطان العارفین، سلیمان، منصورخواجه، باباماچین، قطب الدین و تغین بیر نیچه علما مخصوص کیمه‌ده دریادن اۆتیب، امان-ایسن ساحلگه توشدیلر. سنجر ایلدم یوریب، پیرگه یوزمه-یوز بۆلدی. تیز چۆکدی.

شیخ‌نینگ اینکلرینی کۆزیگه سورتدی. سۆنگره ایرغیب توردی، ولي بیلن اوچ کرّه قوچاقلشیب کۆریشدی. بیرنیچه ثانیه پیر کۆکسیدن باش اوزالمه‌ی بیخود بۆلیب توردی. نهایت، اولکن پنجه‌لری بیلن شیخ نینگ کیچکینه، چَیر قۆللرینی سیلرکن، درد دنیاسی اریگندیک بۆلیب کولیمسیره‌دی:

-اللهیمدین اۆرگیله‌ی، اوشموندای یخشی کونلر هم بار اینکن. سیزنی جان و جهانیمیز بیرله ساغیندیک، قبله‌گاهیم...

پیرنینگ چهره‌سیگه نیم‌تبسم قَلقدی:

-بیز هم جنابلری‌نینگ صحبتینی ساغینیب اینردیک. سیحون سووی مینگ دردگه دوا اینمیش.

شیخ اۆزیگه خاص لطف ایله «بیز تامانلرده کۆرینمه‌ی قالدینگیز»، دیه پند بیره‌یاتگن اینی. سلطان سنجر خجالتدن تیرلب کیته‌ی دینی.

-کؤنگیل قوشی پیر درگاهینه اوچماقنی اختیار ایته‌دیر، - دیدی قیزریب، - ولي پُشیمانلیک اندیشه‌سی آیاقدین تارته‌دیر .حضرتیم‌نینگ آلدیده یوزی قرا بؤلدیک.

شیخ سنجرنینگ قؤللرینی بؤشه‌تیب آلغه یوردی.

-**الندم توبة**، دیدیلر رسول‌الله. ایازله‌دیک، یؤل باشلنگ، ایسینه‌یلوک، شهنشاه جنابلری.

شیخ‌المشایخ‌نینگ تسکینلی سؤزی سنجرنینگ کؤکره‌گیدن باسیب تورگن قاره تاشنی ایریتیب یوبارگندیک بؤلدی. او پیرکامل بیلن یانمه-یان خاص اؤتاو سری یوردی. قاره اوی آلدیده سلیمان بیردن یوکیندی. «شکرلله، تووغان ایلیمه اؤزینگ یتکزدینگ!» دیه قؤللرینی تپ-تپ یرگه اوریب بتیگه سورتدی. او بیلن ایزمه-ایز کیله‌یاتگن قطب‌الدین سلیمان آغه ییقیلدی، دیب اؤیلب، قؤلتیغیدن آلماقچی بؤلدی. شو پیت پیر مرشدنینگ باسیق، لیکن اؤکتم تاووشی ایشیتیلدی:

-تیگمنگ، قطب الدین، یورت ایسیگه تؤیسین.

قطب الدین قاتیب قالدی. حضرت اؤزیدن ایکّی قدم آرتده کیله‌یاتگن سلیمان‌نینگ تیز چؤککنین کؤریبدی! قطب‌الدین استاد اوّل نینگ صاحب نظر ایکنلیگیگه ینه بیر بار ایمان کیلتیردی.

شیخ نینگ فعل-اطوارینی سنجر خوب بیله‌دی. حضرت آرتیقچه خیل وحشمنی خوش کؤرمسدی. شونینگ اوچون او اؤتاونی آدمی‌گینه قیلیب بیزه‌تدی: تؤرده یاغاچ صندوق. ایلگکده جون چکمان، تولکی تیریسیدن تیکیلگن پؤستین. کتّه لوح‌ده قرآن کریم. اؤرته‌گه سندلدیک چارپیخیل عظمت منقللر تیریب قؤییلگن. منقللرده قیپ-قیزیل بؤلیب سکساوول چؤغی پارله‌یدی. اوی ایچی ایسّیق، سرانجام،

فیضلی اپدی. شیخ تؤرگه اؤتدی. آرتیدن سلطان سنجر، سمرقند قاضیسی عبدالرزاق، سلیمان، منصورخواجه، باباماچین، قطب الدین تغین شیخ‌نینگ همسفرلری و نهایت، مرولیک امرا و علما کیردی.

حضرت قؤلینی دعاگه آچدی:

-الحمدلله رب العالمین! آمین! الها، ثواب ایستب خانه‌ی مبارک سری یؤل آلغانلرنینگ مشکلینی آسان قیلغه‌یسن. الها، ملک اپگه‌سی اؤز تختیده بردوام اپتسون، رعیت‌نینگ رزقی زپر و زبر بؤلمه‌سین! الها، بنده‌لرینگگه فایده‌لی علم و اؤتکیر فراست عطا قیلگیل. **اللهم سیرنا اهل الامتیاز**، الله اکبر!

سلطان سنجر قؤلینی کؤکسیگه باسیب باش اپگدی:

-خوش کؤردیک، پیریم، قدمینگیز کلبه‌میزنی نورگه تؤلدیردی.

ضیافت نمازی عصرگچه دوام اپتدی. سؤنگ جماعت عبادتگه توردی. سنجرنینگ پیتمیش گزلیک اپیک چادری بار اپدی. اوندن یاغین-ساچینده یاخود ساووق کونلرده مسجد اؤرنیده فایده‌لنیلردی. مهمانلر اؤشه چادر سری یوزلندیلر. سلطان العارفینگه اقتدا قیلیب صلاتنی ادا اپتدیلر.

ذکي اؤقووچیمیزگه عیان که، شیخ المشایخ نینگ نچه پیللر روحیتیگه اپش پیر عادتلری بار. اول ذات هر صلاتدن سؤنگ پیر-ایکّی ساعت تنها قالیب مراقبه‌گه پپریله‌دیلر. اؤز تعبیرلری ایله ایتگنده، عرش کرسیسینی، لوح و قلمنی سَیر اپته‌دیلر. وجود شهرینی کپزیب، ایچ و تشینی سرحساب اپتردیلر. پیرنینگ پول صفتینی یخشی پیلگن سلطان نمازدن سؤنگ تعظیمگه کپلدی.

-قبله‌گاه، اپندی استراحت اپتسینلر. آلیس یؤلده اذیت چپکیپدیرسیز.

شیخ معقوللب باش ایرغه‌دی. سنجر پیر کاملنی خاص اؤتاویگه کوزه‌تیب قؤییب، قرارگاهی تامان کپتدی.

عزیز اؤقووچی، نهایت، سَلجوقیلر دپب اته‌لمیش معظم و بي‌پایان بیر سلطنت‌نینگ یکّه حکمداری سلطان سنجر ابن ملکشاه‌نینگ نامه‌ی اعمالی خصوصیده ایکّی کلمه سؤز اَیتماق اؤرنی کپلدی چاغی.

منه اؤتّیز ییلدیرکه، سنجر آته میراث مُلک سلطانی. او پدر بویوکواری ملکشاه الپ ارسلان حیاتلیگیده شهزاده‌لرگه مناسب علم و حکمتنی اپگلله‌ی باشله‌گن اپدی. سنجر قاری مرتب اپدی. قرآن کریمنی یپتّی یاشدن بیلردی. اصلاً اهل شمشیر بؤلسه‌ده، قلباً اهل دللردن اپدی. تپز-تپز تکیه‌گاهلرنی زیارت قیلر، ذکرنی سپور، دولت ایشلریدن، حرب و ضربدن فارغ بؤلگنیده درویشلر حلقه‌سیده هاردیق چیقریشنی یاقتیرردی. طبع نظمی بار اپدی. بدیهه ایتردی. نظمده صابر تپرمیزي، انوري سینگری کمال کسب اپتمه‌گن بؤلسه-ده، بَیتلری گاها نشانگه تپگردی. صحبتداشلری علما، فضلا، فقه اهلی، محدثلردن اپدی. محاربه‌لرده، جنگ و جدللرده بیر نپچه تویه‌گه آرتیلگن کؤچمه کتبخانه‌سینی هم آلیب یورردی. قال علمی، حال علمینی خوب بیلردی. پیر تورکستاني خواجه احمد یسَّوي حکمتلرینی یاده‌کی قرائت قیلگنیده گولدورکدپک کوچلی، شیره‌دار تاووشیگه سامعلر باش اپگیب قولاق سالردی.

انه شو سنجر ماضي ابن ملکشاه حاضر تورک اپلی نینگ شیخ‌المشایخی، سلطانلر سلطانی صحبتیگه منتظر بؤلیب، جیحون بؤییده خیالچن اؤتیریبدی. بیر زمان پیر کامل نینگ سپسینی اپشیتگندپک آرتیگه اؤگیریلدی. کیمسه یؤق اپدی. بیلدی که، پیر اونی کوتماقده. «بسم‌الله» دپب اؤرنیدن توردی. شیخ اؤتاویگه قره‌ب یوردی. سلطان العارفین شاهنی بؤسه‌غاده کؤریب، مورتیدن کولدی.

-دولتپناه، مونده کهلینگ، دیب چارله‌یمیز، قَیریلیب قره‌مه‌یسیز.

خاص خانه ایله دریا آره‌سی آلیس ایدی. سنجر بیلدی که، پیری اونی شوق طبیعي ایله حضوریگه چارله‌گن. حکمدار بخمل کؤرپه‌چه‌گه، شیخ نینگ روپره‌سیگه باریب اؤتیردی. بیر زمانگچه ایکّله سلطاندن صدا چیقمه‌دی. شیخ «میلی، شاه دردینی ایتسین» دیب کوتردی. سنجر ایسه طبیبگه شرح حالینی بیان ایتمکچی بؤلیب کهلگن بیمارگه اؤخشر، لیکن گپنی نیمه‌دن باشلشنی بیلمس ایدی. نهایت، او کؤنگلینی یاردی:

-حضرتیم، ایچیم اچّیق میگه تؤلگن خُمده‌ی قَینه‌ب تاشه‌دیر. دنیا زپریکتیردی. هر زمان قاره قویوندیک خَیاللر باسیب کهله‌دیر. ابراهیم ادهمدیک برچه‌سیدن واز کیچیب باش آلیب چؤل و بیابانگه کیت و یا درویشلر حلقه‌سیگه قؤشیل، دیدور.

-بول تخیل، - دیدی شیخ المشایخ، - ابراهیم ادهم مقامی بؤلک، سیزنیکی بؤلک. حلقه یؤلی غایت آلیس یؤل. بونینگ اوچون نفس اماره‌نی ضبط ایتیب، نفس صفیه‌گه ییتماق لازم‌دیر.

-مگر الله‌دن امر بؤلسه.

-الله سبحانه تعالی شاه و سلطانلر مینینگ یبرده‌گی سایه‌م‌دیر دیه مرحمت ایته‌دی. حق مصطفی«**العدل عزّ الدین و قوّةالسلطان و فیه صلاح الخاصة والعامة**»، دیب بشارت قیلدیلر. عدالت دین عزتی، سلطان قوّتی، رعیت تاتوولیگی و کل یخشی عمللرگه ترازو ایرمیش. بول حدیث شریف عدالت قؤنغیراغینی یادینگیزگه سالمه‌یدیمو؟ روایتنی ایسلنگ، دولتپناه.

سلطان سنجر پیشانه‌سینی ایشقب انچه اؤیگه تالدی، اما عدالت قؤنغیراغی حقیده‌گی روایت ایسیگه کپلمه‌دی، یا اپشیتمه‌گن یاکه خاطره‌دن فراموش بؤلگن.

-عذر، پیریم...

شیخ المشایخ نینگ چؤل شمالیدن قاره‌یگن چهره‌سیده نیم تبسم جلوه قیلدی.

-یاشلیقده اؤقیدینگ - مرمرگه یازیلدی، قریلیقده اؤقیدینگ - قومگه یازیلدی. هَی، بول کهنه روایتگه بیر باقینگ، سلطان. بیر یوزیده سیزگه اؤخشه‌گن، احتمال سیزگه اؤخشه‌مه‌گن بیر پادشاه اعظم بار ایدی. اول پادشاه ایل سؤزینی ساغینردی، رعیت دردیگه قولاق آسماقنی آرزو قیلردی. ولي، سرایگه بیر مسلمان عرض و داد بیرله کپلمس، گؤیاکه بول مملکت‌نینگ پادشاهی عالمدن اؤتگندپک ایدی. شهنشاه بو حالدین آزرده بؤلدی، خاص ملازمنی چارلب سؤردی که، نپچوک سرایگه بیر کس شکوه-شکایت بیرله قدم باسمس؟ حاکم و بپکلردن، قاضی و قضاتدن برچه راضیمی؟ ملازمی جواب قیلدی که، خلق‌نینگ دردی مؤل‌دیر، سیز حضرتگه ایته‌دورغان سؤزی سای تاشیدن بسیاردیر. ولپکن وزرا بیرله امرا اولرنی سرایینگیزگه یاووق یؤلتمس. عرض بیرله کپلگن کیشینی یالغان وعده‌گه تؤیدیریب، ایزیگه قَیترورلر. پادشاه امر قیلدی که، سلامخانه‌گه قؤنغیراق آسیلسین، ایپی دروازه‌گه بایلنسین، ارقان آنقدر پست بؤلسین که، نارسیده باله‌نینگ قؤلی هم یپتسین. کیمنیکه شاه گه ایتر سؤزی بؤلسه، اؤشه ایپنی تارتسین. خواه بامداد، خواه عصر، خواه شام وقتی دپمه‌ی، قؤنغیراقنی چلسینلر. القصه، بیر کونی خفتن چاغی قؤنغیراق بپ‌تینیم سپس بپریب جرنگ اوردی. چیقیب کؤردیلر، بیر قیرچنغی اپشک تومشوغینی ارقانگه اوریب سویکه‌لرمیش. شاه گه عرض قیلدیلر. شاه‌دن حکم بؤلدی که، اپشک اپگه‌سینی تاپیب کپلتیرینگلر. تانگ بیلن ده‌یدی اپشک‌نینگ

اېگەسینی کېلتیردیلر. سوال-جوابدن سۏنگ معلوم بۏلدی که، بول کیمسەنینگ اېشکنی ساتیب آلغانیگه بیگیرمه بیل بۏلیبدی. اېشک قریب ارابه تارتیشدن قالگچ، کۏچەگه هیدەبدی. شاه بویوردی که، تا اجلی بېتیب اۏلگونچه بېم-خاشگینی بېریب اېشکنی باقەسیز، بالعکس مالینگیز تالانده، اۏزینگیز اېل ارا سزایی بۏلورسیز.

– عجب حکمت اېکن، – دېدی سنجر مضطر بۏلیب. – اېشک قۏنغیراق چلگنده هم قولاق توتگیل! بیز ایلکیمیزدین نان یېگن ایتلرگه-ده، عدالت قیلدیک، ولې وفا کۏرمەدیک.

–خبریمیز بار.

–اۏشل بېتوفیق آتسیزنینگ عملین کۏرینگ. سیز کبی صاحب نفس‌نینگ امر معروفی ایله اسلامگه تابع بیر اولوسنی کافر دېب چاپقون یسەدی. نیتی دین مصطفی گه ترغیب اېمس، نفس حیوانینی رضا قیلیش اېدی. اوچ دفعه آیت اۏقیب، قَسم ایچدی. بوندین بویان سیحون بۏییگه آیاق باسسم شل بۏلەی، کۏر بۏلەی دېب یالواردی. شیطان ایتەدی، آتسیزنینگ بۏینیگه تاش باغلب دریاگه تشله دېیدی. ازبرای ثوابه فرزند دېگن اېدیک، گناهیدین اۏتدیک.

پیر باش ایرغەدی.

–لذت عفو انتقامده یۏق. اندیشه رحماندین، شاشەلاقلیک شیطاندین. خوارزمشاه نینگ جانیگه قصد قیلگنینگیزده سیز هم نفسینگیزنینگ قولیگه ایلنگن بۏلوردینگیز.

–بیراونینگ مُلکیگه کۏز آلەیتیرغان نابکار هم نفس قربانی اېمسمو، حضرت؟

–قربانی. شداد بیر یوزیده جنت یرەتەمن دېب کفرگه بېریلدی. فرعون خدالیق دعوا قیلیب اۏزیدن کېتدی. قارون دنیا بیلن دنیانی ساتیب آلماقچی بۏلدی. عاقبت نې

بؤلدی؟ کن‌فیکون! بو بیوفا دنیاده‌گی فاجعه‌لرنینگ برچه‌سی نفس اماره طفیلی‌دیر. کبرو هوا، منملیک، غرض، بایلیککه حرص، زنا، مرتبه ذوقی، ظلم، طمع، ناشکرلیک... نسل بشر بو قباحتلردین خلاص بؤلمس ایکن، آدملر اؤرته‌سیده نه ایمان، نه شفقت، نه عدل و انصاف قرار تاپگه‌ی. حق تعالی سیز و بیزنی توفراقدین بنیاد اپتیبدی که، مدام بیرگه باقیب یور، اصلینگنی اونوتمه، سلطان بؤلسنگ هم، بو دنیاده مهمانسن، دیب بویورمیش.

سنجر دسترخوان پاپوغینی اپزغیله‌ب مشاهده‌گه بیریلدی. نظریده پیر کامل اونینگ بعضی گناهلرینی یوزیگه ساله‌یاتگندیک ایدی. کؤکسی سیدیریلدی. اما اؤزینی آقلشدن تییلدی. سنجر شیخ آلدیگه مینگ استحاله بیلن کیرگن، اچّیق-تیزّیق گپ ایشیتیشگه هم شَی ایدی. شکرلله، پیر ایه‌دی، شفقت قیلدی.

سلطان العارفین یانیده‌گی خطچوپدن بیر کاغذ چیقریب سنجرگه اوزه‌تدی.

-خبرلری بار، بخاراده امر معروف وقتی بیز خلیفه شأنیگه قتّیق- قوروق گپ ایتدیک. بیر بی‌نوا ایل‌نینگ تپرلب-پیشیب تاپگن نانینی کؤنده‌لنگ تیشلب یپب یاتیش امیرالمسلیمین مرتبه‌سیگه زپنت ایرمس. بو خَیال یؤل بؤیی آرام بپرمه‌دی. کؤنگلیمیزده مختصر بیر حکمت توغیلدی. انی سیزگه بغیشله‌دیک. بیزدن وصیت اؤرنیده یادنامه بؤلسین.

سنجر پیرکامل‌نینگ شعرینی کؤزیگه سورتیب آلدی. و قرائت قیلیشگه اذن سؤردی.

-میلی اؤقینگ، سلطان. اؤزگه‌لر لفظیدین بیز هم ایشیته‌یلیک، نی بیتیبمیز.

سنجر آهسته، یانیق بیر درد ایله شعرنی اؤقیدی:

شکسیز بیلینگ، بو دنیا برچه خلقدین اؤترا،

اینانمه‌غیل مالینگگه، بیر کون قؤلدین کېترا.

آته-آنه، قریناش، قه‌یان کېتدی فکر قیل،

تؤرت آیاقلیک چؤبین آت بیر کون سېنگه یېترا.

دنیا اوچون غم یېمه، حقدین اؤزگه‌نی دېمه،

کیشی مالینی یېمه، صراط اوزره توترا.

اهل وعیال، قریناش، هیچ کیم بؤلمه‌یدی یؤلداش،

مردانه بؤل، غریب باش، عمرینگ یېلدېک اؤترا.

قول خواجه احمد طاعت قیل، عمرینگ بیلمه‌م نېچه ییل،

اصلینگ بیلسنگ، آب و گل، ینه گلگه کېترا.

سنجر بغایت متأثر بؤلدی، حکمت‌نینگ سؤنگگی سطرینی هججه‌لب یاددن اؤقیدی.

_ اصلینگ بیلسنگ، آب و گل، ینه گلگه کېترا ...حضرتیم، بو جواهرالحکمت بؤلیب‌دیر. بیز اونی بؤینیمیزگه تومار ینگلیغ آسیب یورگه‌یمیز. دعا قیلینگ، پیریم.

شیخ المشایخ دعاگه قؤل آچدی.

منصور حلّاج نینگ خاکی

٢٦-فصل

بیلمه‌دیلر ملالر «ان‌الحق» نینگ معنـــــاسین.

قال علمیگه حال علمین حق کؤرمه‌دی مناسب.

روایتلر بیتیلـــــدی، حالیـــن انینگ بیلمه‌دی،

منصوردیک اولیـــــانی قؤیدیلـــر دارگه آسیب.

احمد یسّوي

چیرسیللب چِلّه کیرگنیده شیخ کاروانی امان-ایسن مروگه کیلیب قؤندی. مرو... راویلر بو شهرنی اسکندر ذوالقرنین برپا اپتگن دییدیلر. عجبمس. هر قله‌ی، او قدیم و مبارک قصبه‌لردن ایدی. اگر سمرقند مدینةالتجار، بخارا مدینةالاسلام بؤلسه، مرونی مدینةالفضلا دیرلر. مرونینگ حکمت تؤله کتبخانه‌لریگه شام و عراق علمالری هم انتظار ایدی. فقیه‌لری، دانشمندلری، مجتهد و مدرسلری‌نینگ شهرتی بغداد خلیفه‌سی‌نینگ سراییگچه پیتیب بارگن ایدی. شونینگ اوچون اهل اسلام مرو نامینی تاق ایتمس، مروِ شاه جهان دییه شرَفلب تیلگه آلردی.

زردشتیلر حکمتی بارکه، نان مؤل-کؤل بؤلگن مملکتده پند-نصیحت هم قولاقده یخشیراق اؤرنه‌شر ایمیش. مرو معمور، آباد ولایت ایدی. مُرغاب دریاسیدن قزیب کیلتیریلگن اریقلرده یاز بؤیی شرقیره‌ب سوو آقر، اؤتلاغی قلین، چارواسی سیمیز، دهقانی مروجهان بازارینی یشنه‌تیب توررردی. سَلجوقیلر سلطنتی دوریده مرونینگ بیر حسنیگه اؤن حسن قؤشیلدی. سلطان سنجر اوچون مرو کؤز قووانچی،

غروری، گؤیاکه پدر بزرگواری، والده‌ی مهربانی، حدیث شریفده مرحمت قیلینگنیدیک، آخرت نینگ اپکینزاری اپدی. سلطان سنجر پیر کاملگه اتب سرایده خاص خانه‌لر اجره‌تگن اپدی. شیخ «روح نی تنه‌دین ایریب بؤلمس، تنه قیده بؤلسه، روح شونده بؤلماغی معقول» دیه رؤیخوشلیک بیرمه‌دی. زیارتچیلر بیلن بیرگه شهرستانده‌گی معظم خانقاهگه کیلیب توشدی. بو تکیه‌گاه طرحینی سلطان سنجرنینگ اؤزی چیزیب بیرگن، شو باعث سنجري دیب اتلردی. خانقاه حاولیسی اولوغ اپدی، هر طرفی یوز قدمچه کیلر، گیر ایلنه بیجیریم حجره‌لر سالینگن اپدی . حاولیده توت، اؤریک، خرما برق اوریب اؤسدی . خانقاه‌نینگ تؤرت بورجیده تؤرتته اولکن حوض. نمازخوانلر اوچون سیربر، اوزونچاق ایوانلر، بیریؤله یوز کیشی نماز ادا اپته‌دیگن مسجد، نانوایخانه، آشخانه، طهارتخانه... داش قازانلرده قیشین-یازین سلطان امری بیلن احساني طعام قَینب توره‌دی.

شورِشتر چؤلیده بیر هفته یؤل باسیب ایازله‌گن درویشلر ایسّیق حجره‌لردن باش چیقرمه‌ی عزلتگه چیکیندیلر. شیخ المشایخ ایسه ایکّی کوندن سؤنگ فرض عین دیب استاد ثاني یوسف همداني زیارتیگه آتلندی. قَبَتیگه سلیمانني، منصورخواجه بیلن قطب الدیننی آلدی. استاد قبری شهر سیرتیده، شیخ‌علی دیب اته‌لمیش کهنه مزارستانده ایکن. مجاور یؤل باشله‌دی. قری گوجوم تگیگه باریب تؤخته‌دیلر.

–مولانا همداني حضرتلری، – دیدی مجاور و کؤزی بیلن اوستینی قاوجیراق گیاه باسگن دؤنگلیککه اشاره قیلدی. استاد «تابوتیم‌نینگ تیپه‌سیده احمد «النازعات»نی اؤقیسین»، دیه وصیت قیلگن اپدیلر. تقدیر ایکن، پیر مرشدنی توپراققه تاپشیریش احمدگه نصیب ایتمه‌دی. استاد بخارادین مروگه هجرت قیله‌یاتیب یؤلده الله رحمتیگه باردیلر.

پیرنینگ وصیتینی ادا اتیش فرصتی یتگن اپدی .«النازعات» سوره‌سینی ختم قیلیب فاتحه گه قوَل آچدی:

-الهی، آمین! علیه الرحمه و رحمن ، حق سبحانک و تعالی اوندن راضی بوَلسین و رحمتیگه آلسین، والله اعلم بالصواب!

حکیم سلیمان حضرتگه اقتدا اپتدی:

-نورالله مرقده! پاکه پروردگار، اوَزینگ شَیخ الرئیس‌نینگ یاتگن یپرینی نورگه توَلدیریب، انینگ روحینی معطر قیلغایسپن، الله اکبر!

زیارتچیلر چاشگاه گه یقین مرونینگ سرشته، ساکن کوَچه‌لریدن خانقاهگه قَیتیب کپلماقده‌لر. کوَنگیللریگه گوَیا نور رحمت یاغیلگندپک. زپرا، رسول‌الله مرحمت قیلگنلرکه، عمللرنینگ اپنگ یخشیسی - مرحوملرنی زیارت اپتماق‌دیر.

سلطان‌العارفین قلعه دروازه‌سیدن اوَتیب، قوَنه‌لغه تامان بوریلدی. یوز قدمچه نریده قوَققه‌یپب اپسکی مسجد توررِدی. تار ایوانده آفتاب‌شوواقلب توَرت-بپش کیشی اوَتیریبدی. شیخ اولرگه بیر قور رزم سالدی و یپرگه قره‌ب دپدی:

-سلیمانقول، ایوان آلدیگه بارگینینگیزده اپچکیسقاللی، بیر کوَزی غیله‌ی کیمسه‌گه نظر سالینگ. سوَنگ بیزگه اسقاته‌دی.

-خوَپ بوَله‌دی، پیریم، -باش ایرغه‌دی سلیمان. ایوانگه روبرو کپلدیلر. شیخ همیشه یپرگه باقیب یورر، سلامگه هم کیشی نینگ یوزیگه قره‌مه‌ی علیک آلیش عادتی بار اپدی. ایوانده‌گی کیشیلر اوچ قرییه‌نی کوَریب سلامگه توردیلر. سلیمان بیر نفس توَختب، شیخ ایتگن کیمسه‌نینگ بشره‌سیگه تیکیلدی. نعوذاًبالله! بول کس راستدن هم اپچکیسقال، راستدن-ده، غیله‌ی اپدی!

سلیمان ایلدم آدیم تشلب همراه لریگه یېتیب آلدی.

-طُرقی طراوتی کؤزینگیزگه تشلندیمو؟ - نیم‌تبسم قیلیب سؤردی شیخ.

-مینگ آدم‌نینگ ایچیدن تاپ، دېسنگیز ادەشمەی تاپیب بېرەجکمن، پیریم.

-درست، - دېب قؤیدی شیخ.

مهمانلر اؤتیب کېتگچ، گورونگ دوام اېتدی. اېچکیسقال علما مدرس عبدالکریم صوفی اېدی. هلی پیغمبر یاشیگه یېتمەگن بؤلسه-ده، اؤزینی حققه یېتیشگن دېب سنر، شول باعث اؤزیدەگی فضیلتنی آرتتیریش اؤرنیگه بیراولردن نقصان اختریشنی افضل کؤررردی. اونینگ یانیده همتاواغی، مسجد امامی حاجی یارتاش، ینه ایکّی-اوچته اېتدایي مکتب دامله‌لری.

-تورکستانلیکلر، - دېدی صوفی عبدالکریم، زیارتچیلرنینگ آرتیدن تیقیلیب، - پیرلری خواجه احمد یسّویگه طوافگه بارماقده‌لر.

-سیز قیدین بیله‌سیز، مولانا، احتمال بولر سمرقندلیکدور؟ - اعتراض بیلدیردی حاجی یارتاش.

صوفی امامنی مسخره قیلدی:

-حاجی بؤلیب سلّه‌نینگ پېچینی فرقه‌ی بیلمسسیز، تقصیریم! تورکستانلیک صحراییلر گینه سلّه پېچینی پیشک‌نینگ قویروغیدېک آسیلتیریب یوره‌دیر.

بیر ملا گپ قاتدی:

-قرتلری قؤشبلباغ باغلب آلمیش. عجب، یکدانه بېل‌باغ آزلیک قیلورمو؟

صوفی میریقیب کولدی:

–الرنینگ لقبی-ده، شول قوشبلباغ! بیریسی سجاده، بیریسی دسترخوان اؤرنیده.

–بول عادتلری خوب ایرکن. جای نمازگه نان اوشه‌تیب یمک ناجایزدیر اصلیده، – چؤچیبراق لُقمه تشله‌دی امام. او چله‌ملا ایدی، مسجدده امر معروف قیلیشدن آلدین صوفی عبدالکریمدن مصلحت آلیب تورر، قرآن تفسیرینی هم اوندن تعلیم آلگن ایدی. صوفی امامنی طلبه اؤرنیده کؤریب جبرکیب بیردی:

–مونچه دانشمند بؤلیب کیتدیلر، تقصیریم؟ مجتهدلیک دعوا قیلمه‌سینلر...

امام تسلیم بؤلدی:

–توبه قیلدیک، حاجی آته...

صوفی کیوانیلیک قیلیب کیریلدی:

–اؤشل تورکستانلیک اولیاسیگه بیر جُفت مسأله حاضرلب اؤتیریبدیرمن. جمعه کونی جد و جهد بؤلر ایمیش. جماعت آلدیده بیر اؤیلنتیریب ملزم قیلسه‌ممو؟

یاش ملا دیدی:

–اؤینه‌شمه‌گیل ارباب بیلن، دیبدی مشایخلر. پتینگیز یولینمه‌سین-ده، تقصیریم.

–هه، تورکستان پیری‌نینگ تیللری اچّیقراق ایمیش. اهل علما آلدیده کیمسن – صوفی عبدالکریم حاجی، مدرس، شاعر مروزي دیگن عنوانلرینگیز بار... صوفی گؤیا مناظره‌ده غالب چیقیشیگه گمانی یؤقدیک سقالینی توتملب کولدی:

-مشکلیمیزنی کشاد اېتسه‌لر بیز راضی، ولې جواب بېرالمه‌ی عاجزلیک قیلسه‌لر، عیبی اولیانینگ اۆزیگه بۆلغه‌ی، انشاالله. صوفی ساغ کۆزینی قیسیب آفتابگه قره‌ب قۆیدی-ده، اېتگینی ییغیشتیردی:

-بیز اېندی بارالی. طالب علملر موعظه‌میزگه کۆز تیکیب اۆتیریبدی.

مدرس‌نینگ قاره‌سی اۆچمسدن اۆتیرگنلر غیبت قیله کېتدی:

-توبه‌سیگه تیه‌نمه‌دی بو غیله‌ی. اناو بیر ییلی هریلیک مجتهددن کلتک یېب اېدی. ملا بۆلمه‌بدی-ده!

-پتی یولینگن قری خۆرازده‌ی بۆلیب چیقسه‌می جامع‌دن...

-اري راست، اولیا بیلن آلیشیب آبرو تاپه‌سنمی، نادان؟!

جمعه کونی مرونینگ جامع مسجدیگه آدم سیغمی کېتدی. پېشین نمازیدن کېین گوره‌س-گوره‌س خلایق تۆپلنه باشله‌دی. هر کۆنگیلده بیر خَیال: بیراو پیر تورکستاني‌نینگ نېچوک ذات اېکنلیگینی کۆرماقچی، بیراو اونینگ لطف و کلامیگه منتظر، طالب علم وعظ تینگلش امیدیده، اهل علما مشکل بیر مسأله خصوصیده بویوک مجتهدنینگ فکرینی بیلماقچی. فقیه‌لر، مفتیلر، عادتده بیران مناظره‌لی مسأله اوستیده بحثلشسه، اوّلا، قرآن کریمگه مراجعت قیله‌دیلر. اگر قرآن تفسیری آرقه‌لی ییچیم تاپیلمسه، جوابنی حدیثدن ایزله‌یدیلر. حدیث هم تۆله قناعتلنتیرمسه، قیاس بیلن اجماعگه بۆیسونماقدن اۆزگه چاره قالمه‌یدی. قیاس - شریعت علمینی سوو قیلیب ایچگن دانشمند مجتهدلرنینگ مقایسه آرقه‌لی منطقي خلاصه چیقریشی، اجماع اېسه - بیر نېچته مجتهدنینگ یکدل حکمی، اراده‌سی اېدی.

سلطان‌العارفین منبر یانیده‌گی بلند صوفه‌ده چاردانه قوریب اوْتیریبدی. یانیده سمرقند شیخ الرئیسی، منصورخواجه، مرو قاضی‌کلاتی، سلیمان، جامع مسجدی امام خطیبی. قاضی کلان قرآن تلاوت قیلدی.

یکدل فاتحه دن سوْنگ ایکّی آغیز وعظ ایتدی:

–تورکستان اہلی‌نینگ قبله‌ی دعاسی، یسّویه طریقتی‌نینگ سرحلقه‌سی، دولتپناهیمیز سلطان اعظم سنجر جنابلری‌نینگ پیر مرشدی خواجه احمد یسّوي شیخ المشایخ ذات شریفلری نینگ مروجهانگه تشریفلریدین باشیمیز آسمان قدَر یوکسلدی. بیز سیزنی مجتهد زمان دہب بیلورمیز. اولوغ دریالردین اریقلر سوو ایچر. جنابلری نینگ عرفان خزینه‌سیندن بو پیرده جمع بوْلمیش اهل علما، طالب علم بهره آلسک، دہگن امیدده‌میز. **اللهم ابدالاسلام و رَوج الاحکام**، ای خداوند کریم، اسلامنی ابدي قیلگیل، انینگ حکمیگه رونق بیرگیل، الله اکبر!

سلطان‌العارفین «کیمده گپ بار؟» دہگندہک دوره‌گه نظر سالدی. «بسم‌الله!» دہب صورتیدین اهل دللرنی اپسله‌تووچی کہکسه‌راق کیشی اوْرنیدن توردی.

–السلام علیکم و رحمةالله و برکاته! شیخ جنابلری، مگرچی سوالیمیز ناجایز بوْلسه، عفو اپتگه‌یلر. گپ اوْشل تجرد باره‌سینده. بعضی بیر ذات شریفلر یازمیش که، درویشلیک خرقه‌سینی کییب، طریقت سلوکیگه کیرگن صوفی تجرد قیلماغی شرط-دیر، دہبدیرلر. زہرا، الله وصلیدین امیدوار درویش‌نینگ عملی ذکر، طاعت-عبادت، سیرتینی نقص و قصوردین تازه‌لش بوْلماغی لازم. اهل و عیال، روْزغار غمی، بو اوْتکینچی دنیا تشویشلری سالک‌نینگ ایمانیگه زحمت یتکزمسمو؟ فنا یوْلیده‌گی سعی-حرکتلریگه مانعلیک قیلمسمو؟ اخیر بیر یوره‌ککه ایکّی عشقنی سیغدیریب

بؤلمس. اگر صوفی چين صوفی بؤلسه، بو دنيانينگ راحتلريدين واز كچيب، يالغيز عشق الهي بيرله يشه‌سين. بالعكس اؤزينی مريدمن دېمه‌سين. بول عقيده خصوصيده جنابلری نينگ مبارک سؤزلرينی اېشيتمككه مشتاقميز.

شيخ المشايخ سېزدی كه، بو دعواگر عبدالخالق غيجدواني طريقتيگه مايل اېكن. بعينه ذكر آدابی سينگری تجرد و تكفين مسأله‌سيده هم يسّويه احكامی ايله خواجگان احكامی اؤرته‌سيده ناموافقليک، اندک اختلاف موجود اېدی. خواجه‌ی جهان غيجدواني مقاماتيگه كؤره، طريقتگه كيرگن سالک مجرد بؤليشی، يعنی باله-چقه قيلمه‌ی عالمدن تاق اؤتيشی، كېچه و كوندوز الله تعالی ذكری، حق خَيالی بيلن نفس آليشی لازم اېدی. يسّويليک تعليماتی بؤييچه ايسه، مريدگه بير قدر اېركينليک بېريلگن: اې درويش، حق جماليگه تؤيه‌ی دېسنگ، ذكرو سماع دلينگنی ترک اېتمه‌سين، ولي الله يره‌تگن نعمتلردين هم بې‌بهره قالمه!

سلطان‌العارفين بير لحظه خَيالگه تالدی. بعضی بيراولر مجتهد اؤيلنيب قالدی، مسأله مشكل اېكنمی دېگن اشتباهگه باردی. شيخ اؤزيگه خاص بيران، كېسكين آهنگده سؤز باشله‌دی:

-اسلامده راهبليک يؤق‌دير. الله تعالی يېر يوزيده‌گی برچه جان‌ذاتلرنی جُفت يره‌تيبدير. تاكه بير-بيرلری ايله قاووشسين. سرور كاينات «مشفق و سېرپشت عياللر بيلن تورموش قورينگيز، زېرا مېن امتلريم‌نينگ كؤپليگی بيلن فخرلنه‌من» دېب مرحمت قيليبديلر. بس، ترک دنيا اېتمک بيزنينگ طريقت اېمس. انسان دنياگه نيمه اوچون كېله‌دی؟ يخشی عمل اوچون، صالح ذرّيات تربيه قيليب يخشی نام قالديرماق اوچون. حق تعالی يخشيليک قيليشگه شاشيلينگلر، دېب بويوريبدی. خوش، اېل-اولوسگه كيم يخشيليک قيليشگه قادر؟ مېن الله‌نينگ خدمتيگه كېتديم دېب زاويه‌دن چيقمه‌ی ياته‌ديرغان دنيا بېخبرمی؟ اخير سېنی يؤقدين بار قيلغان آته-

آنه‌نگ کؤز تیکیب اؤتیریبدی!. الرنینگ حالیدین کیم خبر آله‌دی، کیم ایسّیق-ساووغیگه قره‌یدی؟ آته-آنه‌دین کپچیب زاهدلیک خرقه‌سین کییگن تکبرنی حق تعالی هم کپچیرمه‌گه‌ی. الله‌یم غیرتلی کیشیلرنی خوش کؤردی. غیرت اوّلا یره‌تگن-نینگ مدح و ثناسی اوچون، اندین سؤنگ بو یاروغ عالم قووانچی اوچون بؤلسین. کاسب جوالدیز بیرله قلبینی ییغیشتیریب قؤییب خانقاهنی مکان اپتسه، قؤیچیوان پاده‌سینی، دهقان آت ایزینی اونوتیب هیا-هوو دپب ترک دنیا قیلسه، بیله‌سیزمی نې بؤلغه‌ی؟ عالمده قیامت قؤپمسمو؟ کاسب الله نینگ دوستی دپبدی رسول‌الله. فکر عاجزیمیزچه، نه‌اینکه کاسب، زحمت چپکیب، اهل رؤزغاریگه، اؤزگه‌لرگه-ده نان تاپیب پیدیرگن کیشی بارکه، الله نینگ دوستی‌دیر. سیز تجرد ایلب، عزلتگه چپکینسنگیز، لُقمه‌ی حلالینگیزنی کیم بپرگه‌ی؟ تیله‌نه‌دیرسیزمو؟ بیراونینگ صدقه‌سیگه کؤز تیکه‌سیزمو؟ تیله‌نگندن تیلینگن یامان. عشق الهي بیرله ذکر الله نینگ معناسینی دانا بیلور، نادان بیلمس. مختصر سؤزیمیز شول: انسان مکرّم، انسان جمعی‌که مخلوقات‌نینگ، برچه موجودات‌نینگ گُلتاجی. بس، انسان بؤلسنگ، انساندپک بؤلیب قال.

شیخ وعظینی توگه‌تیب فاتحه قیلدی:

-**اللهم اعطینا علماً نافعاً و فهماً ساطعاً**. خداوند کریم، بیزلرگه فایده‌لی علم و اؤتکیر فراست عطا قیلغیل، والله اعلم بالصواب.

شو طریقه ینه اوچ-تؤرت کیشی بیلن سوال-جواب بؤلیب اؤتدی. بیر محل آرقه‌راقدن چپیللەگن تاووش اپشیتیلدی.

-یکدانه سؤراویمیز بار اپدی، مگر اجازه بؤلسه...

بو اؤشه مدرس عبدالکریم اعماق اپدی.

-بو یېرگه کېلینگ، - دېدی قاضی کلان.

مدرس منبرگه قرەب یوردی. شیخ یانیگه تۈرت قدمچه یېتیب تۈختەدی، نېگەدیر سِرلی کولیمسیرەدی و شیفتگه قرەب سۈز آچدی:

-شیخ حضرتلری، جنابلری بیتمیش حکمتلرنی راحت دریاسیگه چۈمیب اۈقییدیرمیز. بیز انی نظم دُردانه دېرمیز. فقیرینگیز طالب علملرگه سبق بېرسک- دە، گاها-گاها کۈنگیل میلی اېکن، بیات هم بیتەدیرمیز. نظمگۈیلر بیزنی اعماق مروزي دېب بیلورلر. بول شونچەکه درآمد اېدی، تقصیر. شیخیم بیر حکمتلریده «بیلمەدیلر ملالر «ان‌الحق»نی معناسین، قال علمیگه حال علمین حق کۈرمەدی مناسب» دېبدیلر. «ان‌الحق»نی معناسینی انگلەماققه عقلیمیز کۈتاهلیک قیلەدیر. نې‌دیر اول «ان‌الحق»؟

شیخ یېر آستیدن سلیمانگه قرەب قۈیدی. سلیمان پیری‌نینگ «هلی بو کیشیگه دوچ کېلەسیز»، دېگن گېینی اېسلب، باش ایرغەدی. حضرت کرامت ایله پَیقەدی که، مدرس‌نینگ نیتی تازه اېمس. او مرو علمالری آلدیده اۈزی‌نینگ بیلیمدانلیگینی پېش قیلماقچی، علاجی بۈلسه تورکستان اولیاسینی مشکل احوالگه سالیب، آفرینگه نایل بۈلماقچی. شیخ مدرس‌نینگ شوم نیتیگه مناسب جواب کیلدی:

-«ان‌الحق»نی معناسینی سیزگه انگلەتماق دشوار. دردنینگ نېلیگینی درد چېککن کیشی‌گینه بیلەدی. سیز قال علمی‌نینگ آدمیسیز. «ان‌الحق»نینگ معناسینی بیلماق اوچون حالگه یېتماق لازم. مدرس جنابلری، سیز آیت کریمەدن بیلگنلرینگیزنی اۈقیب یورەبېرینگ. صرف و نحو ومحدثلر میراثینی طالبلرینگیزگه تعلیم بېریب راضی قیلسنگیز، بس، سیزگه یامان نصیحتیمیز شول.

مدرس شو یەرده قولّوق قیلیب دوره‌دن چیقیب کەتسه بؤلردی. لیکن او اشدّي بیر متعصب صفتیده کهنه تاریخنی گولب تیلینی تیمه‌دی:

–تقصیریم، اخیر منصور حلاّج کافر ایدی. شریعتیمیزگه شک کەلتیردی. فرعونگه اؤخشب خدالیق دعوا قیلدی. حَیرانمن، سیزدیک ذات شریف نیچوک اونگه رغبت بیلدیره‌دیلر؟ اخیر خلیفه، منصورنی بیچیز قتل ایتدیمی؟

مجلسخانه‌نی سکوت باسدی. گؤیا خانه بؤم-بؤشدیک و سامعلر اوخلب قالگندیک ایدی. کیم‌دیر اوزون اوه تارتدی. بو تهلکه‌لی جیمجیتلیکنی سلطان-العارفین نینگ قیلیچده‌ی کیسکین، اؤکتم آوازی بوزدی:

–اگر منصورحلاّج کافر بؤلسه، اونده سیز بیلن بیز هم مسلمان ایمسمیز. «استغفرالله!»، «اؤزینگ اسره، یا ربیّ!» دیگن خطابلر ایشیتیلدی. جماعت بیردن گووره‌ندی. شیخ دوام قیلدی:

–شونداق. الله‌گه منصوردیک یقین کیمسه یؤق ایدی. خلیفه مقتدر هم حال علمیگه بیگانه ایدی. شو طفیلی جاهل ملالرنینگ تیلیگه کیریب خطا قیلدی. سؤنگره توبه‌سیگه تَیه‌ندی. خاطرینگیزنی جمع قیلینگ، مدرس جنابلری. خلیفه‌نینگ بویروغی بیلن منصورنی اؤتگه بیردیلر، تؤغریمی؟ کولینی دریاگه تشله‌دیلر، بو هم تؤغری. اندین سؤنگ نیي بؤلدی. بیر ایسلنگ، اویه‌لمنگ، مدرس.

اعماق مروزي باش ایگیب توره بیردی. نیي بؤلگنینی یا بیلمس، یاکه بیلسه-ده، ایتیشگه عار قیلردی.

–نیي بؤلدی، اهل جماعه؟ – شیخ خلایققه اؤگیریلدی.

–دریا تاشدی!

-شهرگه حمله قیلدی...

-بارک‌الله! دریا تاشیب قیرغاغیدن چیقدی. شهرنی سوو باسدی.

-خلیفه جان اچّیغیده شیخ ذوالنون مصریگه یالباردی. ذوالنون منصورنینگ خاکِ پاکیدن بیر سیقیم آلیب قالگن اپدی، درحال دریاگه تشله‌دی. سوو ایزیگه قَیتدی. خلیفه‌نینگ هم، اولیانینگ قتلیگه فتوا بیرگن نادان علمالرنینگ هم جانی امان قالدی. بول کرامتگه نې دیبدیلر؟ کافرنینگ خاکیدین دریا تاشرمو؟ باز ایزیگه قَیترمو؟ الله تعالی منصورنی خاص بنده‌م دیدی، قدرتینی کؤرسه‌تدی. سیز بؤلسنگیزحق درگاهیده عزیز بؤلگن بیر ولینی آغیز کؤپیرتیریب کافر دیب توریبسیز. تاش-ترازو، اجر و مکافات سیز بیلن بیزنینگ ایلکیمیزده ایمس، او یاقده، باقي دنیا اپشیگینده، مدرس جنابلری.

مدرس همشهرلری کؤز اؤنگیده یپر بیلن یکسان بؤلدی.

جماعت شیویر-شیویر قیلیب ترقه‌لدی. حاولیگه چیققنلریده باباماچین حکیم سلیمان‌نینگ تیرسگیدن آلدی.

-تقصیریم، اناو شق-شق مدرس سؤلله‌یاتگنده لبینگیز قیمیرلب توردی. قول سلیمان بیر نیمه‌لرنی تؤقیدی-یاو، دیب اؤتیردیم.

سلیمان معنالی ایلجه‌یدی:

-هاووه، تؤقیدیک. مدرسگه تازه لقب تاپیب قؤیدیک. اپشیتینگ: «سینگه کلتک قیلور کملیک، انینگ اوستیگه تاش درکار».

باباقول علم کلامده سلیمانچه‌لیک ذکي بۆلمسه-ده، فراستی قَیره‌لگن ایدی. دۆنگ پیشانه‌سینی ایشقب بَیت ضمیریگه یشیرینگن سۆزنینگ تگیگه یپتدی. سۆز اۆیینی. عرب یازوویده «اعماق» ده‌گی «عین» اوستیگه «تاش»، یعنی نقطه قۆییلسه، «اغماق»[۶] بۆله‌دی.

-تۆغری تاپیبسیز، تقصیریم. اصلی اۆزی اخماق ایکن. کلّه‌سی بۆلسه، عقلی یپتمه‌گن مسأله‌گه باش سوقه‌دیرمو؟

-مینگ نصیحتدین بیر مصیبت اولی دیپدیلر. زاره کلتک ضربیدن کۆزی آچیلگن بۆلسه.

-زاره، - دیب قۆیدی بابا ماچین. لیکن خَیالیده، «بونده‌یلر منکر و نکرنینگ تۆقماغیدین هم اۆزیگه کیلمس»، دیگن فکر چرخ اورردی.

[۶]- عربچه احمق سۆزی نینگ خوارزم تورکچه سیده‌گی تلفظی- اخماق، اغماق.

«بیعتینگ قبول بؤلدی»

۲۷-فصل

بلالرنینگ اینگ شدّتلیسی اوّلا پیغمبرلرگه، اوندن کیین اولیالرگه کیلهدی.

حدیث

سمرقنددن اوزاقلشگن سری قطب‌الدین‌نینگ شوقی زیاده بؤلیب باراردی. اخیر نیچوک سویونمه‌سین؟ اولا، آته‌سی نینگ تعقیبیدن خلاص بؤلدی، قاله‌وبرسه، قبله‌دن غیر-غیر شمال اپسیب، احرام کییه‌دیگن کونلرنینگ یاووقلیگیدن درک بره‌یپتی! قطب الدین‌نینگ کؤنگلیده‌گی ذوق دریاسینی تاشتیره‌دیگن تغین بیر نرسه – بو اونینگ عجب طور هنرمند بؤلیب قالگنلیگی اپدی. قؤلیگه اسکنه آلیب یاغاچ یؤنه باشله‌گنیگه اوچ-تؤرت آی بؤلدی، خلاص. یسه‌گن بویوملری پیر نظریگه توشدی، حضرتدن رغبت و دعا آلدی. ایلگری قطب‌الدین یومشاقراق آغاچلردن جایداری چؤمیچ و قاشیق یسب یورر اپدی. باره-باره او زرنگ، یانغاق کبی قتّیق یاغاچلردن هم بویوم یؤنیشگه اؤتدی. قرآن کریم اوچون بیجیریم لوحلر تخله‌یدی، زرنگ کاسه اؤیه‌دی، خطچوپ یسه‌یدی، گُلمیخ تیارله‌یدی. متاعلری بازارگیر، خریدارلر اونی تعجبگه سالیب، بویوملرینی بیرگه قؤیدیرمه‌ی ساتیب آله‌دیلر.

سلطان سنجر سلطان محمودخان‌نینگ اؤغلی، اؤزی‌نینگ جیینی قطب-الدیننی یاقتیریب قالدی. اونگه اصل دَمشق پؤلاتیدن قیلینگن بیر خلته اسباب-اسکونه هدیه اپتدی. بو اسباب بیلن قطب‌الدین اپندی یؤنیقچیلیک اپمس، تپمیرچیلیک قیلسه هم بؤلردی. قطب الدین کونده‌لیک ذکر، طاعت-عبادت، خانقاه

ایشلریدن آزاد پیتلریده پیر مرشد حضوریگه کیره‌دی. استاد و شاگرد بیر تؤپ کپسمه آغاچلرنی آلدیلریگه تؤکیب، اولرنی بویوم شکلیگه کپلتیره باشله‌یدیلر.

بوگون چارشنبه. مروده استراحت قیلیب تورگنلریگه اؤن تؤرت کون بؤلدی. شو ایکّی هفته ایچیده قطب‌الدین بیر خلته قاشیق یؤندی. اولرنی یکشنبه کونی بازارگه آلیب چیقماقچی ایدی. قاشیق خلته‌نی آچیب پیریگه کؤرسه‌تدی:

–حضرتیم دعا قیلسه‌لر، بازارشبگه اپلتیش نیتیمیز بار ایدی.

شیخ حوصله بیلن یؤنیلگن قاشیقلرنی قؤلگه آلیب بیر-بیر تماشا قیلدی.

–بارک‌الله! – دیدی شاگردینی القب. سؤنگ مصلحت بپردی، – قاشیق نینگ ساپینی کلته قیرقمنگ، کلته قاشیق طعامگه باتیب خؤرنده نینگ قؤلینی بولغه‌یدی. قیپیغی چیقه‌دیرغان آغاچدین قاشیق یسمه‌نگ. بیزنینگ باباقولگه اؤخشه‌گنلر جذَبه پیتی قاشیقنی تیشله‌سه، اؤسَل بؤلمه‌سین.

قطب الدین «اوقدیم، پیریم» دیب تعظیم قیلدی.

–خلته‌ده قنچه بؤلیبدی؟ — سؤردی پیر.

–حاضرچه بیگیرمه‌ته. یکشنبه‌گچه تغین اؤنته یسه‌ماقنی نیت قیلدیک، پیریم.

–درست. بو سفر بازارگه اته‌گنینگیزنی خانقاهگه احسان قیلینگ، اؤغلیم. توناو کونی قره‌سک، ایکّی درویش بیر قاشیقده آبی یاوغان ایچمکده ایکن. ثوابگه داخل بؤلیشنی اؤیلب قطب الدین نینگ کؤنگلی تاغده‌ی کؤتریلدی.

شو پیت جامع مسجدی طرفدن اذان تاووشی کېلدی. شیخ مایقاغاز یاپیشتیریلگن دېرَزه‌گه خوشله‌مه‌ی قره‌ب قۏیدی. پېشینگه هلی اوزاق اېدی. بې‌وقت اذان ایتیلدیمی، دېمک بیر فلاکت رۏی بېرگن.

-بازارشبگه بارینگ، اۏغلیم، - دېدی حضرت، - خلایقدین سۏره‌نگ-چی، شهرگه نې بلا یاپیشدی اېکن.

قطب الدین بویوملرینی اپیل-تپیل یاپیشتیریب، ایلدم چیقیب کېتدی.

منصورخواجه بیلن سلیمان کیردیلر. ایکّله‌سی افتاده‌حال، باشلریگه آغیر سودا توشگن کیشیلرنی اېسلته‌دی. سلیمان پایگککه یقینراق چۏککه‌له‌دی، یوزیگه یېنگیل فاتحه تارتدی.

-مروجهانگه بلا یاغیلیبدیر، پیریم، - دېدی، - شهرده وبا ترقه‌لیبدیر. یاالله!

پیر اینده‌مه‌دی. قباق اوییب بېرگه قره‌دی. سلیمان کېلتیرگن شوم‌خبر اونینگ کېکسه قلبینی نشتردېک تیلیب یوبارگن اېدی. خَیالگه چۏمدی. ازلدن عیان که، طاعون، یعنی اۏلت ترقه‌لگن شهرگه کیریب-چیقیش ممکن اېمس.

دېمک، سفر نامعلوم مدتگه چۏزیله‌دیگن بۏلدی. وبا قصدیگه آلسه، مرولیکلرگه قۏشیلیب قنچه-قنچه همراهلری هم نابود بۏلیشی ممکن. اېنگ یامانی، بو بې‌دوا دردنی تورکستانلیکلر آلیب کېلدی، دېگن ملامت اېدی. شیخنی، اینیقسه منه شو گمان اضطرابگه سالردی.

حضرت باشینی کۏتردی. منصورخواجه بیلن سلیمان «اېندی نې قیلدیک، استاذ؟» دېگندېک شیخگه نجات کۏزینی تیکیب اۏتیرر اېدیلر.

منصورخواجه، سیز مسافرخانه‌گه بارینگ، بیزنی ایتدی دېنگ، بیر تیریک جان قدم باسیب کۏچه‌گه چیقمه‌سین. تشقریدن بیر کیشی کیرمه‌سین. اېشیککه باباماچیندېک دېو ییگیتلردن قۏریقچی قۏییلسین. بې‌تۏختاو ایسیریق توته‌تسینلر. سوونی قَینه‌تیب ایچسینلر. اوقدینگیزمی؟

سلیمانقول، سیز یۏلداشلرینگیز ایچیده‌گی طبیبلرنی چارلب مصلحت قیلینگ. تاپگن دارو-درمانلرینی اۏرته‌گه قۏیسینلر. سیز هم طبیبسیز، اېندی هنرینگیزنی کۏرسه‌تینگ.

سلیمانقول بیلن منصورخواجه اېندی اۏرینلریدن قۏزغالگنده شتاب ایله قطب الدین کیریب کېلدی. اونینگ گېلری وهیمه‌گه تۏله اېدی.

–پیریم، بازارشبده آدملر تۏرت تامانگه قاچماقده‌لر. محتسب رسته‌لرنی بېرکیتیب، تجارلرنی هیده‌ماقده. خلایق اېسینی یۏقاتیب قۏیغان...

–استغفرالله. اِلها اۏزینگ اسره. – دېب یاقه‌سیگه توفله‌دی منصورخواجه.

شو اثنا بې‌وقت تورگن شمالدېک گوویللب باباماچین کۏرېندی. او بۏسه‌غادن اۏتر-اۏتمس، «وا دریغ!» دېب نعره تارتیب یوباردی. شیخ اونگه یامان کۏز بیلن قره‌ب قۏیدی.

–حاضرشیحه تارتیش‌نینگ وقتی اېمس، باباقول! – دېدی پند بېریب، – سیز قَبَتینگیزگه قاروولی ییگیتلرنی آلیب اېشیکاغه‌لیق قیلینگیز. خانقاهگه بیراو کیریب چیقمه‌سین.

سمرقند قاضیسی حاجی عبدالرزاق، تغین اوچ-تۏرتته مرولیک علما کیردی. اولر هم کرخت، یۏلدن اده‌شگن یۏلاوچیدېک پریشان اېدیلر. منه بو مبارک

زاویه‌نی مکان توتگن ذات شریف گویا حاضر طبیب و اولر درمان-دارو ایزلب کېلگن بېمارلردېک شیخ المشایخ نینگ آغزیگه تیکیلیب اۏتیردیلر. سلطان العارفین تیلگه کیریب دېدی:

-**بالبلاء صابرین**. بلاگه صبردین اۏزگه چاره یۏق‌دیر. درد بېرگن اېگه‌م شَفاسینی هم دریغ توتمس، انشاالله. شیخ ایلکیس اۏرنیدن توردی. قطب الدین گُلمیخدن سلّه، تۏننی آلیب پیرگه پېشکش قیلدی.

-شاه سراییگه باره‌یلیک، - دېدی شیخ کیینیب، بېلینی محکم باغلر اېکن، - کېنگشیب بول آفتگه قرشی بیر تدبیر اۏیلب تاپه‌یلیک. سلیمان‌نینگ عزت‌نفسی لت یېگندېک بۏلدی. پیرکامل هیچ قچان خانلر، سلطانلر سراییگه قدم قۏیمس، بالعکس، حکمرانلر دعا ایستب شیخ‌المشایخ آستانه‌سیگه باش اوریب کېلردیلر. اولیالر سروری‌نینگ بې تکلف سلطان سنجر سراییگه آتلنیشی پیر مرشدنینگ رتبه‌سیگه نالایقدېک تویولدی. سلیمان:

-پیریم، بیز سرایگه بارغاندین کۏره... -دېب آغیز آچگن اېدی، شیخ اونینگ گپینی کېسدی:

-حاضرکیم نینگ تاشی آغیر دېب ترازوگه توشه‌دیرگن وقت اېمس، سلیمانقول، - دېدی کنایه بیلن، - شاه نی بول بېرگه تکلیف اېتمک خَیالیمیزده بار اېدی. ولې سلطان جنابلری ارکان دولتنی بیغنب خانقاه‌گه بېتیب کېلگونچه بیر نېچه مسلمان نینگ عمریگه ضامن بۏلیشیمیز ممکن. فرصت غنیمت. قنی، قاضی جنابلری، یۏل باشله‌سینلر.

سلیمان بری‌بیر کۏنگلیده‌گی فکریدن قَیتمه‌دی. حاولیگه چیققنلریده باباقول نینگ بیقینیگه تورتیب شیویرله‌دی:

-سرایگه اوچینگ، تقصیریم. حضرت تشریف بویورمکده‌لر، دیب سلطانگه خبر یبتکزینگ.

باباماچین کلّه سیلکیب آیاغینی قوللگه آلدی. شیخ‌المشایخ باشلیق ریاست کؤچه‌گه چیققنده باباقول سرایگه یبتیب باریب، خاص ملازم نینگ یینگیدن تارتیب توررردی.

سلطان سنجر اولکن منقل آلدیده تنها اؤی سوریب اؤتیریبدی. دارالسلطنت - سویوکلی مروگه وبا حمله قیلگنی اونینگ جسمی جانینی اؤرته‌یدی. گؤیاکه منه شو منقلده‌گی یانغاقدیک قیپ-قیزیل چؤغلر تیمیر قفس ایچیده ایمس، سینه‌سیده بازیللب تورگندیک. خَیالینی بیر-بیریدن مجهول، ایاوسیز سؤراقلر بورغیله‌یدی: «مرو جهانگه بو بلا قیدین ایله‌شدی؟ سوودنمی، توپراقدنمی؟ و یا دنیا کیزیب یورگن تجارلر دستمایه‌سیدنمی؟ یا ربیّ! بیزنی بو دنیاگه سیناو اوچون کیلتیردینگ، سیناولرینگگه جان ایمانیمیزنی پیشکش ایله‌یمیز. اؤزینگ یوبارگن دردگه یالغیز اؤزینگدن نجات تیله‌یمیز. سین نجات بیرگووچی‌سن».

«اینده نې چاره قیلماق لازم؟» دیه سلطان سَلبی وجود ایله‌مککه اؤتگنده ایشیک غیچیرله‌دی. خاص ملازم کیردی. پیرکامل تشریف بویوره‌یاتگینی ایتدی. حیرتدن سنجرنینگ یوره‌گی بیر قلقیب توشدی. «نې کار-حال یوز بیردی ایکن؟ پیر مرشد آدملریگه هم اؤلیم تیگدیمیکن؟ خدا کؤرسه‌تمه‌سین... یاخود استاد سفرلرینی دوام ایتتیرمکچیلرمی؟ اخیر بونینگ علاجی یؤق. حدیث شریفده ذکر ایتیلمیش که، بیر یبرده وبا ترقه‌لگن بؤلسه، اؤشه یبرگه کیرمنگ، اول یبردن باش آلیب چیقمنگ... پیر کاروانني کؤچیرماق ایسته‌سه‌لر-چی؟ نې بؤلغه‌ی؟ پدر بویوکوار روییني قَیتریب بؤلمس...» سلطان سنجر محرملرینی یانیگه آلیب درحال پیر استقبالیگه عاشقدی.

ولي‌الله جون چکمانی‌نینگ برینی سیلکیتیب همراهلری ایله کؤشک حاولیسیگه قدم باسگن محل سلطان سنجر هم حشمتلی ایواندن توشیب کېله‌یاتگن ایدی. پیرنی کؤریب اونینگ کؤنگلیگه نور ایندی، نیم‌تبسم ایله آلغه اینتیلدی. تېز باریب حضرت نینگ اېتگینی اؤپدی. شیخ المشایخ نینگ قؤیکؤزلریده مونگلی افاده کؤریب قلبیگه ینه هدیک آره‌له‌دی. لېکن، بری‌بیر، عرض دل ایتیشدن بؤلک چاره تاپمه‌دی:

–عذر، پیریم آزار چېکیبدیلر. بیزگه بیر آغیز اجازتلری کفایه ایردی، درگاهینگیزگه قوشدېک اوچیب بارر ایدیک. خوش کؤردیک...

شیخ یېنگیل اعتراض بیلدیردی:

–دَم غنیمت، شهنشا. اجل کېلسه، شاه و گدا برابر ایمیش. قنی، مختصر کېنگش قیله‌یلیک.

سلامخانه‌گه کیردیلر. تؤرده شیخ المشایخ بیلن سنجر، چار اطرافده علما و وزرا، مرو مفتیسی، قاضی کلان، محتسب، یساوول‌باشی، باش منشي، تورکستانلیک دین پیشوالری.

اولیای کبیرنینگ بیر عادتلری بارکیم، اول ذات مشورت یاکه مجلس محلی کیشی‌نینگ بېتیگه قره‌ب گپیرمس ایدیلر. بو سفر هم آلدیده‌گی قلین ایپک قالینگه تیکیلیب دنگل گپ باشله‌دی:

–اؤلت ینگلیغ دردِ سرنی درنده هم، قوش هم، یېل هم، آدم هم اېلتیشی مقرردیر. حاضر عیبدارنی ایزلب فرصتنی بای بېرمه‌یلیک. تیلسیز یاونینگ چاره‌سین اؤیله‌ماق لازم‌دیر.

سلطان خیال باش ابگدی:

-بویورسینلر، پیریم، بویروقلری بیز اوچون دستورالعمل‌دیر.

-اوّلا، یورتده طبیب ذاتی بارکه، برچه‌سین قلعه‌گه ییغنه‌سینلر. بخارادین، بلخدین، هراتدین. دارولرین آلیب یپتیب کپلسینلر. شاه جنابلری، فرمان بپرینگ، دله-توزدین مؤلراق ایسیریق اپلتسینلر، تاکه هر خاندانده، هر مسجد و مدرسه‌ده ایسیریق توتب تورسین. فقیرنینگ کؤنگلیده غلط بیر فکر توغیلدی. تا اپل باشیگه کپلگن بو بلا دفع بؤلمه‌گونچه جماعه بؤلیب نماز اؤقیماقنی بس قیلیب تورسک...

منشي شیخ‌نینگ سؤزینی هضم قیلالمه‌ی یازیشدن تؤختب قالدی. بیر ثانیه‌لیک سکوتدن سؤنگ شهر باش امام خطیبی هدیکسیره‌ب آغیز آچدی:

_عفو اپتگه‌یلر، شیخیم، اهل سُنة بول عملگه راضی بؤلمس، دپب قؤرقه‌دیرمن. هر جمعه بارادیرغان مسجدنی یاپسک، گناهگه باترمیکنمیز، دپگن خَیال قپینه‌یدیر...

امام خطیبنی مفتی قوّتله‌دی:

-آري راست، حضرتیم، رسول اکرم جنابلری نینگ یؤریقلریده هم جماعه نمازی نینگ ثوابی کؤپراق دپییلمه‌سه. اپل-اولوس یامان اؤیگه بارمه‌سین-ده، انشاالله...

بو ایکّی دین پیشواسی‌نینگ شونداق فاجعه کونلری متعصبلرچه فکرلشی سلطان العارفین نینگ غشینی کپلتیردی. او محتسبگه اؤگیریلدی:

-بازارنی نپگه یاپدینگیز؟

-شهنشاهدین فرمان بؤلدی، - دپدی محتسب، خیال اؤرنیدن قؤزغه‌لیب، - تاکه آدملر بپر-بیری بپرله علاقه قیلمه‌سین، بپر-بپریگه اؤلت یوقتیرمه‌سین...

–بارک‌الله! – دېدی شیخ، – دېمک، بازارده خلایق تۏپلنسه، اۏلت یوقه‌دی، مسجدده یوقمه‌یدی، شونداقمی؟ شیخ سۏزیده‌گی منطق و شاه فرمانینی اېشیتیب، مفتی بیلن محتسب بیرقَدَر تلوسه‌گه توشدیلر.

حضرت دوام اېتدی:

–مفتی جنابلری، سیز حدیث شریفنی خوب اۏقیبسیز و، معنیسینی اوقمه‌بسیز. سرور کاینات نې‌که وصیت قیلدیلر، سیزو بیزنی، انسان ذاتینی اۏیله‌دیلر، دنیاگه کېله‌جک ذرّیاتیمیز غمین یېدیلر. «وبادین قاچینگیز!» دېب مرحمت ایله‌گن حق مصطفی باشینگیزگه یلپی اۏلیم کېلگنده جماعه نمازیدن قالمنگیز، دېیشلریگه ایشانگیم کېلمه‌یدی. والله اعلم!

شیخ‌المشایخ «شاهیمیزنینگ اندیشه‌لری نېچوک؟» دېگندېک سلطان سنجرگه اۏگیریلدی. سنجر انچه‌دن بېری بیر قرارگه کېلیب، خیالاً پیر کاملنی قوّتلب اۏتیرگن اېدی. عظیم مملکت‌نینگ بویوک سلطانیگه خاص کېسکیر سۏزینی ایتدی.

–پیر کامل‌نینگ مبارک نفسلرینی شاه فرمانیگه دېیاچه دېب قبول اېتگه‌یمیز. منشي، یازینگ! سلطنتیمیزده‌گی جمعی حاذق طبیبلر تېز فرصتده مروگه یېتیب کېلسینلر. وزیر اکبر، بیزنینگ نامیمیزدن فرمان عالي تیارلنگ، کیم‌نینگ ایلکیده ادرسمن بۏلسه، بو یان اېلتسین. مفتی جنابلری، سیز فتوا بېرینگ که، تا اۏلت دفع بۏلمه‌گونچه جماعه نمازی بېکار قیلینسین. یساوول‌باشی، قولاغینگیزگه قوییب آلینگ، طبیب ذاتی بیرله میّت‌نینگ خویشلریدن بۏلک تیریک جان قلعه‌گه یاووق یۏلمه‌سین. والسلام، سیزلرگه اجازه.

اول ارکان دین، کېین ارکان دولت بیرین‌سیرین سلامخانه‌نی ترک اېتدیلر. سلطان سنجر مشتاق دیدار اېدی. نېچه کوندیرکه، پیر مرشد صحبتلریگه نایل

بؤلالمه‌دی. دلده ارمان قت-قتلنیب یاتیبدی. شکر کیم، حضرت اؤز آیاقلری بیلن کیریب کبلدیلر. سنجر پیر کامل ایله تنها صحبت کؤرماقنی جوده ایستر، لبکن بو نیتینی استاذگه ایتالمه‌ی، استحاله قیلیب اؤتیرردی. اؤزگه‌لر کؤنگلیده ظهور ابته‌دیگن یخشی-یامان اعمالنی کؤنگیل کؤزی آرقه‌لی درحال ایلغه‌یدیگن سلطان العارفین باش بوریب، همراه لریگه اجازه بیردی:

-شاه جنابلری نینگ بیزگه ایتر سؤزلری بارگه اؤخشه‌یدی. خانقاهده بؤلسینلر، انشاالله، عصرگچه یتیب بارگه‌یمیز.

سلامخانه بؤشه‌دی.

دسترخوان یازیلدی. انار سووی، آلمه شربتی، بلخ شینَیسی، بوغدای نان قؤییلدی. شیخ ناندن بیر تیشلم سیندیریب یبدی، شینَیدن تاتیندی. سؤنگ نانئی قؤلیگه آلدی، اونگه اوزاق تیکیلدی، هیدله‌دی و آهسته دبدی:

-الها، هبچ کیمنی ناندن ابیرمه‌سین. هر کیشی‌نینگ نانی بوتون بؤلسین. نانی حلال بؤلسین. لُقمه هی بیر زمانلر کبله‌دی، آدملر بیر بورده نانگه ایمانلرینی ساته‌دیلر. آته-باله، آغه-اینی اؤرته‌سیدن مهر-عاقبت کؤتریله‌دی. جان دوستینگیز سلامی اوچون سیزدن اقچه سؤره‌یدی. قیزی آنه‌سیگه قرض بیرسه، قرضینی قیسته‌یدی. بول زمان قیامت کونیدن درَک بیرگووچی کون بؤلسه عجب ابمس.

پیر کامل نانئی دسترخوانگه قؤیدی، سنجرنینگ جودیره‌ب تورگن اؤیچن کؤزلریگه قره‌ب دوام ابتدی:

-شهنشاه، بؤرکیمیزنی بیرگه آلیب قؤییب بیر مشاهده قیله‌یلیک. قره‌نگ، خلق نینگ مهریده هم قهریده هم حکمت بار. بوغدای نانینگ بؤلمسه، بوغدای سؤزینگ

بؤلسین، دیدیلر. سیله‌گنی پولینگ بؤلمسه، سیپه‌گنی تیلینگ یؤقمی، اي دوست؟ سیزده اقچه هم، بوغدای نان هم بسیار. اہل-اولوسدین بوغدای سؤزینگیزنی دریغ توتمنگ، سلطان. بوغدای نانینگیزنی ایه‌منگ. بیلینگ که، آدملرنینگ قارنی تؤق بؤلسه، امر معروف هم قولاقلریگه یخشیراق اؤرنشه‌دی.

حضرت آلمه شربتیدن بیرهؤپله‌دی. دستورمالی بیلن بیجیریم سقال-مورتینی ارتدی.

-سیزگه ایتر مختصر سؤزیمیز شول، سلطان. بونی خواه نصیحت دیب بیلینگ، خواه وصیت. جاهلیت دیب اتلمسه اوزون بیر دورده آدملر تیل-زبانلی حیواندیک یشه-دی. تیریکله‌یین کؤمیلدی، زنا عیب سنه‌لمه‌دی، حرام-هریشدن حذر قیلمه‌دیلر .الله-گه شکر، دین اسلام نازل بؤلدی. اہندی قرآن مجید بار، حدیث شریف بار. ولي مہنینگ خواطریم هم بار.

سنجر تعجب ایله سؤردی:

-نیدین خواطرلری بار، پیریم؟

-آیت اؤقیب، تفسیرین اوقمه‌گن اهل کلامدین. سَله‌سیدین آت هورکه‌دیگن امامالردین. عوامنی الله سؤزی بیرله قؤرقیتیب لُقمه یپیدیرگن علمالردین، حدیث نی کلتک قیلیب رعیت نینگ جانیگه آزار بیرووچی محدثلردین خواطریم بار. الله تعالی و تبارک اسلامنی عذاب اوچون اہمس، راحت اوچون یره‌تمیش. دین دیب خلایق جفا تارتمه‌سین، بالعکس کؤنگلی سوو ایچسین، عمری زیاده بؤلسین. باقینگ، سلطان. تریاک زهری قاتل، عرق دورده‌سی کفران نعمت. ولي یامان دردگه چه‌لینگن کیشی‌نینگ دارو اؤرنیده استعمال اہتیشی گناه عظیم اہرمس. جاهل علما ذاتی بارکه، بول حقیقتنی اہشیتسه، سقالین یولیب غلیان کؤترگه‌ی. اولرگه عوام‌نینگ

سَلامتلیگیدین دستار آبروسینی اسره‌ب قالماق اولی‌راق‌دیر. بیر عجیب زمانلر کیله‌دی هلی، سلطان، متعصب ملالرنینگ فتواسی بیلن اسلامیتگه بدعت و خرافات عنصرلری کؤچیب اؤته‌جک. علی‌العاقبت منور دین اسلامگه ملامت و زحمت یبته‌جک. بو ینگلیغ اندیشه‌لر تونلر اویقونگیزنی قاچیرمه‌یدیمو، شاه جنابلری؟

سلطان سنجر پیرکامل‌نینگ سؤزلریگه تسلیم بؤلیب، تمام اؤزینی اونوتگن، خَیال عمانیده غرق ایدی. حضرت بیر نیچه ثانیه‌لیک سکوتدن کیین اؤزیگه اؤزی دیدی:

-مینینگ اویقوم قاچه‌دیر...

...اؤشه کونی سنجرنینگ اویقوسی اوچدی. الاق-چلاق توشلر کؤریب چیقدی. توشیده بیر تؤده علما مسجد اوستونلرینی آت قیلیب مینیب یورگنمیش... قاضی کلان سَله‌سینی تؤلدیریب، قاره قؤی‌نینگ کلّه‌سینی کؤتریب کیته‌یاتگنمیش... محتسب‌نینگ قؤلیده تیاق هیقیریب آدملرنی قوورمیش. کلتگی نیگه‌دیر الفگه اؤخشر ایمیش... سنجر اویغانیب تکبیر ایتدی. وزیر اکبرنی چقیریب اسقات ترقه‌تیشنی بویوردی.

اوچ کون اؤتیب شهرده جنازه نمازی کؤپَیب کیتدی. کؤچه‌لرده اؤقتین-اؤقتین تابوتلر کؤرینه‌دی: عنبر یاپیلگن - عیاللرنیکی، جای نمازگه اؤره‌لگن نارسیده‌لر، یاستیققه کؤنده‌لنگ یاتقیزیلگن گؤدک بچه‌لر...

سلطنت نینگ تورلی بورچکلریدن یبتیب کیلگن طبیبلر اویمه-اوی یوریب معالجه قیله‌دیلر. میزنه‌لرده مؤذنلر دعوتی تینگن، هر کیم اؤز یاغیگه اؤزی قاووریله‌دی، باشلریگه کیلگن درد و بلا بیلن آلیشه‌دی. قلعه دروازه‌لریدن گوره‌س-گوره‌س تویه کاروانلری کیردی. برچه‌سیگه ایسیریق یوکلنگن. شهر کؤچه‌لریده،

خاندانلرده، کاروانسرایلرو مسافرخانه‌لرده تینیمسیز ایسیریق توته‌یدی. مروجهان گؤیا حسرت اؤتیده توتب یانه‌یاتگندیک ایدی.

خدانینگ ببرگن کونی بیر خاندانده ییغی تاووشی ایشیتیله‌دی. «وای بالهم! وای آنه‌جانیم! وای آته‌جانیم!» دیگن ناله و افغاندن یوره‌کلر پاره-پاره بؤله‌دی. کون اؤتیب بارر، بارگن سری شهر اهلی سییره‌کله‌شیب، قبرلر کؤپَییب بارردی.

شیخ المشایخ حجره‌سیدن بیر قدم چیقمه‌ی مقیم اؤتیریبدی. صلات هم، صلوات هم شو بیرده. او قطب الدین بیلن قاشیق یؤنه‌دی، سوره دعالردن اؤقییدی، ناگهان اهل اوستیگه یاغیلگن فلاکتنی اؤزینگ اریتگین، دییه الله‌دن شفاعت تیله‌یدی. بیر کونی سلیمان کیردی. او باش ایگیب، انچه اؤتیردی و، اوه تارتیب آغیز آچدی:

-صفیمیزدن خطا بؤلدیک، پیریم.

شیخ یاغاچدن باش کؤتردی:

-کیملر ایکن، بیلدینگیزمی؟

-هاووه. بیریسی اسفیجابدین، ایکّینچیسی سمرقنددن، باز ایکّیسی سابراندین ایکن.

شیخ یوزیگه فاتحه تارتدی.

-الرنینگ حجی بدلین مؤینینگیزگه آلینگ، - دیدی کیین، - صبر قیله‌یلیک، سلیمان. آی‌نینگ اؤن بیشی قارانغو، اؤن بیشی یاروغ. قاضی الحاجاتدین البته بیر نجات یپتکوسی‌دیر.

اؤشه کونی یېتّی خفتنگچه حضرت‌نینگ کؤزی ایلینمه‌دی. اواسمای حسنانی قیرق مراتبه تکرارلب یره‌تگنگه مناجات قیلدی: «بیرو باریم، بنده‌لرینگنی دردینی ییغیب مېنگه بېر. آنه سوتیگه تؤیمه‌گن گؤدکلرگه رحم قیل. چیمیلدیق راحتینی کؤرمه‌گن نوجوانلرگه شفقت قیل. نې‌که عذابینگ بؤلسه، احمد قولینگگه بېر، مېن آخرت یراغینی حاضرلب قؤییبمېن. ربنا، بیر اسمینگ رحمان، بیر اسمینگ قهار، رحم قیل، رحم قیل، رحم قیل...»

صبح صادقده بالشگه امانت باش قؤیدی. کؤزی ایلینیب-ایلینمه‌گن ایکن، غایبدن سِېس کېلدی :«ایا احمد! آیاققه تور! سېنی چیلتلر سؤره‌ب توریبدی...»

کؤزینی آچدی. شیفته پتنوسدېک زنگاری نور اؤینردی. شیخ «بسم‌الله!» دېب اؤرنیدن توردی. طهارت آلدی. تکبیر ایتیب کیيندی. شیفته‌گی نور دېوار بؤیلب سرغه‌لیب آستانه‌گه یېتگن، گؤیا ولي نینگ یؤلینی پایلب تورگندېک ایدی. سلطان العارفین شَد ایله تشقری چیقدی. کون ساووق، هوا قارانغی، آسمانده سېزیلر-سېزیلمس یولدوزلر مِیلتیره‌یدی. شیخ قَی طرفگه یوریشنی بیلمه‌ی ایکّیلنیب توردی. چیلتلر عادتده بیران خرابه عمارتده، قبرستان مجاورخانه‌سیده، یاخود چِلّه‌خانه‌لرده ییغیلیب، فنا بیلن بقا عالمی خصوصیده صحبت قورردیلر. «قَی منزلده ایکن بیزنی چارله‌گن برادرلر؟» شو اثنا ایزیدن نور یېتیب کېلدی. او اولیا نینگ آلدیگه اؤتدی، زمستان یؤلکده کوموش قالینچه‌دېک ایرغیشلب قلعه دروازه‌سی تامان یؤل باشله‌دی. دروازه‌بان بې‌وقت ایشیک اوریب تورگن یؤلاوچینی خوشلمه‌ی قرشیله‌دی.

–خوابیمیزنی حرام قیلدینگیز، برادر، – دېدی خمیازه تارتیب، – نې تیلگینگیز بار؟

–ایشیکنی آچینگ! – دېدی شیخ امیرانه آهنگده. دروازه‌بان کؤزلرینی ایشقب مینغیللەدی:

-تا بامدادگچه محتسبگه هم آچمه‌سمن. کوتوال بؤینیمنی اوزه‌دیر.

-آچینگ! ایمسه اؤزیمیز آچیب چیققه‌یمیز. جون چکمان کییب، آدمی کؤک سلّه اؤره‌گن کیچکینه جثه‌لی قرییه‌نینگ پؤپیسه‌سی دروازه‌بانگه بیر قدر تأثیر قیلدی. بیردن او «استغفرالله!» دیب یوباردی. نیگه‌که، شیخ نینگ یؤلینی یاریتیب کیلگن نور ایندی یپردن دروازه حلقه‌سیگه سکرر، حضرت‌نینگ آیاقلریگه اؤره‌لیشیب، تغین دروازه‌گه اشاره قیلردی. ایشیک آغه‌سی‌نینگ قؤلی قلتیره‌دی، تلوسه ایچیده قفلگه کلیت ساله باشله‌دی. قفل آچیلر-آچیلمس، ایشیک غیچیرله‌دی و دروازه لنگ آچیلدی. شیخ اؤیناقی نور یپتاویده شتاب بیلن ایشیکدن چیقیب کیتدی. دروازه‌بان نینگ قؤلی یاقه‌سیده، آغزینی آچگنچه قاله‌وبردی.

شیخ المشایخ مقّدس نورگه ایرگشیب رباطگه چیقیب باردی. شهرنینگ کون‌باتر طرفیده یسته‌نگن کهنه بیر مزارستان ایشیگیگه باریب تؤخته‌دی. تانگ بؤزریب قالگن ایدی. ساربان-نور غایب بؤلدی. شیخ بی‌اختیار آلغه قدم باسدی. قبرستان ایچکریسیده تکیه‌خانه کؤزگه تشلندی. حضرت اؤشه تامانگه یوردی. تکیه‌خانه ایشیگی تقه-تق ببرک ایدی. شیخ اوچ کره قاپقنی اوردی. ایچکریدن «کیم؟» دیگن منّتلی آواز کیلدی. شیخ نینگ خَیالیده روایت جانلندی. دیرلرکه، رسول‌الله سوفه صحبتین آرزو قیلیب، چیلتنلر حلقه‌سیگه یؤل آلدیلر. «مین رسول‌الله من»، دیدی، ایشیک آچیلمه‌دی، پیغمبرمیز، دیدی - قاپقه آچیلمه‌دی. سؤنگ «سید القوم، خادم الفقرامن» دیدیلر. حق مصطفی نی سوفه صحبتیگه قبول قیلدیلر. سلطان العارفین تؤرتینچی باره قاپقنی اوریب، «بیز شیخ‌القوم، حقیرلر خادمی، فقیرلر چاکری قول خواجه احمددیرمیز» دیدی. ایشیک‌نینگ ایکّی طبقه‌سی برابر آچیلدی. شیخ تیکّه باریب دوره‌گه قؤشیلدی. تؤرطرفدن تاووش کیلدی:

-بیر کم ایدیک، قیرقته بؤلدیک.

شیخ تاووش ابگه‌سینی تنیدی. او پیر مرشد، استاد ثاني یوسف همداني حضرتلری ابدی. اَسرَلرنینگ قالگنلری هم شیخ احمد یسّویگه سیناوچن تیکیلیب تورر، اولر سلطان العارفین نینگ سَلفلری عبدالقادر جیلاني، بایزید بسطامي، حسن بصري، ابوبکر شیبلي، منصور حلاج، حکیم ترمذیلر ابدی. دوره‌ده چورق ابتگن آواز ابشیتیلمس، چیلتنلر رابطه‌ی قلبیه آرقه‌لی صحبت قورردیلر. قیرق ولي - چیلتنلرنینگ باشلری خَم، گؤیا اولر اؤز خَیاللری ایله بند، ولي بیر-بیری‌نینگ کؤنگلیدن کیچه‌یاتگن تفکرنی انگلب، فهملب، ایچکی بیر نگاه طفیلی سبزیب توررديلر. انجمن آیاقله‌دی. غوث‌الاعظم مرتبه‌سیده‌گی عبدالقادر جیلاني بیر آغیز سؤز ایتیب فاتحه قیلدی:

-شیخ احمد یسّوي‌نینگ مشکلیگه الله تعالی و تبارکدین شفاعت و مغفرت تیله‌یدیرمیز. یارب‌العالمین، اؤزینگ جبار، اؤزینگ ستّار! برادریمیزنینگ مشکلین کشاد ایله.

چلّه‌خانه رسمیگه کؤره اینگ آخرگی کیرگن اَسرَن بیرینچی بؤلیب تکیه‌خانه‌نی ترک ابتیشی کیره‌ک ابدی. شیخ المشایخ شَد بیلن اؤرنیدن توریب تشقریگه یؤل آلدی.

بامداددن بیری پیر مرشدنی یؤقاتیب قؤییب یوره‌ک هاووچلب یورگن خلیفه و خاص خادملر، سلوک سرداریني ساغ-سلامت کؤریب جانلرینی چقیریب آلگندیک بؤلدیلر. حضرت شتاب بیلن یوریب تؤغری حجره‌سیگه کیردی، شاشمه‌ی یپچیندی، سلّه-تؤنینی قطب الدین نینگ قؤلیگه تاپشیریب اؤرنیگه باریب اؤتیردی. منصورخواجه، سلیمان، باباماچین، قطب الدین - تؤرتاولان پیر آغزیگه تیکیلدیلر. شیخ المشایخدن قیده بؤلگنلیگینی سؤره‌ش طریقت آدابیگه ضد ابدی. قَی منزلدن کیلگنینی اَیتماق ابسه، ولي‌الله گه واجب ایمس، بو هم چیلتنلر احکامیگه

خلاف. شونینگ اوچون سلطان العارفین خلیفه‌لری‌نینگ سوال‌آمیز نگاه لرینی جوابسیز قالدیردی.

–جاییینگیزگه بارینگ، اؤغلیم، – دہدی قطب الدینگه، – بیر مدت آرام آلگیمیز کہلدی.

مریدلر آیاق اوچیده چیقیب کہتدیلر. شیخ تؤنینی باشیگه بورکب یوپقه کؤرپه‌چه‌گه چؤزیلدی. کؤزلرینی یومدی. بیر ساعت، احتمال، ایکّی ساعت وقت اؤتدی. اویقو کہلمه‌دی. خَیالی قاچدی. چیلتلر صحبتینی یادله‌دی، اہل‌یورتنی یوهادہک یملب باره‌یاتگن اؤلتنی، احرام کییشنی آرزو قیلیب درد چہکیب یاتگن مریدلرینی اؤیله‌دی... اہزغین خَیاللریدن تالیقدی. الله‌گه قیته-قیته مناجات ایتیب، یانباشیگه اؤگیریلدی. شو پیت روپره‌سی چره‌قلب کہتگندہک بؤلدی. کؤزلرینی آچدی. اہشیکده باشدن-آیاق آق لباسلیک، آپّاق سقاللیک صولتلی مؤیسفید توررردی. شیخ اؤرنیدن توریب اؤتیریشگه اولگورمه‌دی. مؤیسفید ایکّی آغیز گپ ایتدی و کؤزدن غایب بؤلدی.

–باشینگگه مشکل سودا توشیبدیر، ایا احمد! سہن قلعه نی ترک اہتیب بیابانگه چیق! اؤلت نینگ پادشاه‌سی اہتگینگگه ایله‌شگه‌ی. قوم ایچیده قوریگن یکّه گوجوم بار. تؤنینگنی یہچیب اؤشل گوجومگه یاپ، کہین یره‌تگن نینگ کرامتین کؤرگه‌یسن...

شیخ بیلدی که، بو حضرت خضر علیه السلام. نہچه زماندیرکه، خضر باباسی یؤقله‌مه‌گن اہدی، چاره‌سیز، ناتوان کونلریده باز امدادگه کہلیبدیر. شکرلله، شکرلله...

شیخ صفاییل – قؤنغیراقنی چلدی. سلیمان پیرنینگ استراحتینی قؤریقلب دهلیزده اؤتیریب اہدی، یہتیب کیردی.

-کاغذ کپلتیرینگ، - دېدی شیخ، - شهنشاه گه نامه بیتگه‌یمیز.

سلیمان قلم، کاغذ آلدی، چؤک توشیب تیزّه‌سیگه قؤیدی. شیخ سلطان سنجرگه تؤرت کلمه مکتوب یازدیردی.

-مهریمیزنی باسینگ. باباقولگه ایتینگ، شاه گه اپلتیب بېرسین.

سلیمان بیر قؤلیده‌گی مکتوبگه، بیر حضرت‌نینگ سېوینچ ظهور اېتیب تورگن کؤزلریگه باقیب تیلگه کیردی:

-پیریم، کوندوز نې یېره باردیلر، دېب سؤره‌ماققه حدیمیز سیغمَی‌دیر. کمینه سلیمان قولینگیز بؤله‌من، - دېدی «قول»گه اورغو بېریب، - ولې... بول مکتوب نینگ معنیسیگه یېتالمه‌ی عقلیم لال...

پیر نینگ چهره‌سی تاباره یاریشیب باررِدی. او مورتیدن کولدی:

-بو اشارت غیب. نامه‌نینگ معنیسینی اېرتن بیابانده کؤزینگیز بیلن کؤرگه‌یسیز، سلیمان قولیمیز.

...پیر مرشدنینگ مختصر مکتوبینی اؤقیب، سلطان سنجر هوشینی یؤقاتیب قؤیه‌ی دېدی. حضرت یقین محرملری بیلن بیر نېچه کون شهر تشقریسیگه کؤچیب چیقیب، بیابانده استقامت قیلماقنی اختیار اېتیبدیلر! قیش‌نینگ قرسیللهگن چِلّه‌سیده-یه؟ وبا دېگن بې‌دوا کثافت یوزلب کیشیلرنینگ یاستیغینی قوریته‌یاتگن دَمده-یه؟ سلطان نېچوک راضی بؤله‌دی بو خواهشگه؟ بیراق پیرکامل نینگ عزم و قراریگه مانعلیک قیلیشگه هم جرأتی یؤق..

سلطان ایکّی اؤت آره‌سیده قالدی. آخری شیخ حضوریگه آتلنیشگه جزم قیلدی. زاره پیر مرشد حکمدار التجالریگه قولاق سالسه، زاره بلا-قضا دفع بؤلگونچه قلعه‌ده مقیم قالسه‌لر...

اِبواه ! سلطان سنجردېک شاه جهان نینگ حکمی بیر قتله واجب بؤلسه، خواجه احمد یسّویدېک اولیالر سروری نینگ عزمی اؤن قتله واجب اِبردی!

اِبرته‌سی کونی سپاهِیلر مرودن اؤن چقیریمچه کېله‌دیگن چؤلده ایسّیق اؤتاولر، چادرلر تیکلشگه کیریشدیلر. سلطان سنجر پیرکاملنی کیمسه‌سیز تقیر چؤلده تنها قالدیریشنی ایسته‌مه‌دی و حضرت اؤتاویگه یانمه-یان قیلیب اؤزیگه هم قاره اوی اؤرنه‌تتیردی. بو چارشنبه کونگی واقعه اِبدی. پنجشنبه بامدادن سؤنگ شیخ المشایخ محرملری بیلن بیابان سری آتلندی. سلطان سنجر آق بېداوده، سلطان العارفین یؤرغه آتیده. ایکّی سلطان یانمه-یان کېتماقده‌لر. ایکّله‌سی اؤز خَیالی ایله بند. «نې کار-حال یوز بېردی، پیریم؟ - اؤیلنه‌دی سنجر، - قیش نینگ قهرلی چِلّه‌سیده ایسّیق اؤرنینگیزنی ترک اِبتمککه نې مجبور اِبتدی؟» بو ینگلیغ دل‌اؤرتر سؤزلر حکمدارنینگ آرامینی آلگن، ولېکن سؤزه‌گنی مریدلیک اندیشه‌سی یؤل بېرمه‌یدی.

اوچ-تؤرت فرسخ یورگنلریدن کېین سییره‌ککینه سکساوولر، یولغونلر اوچره‌دی. غیبدن آت باشینی اؤنگگه بور، دېگن ندا کېلدی. حضرت اؤنگ تامانگه قره‌ب یوردی. ینه انچه یؤل باسدیلر. بیر زمان آلیسده تروه‌قه‌یله‌گن درخت کؤرینده‌ی. خضر بابا بشارت قیلگن گوجوم شو اِبدی. شیخ باباماچین کؤمگیده آتدن توشدی. سنجرهم آیاقلندی. او پیرکامل نې قیلر اِبکن، دېگندېک استاذگه حیرت کؤزینی تیکیب توریبدی. سلطان العارفین قاوجیراق درختگه قره‌ب یوردی. گوجوم آلدیگه باریب تؤخته‌دی. ایچیده پیچیرلب دعا اؤقیدی. سؤنگره شاشمه‌ی تؤنینی یېچه

باشله‌دی. تؤننی یپچیب تؤرت بوکله‌دی و بیربیر باسیب گوجوم آلدیگه باردي و... اونی درختگه قره‌ب آتدی. بیگیرمه چاغلی آدم الهزرک، تلوسه، حیرت ایچره بقره‌یب قره‌ب توریبدی. شو پیت معجزه رؤی بپردی. گوجوم اوّلیگه آغیر غیچیرله‌دی. گؤیا سِرلی بیر کوچدن چیقه‌لگندپک بؤلدی. تؤستدن تؤننینگ اپتگیگه اؤت کپتدی. کپین او... لاویللب یانه باشله‌دی. آدملرنینگ قؤللری یاقه‌سیگه یوگوردی، کیم‌دیر «یا قدرتینگدن!» دپب کلمه کپلتیردی. باباماچین نپچه بار پیردن تنبیه اپشیتگنیگه قره‌مه‌ی بپ‌اختیار شیحه تارتیب یوباردی.

شیخ المشایخ دنیانی اونوتگن، او ایچیده تکبیر ایتیب، تاباره النگه آلیب دودی آسمانگه اؤرله‌یاتگن گوجومگه تپرمیلگنیچه جیم توررردی. قاوجیراق درخت تمام یانیب ادا بؤلگچ، شیخ چپ یانیده لال و کرخت بیر الپازده قاتگن سنجرگه اؤگیریلدی:

–والسلام... مروزدن بلا دفع بؤلدی، انشاالله...

درحقیقت، اؤشه کوندن باشلب یوزلب آدملرنینگ یاستیغینی قوریتگن وبا تؤستدن چپکیندی.

ایکّی کوندن کپین شیخ المشایخ صبح صادقده سپرگک تارتیب اویغاندی. تپه‌سیده خضر باباسی توررردی.

–ایا احمد! برادریم جبرئیل مژده کپلتیردی. مسکینلرنی بلادین قوتقاریب حج ثوابینی آلدینگ. بیعتینگ قبول بؤلدی. اپندی تورکستانگه قَیت. تورکستانده سپنی الله نینگ ثوابی کوته‌دی...

سلطان سنجر حضرت‌نینگ تورکستانگه قَیتیشگه عهد قیلگنینی ایشیتیب عجبلنمه‌دی. اونینگ کؤز آلدیدن همان لاویللب یانه‌یاتگن گوجوم کپتمسدی.

–نه‌چاره، پیریم، – دیدی سنجر، – برچه‌میز الله نینگ حکمیگه بؤیسونه‌دیرمیز.

–بارک‌الله! – باش ایرغه‌دی شیخ.

حضرت قیرق چاغلی مریدینی اجره‌تیب آلدی. قالگن زیارتچیلر منصورخواجه رهنمالیگیده حج سفرینی دوام ایتتیره‌دیگن بؤلدیلر.

آره‌دن تؤرت کون اؤتدی. سلطان سنجرنینگ یخشی قوراللنگن خاص قؤریقچیلری قورشاویده شیخ کروانی تورکستان تامان یؤلگه چیقدی. حضرت تویه اوستیگه اؤرنه‌تیلگن چادرلی تختِ رواندہ آهسته چیقه‌لیب بارر ایکن، کؤنگیل قوشی سیحون بؤیلریگه اوچدی. یریم ییللیک هجران ساغینچی دلینی اؤینه‌تدی. دنیاده‌گی اینگ یقین یؤل – وطن سری توشگن یؤل‌دیر، دییدیلر. شیخ وطنگه تلپینردی. شیرین سوویینی ایچیب، بوغدای نانینی یپب کتّه بؤلگن وطنگه عاشقردی. اونی آته مکان نینگ سرین شماللری، اهل و عیالی نینگ ایسّیق دیداری، صادق مریدلری نینگ اینتیق کؤزلری بیلن بیرگه تهمت و ملامت، سِر و صناعت و... اَیریلیق عذابی کوتیب توررردی...

ایکّینچی کتاب

آنه یورت شماللری

آنه یورت شمالری

۲۸-صل

قول خواجه احمد، سؤزله‌گنی حقنی یادی،

ایشیتمه‌گن دوستللـــــــریگه قالسین پندی،

غربتلَنیب، اؤز شهـــــــــریگه قَیته یاندی،

تورکستـــــــانده مـــــزار بؤلیب قالدیم منا.

احمد یسّوي

شیخ کاروانی قاره‌قوم‌نینگ قهرتانیده قیرق کوندن مؤلراق یؤل باسیب، نهایت، سیحون بؤیلریگه یئتیب کهلدی. کیمه‌چیلر مخصوص سالنی جهازلب، پیر مرشدنی ساحلده کوتیب توریشردی .حضرت «بسم‌الله!» دیب سالگه قدم قؤیدی. دریا آسوده جیمیرله‌یدی. شیخ آلمه‌دیک-آلمه‌دیک آپّاق پوفکچه‌لرحاصل قیلیب، بیر تیکیس آقیب باره‌یاتگن سووگه تیرمیلیب قالدی. «نسل بشر عمری هم مثلی منه شول سوو اپرمیش. آقر سوودیک سؤنگگی منزلیگه اینتیلرمسه. بیز هم منزلگه یاووقلشدیک. ده‌غی بیر منزل، اندین کیین...»

حضرت‌نینگ ایکّی قَبَتیده ایکّی دل محرمی – سلیمان بیلن باباماچین نی-نی‌دیر شیویرلشیب سؤزلشه‌دیلر. سال دریانینگ اؤرته‌سیگه یئتگنده شیخ اؤنگ طرفیگه اؤگیریلدی.

-باباقول، سوودن آلینگ، – دیدی. باباماچین اوچیب توردی.

ایلگکدن قاوغه آلیب، دریاگه اپنگشدی. یاغاچ پقیرنی سووگه تؤلدیریب، شیخگه توتدی. شیخ قاوغه‌دن بیر قولتوم ایچدی، سؤنگ اوچ کرّه یوزینی یوودی. «شکرلله!» دپیه قاوغه‌نی باباقولگه قَیتردی. بولتور، صبح صادقده مسجد تامیده اؤلتیریب، بهشت دریا سیحون ایله وداعلشگنی یادیگه توشدی. حق تعالی‌نینگ شرافتی ایله تغین آته یورت شماللریگه یوز توتیب تورگنی اوچون یره‌تگنگه ثنا ایتدی. خَیالی اسفیجابگه کؤچدی. یالغیز اؤغلی ابراهیمنی، رُقیه بی‌بی‌نی، قیزلرینی اؤیله‌دی. خاطرینی سلیمان بیلن باباماچین نینگ گورونگی بوزدی. باباقول قاوغه-ده‌گی سوونی دریاگه تؤکمه‌دی. «تبرک»، دپیه باشیگه کؤتردی. نفس آلمه‌ی بؤشه‌تدی. آه تارتدی، لبکن شیحه تارتگنی شیخدن اندیشه قیلدی. سلیمان لطف اوزه‌تدی:

-آتش اؤچدیمو، ملا باباقول؟

-اؤچدی، - دپدی باباماچین تمشه‌نیب، - سیحون سووی تاتلیق ده، آغه! پیتکزگنیگه شکر!

«سیحون» سلیمان نینگ کؤکسیده «جیحون» بؤلیب عکس صدا بپردی. او پیرمرشدنینگ وعده‌سینی اپسله‌دی: «خانه‌ی مبارکدین قَیتگچ، سیزنینگ-ده مشکلینگیزنی پیچگه‌یمیز، سلیمانقول». ایچی سیدیریلدی. جیحون سری قَیتر کونلر یقینلب قالگنینی اؤیلب، یوره‌گی هُپریقدی.

سال نریگی قیرغاقده باریب تؤخته‌دی. ساحلده شیخنی یوز چاغلی ازدحام پیشواز کوتیب توررردی. آلامان باشیده سابران حاکمی سمرالدین قاوچین. قَبَتیده سابران‌نینگ علما و امراسی. شیخ باباقول کؤمگیده سالدن توشدی. آلامان گووره‌ندی. «پیریم! توققن یورتینگیزده خوش کؤردیک! قدملریگه حسنات!» دپگن

آلقیشلر ینگره‌دی. سمرالدین ایلدم کپلیب، پیرنینگ اپتگینی توتدی، کؤزلریگه سورتدی:

–پیریم! قاش و کؤزیمیزنینگ اوستیگه خوش کپلیبسیز! سیزنی انتظارلیک ایله کوتدیک. قدملری مبارک، المبارک!

اونینگ جانسرک آفرینیگه جواباً شیخ باش سیلکیب قؤیه قالدی. سمرالدین پیرنینگ تیرسگیدن توتدی.

–شیخیم، سیز ولینعمتیمیزگه اتب خاص جای حاضرلب قؤییب اپردیک. مرحمتینگیزدین امیدوارمیز. صحبتلرینگیزنی ساغیندیق، پیریم...

حضرت چیمیریلدی. او کؤپ ییللر مقّدم سابرانده اولکن خانقاه بنیاد اپتتیرگن. دشت قیپچاق‌نینگ تؤرت گؤشه‌سیدن کپلووچی طریقت اهلی اوچون بو خانقاه بیر قؤنه‌لغه، مسکین مسافرلرگه باش‌پناه اپدی. سابرانگه ییتسه، اوشبو عبادتخانه‌سیده بیر نپچه کون استقامت قیلیشنی کؤنگلیگه توگیب قؤیگن اپدی.

سلیمان حاکم نینگ یانینی آلگن بؤلدی:

–قبله‌گاه، خانقاه قراوسیز بیر احوالده اپرمیش. حجره‌لری زخ اپرکن. ایازلب قالیشدن اؤزی اسره‌سین.

شیخ سمرالدین نینگ التجادن بؤغریقیب کپتگن بپتیگه رزم سالدی. هلی قیرقفه هم کیرمه‌گن بو ییگیت سلطان سنجرنینگ توغیشگنلریدن اپدی. قدی رسا، کؤزلری تییره‌ک، داوقور بو حاکم‌نینگ نیمه‌سی‌دیر شیخگه خوش کپله‌دی. انصافیمی، فراستیمی یاخود حال علمینی قال علمیدن کم کؤرمسلیگیمی ...هر نپچوک، سمرالدین تا هنوز شیخ المشایخدن اچّیق-تضییق گپ اپشیتمه‌گن. اونینگ

چهره‌سیده گؤدکلرده بؤله‌دیگن بیر ایلیقلیک، معصوملیک برق اوریب توررردی. شیخ آلیس یؤلده آبدن تالیققن، وجودی استراحت ایستردی. حاکمگه قره‌ب مورتیدن ایلجه‌یدی:

-صدانگیز سینمه‌سین، یؤل باشلنگ!

سمرالدین بیله‌دی، شیخ حکما و امرا دسترخوانینی یاقتیرمه‌یدی. شو باعث، او، بیزنینگ التماس هم یبرده قالر، دبب قؤرققن اپدی. پیرکامل‌نینگ رؤیخوشلیگینی اپشیتیب، یپتمیش تامیری اپریب کپتدی.

-منّتدارمیز، حضرتیم! اِلها، زاهدلرنینگ کعبه‌سی بؤلیب...

شیخ قره‌سه، حاکم مدح و ثنانی کؤپیرتیره‌دیگن. اونینگ گپینی کپسدی:

-آت کپلتیرینگ، اؤغلیم.

درحال شیخ آلدیگه یومشاق اپگر-جبدوق اوریلگن سمن یؤرغه‌نی کؤنده‌لنگ قیلدیلر. باباقول «بسم‌الله!» دبب پیرنینگ قؤلتیغیدن آلدی. شیخ ایله حاکم، آرتلریدن حضرت‌نینگ خاص محرملری، مریدلر سابران علمالری قصبه سری یؤرتدیلر.

سمرالدین پیر مرشدگه اتب اؤن ایکّی قناتلی آق اؤتاو تیکتیرگن اپدی. اؤتاو اطرافیده اؤنلب آدم قویمه‌لنر، داش قازانلر وه‌قیرلب قَینر، بیر گزلیک کوموش قومغانلردن کؤککه آقیش توتون اؤرمه‌لر، برچه-برچه اولیالر سروری نینگ قدمیگه اینتیق اپدی.

شیخ المشایخ‌نینگ هشت-حشمنی یاقتیرمسلیگینی سمرالدین یخشی بیلردی. شول وجه‌دن او اؤتاونی آرتیقچه بیزه‌تتیرمه‌دی. طلا-کوموش بویوملرو شایی-ایپک جهازلردن خالی قیلدی. بیرگه آدمی توركمن قالینلری یازیلگن، اؤرته‌ده، داش قازاندیک منقلده سکساوول چؤغی پاریللب توریبدی. ایچکری ایسّیق، فیضلی، چار اطرافدن مُشک عنبر بیلن ریحان ایسی انقیدی.

سلطان‌العارفین یؤل باشلب ایچکری اؤتدی. آرتیدن حاکم سمرالدین، سلیمان، باباقول، قطب الدین، سابران علما و آقسقاللری اؤتاوگه قدم رنجیده قیلدیلر.

شیخ تؤرگه اؤتیب، ادرس کؤرپه‌چه‌گه چاردانه قوردی. جماعه هم چؤککندن سؤنگ، قؤللرینی دعاگه آچدی.

-**الهی آمین! (وقربنی) انزلنی منزلاً مبارکاً و انت خیرالمنزلین!** اي خلاق عالم، مینگه شونده‌ی منزل بیرگیل که، او مینگه و منزل ایگه‌سیگه مبارک بؤلسین! سین یخشی منزل بیرگووچیسن. الله‌اکبر!

جماعت برابر یوزلریگه فاتحه تارتدی. حاکم دست اؤرنیدن توریب، قولّوق قیلدی:

-انشاالله، پیریم، قدسي نفسلریدن بهره‌مند بؤلدیک، اؤزیگه شکر!

سابران علمالری سمرالدین نینگ سؤزلرینی ایلیب کیتیشدی:

-شریعت بیرله طریقت نینگ هادیسینی خوش کؤردیک، شیخیم!

-جمعی‌که مسلِمات مقتداسیدن اَیریلیب، صغیر بؤلیب ایردی، الله‌یم یوزیمیزنی یاروغ قیلدی.

-سلطانیم نینگ امر معروفلرینی ساغیندیق، جان قولاغیمیز انگه مشتاق‌دیر...

شیخ بول تکلفلرنینگ قَیسی بیری چین، قَیسی بیری ریا اېکنلیگینی سېزیب اۏلتیرردی. مهمانلرنینگ عزتی اوچون آهسته باش قیمیرله‌تیب قۏیدی.

-مدح و ثنایمیز قاضی‌الحاجاتگه بۏلسین. وعلیکم السلام و رحمةالله و برکاته!

شو بیلن «خوش کۏردیک» تمام بۏلیب، دسترخوانگه نازنعمتلر تارتیله باشلندی. بکاوۏللر کتّه برکشلرده کیک گوشتی، ککلیک دیمله‌مه‌سی، اۏریک شربتی، بخاري قندلاتلر، قیمیز، قیمراننی اوزلوکسیز کېلتیریب توریشیبدی. حضرت اۏریک شربتیدن ایکّی قولتوم هۏپله‌دی، سوتلی پتیردن بیر تیشلم یېدی. گۏشتگه قۏل اورمه‌دی. او ازلدن کمتاماق اېدی. اۏتاو اطرافیده جونجیکیب اۏتیرگن مریدلرنینگ تاووشی اېشیتیلیب توررردی. اولر گۏیا نایاب خزینه‌نی قۏریقله‌یاتگن ساقچیلردېک اۏتاونی قورشب آلیشگن، پیر مرشدنی تغین بیر کرّه کۏریش امیدیده اېدیلر. شیخ سمرالدینگه باقیب، اۏتاو سیرتیگه اشاره قیلدی:

-ایتینگ، الرگه-ده اولوش بېرسینلر. هرکیم اېشیکده امر کوتیب تورگن بکاوولباشیگه ایم قاقدی:

-اهل جماعه‌گه تاماق بېرینگ. مۏل-مۏل بېرینگ!

بکاوولباشی آرقه‌سی بیلن یوریب چیقیب کېتدی. مهماندارچیلیک پایانیگه یېتدی. شیخ نینگ یۏلداشلری عصر نمازینی ادا اېتگنی یانداش اۏتاوگه یۏل آلدیلر. عبادت توگه‌دی. مهمانلر ترقه‌لدی. نمازگاه‌ده شیخ ایله سمرالدین یکّمه-یکّه قالدیلر. پیرنینگ حاکمگه ایتر سۏزی بار اېدی. بونی سمرالدین فهملب اۏتیرر، شو باعث مدرس آلدیده‌گی طالب علمدېک یېردن کۏز اوزمه‌ی سکوت سقلردی.

تؤرت ییل‌دیرکه، او سابران مضافاتیگه والیلیک قیله‌دی. مضافات عجب‌طور کېنگ حدود اېدی. بو یاغی تؤرتکؤل موضعسی، قاره‌تاغ آرتیده‌گی دشت و بیابان، بو یاغی جنکېنت و خزر بؤییده‌گی غزاله اته‌لمیش بېرلر انه شو سمرالدین اختیاریده. قاره‌چیق، اِیقان، قرناق، سیغناق سینگری کېنتلرده مېوه-چېوه اونسه، بې‌پایان ییلاولر چارواچیلیک مکانی اېدی. خلص، سابران مضافاتیده‌گیلر یؤقچیلیک جفاسینی تارتمسه‌لر بؤلردی. اما قارنی تؤقدن کؤره نانی یؤق خلق زیاده اېدی. بونی سمرالدین هم بیلر، اؤزیچه چاره ایزلب تاپالمسدی. او سلطان سنجر تغاییسیگه اؤخشه‌گن کؤنگیلچن بیر ییگیت اېدی. بیراونینگ نانینی تویه قیلیب یورگن متهمنی جزالش اؤرنیگه... اونگه پند-نصیحت قیلیشنی افضل، دېب بیلردی. نصیحتت، تنبه ایله اؤغری اؤلسه هم تؤغری بؤلمسلیگینی انگله‌مس، انگله‌سه-ده، کېچیرر اېدی. شیخ حاکم‌نینگ بو قصورینی سېزردی. ولې بو تواضعلی ییگیت دسترخوانیدن آیاق اوزمه‌ی توریب، اونگه قتَیق-قوروق گپیریشنی ایسته‌مه‌دی. ملایملیک ایله:

-رعیت نینگ احوالی نېچوک؟ - دېب سؤردی.

سمرالدین شیخدن عیناً شو سوالنی کوتیب اؤتیریب اېدی.

جوابینی هم حاضرلب قؤیگن. شونداق بؤلسه-ده، او بیر نفس جیم قالدی. اوه تارتیب تیلگه کیردی:

-بیز رعیت‌نینگ قورساغینی تؤیدیریش غمیده‌میز. سعی-حرکت قیله‌یاتیرمیز، پیریم.

-آچ آدم‌نینگ قورساغینی تؤیدیریش اوچون تؤق آدملرنینگ نفسینی تییش درکار. اؤتین چاپگننیکی، نان یاپگننیکی بؤلگنی معقول. حاکم خلق نینگ آته‌سی. بس، فرزندلری نان، دېب ییغلب تورسه، آته‌نینگ کؤزیگه اویقو کېلگه‌یمی؟ اېل-

اولوسدین ایشیتدیک، آلیق-سالیق حددن زیاده بؤلیبدیر. طناب پولی، تیگیرمان پولی، اؤلپان، عسکر پولی، زکات، تختی جای پولی، یکسره، قؤشپولی، جان سالیغی، عشر، فطر... سناققه ایکّله پنجه‌نگیزنینگ برماقلری یئتمه‌یدیر. بو نې بې‌دادلیک!

سمرالدین «پیریم!» دیب آغیز آچگن ایدی، شیخ اونینگ لفظینی کهسیب، دوام ایتدی:

-زکات تؤله‌گن کیشیدن عشر هم طلب ایتماق انصافدنمی، اؤغلیم؟ جان سالیغی نیمه‌سی؟ جاننی خدای تعالی بیرگن، شکرانه ایتیلسه کفایه‌دیر. قازان قَینه‌تدینگ، دیب توتون پولی اوندیرگنلری نیمه‌سی؟ بې‌چاره، ناتوان نینگ قاره قازانی قَینه‌مه-سینمی، ییل اؤن ایکّی آی زاغاره نان کَوشب اؤتیرسینمی؟

-پیریم...

-یکسره‌نی بیکار قیلماق درکار. نعوذًبالله! اوییده مال باقیب، گؤدکلری‌نینگ آغزینی آقرتیرگن اوی ایگه‌سی گناهکار ایمیش! تام‌آرقه‌سیده تؤرت جُفت یاغاچ کؤکرتیریب، میوه‌سینی تاتگن باغبانگه طناب پولی یئتمه‌گنده‌ی قؤشپولی هم سالینییدی. مال باقیب، سوتینی ایچمسه، حاولیسیگه ایکّی جؤیک سبزی-پیاز ایکالمسه، او قنداق دهقان و قنداق باغبان بؤلدی؟

سمرالدین، «کاشکی اختیار بیزده بؤلسه ایدی، پیریم»، دیه اؤزینی آقله‌ماقچی ایدی، شیخ تاووشینی بیر پرده پسه‌یتیریب مصلحت بهردی:

-سمرقندگه، سلطان محمودخانگه نامه بیتینگ. یکسره‌نی بیکار قیلسین، ایکین ایکیله‌دورغان تام‌آرقه‌دن قؤشپولی آلینمه‌سین. قنچه خراج بؤلسه، مال-دنیاسی

آشیب-تاشیب یاتگنلر تؤله‌سین. یؤق-یوقه خلق نینگ نصیبه‌سیگه چنگ سالینمه-سین، شیخیمیزنینگ اراده‌سی شول، دینگ. اوقدینگیزمی، اؤغلیم؟

سمرالدین قؤلینی کؤکسیگه قؤییب باش اپگدی. شیخ بوگون اؤزیگه پیشواز چیققن سابران اهلی بیرله یوز کؤریشمکنی اؤیلب قؤیگن اپدی. حاکمگه تعیینله‌دی:

-اهل سنه والجماعه‌گه پیتکزینگ، جمعه کونی نماز دیگردین سؤنگ الرگه ایتر سؤزیمیز بار. اپندی بیزگه اجازه، خوابخانه‌گه اؤته‌یلیک. شام بؤلیبدیر.

سمرالدین صحبت‌نینگ بو قدَر پینگیل کؤچگنیگه ممنون بؤلیب، پیر مرشدنی خاص خانه‌سیگه کوزه‌تیب قؤیدی.

جهالت خروجی

۲۹-فصل

اگر قاضی بوزوقلیککه بیریلسه، الله تعالی قاضیدن

بیزیب، اونگه شیطاننی یؤلداش قیلور. حدیث

اشرفخان قاضی سمرقنددن روسیاه بؤلیب قَیتدی. سلطان محمودخان آلدیده سِری فاش بؤلیب، شرمنده‌سی چیقمچ، یپر اؤپیب، توبه قیلدی. ایکّی نوکر اونی سودره‌ب حاولیگه آلیب چیقدی. قاضینی یپرگه اؤتقزیب، قؤللرینی قیره‌غاچگه باغله‌دیلر. اشرفخان باشینی درختگه اوریب بیغلر، «بیر مسلمان کاملگه شفقت قیلینگلر، بو نې کؤرگیلیک، یا قهار اِیگه‌م!» دیب التجا قیلردی. الا، بیراو غدار قاضی ئینگ فریادیگه قولاق سالمه‌یدی. خانقاه اهلی، قاضی‌نینگ حالی نې کیچر اِیکن، دیگن-دیک تماشانینگ آخرینی کوته‌دی. بیر زمان قَیدن‌دیر لؤکیللب سرتراش یپتیب کیلدی. او «بسم‌الله الرحمان الرحیم! اِلها، بول کذاب نینگ کؤکسیگه دیانت اوروغینی ساچغیل!» دیپه قیچیسینی آلدی و قاضی نینگ سقالینی قیرقه باشله‌دی. اشرفخان اوواس تارتدی، سرتراش نینگ قؤلینی تیشله‌ماقچی بؤلیب اینتیلدی، اوسته پروا قیلمه‌دی». هَی، هَی، قاضی جنابلری، بیر ایتلیک قیلغانلری کفایه، تیشنی اسره‌سینلر!» دیب کولدی. هش-پش دیگونچه سرتراش قاضی‌نینگ سقال-مورتینی تپپ-تیکیس قیلیب قیریب تشله‌دی.

نوبت خان حضرتلری بویورگن اِیلّیک تیاققه کیلدی. اشرفخان قاضینی درختدن یپچیب آلیب، بؤیره‌گه یوزتوبن یاتقیزدیلر. قاضی یپم یپب قوتورگن

بوقه‌دہک کلّه‌سینی سرک-سرک قیلیب داد سالر، آیاقلرینی بؤزچی‌نینگ ماکیسیدہک یېرگه شپیللەتیب اورر، » های مسلمانلر، ازبرای سقالیمنی حرمت قیلینگلر!» دېب چیییللردی. درّه‌سینی سووگه باتیریب، محتسب نینگ امرینی کوتیب تورگن جانکاه -ناظر اوچیریق قیلدی:

-سقالدین اَیریلیب، بېسقال بؤلیب قالدیلر، تقصیر. قنی کؤیلگینی کؤتریب، مبارک سده‌غه‌لرینی اندک آچسینلر...

قاضی شیریلنغاچ بؤلدی. محتسب کؤزی بیلن «اور!» دېگندہک ایما قیلدی. ناظر بیلک شیمردی، گاه تؤرت اېنلیک درّه‌گه، گاه سمان تیقیلگن قناره‌ی بؤلیب تؤنتریلیب یاتگن قاضیگه قره‌دی. ایچیده «**من-شرّالوسواس الخناس!**» یره‌تگن اېگه‌م، شیطان‌نینگ یامانلیگیدن اؤزینگ پناه بېرگیل، بول گُمراه‌نینگ امانتینی آلمه، زاره‌صالح کیشیلر قطاریگه اؤتسه»، دېیه دعا اؤقیدی. درّه‌نی باشی اوزره کؤتریب قاضی نینگ گردنیگه توشیردی. اشرفخان «هَی!» دېب بیر تؤلغاندی. ایکّینچی درّه اونینگ اؤق اومورتقه‌سیگه تېگدی. اوچینچی درّه‌دن کېین قاضی تاووشینی برالله قؤیېب، فریاد سالدی. باشیگه آدم تؤپلندی. تؤرتینچی، بېشینچی درّه‌دن سؤنگ قاضی یېرگه قه‌پیشدی. یېلکه‌سیگه اؤنینچی درّه تېککنیده اؤپکه‌سی اوزیلیب کېتگندہک بؤلدی. تقیر باشینی بؤیره‌گه اوزه‌تگنچه، قیمیرله‌مه‌ی قالدی. جانکاه اوریشدن تؤخته‌دی. اېنگه‌شیب قاضی‌نینگ بشره‌سیگه قره‌دی. قاضی نینگ کؤزلری یوموق، آغزیدن سؤلک آقیب یاتردی.

-تقصیر، جانینی جبارگه بېرگن کؤرینه‌دیر، - دېدی جانکاه.

-اور، - اؤده‌غه‌یله‌دی محتسب، - بونده‌یچین حرامزاده‌لرنی اؤلدیرسنگ ثواب بؤلغه‌ی. اور!

–میّتنی اورماق ناشرعِیدیر، بیگیم، – دیب ناظر آرتگه چیکیندی. قاضینی چلقنچه‌سیگه اغدریب یاتقیزدیلر. اونینگ کؤترمه تندوردیک یومه‌لاق قارنی سیزیلر-سیزیلمس قیمیرلر، بؤیره جیققه هؤل اپدی. اشرفخان کؤزینی آچگنده تیپه‌سیده طبیب اؤتیرر، قاضی‌نینگ بیلَگینی توتگنچه، پیچیرلب دعا اؤقیردی. قاضیگه طبیب جان قیییناوچی اؤشه جانکاه بؤلیب کؤرینندی. او ینه هوشیدن کیتدی.

قاضی خانقاه نینگ کونجگیده بیر هفته یاتدی. بیر هفته‌گچه طبیب اونینگ بدنیگه تورلی خیل ملهم چپلب، یره-چقه‌سینی قاتیردی. سکّیزینچی کونی طبیب خؤشلشدی.

–دارونینگ اقچه‌سینی بیرسه‌لر بس، جناب، – دیدی طبیب، – خدمتیمیزگه راضیمیز. بیزنینگ اپلده جبر تارتگن مسافر اپکنسیز. قاضی اینقیللب یانینی کَوله‌دی، بیر میری کیپکی پول چیقریب، طبیب نینگ آلدیگه قؤیدی. بو پولگه بیرته نان هم بیرمس اپدی. طبیب کولدی:

–شونچه کون بدلیگه کمینه آدم باله‌سینی دواله‌دیم، دیب خَیال قیلییمن، تأسف. بو اقچه‌گه سقیچ آلیب چینه‌سینلر، تقصیر...

طبیب خلته‌سینی آلیب جؤنه‌دی. قاضی سریق چقه‌نی تغین کیسّه‌سیگه یشیردی.

–کیتسنگ، کیتمان نینگ بیتیده کیت، مینگه نیمه، ناشکر!

قاضی بیر-ایکّی آی سمرقند اطرافیده‌گی کاروانسرایلرده یاتیب یوردی. سلّه‌نی ییرتیب، اینگگینی تنغیب آلگن، باشیده درویشلرنیکیدیک کلاه ، اپگنیده پخته‌لیک چاپان. شرمسارلیگینی یشیریش اوچون بهانه هم تاپیب قؤیگن: «تجار

اېدیم، یۏلده قراقچیلر تله‌دی، مال-ملکیمدن اَیریلدیم، سقالدین ماسوا بۏلدیم. سایه‌مدین بۏلک همسایه‌م قالمه‌دی». کاروانسرای اېگه‌سی بو جفاکش مسافرگه رحم قیلیب، اوندن تختی جای اوچون پول آلمه‌دی. قاضی بیله‌دی، کۏسه حالیده سابرانگه قدم قۏیالمه‌یدی. جیلّه قوریسه، سقال-مۏیلاونی تۏرت اېنلیک اۏستیرسه اېدی، تغین بیر یالغاننی تۏقیب، توقفن اېلیگه قَیتر اېدی. نهایت، تۏقسان چیقیب، قیش آیاقله‌دی. کونلر ایسي باشله‌دی. سقال اۏسیب، لۏلی تراققه ایلینه‌دیگن بۏلدی. قاضی، «الهی، ملامت و مذمتدن اۏزینگ اسره!» دېب یۏلگه آتلندی. بیر کاروانگه ایله‌شیب، سابرانگه یېتیب کېلدی.

شوم خبرنینگ قناتی سکّیز، دېیدیلر. قاضی کلان‌نینگ رسوای جهان بۏلگنلیگی الّه‌قېجان شهرگه ترقه‌لگن، مولود قاری بیرگه اۏن قۏشیب، اشرفخان نینگ تیاق یېگني و بۏیره‌نینگ هۏل بۏلگنیچه ایتیب، همتبغی‌نینگ سرینی آشکار اېتگن اېدی. قاضی اوییدن چیقه آلمه‌ی، تۏرت دېوار ایچره قَمَلیب قالدی. او صیاددن قاچیب، کَوَککه بېرکینگن قشقیرگه مېنگزردی. بیراو اونینگ حالیدن خبر آلمه‌یدی. اېشیگیدن مریدلرنینگ آیاغی اوزیلگن. مسجدگه چیقالمه‌یدی. اهل و عیالی هم بیر کاسه یاوغاننی تۏق یېتکیزیب آلدیگه قۏیه‌دی. قاضی اوززوکون شیفتگه تېرمیلیب یاته‌دی. چۏزیب اوه تارته‌دی. اوخله‌سه، الاق-چلاق توش کۏردی. توشیده گوران کۏترگن عزازیلنی کۏرگندېک بۏله‌دی. داد سالیب اویغانه‌دی. باز اوستیگه شیخ المشایخ نینگ یسّی‌گه قَیتگنینی اېشیتدی و جانی حلقومیگه کېلدی. نظریده، بو غیبدن بیر اشاره اېدی، جزای مقرر بېلگیسی اېدی. او کۏزلرینی یومیب، حق تعالیگه مناجات قیلدی، مغفرت تیله‌دی، مدد سۏردی، الا تزرع قیلیشنی خَیالیگه کېلتیرمه‌دی. انه شونده‌ی مصیبتلی کونلرنینگ بیریده اېشیگی غیبقیللب آچیلدی و قدیم قدردانی مفتی محمدرسول کیریب کېلدی. قاضی دوستینی کۏریب، برالله یېغلب یوباردی. مفتی فاتحه قیلدی و اینده‌مه‌ی اۏتیره‌وبردی.

قاضی آبدن ییغلب، آغزی بورنینی دسترومالیگه ارتگنیدن کیین‌گینه حال سؤردی:

–جراحتینگیز... بیته‌ی، دیدیمی؟

قاضی، «دوست بؤلیب اینده‌ی کیلدینگمی؟» دیگندیک مفتیگه کینه‌لی قره‌ش قیلدی.

–یلکه‌ده‌گی جراحت بیته‌یازدی، ولي کؤنگیلده‌گی جراحت کیتمه‌یدیر. ایچیمده بیر اؤت یانه‌دیر. اول اؤت «اؤچ آل، اؤچ»، دییه مینی انتقامگه چارله‌یدیر.

«تیاق بونینگ یلکه‌سیگه ایمس، کلّه‌سیگه تیککنگه اؤخشر»، دیدی اؤزیچه مفتی. قاضیگه قره‌ب باش چیقه‌دی.

–هوشینگیزنی ییغینگ، قاضی! آسمانگه توپورسنگ، بیتینگگه توشه‌دی. بیر باره توپوریب کؤردینگیز، عاقبتی نې بؤلدی؟ منبعد، استغفرالله، دیب ایکّی یانینگیزگه توپوریب یورگنینگیز معقول ایرمسمی؟

قاضی بؤکسه‌سینی کؤتردی. عادتیگه کؤره، آغزیدن کؤپیک سچره‌تیب، چییللله‌دی:

–شیخینگیز آسمان و سیز بیلن بیز قرا یپر بؤلدیکمی؟ الله بیزلرنی تیپکیلب یوریشگه یره‌تیبدیمی؟ قادر ایگه‌م نینگ بنده‌لری بیر سیقیم توپراقدین بنیاد ایتیلییدیر. برچه‌میز برابردیرمیز.

–اده‌شمنگ، قاضی، توپراق ایمس، بلچیق. خالقون بشراً-من تین، یعنی بیز انساننی بلچیقدن یره‌تدیک، دییدی اول باکرم. ولې، سین بلچیق مانند بؤلمه، اؤتگن-کیتگن-

نینگ بشره‌سیگه سچره‌مه، دېب عنایت قیله‌دی حق تعالی. نسل بشر-مکرّم، آدم اتا اولادلری مېنینگ خلیفه‌لریم‌دیر، دېیدی آیت کریمه. اۆن سکّیز مینگ عالم اېگه‌سی نینگ سۆزلریگه بۆیین سونمسه‌نگیز، سیزنېچوک مسلمان بۆلدینگیز؟

-بیلدیک، سیز هم یسّوي طریقتیگه کیریب کېتیبسیز. نه‌چاره...

-طریقت ایماندین خالی اېرمس. بورون ایتدیم، باز ایتورمن، شیخ‌نینگ اَیریم عمللری بیزنینگ کۆنگلیمیزگه هم اۆتیرمه‌یدی. الا، اولیای کبیرلر پیغمبر مرسَل نینگ وارثلری‌دیر، بول-ده حقیقت. شیخ دریای طریقت. سیز جلدیره‌ب یاتگن بیر اریقچه‌سیز، خلاص. دریا بیر تاشمه‌سین، تاشسه انینگ گِردابیده محو بۆلیب کېتکه‌یسیز. بس، ایکّی جهان آواره‌سی بۆلیب، قارنیم یاریلمه‌سین، شهاب قاریگه مېنگزه‌ب دعای بدگه قالمه‌یین، دېسنگیز، کۆنگیلده‌گی اۆتنی اۆچیرینگ. بول اۆتنی انتقام سووی بیرلن اېمس، تزرع، استغفار سووی بیرله اۆچیرماق واجب‌دیر. شیطان نینگ سۆزیگه کیریب، بول یۆلدین قَیتمه‌سنگیز، قَیتیب بېتینگیزگه قره‌مه‌یمن. دیدارنی قیامتگه قالدیره‌میز. والسلام!

مفتی اۆرنیدن توریشگه چاغلندی. قاضی یاتگن یېریدن پیچیق قیلدی:

-سیزدین بورون باقیگه سفر ایله‌سک، حقیمیزگه ایکّی آیت اۆقیب، دعا قیلیب قۆیرسیز، دوستیم؟

-غم یېمه‌نگ. بیر نادان دوستیم بار اېدی، ابلیس نینگ قوتقوسیگه اوچیب، ایمانی زخم یېدی، اۆزینگ شفاعت ایله، رحمان اېگه‌م، دېب دعا قیلغه‌یمن.

مفتی اېشیکنی قتّیق یاپیب چیقیب کېتدی.

اشرفخان بیر زمانگچه اؤز یاغیگه قاوریلیب یاتدی. اؤزینگنیکی گپیرسه، اؤمگنینگنی تپشه‌دی، دپگنلری راست اپکن. مفتی اونی بیر توتیم یتاق بیلن سَوه‌لب کپتگندپک اپدی. آدم باله‌سی‌نینگ فعلی قیزیق. آتدن ییقیلسه، اپگرده اؤرنه‌شیب اؤتیرالمه‌دیم، دپب اؤزینی کاییمه‌یدی، آتنی قمچیله‌یدی. قاضی هم حاضر باشیده سوونی لایقه‌له‌تگن اؤزیم اپدیم-کو، دپیه تن آلگیسی کپلمه‌دی. عیبنی اؤشه ناشد نقاش بیلن کؤرنمک مولود قاریگه تؤنکه‌دی. آدمزاد تامیریده قانگه قؤشیلیب، شیطان لعین هم بیرگه آقیب یورر اپمیش. انه شو منفور ابلیس قاضی‌نینگ کؤزینی تیندیریب، باشیدن هوشینی آلدی. او عقل چیراغینی یاقیب، توبه-تزرع قیلیش، تفکر اپتیش اؤرنیگه تاباره جهالت باتقاغیگه باتیب باززدی. وجودینی کین، الم، غضب، انتقام آلاویگه چولغه‌دی .«القصاص المن‌الحق!» - پیچیرله‌دی قاضی. - یا اوستیدین، یا آستیدین! اپل چؤقینگن اولیاسینی اپل ارا بیر ایذا قیلمه‌سم، اشرفخان آتیمنی باشقه قؤییب، بو یورتدین کؤچیب کپتگه‌یمپن!»

قاضی قصاص آلماقچی

۳۰-فصل

صوفی نقش بؤلدینگ، ولي هرگز مسلمان بؤلمه‌دینگ.

احمد یسَّوي

حدیث شریفده کېله‌دی که، کوره‌شده غالب بؤلگن کیمسه جوانمرد ایمس، بالعکس جهالت پیتی اؤز غضبینی باسه آلگن مومن پهلوان‌دیر. اشرفخان قاضی بول حدیثنی اونوتگن، مگر اونوتمه‌گن بؤلسه، رسول‌الله نینگ وصیتیگه عمل قیلیشنی اؤزیگه ناروا دېب بیلردی. هر نې بؤلگنده هم بو گُمراهلیکدن اؤزگه نیمرسه ایمس ایدی. نېچه کوندیرکه، اونینگ کؤکره‌گیده عداوت اؤتی یانه‌دی. بو آتش قاضی نینگ باشیدن تاوانیگچه چولغب آلگن، اونی مبهم، خوفلی بیر جرلیک سری سودرردی. نهایت، اشرفخان کؤزینی چیرت یومیب قلتیس ایشگه قؤل اوردی. اذانلب شهاب الدین قاریگه آدم یوباردی. بولتور شیخ المشایخ نینگ دعای بدیدن سؤنگ شهاب الدین بیر مونچه اؤزیگه کېلگن. بېتی نینگ قییشیغی تؤغریلنگن بؤلسه-ده، اؤنگ کؤزی پیرپیره‌ب اوچیب توره‌دیگن بؤلیب قالگندی. او ابتدایي مکتبده یاش باله‌لرگه تعلیم بېرر، آته-آنه‌لرنینگ خیر-احسانی عوضیگه رؤزغار تېبره‌تردی.

شهاب الدین بوکچه‌ییب کیریب، قاضی‌نینگ باش طرفیگه چؤک توشدی.

–اؤنگ یاغیمگه اؤت، – دېدی قاضی خؤمره‌ییب، – لعنتی درّه قولاقنی یېگن. قاری کېتی بیلن سورگه‌لیب، قاضی کلان‌نینگ اؤنگ بیقینیگه اؤتیب اؤتیردی. ایکّی

همتبق ملامت بۆتقه‌سیگه ایکّی یاندن قاشیق اوریب، غیبتنی چپچکله‌تدیلر. قاضی-قاشیق: شیخینگ مکّه‌ی مکرّمه‌گه یېتالمَی، یارتی یۆلدن قَیتگن اېمیشمی؟ اېشیتدینگمی؟

قاری-قاشیق: یا عجب! نېچوک یارتی یۆلدین قَیته‌دی، عقلیم عاجز...

قاضی-قاشیق : الله خوش کۆرمه‌گن. بنده‌ی مومنلرگه آنقدر آزار یېتکزیب، دللرینی خفتن قیله‌دی و یره‌تگنگه یاقه‌دیمی بو قیلیغی؟ فرشته‌لر دل‌آزار شیخ نینگ یۆلینی تۆسگن. منه، اېندی بیر تۆپ اۆزیگه اۆخشه‌گنلرنی اېرگشتیریب ایزیگه قَیتیبدی.

قاری-قاشیق: بیز بۆلکچه اېشیتدیک، تقصیر. مروجهانده اۆلت ترقه‌لگن اېکن. مینگ-مینگ آدم نابودبۆلیبدی. شیخ کرامت کۆرسه‌تیب، اۆشل اۆلتنی دفع اېتگن اېمیش. ینه کیم بیله‌دی...

قاضی-قاشیق: بې-اې... بول هم بیر حماقت بۆلسه کېره‌ک! دردنی الله بېره‌دی، شَفاسینی هم اۆزی یوباره‌دی. مینگ کسلگه بیر قمچی، دېگن گپلرگه کمینه ایشانمه‌یمن. بونداق میش-میشنی شیخینگنی اۆره‌ب یورگن مریدلری تۆقیگن بۆلسه، عجبمس. کې، قۆی، گپنی سِرکه‌لتمه‌یلیک. آشنی پیشیره‌یلیک. بیله‌سن، شیخ نینگ بۆینیده قیامت قرضی بار. ایکّاویمیزگه تاوان تۆلشی درکار. خۆش، تاواننی نېتیب اوندیره‌میز، سېن هم کلّه‌نگ‌نی ایشلت-چی.

قاری-قاشیق: نیتینگیزنی فهمله‌دیم، تقصیر. «القصاص المن الحق» دېب توریبسیز. بیز بونگه راضی. ولېکن، کمان بۆله‌ی، میلی، الا اۆق بۆلالمه‌یمن. معذور توتینگ، تقصیر.

قاضی-قاشیق: بیله‌من، سېنینگ هم ایشتانباغینگ بۇشراق. بۇپتی، سېن کمانسن، مېن مېرگن‌نینگ قۇلیمن، انشاالله، اۇقنی هم تاپکه‌یمیز. اېندی سېن باریب، مولود آوسرنی ایتیب کېل.

قاری-قاشیق: کېلرمیکن، تۇنینی تېسکری کییب یوریبدی.

قاضی-قاشیق: کېله‌دی. حج بدلینگ بار اېکن، دېسنگ، باشی بیلن دومه‌لب کېله‌دی.

شهاب الدین اینقیللب قۇزغالدی و مولود قارینیکیگه قره‌ب کېتدی.

مولود اشرفخان‌نینگ یانیده اېلّیک تیاق یېب، سقال-مورتیدن جُدا بۇلگندن کېین سلّه-چاپاننی یېچیب، ملابچه قیافه‌سیگه کیریب آلگن (مدرسه طلبه‌لری‌نینگ سقال قۇییشی شرط اېمس اېدی)، شو کېپه‌ته‌ده سابرانگه یېتیب کېلگن اېدی. شهاب الدین کیرگنده او آفتابرۇیاده اېشگی‌نینگ اېسکی نۇخته‌سینی یمب اۇتیرردی. کوتیلمه‌گن مهمانگه کۇزی توشدی و «بو کذاب تغین بیر بلاتی باشلب کېلمه‌گن بۇلسین-ده»، دېب هدیکسیره‌دی. شهاب الدین نېگه‌دیر کولیمسیره‌ب گپ آچدی:

-قاضی پاچّه (یزنه)نگ سېنی کۇرماقچی...

-قاضی جنابلری بیلن آره‌میز آچیق، - دېدی مولود نۇخته‌دن باش اوزمه‌ی، - او کیشیدن قرضیم یۇق.

-الا، قاضی نینگ سېندن قرضی بار. حج بدلینگنی آلمه‌یسنمی؟

مولودحجاز سفری آلدیدن، حق یؤلیده امانتیمیزنی تاپشیرسک، حج بدلیم سیزده تورسین، دییه قاضیگه بیش-آلتی پُخته پول بیرگن ایدی. بدنفس قاضی ایندی پولیمنی قَیتریب بیرمه‌یدی، دیگن خَیالده یورردی.

شهاب الدین نینگ سؤزینی ایشیتدی و کول باسه باشله‌گن یوره‌گی قَیته چؤغلندی. امانتی کؤز آلدیگه کیلدی.

-میلی، قؤلیم تیککنده باررمن، - دیدی، کؤنگلیده جؤش اورگن حرصینی باسیب.

-یؤق، حاضر باره‌سن! - پؤپیسه قیلدی شهاب الدین، - قاضی پاچّه(یزنه)نگ آلدینگگه سالیب کیل، دیگنلر. تور اؤرنینگدن!

مولود قاری نؤخته-سؤخته‌سینی ییغیشتیریب، کییینیب چیقدی. ایکّاولان اوزون-قیسقه بؤلیب یؤلگه توشدیلر.

اشرفخان سندلگه آیاقلرینی تیقیب یانباشلب یاتردی. مولود کیردی. سلام بیردی، اما قاضی نینگ قؤلینی آلمه‌دی. بو قاضی نینگ قانینی قَینه‌تدی.

-هـ....م، سویک ایسینی سیزیب کیلدینگمی، تازی‌بچه؟ - دیدی اؤقره‌ییب.

-بو اؤزیم نینگ حلال اقچه‌م. مال باقیب، سیمیرتیریب تاپگنمن. مگر سیز یوتیب یوبارماقچی بؤلسنگیز، تاماغاینگیزگه تیقیله‌دی، تقصیر.

-تیلینگ چیقیب قالیبدیمی، بچه‌غر! مه، آل!

قاضی یاستیق آستیدن مشته‌ی چرم خلته چیقریب آتدی. مولود قاری پولینی سنه‌دی. ایکّی طلا کم ایدی. «بو اجدها تؤیمه‌یدی. سؤرمه‌یمن. بری‌بیر شلّه‌قیلیک قیلیب بیرمه‌یدی».

اشرفخان چرم خلته‌چه‌نی چنگللب اؤتیرگن مولودگه ضمناً نظر سالدی. «بول نابکارنی نېتیب یؤلیمیزگه یورگیزدیک اېندی؟ مسجدنینگ اماملیگینی وعده قیله‌یمی؟»

قاضی ملایمراق تاووشده گپ قاتدی:

–یوز تیاقنی ایکّیمیز بؤلیب یېدیک، بؤته‌م. بس، شونداق کېتینگنی سیلب کېته‌بېره‌سنمی یااینکه... قبه‌تیمیزگه کیره‌سنمی؟ اناوی قؤشتېگیرمانده‌گی مسجد نینگ امامتی بېکار توریبدی. خواهله‌سنگ...

مولود قاری اشرفخان نینگ لفظینی کېسدی.

–آرتینگیزدن بیر یوریب کؤردیم. عاقبتده اؤپکه‌م تېشیلدی. توبه قیلدیم. منبعد سیز نینگ ناشرعی یوموشلرینگیزگه باش قؤشمه‌گه‌یمن.

مولودنینگ دیده‌سینی قتّیق قیلیب، بېتگه‌چاپرلیک قیلگنی قاضینی یاتگن یېریدن تورغزیب یوباردی. او قؤلینی کلتک قیلیب سېرمه‌دی، بقیردی:

–قرغه‌یمن، بې‌توفیق! او دنیا و بو دنیاده برکه تاپمه، آخرتینگ کویسین، دېب دعای بد قیله‌من! یؤقال، کؤزیمدن، لعنتی!

مولود اؤرنیدن توردی. بؤسه‌غاده «سلام»گه یره‌شه «علیک» آلدی:

–هر کیم‌نینگ مزاری باشقه، نامه‌ی اعمالی باشقه. کیم جنتگه لایق، کیم دؤزخي – بو یالغیز قادر اېگه‌م نینگ اختیاریده.

مولود قاری شرفه‌دېک بېیز چیقیب کېتدی. اشرفخان انچه‌گچه جهالتدن اؤزیگه کېلالمه‌ی پیشقیریب یاتدی. نهایت، او شهاب الدینگه هم جواب بېردی.

-کمانگه قۆل بۆلسنگ، ابرته‌نگچه بیر چاره تاپیب کېل. مېن هم سرحساب قیله‌من. بار، مېن بیر میزغیب آله‌ی. شیخ‌المشایخنی نېتیب ملزم قیلسم ابکن، دېب اشرفخان کون اۆیلندی، تون اۆیلندی. چاره ایزله‌یوبریب، کلّه‌سی شیشیب کېتدی. ابلیسانه ایشگه قۆل اورگن نامردگه عزازیل نینگ اۆزی کۆمککه کېلر ابمیش. قاضی نهایت، رقیبیگه آتیله‌جک اۆشه «اۆق»نی تاپگنده‌ی بۆلدی.

بیر کونی تانگ سحر شهاب الدیننی حضوریگه چقیرتیردی.

-خۆش، کمانچه، - دېدی قاضی سۆلته‌یيب اۆتیرگن قاریگه، - اۆق تاپیلدیمی؟

-تقصیر... - دېب مینغیلله‌دی شهاب الدین بېرگه قره‌ب.

-سېندین هم هَسیپیم ساویدی. کلّه دېب یېلکنگگه بۆش کدینی کۆتریب یورگن ابکنسن. سېن حاضر یېلیب باریب، جَولان قصابنی ایتیب کېله‌سن.

-قۆی سۆییب، قان چیقره‌سیزمی؟

اشرفخان، امان-ابسن سمرقنددن قَیتسم، بیر تۆقلیمی، ابچکیمی سۆییب، خیر-احسان قیله‌من، دېب اۆیلب قۆیگن ابدی. اما، شونچه مهلت اۆتسه هم که، او نیتینی آرتگه تشلب کېلردی.

-سېنی سۆییب، خدایی قیله‌من! - دېدی ایششه‌یيب قاضی، - اوّلا سېن باریب قصابنی یېتکلب کېل، سۆغین هنریمنی کۆره‌سن.

شهاب‌الدین یېلکه قیسیب چیقیب کېتدی. «ابندی قۆلگه توشدینگ، دل‌آزار، - دېدی اۆزیچه شیخنی اۆیلب قاضی، - کۆره‌میز، بول توزاقدن قنداق قوتولیب کېتر ابکنسن».

جَولان قصاب رسته تؤریده گوشتگه قاق سویک اؤرەب ساتەیاتگن اپدی، شهاب‌الدیننی کؤریب، پیلکه‌سی تیریشدی. «بو ناکس تغین نسیه‌گه گوشت سؤره‌یدی، قرضینی بېرمه‌ی چؤزه‌دی». بو سفر قاری گوشت سؤرمه‌دی.

-مېنی قاضی پاچّه (یزنه) یوباردی، - دېدی ایششه‌یېب، - درّاو بارر اپکنسن.

-قاضی اؤرنیدن بېکار بؤلگن، دېب اپشیتدیگو، - دېدی اپنسه‌سی قاتیب قصاب.

-جنّي بؤلگنمیسن؟ قنده‌یچین بېکار بؤله‌دی، گوشتکله! حاضر هیبتینی کؤرسنگ، بورونگیسیدن هم وهیمه‌لی. قنی، دوکاننی یاپ!

جَولان نینگ علاجی قالمه‌دی. قاضی نینگ آلدیده اونینگ تیلی قیسیقراق اپدی. خوشله‌مه‌ی دوکانینی یاپدی، سیرتیگه ایکّی قولاچ کناپ ایپ باغلب قؤیدی- ده، شهاب الدینگه اپرگشدی.

اشرفخان مشکل بیر مسأله‌ده حریفینی مات قیلگن علمادېک کېریلیب یاتیب اپدی. قاره قَیرق، بیر گزلیک قَیش، مالپیچاق سالینگن تېری تؤروه‌سینی شلنگله‌تیب، اوّل جَولان، آرتیدن شهاب‌الدین کیردی. قصاب، «بو یېب‌تؤیمس اپسکی گپنی قؤزغب، تغین ایلیگیمنی قاقرمیکن»، دېگن خواطرده چېتراققه چؤککه‌له‌دی. جَولان بولتور قؤی گوشتینی اپچکینیکی، دېب ساتیب، قؤلگه توشگن، قاضیگه بیر قؤچقار پاره بېریب، ارنگ قوتولگن اپدی.

قاضی قیلیچینی قَیرەب اؤتیرگن اپدی، درحال هجومگه اؤتدی:

-اناوی اؤغری اینیلرینگ تاپیلدیمی؟ - اشرفخان تاقچه‌دن بؤش ورق آلیب، هواده سیلکیتدی، - منه، مېن اسفیجابدین فرمایش آلدیم. آت اؤغریلری تاپیلسون، الرنینگ ایکّی پنجه‌سی قیرقیلسون. اؤغریلر قؤلگه توشگنگه قدَر بیران بیر خویشیمی، آغه-اینیسی یا اؤغلیمی زندانده توتیب توریلسین، دېب امر قیلیبدیلر حاکم جنابلری. بو یالغان فرماننی اپشیتیب، جَولان‌نینگ جانی تاوانیگه توشیب

کېتدی. گپ شونده‌که، بوندن اوچ آیچه مقّدم جَولان نینگ آقمان، قارامان دېگن ایکّی اینیسی تاغدن آت اؤغیرلب، قؤلگه توشگن، حبسدن قاچیب، حاضر قَیلرده‌دیر بېکینیب یورردی.

-نیمه قیله‌سن؟ - دېدی خؤمره‌یيب قاضی، - الرنی تاپیب کېله‌سنمی یا زندانده اؤتیره‌تورەسنمی؟

-قیدن ایزله‌یمن اولرنی، تقصیر، - دېدی قلتیره‌ب قصاب، - اؤغریلرنینگ تعیینلی مکانی بؤلمسه...

-انداق اېرسه، اختیارینگ. اینیلرینگ بیر آیده تاپیله‌دیمی، بیر ییلده‌می، اونگچه سېن حبسخانه نینگ سسّیق دېوارینی ایسکب یاتگنینگ یاتگن. حاکم تؤره‌گه هم شونداق دېب جواب بېرورمن.

قصاب تېرلب کېتدی. «بو ابله لفظیدن قَیتمه‌یدی. یېتّی باله‌منی چیرقیره‌تیب... آچیدن اؤلدیره‌منمی، نېته‌من؟ کؤچ-کؤرانیمنی آرتیب باشقه یورتگه کؤچیب کېته‌یمی؟ بول زمانده ظالم‌نینگ ظلمیدن قوتولیب بؤلمس. ایزیمدن توشه‌دی بو افلاس نینگ ایتلری».

جَولان‌نینگ نفسی چیقمه‌ی قالدی. نهایت، اوزون اوه تارتیب تیلگه کیردی:

-میلینگیز، قاضی پاچّه(یزنه). اینیلریمنی ایزله‌یمن.

-انه اېندی اېسینگ کیردی، سېنگه بیر هفته مهلت. اینیلرینگگه تویمه‌ده‌ی خدمتیمیز بار. بیزنینگ شرطگه راضی بؤلسه، قؤللرینی چاپتیرمه‌یمن. بار اېندی!

«تویمه‌ده‌ی خدمت»نی اېشیتیب، جَولان‌نینگ یوره‌گی بیرقلقیب توشدی. او سایه‌ده‌ی سودره‌لیب اېشیکدن چیقدی.

آقمان بیلن قارامان

۳۱-فصل

کیچیره‌من، لیکن کیچ اوره‌من.

احمد یسّوي

بوغدایدن سؤردیلر: «نیچوک خاموشسن؟» بوغدای دیدی: «تیپه‌گه قره‌سم، تیگیرمان تاش، پستگه قره‌سم ینه تاش. نیچوک خاموش بؤلمه‌ی؟».

جَولان قصاب انه شو بوغدای مقامیده ایدی. اینیلرینی تاپسه، اولرنینگ قؤللری کیسیله‌دی، بیر عمرگه مجروح بؤلیب قاله‌دی. تاپمسه، اؤزی زندانگه قمله‌دی. آخری او *الله‌گه* توکل قیلدی. «بیزدیک غریبلرنینگ دعاسینی اؤزینگ اجابت قیل!» دیه، یؤرغه آتینی مینیب یؤلگه توشدی. تؤرت کون قاره‌تاونی ایلک-ایلک قیلیب تشله‌دی. اؤنگیرلرگه کیردی، قلین درختزارلر تگیگه مؤره‌له‌دی، قارانغی غارلرگه باش سوقدی. ایکّی سَیاق باله‌نی کؤرمه‌دینگلرمی، دیب قؤیچیبانلردن سوریشتیردی. آقمان بیلن قارامان خودّی بیرگه کیریب کیتگندیک ایدی. تاپیلمه‌دی. بیشینچی کونی او سیحون بؤیلریگه قره‌ب یؤرتدی. عادتده قراقچیلر، اؤغریلر دریا یاقه‌سیده‌گی تؤقیزارلرده جان سقله‌یدی، او یرلرده یاووایی حیوانلر کؤپ، اناو-مناو کیمسه آیاق باسگنی قؤرقه‌دی، دیب ایشیتگن ایدی. تخمینی تؤغری بؤلیب چیقدی. اوچینچی کونی سوو ساحلیده‌گی جنگلزار آره‌سیده توتون کؤریندی. جَولان نینگ آتی اؤیناقی ایدی، اؤزی هم مال سؤیه‌وبریب، دیده‌سی قاتیب کیتگن، قشقیردن هم، تؤنغیزدن هم هَییقمسدی. جَولان دنگل توتون بورقسیاتگن یرگه آت سالیب باردی.

قره‌سه، ایت تله‌گن گدادبک بؤلیب اینیلری اؤتیریبدی. اهگنی-باشلری یهتّی یماق، سقاللری بیر قریچ. بیر دهکچه قازاننی قَینه‌تیب، اؤچاقنی گولَب یاتیشیبدی.

جَولان تیکّه باستیریب باریب، ایرغه‌ی ساپلی آغیر قمچیسی بیلن اینیلرینی اوره کهتدی:

-حرامیلر! قاچه-قاچه تاپگن گَوَه‌کلرینگ شو یهر بؤلدیمی؟ آته-آنه‌لرینگنی کویدیره-کویدیره گؤرگه تیقدینگلر. اهندی مهنی ادای تمام قیلماقچیمیسیزلر؟ قنی، آلدیمگه توشینگلر!

جَولان تغین بیر-ایکّی قمچی تارتدی. کیچیک اوکه‌سی قارامان باشینی چنگلله‌دی.

-آغه، آتدن توشینگ، اؤتیریب آدمگه اؤخشب سؤللشه‌یلیک.

-سهنلر آدم بؤلسنگلر اهکن... آدمگه اؤخشب سؤللشسک.

جگرچیلیک اهمسمی، بری‌بیر جَولان بیر آز یومشه‌دی. آتدن توشدی. جلونی بیر بته‌گه ایلدی.

-خؤش، گیهر، نهٔ دهیسن؟

-توققن آغه‌میز بؤلتوریب، بیزنی اؤز قؤلینگیز بیلن جلاّدگه تاپشیرماقچیمیسیز؟

-مهنی قاضی پاچّه(یزنه) یوباردی، تهنتک، - دهدی جَولان، -ایکّاوینی تاپیب کهل. تاوانینی تؤله‌سه، گناهیدن کهچه‌میز، خط برات یازیب بهره‌من، دهدی. قنی، آلدیمگه توشینگلر.

«خط برات»نی اېشیتیب، آغه-اینی‌نینگ کۆنگلیده امید چیراغی میلتیلله‌گندېک بۆلدی.

-اگر ایمانینی یوتسه، بو سفر نق قاضی‌نینگ اۆزینی سۆییب کېته‌من، بیگیت سۆزیم! - دېدی آقمان. او اینیسیگه قره‌گنده قاروولی و قَیسرراق اېدی.

تۆقّیز کون دېگنده اوچ اکه-اوکه قاضی‌نینگ روپره‌سیده بۆلدیلر. اشرفخان مورتیدن کولیب قۆیدی. «اۆق» تاپیلگن، یاووز نیتی‌نینگ یارتیسی رۆیابگه چیقه باشله‌گن اېدی.

آغه-اینیلر مینگ خَیال ایچره غرق بۆلیب، قاضی‌نینگ آغزینی پایله‌دیلر...

محترم اۆقووچی! اېندی کۆره-بیله توریب، حرام یۆلگه کیرگن متهم قاضی نینگ شوم نیتینی ایته‌دیگن وقت کېلدی شېکیلّی.

اشرفخان آقمان بیلن قارامانگه بې‌پروا تیکیلدی.

-سن ایکّاوینگگه بیر یوموش بار. تۆرت-بېش کون ایچیده شیخ سابراندن یسّیگه کۆچه‌دی. پنجشنبه کونی بیر بوزاقنی سۆیه‌سنلر. اېتینی نیمته-نیمته قیلیب، تونده شیخ نینگ قزناغیگه اېلتیب تشله‌یسنلر. جمعه نمازیدن سۆغین اول اېتلرنی آلیب چیقیب، جماعتگه اولشیب بېره‌سنلر. بو - شیخ المشایخ نینگ مومن-مسلمانلرگه بېرگن احسانی بۆله‌دی! اوقدینگلرمی؟

آغه-اینی قاضی‌نینگ قبیح مقصدینی انگله‌مه‌گن بۆلسَه‌لر-ده، «خۆپ» دېگندېک باش اېگدیلر.

-بوزاق نینگ اېتی خلایققه تېککندن کېین دېسنگ، منه بو جزا حکمنی منه بونده‌ی -منه بونده‌ی قیلیب بیرتیب تشله‌گه‌یمیز. قاضی تاقچه‌ده یاتگن کېره‌کسیز کاغذنی آلدی و تۆرت بوکلب، پرچه-پرچه قیلیب آتیب اوردی.

-بارینگلر اېندی، خدا یار بۆلسین!

اوچاولان اکه-اوکه باش سالیب چیقدیلر.

قاضی جمعه کونی جامع مسجدی آلدیده رۆی بېره‌دیگن تله‌تۆپنی اۆیلب، ایچیدن سویونیب قۆیدی. اما،دنیاده، «مېن قیله‌من اۆتَیز، تنگریم قیله‌دی تۆقَیز»، دېگن دانا گپ هم بار. بونی عقلی ناقص قاضی بیلمس، او عداوت آلاوینی تهمت یامغیری بیلن اۆچیردیم، دېب خام خَیال سوررردی.

اولگی فصللرده اېسله‌تگنیمیزدېک، شیخ المشاییخ‌نینگ کمالات یاشیدن قالگن بیر یخشی عمللری بار اېدی. اول ذات پیر مرشد، استاد باکرم یوسف همداني حضرتلری‌نینگ ایلکیدین خلیفه‌لیک خرقه‌سینی کییبدیلرکه هر جمعه عبادتیدن سۆنگ اهل مسلِم آلدیده وعظ ایتمکنی فرض دېب بیلدی. منه، بوگون هم مبارک جمعه ایامی. شیخ بیر زمانلر اۆز سرمایه‌سیگه بنیاد اېتتیرگن مسجد سلطانیه‌گه قره‌ب کېلیپتی.

جامع صحنی کېنگ اېدی. بو یېرگه مینگلب آدم سیغردی. خلق‌نینگ بختیگه یاقیملی حوت شمالی اېسیب، آدملرنینگ بېتینی مهربان قۆلدېک سیپه‌لب توررردی. یسّی اهلی نېچه آیدیرکه، آرقه تاغلری، ایشانگن باغلری بۆلمیش سلطان العارفین دیداریگه مشتاق اېدیلر. شو باعث یان کېنتلردن، قاره‌چیق، اِیقان،چغاناق، سیغناق آوواللریدن هم لک-لک مرید جامع سری آقیب کېلردی. اولر آره‌سیده

اؤزیمیزنینگ اپسکی تنیشلریمیز قرناقلیک دهقان بیگیتلر کمال قاره بیلن نظام‌الدین خوشرؤی هم بار اپدی.

–خدا دپگن اپکنمیز، پناهیمیز امان-اپسن قَیتیب کپلدی، – دپدی نظام‌الدین یوزیگه فاتحه تارتیب.

–پیش وقت نمازده الله‌دن تیلر اپردیم، پیریمیزتپزراق کپلسینلر، دپب. مناجاتیم اجابت بؤلدی. اؤزیگه شکر.

ایکّی دوست شیخ وعظینی یخشیراق اپشیتماق نیتیده ازدحامنی آره‌لب، اؤرته‌راققه اؤتیب آلدیلر. حضرت منبرگه یاووق کپلدی. اونگه صوفی دانشمند، حکیم سلیمان، قطب الدین، باباماچین، یسّی علمای کراملری اپرگشدی. شیخ اؤزیگه کؤز تیکیب، سؤزیگه اینتیق بؤلیب تورگن جماعتگه رزم سالیب، اندک سکوت سقله‌دی.

–برادرلریم! سکّیز آی مقّدم شول پیرده توریب، حج وداع‌سینی ایتگن اپدیک. حمدو ثنا رب‌العالمینغه بؤلغه‌ی که، قَیته دیدار نصیب اپتدی. ایسّیق یوزلرینگیزگه باقیب، کؤنگیل قتیده‌گی غباردین خلاص بؤلدیم، شکرلله! آلامان گوولەدی. «پیریم! پیریم!» دپگن خطابلر ینگره‌دی. برچه برابریگه «آمین!» دپیه قؤشقؤللب فاتحه قیلدیلر.

شیخ امر معروف باشله‌دی.

–عزیزلر! بیر-بیرلرینگیزگه سویه‌نیب، بیر-بیرلرینگیزگه یخشی قؤشنی ینگلیغ باش قؤشیب تورگن سیاغینگیز کمینه‌گه رسول‌الله‌نینگ وصیتلرینی یادیمگه سالدی. قؤشنی – قؤشنی نینگ لباسی‌دور، قؤشنی – قؤشنی نینگ کؤزگوسی‌دیر، دپیدیلر

حق مصطفی . بس، بوگون قۆشنیچیلیک آدابی، همسایه نینگ رعایتی خصوصیده ایکّی آغیز سۆللشسک، دېگن نیتده‌میز. اولوسده نقل بارکیم، یخشی قۆشنی قریندا‌شدین اولی‌دیر. قیامت کون هم قۆشنیدن، دېمیشلر. ایسّیق جان نینگ یاتری بار، یوررى بار، کیم انگه مددکار، کیم انگه قۆل-قنات؟ شکسیز، یان قۆشنینگ، جان قۆشنینگ‌دیر.

گناه کبیر - همسایه‌گه آزار بېرمک‌دیر. ثواب تیله‌سنگ - تۆرت یانینگده‌گی قۆشنینگدین تیله. قۆلینگدین کېلسه، الرگه یخشیلیک قیل، قۆلینگدن کېلمسه، تیلینگ بېرله کۆنگلینی آوله. بیزدین بورون اۆتگن مشایخلر ایتمیش، سیله‌گنی پولینگ بۆلمسه، سیپه‌گنی تیلینگ یۆقمی، اې مردم، دېبدی. اۆزینگگه روا کۆرمه‌گن نیمرسه‌نی نېچوک همسینگگه روا کۆرگه‌یسن؟ روایتده کېلدی: بیر عزیز ذات‌نینگ اوییده سیچقان پیدا بۆلدی. او اورچیب، کۆپَیگندن-کۆپَیدی. اوی صاحبیدن سۆردیلر: نېتیب سیچقانلرنی قۆشنینیکیگه قره‌ب هیده‌مه‌یسیز؟ و یاکه موشوک سقله‌مه‌یسیز؟ اول دېدی: موشوک تاووشین اېشیتسه، سیچقانلر همسایه‌نیکیگه ترقه‌گه‌ی. اۆزیم‌نینگ راحتیمنی، دېب بیراو نینگ آرامینی بوزماقدین قۆرقه‌دیرمېن. بول - ایمان اِیه‌سی نینگ گېپی.

رسول علیه السلام ایتدیلر: اگر قۆشنی سېندین کۆمک تیله‌سه، رد اېتمه‌گیل، قرض سۆره‌سه - بېرگیل. مسکین بۆلسه، قرضینگنی قیسته‌مه‌گیل. بېمار بۆلسه، خبر آلگین، وفات اېتسه، جنازه‌سی نینگ آرتیدن بار. یخشی کونیده مبارکباد ایله، غمغین بۆلسه - کۆنگیل سۆره. تاتلی طعامینگ بۆلسه، همسینگگه چیقر. سېنیکیده یاغلی قازان قَینب تورسه-ده، همسینگ یاوغان ایچیب اۆتیرسه، عار قیل. باله‌لرینگ شیرین کلچه یېب، بېوه-بېچاره نینگ یېتیملرینی اۆکسیتمه‌سین. تام سالسنگ، یان قۆشنینگ نینگ تامیدن بلند قیلماغیل که، اولرگه شمال‌نینگ یۆلی تۆسولمه‌سین. آشخانه‌نگدن

اؤرله‌گن توتون بیرله همساینگگه آزار بیرمه‌گیل. یخشیلیک کؤرگزیب، منّت قیلمه‌گیل که، الا منّت همت‌نینگ کشنده‌سی‌دیر. پیر مرشد وعظینی آیاقله‌تمسدن توریب، آلامان اؤرته‌سیدن چیییللهگن تاووش کیلدی:

–اولیامیز ایمان، انصاف و دیانت باره‌سینده خوب ایتدیلر. و لاکن، اول حضرت نینگ تاماقلریندین اؤتیب تورگن لُقمه‌نی همیشه حلال، دیب بؤلرمی اپرکن؟ حاضرتؤرت مسلمانني گواه قیلیب، شیخ نینگ قزناقلریگه کیره‌یلیک. اول بیرده بیر مسکین غریب‌نینگ سؤییلگن بوزاغی یاتیب‌دیر. اپگه‌سی هم شول بیرده، بوزاق تیریسینی تنیدی. قنی، ایمانیگه زخم بیتمه‌گن مرد مسلِم بؤلسه، بو یاقده چیقسون!

تؤده ایچیدن هلی تاووش بیرگن هیزه‌لکچه‌لیش بیلن بیرگه بیر بوکری چیقدی. اولرگه آقمان بیلن قارامان قؤشیلدیلر. خلایق، بول نې تماشا، نخات پیر کامِلیمیز، دیب سیغینگن اولیامیزنینگ قزناغیده اؤغیرلیک مال یاتگن بؤلسه، دیگن دهشتلی اشتباه ده گنگیب قالدی.

اونگچه هلیگی ایکّی منفور گواه لیگیده آقمان بیلن قارامان شیخ حاولیسیگه کیردی. ینگی سؤییلگن بوزاق‌نینگ ایکّی نیمته اپتینی یپلکه‌لب چیقیب، آلامان اؤرته‌سیگه تشله‌دی. تؤس-تؤپولان بؤلیب کیتدی.

–منه، پیرلرینگنی نفس اماره‌سی! – دیب چقچه‌یدی بوکری کیشی.

–ایشانگن تاغده کییک یاتمه‌یدی، دیگنلری راستگه اؤخشه‌یدی، – اونی قوّتله‌دی کیم‌دیر.

مسجد صحنی قیامت قایمگه ایلندی. بیراو-بیراوگه کلّه قؤیگن، بیراو-بیراونی سؤککن، تیپکن، یاقه‌سیدن آلیب سودره‌گن. یسّوي طرفدارلری ایله

مخالفلری اؤزارا اوریشیب، قان یوودی بؤلدیلر. بو تله‌تؤپنی جیمکینه کوزه‌تیب تورگن شیخ اؤنگ قؤلینی کؤتردی:

-بس! بس قیلسونلر!

نهگه‌دیر همه تؤستدن تینچیدی. شیخ بیزاوته عماندهک شاوقین سالیب چیقه‌لیب تورگن ازدحامگه بیر لحظه قهر ایله تیکیلدی. سؤنگ قؤللرینی آچیب، کؤککه باقدی. سینه‌سی قیغوگه تؤلیب، مناجات قیلدی:

-اِي، ایکّی عالم اِیه‌سی! قاضی‌الحاجات! آقنی آق، قاره‌نی قاره قیله‌دیرغان اؤزینگسن. مگر حرام لُقمه‌گه کؤز تیککن اپرسم، مپن ایت بؤله‌ی، و بالعکس، بول صادق قولینگنی بدنام قیلغانلر شول یپرده ایتگه ایلنسون! سپندن باشقه تیلگیم یؤق، والله اعلم بالصواب!

حضرت یوزیگه فاتحه تارتدی و چؤرت بوریلیب، ایچکری کیریب کپتدی. شو زهاتی کؤز کؤریب. قولاق اپشیتمه‌گن مدهش واقعه صادر بؤلدی و اول آقمان، کپتمه-کپت قارامان بوکچه‌یدی. سؤنگره تؤرت آیاقلب هر طرفگه ایرغیشله‌دی. استه-سپکین اولرنینگ بدنی قاره جون بیلن قاپلندی. قولاقلری اوزه‌پیب، تومشوقلری چؤزیلدی. آقمان - آق ایت، قارامان - قاره ایت قیافه‌سیگه کیردیلر. سابق اکه-اوکه‌لر واویللب همه‌نی قوولر، آدملر وهیمه ایچره تیره‌قه‌یلب قاچر، ایتلر ایریللب یاش وقرینی برابر تلردی. یوره‌گیده یالی بار مردراق پیگیتلر ایتلرنی تپپیب، اوریب کؤردی. اما اولرگه انسان باله‌سی بس کپله‌ی، دپمس، آق ایت بیلن قاره ایت گاها یپرده توپراققه قاریلیب یاتگن نیمته گوشتگه تشلنسه، گاها خلایق نینگ آیاغیدن آلردی.

نظام‌الدین قۇلیگه کتّه کلتک آلدی و ایلنتیریب، آقمان نینگ کلّه‌سیگه سالدی. ایت وه‌نگیللب قاچدی. کمال دودمه پیچاغینی چیقریب، قارامان نینگ قارنیگه سنچدی. ایت جان آغریغیده بیر دومه‌لب، آقمان نینگ کېتیدن اېرگشدی. خلق نې معجزه، نې کرامت بۇلگنیگه عقلی یېتمه‌ی، لال و کرخت توریب قالدی. اونگچه نظام‌الدین بیلن کمال ایکّی ایتنی قوولب کېتدی. بیرار ساعتده نظام‌الدین هنسیره‌ب قَیتیب کېلدی:

—حرامیگه یېتالمه‌دیم، – دېدی او، – ایته‌ی یوگوریک اېکن.

کمال اېسه، شو کېتگنچه قارامانني اۇلدیریب، ایکّی قولاغینی گواهلیککه کېسیب، کېچ بۇلگنده اوییگه قَیتدی. قۇرققنگه قۇشه کۇرینور، دېگنلری راست اېکن. قاضی تیق اېتگن تاووشدن بیر سېچیب توشه‌دیگن بۇلیب قالگن. یسّیده‌گی تله‌تۇپدن کېین اویقوسی حرام بۇلدی. الاق-چلاق توشلر کۇردی. توشیده آقمان بیلن قارامان اونینگ ایکّی سانینی اۇشه اۇلگن بوزاق نیمته‌سیدېک قیلیب سودره‌ب یورگنمیش. بیر کونی «قنی او ولد زنا، حاضر تۇنغیزده‌ی بۇغیزلب تشله‌یمن!» دېب پیچاق کۇتریب جولان کېلیبدی اوییگه. یخشی‌یم، بو پیت، باغ اېتگیده طهارت قیله‌یاتگن اېکن، قصابگه دوچ کېلمبدی. آدملر نزدیده او بې‌دوا بیر دردگه یۇلیققن ماخاوگه ایلنیب قالگن اېدی. جماعه‌گه قۇشیلگنی اونینگ حدی هم، ایمانی هم، وجدانی هم یۇق اېدی.

قاضی اېرته بیلن کۇچه‌گه چیقه‌دی. اېشیک آغزیده‌گی لای صوفه‌گه چۇکه‌دی. قۇلیده‌گی قییشیق عصا بیلن چرکین لته‌لرنی تورتیب اۇتیره‌دی. او تیلدن قالگن، «گوشت» دېیالمی، «اۇش»، دېیدی: «م-مه-ه... آق-ما-آن، اۇش... بوز-زاونیکی...» اۇتگن-قَېتگنگه ایرجه‌یيب کوله‌دی. آغزیدن کۇپیک ساچه‌دی. عصا اۇقته‌له‌دی. آدملر یاقه اوشله‌یدی:

–سودایی بۇلیب قالیبدی، شۇرلیک.

–اولیانینگ کېچیرەمن، ولېکن کېچ اورەمن، دېگنلری شو بۇلسە کېرەک-دە.

–حق و راست ایتدینگ.

قاضی همان چیریگن لتّەنی بوزاق نینگ اېتی فهملب، عصا اوچیده هواگه آتەدی. دېوانەوار هیرینگلب، قاتیب-قاتیب کولەدی. او جِنّي بۇلیب قالگن اېدی.

قیده سن، قَینربولاق!

۳۲-فصل

قیده کؤرسنگ کؤنگلی سینوق محرم بؤلغیل،

انداق مظلوم یؤلـــــده قالسه، همدم بؤلغیل.

احمد یسّوي

شیخ صبح کاذبده اویغاندی. رُقیه بی‌بی سوو ایسیتیب قؤیگن اپکن، طهارت آلدی. بامداد نمازینی ادا اپتدی. سؤنگ ایلکیگه تسبیح نی آلیب، تکبیر ایتیشگه توشدی. حق سبحانه تعالی‌نینگ تؤقسان تؤقّیز گؤزه‌ل اسمینی دلیده تکرارلب، اوزاق اؤتیردی. و نهایت، صبح‌صادق یاووق کپلگچ، دعای محصوره‌لردن اؤقیب، اؤرنیدن توردی. رُقیه بانو اپری نینگ قَیگه باریشینی بیلردی، شونینگ اوچون «مسجدگه‌می، آته‌سی؟» دپب سؤرمه‌دی. شیخ اوزاقلشیب کپتمه‌گونچه اپشیکنی یاپمه‌دی. رومالی‌نینگ اوچینی تیشله‌گنچه خیالچن توریب قالدی.

مسجد بیلن اوی آره‌سی اوچ یوز قدمچه کپلردی. آره یؤلده خلوتخانه. او قیشده چِلّه‌خانه وظیفه‌سینی هم اؤتر، شیخ گاها آلیسدن مساله تلشیب کپلگن طریقت مخالفلرینی یاکه ارادت اهلینی شو یپرده قبول قیلردی. خلوتخانه اپشیگی قیپه آچیق، او گؤیا «مقیم تورگنی کپلر وقتینگیز یپتمه‌دیمی، شیخیم؟» دپپه چارلب تورگنده‌پک اپدی. حضرت کؤکسیده بول دعوتگه جواب تیاراپدی: «هلی فرصت بار. یپچیلمه‌گن توگونلرنی یپچه‌یلیک. منصورخواجه بَیت‌الحرمدین قَیتسون. بو یاقده

غیب‌الله نینگ شرعی خطاسین تاپماق لازم. سلیمان نینگ ارشادی، انی خوارزم اپلینه اوزه‌توو... دارالفنادین اپتک سیلکیمککه عزم اپتگنمیز. انشاالله، خدا یارله‌قه‌گن کونی همدم بۆلیب، محرم بۆلیب، شبنم بۆلیب، ... ایسّیق بغرینگگه قَیتگه‌یمیز».

شیخ خَیال ایچره استه-استه یوریب، مسجد سلطانیه‌گه کیریب باردی. ایچکریده، محرابدن پستراقده صوفی دانشمند، حکیم سلیمان، قطب الدین، باباماچین دوره آلیشیب اۆتیریشیبدی. اولرنینگ باشلری اپگیک، خودّی ذکر قلبیگه غرق بۆلگن چار درویشلردپک دنیا بیرله ایشلری یۆق اپدی. حضرت کلته یۆتلدی. شونده‌گینه تۆرته‌له مرشد باشلرینی کۆتریب، ایرغیب توریشدی. برابریگه سلام بپریب، پیر اپتگینی توتدیلر. شیخ تۆرگه اۆتیب اۆتیردی. قیسقه دعای فاتحه قیلدی. سلیمان تاقچه‌دن زرحل کاغذگه اۆره‌لیب، بپلیدن ایپ بیلن باغلنگن خط کپلتیردی. ایکّی قۆللب پیر مرشدگه اوزه‌تدی.

-منصورخواجه‌دین مژده کپلیب‌دیر. تون آقشام بیر تجار بپریب کپتدی، حضرتیم.

شیخ مکتوب‌نینگ باغیچینی پیچدی، نَیسیمان کاغذنی تپکیسله‌دی. منصورخواجه نینگ میده حسن خطیگه بیر نظر تشلب، سلیمانگه قَیتردی.

-قنی، اۆقینگ-چی، حاجی منصورنینگ عرض حالینی اپشیته‌یلوک.

سلیمان چۆک توشدی. خودّی کلام‌الله‌نی تلاوت قیله‌یاتگندپک، قرائت ایله اۆقیی باشله‌دی:

-السلام علیکم و رحمةالله و برکاته! حق تعالی مرحمتی و سیز پیر مرشدنینگ اجابتیدین امان-اپسن خانه‌ی مبارککه یپتیب کپلدیک. کعبة الله توپراغینی طواف ایلب، کۆنگلیمیز نورگه تۆلدی. مزدلفه، عرفاتده، میناده حج عمللرینی ادا اپتدیک.

مدینه‌ی منوره‌ده خاتم النبین (اِلها، اول ذات شریفگه بهشت نینگ تؤری مشرف بؤلسون) تربتینی زیارت قیلدیک. ایمانیمیز به‌مثلی سوو ایچگندیک بؤلدی. پیریم! جانیمیز سلامت اپرسه، حق تعالی شفاعتی بیرله یؤل تدارگینی کؤرمکده‌میز. حاجی مقامیگه یِتیب، احرام کییگن مریدلرینگیز بیرله یازنینگ چِلّه‌سیگه قدَر مبارک درگاهینگیزگه یِتمک امیدی دلیمیزنی روشن ایلب توریب‌دیر. مشتاق دیدار طلبی ایله، حاجی منصورخواجه دِب بیلگه‌یسیز. والسلام والکلام.

منصورخواجه‌نینگ خطینی اِپشیتیب، شیخ نینگ کؤنگلیگه بیر قتیم نور ایندی. نظریده عزلت سری قؤییله‌جک قدم ابتداسی یاووقلشگندیک اِپدی. دِیمک، اؤشل چیگل توگونلرنی یِیچمککه کیریشوو لازم. شیخ نینگ خَیالیگه عبدالروف کِیلدی. «حجدن قَیتگچ، مشکلینگیزنی یِیچگه‌یمیز، دِب سؤز بِیریب اِپدیک. قَیسی کؤچه‌لرگه باش اوریب یورگن اِپکن اول ناتوان یِیگیت؟»

–بیز صوفی بیلن کِیتلرنی بیر ایلَنیب کِیله‌یلیک، – دِیدی حضرت اوچ مریدیگه باقیب، – سیزلر خانقاهده بؤلیب تورینگلر. طالب علملر توش-توشگه ترقه‌لیب کِیتمه‌سون.

شیخ چقّان قؤزغلدی.

–باباقول، ایکّی آت کِیلتیرینگ.

یریم ساعتلر اؤتیب، شیخ المشایخ بیلن صوفی دانشمند ایکّی یؤرغه آتده قاره‌تاغ طرفگه روانه بؤلدیلر. شیخ صوفی دانشمندنی قَبَتیگه بی‌چیز آلگنی یؤق. اولا، صوفی پیرکامل نینگ توققن اینیسی صدرخواجه نینگ فرزندی، یعنی جیینی. ایکّیلمچی، او حضرت نینگ ولیلیک رتبه‌سیگه یِتگن خلیفه‌لریدن. محمد صوفیگه دانشمند عنوانی بِیکارگه بِیریلمه‌گن اِپدی. شیخ نینگ یادیگه مروزي توشدی. بیر

نچه ییل بورون مرودن مدرس مروزي کېلیب اېدی. او تورلی ملامتلرگه اینانیب، جماعت کؤز اؤنگیده خواجه احمد یسّوینی ملزم قیلماق قصدیده یؤلگه آتلنه‌دی. ایکّی مینگ مشکل مساله حاضرله‌یدی. یانیگه قیرقته علمانی آله‌دی. مدرس کاروانی یؤلگه توشگچ، شیخ صوفینی چارله‌یدی. «باقینگ، صوفی، مرودین بیزتامانگه جناب مروزي کېله‌یاتیر. کؤنگلیده ایکّی مینگ مساله جای تلاشه‌دیر. انینگ یرمیسین اؤچیرینگ!» دانشمند دعا قیله‌دی. مدرس نینگ دلیگه جا بؤلگن ایکّی مینگ مساله‌نینگ تېنگ یرمی اونوت بؤله‌دی. مروزي یسّیگه یېتیب کېلیب، منبرنی اېگللە‌یدی. نیتی – اؤشه سؤراقلرینی بېریب، طریقت اهلی آلدیده شیخنی سینب کؤریش اېدی. شو پیت شیخ اشارتی ایله دانشمند مروزي‌نینگ کؤنگلیده‌گی مینگ سوالنی هم ایزسیز یؤقاته‌دی. مدرس داودیره‌ب، قؤینیدن قلین دفتر آله‌دی و اؤقیماقچی بؤله‌دی. قره‌سه، دفتر ورقلری آپّاق، اولرده بیر سؤز قالمه‌ی اؤچیب کېتگن اېمیش. مروزي لال و کرخت بؤلیب، گېزرگنچه توریب قاله‌دی. و نهایت، منبردن استه توشیب، شیخ نینگ آلدیگه کېله‌دی، اونینگ اېتگینی کؤزیگه سورتیب، تزرع ایته‌دی: «شکّاکلیک قیلدیم، عفو اېتسینلر، پیریم...» شیخ آتینی یېلدیریب کېترکن، شونداق دانا جیینی و خلیفه‌سی بارلیگیدن حق تعالیگه شکرانه کېلتیردی. قاره‌چوق، قؤشابه، جییده‌لیک کېنتلری آرتده قالدی. هاوو آلیسده، قاره‌تاغ تېپه‌سیده اؤرکچلی تویه‌دېک قاتیب قالگن قایه تاش کؤریندی. شیخ جلونی بؤش قؤییب، تېوره‌ککه نظر سالیب باررردی. حوت کیرگن، دهقان کېتمان و آماچینی سودره‌ب دله‌گه چیقیبدی. هاو نریراقده بیر چاریکار قولاچکشلب بیر چاپه‌یپتی. یؤل چېتیده بېلینی باغلگن بیگیت قؤش هیده‌یپتی. شیخ نینگ یادیگه اؤزی ایتگن قدیم بیر حکمت توشدی: «دهقان اېمس، کېتمان چاپیب نان یېمه‌سه». شیخ افسوس چېکدی: «ولې، اېکینچی نینگ نانینی یریمته قیلغووچیلر اورچیب کېتدی. حاصل

جمع بؤلسه، خرمن تپه‌سیده قاره قوشده‌ی پیدا بؤلیشه‌دیلر. دهقان الله‌دن اؤزگه ذاتگه دردینی ایتالمسه. وادریغ!»

تغین بیر مزگیل یوردیلر. «قَیگه آتلندیک؟» - دیب سؤره‌گنی صوفیده حد یؤق. پیردن اذن بؤلمه‌گونچه سؤراق ببریش ترک آدابگه کیرار ایدی. پیر مرشدشوق طبیعیسی ایله سپزدی که، صوفی‌نینگ تیلیده سوال ایلنه‌دیر.

-قَینربولاقده یؤل آلدیک. عبدالروف یادینگیزده‌مو؟

سرگردان عبدالروف‌نینگ اچّیق قسمتیدن دانشمند هم باخبر ایدی. پیرنینگ نیتینی درحال فهمله‌دی.

-توررجایین بیر کؤره‌یلیک، - دیدی شیخ، سؤنگ جیه‌نیگه ایلجه‌یب باقدی، بی‌نوا بیگیت نینگ مشکلینی بیچمکنی سلیمان بیرله ایکّاوینگیزگه تاپشیردیک.

صوفی‌نینگ یوره‌گی بیر قلقیب توشدی. «آره‌دن ایکّی بیل اؤتدی. عبدالروف دیگن دیوانه‌وش قَیسی گؤشه‌لرده ایرکن؟ اهل و عیالی-چی؟ الرنینگ توگونلری چیگللشیب کیتمه‌گن‌میکن؟»

-پیریم، سیز مدد بیرسنگیز...

شیخ اینده‌مه‌دی. او عبدالروف‌نینگ عیالیدن توغیلگن گؤدک‌نینگ آته‌سینی تاپیش یؤلینی خَیالیده پیشیریب قؤیگن ایدی. قَینربولاق ایکّی قیر آره‌سیده باش قؤییب یاتگن کوهلیککینه کیت ایدی. شیخ بیر زمانلر حضرت عکاشه‌نینگ تربتینی زیارت ایتگنی بو یرگه بیر-ایکّی بار کیلگن ایدی.

-مسجدگه هیده‌نگ، صوفی! - دیدی پیر. محمد اؤتکینچیلردن یؤل سؤردی.

–هاو اناوی تامیده قیزغلداق آچیلیب یاتگن اوی مچیتده، تقصیر! – دیدی یوپقون چاپانلیک بیر کیمسه.

«بولتور تام سووه‌لمه‌گن ایکن، – دیب قوْیدی ایچیده شیخ، – یوْق ایرسه، بونچه‌لیک اوْت-اوْلن اونیب چیقمس ایدی» مسجدده اوچ-تورت کیشی گپ-گشتک بیلن آواره ایدی. ایکّی بیگانه آتلیقنی کوْریشیب، درحال تشقریگه چیقدیلر.

–خوش کوْردیک، مهمانلر! – دیب قوْلینی کوْکسیگه قوْیدی قریراق کیشی. یاشراق بیگیت ایسه، آتلرنی جلویدن آلدی، بیتکلب باریب، باباتوتگه باغله‌دی.

شیخ بیلن صوفی دانشمند ایچکری اوْتدیلر. شیخ توْرده‌گی بوْیره اوستیگه توْشه‌لگن یغیر کیگیزگه چاردانه قوردی. دعای فاتحه قیلدی. نمازخوانلر، بو تقصیرلر کیم بوْلدی ایکن، دیگندیک گاه شیخگه، گاها صوفیگه قره‌ب قوْیدیلر. اولر دنیابیخبر، تاغ ایتگیده‌گی آدم سییره‌ک آوولده کون اوْتکزر، روپره‌لریده کیمسن سلطان‌العارفین، اولیالر سروری اوْتیرگنینی خَیاللریگه هم کیلتیرمسدیلر.

–بیرینگیز باریب کینت آقسقالینی چارلب کیلینگ، – دیدی نهایت صوفی، یسّیدن قوْناق بار، دینگ.

بیر بیگیت ایرغیب توریب یوگوردی. هه دیمه‌ی لوْکیللب کینت والیسی یینیب کیلدی. او غایت بیزاوته، سلّه‌سی قییشیق اوْره‌لگن، اوْزی حاضرگینه موْرچه‌دن چیققندیک تیرلب-پیشیب کیتگن ایدی .حسام‌الدین آقسقال شیخنی یخشی تنیردی. او اوْقتین-اوْقتین قلعه‌گه باریب، حضرت نینگ امر معروفلریدن بهره‌مند بوْلیب تورر ایدی.

مسجد تؤریده شیخ المشایخنی کؤریب، حسام‌الدین اپشیکده بیر ثانیه تخته بؤلیب قالدی. پیر مرشدنینگ کوتیلمه‌گنده بو یرلرده پیدا بؤلیشی یپتّی اوخله‌سه، توشیگه کیرمس، نظریده بو الله نینگ عنایتی، حدسیز مکافاتی اپدی.

-قدملریگه حسنات، پیریم! بیز غریبلر مکانیگه قؤیگن قدملری مبارک بؤلسین!

حسام‌الدین پیرمرشد استقبالیگه باریب یوکیندی. شیخ آقسقال‌نینگ کیندیگیگه توشیب تورگن پتک سقالیگه قره‌ب قؤیدی: «سقالنی بپلگچه اوزه‌یتماق سنتگه کیرمه‌یدی، انی کلته قیلینگ!» دپماقچی بؤلدی، الا، مگر فراستی یپتگنده اؤزی بیلردی، دپب سکوت سقله‌دی.

آقسقال یلتاقلندی:

-نې خدمت بؤلسه، حاضرمیز، پیریم...

-خدمت بار .عبدالروف قیده، بیله‌سیزمی؟

حسام‌الدین گؤیا عبدالروف‌نینگ غایب بؤلگنیگه اؤزی عیبداردپک، چؤچیب بیدیلله‌دی:

-اؤلیمدین خبریم بار، اول ییگیتدین خبریم یؤق، پیریم. اهل و عیالی اپنه‌سینیکیگه کپتیبدی. اؤزی اپرسه... شول صغیرنینگ آته‌سی تاپیلمس اپرکن، آوولگه قدم باسمه‌یمن، دپگن اپرمیش. خدا بیله‌دی، قَیسی گؤرده یوریبدی...

-یپر آستیدن بؤلسه-ده، اول ییگیتنی تاپیب، حضوریمیزگه آلیب باره‌سیز. اوقدینگیزمی؟

-اوقدیم، پیریم، اوقدیم، - دپدی لبلری تیتره‌ب آقسقال.

شیخ چقّان اؤرنیدن توردی.

-یؤل باشلنگ، آقسقال، عبدالروفنیکیگه باره‌میز.

عبدالروف‌نینگ آنه‌سی اینسیزگینه، پَستک ایوانده اورچوق ییگیریب اؤتیرگن ایدی. اولیای کبیرنی کؤریب، هؤنگره‌ب ییغلب قؤیه‌وبردی.

-باش‌گینه‌منی قَیسی تاشگه اوره‌ی اولیا باباسی! هم اؤغیلدین، هم نبیره‌لردین اَیریلیب، یکّه مزار بؤلیب قالدیم. هاووو... بیز غریبلردین هم خبر آله‌دیرغان بنده‌سی بار ایکن، الله‌گه شکر...

شیخ آنه‌ی‌زارگه تسکین بیردی:

-ییغلمه‌نگ، سینگلیم. عبدالروف تاپیله‌دی. منه، آقسقال قؤلیدن بیتکلب کیله‌دی اؤغلینگیزنی. غیب‌الله نینگ آته‌سی تیریک، اونی-ده تاپتیرگه‌یمیز. کیلینینگیزده عیب یؤق، اول زناکار ایمس. انشاالله، یقین کونلر ایچینده خاندانینگیز جمع بؤلگه‌ی. آنه هیقیللب، شیخ نینگ ایتگیدن توتدی، طواف قیلیب، بیر یؤله کؤز یاشلرینی هم پیر مرشد ایتگیگه ارتیب آلدی.

یسّیگه شام قؤنگنده ایکّی آتلیق قلعه‌گه کیریب کیلیشدی. نیچه کون بدلیگه اؤشه تون شیخ آرام آلیب اوخله‌دی.

غیب‌الله‌نینگ آته‌سی کیم؟

۳۳-فصل

خاتینلرگه خوبلیق و یخشیلیق بیرله معامله قیلینگلر.

حدیث

خاتینینگ - گُلله‌گن باغینگ.

قدیم حکمت

آره‌دن اؤن کون، اؤن بیش کون اؤتدی. حوت چیقدی، حمل کیردی. بیراق عبدالروفدن درَک یؤق اېدی. شیخ امری بیلن باباماچین هوو بولتورگیدېک اطراف-جوانبده‌گی خانقاهلرنی، مسافرخانه و کاروانسرایلرنی کېزیب چیقدی. حتی تکیه‌خانه هم قالمه‌دی. نې عجب که بو سَیاق بیگیت بېر یوزیدن یؤقلیک سری غایب بؤلگندېک اېدی. شو کېتگنچه حوت‌نینگ آیاغیده پیدا بؤلدی او. حسام‌الدین آقسقال سیز، یالغیز اؤزی خانقاهگه کیریب کېلدی. اونی بیرینچی بؤلیب باباماچین کؤریب قالدی. او بیر یوموش ایله تشقریگه چیقه‌یاتگن اېدی، دروازه‌خانه بورچگیده کلّه‌سی یېرگه تېککودېک بؤلیب اؤتیرگن کیمسه‌گه کؤزی توشدی. یانیگه باریب، استه یېلکه‌سیگه قؤل قؤیدی.

-های خدانینگ بنده‌سی، کیمسن؟ نېوچون بونداق اؤلتیریبسېن؟ بېمارمیسن، نمه‌سن؟

عبدالروف باشینی سَل‌گینه کؤتریب جواب قیلدی:

-نه تیریکمن، نه اؤلیک. ایکّی جهان آواره‌سیمن...

باباماچین عبدالروفنی تَنیب قالدی. شاشگنیدن «ماشاءالله!» دیب یوباردی.

-هؤو، باله، قَیسی گؤرده یوریبسن؟ سنی ایزلب آچمه‌گن ایشیگیم، کیرمه‌گن تپشیگیم قالمه‌دی. قنی، تور!

عبدالروف‌نینگ تورگنی مجالی یؤق ایدی. باباماچین اونی دست کؤتریب، لای صوفه‌گه اؤتقزدی. عبدالروف اوه تارتدی.

-غارلرنی مکان قیلیب یوریب ایدیم. پیریمیز یورتگه قَیتیبدی ایکن، دیب آتباقرلردن ایشیتدیم...

-سن قیمیرله‌مه‌ی جایینگده اؤتیریب تور، - دیدی باباماچین و لؤکیللب ایچکری کیریب کیتدی.

شیخ حکیم سلیمان بیلن قطب‌الدین‌گه نی‌نی‌دیر اوقدیرماقده ایدی. باباماچین، عادتیگه کؤره، ایشیکدناق «پیریم!» دیب هاولیقیب کیردی. شیخ باباماچین‌نینگ هاولیقمه‌لیگیگه کؤنیکیب کیتگن ایدی، شونینگ اوچون ایلجه‌یب سؤردی:

-نی حال یوز بیردی، باباقول، آله هؤکیز توغیبدیمی؟

-عبدالروف تاپیلدی! - دیدی باباقول، - دروازه آلدیگه اؤتقزیب قؤیدیم. اونی حضورینگیزگه آلیب کیرایمی، پیریم؟

شیخ نیچه آیلر تاغ و تاش آره‌لب، بدنی سوو-صابون کؤرمه‌ی یورگن سودایی بیگیت‌نینگ حالتینی کؤز آلدیگه کیلتیردی.

-اینینگ سقال-مورتین کوزه‌نگلر. حمامگه آلیب بارینگ. باشتین-آیاق ینگی لباس کییدیرینگ. اوچ کون یخشیلب تاماقلنتیرینگ. جانینی چقیریب آلسین. سؤغین کؤریشسک بؤلر.

باباقول یهلیب چیقیب کهتدی. عبدالروف دهوارگه سوینگنچه، کلّه آسیلتیریب اؤتیرردی. باباقول بو سفر اونگه یخشیلب رزم سالدی. بولتورگی دورکون، یغریندار ییگیتدن اثر هم قالمه‌گن. بوگونگی عبدالروف سابق عبدالروف‌نینگ سایه‌سی اهدی گؤیا. آزیب، چؤپده‌ی بؤلیب کهتگن، کؤزلریده نور یؤق. اهگنیده جُلدور چاپان، باشیده یغیری چیققن قولاقچین، ساچ-سقال تؤزیگن، توررگه حالی، یوررگه مجالی یؤق اهدی.

باباماچین عبدالروفنی قؤلتیقلب حمام سری آلیب کهتدی. اونی شیریلنغاچ قیلیب یهچینتیردی. حمام خادمیگه بویوردی که بو ییگیت‌نینگ یهتّی قت تهریسینی شیلیب آلسنگ هم میلی، ولې کیندیگیده کیری قالمه‌سین...

حمامدن عبدالروف قوشدهک یهنگیل بؤلیب چیقدی. باباقول اونگه ینگی ایشتان-کؤیلک، خرقه کییدیردی. باشیگه تخی بوزیلمه‌گن تقیه قؤندیردی، آیاغی-نینگ آستیگه قؤنجلی اهتیک تشله‌دی. سؤنگ آشپزنینگ آلدیگه یهتکلب باردی. هزل اره‌لش اونگه پؤپیسه قیلدی: «منه بو درویشگه اوچ کون تؤیگونچه تاماق بهر! اوچ کونده بؤریده‌ی قیلمه‌سنگ، قارنینگنی یاره‌من، بیلیب قؤی!»

آشپز گاهیده باباقول نینگ هزلی چینگه ایلَنیب کهتیشیدن قؤرقردی، قولّوق قیلدی. تؤرت-بهش کونده عبدالروف اؤزیگه کهلدی. رنگیگه قان یوگوردی. قدینی تیکیب، آیاغیده بې‌ملال توره‌دیگن بؤلدی. باباقول اونی دست کؤتریب، بیر-ایکّی سیلته‌دی و «اهندی خاتین آلسنگ، یره‌یدیگن بؤلیسن، باله!» دهب ییرگه قؤیدی.

-یور، پیریم‌نینگ حضوریگه کیره‌میز!

عبدالروف یوره‌گی دوکیللب باباقولگه اهرگشدی. بسم‌الله، دهب بؤسه‌غه هتله‌دی و تؤرده خلیفه‌لری محمد دانشمند بیلن حکیم سلیمان اؤرته‌سیده اؤتیرگن اولیا باباسینی کؤریب، چؤک توشدی. کؤنگلی بیر خیل بؤلیب کهتدی. «اولیا بابا!»

دہماقچی بۆلیب آغیز جُفتله‌دی. بیراق تاماغیگه بیر نیمه تیقیلدی، کۆزلریگه قوییلیب یاش کېلدی. کلّه‌سینی خَم قیلیب، سکوت سقلب اۆتیره‌وبردی.

نهایت، شیخ المشایخ نینگ تَنیش، ملایم تاووشی اېشیتیلدی:

-مونده کېلینگ، عبدالروف!

عبدالروف تیزّلب آلغه سیلجیدی. حضرتگه تۆرت-بېش قدم قالگنده تۆخته‌دی. یېردن باشینی کۆتریب، اولیا باباسی نینگ کۆزلریگه باتینمه‌ی‌گینه باقدی. بو نگاهده هم تزرع، هم التجا، هم امید ظهور اېتر اېدی.

شیخ یېگیتگه کۆز قیرینی سالدی. سۆردی:

-قنداقسیز اېندی؟

ایلک دفعه یېگیت‌نینگ تیلی کلمه‌گه کېلدی:

-سیزنی کۆریب، دردیم نینگ یارتیسی کېتدی، اولیا بابا.

-یېگیت کیشی شونداق بۆلورمی، اۆغلیم؟ - دېدی شیخ، - چۆلده‌گی گیاه شمال تورسه اېگیله‌دی، ولې باز قدینی راستله‌یدی. ایگنه‌دېک بایچېچک قتّیق یېرنی تېشیب، یاروغ عالمگه اینتیله‌دی. سیز انسانسیز، اۆشل بایچېچکدېک کوچینگیز یۆقمی؟ اېر کیشی‌نینگ زېنتی قوّت، شجاعت، صبر. سیز نوقیران یاشده‌سیز، آلدینگیزده آشیب اۆته‌دیگن تاغلر، کېچیب اۆته‌دیگن سایلر توریبدی. بونداق حسرت و ندامت بیرله نېچوک اهل و عیالینگیزنی تربیت قیلغه‌یسیز، تنه‌نگیزگه بیر اۆیلب کۆرینگ. یېگیتمن، دېب بېلینگیزگه بېلباغ بایلبسیزمی، بس، مردنینگ عملین قیلینگ-ده، اۆغلیم!

عبدالروف قۆل قاووشتیریب، باشینی اېگدی:

-عاصیلیک قیلدیم، کیچیرینگ، بابا...

-عاصیلیک ایمس، عاجزلیک قیلدینگیز. اؤزینگیزنی قؤلگه آلینگ. منه بو آغه‌لرینگیز بیرله ایرتن اوییغیزگه باره‌سیز. اهل و عیالینگیزنی کیلتیره‌سیز. بو ایکّیسی ضعیفه‌نگیزنینگ زنادین خالی ایکنلیگین اثباتلب، غیب‌الله‌نینگ آته‌سینی تاپیب بیره‌دیلر. بارینگ، بوگونچه دَم آلیب تورینگ.

ایکّی ییلدیرکه، عبدالروف‌نینگ کؤکره‌گیده بیر جراحت بار ایدی. او لیل و نهار وجودینی یاندیریب توررردی. اولیا باباسی‌نینگ تؤرت آغیز کلمه‌سی بول جراحتگه ملهم قؤیگندیک بؤلدی. او غیرِ طبیعي بیر قوّت ایله تیکّه بؤلدی و آرقه‌سی بیلن یوریب اینکه‌یگنچه چیقیب کیتدی.

شیخ خلیفه‌لریگه هم اجازه بیردی.

-ایرته‌نینگ تدارگین کؤرینگلر. باباقولگه ایتینگ، اوچ اولاو حاضرله‌سین.

شیخ یالغیز قالیب، خَیالگه بیریلدی. «عیال زنادین خالی. بو روشن. خؤش، غیب‌الله‌نینگ پدری کیم بؤلدی؟» حضرت تسبیح اؤگیریب، کؤزلرینی یومدی. ناسوت عالمینی، لاهوت عالمینی کیزیب، معمانینگ ییچیمینی ایزله‌دی. قلب نگاهینی قَینربولاقفه قره‌تدی. تغین بولتورگیدیک کَته باغده اؤراق کؤتریب یورگن قاره‌سقال، میقتی بیگیتنی کؤرگنده‌ی بؤلدی. انه، او اؤراغینی ییرگه قؤیدی. ایسکی چاپانی‌نینگ بیرتیغیدن بیر پرچه مامیق سوغوریب آلدی... قؤشنی باغده ایسه، صورتی زیبا بیر جُوان‌نینگ شرفه‌سی پیدا بؤلدی. ضعیفه بوزاق ییتکلب باررردی. تؤستدن او باشقواقنی قؤییب یوباردی و ...حالسیزلنیب ییرگه اؤتیردی... علم غیب، شوق طبیعي شرافتی اؤله‌راق شیخ غیب‌الله‌نینگ دنیاگه کیلیشیگه سبب بؤلگن معجزه‌نی کشف اینگندیک ایدی. کؤنگلی یاریشدی. تکبیر ایتدی. ارض و سماءلرنینگ تنها ایگه‌سیگه شکرانه کیلتیریب، اؤرنیدن توردی.

ایرته‌لب سفر آلدیدن شیخ ایکّی خلیفه‌سیگه مشکلات ییچیمینی ایتدی:

-ییگیرمه چاغلیق نوجوانني تؤپلنگ. اوی تؤریگه حجاب تارتسینلر. اوچ گزلیک ایپ آلینسین. ایپ‌نینگ بیر اوچی ضعیفه‌نینگ بیلَگیده، بیر اوچی ییگیت‌نینگ قؤلیده. شیخ معنالی کولدی.

-بو یاغی اؤزلری‌نینگ نفسانیتلریگه حواله. بیرینگیز دانشمند، بیرینگیز حکیم. آمین! المفلس امان‌الله، دییدی آیت کریمه. بي‌نوالرنی الله اؤز حمایه‌سیگه آلرمیش.

اوچ آتلیق یؤلگه توشدی. شیخ اولرنینگ آرتیدن اوزاق تیکیلیب قالدی. قَینربولاق ایکّی-اوچ فرسخ کپلر اپدی. جدللب یوریلسه، ایکّی ساعتده یپتسه بؤلردی. آتلرینی یؤرتتیریب کپتر اپکن، اوچ یؤلاوچی نینگ خَیالیده اوچ خیل فکر چرخ اوره‌دی. صوفی دانشمند اؤیلردی: «ضعیفه‌نینگ بیلَگیگه ایپ باغلیق. ایپ نینگ بیر اوچی بیگانه ییگیت‌نینگ قؤلیگه اولنگن. خؤش، ایپ ترنگ تارتیلگنده کیم‌نینگ یوره‌گی بیزاوته بؤلماغی کپره‌ک؟ ضعیفه‌نینگمی و یا اناوی سیناوگه کپلگن ییگیت نینگمی؟ پیر، او یاغی اؤزلرینگیزگه حواله دپدیلر».

سلیمان اشراق علمینی اپگلله‌گن، یعنی بیراولرنینگ فکرینی اؤقیش اقتداریگه اپگه اپدی. شوق طبیعیسی ایله دانشمندنینگ خَیالیده‌گی سؤراقنی ایلغب آلدی.

-آري راست، صوفی، - دپدی او، - کمینه هم شونداق اؤیده اپدیم.

اول مشت‌پر عیال بیگانه اپرککه یقینلشمه‌گن، ولپکن صله‌ی رحمیگه اؤشل قاره‌سقال‌نینگ پشتیدن بیر قطره اؤتگن. واعجب! بول نپچوک معجزات، صوفی؟».

-قَینرگه باره‌یلیک-چی، گؤدک‌نینگ آته‌سینی تاپسک، اؤزیدن سؤررمیز.

-تاپال اپتمسک-چی؟

–اونده حکیم سلیمان بیرله صوفی دانشمندنینگ پیر آلدیده یوزلری قرا بۆله‌دی. انشاءالله، بول ثواب ایشده رحمان ایگه‌م مدد بیرگه‌ی.

عبدالروف‌نینگ فکری-ذکری خاتینیده ایدی: «زیباخان کیلرمیکن، کیلمسمیکن؟ اورمه‌دیم، سۆکمه‌دیم، طلاغینی بیرمه‌دیم. اوچ باله‌گه (او بیگانه گۆدکنی سناقته قۆشگیسی کیلمه‌دی) رحم قیلسه، اویگه قَیتر. ایشقیلیب، منه بو آغه‌لر مېندین بۆلماغان باله‌نینگ آته‌سینی تاپیب، عیالیمنی آق یوزلیک قیلیشسین-ده. ای خداییم-ای، اۆزینگ قۆلله‌غه‌یسن...»

عبدالروف حاولیسیگه کیردی و «اینه‌جان!» دیب قیچقیردی. صدا چیقمه‌دی. او اطرافیگه النگلب، گریان بۆلیب تورگن ایدی، باغ طرفدن بیر دسته شاخ-شَبّه قۆلتیقلب، آنه‌سی چیقیب کیلدی. عبدالروف «اینه! اینه‌جانیم!» دیب والده‌سی‌نینگ استقبالیگه چاپدی. آنه‌سی تۆخته‌دی. اۆغلینی تنیمه‌دی. ییغله‌یوپریب، اونینگ کۆزلری خیره تارتگن ایدی.

–های، سن کیمسن، باله‌م؟ – دیدی، آزاده کیینگن عدل قامت ییگیتگه قره‌ب.

عبدالروف اوچیب باریب، اینه‌سینی قوچدی.

–سیزنی کویدیرگن دیوانه اۆغلینگیزمن، اینه‌جان!

آنه دلبندینی تاووشیدن تنیدی.

«تیریکمیسن، باله‌م، قۆزیچاغیم!» دیدی و هوشیدن کیتدی.

حسام‌الدین آقسقال شیخ‌المشایخگه بیرگن وعده‌سی‌نینگ عهده‌سیدن چیقالمه‌ی، چۆچیب یورردی .عبدالروف‌نینگ اۆز آیاغی بیلن کیلگنی اونینگ اوچون نجاتدیک تویولدی. اۆزی اوستی یاپیق ارابه تاپدی. عبدالروف بیلن باریب، زیباخانلرنی کۆچیریب کیلدی. سۆنگره شاتیرلریگه بویوریب، عبدالروف‌نینگ

حاولیسیگه ییگیرمه‌گه یقین یاش-یلنگنی تؤپله‌تیردی. پیشینگه باریب، عبدالروف نینگ اوپینی مهمان باسدی. کتّه اوی‌نینگ تؤریده آقسقال، کپنت قاریسی، مسجد امامی، ایکّی-اوچ ملا، زپباخان‌نینگ اوروغلری اؤتیریشیبدی. بورچککه حجاب تارتیلگن. پرده آرتیده زپباخان ینگه‌سی بیلن بؤله‌جک سیناونی کوته‌دیلر. حکیم سلیمان دعا قیلدی : «**اللهم سیرنااهل‌الامتیاز**. اي، حاجتبرار ایگه‌م، اؤزینگ بیزنی امتیازلی بنده‌لرینگدین قیلغایسن».

صوفی‌نینگ ایماسی بیلن بیر اؤره‌م ایپ کپلتیردیلر. ایپ‌نینگ بیر اوچینی زپباخان‌نینگ بیلَگیگه، ایکّینچی اوچینی پرده‌دن تؤرت قدمچه پریده چاردانه قورگن ییگیت‌نینگ قؤلیگه باغله‌دیلر. گواهلر، حضرت سلطان‌نینگ بو ایکّی خلیفه‌سی نې کرامت کؤرسه‌تر اپکن، دپگندپک، بیر-بیرلریگه عجبلنیب باقه‌دیلر، پپلکه قیسیب قؤیه‌دیلر.

صوفی دانشمندحجاب طرفگه قره‌ب دپدی:

-سینگلیم، بپزاوته بؤلسنگیز، اویه‌لمه‌ی اپپنی تارتینگ. بو عمل بیرله سیز بپگناه اپکنلیگینگیزنی اثباتله‌یسیز.

حکیم سلیمان یانیده‌گی ییگیتگه اؤگیریلدی:

-بول طلب سیزگه هم تعلقلی، اوقدینگیزمی؟ حالتینگیز اؤزگرسه، اپپنی تارتینگ.

بیر دقیقه، ایکّی، اوچ دقیقه اؤتدی. لپکن نه‌حجاب، نه بپگانه ییگیت طرفدن اپپ تارتیلمه‌دی. او ایکّی اؤرته‌ده معلق آسیلیب تورردی. سلیمان‌نینگ امری بیلن کؤرپه‌چه‌گه اؤزگه ییگیت چؤک توشدی. او بیر پرده‌گه، بیر قؤلیگه قره‌ب، نپگه‌دیر کولیب قؤیدی. ایپ اپسه، بایه‌گی-بایه‌گیدپک سَلقی حالتده قیمیرلب تورردی.

سیناوگه کېلگن ییگیتلر بیر-بیرلرینی المشیره‌بېردیلر. اؤن ایکّینچی، اؤن تؤرتینچی، اؤن یېتّینچی ییگیت اپینی تارتمه‌ی اؤرینلریدن توریب کېتدی. و نهایت، پرده قرشیسیگه اؤن سکّیزینچی، بؤیدار، میقتی ییگیت کېلیب اؤتیردی. بیر نېچه لحظه اؤتدی. بیر زمان اپ تېبره‌ندی. ییگیت‌نینگ رنگی اؤزگردی. او اپینی اؤزیگه تارتدی. شو محل اپ حجابدن هم تارتیلگندېک بؤلدی. بیر-ایکّی ثانیه‌ده اپ ترنگلشدی و ... اوزیلدی. مهمانلر بول غرایب حدیثنی هضم قیلالمه‌ی، «نعوذًبالله!» دېب یوباردی. سلیمان اولرگه یاقتیرمه‌ی قره‌ب قؤیدی. سؤنگ ییگیتگه یوزلندی:

-بؤلدی. یېچینگ اپینی!

ییگیت نېگه‌دیر قیزردی. بیلَگیدن اپینی چیقریب، قؤلینی کؤکسیگه قؤیدی:

-تقصیر، یوره‌گیم یامان اوریب کېتدی. هیچ بونقه بؤلمه‌گندی. عذر...

«خیریت! - دېدی ایچیده سلیمان، - بونینگ دلی بېجیز بېزاوته بؤلمه‌دی. سِرنینگ باشی شول بؤلسه، عجب اېرمس». ییگیت بیر محلگچه بېخود بؤلیب، اؤزیگه کېلالمه‌ی اؤتیردی. «مېنی بیران نرسه‌ده گناهکار قیلماقچی شېکیلی، بو تقصیرلر»، دېب خواطرلندی. صوفی درّاو اونینگ خَیالینی اوقیب آلدی:

-سیزنی هیچ کیم گناهکار قیلماقچی اېمس، بول فکرنی کلّه‌نگیزدن چیقرینگ! - دېدی قاواغینی اوییب. ییگیت حاضرگینه کؤنگلیدن اؤتگن اؤینی تاپیب ایتگن بو سېرصولت، کؤزلری اؤتکیر کیشیگه باقیب، بدتر هدیکسیره‌دی.

-خدا اورسین تقصیر، مېنده ذرّه‌چه گناه یؤق...

-شول سؤزینگیز چین بؤلسه، قرآن کریمنی اوشلب، قَسم ایچه‌سیز نې واقعه بؤلگنینی منه بو محترم ذاتلر آلدیده رؤیی راست ایتیب بېره‌سیز. اسمینگیز نیمه؟

–اسم... آتیم شادیمت، – دېدی ییگیت داودیرەب.

صوفی دانشمندنینگ اېسیگه بولتور پیرکامل ایتگن گپ توشدی. «مېن اول گؤدک‌نینگ سببکارینی کؤرگندېکمن. میقتی، قارەسقال ییگیت. باغده اؤراق کؤتریب یوریبدی».

صوفی همان جدّي آهنگده سؤردی:

–سیز عبدالروف‌نینگ باغ قؤشنیسی بؤله‌سیز، شونداقمی؟

–هـ....م، تقصیر.

–مصحف کېلتیرینگ! – دېب بویوردی سلیمان. مسجد امامی تیزّەسیده قرآن اوشلب اؤتیرگن اېدی، ایرغیب توریب، چؤزدی.

–مېنگه اېمس، شادیمتگه بېرینگ! – دېدی سلیمان.

شادیمت قرآن کریمنی ایکّی قؤللب آلدی، اؤپدی، پیشانه‌سیگه باسدی.

–انه اېندی سؤللنگ. شاشمنگ، اوّل عیاللرگه رخصت بېرەیلیک، سؤغین.

زېباخان بیلن ینگه‌سی یوزلرینی جېلک بیلن یشیرگنچه چیقیب کېتدیلر. شادیمت تنگ احواله قالدی. گؤیا اوندن عمریده کؤرمه‌گن، بیلمه‌گن نرسه‌سینی ایت، دېیه قیستاوگه آلیشه‌یاتگندېک اېدی.

–نېنی سؤلـله‌ی، تقصیر؟ – دېدی او سلیمانگه التجالی باقیب.

صوفی کؤمککه کېلدی:

–ایکّی ییل بورون، یاز چِلّه‌سیده باغده اؤت اؤریب یورگنینگیزده نې واقعه صادر بؤلغان اېدی.

-هیچ نیمه تقصیر. هر ییلی یاز کېلسه باغده‌گی یۇنغیچقه‌نی اۇریب، دسته‌له‌یمن. اۇسیب چیقه‌دی، قَیته اۇره‌من. شویتیب، مال-جان نینگ غمینی ییمیز-ده.

-خَیالینگیزنی جمع‌لنگ، شادیمت. قۇرقمنگ. ییگیت کیشیسیز. ایکّی ییل بورون، یاز پیلّه‌سیده باغده اۇراق کۇتریب یوریب اېدینگیز. ییلکه‌نگیزده چاپان. اۇشل کونی وجودینگیزده بیر اۇزگریش سېزمه‌دینگیزمی؟ یخشیلب اېسلنگ.

شادیمت‌نینگ پېشانه‌سی تیریشدی. یېرگه باقدی. اوه تارتدی. انچه‌گچه چورق دېب آغیز آچمه‌دی. نهایت، تیلگه کیردی:

-اېسله‌دیم، تقصیر، - دېدی اېشیتیلر-اېشیتیلمس، - ایتگنی اویت-ده... بول هر ییگیت نینگ باشیدین اۇته‌دیگن ایش...

-انه شو ایشنی آچیق ایتیب بېرینگ. سیزده گناه بۇلمسه، جزا هم یۇق. ایتینگ! قۇلینگیزده قرآن توریبدی.

شادیمت مهمانلرگه بیر قور رزم سالیب قۇییب، باشینی اېگدی:

-شو... اۇت اۇریب یوریب اېدیم. بیردن وجودیم یاندی. یوره‌گیم بوگونگیده‌ی دوکیللب غلطی بۇلیب کېتدیم. قره‌سم، احتلام کېلگن اېکن. چاپانیم نینگ ییرتیغیدن بیر سیقیم پخته یولیب آلیب ارتیندیم.

-پخته‌نی یېرگه تشله‌دینگیزمی، یاکه...

-اېکینّی حرام قیلمه‌سین، دېب یېرگه اورمه‌دیم. پخسه‌نینگ تېشیگیگه تیقیب قۇیدیم.

مهمانلر تعجبدن قاتیب قالدیلر. سَل آلدینگی شیویر-شیویر و ییلکه قیسیشلر برهم تاپگن اېدی. شیخ‌نینگ ایکّی وکیلی بیلن شادیمت‌نینگ

اؤرته‌سیده‌گی سوال-جواب اولرنینگ زبانینی آلیب، حیرت دریاسیگه غرق اېتگن اېدی.

صوفی سؤردی:

-شادیمت، حاضر باغینگیزگه توشسنگیز، اؤشل تېشیکنی اده‌شمه‌ی تاپه آله‌سیزمی؟

-قیده‌م، - دېدی شادیمت ایکّیلَنیب، - ایکّی ییلده قنچه یاغین-ساچین بؤلدی. تېشیک بېرکیلیب کېتگن بؤلسه-چی؟ بار، دېسنگیز، ایزلب کؤره-من، تقصیر.

-حاجتی یؤق، - دېدی سلیمان، - سؤزینگیزگه ایناندیک. کلام‌الله اوشلب یالغان گپیرسنگیز، نې بؤلرینی بیلرسیز.

-عبدالروف! - دېدی صوفی دانشمند، - باریب ضعیفه‌نگیزدین سؤره‌ب کؤرینگ-چی، اؤشل کونی او باغده نې ایش قیلغان اېکن؟

عبدالروف «نخات که...» دېگن بیر لحظه‌لیک یامان خیالگه بېریلدی و، سودره‌لیب چیقیب کېتدی. انچه‌دن کېین تېرلب-پیشیب قَیتیب کیردی.

-عیالیم ایتدی که... عیالیم... - خجالتدنمی، ناموسدنمی، قتّیق هیجاندنمی، تیلی کلمه‌گه کېلمسدی اونینگ.

-نې قیلغان اېکن کېلین؟

-شو کونیمی، اذانیگه‌می، بوزاغیمیزنی جلدیرگنی چاربا‌قه توشیبدی. بدنیده بیر اؤزگریش بؤلگن اېمیش. قره‌سه، قؤشنی دېوارنینگ کَوَگیده... سریق پخته قیستیریلیب تورگن اېکن... آلیب تازه‌لنیبدی.

مسأله آیدېک روشن بؤلگن اېدی.

–بس! – دېدی صوفی دانشمند، – بول ضعیفه‌نینگ گناهی یۇق. الله‌نینگ حکمی بیرله قرشینگیزده اۇتیرگن نوجوان‌نینگ بیر قطره نطفه‌سی دېوارگه امانت توشیبدی. اندین سۇنگ ایکّی گوهر بیرلشیب‌دیر. اول گۇدک حرامدین اېمس، ایکّی حلال انساندین دنیاگه کېلگن. بو معجزه هم الله نینگ غایبانه کرامتی. پیر مرشد بولتور عبدالروف‌دین، اول نارسیده‌نینگ اسمی غیب‌الله اېمسمی، دېب سۇره‌گن اېدیلر. ولی الله نینگ بشارتی آري راست بۇلیب چیقدی. عبدالروف، باله‌نی آلیب کیرینگ!

عبدالروف حاولیده اۇینب یورگن غیب‌الله نی یېتکلب کیردی.

سلیمان شادیمتگه قره‌دی:

–اۇرنینگیزدین تورینگ، بیگیت! اېل-یورت آلدیده پشت کمرینگیزدین بۇلغان فرزندینگیزنی قبول قیلینگ! غیب‌الله، بولرنینگ قَیسی بیری مېنینگ آتەم بۇلدی، دېگندېک، گاه شادیمتگه، گاها عبدالروفگه جودیره‌ب باقردی.

شادیمت تېرگه غرقاب بۇلگن اېدی، بزۇر قۇزغلدی. غیب‌الله‌نی ایستر-ایسته‌مس بغریگه آلدی. عبدالروف اېسه، نه باله‌گه یقینلشمه‌کنی، نه چیقیب، خاتینیدن کېچیریم سۇره‌شنی بیلالمه‌ی، سېرره‌ییب توررردی.

عزلت خیالی

٣٤-فصل

آرزو قیلدیم وفا اهلین کؤره‌ی دهب، تاپمه‌دیم،

خواه زاهد، خواه فاسق، خواه سایل ، خواه شاه.

علیشیر نوایي

بهار کهلینچگی الوان سپینی ییغیشتیریب جؤنه‌دی. یاز کهلدی. قلدیرغاچلر پوله‌پان آچدی. تومشوقلریده خؤرک تشیب والفجر ایته‌دی. دشت قیپچاق آسمانیده بؤزتؤرغه‌یلر یره‌تگنگه مدح و ثنا اؤقییدی. قاره‌تاغ طرفدن آنه‌لرنینگ کفیده‌ی یومشاق، راحت جان اپکین اپسه‌دی. بو ییل یاغین-ساچین مؤل بؤلگنی اوچونمی، قیرلرده‌گی گیاهلر هلی سؤلمه‌گن، سبزه‌رنگ بؤلیب، آفتابگه جیلمه‌ییب باقه‌دی. چؤلدن ایفار ایسی کهله‌دی. تاغلرده‌گی قار اپریشگه توشدی. ولي سلطان العارفین-نینگ سینه‌سیده‌گی موز اپریمه‌دی. شیخ المشایخ ازلدن کم اوخلر، کم گپیرر، کمدن-کم کولر اپدی. قرآن کریم‌نینگ «**فلیضحکوا قلیلاً**» آیتی اول ذات شریف اوچون کؤنگیل نقشی اپدی. خصوصاً، کپینگی آیلر ایچیده شیخ‌نینگ اویقوسی تپز-تپز اوچه‌دیگن بؤلدی. کؤزلرینی یومسه، تصوریده سوران کؤتره‌یاتگن جماعت، نیمته اپتنی تیشلب تارتقیله‌یاتگن ایکّی آق-قاره ایت، تؤرت طرفگه قاچه‌یاتگن آلامان جانلنه‌بپره‌دی. اصلاً دنیانینگ اچّیق-چوچوگینی، ایسّیق-ساووغینی تاته‌وپریب، حضرت سلطان نینگ دیده‌سی قاتیب کپتگن اپدی. قبله‌گاه و آنه‌ی زار وصلیدن بي‌مورد جُدالیک، ایکّی قؤلیده ایکّی جگرینی یپتکلب، سرگردان کپزیش، استاد اوّل ارسلانباب باباسی نینگ هدایتی، کپچه‌لری مژه قاقمه‌ی ریاضت چپکیش، علم قال، علم حال بیرله مشغول بؤلیش... سؤنگره - بخارا، سمرقند خانقالری. خواجه

یوسف همداني حضرتلری‌نینگ نفس قدسیه‌لری - الهي نفوذلریدن بهره‌مند اؤلیب، مغرب و مشرق زمیننی قدم-بقدم سَیر اِیتیش...

بولرنینگ برچه‌سی بیر بؤلیب، شیخ نینگ عابد اراده‌سینی اؤتدن سووگه، سوودن اؤتگه سالینگن تهمیردهک تابله‌گن اِیدی. او ایوب‌دهک صبرلیک اِیدی. فاسقلرنینگ فتنه‌سیگه، قاضیلرنینگ رشوه‌خؤرلیگیگه، مفتییلرنینگ یالغان فتواسیگه، محتسبلرنینگ ریاسیگه، صاحب دورانلرنینگ اِیل-اولوسگه یِتکزگن ظلمیگه، جاهل ملالرنینگ بدعتیگه چیده‌ب کِیلدی. تیشینی تیشیگه قؤیدی. الا، اؤز مبارک خاندانی آلدیده، اِیل کؤزی اؤنگیده قیلینگن تهمت یوره‌گیگه نیزه‌دهک سنچیلدی. خلق دردیدن درز کِیتگن دلپاره‌سیده تغین بیر چندیق پیدا بؤلدی. بول چندیق اؤقتین-اؤقتین شیخ‌نینگ مشتدهک یوره‌گینی بیر پرچه چؤغدهک بازیلله‌تیب توریبدی.

تانگ آته‌دی، کون باته‌دی. و لیکن، شیخ نینگ کؤکسیده‌گی موز چقماق تاشدهک قیلت اِیتمه‌ی توریبدی.

بیر کونی حضرت اوچقور آتی ابلقنی میندی و خلیفه‌لرینی هم آگاه قیلمه‌ی سیحون سری یؤنلدی. شیخ بو فاني دنیا بیلن تنها یوزمه-یوز قالیب، کِیچگن عمرینی، بوگونگی عمللرینی، اِبرتن بیریسی کون کوتیب تورگن کونلرینی سرحساب اِیتمکنی ایسته‌دی. آتی‌نینگ سوولیغینی آلدی، جلوینی اِیگر قاشیگه باغله‌دی-ده، ابلقنی بؤش قؤیدی. اؤزی تؤنینی یِیچیب کؤک میسه‌گه یایدی. به‌حضور یانباشله‌دی. ابلق اِیگه‌سیدن نری کِیتمه‌دی. «نِي دردینگیز بار، خواجه‌م؟» دِیگندهک، شیخ نینگ آیاقلرینی ایسکه‌له‌دی.

-بار، مِینی اؤزحالیمگه قؤی، - دِیدی شیخ، گؤیا بِیداو گپینی فهمله‌یدیگندهک، - سِین هم قورساغینگَنی قپپه‌یتیر. مِین خَیال سورگیم کِیلدی.

آت استه یوریب نری کِیتدی. بیر قریچ میسه‌لرنی کرت-کورت چَینه‌شگه توشدی.

شیخ کؤزلرینی یومدی. خَیالگه بیریلدی. خَیالیده بیر فکر چرخ اوریب ایلنه‌وبره‌دی: «بول دارالفنادین اِبتک سیلکیماق وقتی یِتدی. عزلتگه چِپکینماق کِره‌ک. ایا، احمد، تدارگینگنی کؤر، تدارگینگنی.» شو آنده‌یاق وجود قفسیدن بیر صدا کِیلدی: «تن راحتینگنی اؤیله‌دینگمی، قول احمد؟ عاشقلرنینگ یانیب-اؤچگن کولی بؤلسم، دیگن کیم ایدی؟ مسکین، غریب، یِتیملرگه همدم بؤلغیل، دیگن سِن ایمسمیدینگ؟ اولرنی زمانه زؤرلری نینگ ظلمیدن اسره‌گنی قلقان بؤلگووچی هم اؤزینگ ایدینگ. سِنینگ سؤزینگ ایدی، مقامینگ، بیر اِینلیک نامه‌نگ، وعظینگ، امر معروفینگ ایدی. بس، اِیندی عزلتگه چِپکینیب، رعیت نینگ دردو شکوه‌سیدین فارغ بؤلماقچیمیسن؟ اؤیله، ایا، احمد، باطینگنی اؤتگه بیریب اؤیله..!»

باطني، اندک طعنه‌آمیز نداگه قولاق توتیب، شیخ بیر دَم اشتباه گه چؤمدی. شیبلي، بغدادي صفت مشایخلر «تن سؤزله‌مس، جان سؤزله‌مس، ایمان سؤزلر» دیمیش. بو صدا نې بؤلدی، ایمان چقیریغیمی؟ بیرلمچی قادر مولان آلدیده، ایکّیلمچی فخر عالم حق مصطفی روبروسیده یوزیمیزنی یاروغ قیلالمه‌دیکمی؟حق سبحانه تعالی امریله چِپککن زحمتلریمیز قبول بؤلمس اِیکن، حیف اؤتگن عمرینگگه، خواجه احمد!»

شیخ ایکّی اؤت آره‌سیده قالدی. اونینگ تفکری بیلن دلی گؤیا اؤزارا اختلاف قیلردی. یوره‌ک، عزلتگه چِپکین، عزلتگه، دیه ناله قیلسه، تفکری، شاشمه، قول احمد، هلی مهلت یِتمه‌دی، دیب آگاهلنتیرگن بؤلردی.

شیخ کؤم-کؤک آسمانگه تیکیلدی. ایچ-تشی کوییب-یانیب، *الله‌گه* مناجات قیلدی: «اې عرض و سمالرنینگ یکّه و یگانه خواجه‌سی! مشکلیمنی آسان قیل. اؤزینگ رحمان، اؤزینگ قهار، اؤزینگ جبار، اؤزینگ حاجتبراریمسن!» نې عجب که، سماواتدن بیر بؤغیق آواز کِیلدی. بو عیناً سلطان العارفین‌نینگ تاووشیگه اؤخشردی. شیخ سِسکندی. بایه‌گی تاووش خواجه احمد یسّوي نینگ یقینده بیتگن حکمتلرینی دانه-دانه قیلیب تکرارلر ایدی. شیخ کؤزلرینی یومدی. سماواتدن کِیله‌یاتگن اؤز حکمتلریگه جان قولاغینی تیکدی.

مبن ییگیرمه ایکّی یاشده فنا بؤلدیم،

مرهم بؤلیب، چین دردلیککه دوا بؤلدیم،

یالغان عاشق، چین عاشققه گواه بؤلدیم،

اول سببدین حققه سیغینیب کېلدیم منا.

اؤتّیز بیرده خضر بابام می ایچیردی،

وجودیمدین عزازیلنی پاک قاچیردی،

سودا قیلدیم، یازوقلریم حق کېچیردی،

اندین سؤنگره حق یؤلیگه سالدی، دوستلر!

خالقیمدین خبر ییتدی، شاکر بؤلدیم،

هر کیم سؤکدی، بلکه تېپدی، صابر بؤلدیم،

بو عالمده هیچ اوخله‌مه‌ی حاضر بؤلدیم،

هایو هوس، مومنلیک کېتدی، دوستلر.

اؤتّیز اوچده ساقي بؤلیب، می اولشدیم،

جام شراب قؤلغه آلیب، تؤیه ایچدیم،

لشکر توزیب، شیطان بیرله کؤپ اوروشدیم،

بحمدالله، ایکّی نفسیم اؤلدی، دؤستلر.

اؤتّیز تؤرتده عالِم بؤلیب، دانا بؤلدیم،

«حکمت ایت!» دېب سبحان ایدی، گؤیا بؤلدیم،

چیلتان بیرله شراب ایچدیم، همراه بؤلدیم،

ایچی تشیم حق نوریگه تؤلدی، دوستلر.

اؤتّیز آلتی یاشده بؤلدیم صاحب کمال،

حق مصطفی کؤرسه‌تدیلر مبنگه جمال،

اول سببدین کؤزیم یاشلیغ، قامتیم دال،

عشق خنجری یوره‌ک-بغریم تیلدی، دؤستلر.

آلتمیش اوچده ندا کیلدی «قول، یبرگه کیر،

هم جانینگمبن، جانانینگمبن، جانینگنی ببر،

هوو شمشیرین قؤلغه آلیب، نفسینگنی قیر!»

بیرو باریم، دیدارینگنی کؤررمنمو؟

آواز تیندی. شیخ کؤزلرینی آچدی. بو - کؤکدن کیلگن وحی‌دیک تویولدی اونگه. کؤکسینی تیمده‌لب تورگن گمانلر چیکینگن، یوره‌ک ارمانی، قلب خواهشی، دل آرزوسی غالب کیلگن ایدی. شیخ یره‌تگنگه شکرانه کیلتیریب، دریانینگ او بیتیگه نظر سالدی. شو پیت سماوي وحی‌نی تصدیقله‌گندیک، روبروسیده آق لباسلی، اوزون بؤیلی، صولتدار مؤیسفید پیدا بؤلدی. شیخ گاها-گاها خضر علیه السلام ایله صحبتلیک ایدی. اونینگ باشیگه مروده‌گیدیک مشکلات قؤنگنده خضر باباسی امدادگه کیلردی. بو سفر هم تبرک آقسقال نجات فرشته‌سیدیک اؤز پیتیده یوز کؤرسه‌تدی.

او دریانینگ سؤل ساحلیده توریب، تؤرت کلمه سؤز ایتدی:

-ایا، احمد، جبرئیل مژده کیلتیردی. مگرکیم، عشق الهینی کؤزلب عزلتگه چیکینمکنی اختیار اینگن ایکنسن، مناجاتینگنی حق تعالی قبول قیلدی. حق مصطفی جنابلری، اؤز قوملری ایچیدن یتیشیب چیققن شیخلر مبنینگ امتلریم آره‌سیده‌گی نبی‌لرگه برابردیر، دیب لطف اینمیش. یؤلینگ آیدین بؤلسین، باله‌م...

خضر علیه السلام هوش غایبدین قنداق پیدا بؤلگن بؤلسه، باز اؤشنداق هوالنیب کؤزدن یشیریندی.

شیخ آقر سووگه تېرمیلیب قالدی. بیردن سېسکندی. سوو بۆییده اۆغلی ابراهیمنی کۆرگندېک بۆلدی. ابراهیم اسفیجابده، باباسی شیخ موسی قاشیده اېدی. انه، او یوز-قۆلینی یووماقچی بۆلیب، نهرگه اېنگشدی. شو آن ...خرسده‌ی سېمیز، آله‌کۆز، جُلدور چاپان کییگن کیشی ایششه‌یب ابراهیم‌نینگ یانیگه کېلدی. کېلدی- و ...«هې باله، سوونی یخشی کۆره‌سنمی؟ بار، اونده تۆیگونینگچه ایچ!» دېدی و، اونی ایتریب یوباردی. ابراهیم نهرگه موکّه‌سیدن ییقیلدی. تېز آقر سووده اونینگ باشی بیر کۆرینیب، بیر کۆرینمه‌ی باررردی. جُلدور چاپانلیک مخلوق اېسه، آسمانگه قره‌ب تېلبه‌لرچه کولردی...

شیخ «یالغیزیمنی اۆزینگ اسره، بیرو باریم»، دېب یره‌تگنگه مناجات قیلدی و آتگه مینیب یسّی سری روانه بۆلدی.

مسجد آلدیده اونی خلیفه‌لری انتظارلیک ایله کوتیب توریشردی. باباماچین هیقیللب شیخ نینگ اېتگینی توتدی.

–اسفیجابدین شوم خبر آلدیک، پیریم. ابراهیمنی خدا بیر اسره‌بدی... خسته‌لنیب یاتگن اېمیش.

–نیمه بۆلیبدی؟

–شو... سوو یاقه‌سینده اۆلتیرگن اېکن. بېخاسدن دېسنگیز...

شیخ‌نینگ کۆز اۆنگیده قَیته اۆشه سېمیز، آله‌کۆز مخلوق گوده‌لندی. او اسفیجابگه ابراهیمدن خبر آلگنی سلیمان بیلن صوفی دانشمندنی جۆنه‌تدی. اۆزی چلّه‌خانه‌گه توشدی. تا شام نمازیگه قدَر ابراهیمگه حفظ صحت تیلب قرآن تلاوت قیَلدی.

آق توبه‌لیک سلیمان

۳۵- فصل

شریعتـــی آراستـــه، طریقتـــی پیوسته،

حقیقتـــی شایسته شیخیم احمد یسَّـوي.

اؤن سکّیز مینگ عالمده آتی مشهور کلامده،

اؤرنی دارالسلامـــده شیخیم احمد یسَّوي.

سلیمان باقیرغاني

منصورخواجه رهنمالیگیده حج سفریگه کیتگن زیارتچیلر سرطاننی اؤتکزیب، سنبله‌نینگ باشیده یسّی‌گه قَیتیب کیلدیلر. آلیس یؤلدن هاریب-تالیب کیلگن مریدلری‌نینگ چهره‌سیده بلقیب تورگن نورگه باقیب، شیخ‌نینگ روحیتی یشنه‌دی. بو نور مکّه‌ی مکرّمه بیرله مدینه‌ی منوره‌نینگ تجلّیسی ایدی. شیخ اؤزی یتالمه‌گن خانه‌ی مبارک غبارینی کؤزیگه سورتگن عبادت اهلیگه شکرانه‌لیک ایله تبرمیلدی. زیارتچیلر اوچ کون دَم آلیب، حمامدن پاکیزه بؤلیب چیققچ، شیخ ذکر بویوردی. سلطانیه مسجدی‌نینگ روبروسیده‌گی خانقاه صحنیده سالکلر دوره قوردیلر. شیخ نزدیده ذکر انسان قان تامیریده سوزیب یورگن ذرّه‌دیک ذلالتنی هم هیده‌ب، ذاکرلرنی جسماً و روحاً بیر-بیریگه یقینلشتیرماغی لازم ایدی.

زیارتچیلر ذکرنی ساغینیب قالگن ایکنلرمی، اشتیاق و جؤشقینلیک ایله ثنا ایتیشگه کیریشدیلر. توغیشگن برادرلردیک بیر-بیری‌نینگ یبلکه‌سیگه قؤل تشله‌گنچه، گاه اؤنگگه، گاه سؤلگه چیقه‌لیب، یره‌تگننی وصف ایته‌یاتگن مومنلرگه قره‌ب، شیخ خَیالگه تالدی: «تاغ هم اؤزارا یبلکه قؤییب تورگنی باعث مستحکم ایمیش. آدم فرزندی منه شونداق بیر-بیریگه یبلکه‌داش بؤلسه، اؤزگه نینگ دردینی

اؤز دردیم دېب بیلسه، عالم ثابتلیگیچه توررمیدی؟ تأسف کیم، بوگون کفتینگگه ایسّیق قؤلینی باسیب تورگن بنده‌ی غافل اېرتن اؤتیب، غدارلیک قیله‌دی، کؤزینگگه چؤپ ساله‌دی، آیاغینگدن چلیشنی اؤیله‌یدی. یامانلیکدین نې یخشیلیک کؤردینگ که، یخشیلیک قیلمه‌غه‌یسن؟ یخشیلیکدین نې یامانلیک تاپدینگ که، یامان ایشدن قؤلینگنی تارتمه‌یسن؟ منه شو مېوه‌لی درختدېک تېبره‌نیب تورگن بنده‌لرینگ‌نینگ کؤکسیده‌گی ایمان قؤرینی اؤچیرمه، خلاق عالم!»

ذکرآیاقله‌دی. قطب الدین‌نینگ جرنگدار، صلابتلی تاووشی اېشیتیلدی.

دعالری مستجاب، اجابتلیک محمد،

یمانلیقله یخشیلیک دلالتلیک محمد.

سکّیز بهیشت ابگه‌سی ولایتلیک محمد،

مسکین احمد قولیغه کتابتلیک محمد.

شیخ « الحمدلله رب العالمین»، دېیه دعاگه قؤل آچدی. ذاکرلر «آمین!» دېب پیرگه جؤراواز بؤلدیلر. ذکر اداغیگه یېتدی. عاشق قوللر هنسیره‌ب خانقاه اؤرته‌سیده‌گی باباتوت سایه‌سیگه چؤکدیلر.

اېرته‌سی تانگ سحرده ییلایاق باباماچین سابرانگه باریب، سمرالدین حاکمنی باشلب کېلدی. حاکم‌نینگ کؤپچیب تورگن یوزیده تېر جیمیرلر، شیخ نینگ «زودلیک بیلن یېتیب کېلسون»، دېگن سؤزلریدن یوره‌گیده هدیک اؤینردی.

حضرت اونی خوش‌کیفیت ایله قرشی آلدی.

–اؤتیرینگ، اؤغلیم، – دېدی یانیدن جای کؤرسه‌تیب، خجالت بؤلمه‌سینلر. سیزنی ثواب بیر یوموش طفیلی چقیردیک.

سمرالدین‌نینگ کؤنگلی جاییگه توشه‌ی، دیدی. استحاله بیرله شیخ نینگ روبروسیگه تیز چؤکدی. یوز-کؤزینی ارتیب، پیرنینگ آغزیگه تیکیلدی.

-قؤل آستینگیزده‌گی والیلرگه، کپنت آقسقاللری، آوول بپکلریگه ایتینگ، قشّاق، غریب و یپتیم-اپسیرلرنینگ حسابینی آلسینلر. بیز اؤزیمیزگه تپگیشلی مال-ملکدین الرگه اولوش بپرمک نیتیده‌میز.

-بجان دل، پیریم، - دپب سمرالدین قؤلینی کؤکسیگه باسدی، - مروّتینگیزدین بهره آلغان اپل-اولوس دعای جانینگیزنی قیلغه‌ی.

سمرالدین بیله‌دی. حضرت هر ییلی ایکّی هییت عرفه‌سیده مسکین، بي‌چاره‌حال کیمسه‌لرگه خیر-احسان قیله‌دی. یوزلب کؤیلک-ایشتان، یکتک، تقیه، تپلپک، کاووش ترقته‌دی. جانلیقلر سؤیدیریب، تاماق بپره‌دی. الا... حاضر هییتگچه فرصت اوزاق اپدی. پیرکامل‌نینگ بي محلده نصیبه اولشماقچی بؤلگنیگه عقلی یپتمه‌دی. زپرا، شیخ‌نینگ بو نیتینی حاضرچه اؤزیدن بؤلک کیمسه بیلمس هم اپدی.

شیخ حضوریگه کپلرکن، سمرالدین‌نینگ سینه‌سینی خواطر قورتی تیمده‌لب بپحضور قیلگن اپدی. سابرانگه قَیترکن، اپندی اونینگ کؤنگلی چراغان، وجودینی بیر هووچ ضیا ایسیتیب تورگندپک، پیره‌ب باررردی.

حضرت سمرالدینگه اجازه بپردی و اؤیلری بیلن تنها قالدی. عزلتگه چپکینیشنی اختیار اپتگندن بپری کؤنگلیگه بیر نیتنی توگیب قؤیگن. بو یاروغ عالم بیلن خؤشلشیب، خلوتخانه‌نی ابدي مکان ایلشدین بورون تصرفیده‌گی مال-ملکینی غریب و غرباگه احسان قیلماقچی. تاغ آلدی، تاغ آرتیده شیخگه خانلر، بپکلر، بای و بایانلر طرفیدن نذر قیلینگن اویور-اویور پیلقی، پاده-پاده سیگیر و هؤکیز، قؤره-قؤره قؤی-اپچکیلر اؤتلب یورر، اولرنینگ سان-سناغینی نه‌اینکه حضرت، حتی چؤپان-چؤلیقلرو پاده‌چیلرنینگ اؤزلری هم بیلمسدی.

«قۆلی قداق، یەلکەسی یغیر، تاوانی تاش بۆلیب قاتگن اېمگگکچی‌نینگ آغزیدن ییریب آلینگن مال باز اۆز اېگەسیگە قَیتماغی لازم» دېب اۆیلەدی شیخ. ییلاقلرنی آرەلب، مال-جانینی تفتیش قیلماقچی، سمرالدین قشّاق خاندانلر رؤیخطینی کېلتیرگچ، مخصوص هیأت کۆز اۆنگیده اویمه-اوی قارەمال بیلن تویاق مال ترقەتیشنی مؤلجللەدی.

شیخ یۆلگه آتلندی. بو سفر سلیمانننی اۆزیگه یۆلداش قیلیب آلدی. قارەتاغ اېتگیدەگی ییلاولرگه اېلتەدیگن یۆل قدیم قرناق کېنتی آرقەلی اۆتردی. پیرو مرید آت باشینی قرناققه قرەب بوردیلر. تقیر چۆل باشلندی. هر یېر-هر یېرده تویه تارتەیاتگن چیغیریقلر کۆزگه تشلنەدی. چقەلاق‌نینگ کلّەسیدېک کیچکینه پقیرچەده چیققن سوونی دهقان مېشیگه قویەدی و تویەسیگه خیپچین اورەدی. احیانده کیچیک گنبذنی اېسلەتیب، یم-یشیل گوجوملر یۆلیقەدی. اولرنینگ سایەسیده باله قوچاقلەگن عیاللر، پېشانەسینی تنغیب، گوپّی چاپان کییب آلگن قرییەلر کۆرینەدی. «نان نینگ اۆزی یومشاق، محنتی قتّیق، - اۆیلەدی شیخ، - بیر هاووچ دان نان بۆلیب آغیزگه یېتگونچه... چاریکارنینگ آنه سوتی آغزیدن کېلگوسی‌دیر. یا ربیم! نخات تا ابد شونداق دوام اېتسه بو عذاب؟ قچان نان تاپگن-نیکی، اۆتین چاپگن‌نیکی بۆلغه‌ی؟»

یسّی بیلن قرناق آرەسی اوچ-تۆرت فرسخ، بونده‌یچەسیگه اۆن بېش-ییگیرمه چقیریم کېلردی. ایکّی یۆرغه آت یۆل طنابینی تارتیب، پېشین نمازیگچه کېنتگه کیریب باردیلر.

ذکي اۆقووچیمیزگه اوّلگی فصللردن عیان که، حضرت آرتیقچه ملازمتنی، آدملرنینگ پروانه بۆلیشینی یاقتیرمس اېدی. شو باعث، او قیشلاقنی چېتلب اۆتیشنی لازم تاپدی. پیرکامل ایله اونینگ خلیفەسی حکیم سلیمان‌نینگ قرناققه تشریفیدن کېنت آقسقالی هم، مدرسه و مسجد اهلی هم بېخبر قالدی. قیشلاق آرتگه چېکیندی. یاز آفتابیده سرغَیه باشلەگن قیرلر باشلندی. تغین بیر آز یورگچ، سلقین

اپکین اپسدی. سؤنگره - قیر سؤنگگیده اینسیز، اوزونچاق ارغمچیدپک سای کؤریندی. شیخ سای بؤییده‌گی عظمت چِنار یانیده آتدن توشدی. چِنار تگیدن بولاق سیزیب یاتردی.

-کونگه قره‌نگ، سلیمان، - دپدی، - نماز دیگر بؤلیب‌دیر.

استاذ و شاگرد کؤمکؤک میسه اوزره بپل‌باغلرینی جای‌نماز قیلیب، عبادتنی ادا اپتدیلر.

نمازعصرگه یقین کتّه سیهونلیکده‌گی یکّه اؤتاو آلدیده آتدن توشدیلر. شیخ سلیمانگه تعیینلب قؤیگن اپدی، بیز فلانچیلرمیز، دپمه‌دی، مسافرمیز، بیر دله-توزنی ایلَنیب چیقدیک، دپب قؤیه قالدی. اؤتاو اپگه‌سی مهمانلرنی چؤپان-چؤلیققه خاص آچیق یوز بیلن قرشیله‌دی. تؤرگه پتّی یماق کؤرپه‌چه بیلن بؤز دسترخوان یازدی. سفال کاسه‌ده قتیق، زاغاره نان قؤیدی. شیخ اطرافیگه رزم سالدی. اؤتاوده‌گی ناچار، اوننیقیب کپتگن بویوملرگه قره‌ب، «ازلدین کاسب بیلن مالچی‌نینگ کاسه‌سی آقرمه‌گن» دپب قؤیدی ایچیده. شو پیت اؤتاو بورچگیدن اینگره‌گن تاووش اپشیتیلدی. چؤپان ایرغیب توردی. بورچکده بپش-آلتی یاشلرده‌گی باله یاتردی.

-تؤرت کوندین بپریسیگه اؤغلیم آوریدی، - دپدی چؤپان، - ییغله‌یدی، اینقیلله‌یدی. اؤت-یالین بؤلیب یانه‌دی. تاونینگ اؤت-چؤپینی قَینه‌تیب ایچیردیم. بیر تؤقلی سؤییب، قان چیقردیم. پایده بؤمه‌دی. نې قیلیشنی بیلمه‌ی قالدیم. یالغیزیمنی اؤزینگ اسره، - دپب خداییمغه یالواریب اؤتیریپمن...

شیخ اؤرنیدن توردی. باله‌نینگ یانیگه باریب، منگله‌ییگه قؤلینی باسدی. باله‌نینگ باشینی سیله‌دی، کؤزلرینی سیپه‌له‌دی. کؤکره‌گیگه کفینی قؤییب، بیر لحظه باله‌که‌ی‌نینگ یوزیدن کؤز اوزمه‌ی توردی. بیر زمان باله... کؤزلرینی آچدی. «آته، سوو...» دپب هیقیلله‌دی. آته‌سی ایلدم بیر کاسه‌ده سوو توتدی. باله باشینی کؤتردی.

بیر-ایکّی قولتوم سوو ایچدی و گوده‌سینی تیکدی. چؤپان لال-کرخت بؤلیب، بیر اؤغلیگه، بیر شیخگه قره‌یدی.

-خدا خواهلسه، اؤغلینگیز بوگون یوریب کېته‌دی، - دېب شیخ جاییگه کېلیب اؤتیردی.

-سیز طبیبمیسیز، تقصیر؟ -دېدی، همان حیره‌تده قاتگن آته.

شیخ اینده‌مه‌دی.

-طبیب ایمس، بو کیشیم حبیبلر، - دېدی سلیمان.

سادّه چؤپان «حبیب» نینگ معنیسیگه توشونمه‌دی. اونینگ نظریده حبیب -الله یېتکزگن نجاتکار ایدی.

شو کونی شیخ بیلن سلیمان چؤپانییکیده تونب قالیشدی. تانگ سحر آتگه میندیلر. اؤتاو آلدیده کېچه‌گی خسته باله‌که‌ی اولرگه قؤل سیلتب، خؤشلشیب توررردی.

تاغ ایچکریسیگه کیرگن سری یؤل آغیرلشیب بارر، آتلر هم تالیققن، اولر تاشلی سؤقماقنی تره‌قله‌تیب، استه-استه آلغه اینتیلردی. شیخ چله‌بای مېرگن‌نینگ مکانینی کؤزلب باررردی. چله‌بای حضرت‌نینگ مریدلریدن ایدی. او بیلیگه بیر-ایکّی بار شیخ حضوریگه توشیب، پیرنی زیارت قیلر، خانقاه ایله مسافرخانه‌لرنی بیلقی اېتی بیلن تأمینلب توررردی.

سلیمان یؤل-یؤلکه‌ی اوچره‌گن چؤپان-چؤلیقدن چله‌بای‌نینگ قؤنه‌لغه‌سینی سوریشتیردی. او بېشساز دېگن بېرده اېکن. یؤل پستگه اېندی. آتلر تغین یؤرغه‌لشگه اؤتدی. ایکّی طرفی قلین ارچه ایله قاپلنگن دره‌گه کیردیلر. چله‌بای قیر باشیده یانباشلب یاتردی. آلیسدن کېله‌یاتگن ایکّی ملانما کیشیگه کؤزی

توشدی و سکره‌ب توردی. آتیگه مینیب، قمچی باسدی. شیخدن اوّل اؤتاویگه یبتدی. «پیریم! قدملریگه حسنات!» دیه اوزنگیگه یاپیشدی .حضرتنی قؤلتیغیدن آلیب، آتدن توشیردی. شیخ تؤرت طرفیگه النگلب، بیر لحظه تبک توریب قالدی. چؤقَیلرده نقره‌دبک بؤلیب، قار بیلتیره‌یدی، سای گوویللەیدی، موزدبک شبباده یوز-کؤزینگنی سیله‌یدی. ایکّی یانده‌گی قیر بغری تؤله ارچه، ارچه، ارچه...

چله‌بای یوگورگیلب اؤتاوگه کیریب کبتدی. عیالیگه نیمه‌لرنی‌دیر تعیینلب، قَیتیب چیقدی. کبین «ستّار، قَیده‌سن، اؤغلیم!» دیب قیچقیردی. اؤن آلتی یاشلرده‌گی اؤسمیر کبلیب، مهمانلرگه آداب بیلن سلام ببردی.

-باله‌م، قاره قؤچقارنی آبکي! پیریمیزنینگ قدملری قوتلوغ بؤلسین، دیب قان چیقره‌یلیک!

ستّار کتّه قاره قؤچقارنی هرسیللەتیب سودره‌ب کبلدی.

-حضرتیم، دعا ببرینگ، - دیدی قؤللرینی فاتحه گه آچیب چله‌بای. شیخ پیچیرلب دعا قیلدی. ستّار قؤچقارنی سَل نریگه سودره‌ب کبتدی و آیاقلرینی باغله‌ی باشله‌دی.

چله‌بای مبرگن‌نینگ اؤتاوی اؤن ایکّی قناتلیک، اسباب-انجامی هم توزوک-قوروققینه ایدی. گُلمیخلرگه کشته‌لیک قازیقلونگیلر ایلینگن، ادرس کؤرپه‌چه، چیت بالشلر آراسته، ایچکری سرانجام-سرشته ایدی. «عیالی فراستلی ایکن»، دیب قؤیدی اؤزیچه شیخ.

شو کونی چله‌باینیکیده تؤیده‌گیدبک خورسندچیلیک باشلَنیب کبتدی. کیمسن - حضرت سلطان، یلنگ‌آیاق غریب و غربانینگ آرقه تاغی خواجه احمد یسَّوي حضرتلری‌نینگ مال‌باقرلرنی سؤراقلب کبلگنی آقشامگه قدَر بوتکل قاره‌تاغ موضعیگه آوازه بؤلدی. آدملر هییت کونی جمعه نمازیگه عاشقه‌یاتگندبک،

گوره‌س-گوره‌س بۆلیب کېلیشردی. قارانغی توشیب، قاره‌تاغ آسمانیده یرقیراق یولدوزلر پارله‌گنده چله‌بای‌نینگ کېنگ اۆتاوی مهمانگه تۆلدی.

اولر ایچیده شیخ حضرتلرینی کۆرگنیدن کۆرمه‌گنی کۆپ ایدی. برچه دسترخوانگه باقیب، سکوت سقلب اۆتیرگن خوش‌بیچیم، آدمی سلّه‌لیک، کۆزلری قنده‌ی‌دیر غمگین اولیای کبیرگه حیرت اره‌لش احترام ایله قره‌ب-قره‌ب قۆیه‌دی.

شیخ الله‌نینگ فرضی، پیغمبرنینگ سنتی، دارالبقا ثوابی، دارالفنا عذابی، مظلوملرنینگ جفاسي و دنیاپرست ظالملرنینگ جزاسی، ایمان، عدالت، کفارت خصوصیده مختصر وعظ ایتدی.

مهمانلر یېتّی خفتنده ترقه‌لدیلر. چله‌بای یېلیب-یوگوریب، عزیز مهمانلرگه جای حاضرله‌دی. اۆتاونینگ بیرچېتیگه شمع یاقیب قۆیدی. سلیمان تۆشککه کیردی و هه دېمه‌ی پیشیللب اوخلب قالدی. شیخ نینگ اویقوسی اوچدی.

سلیمان‌نینگ چېچک ایزلری قالگن اېتلیک یوزیگه باقیب، خَیالگه تالدی. اونی ایلک دفعه اوچره‌تگن کوننی اېسله‌دی. او پېتلر بخارای شریفده اېدی. یسَّویه طریقتیگه تمل تاشینی قۆییب، خانقاه آچگن کېزلری اېدی. بیر کونی مسجد آلدیده اۆتیرردی. اۆن یاشلرده‌گی باله مکتبدن چیقیب، آرقه‌سی بیلن یوریب کېلر، ایکّی قۆلیگه کتاب تۆله جلدینی کۆتریب آلگن اېدی. «اۆغلیم، نېچوک سیز موندق یورمکده‌سیز؟» دېب سۆردی شیخ. باله «مېنگه علم وعرفان بېرگن درگاهگه آرقه اۆگیریب کېتیشنی اۆزیمگه مناسب کۆرمه‌دیم»، دېدی. شیخ بو نارسیده‌نینگ فراستیگه آفرین ایتدی. اونی شاگردلیککه تیله‌دی. آته-آنه‌سینی راضی قیلیب، قَبَتیگه آلدی. علم قالدن، علم حالدن تعلیم بېردی. خانقاهگه اۆرنشتیردی. سلوککه قۆشدی. سلیمان شیخ‌نینگ خاص مریدیگه ایلندی. شیخ بخارا زاویه‌سینی عبدالخالققه تاپشیریب، اۆزی تورکستانگه عزم اېتگنده سلیمان هم اونگه اېرگشدی. منه، شونگه هم اۆتّیز ییل بۆلیبدی. سلیمان‌نینگ یاشی قیرقنی قاره‌له‌دی. ساچ-سقالیگه نقره تاله آره‌له‌دی. الا، تا هنوز بیر مشفق، بیر خوش‌خلق تن محرم کۆرمه‌ی

دنیادن اؤتیب باره‌یاتیر. «خدانینگ بول سویگن بنده‌سیگه بیز جبر قیلدیک، – اؤکیندی شیخ، –الله تعالی جمعی‌که موجودات و نباتاتنی جُفت-جُفت قیلیب یره‌تمیش. دله-توزده‌گی یاووایی علفلر هم گاه آته‌لیق، گاه آنه‌لیق بؤلیب، بیر-بیریگه تلپینرمیش، بیر-بیریگه راز ایتر ایمیش. سلیمان بیزنینگ تنه‌میزگه پیوند اپتیلگن به‌مثلی بیر نوده ایردی. بول نوده وایه‌گه یه‌تدی، مهوه بیره‌جک عظمت آغاچگه اپوریلدی. اپندی بول آغاچنی تنه‌دین ایریب، مقبول بیرگه کؤچیرمک لازم. هر کؤچت اصل اوروغی توشگن یرده اؤسیب- اونر ایمیش. سلیمانئی تووغان اپلیگه کؤچیرسک، رسول الله نینگ سنتینی ادا اپتگن بؤلورمیز».

تانگ آتدی. قنده‌ی قیلسم، پیر مرشدنینگ کؤنگلینی آله‌من، دپب زیر یوگوریب یورگن چله‌باینی شیخ ایملب چقیردی.

–اؤغلیم، تاغ آرتیگه آدم یوبارینگ. آبلاقول تویه‌کشنی ایتیب کپلسین.

–خؤپ بؤله‌دی، پیریم.

–اولا هوو انه‌وی ارچه آستیگه جای قیلسینلر. الله نینگ نعمتیدین بیر بهره آله‌یلیک.

بیرار ساعتدن کپین شیخ بیلن سلیمان آسمانگه مصلی دپک بؤی چؤزگن یم-یشیل، باهیبت ارچه تگیده سلقینلب اؤتیرردیلر. استاذ یانباشلب یاتیبدی. سلیمان پیر آلدیده آیاق چؤزیشنی ترک عادت دپب بیلگنی اوچون چاردانه قورگن. سرطان نینگ باشی بؤلسه-ده، تاغلیک پیر اپمسمی، قارلی چؤقّیلردن سلقین شباده اپسیب، دلده‌گی غبارنی هیده‌یدی. ارچه شاخیده تینمه‌غور قوشلر چوغورله‌یدی، ارچه تگیدن چولدیره‌ب چیقیب یاتگن چشمه جان-جهانینگنی بیره‌ته‌دی.

–آقر سوو، یشیل میسه، یخشیلرنینگ یوز-کؤزینی قوونه‌تر اپمیش، – دپدی شیخ، – اطرافینگیزگه تؤییب باقینگ. بونداق ماوالرنی قَیتیب قچان کؤره‌میز، ایا سلیمان!

سلیمان اطرافیگه اپنتیکیب نظر سالدی.

–ارچه سووینی ایچگن کیشی نوح علیه السلام عمرینی کؤرر ایمیش، – دوام ایتدی شیخ، – بولاقدین تؤییب ایچینگ. کم دیگنده ینگی توققن مینگ آی نینگ یوزینی کؤره‌سیز. سلیمان‌نینگ یوکی آغیر ایدی. آهسته قؤزغلدی. بولاق باشیگه باریب، کفلرینی جُفتله‌دی. اونینگ ایکّی پنجه‌سی آشتاواقدیک کیلردی. هاووچلب سوو ایچه باشله‌دی. تؤیگونیچه ایچدی. سؤنگ، سفال کاسه‌ده پیریگه هم سوو کیلتیردی. شیخ ایکّی قولتوم ایچیب، کاسه‌نی چیتگه قؤیدی.

شیخ دیکیللب شاخدن-شاخگه اوچیب-قؤنَیاتگن اؤیینقراق قوشچه‌لرگه بیر قور رزم سالدی، مورتیدن کولدی:

–روح قوشینی تووغان ایلگه اوچیرینگ، سلیمان، – دیدی استه، – روح قیده بؤلسه، تن هم شو مکانده جابجا ایرمیش. سلیمان دانگ قاتیب قالدی. پیرنینگ گپیده‌گی اشاره‌نی درحال انگله‌دی: «دیمک، پیریم بیزگه اجازه بیرمککه عزم ایتیبدیلر، شکرلله». بیر نیچه ثانیه اونینگ تیلی کلمه‌گه کیلمه‌ی کرخت بؤلیب اؤتیردی. دلی پاتیرله‌دی. کؤنگلی انه‌وی قوشچه‌لردیک بیر لحظه خوارزمگه قره‌ب اوچدی. شاشگنیدن، اؤرنیدن یریم توریب، چؤککه‌له‌دی. قؤللری اؤز-اؤزیدن کؤکره‌گیگه قاووشدی.

–پیریم...

شیخ دوام ایتدی:

–سیزنینگ دنیاغه کیلمه‌گن ذرّیاتینگیز اوچون بیز گناهکارمیز، اینجیمه‌یسیز. انشاالله، سیزدین دین اسلام غه رونق بیرگووچی اؤغلانلر بنیاد بؤلغه‌ی.

–پیریم، مین سیزدن کؤزیم توپراققه تؤلگونچه راضیمن.

سلیمان تغین نیمه‌دیر دیماقچی بؤلدی و پیری‌نینگ مقتاونی یاقتیرمسلیگینی ایسلب، تیلینی تییدی. دل رازینی دلده شرحله‌دی. «پیریم، تورک

اہلیده نہچه قوم بارکه، برچه سلطانیم، دہب آستانه‌نگیزنی اؤپه‌دیر. جنابلری بیتمیش دہوان ثانینی بیز نظم حدیث دہب بیلورمیز. پیرکامل، سیز ایتگن امر معروف طفیلی مینگ-مینگله‌گن بتپرست، مجوسي، ترسا کلمه‌ی شهادت کہلتیریب، اسلامغه یوز بوردی. قبله‌گاهیمدین آلالمه‌گن تربیتنی، مروّتنی سیزدین آلدیم...»

شیخ سلیمان‌نینگ کؤنگلیده کیچه‌یاتگن غلیانلرنی شوق طبیعي - قلب کؤزی بیرله سہزیب اؤتیرردی، بس، یہتر، دہگندہک قؤل کؤتردی.

-بیز ازلدن قولاغینگیزگه قویگنمیز، سلیمان، مدح و ثنا الله‌گه یره‌شه‌دیر. سیزو بیزحسن مطلق‌نینگ قاشیده کیممیز؟ بیز ذرّه، بیر تامچیمیز، خلاص. چہککن زحمتلریمیزگه بیز راضیمیز، سیز هم راضی بؤلینگ. تورینگ، تویه‌کش کہلگن بؤلسه، دردیمیزنی ایته‌یلیک.

پیرو مرید اؤتاو سری کہتدیلر.

آبلاقول تویه‌کش کون آققنده یہتیب کہلدی. او بیرانته عیب ایش قیلگن بؤلسم، اولیا بابا دشنام ببررمیکن، دہگن خواطرده اہدی. شیخ نینگ آچیق یوز بیلن کولیمسیره‌ب قبول قیلگنینی کؤریب، بیر آز اؤزیگه کہلدی.

-سیزدین بیر التماسیمیز بار اہدی، - دہدی حضرت، - شو تؤرت-بہش کون ایچیده شهرگه اؤن باش نارتویه، اؤن باش مایه آلیب توشسنگیز. تویه‌لرنینگ بیریسی آق بؤلسین، اوقدینگیزمی؟

آبلاقول قؤل قاووشتیردی.

-بیز اؤزیمیزگه تہگیشلی مالدین سیزگه تؤرت باش تویه هدیه اہتدیک. بؤته‌لاغی بیلن. دولتینگیز زیاده بؤلسین. آبلاقول ایرغیب اؤرنیدن توردی.

-بیز غریبلرگه شونچه‌لیک همت قیلیبسیز، عمرینگیز اوزون بؤلسین، اولیا بابا. اؤله-اؤلگونچه دعای جانینگیزنی قیلیب یورگه‌یمیز.

چله‌بایگه شیخ اویوریده‌گی آتلردن یېتّی ارغیماق ببردی. اونگه هم بیر-ایکّی کون ایچیده شهرگه اؤن اَیغیر، اؤن بییه آلیب توشمکنی تعیینله‌دی و دسترخوانگه فاتحه قیلدی.

اېرته‌سیگه شیخ یؤلگه چیقدی. چله‌بای «سیزلرنی آلیس یؤلده یالغیز یوبارمه‌یمن»، دېب اؤزی یؤلداش بؤلدی. یسّیگچه کوزه‌تیب قؤییب، ایزیگه قَیتدی.

تؤرت کوندن کېین شیخ سه‌ییسخانه‌سیده ییگیرمه اریماق، ییگیرمه تویه جمع‌لندی. حضرت سلیمانئی کوزه‌تیشگه حاضرلیک کؤره باشله‌دی. صوفی دانشمندنی حضوریگه چارله‌دی. خوارزم خانیگه نامه بیتماقچی بؤلدی. صوفی قمیش قلم، کاغذ آلدی. شیخ چیمیریلیب، اندک اؤیلندی و دانه-دانه قیلیب ایته باشله‌دی: «تورکستان ملکی‌نینگ حکمداری بوغراخان جنابلریگه تؤرت کلمه سؤزیمیز. حق تعالی اراده‌سی و اؤزیمیزنینگ اختیاریمیز بیرله ولیلیک مقامیگه یېتگن حکیم سلیمانئی اېلینگیزگه شیخ‌الرئیس مرتبه‌سیگه تعیین اېتدیک. بول وکیلیمیزگه مرحمت و مروّت کؤزی بیرله معامله قیلیشینگیزگه گمانیمیز یؤق. پاکدامن عاجزه‌لرینگیزنینگ بیریسین حکیم سلیمان‌نینگ نکاحیگه کیریتیب، اونی داماد(کویاو) رتبه‌سیگه یېتکزه‌سیز، دېگن امیده‌میز[۷]. الها عمرینگیز اوزون، دولتینگیز فزون بؤلغه‌ی. مهریمیزنی باسدیک. پیر تورکستان، شیخ المشایخ خواجه احمد یسّوي. سرطان نینگ ۱۷-کونی».

کون کؤتریلیب، مسجد، خانقاه تېوره‌گی جانلَنیب قالگنده شیخ امریگه بناءً سلیمانئی کوزه‌توو مراسمی باشلندی. سه‌ییسخانه‌ده‌گی آت-تویه کېنگ میدانگه

[۷]-تورکستان خانی سویوکلی قیزی-عنبرآتین‌نی سلیمانگه بېره‌دی. سلیمان عالمدن اؤتگچ، عنبر آتین زنگی اتانینگ نکاحیگه کیره‌دی.

آلیب چیقیلدی. کؤلیکلرگه اپگر-جبدوق اوریلگن، سلیمانگه اته‌لگن آق تویه‌گه تخت روان اؤرنه‌تیلگن اپدی.

میدانگه شیخ خلیفه‌لری، خاص محرملری تؤپلندی.

حضرت سلیمانگه ینگی خرقه کییدیردی، قؤلیگه قاره بخملگه اؤره‌لگن قرآن توتقزدی، بیلیگه طریقت کمرینی باغله‌دی. کپین خطچوپ چؤزدی.

-خوارزم خانیغه نامه بیتدیک. یؤلده اؤقیرسیز.

سلطان‌العارفین سلیمانگه قیرقته مریدینی سفرداش قیلیب بپرگن اپدی. پیرنینگ اشارتی بیلن اولرنینگ یرمی آتگه، یرمی تویه‌گه میندی. سلیمان منصورخواجه، صوفی دانشمند، باباماچین، قطب‌الدین بیلن قوچاقلَشیب خؤشلشدی. سؤنگ آشکارا هؤنگره‌گنچه اؤزینی حضرت نینگ کؤکسیگه تشله‌دی.

-پیریم، آیاقلرینگیزنینگ گردی بؤله‌ی. سیزگه جانیمنی قربان قیلسم، کملیک قیلغه‌ی...

شیخ دعاگه قؤل آچدی:

-بسم‌الله توکلت علی الله! ربنا، سبنینگ مبارک کلامینگنی مومنلر کؤنگلیگه جا اپتیب، فرض عینینگ‌نی ادا ایله‌گنی یؤلگه آتلنگن سلیمان قولینگدین مرحمتینگنی دریغ توتمه. خضر علیه السلامنی انگه جلودار قیلیب بپر. **اللهم سیرنا اهل‌الامتیاز!** قادر اپگه‌م، اؤزینگ بیزنی امتیازلی کیشیلردن قیلغه‌یسن. آمین، الله اکبر!

باباماچین سلیماننی دست کؤتریب آق تویه‌گه میندیردی.

عادتیگه کؤره، دوستیگه هزل قیلدی:

-یوکینگیز یینگیل بؤلیب قالیبدیمی، تقصیریم...

کاروان یؤلگه توشدی. سلیمان پیرگه آرقه اؤگیریب کپتیشنی بپ‌ادبلیک دپب بیلدی. اؤرنیدن توریب تویه‌گه تپسکری مینیب آلدی. قؤللرینی قاووشتیریب، باش اپگیب کپته باشله‌دی. شیخ اؤتّیز ییللیک دل محرمی‌نینگ بول عجیب حالتیگه باقرکن، «عقلی کامل اونینگ» دپدی متأثر بؤلیب.

آق تویه استه-استه آدیم تشلب، یسّیدن اوزاقلشه‌پتی. سلیمان همان حضرت تامانگه اینتیق تپرمیلیب کپتیب باریپتی. شیخ هم اوندن کؤز اوزمه‌ی قره‌ب توریبدی.

نهایت، آق تویه‌نینگ قاره‌سی اؤچدی. شونده‌گینه شیخ اؤزیگه کپلدی. جگری اپزیلیب پیچیرله‌دی:«ایریلیق جان آفتی، دیدار جان راحتی اپرمیش. نه‌چاره، بیرگه توغماق بار، بیر تورماق یؤق. خدانینگ بیر سویوکلی بنده‌سی نیتیگه یپته‌دیگن بؤلدی. شونیسیگه شُکر، یا ربیم!»

شیخ نینگ کؤنگلی بیابان ینگلیغ هوویللب قالدی. اونینگ کؤزلریده یاش ییلتیره‌دی.

الوداع، قویاش!

٣٦-فصل

اول قادریم قدرت بیرله نظر قیلـــــــدی،

خـرّم بؤلیب بیر آستیغه کیردیم منـــــــا.

غـریب بنده‌نگ بو دنیادین حذر قیلـدی،

محـرم بؤلیب بیر آستیغه کیردیم منـــــا.

احمد یسّوي

سلطان العارفین‌نینگ کؤنگلی هوویللب‌گینه قالدی. بیرینچی خلیفه‌سی منصورخواجه آرقه تاغی، سلیمان بیرله صوفی دانشمند ایکّی قناتی، باباماچین بیراغینی یقین قیلغووچی آیاقلری، قطب الدین شیخ المشایخ‌نینگ کپله‌جککه امید ایله تبرمیلگن کؤزلری اپدی، گؤیا. نه‌چاره، بو دنیا مثلی بیر کاروانسرای اپکن. کپلدیلر، کپتدیلر، کپله‌دیلر، کپته‌دیلر. وصال بار، هجران بار، شادلیک بار، غصه بار. انسان توغیله‌دی، آیاقلنه‌دی، نوجوانلیق گُلشنینی سَیر اپته‌دی، تورموش‌نینگ ایسّیق-ساووغینی، اچّیق-چوچوگینی تاته‌دی، قریب-چوریب، کپکسه‌لیک بیابانی سری یوز توته‌دی. گؤدک باله‌نینگ تپته-پایه بؤلیب قؤیگن ایلک قدمی انینگ اؤلیم سری تشله‌گن قدمی‌دیر. الله بیزلرنی بو عالم صغیرده بیر-بیریگه مهمان اپتیب یره‌تیب‌دیر. سلیمان هم اؤتّیز ییل بدلیگه بغریمیزنی ایسیتگووچی مهمانیمیز اپدی، راضی بؤلیب کپتگنلیگی راست بؤلسین.

شیخ انه شونده‌ی خَیاللر گِردابیده اوچ-تؤرت کوننی اؤتکردی. سؤنگره فکر و خَیالینی تغین عزلت تدارگی بند اپتدی. عزلت شرطلریدن بیرته‌سی قالگن اپدی. شیخ سمرالدین حاکمدن اطراف-جوانبده‌گی یلنگتؤش بپچاره‌لرنینگ رؤیخطینی کوتردی. شیخ بیله‌دی، سیحون‌نینگ او بپتیده‌گی دشت و قوملیکلردن تا قاره‌تاغ آرتیده‌گی آوواللرگچه بؤلگن حدود کپنگ. او یپرلرده‌گی کپه‌لرده، اؤتاولرده، کته‌لکده‌ی اویلرده استقامت قیلووچی اولوسنی آره‌لب، اولرنینگ حال-احوالینی کؤریب، مال-جانینی سرحساب قیلیب چیقیش اوچون هفته یپتمس، بلکه نپچه اؤن کون طلب اپتیلردی. شو باعث سابرانگه چاپر یوبارمه‌دی، سمرالدین‌نینگ اؤزی یپتیپ کپلیشینی صبر بیلن کوتدی.

نهایت سمرالدین ملازملری بیلن شیخ حضوریده تیکّه بؤلدی. قؤینیدن قلین کاغذ چیقریب، شیخ‌نینگ آلدیگه قؤیدی. حضرت رؤیخطنی بیرمه-بیر ورقلب، دقّت بیلن کؤز یوگورتیردی. سؤنگ سمرالدینگه قَیتریب بپردی.

-انه اپندی قلم آلیب، اؤز قؤلینگیز بیرله یازینگ. ملامت قیلغووچیلرده گمان اویغانمه‌سین. یازینگ. آته‌سیز یپتیملرگه سیگیر، بوزاغی بیلن. تغین ایکّی ساولیق. اپر یپتگن اؤغلی بؤلسه، بپداو آت، ایکّی قؤی یاکه اپچکی. آته-آنه‌سیدین اَیریلگن قوو یپتیملر اؤسه‌یاتگن خاندانگه تؤرتته قؤزیلیک قؤی، بوزاقلیک سیگیر. دهقان، چاروادارلرگه هؤکیز یا آت، تؤرتته‌دن اپچکی، اولاغی بیلن...

شو کونی خرابات اهلی دپب اته‌لمیش مسکین بپ‌چاره‌لرگه مینگلب میده تویاق مال، یوزلب هؤکیز، آت، سیگیر احسان قیلیندی.

شیخ سمرالدینئی آگاهلنتیردی:

-محتاج کیمسه‌لرنینگ برچه‌سیگه خیر-احسان بیردیک حلال تقسیم قیلینسین. بیز مخصوص تفتیشچیلر تعیین اپته‌میز. اولر آوولمه-آوول، کپنتمه-کپنت یوریب، تحقیقله‌یدی. حقی بپریلمه‌گن فقرا تاپیلسه، اویه‌لیب قالمنگ، جناب حاکم. بو یاغی سیزنینگ ایمانینگیزگه، الله آلدیده‌گی قسم‌یادینگیزگه باغلیق. اوقدینگیزمی؟

سمرالدین قیته-قیته آنت ایچدی.

-اؤزیم باش-باش بؤلیب، آقسقاللرنینگ قَبَتیده توره‌من، پیریم، کؤنگلینگیز تؤق بؤلسین. بریمیز بیر اپل فرزندیمیز، تنگری تعالی آلدیده یالغانچیلیک قیلیشدن اؤزی اسره‌سین.

-الکذاب لامتي، دپیدی رسول اکرم، شونداق بؤلسین، حاکم تؤره.

شیخ اؤن ایکّی کیشیدن عبارت تفتیش هیأتی توزدی. رؤیخطده سابران-نینگ ینگی قاضیسی لطف‌الله حاجی، منصور خواجه، صوفی دانشمند، مدرسه مدرسی محمدرسول، تؤرت-بپش کپنت آقسقالی، خانقاه متولیسی ابرارخواجه، چاریکارلر، کاسبلر، چاروادارلر بار اپدی. شیخ هیأتگه سمرالدیننی رئیس اپتیب تعیینله‌دی.

سمرالدین خوشوقت بؤلیب سابرانگه قَیتدی.

* * *

اپرته‌سی کونی بامداد نمازیدن سؤنگ شیخ خانقاه متولیسینی، خلیفه‌لرینی اپرگشتیریب، خلوتخانه سری یوزلندی. خلوتخانه سپربرگینه اپدی. بؤییگه یپتّی، اپنیگه بپش گزچه کپلر، بپش-آلتی کیشی‌نینگ بي‌ملال یشب توریشی اوچون یراقلی اپدی. اونی شیخ بخارادن تورکستانگه قَیتیب کپلگن ییللری برپا اپتیرگن اپدی. بو

ساکن گؤشه یازده دشت قیپچاق نینگ آلاو اوفوروووچی جزیره‌مه‌سیدن سقلر، قیشده قاربؤران اره‌لش ایسه‌دیگن ایزغیرینلردن اسرردی. شیخ ییلیگه ایکّی کره - یاز چلّه‌سیده قیرق کون، قیش چلّه‌سیده قیرق کون شو یپرده استقامت قیله‌دی، رمضان آیینی هم طاعت-عبادت، قرآن ختمی ایله شو یپرتؤله‌ده اؤتکزه‌دی. انه اپندی، عمر چیراغی سؤنگونچه بو قدردان مسکننی اؤزیگه وطن توتمکنی نیت قیلدی.

حضرت متولیگه خلوتخانه‌نی قَیته باشدن تعمیرلش خصوصیده تاپشیریق بپردی.

-اوسته‌لرگه باش بؤلیب، شونده‌ی قیلینگ که، آدم باله‌سی بو یپرده ییل اؤن ایکّی آی، تون و کون مقیم یشه‌گنی شرط-شرایط مهیا بؤلسین. خلیفه‌لر بیر-بیریگه سوال نظری ایله باقدیلر. اولر پیر مرشدنینگ قالگن عمرینی شو زمستان یپرتؤله‌ده اؤتکزیشنی مؤلجلله‌یاتگنیدن بیخبر اپدیلر.

شیخ اهل و عیالینی کؤچیریب کپلگنی اسفیجابگه آدم یوباردی. اسفیجاب آلیس اپدی، آتلیق کیشی تؤرت کونده یپتیب بارسه، ارابه کمیده بیر هفته یؤل باسردی. آره‌دن اؤن-اؤن بپش کون کپچدی. اؤغلی ابراهیمنی بغریگه باسیب رُقیه بپگیم کپلدی. خلوتخانه هم تعمیرلَنیب، اؤزگچه قیافه کسب اپتدی. شیخ ینگی مکانینی کؤریب، قناعت حاصل قیلیش نیتیده خاص محرملری بیلن خلوتخانه‌گه توشدی. یپرگه تؤرت قبت قیلیب بؤیره تؤشلگن، اونینگ اوستیدن ایکّی قت قلین کیگیز سالینگن، چیر ایلنه ادرس کؤرپه‌چه‌لر یازیلگن. هر یپر-هر یپرگه آق اپچکی نینگ تپریسیدن یومشاق پؤستکلر تشلب قؤییلگن اپدی. دپوارلر زخ تپمسلیگی اوچون آشلنگن هؤکیز تپریسی بیلن قاپلنگن. تازه هوا کیریب تورسین دپب، تپه‌گه ایکّی یپردن توینوک آچیلگن. یپرتؤله تؤریده مؤرکانلی کیچکینه اؤچاق. اوندن نری، آدم کؤزی توشمه‌یدیگن یپرده طهارتخانه.

شیخ تۆرگه اۆتیب، چاردانه قوردی. یېنگیل فاتحه قیلدی. خلیفه‌لر بیلیگه بیر-ایکّی قور چِلّه‌خانه وظیفه‌سینی اۆته‌یدیگن امانت مکانگه ایمس، حشمتلی مهمانخانه‌نی ایسلته‌دیگن خلوتخانه‌گه هوسلنیب باقدیلر. شیخ ایسه سکوت سقلب، یېرگه قره‌ب اۆتیرردی.

او بیر ییل مابینیده کۆنگلی‌نینگ اینگ توبکریسیده یشیرینیب یاتگن پنهاني سِرینی اینده‌ی آشکار اېتمکنی اۆیلردی. زېرا، بو آسان یوموش ایمس اېده‌ی. اخیر انسان باله‌سی بارکه، بېش کون بۆلسه-ده، بو دنیاده یشب اۆتسم، دېیدی، الله یره‌تگن نعمتلردن بهره آلیب قالگیسی کېله‌دی. چره‌قله‌گن آفتابگه، تۆلین آیگه، نباتات عالمیگه تۆییب-تۆییب تېرمیلیشنی کیم ایسته‌مه‌یدی؟ برچه!

عمری راحت-فراغتده کېچه‌دیمی، عذاب ایچره قاوریلیب یشه‌یدیمی، اۆزینی یېتّی قبت یېر آستیگه محکوم اېتیشنی ایسته‌مه‌یدی. فنافی‌الله مقامیگه یېتیب، حق تعالی دیداریگه مشتاق بۆلگن اولیالر سروری خواجه احمد یسّوي آتلیق پیر تورکستاني هم بو نوع ایستکلردن، بو ینگلیغ ارمانلردن خالی ایمس اېده‌ی. الا، بو ذات شریف نینگ پروردگاریگه بېرگن وعده‌سی بار: حق مصطفی رسول‌الله کریم یاشیگه یېتگنده گۆشه‌نشین بۆلیب، یالغیز سېنینگ یادینگ، سېنینگ ذکرینگ بیرله عمر اۆتکزگه‌یمن، دېب آنت ایچگن. بس، اینده‌ی وعده‌گه وفا قیلماق فرصتی یېتگن اېده‌ی.

شیخ مریدلری‌نینگ چهره‌سیگه ملایم نظر سالیب، استه سۆردی:

-قله‌ی، ینگی خاصخانه‌میز مقبولمی؟

خلیفه‌لر بیر آغیزدن خلوتخانه تعریفینی کېلتیریشگه توشدیلر.

–بول مکان منبعد بیزنینگ مقیم توره‌دیرغان اوییمیز بؤلغوسی‌دیر، – دہدی شیخ، – بیزگه دنیانینگ قیزیغی قالمه‌دی. الله نصیب اېتسه، امانت عمریمیزنی ذکر و ثنا بیرله منه شو بیرده اؤتکرمککه وعده بېردیک. بېر اوستیدن بیزگه بېر آستی اولاراق کؤریندی. اېندی خلیفه‌لر آغیر سکوتگه چؤمدیلر. نېچه زمان‌دیرکه، اولر طریقت رهنماسی‌نینگ فوق‌العاده عمللریگه کؤنیکیب کېتگنلر. الا، حضرت‌نینگ بو کونگی دل اظهاری محرملر عقلینی شاشیریب قؤیدی. گویاکه یاز چِلّه‌سیده مامه‌قلدیراق گومبورلب، چقین چققندېک تویولدی. بیراق هیچ کیم چورق اېتمه‌دی. زېرا، بیردن اجازه بؤلمه‌گونچه سؤراق بېریش طریقت آدابیگه خلاف اېدی.

محرملر مراقبه‌دن باش کؤترمه‌دی. اولرنینگ تیللری توگیلگن، اما دللریده خواطر و اشتیاق غلبه قیلردی: «بول قارانغو حجره‌ده حضرت‌نینگ صحتلریگه زحم یېتمسمیکن؟ ولی‌الله‌نینگ سؤزلریگه، امر معروفیگه منتظر خلایق بوندن بویان پیر دیدارینی کؤرالمه‌یدیمی؟» «خانقاهده‌گی سالکلر تربیه‌سی، طالب علملر تحصیلی نې بؤلغه‌ی؟»

شیخ خلیفه‌لری‌نینگ کؤنگلیدن کېچه‌یاتگن خَیالنی بصیرت کؤزی – شوق طبیعي ایله پَیقب اؤتیرردی. بیره-تؤله جواب بېردی:

–خواطر آلمه‌نگیزلر. مېن یالغیز اېمسمن. یانیمده سیزلر بارسیز. اېل-اولوس بیرله اؤرته‌میزده واسطه‌چی هم سیزلر. پند و نصیحتیمیزنی الرگه یېتکزورسیز. خانقاه رهنماسی منصورخواجه، طالب علملرگه مربي صوفی دانشمند. بیز سلیمان اؤرنیگه قطب الدیننی اوچینچی خلیفه اېتیب تعیینله‌دیک. باباماچین بیزنینگ قؤل-آیاغیمیز اېدی، شونداق بؤلیب قالغه‌ی.

شیخ مورتیدن جیلمه‌یدی.

-تغین تؤرت آغەینی جمع بؤلدینگیز، شکرلله.

قطب الدین ایرغیب توردی. باریب، پیر اپتگینی کؤزیگه سورتدی.

-خلقله خبر بپرینگ. جمعه نمازیدین سؤنگ الرگه ایتر سؤزیمیز بار.

شیخ آلدینده، منصورخواجه، صوفی دانشمند، باباماچین، قطب الدین - «تؤرت آغەینی» آرتده خلوتخانەدن بپر یوزیگه کؤتریلدیلر.

شیخ اویی تامان کپتدی. او رُقیه بانو بیلن یوزمه-یوز سؤزلشمکنی کؤزلب باررردی.

حضرت اؤزی‌نینگ خاص خانەسیگه کیردی. تؤرده چاردانه قوردی. یپنگیل یؤتلدی. تنیش اشارەنی اپشیتیب، رُقیه بی‌بی کیردی.

-بیزگه خدمت بارمی، آتەسی؟ - دپدی او بؤسەغاده توریب.

-خدمت یؤق. اؤتیرینگیز.

رُقیه اپری نینگ روبروسیگه امانت چؤکدی. رومالینی پپشانەسیدن پستراققه توشیریب قؤیدی.

-سیزگه ایکّی آغیز گپیمیز بار اپدی، - دپدی شیخ و اؤیگه تالدی. او عزلتگه چپکینیش قرارینی یاتیغی بیلن انگلاتیشنی اؤیلب، بیر نپچه ثانیه سکوتده اؤتیردی.

شیخ نینگ دنیا ماجرالرینی کؤرەوپریب، اپشیتەوپریب زده بؤلگن یورەگی بپزاوته اورگندپک اپدی. تؤغری، اپندی خشت قالبدن کؤچگن، پیمانی - پیمان، الله آلدیدەگی قَسمی - قَسم. الا، نظریده بول مشتِپر عیال‌گینەنی یکّه-یالغیز تشلب

کېتەیاتگندېک اېدی. رُقیه بانو هم، ناخوش بیر خبر اېشیتەدیگندېک، دسترخوان پاپوغینی چییرەب، جیم‌گینه اۆتیرییدی. نهایت، شیخ گپ آچدی:

–آنەسی، سیز تا محشرگه قدَر مېنینگ خدا قۆشگن قۆشاغیمسیز. ابراهیم ایکّاوینگیزدن راضیلیک تیلەگنی چقیردیم سیزنی. مېن بو دنیانینگ فتنەلریدین، سِیرتی سیلّیق، ایچی تۆله مرض کیمسەلرنینگ ملامتیدین، زمانه زۆرلری‌نینگ بلای نفسلریدین راسه تۆیدیم. اللەیم اجرەتگن عمرگه شکر قیلیب، بوندن بو یاغیگه لیل و نهار خلوتخانەده کون کچیرماقچیمن.

رُقیه هیقیللب ییغلەدی.

–سیز نې دېسنگیز، بیز راضیمیز، شیخیم. مېن سیزنینگ چۆرینگیزمن. اختیار سیزده.

–غلط گپیرمنگیز، – دېدی شیخ ملایم تاووشده، – سیز چۆری اېمسسیز، مېنگه اوچ فرزند توغیب بېرگن جُفت حلالیمسیز. کۆز یاشینگیزنی ارتینگ. مېن بو عالمنی ترک اېتیب، دارالبقاگه کېتەیاتگنیم یۆق، بو یالغانچی، فاسق دنیادین اېتک سیلتەگیم کېلدی، خلاص.

رُقیه بی‌بی رومالی‌نینگ اوچی بیلن کۆزلرینی ارتدی. شیخ رفیقەسی‌نینگ یوزیگه باقدی. اونینگ کۆنگلینی بیلیش اوچون سۆردی:

–ایستەسنگیز، اسفیجابگه باریب، اېنەنگیزنی قاشیده بۆلینگ. بیز راضیمیز.

رُقیه التجا اړەلش دېدی:

–شیخیم، اجازه بېرسنگیز، یانینگیزده بۆلسک. سیزنینگ نفسینگیزنی سېزیب تورگیمیز کېلەدی. اۆغلینگیز هم شو یېرده تحصیل آلگنی معقولمی، دېیمن. سیز نې دېسنگیز، شو، آتەسی.

ابراهیم اۆن ایکّی یاشنی قارەلب قالگن، مدرسەده تحصیل کۆررردی.

–معقول، – دېدی شیخ، – قیزلرینگیزنی ساغینسنگیز ایتینگ، سیزنی اسفیجابگه کوزەتیب قۆیەدیلر.

شو بیلن عزلتنینگ سۆنگگی شرطی هم ادا اېتیلدی.

اېندی شیخ جمعه کونگی ازدحامنی کوته باشلەدی.

* * *

سرطاننینگ اۆرتەلریده ملک تورکستان ایچره یورەکلرنی لرزەگه سالووچی ساووق خبر ترقەلدی:

–اولیا بابا یېر آستیغه کیریب کېتەیاتگن اېمیش. جمعه کونی پېشین نمازیدین کېین خلق بیلن خۆشلشر اېمیش...

شوم خبرنینگ قناتی سکّیز، دېیدیلر. بو آوازه یېر-ایکّی کون ایچیده قارەتاغ آرتیدەگی بیابانلرگه، تاغالدی بیلاولریگه، سیحون اېتگیدەگی دشت و چۆللرگه، کېنتلرگه، آوللر و شهرلرگه یاییلدی. بعضی بیراولر بو تهلکەلی خبرنی اۆزلریچه توشوندیلر: «پیریمیز آغیر خسته شېکیلّی، بۆلمسه، نېگه خلق بیلن خۆشلشماقچی؟»

جمعه کونی چاشگاه دناق یسّی بازاری یاپیلدی. خلایق گورەس-گورەس جامع مسجدی سری آقیب کېله باشلەدی. هه دېمەی مسجد تېورەگی آدم بیلن

تؤلیب کېتدی. ازدحام تؤیده‌گیدېک تورلی خیل اېدی: تولکی توماق کییگن چؤپان-چؤلیقلر، تگدؤزی تقیه‌لیک اؤسمیرلر، باشلریگه کلاه قؤندیرگن درویشلر، سیمابي سلّه اؤره‌گن علمالر، کؤک سلّه‌لیک طالب علملر، چیمّت یاپینگن عیاللر، باله یېتکله‌گن کېلینچکلر... خلص، شیخ المشایخنی پیریم، دېب سیغینه‌دیگن مریدلردن، سلطان العارفیننی جِنی سویمه‌یدیگن قیتمیر دین پېشوالریگچه مسجد میدانینی بند اېتگن، برچه-برچه‌نینگ نگاهی اوزونچاق، سېربر ایوانگه قده‌لگن اېدی. ایوانگه یاووقراق یېرده ییلقی‌باقر چله‌بای، اوندن بېری قرناق قیشلاغیدن کېلگن کمال قاره بیلن نظام‌الدین خوشرؤی. چېکّه‌راقده، بیر تؤپ ییگیتلر آره‌سیده عبدالروف توریبدی. او بیر قؤلیده یشر اؤغلینی، بیر قؤلیده غیب‌الله نی یېتکلب آلگن. غله-غاوور، هر کیم اؤز فرضی، تخمینینی ایتیب، دل سؤزاغیگه جواب تاپگیسی کېله‌دی.

-اولیا بابا اېندی خلق بیلن یوز کؤریشمس اېمیش، شو راستمیکن؟

-بایه‌گینه شو یېرده بیر درویشدن اېشیتیب قالدیم.

اېندی اولیا یېر آستیده یشر اېمیش. کون نینگ کؤزینی کؤرمه‌ی متصل زمستانده حیات کېچیریش آسانمی؟

-اولیالرگه یېر آستی هم یېر یوزیده‌ی یاروغ بؤلر اېمیش.

-پیریمیز خسته اېمس اېکن و شونیسیگه هم شکر...

شو پیت سلّه‌سی‌نینگ پېشینی کؤکره‌گیگه توشیریب آلگن سېمیز، پسته‌کؤز بیر علما سؤز قاتدی:

-خسته بؤلمسه، نېچون اېل-یورت بیرله خؤشلشه‌دی پیرینگ؟ بې‌دوا دردگه چلینگن که، آخرتینی اؤیلب قالگن!

کمال قاره اونینگ لفظینی کېسدی:

-بیراوگه اؤلیم تیله‌گونچه، اؤزینگگه عمر تیله، دییدی مشایخلر، تقصیر. سیز هم قنچه عمر کؤره‌سیز، خدا بیله‌دی. بوگون اوینگیزگه یا باره‌سیز یا بارمه‌یسیز، خؤپمی؟

-اې مرگې سېنگه، یوزی قاره! علما کمال‌نینگ قاره‌تؤری بېتیگه هم عیب قیله‌یاتگن اېدی.

بیگیت کولدی:

-بیراونینگ یوزی قاره، بیراونینگ کؤنگلی قاره بؤلرمیش، لبیک، تقصیر؟

علما تؤنغیللب، نری کېتدی.

ایوانده شیخ کؤریندی. اونینگ وداعلشوو وعظی نېچه کوندن بېری کؤنگلیده جَولان اورر، تېزراق سامعلر قولاغیگه یېتیب باره‌ی، دېگندېک اېگه‌سینی بېزاوته اېتردی.

حضرت خلایققه یېنگیل نظر سالدی، «السلام علیکم و رحمةالله و برکاته!» دېب فاتحه قیلدی و وعظینی باشله‌دی:

-اهل سنه والجماعه! برادرلریم! بول یاروغ عالم، آسمانده چره‌قلب تورگن شمس-الانور، سایه-سلقینلی آغاچلر، آقر سوولر، یوز-کؤزیمیزنی سیپه‌لب اېسگن یېللر، کیپریکده‌یین نازک میسه‌لر، کؤکَتلر...برچه‌سی منبعد بیزگه امانت بؤلیب قالدی. بول کون سیزلرگه وداع عرضینی ایتمک اوچون باشینگیزنی قؤشدیم.

«وداع»نی اېشیتیب، خلایق سېرگک تارتدی، آغیر گووره‌ندی، سرطان آفتابی قیزدیریب تورگن اېسه-ده، موزدېک شباده اېسیب اؤتگندېک بؤلدی. «اولیا

بیلمه‌ی بیر نیمه دیمه‌یدی، نخات دارالفنانی ترک ایته‌من، دییه بشارت قیله‌یاتیر»، دیگن تهلکه‌لی خَیال چولغه‌دی کؤپچیلیکنی.

شیخ المشایخ تاماق قیریب آلیب، ازلي جرنگ، باسیق تاووش ایله وعظینی دوام ایتتیردی.

-قیرق ییلدیرکه، حق تعالی و تبارک فرضینی، رسول‌الله سنتینی اهل مومن دلیگه مهرله‌مک قصدیده زحمت چیکدیک، جاهلیت چنگلیده قالغان کؤنگیللرده نور اسلام بلقیسین، دییه نیت قیلدیک. شکرلله کیم، نیچه مینگلب مجوسي، ترسا، اؤتپرست، بتپرست کلمه‌ی طیبه ایتیب، اسلامغه کیردی، پروردگار امریگه بؤیین سوندی، جناب پَیغمبریمیز اؤگیتلریگه عمل قیلدی. ولي اؤزلرینی کلام اهلیدنمیز، دییه کؤکره‌گیگه مشت اورگووچي ریاکارلر معصیت باتقاغیگه باتدیلر. بیز امر معروف ایتیب، الزنی صالح عمللرگه اوندەدیک، طالح یوموشلردین قَیترماقچی بؤلدیک. وادریغ! اول یؤلدین آزغانلرنینگ قولاقلری کر، کؤزلری سؤقیر، تیللری ساقاو ابدی! تاشگه یامغیر کار قیلدی، الا الرگه نصیحت کار قیلمه‌دی. نې عجب که، اهل غفلت، رنج و عنا، خیانت، مذلت، ظلم، حرصات، شیطاني نفسانیت بنده‌لری اورچیب کېتدی. رسول اکرم لطف ایته‌دیلر: «پادشاه‌لرنینگ بهراغی اولدیرکه، اوّلا رعیتنی دوست توتقه‌ی».

افسوس، مینگ افسوسلر بؤلغه‌ی، بو کون زمانه زؤرلرینی خلققه دوست دیب اته‌ماققه تیل بارمه‌یدیر. دوست بؤلسه، دوستینی کفن گدا ایتیب، بیر تیشلم نانگه زار ایتیب قؤیه‌دیمی؟ دهقان نینگ ایککنی، کاسب نینگ تیککنی، چؤپان‌نینگ باققنی قورساغینی تؤیدیریشگه یېتمسمیدی؟ رسول علیه السلام ایته‌دیلر: «عادل سلطان ٹینگ بیر کونلیک عدالتی آلتمیش ییل اوزلوکسیز عبادت قیلغاندین اولی دیر. ای، سجده‌گه باش اوریب، الله‌دین لطف و کرَم تیله‌یاتگن حاکم! عمرینگ

بؤیی نیچه کون عدالت ترازوسینی ایلکینگده توتیب توردینگ، تنه‌نگگه اؤیلب کؤر!»

منافق قاضیلرنینگ قیلمیشیگه نظر سالسنگیز، جگرینگیز اپزیله‌دی. الر کلام شریف نینگ هر بیر آیتینی کلتک قیلیب عوام خلق باشیده سیندیریشدن تایمه‌یدیلر. اپل آغزیده بیر مثَل بارکیم، تؤق ایت آچ ایت نینگ قویروغینی ایسکر اپمیش. بیر مسکین‌نینگ قازانیگه کؤز تیککن قاری، یؤقسول کیمسه‌نینگ قؤلیغه تمشه‌نیب قره‌گن قاضی کلان، ایکّی قداق اپت بدلیگه آقنی قرا قیلیب بیرگووچی مفتی اؤشل تؤق ایتدن نیمه‌سی بیلن آرتیق؟ الرنینگ حریص کؤزلریگه باقیب چرچه‌دیک.

ایکّی عالم سروری رسول اکرم جنابلری نینگ مبارک کلامی بارکیم، **الدنیا سجن‌المومنین و جنة الکافرین**، دیبدیلر. یعنی کیم، بو دنیا مومنلر اوچون به‌مثلی دؤزخ، کافرلر اوچون جنت اپرمیش. یا خلاق عالم، صادق قوللرینگدین مغفرتینگنی ایه‌مه ! اخیر بیر بیچاره‌نینگ لُقمه‌ی حلالیدین حذر قیلمه‌یدیرغان ناجنس کیمسه‌لرنی نپ دیب اته‌ماق درکار؟ اولرنی کافر دیگنی تیل بارمس، ولپ مسلمان دییشگه هم ایمان یؤل قؤیمس! الرنینگ نامه‌ی اعماللری رؤز محشرده عیان بؤلغه‌ی. خالق عالم، پادشاه‌لر مپنینگ پیرده‌گی سایه‌مدیر، دیب مرحمت قیلدی. قؤل آستیده‌گی قوللریگه سایه‌سی توشمه‌یدیگن سلطانلردن کؤنگلیمیز ساویدی. سسّیق کپکیردک بؤلغان حاکم و بپکلردن هم حوصله پیر بؤلدی. بیر قاشیق آبی- یاوغان ایلینجیده پیلکه‌سی یغیر، قؤلی کاساو، تاوانی تاش قاتگن دهقان نینگ دیده‌سیدن آققن یاش یوره‌کنی پاره-پاره قیله‌دیر. الرنینگ پیرگه تپککودپک اپگیک باشلریگه، کؤزلریده‌گی اداسیز مونگلریگه باققنی کؤزیمیزده قوّت، تنیمیزده طاقت قالمه‌دی. بس، زؤرلیک و خؤرلیک اوستیگه قوریلگن بول دارالفنادین یوز اؤگیریب، عزلتگه چپکینمکنی اختیار اپتدیک.

قالغان عمریمیزنی بیر آستیده‌غی خلوتخانه‌ده طاعت-عبادت بیرله، جمعی‌که نسل بشرگه صبر و برداش، اہل-اولوس رهنمالریغه انصاف، دیانت، قناعت تیلب اؤتکزمکنی واجب، دہب بیلدیک.

محترم جماعه! کمینه‌نی پیریمیز، دہب باشینگیزگه کؤتردینگیز، عزتله‌دینگیز. متّدارمبن. سیزلر بیرله خؤشلشیب، عزلتگه چپکینیشدن بورون برچه-نگیزگه ایتر تؤرت کلمه سؤزیمیز بار. بیر-بیرینگیزگه سوینچیق بؤلینگیز، ملهم بؤلینگیز. بیر-بیرینگیزدین شیرین سؤزینگیزنی ایه‌منگیز. بوغدای نانینگ تاپیلمه‌سه، بوغدای سؤزینگ بؤلسین، دہیدی مشایخلر. آی نینگ اؤن بہشی قارانغو. اؤن بہشی یاروغ. انشاالله، بیزنینگ اہلدین هم هارون‌الرشیدلر چیقسه عجب اہرمس. زمانه زؤرلری‌نینگ دست و پنجه‌سی تا ابد اوزون بؤلیب قالمس، مظلوملرنینگ کؤز یاشینی ارته‌دیگن ایمان-انصاف اہگه‌لری هم بیر کون دنیاگه کہلگه‌ی. توکل – الله‌گه، امید – یره‌تگن اہگه‌مدن.

شیخ قؤینیدن اؤراغلیق کاغذ چیقردی. او اؤزی بیتگن حکمتلی نظملرنی اؤزی اؤقیشنی یاقتیرمس، گاها سلیمانگه، گاهیده قطب‌الدین یا دانشمندگه اؤقیتتیریب اہشیتردی. بو سفر خلایققه ایتر وصیتینی اؤز لفظی ایله بیان اہتمککه عهد قیلدی. آپّاق کاغذگه قره‌ب وداع حکمتینی اؤقیشگه اؤتدی:

مناجات به درگاه قاضی‌الحاجات. حق تعالی لطف و کرَمی بیرله دلیمیزگه حکمت کہلدی.

مناجات ایله‌دی مسکین خواجه احمد،

الهی، قبل همه بنده‌نگنی رحمت.

غریب احمد سؤزی هرگز قریمس،

اگر یپر آستیغه توشسه چیریمس.

ینه منسوخ بؤلیب، اول خوار بؤلمس،

اؤقوغان بنده‌لر بیدار بؤلمس.

منینگ حکمتلریم دردلیککه درمان،

اپشیتمه‌ی هر کیم اؤلسه، قیلغه‌ی ارمان.

منینگ حکمتلریم عالمغه تؤلغان،

کیشی بؤی اپتمسه، اول یؤلده قالغان.

منینگ حکمتلریم کان حدیثدور،

کیشی بؤی اپتمسه، اول ملتمسدور.

منینگ حکمتلریم طالبنی رزقی،

اگر چندی که بؤلسه، جرم و فسقی.

منی حکمتلریم عاشققه ایتینگ،

دلی آیینه‌دیک صادققه ایتینگ.

منینگ حکمتلریم نادان اپشیتمس،

ولې کؤنگلی قرا پندیمنی توتمس.

منی حکمتلریم خؤبلرگه ایتینگ،

دعا، تکبیر ایتیب، رحمتگه باتینگ.

منی حکمتلریم عشق نینگ ثناسی،

محبّت اهلی نینگ دردین دواسی.

منینگ حکمتلریم بیدردگه ایتمنگ،

بهاسیز گوهریم نادانگه ساتمنگ.

خدانینگ سؤزیدین چیققان بو حکمت،

اپشیتسنگ مغز قرآن، مغز سنت.

منی حکمتلریم دانا اپشیتسون،

سؤزیم داستان قیلیب، رحمتگه یپتسون.

منی یاد ایله‌سه، پیرو جوانلر،

غریب و بپکس و هم ناتوانلر.

دعای خیر اپته‌ی دنیاده زنده،

روحیم بؤلغه‌ی مددکار، بارسه انده.

چین ایدی یسّوي احمد بو سؤزنی،

خدانینگ قهریدن قوتقارسه اؤزنی.

شیخ نفس راسته‌دی. آلامان کوچلی بؤرانده قالگن درختزاردپک گووره‌ندی. سلّه‌لیک، کلاهلیک، تپلپک-دؤپپیلی باشلر هر یان تپره‌ندی. اهل جماعه شیخ عزم و قرارینی، ندامت تؤله وصیتی و اؤتلی حکمتلرینی کؤنگیلگه سیغدیرالمه‌ی، مغزی-معنیسینی چقالمه‌ی بیر مدت لال-کرخت حالده تورگندپک اپدی. و نهایت، ازدحام اؤرته‌راغیدن آواز کپلدی:

–پیریم، بیزلرنی ایکّی آیاقلی قشقیرلرگه تشلب کپته‌بره‌سیزمی؟ سیز سوینگن تاغیمیز، ایشانگن باغیمیز اپدینگیز...

شیخ بعینه حکم اؤقیگندپک کپسکیر، اؤکتم جواب قیلدی:

–مپن تیریک اپکنمن، ایکّی آیاقلی قشقیرلردین قؤرقمنگیز. اؤزیم پپر آستیده بؤلسم-ده، قولاغیم سیزلرنینگ دهانینگیزده بؤلغه‌ی. شرح حالینگیزنی بیزگه پپتکزیب توره‌دیرغان ایمان اپگه‌لری بار. اولرنینگ کؤزلری مپنینگ کؤزلریم. *الله‌گه* توکل قیلیب، آش-نانینگیزنی حلاللب پپب یورینگیزلر. سیزلرنی پره‌تگن اپگه‌م نینگ پناهیگه تاپشیردیم. والسلام والکلام، آمین، الله اکبر!

خلایق انچه‌گچه اؤزارا گپ تلشیب، گورونگلشیب توردی. شیخ‌المشایخ ایوانني ترک اپتیب، ایچکریگه کیریب کپتگچ، اولر هم ترقه‌له باشله‌دی.

آره‌دن ایکّی کون اؤتدی. دوشنبه کونی بامداد نمازینی اؤتکزیب، شیخ مسجددن چیقدی. محرملری حمایه‌سیده ابدي مکانی تامان یوردی. منه، آرزومند مسکن. او انتظار بؤلیب، ینگی خواجه‌سینی کوتیب تورگندپک اپدی. حضرت گورس-گورس آدیم تشلب پستگه اپنه باشله‌دی. شو تاپده او پپر قعریده‌گی کیمسه‌سیز، قارانغی گؤشه‌گه اپمس، حق تعالی وصلیگه نایل اپته‌جک معراج سری یوکسه‌لیب باره‌یاتگندپک اپدی.

ايكّى آغيز عرضِ حال

محترم اؤقووچيم! منه، سيز كتاب‌نينگ سؤنگگى صحيفه‌سينى هم ياپدينگيز. مېن هم عمريم‌نينگ ييگيرمه ييللىك صحيفه‌سينى ياپگنده‌ى بؤلديم.

كېينگى ييللرده مېنگه «بو رومانني يازيشگه نيمه تورتكى بؤلدى؟ اونى قنده‌ى يازدينگيز؟ منبعلرنى قەيبردن آلدينگيز؟» كبى كؤپلب سواللر بېريشه‌دى. اولا، مېن تۇركستان فرزندىمن، شونينگ اوچون اوليالر سرورى، عارفلر سلطانى، نوايي تعبيرى بيلن ايتگنده پير تۇركستاني خواجه‌احمد يسوي تؤغريسيده كتّه‌راق بير اثر يرتشنى اؤزيم نينگ بورچيم، دېب بيلرديم. بيراق دوردن اجازه، اؤزيمده ايسه، معرفي روحي قوّت يؤق ايدى.

مېن يسَّويخوان قيشلاقده كتّه بؤلديم. بيزده اوليا بابانينگ حكمت تؤله شعرلرينى ياد بيله‌ديگن كيشيلر كؤپ ايدى. پرپى ملا دېگن يان قؤشنيميز بؤلردى. بيز مكتبگه باريشده يؤلنى يقين قيليش اوچون پرپى بابانينگ باغينى كېسيب اؤتردىك. بابا اؤت-چؤپ اؤره‌ياتگن بؤلسه، قره‌شيب يوبارردىك. بابا بيزنى اريق بؤييده‌گى لايسوپه‌گه اؤتقزيب، موزدېك گؤجه بيلن سيلردى.

كېين يسَّوي، صوفى اللّه‌يار، مشرب غزللرينى اؤقيب بېرردى. پرپى بابانينگ آوازى شيره‌لى، جرنگدار ايدى. او كيشيدن ايشيتگنيم يسَّوي‌نينگ ايكّى بَيتى همان قولاغيمده ينگره‌ب تورگنده‌ى:

يېتيمنى كؤرسنگيز آغريتمه‌نگيزلر،

غريبلر كؤنگلينى داغ ايتمنگيزلر.

یېتیملر بو جهانده خوار اېکندور،

غریبلرنینگ ایشی دشوار اېکندور.

–بو بَیتلرنی قولاقلرینگگه قوییب آلینگلر، – دېردی پرپی بابا، – بیر زمانلر کېلهدی، آدملر سلطانیمنینگ حکمتلرینی کۆزلریگه سورتیب اۆقییدیلر.

بیز، او زمان قچان کېلر اېکن، دېب عجبلنردیک. بیللر اۆتیب بارر، لېکن پرپی بابا ایتگن زمان کېلهی، دېمسدی. عکسینچه، یسَّوینی «میستیک»، «ترک دنیاچی» دېگووچی «ملّهېوچی»لرنینگ آتی چاپگنی چاپگن اېدی. مېنینگ خَیالیمده – شیخ المشایخ احمد یسَّوي تمثالی. یېتمیشینچی بیللرده اوچ-تۆرتته کتابیم چیقدی. آز- ماز تجربه حاصل بۆلدی. بعضی قصه و حکایهلریمگه اتهیلب یسوي سیماسینی جا اېتدیم. «اوز» رومانیمده شاعرنینگ شعرلریدن بیر نېچته اقتباس کېلتیردیم. خلص، شو اصول بیلن «دور دهریلری» نینگ «قیتیغیگه» تېگیب کۆردیم. اولر سکوت سقلشدی. بو مېنگه ددیللیک بېرگندېک بۆلدی. هر سفر تورکستانگه بارگنیمده، البته حضرت تربتینی زیارت قیلهمن. مبارک قبرلری یانیده اۆیگه تالیب اوزاق اۆتیرهمن. اۆزیمچه صحبتلشگن بۆلهمن. اول ذات شریف نینگ سیمالرینی کۆز آلدیمگه کېلتیریشگه اورینهمن. اولیالر سروریدن مدد تیلهیمن.

نهایت یازیشگه جزم قیلدیم. دۆرمانگه باردیم. دانشمند استاذیم، رحمتلیک اسقد مختار او پیتلر یازووچیلرنینگ دۆرماندهگی ایجاد باغیده یشردی. او کیشیگه نیتیمنی ایتدیم.

–سېن یازسنگ اېپلهیسن، قۆلینگدن کېلهدی، – دېب کۆنگلیمنی کۆتردی اسقد اکه، – یسَّوي دنیاسی بیر عمان، اونده غرق بۆلیب کېتیشدن سقلن. تصوفنی چوقوروراق اۆرگن. تۆگری، احمد یسوي بویوک اولیا، کرامت صاحبی، لېکن او هم سېن بیلن

بيزگه اؤخشه‌گن انسان. شونی اونوتمه. يسَّوي هيكلگه ايلنيب قالمه‌سين. استاذنينگ اؤگيتينی دليمگه توگيب آليب، ايشگه كيريشديم. تصوف تعليماتی حقيده نيمه بؤلسه، تاپيب اؤقيشگه توشديم. يادیمگه كپلگنلرينی سنه‌ب اؤته‌ی. بولر: بيرتپلس نينگ كتابلری، تورک عالِمی فواد كؤپريليزاده‌نينگ متصوفلر حقيده‌گی مونوگرافی، مورخ فخرالدين علی صفي‌نينگ «رشحات عين الحيات» رساله‌سی، رؤزبهان نينگ «مهمانناميه‌ی بخارا» اثری، يوسف همداني، عبدالخالق غيجدواني حياتيگه بغيشلنگن مناقبلر، حضرت نوايي نينگ «شمايل المحبت» دُردانه‌سی، نجم‌الدين كاملوف، ابراهيم حققول سينگری زماناش عالِملرنينگ تصوفگه عايد تدقيقاتلری و هكذا.

تورکيه‌ده چاپ اپتيلگن اوچ جلدليک» اوليالر اپنتسيكلوپيديه‌سی» واحمد يسَّوي تنلنگن اثرلريگه علاوه اپتيلگن كؤلملی سؤزليک-لغت هم سلطان العارفين شخصيتينی اؤرگنيشيمده قؤل كپلدی.

بير نپچه مرته سَيره‌مگه قتنه‌ب، خلق آغزيده‌ن اؤنلب روايتلر يازيب آلديم. لپكن اپنگ اساسي منبع، شبهه‌سيز يسَّوي نينگ عزيز كتابی - «دپوان حكمت» اپدی. اونی قيته-قيته مطالعه قيلديم، يوزلب سطرلری ياد بؤليب كپتدی. خلقانه، سادّه، شيره‌لی، قَيناق و صميمي سطرلر آره‌سيدن اپل-اولوس غميده بغری كويگن، دانشمند، پَيغمبرصفت بير مؤيسفيدنينگ نورلی قيافه‌سی چيرای آچيب چيقه‌ياتگنده‌ی بؤله‌وپرردی.

اپندی بو ياغی - محنت، اوزلوكسيز، بردوام محنت اپدی. پيركامل مقتدا بؤليب يؤل باشله‌ديلر، كمينه اول ذاتگه اقتدا قيليب، اپرگشديک. پيللرگه چؤزيلگن بو جريانني عذاب دپيش‌گه تيليم بارمه‌يدی. او - ذوقلی مشقت اپدی، ايكّی دنيا سِر-اسراريدن واقف بير صاحب كرامت‌نينگ روحي عالميگه سياحت اپدی.

رومان‌نینگ ایلک بابلری ۱۹۹۳ ییلده «شرق یولدوزی» ژونالیده باسیلدی. بو آره‌ده ایکّینچی کتاب هم یازیلدی و «یسّوي‌نینگ سؤنگگی سفری» نامی بیلن ۲۰۰۲ ییلده چاپ اېتیلدی. و نهایت، اؤن ییل اؤتیب، رومان‌نینگ یکوني فصللری هم بیتدی. اثرگه «احمد یسّوي» دېیه عمومي نام بېریلدی.

اؤن عصردن بېری تورک عالمینی حیرتگه سالیب کېله‌یاتگن اولوغ بابامیزنینگ حیات قصه‌سی سیزگه آز-کؤپمی منظور بؤلسه، شونینگ اؤزی مېن اوچون عینِ سعادت.

مؤلف

۲۰۱۲-ییل، جولای